

А. П. ЧЕХОВ

ТАНЛАНГАН
АСАРЛАР

И ТОМЛИК

Учинчи том

ПЬЕСАЛАР

1887-1904

ЎЗБЕКИСТОН ССР
ДАВЛАТ БАДИИЙ АДАБИЕТ НАШРИЕТИ
ТОШКЕНТ — 1958

*Москва Давлат бадий
адабиёт нашриётининг
1950 йил нашридан
таржима қилинди*

ЖОН АЧЧИФИДА

(Калхас)¹

Бир пардали драматик лавҳа

ҚАТНШУВЧИЛАР:

Василий Васильич Светловидов, қизикчи, 68 ёшли чол
Никита Иванович, суфлёр, чол.

Воқиа бир вилоят театри саҳнасида, тунда, томоша тугагандан сўнг бўлиб ўтади. Уртача вилоят театрининг саҳнаси бўш. Унг томонда бўялмаган, тавақалари наридан-бери, дағал ясалган эшик бўлиб, пардозхонага шу эшикдан кирилади; саҳнанинг чап томони ва тўрида ҳар хил латта-путталар сочилиб, саҳнанинг ўртасида курси тўнкари-либ ётади. Тун. Зим-зиё.

I

Светловидов (Калхас костюмида, қўлига шам ушлаб пардозхонадан чиқади-да, қаҳқаҳа уриб кулади).

Светловидов. Ана томоша-ю, мана томоша! Ана холос. Пардозхонада ухлаб қолибман-ку! Томоша аллақачон тамом бўлиб, ҳамма уй-уйига тарқалиб кетибди-ю, мен бўлсам пинагимни ҳам бузмай, хурракни уриб ётибман. Эҳ, ачиган чол, ачиган чол! Қари кўппак! Бас, маълум бўлдики, ачиган хамирдай шалпайиб, ўтирган жойингда пинакка кетибсан-да! Фаросатингга қойилман-э! Э, туққан онангга балли-э! (*Қичқиради.*) Егорка! Жин ургур Егорка! Петрушка! Ухлаб қолишганга ўхшайди муттаҳамлар, жин уриб, жаббор чалгурлар! Егорка! (*Курсини ўнгариб, устига ўтиради ва қўлидаги шамни полга қўяди.*) Финг деган овоз эшитилмайди-я... Акс садо эшити-

¹ Калхас — грек эпосида авлиё ва коҳин сифатида тасвирланиб, грекларни Троя шаҳрига ҳужумга бошлаб борган киши.

лади, холос. Егорка билан Петрушкага бугун ғайрат қилиб ишлашгани учун уч сўлкавойдан берувдим, энди уларни искавуч ит билан ҳам топиб бўпсан. Бу муттаҳамлар театрни бекитиб, жуфтакни уриб қолишганга ўхшайди... *(Бош чайқайди.)* Кайфим тароқ-ку! Уфф! Бугун бенефис¹ деб орқа-олдимга қарамай виножон-у пивожонларни чунон ҳам ичибманки, асти қўяверинг! Аъзойи баданим ароқдан карахт бўлиб қолибди, оғзим бирам тахирки... Кўнглим айниб кетяпти.

Пауза.

Чакки иш бўлибди... Мен эсимни еб қўйган чол ичиб олибман-ку, қайси хурсандчилигимга ичганимни ўзим ҳам билмайман... Уфф, тавба!.. Белларим ҳам оғриб кетяпти, каллам ёрилгудай, аъзойи баданим жунжикиб кетяпти, кўнглим ғаш, худди гўрдай қоп-қоронғи. Эй, каллаварам масхарабоз, сиҳат-саломатлигингни демаганингда ҳам қарилигинг қадрига етсанг бўларди-ку...

Пауза.

Кексалик... Ўзингга минг зеб берсанг ҳам, минг чираниб ўзингга далда бермоқчи бўлсанг ҳам бўладиганинг бўлиб қолган... Олтмиш саккиз йил деганинг «лип» этиб ўтиб кетибди-я... Энди қайтариб бўпсан. Шишанинг ичидаги ичилиб бўлган, энди тагида озгина қолган, холос... У ҳам бўлса қуйқаси... Ана шундай... Ишлар шунақа, Васькажон... Хоҳласанг-хоҳламасанг ўлишга тайёргарлик кўрадиган пайт келди. Ажал яқин, бир оёғим тўрда, бир оёғим гўрда бўлиб қолди... *(Олдинга қарайди.)* Лекин саҳнада қирқ беш йил хизмат қилган бўлсам ҳам театрни тунда, гўё энди кўз очиб кўргандайман... Ҳа, биринчи марта кўраётгандайман. Жуда ғалати-я, эй расвои олам. *(Рампага² яқинлашади.)* Ҳеч нарсени кўриб бўлмайди... Фақат суфлёр ўтирадиган будкача сал-пал кўриниб турибди... Мана бу литер ложаси, пюпитр³ ҳам ғира-шира кўзга ташланяпти... Қолган нарсаларнинг ҳаммаси мен учун зулмат! Қоп-қоронғи таги йўқ чуқур, ажал яшириниб ётган гўрнинг ўзгинаси... Хувв!.. Совуқ. Залдан худди ўчоқнинг қувуридан эсгандай шамол эсмоқ-

¹ *Бенефис* — спектакль қатнашувчилари фойдаси учун қўйиладиган томоша.

² *Рампа* — саҳнани ёритадиган лампаларни пана қилиб турувчи узун тўсиқ.

³ Ноталар қўйиладиган қия сатҳ стол.

да... Бу ер жин-ажиналарни чақиришга жуда соз жой экан! Турган-битгани даҳшат, жин урсин... Баданим жимирлашиб кетди... *(Қичқиради.)* Егорка! Петрушка! Қаердасанлар, арвоҳ ургурлар? Ё раббий, нега энди бутун эс-хушим жин-ажиналарда бўлиб қолди? Э, худоё тавба, бу сўзларни қўй энди, ичишни ташла, ахир қариб қолдинг; бир оёғинг гўрда... Олтмиш саккиз ёшида одамлар эрталаб туриб ибодатга борадилар, гуноҳларини ювадилар, сен бўлсанг... Ё парвардигор! Алжирайсан, маст-аласт юрасан, бу масхарабозлик костюмини ташламайсан... Кошки эди буни кўрмасам! Тезроқ бориб кийиниб олайин... Даҳшат! Бу ерда тун билан мишмаш қоқмай ўтириб чиқадиган бўлсам, юрагим ёрилиб ўламан... *(Ўз пардозхонаси томон юради; шу вақтда энг чеккадаги пардозхонадан саҳнанинг тўрида, оқ халат кийиб олган Никита Иванич кўринади.)*

II

Светловидов *(Никита Иванични кўриб, ҳайрон бўлганидан қичқириб юборади ва орқага тисарилади.)* Кимсан? Нима қилиб юрибсан? Ким керак? *(Депсинади.)* Кимсан деяпман?

Никита Иванич. Менман.

Светловидов. Сен кимсан?

Никита Иванич *(аста-секин унга яқинлашиб кела бошлайди)*. Менман... Суфлёр, Никита Иваничман... Василь Васильич, бу менман!

Светловидов *(паршонхотирлик билан курсига ўтириб қолади, ҳансираб, аъзойи бадани қалт-қалт титрайди)*. Ё парвардигор! Бу ким ўзи? Сенмисан... Сенмисан, Никитажон? Ни... нима қилиб юрибсан бу ерда?

Никита Иванич. Кечалари шу пардозхонада ётаман. Бироқ сиз буни Алексей Фомичга айта кўрманг, барака топинг... Бундан бошқа бошпанам йўқ, худо ҳақи...

Светловидов. Сен, Никитажон... Ё парвардигори олам! Томошабинлар мени ўн олти марта саҳнага таклиф этишди, учта гулдаста ва кўпгина нарсалар тақдим қилишди... ҳамма қойил қолди-ю, аммо бирон-бир зот бу маст-аласт чолни уйғотиб, уйига обориб ташламабди-я... Мен чолман, Никитажон... Олтмиш саккизга кирдим... Касалмандман! Жоним қилтиллаб қолди... *(Суфлёрнинг қўлига йиқилади ва йиғлайди.)* Мени ташлаб кетма,

Никитажон... Қариб қолдим, дармоним йўқ, ажалимга розиман... Даҳшат, даҳшат!..

Никита Иванович (*назокат ва эҳтиром билан*). Василь Васильич, энди уйингизга бора қолсангиз ҳам бўларди...

Светловидов. Бормайман! Менинг уйим йўқ — йўқ, йўқ, йўқ!

Никита Иванович. Ё пирай! Қаерда турганингизни ҳам билолмай қолдингизми дейман!

Светловидов. У ерга боргим келмайди, бормайман! У ерда мен ёлғизман... менинг ҳеч кимим йўқ, Никитажон, на қавм-қариндош, на кампир, на болачақа... Бамисоли далада дайдиб юрган шамолдай ғарибман... Ўлсам мени ҳеч ким эсга ҳам олмайди... Елғизлик қурсин... Кўнглимни кўтариб бир оғиз ширин сўз айтадиган, маст бўлганимда мени авайлаб ўринга ётқизадиган ҳеч кимим йўқ... Кимим бор? Мен кимга керакман? Мени ким ардоқлайди? Мени ҳеч ким ардоқламайди, Никитажон!

Никита Иванович (*йиғи аралаш*). Томошабинлар сизни яхши кўришади, Василь Васильич.

Светловидов. Томошабинлар кетишди, улар маза қилиб ухлаб ётишибди, уларнинг масхарабоз билан нима ишлари бор дейсан! Йўқ, мен ҳеч кимга ҳам даркор эмасман, мени ҳеч ким яхши кўрмайди... Менда на хотин, на болачақа...

Никита Иванович. Эҳ-а, шунгайм куйиб-пишиб ўтирибсизми ҳали...

Светловидов. Ахир мен одамман, тирик жонман, томирларимда уриб турган нарса сув эмас, қон. Мен ҳам оқсуяк зодагонларданман, Никитажон... Бу ўрага тушмасимдан олдин ҳарбий ишда хизмат қилар эдим, артиллерияда... Қулинг ўргилсин бўз бола, барно йигит эдим, бирам софдил, довжурак, юрагида ўти борлардан эдимки, кўяверасан! Эвоҳ, қани энди ўша замонлар? Никитажон, ундан кейин қанақа актёр бўлганлигимни айтмайсанми, а? (*Ўрнидан туриб суфлёрнинг қўлига таянади.*) Қани ўшаларнинг ҳаммаси, қани энди ўша замонлар? Ё парвардигор! Бугун мана шу ўрага қарадим-у, ҳамма нарса, ҳамма гаплар ёдимга тушди! Қирқ беш йиллик умримни мана шу ғор паққос ямлаб юборди-я, яна умрининг қандай даврини демайсанми, Никитажон! Шу ғорга қарасам ўтган воқиаларнинг ҳаммаси — ипидан игнасигача кўз

олдимга келади. Ёшликнинг завқ-шавқлари, эътиқод, жўшқинлик, хотинлар муҳаббати! Хотинларни айтмайсанми, Никитажон!

Никита Иванович. Василь Васильич, энди ётиб ухланг.

Светловидов. Ёш актёрлик чоғимда, эндигина жўшқни ҳаётга қадам қўяр эканман, биттаси ролда яхши ўйнаганлигим учун мени севиб қолганлиги эсимда... Ўзиям бир қошиқ сув билан ютиб юборадиган, сарв қомат, ёш, маъсума, покиза ва худди тонги шафақдай гулгун эди! Кўк кўзларининг бир боқишига, ажойиб табассумига ҳар қандай тун ҳам ёришиб кетарди! Денгиз тўлқинлари тошга урилса, унинг жингалак сочлари тўлқинига қоя тошлар, музларнинг ўзи келиб урилиб, эриб кетар эди! Эсимда, унинг олдида худди ҳозиргидай гурар эдим. Ўша пайтдаги гўзаллигини қўяверасан; менга шундай мўлтиллаб қарадики, унинг бу боқишини ўлганимда ҳам эсимдан чиқаролмайман... Кўзларида меҳр-муҳаббат, назокат, ёшлик латофати акс этиб турарди. Муҳаббат шаробига маст бўлиб, бошим осмонга етиб кетибди, унинг қаршисида тиз чўкиб, бир ёстиққа бош қўйишни илтимос қилдим... *(Товуши ичига тушиб кетади.)* У нима дейди денг... У бўлса: саҳнани ташланг! Таш-ланг саҳ-на-ни! дейди-я! Кўрдингми? Актёрни сева олар эмиш-у, бироқ унга эрга тегишга келганда-чи, асло тегмас эмиш! Эсимда, ўша кунни мен бир расво, бемаза ролда ўйнаган эдим... Саҳнада ўйнар эканман, кўзим аста-секин очилаётганини пайқаб қолдим... Мен олижаноб санъат дегани бир пуллик гап эканини, бу гапларнинг ҳаммаси алжираш-у, ёлғондан бошқа нарса эмаслигини ана ўшанда тушундим; қарасам, мен бировлар айш-ишратининг қули, қўғирчоқ, масхарабоз, найрангбоз эканман! Ана ўшанда мен томошабин дегани нима эканлигини тушуниб олдим! Шу-шу бўлди-ю, олқишларга ҳам, гулдасталарга ҳам, завқ-шавқларга ҳам ишонмай қўйдим. Шундай, Никитажон! Томошабин менга қарсак чалади, бир сўлкавойга расмимни сотиб олади-ю, бироқ мен унга бегонаман, мен унинг учун ифлос, деярли бузуқи бир нарса! У, мен маданият нималигини тушунадиган одамман, деб керилиш учунгина мен билан таниш бўлгиси келади. Бироқ менга синглиси ёҳуд қизини эрга беришга келганда-чи, буни ҳақорат деб билади... Ишонмайман унга! *(Курсига ўтиради.)* Ишонмайман!

Никита Иванович. Рангингизда ранг қолмади, Василь Васильич. Менинг ҳам юрагимни пўкиллашиб қўйдингиз. . . Юринг уйга, барака топинг.

Светловидов. Ушанда кўзим мошдай очилди. . . Лекин бу кўз ўлгур жуда кеч очилди, Никитажон! Уша воқиадан кейин. . . қиз воқиасидан кейин. . . бек-бекор сандироқлаб юравердим, бетайин ҳаёт кечирдим, келажакни ўйламадим. . . масхарабоз, майнабоз ролларини ўйнадим, кўзбўямачилик қилдим, одамларнинг бошини айлантирдим, ваҳоланки ажойиб санъаткор, истеъдод эгаси эдим! Истеъдодимни елга совурдим, тилимни расво қилиб, бузиб юбордим, қиёфам ва ранг-рўйимни йўқотдим. . . Бу қоп-қоронғи ўра мени ютиб, ҳазм қилиб юборди! Илгари билмас эканман, аммо бутун. . . кўзимни гафлатдан очиб, мундай орқамга қарасам, олтмиш саккиз йил сувдай оқиб кетибди. Қариганимни ҳозир сезиб қолдим! Бўладигани бўлди! (*Хўнграб йиғлайди.*) Бўладигани бўлди!

Никита Иванович. Василь Васильич! Отахоним, қароғим. . . Тинчланинг, ахир. . . Азбаройи худо! (*Қичқиради.*) Петрушка! Егорка!

Светловидов. Истеъдодимни, маҳоратимни айтмайсанми! Мендаги бурролик, ҳис-туйғулар ва назокатни айтмайсанми! Бу қалбимда (*кўкрагига уради*) кўнгил найи қандай оҳанглар берар эди! Буларни сен тасаввур ҳам қилолмайсан. Уф, бўғилай деб қолдим! Эҳ, чол, тингла. . . бирпас тўхта, нафасимни ростлаб олай. . . Мана масалан, «Годунов»дан бир шингил:

Грознийнинг руҳи мени «ўғлимсан» деган,
Дмитрий деб тобутимдан чақириб олган,
Менинг учун элларга ҳам кўзғолон солган,
Менинг учун Годуновни қурбонга берган —
Шаҳзодаман! Бўлди энди! Бир мутакаббир
Поляк қизи ҳузурда хўрланиш уят!

Нима, ёмонми? (*Тез.*) Қулоқ сол, мана «Қирол Лир»дан бир оғиз. . . Қарабсанки, осмон зим-зиё, ёмғир қуйяпти, ҳамма ёқ — «гумбур-гумбур» — чақмоқ чақнайди, момақалдироқ гулдураб осмонни бузиб юбормоқчи, ана шунда:

Қутур шамол, уфуравер, лунжинг ёрилсин!
Сиз жалалар ва қуюнлар шу кўнғироқли,
Сиз чақинлар, олтин гугурт ўтидан бўлган,
Фикрдан тез учалғувчи найзангиз билан
Менинг оппоқ шу бошимни куйдириб ташланг!

Ер куррасин эзиб ташла, момақалди роқ,
Табиатнинг шу азалий шаклини емир
Ва кўрнамак одамларнинг наслини қурит!

(Сабрсизлик билан.) Тезроқ масхарабознинг сўзларини бошла! (Депсиади) Масхарабознинг сўзларини бошлаб юборсанг-чи! Фурсатим йўқ!

Никита Иванич (масхарабоз ролда ўйнаб). «Сиз нима дейсиз амакижон, ўйлашимча ёмғирда тентираб юргандан кўра, қуп-қуруқ хонада, саройда ўтирган яхшироқ бўлса керак? Ростини айтсам амаки, қизларнинг билан яраш. Бундай даҳшатли кеча ақллига ҳам, аҳмоққа ҳам ҳақ келмайди!».

Светловидов.

Укиравер, чақинавер! Қуявер ёмғир!
Гулдурсу чақин. ёмғир табиий офат,
Менинг қизим эмассизки, бунча зулм учун
Мен сизларни қарғасам-у, ё гина қилсам.
Мен сизларга подшоҳликни топширмаганман
Ва сизларни ўз болам деб атамаганман.

Ана маҳорат! Истеъдод! Санъаткорлик! Яна бир-икки оғиз... яна шунга ўхшаш асарлардан бир-икки оғиз олайлик... Илгари ёдда қолганларидан бошлаб юборай... Наридан-бери «Гамлет»дан бир шингил ола қолайлик (кайфи чоғ бўлиб, маза қилиб кулади). Мана, бошладим... Қаеридан олсак экан-а? Ҳа, мана бундан... (Гамлет ролда ўйнаб.) «Мана, найчилар ҳам келишди. Қани менга найингни бер-чи! (Никита Иваничга.) Мени худди бирон тузоққа итараётгандай, нега атрофимда бунча пашшаўрда бўласиз?».

Никита Иванич. «Оҳ шаҳзода, сизга бунчалик парвона бўлишимни астойдил муҳаббатимдан ва қиролга садоқатимдан деб тушунгайсиз».

Светловидов. «Тўғриси айтганда, фикрингизга унча тушунолмадим. Қани, бу найни олиб менга бирон парсани чалиб беринг-чи!»

Никита Иванич. «Чалишни билмайман, шаҳзода».

Светловидов. «Ўтиниб сўрайман».

Никита Иванич. «Билмаслигим айни ҳақиқат, шаҳзода».

Светловидов. «Худо ёрлақасин, бир чалиб берсангиз-чи».

Никита Иванович. «Мен буни ушлашни ҳам билмайман ахир, шаҳзода».

Светловидов. «Бу ёлғон айтишдай осон бир нарса. Найни мана бундай ушланг, лабингизни мана бу ерига тегизиб пуфланг, бармоқларни пардаларда ўнатинг. Қарабсизки, ширин куйлар чиқаверади!»

Никита Иванович. «Мен буни ҳеч машқ қилиб кўрганим йўқ. Барибир ҳеч нарса чиқмайди».

Светловидов. «Ана энди ўзингизга келдингиз. Хўш, мени қандай бир лой билан қориштираётирсиз! Мана бу тайёр найни ҳам чалиш қўлингиздан келмайди-ю, яна мени турли нағмаю усулга солиб ўнатмоқчи бўласиз. Хўш, мен келиб-келиб мана шу найдан ҳам хароб бўлдимми ҳали? Менинг юрак пардаларимни найникидан ҳам содда деб ўйлайсизми? Мени най деб ўйлайсизми, бошқа нарса деб ўйлайсизми — бу сизнинг ишингиз: мени қийнашингиз мумкин-у, бироқ ўйнатиш барибир қўлингиздан келмайди». (*Хохолаб кулади ва қарсак чалади.*) Қойил-қойил, яна бўлсин! Бу ерда қариликка бало борми! Қариликдан асар йўқ, ҳаммаси ёлғон, пўлтайшўлтай гап... Юракда қон жўш урар экан, демак бу ёшлик, бардамлик, ҳаёт деган сўз! Истеъдод бор жойда қарилик бўлмайди, Никитажон! Хушингни йўқотдингми дейман, Никитажон? Эсанкираб қолдингми? Уф, тўхтаб тур, мен ҳам эс-хушимни йиғиб олай... Э яратган парвардигор! Мана бунга қулоқ сол, нақадар майинлик, нозиклик, оҳангдорлик бор бунда! Тишш... Жим!

Украина тунн сокин, тинч,
Осмон тиниқ, юлдузлар порлар,
Эсиб турар доим майин ел.
Кумуш теракларда силкиниб «пир-пир»
Шивирлайди секин япроқлар...

Эшикнинг фирчиллаб очилиши эшитилади.

Нима гап?

Никита Иванович. Ҳалиги, Петрушка билан Егорка келганга ўхшайди... Истеъдодингизга қойилман Василь Васильич, қандингизни уринг!

Светловидов (*эшик фирчиллаган томонга ўгирилиб қичқиради*). Лочинларим, бу ёққа келинглари! (*Никита Ивановичга.*) Юр, кийиниб олайлик... Қариликдан асар ҳам йўқ, буларнинг ҳаммаси сафсата, бўлмаган гап... (*Хурсанд бўлиб, қаҳ-қаҳлаб кулади.*) Э, нега йиғляяп-

сан? Қаллаварам овсар чол, нега тумтайиб олдинг? Ахир бу яхши эмас! Қўйсанг-чи! Бас, бас қил чол, бундай мўлтиллаб боқма! Нега бундай мўлтиллаб боқасан? Бас, бас дейман. *(Уни қучоқлайди.)* Йиғлама, уят бўлади... Санъат бор жойда, истеъдод бор жойда на қарилик, на ёлғизлик, на дард бўлади! Ҳатто ўлим ҳам нимжон бўлиб қолади... *(Йиғлайди.)* Йўқ, Никитажон, бизлар энди ёшимизни яшаб, ошимизни ошаб бўлганмиз. Мен қандай истеъдод эгасиман ўзим? Суви қочиб, тўппаси қолган лимон, сумалак, занглаган михман, сен бўлсанг — театрнинг қари каламушисан, суфлёрисан... Юр, кетдик!

Кетабошлайдилар.

Менда истеъдод қолибдими? Тузукроқ пьесаларда Фортинбраснинг мулозимларига ўхшаш бир хил ролларгагина ярайман, холос. Сирасини айтганда, бунга ҳам қарилик қиламан... Шундай... «Отелло»нинг мана бу жойини эслайсанми, Никитажон?

Хайр менинг саодатим, завқим, тинчлигим,
Учар қушдай қанотланган шонли қўшиним,
Қаҳрамонлик одат бўлган жанговарларим,
Барабанлар қаққаҳаси, ғолиб оҳанглар,
Сувлиқ чайнаб кишнаган у шўх аргумоғим
Шод байроғим, бутун талант, бутун шарафим,
Эй ерларга даҳшат солган момақалдироқ —
Қаби ўлим қуроллари, аслаҳа-яроғ,
Отеллонинг бойликлари, ҳаммасига хайр!

Никита Иванович. Истеъдод! Истеъдод!
Светловидов. Ёки мана бунисини эшит:

Москвадан йўқол! Бундан сўнг
Бу ерларга ўгирмайман юз.
Хўрлик тортганларга қайси оламда
Бўлса ширии сўз
Ортга боқмай чопаман, чаққон ва илдам!
Карета беринг менга, карета!

Никита Иванович билан бирга кетади.

Парда секин тушади.

ИВАНОВ

Тўрт пардали драма

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Иванов Николай Алексеевич. Маҳкамада деҳқонлар ишини қарайдиган доимий аъзо.

Анна Петровна. Унинг хотини. Қиз вақтидаги фамилияси Сарра Абрамсон.

Шабельский Матвей Семенович. Граф, унинг тоғаси.

Лебедев Павел Кириллович. Земский управа раиси.

Зинаида Савишна. Унинг хотини.

Саша. Лебедевларнинг қизи, 20 ёшда.

Львов Евгений Константинович. Еш земский врач.

Бабакина Марфа Егоровна. Еш тул помещчик хотин, бой савдогарнинг қизи.

Косих Дмитрий Никитич. Акциз идорасида хизмат қилувчи.

Боркин Михаил Михайлович. Ивановнинг узоқ қариндошларидан, унинг имениясини бошқарувчи.

Авдотья Назаровна. Касби номаълум кампир.

Егорушка. Лебедевнинг ҳамхўраги.

1-меҳмон.

2-меҳмон.

3-меҳмон.

4-меҳмон.

Петер. Ивановнинг хизматкори.

Гаврила. Лебедевларнинг хизматкори.

Эркак ва хотин меҳмонлар, хизматкорлар.

Воқиа Россиянинг ўрта еридаги уездлардан бирида бўлади.

БИРИНЧИ ПАРДА

Ивановнинг имениясидаги бор. Чап томонда уй фасади ва айвони. Бир деразаси очиқ. Айвоннинг олдида кенг ярим давра айвонча бор, бундан бошқа тўғрига ва уннг томонга қараб кетган хиёбон бор. Унн

томонда бог диванлари ва столчалари бор. Столчалардан бирида лампа ёниб турибди. Қош қорайиб келяпти. Парда очилганда, виолончель билан роялда дуэт машқи эшитилиб туради.

1

Иванов билан Боркин.

Иванов стол ёнида китоб ўқиб ўтирибди. Боғнинг ичкарасида катта этик кийган, қўлига милтиқ ушлаб олган Боркин кўринади; сал кайфи бор; Ивановни кўриб, оёқ учи билан юриб унинг ёнига келиб юзига милтиқ ўқталади.

Иванов (*Боркинни кўриб чўчиб ўрнидан сакраб туради*). Миша, шу ҳам ҳазил бўлди-ю. . . қўрқитиб юбордингиз-ку. . . Узим хафа бўлиб зўрға юрибман-у, бу аҳмоқона ҳазилингиз яна ортиқча бўлди. . . (*Ўтиради.*) Қўрқитдим деб яна хурсанд бўлганини айтмайсизми. . .

Боркин (*хохолаб кулади*). Хўп, хўп. . . биз гуноҳкор, биз гуноҳкор. (*Ёнига ўтиради.*) Бас қилдим, бас. . . (*Фурражкасини ечади.*) Иссиғлаб кетдим. Сизга айтсам, азизим, уч соатда ўн етти чақирим йўл босибман. . . бўлганимча бўлдим. . . Ушаб кўринг, юрагимнинг уришини қаранг. . .

Иванов (*ўқиб туриб*). Яхши бўпти, кейин. . .

Боркин. Йўқ, сиз ҳозир ушаб кўринг. (*Унинг қўлини олиб кўкрагига босади.*) Эшитяпсизми? Ту-ту-ту-ту-ту-ту. Демак, юрагим касал. Ҳар бир дақиқада пақ этиб жон беришим мумкин. Менга қаранг, мен ўлиб қолсам, юрагингиз ачийдими?

Иванов. Китоб ўқияпман. . . кейин. . .

Боркин. Йўқ, рост айтаман, агар ўлиб қолсам, менга юрагингиз ачийдими? Николай Алексеевич, ўлсам, менга ачинасизми?

Иванов. Тинч қўйсангиз-чи!

Боркин. Азизим, қани айтинг-чи: юрагингиз ачийдими?

Иванов. Сиздан ароқ ҳиди келиб турганига юрагим ачинапти Миша, қуским келяпти!

Боркин (*кулади*). Ҳиди келяптими! Жуда ажойиб иш бўпти-ку. . . айтмоқчи, бунинг ҳеч қанақа қизиқ ери йўқ. Плесникида терговчи билан учрашиб қолувдим, ростини айтсам, иккаламиз саккиз рюмкадан отишиб олдик. Аслини айтсам, ичкилик кони зарар. Ҳой, дейман, зарар-ку? А? Зарари бор-а?

Иванов. Э, кишининг жонига ҳам тегиб кетди. Миша, нима, мени мазақ қиляпсанми. . .

Боркин. Хўп, хўп... биз гуноҳкор, гуноҳкормиз?! Худо ҳайрингизни берсин, тинч қўйганим бўлсин... (*Ур-нидан туриб кетади.*) Одамлар ҳам жуда қизиқ, гаплашгани ҳам қўйишмайди. (*Қайтиб келади.*) Ҳа, айтмоқчи! Сал бўлмаса, эсимдан чиқар экан... Марҳамат қилиб, саксон икки сўм берсангиз!..

Иванов. Қанақа саксон икки сўм?

Боркин. Эртага ишчиларга тўлашга.

Иванов. Пулим йўқ.

Боркин. Ҳимматларига балли! (*Тегажоглик қилади.*) Пулим йўқ эмиш... Ахир ишчиларга тўлаш керакми? Керакми — йўқми?

Иванов. Билмайман. Бугун ёнимда ҳеч нима йўқ. Мояна олгунимча кутиб туринг, биринчиларга оламан.

Боркин. Бундақа субъектлар билан гаплашиб бўлармиди!.. Ишчилар пулга биринчида эмас, эртага эрта-лаб келишади!..

Иванов. Хўш, бўлмаса мен нима қилай? Бўлмаса, мени нимталаб ташланг, арра солиб юборинг... Жуда ёмон одатингиз бор-да, доим ўқиб турганимда, ёки ёзиб турганимда келиб тиқилинч қиласиз, ёки...

Боркин. Сиздан сўраяпман: ишчиларга тўлаш керакми ё йўқми? Э, сиз билан гапиришиб нима савоб топардим... (*Қўлини силтайди.*) Помешчиклар ҳам, айтмоқчи. ер эгалари-ку... Рационал хўжалик... Минг десятиналаб ерлари бор-у, чўнтаклариди бир мири ҳам йўқ... Вино қўядиган ертўлалари бор-у, лекин штопорлари йўқ... Жаҳлим чиқса, эртага тройкани чиқариб сотаман юбораман. Мана кўрасиз!.. Сулини ўсиб турган жойида сотиб юбордим, эртага жавдарни ҳам сотиб юбораман. (*Саҳнада у ёқдан-бу ёққа юради.*) Мени андишага боради деб ўйлайсизми? Лаббай? Йўғ-э, мени билмаб-сиз, ундақалардан эмасман...

II

Ҳалигилар, Шабельский (*саҳна орқасида*) ва Анна Петровна. Ойна тагидан Шабельскийнинг: «Сиз билан ҳеч ҳам музика чалиб бўлмайди. Оҳангни ажрата билишда чўртон балиқчаллик ҳам қобилиятингиз йўқ, бармоқ босишингиз ундан беш бадтар», деган овози эшитилади.

Анна Петровна (*очиқ деразадан кўриниб*). Ҳозир кимнинг овози келди? Миша, сизмисиз? Нега бундай қадам ташлаб қолдингиз?

Боркин. Сизнинг «Nicolas-Voila» нгиз кишини йўрға ҳам қилиб юбориши ҳеч гап эмас.

Анна Петровна. Миша, айтнинг, крокетга похол олиб келишсин.

Боркин (қўлини силтаб). Худо ҳайр берсин, мени тинч қўйинг...

Анна Петровна. У-ҳў, тилини қаранг-у... Сизга бундай тил ҳеч ҳам ярашмайди. Агар хотинлар мени яхши кўришсин десангиз, уларнинг олдида ҳеч жаҳл қилманг, ўзингизни ҳам катта тутманг... (Эрига қараб.) Николай, юринг похолда думбалоқ отиб ўйнаймиз!..

Иванов. Анюта, очиқ дераза олдида турмасанг-чи, касал бўлиб қоласан. Турма дераза ёнида... (Бақиради.) Тоға, деразани ёпиб қўй! (Дераза ёпилади.)

Боркин. Эсингиздан чиқмасин, икки кундан кейин Лебедевга процент тўлаш керак.

Иванов. Эсимда бор. Бугун Лебедевникига бораман, бир оз сабр қил, деб илтимос қиламан. (Соатига қарайди.)

Боркин. Сиз уларникига қачон кетасиз?

Иванов. Ҳозир.

Боркин (жон кириб). Тўхтанг, тўхтанг!.. бугун Шурочканинг туғилган куни-ку, те-те-те-те... Эсимдан ҳам чиқиб кетибди... Шу ҳам эс бўлди-ю, а? (Сакрайди.) Мен ҳам бораман, бораман... (Ашула айтади.) Бораман... Бориб бир чўмилиб оламан-да, қоғоз чайнайман, уч томчи нашатир спирт ичиб оламан, шу билан қараб-сизки, яна яллони бошидан бошлаймиз-да... Азизим, Николай Алексеевич, отахоним, малагим, жоним, сиз диққинафас бўлганингиз бўлган, нолиганингиз нолиган, доим қовоғингиз солиқ, ҳолбуки иккаламиз бир бўлиб олсак, не-не ишлар қўлимиздан келмайди! Сиз учун мен ҳеч нарсадан қайтмайман... Хоҳлайсизми, сиз учун Марфуша Бабакинага уйланаман? Қалинининг ярми сизники... Яъни ярми эмас, ҳаммасини ола қолинг!..

Иванов. Жиннилингизни бас қилсангизчи...

Боркин. Йўқ, рост айтяпман! Хоҳлайсизми, Марфушага уйланайми? Қалинини арра қиламиз... Э, нима деб буни сизга гапириб ўтирибман? Бунга ақлингиз етардими?! (Тегажоғлик қилади.) «Жиннилингизни бас қилинг». Ўзингиз яхши одам, ақлсиз-у, лекин сизда ана шу уқув, билсангиз, ана шу ўктамлик деган нарсадан йўқ-да. Шундай қулоч отиш керакки, шайтоннинг ҳам

капалаги учиб кетсин... Сиз девона, йиғлоқи одамсиз, расмана одам бўлганингизда, бир йилда миллионлик бўлиб олардингиз. Масалан, ҳозир икки минг сўм пулим бўлса, икки ҳафтадан кейин йигирма минглик бўлиб олардим. Ишонмайсизми? Сизча, бу бекорчи гапми? Йўқ, бекор гап эмас... Қани менга икки минг сўм беринг-чи, мен сизга, бир ҳафтадан кейин йигирма минг қилиб олиб келай. Сувнинг нарёғида, худди бизнинг рўпарамизда Овсянов еридан бир бўлагини икки минг сўмга сотяпти, агар шу ерни сотиб олсак, сувнинг икки томони ҳам бизники бўлади. Агар икки томони ҳам бизники бўлса, биласизми, сувни бўғиб олишга ҳаққимиз бўлади. Шундай эмасми? Тегирмон қурмоқчи бўламиз, сувга тўғон соламиз деб эълон қилган замонимиз сувнинг этак томонида турувчиларнинг ҳаммаси жанжал кўтаришади, унда биз дарров: коммензиир, тўғон қурилмасин десанглар, қани тўлаб қўйинглар, деймиз. Тушундингизми? Заревский фабрикаси беш минг беради. Корольков уч минг, монастирь беш минг беради...

Иванов. Буларнинг ҳаммаси, Миша, найрангбозлик... Агар мен билан аччиғлашиб қолмайлик десангиз, найрангларингиз ўзингизга буюрсин...

Боркин (*столга ўтириб*). Бўлмасачи! Шундай бўлишини ўзим ҳам билардим!.. Ўзингиз ҳам ҳеч нима қилмайсиз, менинг қўлимни ҳам бойлаб қўйгансиз...

III

Ҳалигилар. Шабельский билан Львов.

Шабельский (*Львов билан уйдан чиқа туриб*). Докторлар ҳам адвокатларнинг худди ўзи, фарқи шундаки, адвокатлар одамни талашади, докторлар бўлса ҳам талашади, ҳам ўлдиришади... Мен бу ердагилар тўғрисида гапираётганим йўқ. (*Диванга ўтиради.*) Шарлатанлар, эксплуататорлар... Балки бирон Аркадияда ундай эмасдир, лекин... мен умримда йигирма минг кишини боқдим, лекин ўтакетган муттаҳам бўлиб кўринмаган биронта ҳам доктор учратганим йўқ.

Боркин (*Ивановга*). Ҳа, ўзингиз ҳам ҳеч нарса қилмайсиз, мени ҳам боғлаб қўйгансиз. Шунинг учун пулимиз ҳам йўқ...

Шабельский й. Такрор айтаман, бундагилар тўғри-сида гапираётганим йўқ. Балким, ундай эмаслар ҳам бордур, лекин, айтмоқчи... (Эснайди.)

Иванов. (Китобини ёпиб). Нима гап, доктор.

Львов (деразага қараб қўйиб). Эрталаб нима деган бўлсам шу: уни дарҳол Қримга юбориш керак. (Саҳнада у ёқдан-бу ёққа юриди.)

Шабельский й (пиқ этиб кулиб). Қримга эмиш!.. Миша, нега биз докторлик қилмаймиз? Бундан осон иш йўқ... Бирон мадам Анго ёки Офелия зерикканидан йўталиб қолса, дарров қўлингга сиёҳ-қоғоз олиб, илмий қондаларга риоя қилиб, дори-дармон ёзиб берасан; олдин ёш докторга қаратади, кейин Қримга боради, Қримда таттар...

Иванов (графга). Э, мижғовлик қилмасанг-чи, йиғлоқи! (Львовга.) Қримга бориш учун пул керак. Пул ҳам топдим дейлик, лекин у, ўлсам ҳам Қримга бормайман, дейди-ку...

Львов. Ҳа, бормайман деяпти.

Пауза.

Боркин. Доктор дейман, Қримга бориши керак дейсиз, Анна Петровнанинг касали шунчалик оғирми?

Львов (деразага қараб қўйиб). Ҳа, сил касал...

Боркин. Жим!.. яхши бўлмабди... Рангини кўриб, ўзим ҳам, узоққа бормаса керак, деб юрардим.

Львов. Секинроқ гапирсангиз-чи... уйда эшитилиб туради...

Пауза.

Боркин (хўрсиниб). Бизнинг ҳаётимиз... Одам боласининг ҳаёти худди далада барқ уриб очилиб турган гулга ўхшайди: эчки келиб еб кетдими — тамом...

Шабельский й. Ҳаммаси бўлмағур гап, беҳуда гап... (Эснайди). Беҳуда гап-у, айёрлик.

Пауза.

Боркин. Жаноблар, мен Николай Алексеевичга яккаш пул топиш йўлини ўргатяпман. Жуда ажойиб бир пул топиш йўлини кўрсатдим, лекин ҳар сафаргидай қилган меҳнатим шамолга созурилади. Унга гап уқдириб бўлармиди... Қаранг, ўзи бўлари бўлиб қолибди: хафақон десангиз ҳам шу, лоқайд десангиз ҳам шу, ғамгин, қовоғи солиқ, дардисари ҳам шу...

Шабельский (ўрнидан туриб керишади). Ҳамма учун сен, ақлли бош, бир нарса ўйлаб чиқарасан, ҳаммага мана бундай турмуш қилгин деб ўргатасан, менга ҳам бирон марта ўргатсангчи. . . Қани ўргат, ақлли бош, йўл кўрсат. . .

Боркин (ўрнидан туради). Бориб чўмиламан. . . Жаноблар, яхши қолинглар... (Графга.) Сизнинг йигирма йўлингиз бор... Сизнинг ўрнингизда мен бўлсам, бир ҳафтадан кейин йигирма минг сўмлик бўлиб олардим. (Кетади.)

Шабельский (унинг орқасидан). Қандай йўл экан? Қани ўргат-чи.

Боркин. Ургатишнинг ҳам ҳожати йўқ. Бундан осон гап йўқ. . . (Қайтиб келади.) Николай Алексеевич, бир сўм беринг!

Иванов надамай унга пул беради.

Боркин. Мерси! (Графга.) Сизнинг қўлингизда ҳали анча кузирларингиз бор.

Шабельский (унинг орқасидан бора туриб). Қандақ кузирлар, айт-чи?

Боркин. Мен сизнинг ўрнингизда бўлсам, бир ҳафтадан кейин, кам деганда ўттиз минг сўмлик бўлиб олардим. (Граф билан чиқиб кетади.)

Иванов (паузадан кейин). Ошиқча одамлар, ошиқча сўзлар, беҳуда, бемаза саволларга жавоб беришлар — ҳаммаси, билсангиз доктор, жуда ҳам меъдамга тегиб кетди. Сал нарсага жаҳдим чиқиб, жазавам тутадиган бўлиб қолди, бачканалашиб кетиб, ўзимни-ўзим танимайдиган бўлиб қолибман. Кун бўйи бошим оғрийди, кечалари ухламасдан чиқаман, қулоғим ғувиллагани ғувиллаган. Ўзимни қаёққа қўйишимни билмайман. . . Ҳайронман. . .

Львов. Николай Алексеевич, сиз билан астойдил гаплашадиган гапим бор.

Иванов. Гапиринг.

Львов. Анна Петровна тўғрисида гапирмоқчиман. (Утиради.) Қримга боришга кўнмаяпти, лекин сиз билан бўлса борарди.

Иванов (ўйланиб туриб). Икковимизнинг боришимиз учун пул керак. Ундан ташқари, менга узоқ отпускаи беришмайди ҳам. Бу йил мен бир марта отпускаи олганман. . .

Львов. Хўп, гапингиз ҳам тўғридир. Энди бу ёғига қулоқ солинг! Сил касалнинг энг яхши давоси — тинчлик,

хотинингизнинг бўлса бир минут ҳам тинчлиги йўқ. Уни ҳамиша безовта қилиб турган нарса сизнинг муносабатингиз. Кечирасиз, менинг кўнглим бузилиб турибди, очикчасига гапираман. Сизнинг юриш-туришингизни кўриб жони ҳалок бўляпти.

Пауза.

Николай Алексеевич, кечирасиз, мен сизни ундай одам деб ўйламайман!..

Иванов. Ҳамма гапингиз тўғри, рост... Мен жуда ҳам гуноҳкор бўлсам керак, лекин миям айниб қолган, дилимга қандайдир бир ялқовлик ёпишиб олган, ҳолим нима кечаётганини ўзим ҳам тушунмайман. На одамларга, на ўзимга ақлим етмай қолди... *(Деразага қарайди.)* Гапимизни эшитишиб қолишлари мумкин, юринг, айланиб келайлик. *(Уринларидан туришади.)* Мен, азиз дўстим, сизга энг бошидан айтиб берардимку-я, лекин воқияни ҳикоя қилиб берсам жуда узоққа чўзилиб кетади, ўзи ҳам жуда чалкаш, эрталабгача ҳам тамом бўлмайди. *(Чиқиб кетишади.)* Анюта жуда ажойиб, яхши хотин... Мени деб ўз динидан қайтди, ота-онасини ташлаб кетди, бойлигидан кечиб юборди, агар мен тағин талаб қилсам, кўнглимга қараб яна кўп нарсалардан ҳеч пинагини бузмай воз кечиши мумкин. Мен бўлсам, айтарлик бирон яхши жойим йўқ, уни деб бирон тузук иш қилганим ҳам йўқ. Лекин ўзи жуда узундан узоқ воқиа... Ҳамма гап шундаки, азиз доктор *(ўнғайсизланиб)*... Қисқасини айтганда, мен-ку жуда яхши кўриб уйланганманку-я, умрбод севаман деб қасам ичганман, лекин... беш йил ўтди, у мени ҳали ҳам яхши кўради, мен бўлсам... *(Қўлларини икки томонга ёзиб.)* Мана, сиз менга уни яқинда ўлади деяпсиз, менда бўлса унга на муҳаббат бор, на унга юрагим ачийди, дилимни қандайдир умидсизлик, ҳорғинлик чулғаб олган. Четдан қараган одамга мен жуда ҳам ғалати бўлиб кўринсам керак; мен бўлсам, дилимда нималар бўлаётганини ўзим ҳам билмайман. *(Хиёбондан юриб кетишади.)*

IV

Шабельский, кейин Анна Петровна.

Шабельский *(кириб хохолаб кулади)*. Рост айтаман, бу муттаҳам эмас, уччига чиққан мутафаккир!.. Унга ҳайкал қўйса арзийди. Ҳозирги замоннинг ҳамма

мараз ва қулғиналарини ўзида мужассам қипти-қўйибди: адвокат ҳам ўзи, доктор ҳам ўзи, кукуевчи ҳам ўзи, кассир ҳам ўзи. (*Айвон зинасининг пастига ўтиради.*) Ҳеч қаерда бирон курс-пурсни ҳам тамом қилмаган, шуниси қизиқ... Демак, агар маданиятли бўлиб олиб, гуманитар фанларни ҳам билиб олса борми, жуда ҳам олғир муттаҳам бўлар экан-да! «Сиз,— дейди,— бир ҳафтадан кейин йигирма минглик бўласиз дейди-я... Сизнинг қўлингизда,— дейди,— ҳали кузир тузингиз — графлик унвонингиз бор дейди-я. (*Хохолаб кулади.*) Сизга ҳар қанақа сепли қиз жон деб тегади, дейди...».

Анна Петровна деразани очиб пастга қарайди.

«Марфушани олиб берсам, хўп дейсизми» дейди. Qui est ce que c'est¹, бу Марфушаси? Э, ану Балабалкина-ку... Балабалкина... ану, ҳалиги, кир юувчи хотинга ўхшаган.

Анна Петровна. Сизмисиз, граф?

Шабельский. Нима эди?

Анна Петровна кулади.

Шабельский (*яхудийча акцент билан*). Нимани деб куляпсиз?

Анна Петровна. Сизнинг бир гапингиз эсимга тушиб қолди. Эсингиздами, овқат вақтида гапирганингиз? Гуноҳи кечилган ўғри, от... нима деган эдингиз?

Шабельский. Чўқинган жуҳуд, гуноҳи кечилган ўғри, табиб кўрган от... — ҳаммаси бир гўр.

Анна Петровна (*кулади*). Сиз ҳатто оддий ҳазилни ҳам ачитмасдан айта олмайсиз. Ёмон одамсиз. (*Жиддий.*) Ҳазил эмас, граф, сиз жуда ёмон одамсиз. Сиз билан турган кишининг юраги қон бўлади, ўзини ваҳима босади. Сиз доимо вайсаб нолиб юрганингиз юрган, сизга ҳамма муттаҳам, ҳамма аблаҳ. Очиғини айтинг-чи менга, граф: сиз бирон кишини яхши деганмисиз?

Шабельский. Бу яна қанақа имтиҳон бўлди?

Анна Петровна. Сиз билан беш йилдан буён бир ҳовлида турамиз, сизнинг бирон одам тўғрисида бирон марта заҳарханда қилмасдан, кулмасдан, рўйхуш бериб гапирганингизни эшитганим йўқ. Одамлар сизга нима ёмонлик қилди? Ё сиз ўзингизни ҳаммадан яхшиман деб ҳисоблайсизми?

¹ Ким бўлди.

Шабельский. Мен ўзимни ҳечам ундай деб ўйлаётганим йўқ. Бошига қалпоқча кийиб олган ҳамма аблаҳ ва чўқалар қандай бўлса, мен ҳам шундайман... Моветон¹ нима-ю, шалағи чиқиб кетган ковуш нима. Мен доимо ўзимни койиб юраман. Мен ким бўлман? Нима эканман? Бой-бадавлат эдим, эрким қўлимда эди, сал-пал бахтли ҳам бўлганман, энди-чи... хўрандаман, сиғиндиман, васиқасини йўқотган масхарабоз бўлиб қолибман. Мен нолиш қилиб, бошқалардан жирканаман, бошқалар мендан кулишади; мен кулсам, менга имо қилиб ҳолимга ачиниб: чол миясини еб қўйибди... дейишади. Лекин аксари гапимга қулоқ ҳам солишмайди, ўзимни ҳам кўрмаганга солишади...

Анна Петровна (*осойишта*). Яна қичқиряпти...

Шабельский. Ким қичқиряпти?

Анна Петровна. Бойқуш. Ҳар кун кечқурун қичқиради.

Шабельский. Қичқира берсин. Мундан ҳам ёмон бўлиши қийин гап. (*Эснаб керишади.*) Эҳ, азизгинам Сарра, юз минг-икки юз минг ютиб олсам, ўзим билиб ишимни қилар эдим!.. Қорамни ҳеч кимга кўрсатмасдим. Шу гўрдан, текинхўрликдан бошимни олиб кетардим, то қиёмат қойимгача бу ерларга оёқ босмасдим...

Анна Петровна. Борди-ю ютиб олсангиз, нима қилардингиз?

Шабельский (*ўйланиб туриб*). Дастлаб Москвага бориб лўлиларнинг ашуласини эшитардим. Кейин... кейин Парижга жўнаб кетардим. У ерда бир квартир олиб, рус черковига бориб турардим...

Анна Петровна. Яна нима қилардингиз?

Шабельский. Хотинимнинг қабрига бориб, эртдан кечгача хаёл суриб ўтирардим. Жон бергунимча шу тахлитда ўтирганим ўтирган бўларди. Хотиним Парижга қўйилган.

Пауза.

Анна Петровна. Жуда зеркиб кетяпман. Икковимиз яна бир дуэт чалиб ташлаймизми?

Шабельский. Хўп бўлади. Ноталарни тайёрлаб қўйинг.

¹ Ахлоқсиз одам (*франц*).

Шабельский, Иванов ва Львов.

Иванов (*Львов билан бирга хиёбондан келайтиб*). Сиз, азиз дўстим, бултургина курсни тамомлагансиз, ҳали ёшсиз, бақувватсиз, менинг ёшим бўлса ўттиз бешга тўлди. Сизга маслаҳат беришга ҳаддим сиғади. Сиз яҳудийларга ҳам, жизғинакларга ҳам, кўк пайпоқларга ҳам уйланманг, ўзингизга ялтироғи камроқ, ўртамиёна, камсухан, соддароқ қаллиқ топиб олинг. Умуман турмушингизни бир андазага солиб олинг. Турмушингиз қанчаки одми, бир зайлда ўтса, шунча яхши. Азизим, ёлғиз ўзингиз мингларга қарши бош кўтариб чиқманг, тегирмонлар билан жанг қилиб юрманг, пешонам билан девол тешаман деб юрманг... Худо сизни ҳар хил рационал хўжаликлардан, аллақандай мактаблардан, оташин нутқлардан сақласин... ўз уянгизга кириб олиб, худо буюрган, ўзингизга муносиб ишингиздан қолманг... Шундай қилганингизда кўнгилдагидек ҳалол иш қилган бўласиз, жонингиз ҳам тинч бўлади. Менинг кўрган кунларимни асти қўя беринг, тинкани қуриб ташлайди! Ҳеч кимнинг бошига солмасин! Қилган хато-ю, ноҳақ ишларимнинг сони-саноғи йўқ, беҳуда-бемазагарчиликларни қўя бера-сиз! (*Графни кўриб жаҳли чиқиб*.) Тоға, қаёққа борсак тумшуғимизнинг тагидан чиқиб турасан, бемалол гапла-шиб олишимизга ҳам қўймайсан!

Шабельский (*ийғлагандай бўлиб*). Жин урсин мани, ҳеч жойга сиғмай қолдим! (*Сакраб ўрнидан туриб уйга қараб кетади*.)

Иванов (*орқасидан бақириб қолади*). Кечирасиз, биз гуноҳкор. (*Львовга*.) Нега уни хафа қилдим? Йўқ, ўзим жуда ҳам асабийлашиб қолибман. Ўзимни бир амал-лаб қўлга олишим керак. Керак...

Львов (*ҳаяжонланиб*). Николай Алексеевич, гапингизга жим қулоқ солиб ўтирдим, энди... энди, кечирасиз, очигини айтсам, хафа бўлманг, гапларингизни айтмаганда ҳам, овозингиздан, интонациянгиздан раҳм-шафқатни билмайдиган эгоист, қаҳри тош одамлигингиз мана ман деб кўриниб турибди... Яқин одамингиз ўзини сизга яқин тутганидан ҳалокат ёқасида турибди-ю, сиз бўлсангиз... кўнглингиз йўқ, бемалол юрибсиз, бошқаларга мас-лаҳат бера-сиз, ҳадеб ўзингизни кўз-кўз қиласиз... Кўнглимдаги гапни сизга айтишга тилим бормаяпти, гапга уста эмасман, лекин... лекин сизни жуда ёмон кўриб қолдим!..

И в а н о в. Эҳтимол, бўлса бордур... Сизга аёнроқ бўлса керак... Сиз менинг кимлигимни билиб олган бўлишингиз жуда мумкин... Ман, жуда гуноҳкор бўлсам керак... (*Қулоқ солиб туриб.*) От-арава тайёр бўлди шекилли. Кийиниб чиқай... (*Уйга кета туриб тўхтади.*) Сиз, доктор, мени ёмон кўрасиз, ёмон кўришингизни яширмайсиз ҳам. Бу сизнинг кўнгли очиқ одамлигингизни кўрсатади... (*Уйга қараб кетади.*)

Л ь в о в (*бир ўзи*). Одатим қурсин. Бу гал ҳам фурсатни қўлдан бердим, тузукроқ гаплаша олмадим... У билан ўзимни ҳеч босиб туриб гаплаша олмайман! Оғзимни очиб бир гап айтдим дегунча мана бу еримдан (*кўкрагини кўрсатади*) гиппа бўғиб олади, юрагим ағдарилиб тушгандай бўлади, тилим танглаймга ёпишиб қолади. Бу Тартюфни, баланд мартабага миниб олган бу муттаҳамни кўрарга кўзим йўқ... Бутун вужудим билан ёмон кўраман. Ҳозир энди яна кетмоқчи бўлиб қолди... Бу шўринг қурғур хотин, эри ёнида бўлса ўзини бахтли деб билади, эри унга худди сув, ҳаводек зарур бўлиб қолган, ақалли бир кун кечқурун ёнимда ўтиргин деб ёлборади, у-чи, унинг кўнгли йўқ... Уйда турса юраги сиқилиб кетармиш, нафас ололмай қолармиш. Агар бир кун кечқурун уйда қолса борми, азбаройи зерикканидан пешонасидан ўқ узиб ўзини ўзи ўлдириб қўя қолади. Шўринг қурғур... унга ёйилиб яйрайдиган жой керак, яна бирон янги ифлос ҳангама ўйлаб чиқариш учун бемалол юрадиган жой керак... Ҳар кун кечқурун Лебедевларникига нега югуриб қолишингни жуда яхши биламан! Биламан!

Л ь в о в, И в а н о в (*шляпа кийган, пальтода*), Ш а б е л ь с к и й в а
А н н а П е т р о в н а.

Ш а б е л ь с к и й (*Иванов ва Анна Петровна билан уйдан чиқиб кела туриб*). Ахир, Nicolas, бу ишинг одамгарчиликдан эмас-ку!... Ўзинг ҳар кун кечқурун жўнаб қоласан, биз ўзимиз ёлғиз қоламиз. Зерикканимиздан соат саккиздан ётиб оламиз. Шу ҳам турмушми, бу диққинафаслик-ку! Нега энди сен юрсанг бўлаверади-ю, биз юрсак бўлмайди? Нега, қани айтчи?

А н н а П е т р о в н а. Граф, қўяверинг уни! Майли кетса кетаверсин, майли...

И в а н о в (*хотинига*). Қасал ҳолинг билан сен қаёққа борасан? Ўзинг касалсан, кун ботгандан кейин ташқарига чиқишинг мумкин эмас... Мана, доктордан сўра.

Сан ёш бола эмассан-ку, Анюта, ўйлаб кўрсанг-чи...
(Графга.) Сен нима қиласан у ёққа бориб?

Шабельский. Тупканинг тагига гум бўлсам ҳам, тимсоҳга емиш бўлсам ҳам майли. Ишқилиб бу ерда қолмасам бўлди. Юрагим сиқилиб кетди! Жинни бўлишимга сал қолди! Ҳамманинг жонига ҳам тегиб кетдим. Хотинингни зерикиб қолмасин, деб мени уйда қолдириб кетасан, мен бўлсам уни еб қўяй дедим, еб қўйдим!

Анна Петровна. Қўйинг уни граф, қўйинг! Майли бораверсин, у ерда кўнгли очилса, бораверсин.

Иванов. Аня, бунақа гапнинг нима кераги бор? Вақтихушиikka бормаслигимни ўзинг биласан-ку! Вексель тўғрисида гаплашиб келишим керак.

Анна Петровна. Нима кераги бор, нега важ қидириб қолдинг? Кетавер! Сени ким ушлаб турибди?

Иванов. Жаноблар! Бир-биримизнинг гўштимизни еб нима қиламиз! Шундай қилиб ўтиришимизнинг нима кераги бор?!

Шабельский (ийғламсираб.) Nicolas, қўзичоғим, жиянгинам, мени ҳам ўзинг билан олиб кет! Мен унда ўғри ва муттаҳамларни кўриб зора кўнглим очилса. Ахир, мен пасхадан бери ҳеч қаёққа чиққанам йўқ!

Иванов (жаҳли чиқиб). Хўп, бўпти, юр бўлмаса! Жонимга ҳам тегиб кетдиларинг.

Шабельский. Хўпми? Merci, Merci (Хурсанд бўлиб унинг қўлтиғидан ушлаб бир чеккага олиб боради.) Похол шляпангни кийсам майлими?

Иванов. Майли, лекин худо хайр берсин, тезроқ бўл!

Граф югуриб уйга кириб кетади.

Иванов. Ҳаммаларинг жуда жонимга тегдиларинг! Э, худо, мен нималар деяпман? Аня, сен билан жуда кўрс гаплашяпман. Илгарилари ҳеч мундақа эмас эдим. Соат бирда қайтиб келаман, хайр.

Анна Петровна. Жон Коля, қола қолсанг-чи!

Иванов (безовта бўлиб). Жонгинам, оппоққинам, бахтсизим, илтимос қиламан, кечқурунлари уйдан чиқиб кетишимга тўсиқлик қилма. Бу ишим — золимлик, ноинсофлик, лекин шундай ноинсофлик қилсам ҳам қўя бер! Уйда ўтирсам жуда ҳам қийналиб кетаман! Қуёш ботди дегунча дилим сиёҳ бўлаверади. Яна қандай дилсиёҳлик дегин! Сабабини ҳам сўраб ўтирма! Ўзим ҳам билмайман. Худо ҳақи, билсам! Бу ерда-ку дилсиёҳликку-я,

Лебедевларникида ундан беш бадтар; у ердан қайтиб келсанг, бунда яна ғам-ғусса, тун бўйи шу тахлитда... Юрагинг тарс ёрилишига сал қолади!..

Анна Петровна. Коля... Қолсанг бўларди! Илгаригидай гаплашиб ўтирар эдик... Бирга овқат ердикда, кейин китоб ўқирдик; тажанг тоғанг билан иккимиз сенга атаб анча дуэт ўрганиб қўйганмиз... *(Эрини қучоқлаб олади.)* Қола қол!

Пауза.

Сенга ақлим етмай қолди. Бир йилдан буён аҳвол шу-я. Сенга нима бўлди ўзи?

Иванов. Билмайман, билмайман...

Анна Петровна. Нега кечқурунлари мени ҳам бирга олиб бормайсан?

Иванов. Билгинг келса, бўлмаса айта қолай. Дилингни оғритсам ҳам айта қолай... Дилим сиёҳ бўлиб ғам-ғусса босганда, мен... мен... секдан кўнглим қолади... Шундай кезларда сендан ҳам кечиб юбораман... Хуллас, уйдан чиқиб кетишим лозим бўлиб қолади.

Анна Петровна. Ғам-ғусса? Тушундим, тушундим... Биласанми, Коля? Сен илгаригидай ашула айт, ўйнаб-кул, зарда ҳам қилиб кўр... Кел, бормай қўя қол, ўзимиз хушвақтлик қиламиз, наливка ичамиз, бир вақт қарасанг, ғам-ғуссангдан асар ҳам қолмайди. Ашула айтиб берайми? Ё бўлмаса, юр, кабинетга кириб илгари вақтлардагидай қоронғида ўтирамыз, менга ғам-ғуссаларингни сўзлаб берасан... Чеккан азобларинг кўзларингдан кўриниб турибди! Мен кўзларингга тикилиб ўтириб йиғлайман, шу билан иккимиз ҳам юрагимизни бўшатиб оламиз... *(Қулади ва йиғлайди.)* Ё бўлмаса, Коля, нимага гул ҳар ёзда очилади-ю, лекин ҳар кун шодлик бўлавермайди? Шундайми? Ҳа, майли, бора қол...

Иванов. Аня! Менинг ҳаққимга дуо қил! *(Кета бошлайди-ю, тўхтаб, яна ўйлаб қолади.)* Йўқ, ноиложман! *(Чиқиб кетади.)*

Анна Петровна. Боравер... *(Стул ёнига келиб ўтиради.)*

Львов *(сахнада юриб туриб)*. Анна Петровна, эсингизда бўлсин: соат олти бўлдими, уйингизга кириб, тонг отгунча уйдан чиқманг. Кечқурунги нам ҳавонинг сизга зиёни бор.

Анна Петровна. Хўп бўлади.

Львов. «Хўп бўлади»си нимаси! Мен сизга жиддий гапиряпман.

Анна Петровна. Мен бўлсам, жиддий бўлишни хоҳламайман. *(Ўғталади.)*

Львов. Мана кўрдингизми — ҳозирданоқ йўталапсиз. .

VII

Львов, Анна Петровна ва Шабельский.

Шабельский *(шляпа ва пальтода уйдан чиқиб келади)*. Николай қаерда? Отлар тайёрни? *(Тез бориб Анна Петровнанинг қўлидан ўпади.)* Кечангиз хайрли бўлсин, гўзалим! *(Башарасини бужмайтириб.)* Гевалт! Кечирсинлар, марҳамат қилсинлар! *(Тез чиқиб кетади.)*

Львов. Масхарабоз!

Жимлик; узоқдан гармонь товуши эшитилади.

Анна Петровна. Шундай ҳам диққинафаслик бўларми!.. Ошпазлар билан кучерлар ҳам вақтихушлик қилиб ўтиришибди, мен бўлсам... мен эса — худди ташланди хотиндай... Евгений Константинович, қаёқда юрибсиз? Бу ёққа келинг, ўтиринг!..

Львов. Ўтиргулик тоқатим йўқ.

Пауза.

Анна Петровна. Ошхонада «Чижик»ни ўйнашяпти. *(Ўзи ҳам қўшилишиб айтади.)* «Чижик, Чижик, где ты был? Под горою водку пил»

Пауза.

Доктор, ота-онангиз борми?

Львов. Отам ўлган, онам бор.

Анна Петровна. Онангизни соғинасизми?

Львов. Соғинишга вақтим ҳам йўқ.

Анна Петровна *(кулади)*. Гуллар ҳар баҳорда янгидан очилади, шоди-хуррамлик ундай эмас. Бу гапни менга ким айтган эди? Эсим ҳам жойида эмас... Ҳа, Николайнинг ўзи айтган экан. *(Нимагадир қулоқ солиб туради.)* Бойқуш тагин бақиряпти!

Львов. Бақирса, бақираверсин.

Анна Петровна. Доктор, тақдир менинг ҳаққимга хиёнат қилдимикин, деган хаёлга кетадиган бўлиб қол-

дим. Кўп одамларнинг, мендан ортиқ ерлари бўлмаса ҳам, бахтлари счилган, бахтли кун кўриш учун захмат ҳам чекишмайди. Мен бўлсам, умрбод, ҳар бир қадамимга ҳақ тўлаб келдим!.. Тўлаганда ҳам, озмунчадан тўламадим! Нима, ёзуғлик иш қилдиммики, мендан шунча кўп процент олишса!.. Азизим, ҳаммангиз мени жуда аяйсизлар, тўғриси айтишдан қўрқасизлар, лекин мени касалим нималигини билмайди деб ўйлайсизларми? Жуда яхши биламан. Бу гап ҳам ҳамманинг меъдасига тегиб кетди... (*Яҳудийча акцент билан*) Кечиринг мени! Сиз қизиқ латифаларни биласизми?

Л ь в о в. Билмайман.

А н н а П е т р о в н а. Николай биледи. Мен одамларнинг ноинсофлигига ҳайронман: нима сабабдан севгига севги билан жавоб беришмайди, тўғриси айтсанг ёлғон жавоб қайтаришади? Қани айтинг-чи: қачонгача отам билан онам мени оқ қилишади? Улар бу ердан элик чақиримча нарида туришса ҳам мен кун тун, ҳатто тушимда ҳам уларнинг нафратини сезиб тураман. Николайнинг дилсиёҳлигига сабаб нима деб ўйлайсиз? У, сени фақат кечқурунлари, дилим сиёҳ бўлганда севмай қўяман, дейди. Бунгаку ақлим етади, ростданам шундайдир, деб ўйлаш ҳам мумкин, лекин у мени бутунлай севмай қўйса-чи, унда нима бўлади!.. Ундай бўлмайдику-я, лекин агар шундай бўлса-чи? Йўқ, йўқ, бу тўғрида ўйлаш ҳам керак эмас. (*Ашула айтади.*) «Чижик, чижик, где ты был?!» (*Сесканиб кетади.*) Қаёқдаги бўлмаган нарсаларни ўйлайман!.. Сизнинг, доктор, оилангиз йўқ, кўп нарсаларга ақлингиз етмайди... .

Л ь в о в. Сиз ҳайрон бўляпсиз... (*ёнига келиб ўтиради.*) Йўқ, мен... сизга ҳайронман! Қани, бўлмаса, айтинг-чи, сиз, ақлли, тўғри, фариштадай пок деса бўладиган аёл бўла туриб, нега алданиб шу бойқушлар уясига келиб ўтирибсиз? Бу ерда нима қиласиз? Бу дардсиз, бемехр одамнинг нимаси сизга ёқиб қолди... Хўп, майли, эрингизни тилга олмай қўя қолайлик! Бу пуч, разил одамларнинг нимасига маҳлиё бўлиб қолдингиз? Э, худо, бу нима бедодлик!.. Тун-кун нолаи-зор қилишдан оғзи бўшамайдиган, занглаб кетган, овсар граф, муттаҳамларнинг муттаҳами, доғули, афти-башараси хунукдан хунук анови Миша... Қани, айтинг-чи, сиз ўзингиз бу ерда нима қилиб юрибсиз? Қаёқдан бу ерга келиб қолдингиз?..

Анна Петровна (*кулади*). У ҳам бир вақт худди шундай деган эди... Худди шу сўзларни айтган эди... Лекин унинг кўзлари каттароқ, бирон нарсани астойдил гапира бошласа, кузлари ўт бўлиб ёниб кетарди... Гапиринг, гапираверинг!..

Львов (*ўрнидан туриб қўлини силтайди*). Нимани ҳам гапирардим? Туринг, уйингизга кириб.

Анна Петровна. Сиз Николай ундақа, Николай бундақа, дейсиз. Уни сиз қаёқдан биласиз? Ярим йилда кишини билиб бўларканми? У, доктор, жуда ажойиб одам, сиз у билан икки-уч йил илгари танишмаганингизга афсус қиламан. Ҳозир жуда руҳи тушиб, индамас бўлиб қолган, иш ёқмас бўлиб қолган, илгари... шундай ажойиб одамки!.. Мен уни бир кўришимда яхши кўриб қолганман. (*Кулади.*) Бир қаровдим, қопқонга илиндим қолдим! У менга: юр деган эди... Билсангиз, мен, чириган япроқларни қайчи билан кесиб ташлагандай ҳамма нарсаларимни шартта кесиб ташлаб орқасидан эргашиб кетардим...

Пауза.

Ҳозир эса бутунлай бошқа гап... Ҳозир у Лебедевларникига бориб бошқа хотинлар билан ваҳтихушлик қилади, мен бўлсам... боғда бойқушнинг бақирини эшитиб ўтирибман... (*Шақилдоқ овози эшитилади.*) Доктор, ака-укаларингиз йўқми?

Львов. Йўқ.

Анна Петровна хўнграб йиғлайди.

Львов. Яна нима бўлди? Сизга нима бўлди?

Анна Петровна (*ўрнидан туради*). Бормасам бўлмайди, доктор, чидаб тура олмайман...

Львов. Қаёққа борасиз?

Анна Петровна. Унинг ёнига... Бораман... Айтинг, аравани қўшишсин. (*Уйга югуриб кириб кетади.*)

Львов. Йўқ, бундай қиладиган бўлсангиз, мен сизни боқмаганим бўлсин. Бир тийин ҳақ тўламаганлари етишмагандай, юрагимни ҳам қон қилиб юборишди!.. Йўқ, бас қилганим бўлсин! Шу ҳам етар... (*Уйга кириб кетади.*)

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

Лебедевларнинг уйдаги зал; тўғрида боққа чиқадиган эшик. Ўнг томонда ва чап томонда ҳам эшик бор. Қадимий қиммат баҳо мебеллар қўйилган. Люстра, қандиллар ва суратлар осилган — ҳаммасига ғилоф кийгизилган.

I

Зинаида Савишна, Косих, Авдотья Назаровна, Егорушка, Гаврила, оқсоч хотин, меҳмон кампирлар, қизлар ва Бабакина. Зинаида Савишна диванда ўтирибди. Иккала ёнида, креслода меҳмон кампирлар ўтирибди; стулларда ёшлар ўтиришибди Залнинг ичкари томонида, боққа чиқаверишда, карта ўйнаб ўтиришибди; ўйинчилар орасида: Косих, Авдотья Назаровна ва Егорушка бор Гаврила, ўнг тарафдаги эшик ёнида турибди; оқсоч хотин патнусда ширинлик улашиб юрибди. Бутун шу парда давомида боғдан ўнг тарафдаги эшик орқали залга, залдан боққа меҳмонлар кириб чиқиб туришади. Бабакина ўнг томондаги эшикдан чиқиб Зинаида Савишнанинг ёнига боради.

Зинаида Савишна (*суюниб*). Азизим, Марфа Егоровна...

Бабакина. Яхшимисиз, Зинаида Савишна! Янги меҳмон муборак бўлсин... (*Упишадилар.*) Ишқилиб, хунга...

Зинаида Савишна. Раҳмат сизга, азизим, суюнганимни асти қўяверасиз... Хўш, ўзларининг соғлиқлари қалай?..

Бабакина. Раҳмат сизга. (*Ёнига, диванга ўтиради.*) Яхшимисизлар, қизлар, йигитчалар!..

Меҳмонлар ўринларидан туриб салом беришади.

1-меҳмон (*кулади*). Йигитчалар, дейсизми... сиз ўзингиз қаримисиз?

Бабакина (*хўрсиниб*). Ёшлар қаторига киришга бизга ким қўйибди...

1-меҳмон (*ҳурмат билан кулиб*). Йўғ-э, сизга нима бўпти... тул хотин деган номингиз бор холос, ҳали сиз ёш қизларни бир чўқишда қочирасиз.

Гаврила Бабакинага чой узатади.

Зинаида Савишна (*Гаврилага*). Нега чойни қуруқ беряпсан. Бирон варенье олиб келсанг бўлмайдим. Крижовник вареньесями, ёки...

Бабакина. Овора бўлманг. Раҳмат.

Пауза.

1-м еҳмон. Сиз, Марфа Егоровна, Мушкинодан ўтиб келдингизми?

Бабакина. Йўқ, Займицадан. Бу йўл яхшироқ.

1-м еҳмон. Шундай денг.

Косих. Икки қарға.

Егорушка. Пас.

Авдотья Назаровна. Пас...

2-м еҳмон. Пас.

Бабакина. Азизим, Зинаида Савишна, ўйин билетларининг яна нархи жуда ошиб кетди. Қаранг-а: биринчи заём икки юз етмиш беш сўмга чиқиб кетди, иккинчиси салкам икки юз эллик... Ҳеч бундай бўлган эмас...

Зинаида Савишна (*хўрсиниб*). Заёми кўпларнинг кунни туғди.

Бабакина. Ундай деманг, азизим: заёмларнинг нархи ошиб кетган бўлса ҳам, пулга заём олиб қўйишдан фойда кам. Страховкасининг ўзи тинкани қуритиб қўяди.

Зинаида Савишна. Шундайку-я, ўргулай, лекин ҳар ҳолда умид қилиб юрасан киши... (*Хўрсиниб қўяди.*) Худо ўзи раззоқ...

3-м еҳмон. Менга қолса, mesdames, менинг фикримча, ҳозирги замонда капиталлик бўлишдан фойда йўқ. Процентлик қоғозлар дивидендни жуда кам беради, пулни оборотга қўйиш эса жуда ҳам қалтис иш. Мен шундай деб ўйлайман, mesdames, ҳозирги замонда капитал бор одам, mesdames, жуда танг аҳволда қолади...

Бабакина (*хўрсиниб*). Тўғри гап!

1-м еҳмон эснайди.

Бабакина. Хонимларнинг олдида эснash одобданми?

1-м еҳмон. Pardon, mesdames¹, мен бехосдан.

Зинаида Савишна ўрнидан туриб ўнг томондаги эшикка қараб кетади; анчагача жим қолишади.

Егорушка. Икки ғиштин.

Авдотья Назаровна. Пас.

2-м еҳмон. Пас.

Косих. Пас.

Бабакина (*бир томонга қараб*). Э, худо, бу нима хунобгарчилик, юрагим тарс ёрилай деяпти!

¹ Кечирасиз хонимлар (*франц.*).

Ҳалигилар, Зинаида Савишна ва Лебедев.

Зинаида Савишна (*ўнг томондаги эшикдан Лебедев билан бирга чиқиб келиб, секин*). Нега у ерда ўтириб олдинг? Ойим тилла-е! Меҳмонлар билан ўтирсангчи! (*Илгариги жойига бориб ўтиради.*)

Лебедев (*эснайди*). Бу ёзиқ бошимизни нима қиламиз энди! (*Бабакинани кўриб қолиб.*) Ие, мармелад ўтирибди-ку! Роҳат лукум!.. (*Саломлашади.*) Соғлиқлари қалай?..

Бабакина. Шукур, раҳмат сизга.

Лебедев. Худога шукур!.. Худога шукур! (*Креслога ўтиради*). Балли, балли... Гаврила!

Гаврила унга рюмкада ароқ, стаканда сув беради; у ароқни ичиб, устидан сув ичади.

1-меҳмон. Соғ бўлсинлар!..

Лебедев. Соғлиқ қаёқда дейсиз!.. Оёғим чўзилиб қолмаганига шукур қилиб юрибман. (*Хотинига.*) Зюзюшка, чақалоғимиз қаёқда қолди?

Косих (*йиғламсираб*). Менга қаранг: нима сабабдан биз взяткасиз қолдик? (*Сакраб ўрнидан туриб кетади.*) Хўш, нимага биз ютқизиб қўйдик, бу нима бедодлик?

Авдотья Назаровна (*сакраб туриб, аччиғи келиб*). Сабаби шуки, ўйнашни билмагандан кейин ўйинга ўтириб нима қилардинг. Бировнинг холига юришга қандай ҳаққинг бор эди? Тузлаб қўйган тузинг билан қола бердинг!.. (*Иккови баравар столдан туриб югуриб кетишади.*)

Косих (*йиғлагандай бўлиб*). Бу нима деган гап, жаноблар... Менинг фиштинларим: туз, король, дама, коронка саккиз, қарға туз, яна битта, сизга айтсам, битта кичкина топпон, у бўлса, жин уриб, битта кичик қартамни ҳам уролмади!.. Мен кузурсиз дедим...

Авдотья Назаровна (*унинг сўзини бўлиб*). Кузурсиз деб мен айтдим! Сен: кузурсиз икки, дединг...

Косих. Бу қандай бедодлик!.. Менга қаранг... Сизники... меники... сизники... (*Лебедевага.*) Павел Кириллич, сиз айтсангиз-чи... Менинг фиштинларим: туз, король, дама, коронка саккиз...

Лебедев (*қулоғини бармоқлари билан бекитиб*). Қўйсангчи, худо хайр берсин... бас қил...

Авдотья Назаровна (*бақириб*). Кузурсиз деб мен айтдим!

Косих (*зарда қилиб*). Агар мен яна бирон вақт бу севрюга билан қарта ўйнасам мохов бўлай, ит бўлай! (*Тез юриб боққа чиқиб кетади.*)

Унинг кетидан 2-меҳмон чиқиб кетади, стол ёнида Егорушка қолади.

Авдотья Назаровна. Уф! Оловимни чиқариб юборди-я... Севрюгамиш! Сен ўзинг севрюга!..

Бабакина. Буви дейман, ўзингиз ҳам хўп сержаҳл-сиз-да...

Авдотья Назаровна (*Бабакинани кўриб қолиб қўлларини силтаб.*) Вой жонгинам, оппоғим!.. Узи шу ерда экан-у, мен шабкўр кўрмабман... Қўзичоғим... (*Елкасидан ўпиб ёнига ўтиради.*) Гиргиттонинг бўлай! Кел, бир сенга қараб тўйиб олай, оқ қушим! Тфу, тфу, тфу... яна кўзим тегиб ўтирмасин!..

Лебедев. Ана холос, сайраб кетди-ку... Ундан кўра куёв топиб берсанг-чи...

Авдотья Назаровна. Топишим турган гап. У билан Саничкани эрга бермасам, мен ёзуғлик, гўрда ҳам тинч ётмайман! Гўрга ҳам кирмайман... (*Хўрсиниб қўяди.*) Лекин ҳозирги замонда қаердан ҳам куёв топардинг? Ана, куёвларимизга қараб қўйинг, ҳаммаси сувга тушган товўқдай ҳурпайиб ўтиришибди!..

3-меҳмон. Ухшатишингиз жуда ҳам бесўнақай бўлди. Менга қолса, mesdames, ҳозирги ёшлар бўйдоқ юришни афзал кўришар экан, бунда айб, масалан, бизнинг социал шарт-шароитимизда...

Лебедев. Э, э!.. фалсафангни қўйсанг-чи!.. хушим йўқ.

III

Ҳаллигилар ва Саша.

Саша (*кириб келиб отасининг ёнига боради*). Ҳаво шундай яхшики, сиз бўлсангиз жаноблар, бунда димиқиб ўтирибсизлар.

Зинаида Савишна. Сашенька, Марфа Егоровна-ни кўрмаяпсанми?

Саша. Кечирасиз. (*Бабакинанинг олдига бориб саломлашади.*)

Бабакина. Кеккайиб кетибсан, Саничка, димоғинг шишиб кетибди, бир марта бориб келсанг бўлмасмиди. (*Ўпишади.*) Табриклайман, жонгинам...

С а ш а. Раҳмат. (*Отасининг ёнига ўтиради.*)

Лебедев. Тўғри айтасиз, Авдотья Назаровна, ҳозир куёв топиш қийин бўлиб қолди. Куёв эмас — тузуккина куёв жўраси топиш ҳам қийин гап бўлиб қолди. Ҳозирги ёшлар, гапим қаттиқ тегмасин-у, аллақандай ланж, ғўр... на ўйин-кулгини билишади, на бирон гапни, мундоқ эплаб ичишни ҳам билишмайди...

Авдотья Назаровна. Қаёқда дейсиз, ичишники жуда қойил қилишади, ичкилик бўлса бўлгани...

Лебедев. Ичиш ҳам хунар бўптими, от ҳам ичишни билади-да... Йўқ, ичишни ҳам билиб ичиш керак!.. Бизнинг замонимизда, эртадан кечгача лекциялар билан овора бўлиб, кеч кирди дегунча тутун чиққан ёққа қараб кетардик-да, тонг отгунча пир-пир айланганимиз-айланган эди... Уйинга ҳам тушардик, қизларнинг ҳам кўнглини олардик, буни ҳам тарк қилмас эдик. (*Томоғига чертиб қўяди.*) Вақти келса ёлғонни хўп боплардик, чарчаб тилинг сўздан қолгунча сафсата ҳам сотардик... Ҳозирчи... (*Кўлини силтайди.*) Ҳеч ақлим етмайди... На худода шам чироғ-у, на шайтонга косов. Бутун уездда битта тузук, баъмани одам бор, унинг ҳам хотини бор (*хўрсиниб қўяди*), у ҳам ҳозир қутиряпти, шекилли...

Бабакина. У ким экан?

Лебедев. Николаша Иванов.

Бабакина. Ҳа, у яхши одам (*лабларини буриб*), лекин бечоранинг бахти бўлмади!..

Зинаида Савишна. Ээ, жонгинам-эй, қаёқдан бахтли бўлсин? (*Хўрсиниб қўяди.*) Бечора, шундоғ ҳам қўлга тушдики!.. Жухут хотинга ошиқ бўлиб уйланди-ю, шўринг қурғур, хотинимнинг отаси билан онаси бошимдан тилла тўкишади деб ўйлади, лекин умиди пучга чиқди... Хотини бошқа динга кирувдики, ота-онаси ундан юз ўғириб, оқ қилиб юборишди. Бечора, сариқ чақалик ҳам бўлолмай қолди. Ҳозир-ку, пушаймон қилиптику-я, лекин нима фойдаси бор...

С а ш а. Ойи, бўлмагур гапни гапирманг.

Бабакина (*қизишиб*). Шурочка, нимасини бўлмагур гап деяпсан? Ахир, ҳамма шундай дейди-ку. Агар бирор илинжи бўлмаса жухут хотинга уйланиб нима қиларди? Русдан олса қуриб қолганмиди? Қўлга тушди, жонгинам, қўлга тушди... (*Жон кириб.*) Шўрлик хотинини тоза сиқиб сувини ичаётган бўлса керак! Бечоранинг ҳолига маймунлар йиғлайди. Эшикдан кириши билан,

тўппа-тўғри унинг ёнига бориб: «Отанг билан онанг мени алдашди! Йўқол, кўзимга кўринма, уйимдан чиқ!» деб хўрлагани хўрлаган. Бечора, қаёққа ҳам борарди? Ота-онаси яқин йўлатишмайди; оқсочликка кирай деса, ишлаб ўрганмаган. . . То граф ўртага кириб аралашмагунча исканжага олиб қисиб туриб олади. Яхши ҳам граф бор экан, бўлмаса алла қачон нариги дунёга олиб бориб қўярди. . .

Авдотья Назаровна. Ё бўлмаса ертўлага қамаб қўйиб «Ма, фалон-писмадон, мана бу чеснокни» е деб оғзи бурнидан чиққунча қистаб туриб оларкан.

Кулги.

С а ш а. Дада, бу ёлгон гап-ку!

Лебедев. Нима бўпти? Қўявер, оғизларига келганини гапира беришсин. . . (Бақириб.) Гаврила! . .

Гаврила ароқ билан сув олиб келиб беради.

Зинаида Савишна. Ушани деб бор будидан айрилди, шўринг қурғур. Ишлари, жонгинам, жуда чатоқ бўлиб кетди. . . Боркин хўжалигига қараб турмаганида, жуҳут хотини билан ейишга нон ҳам тополмай қоларди. (Хўрсиниб қўяди.) Уни деб биз не-не кунларни кўрмадик, жонгинам! . . Шундай балоларга грифтор бўлдикки, бир худонинг ўзи билади! Ишонасизми, жонгинам, уч йилдан буён бўйнида тўққиз минг сўм пулимиз ётибди.

Бабакина (даҳшат билан). Тўққиз минг! . .

Зинаида Савишна. Ҳа. . . Эркама Пашеньканинг буйруғи билан бўлган иш, кимга пул бериш, кимга бермасликка ақли етмайди. Капитални-ку гапириб ҳам ўтирмайманку-я, униси майли, процентини вақтида тўласа ҳам гўрга эди! . .

С а ш а (қизишиб). Ойи, шу гапни юз марта гапиргансиз!

Зинаида Савишна. Сенга нима? Нега сен унинг ёнини олиб қолдинг?

С а ш а (ўрнидан туриб). Сизга ҳеч ёмонлик қилмаган бир одам тўғрисида шу гапларни гапиргани қандай кўнглингиз бўлди? Қани, у сизга нима ёмонлик қилди?

З-м е ҳ м о н. Александра Павловна, рухсат берсангиз, икки оғиз гапим бор. Мен Николай Алексеевични ҳурмат қиламан ва уни ҳамма вақт диёнатли киши деб юрардим, лекин, *antre vous*¹, менимча, у авантюрист бўлса керак.

¹ орамизда қолсин.

Саша. Агар сиз шундай деб ўйласангиз, муборак бўлсин.

З-меҳмон. Бунинг исботи учун сизга битта факт келтираман, бу фактни менга унинг атташеси, яъни чичеронеси Боркин айтган эди. Бундан икки йил илгари, қорамолларга ўлат келганда қорамол сотиб олиб, уларни суғурта қилдирибди...

Зинаида Савишна. Ҳа, тўғри! Эсимда бор... Менга ҳам шундай деб гапириб беришган эди.

З-меҳмон. Суғурта қилдирибди-да, билсангиз, кейин уларга вабо юқтириб, суғурта мукофоти олибди.

Саша. Э, қўйсангиз-чи, ҳаммаси беҳуда гап. Бўлмаган гап! Ҳеч ким мол сотиб олгани ҳам йўқ, молга вабо юқтиргани ҳам йўқ! Бу гапларнинг ҳаммасини Боркиннинг ўзи тўқиб чиқариб, ҳамма ерда мақтаниб юрган эди. Бу гап Ивановнинг қулоғига етиб қолгандан кейин Боркин ундан икки ҳафтагача уэр сўраб юрди. Ивановнинг айби фақат шуки, кўнгли бўш одам, Боркинга ўхшаган кишиларни ҳайдаб юборишга кўнгли бормайди, яна битта айби шуки, одамларга жуда ишона беради! Унинг бор-йўғини ташиб ўғирлаб кетишди; олижаноблигидан фойдаланиб ким кўринганлар бойиб олишди.

Лебедев. Ҳовлиқма, Шура! Бас қил, энди!

Саша. Бўлмаса, нега маза-бемаза гапларни гапиришади? Бу гаплар жонга ҳам тегиб кетди! Иванов, Иванов, Ивановдан бошқа гап қуриб қолгандай! (*Эшик томонга бориб яна қайтиб келади.*) Қараб туриб ҳайрон бўламан! (*Еш-йигитларга.*) Жаноблар, нафасингиз қисилмай ўтиришингизни кўриб ҳайрон бўламан! Шундай ўтира бериб зерикмайсизми, ахир! Бу диққинафасликдан ҳаво ҳам музлаб қолади-ку! Ахир, бирон гап гапирсангиз-чи, қизларнинг кўнглини олсангиз-чи, мундоқ қимирлаб турсангиз-чи! Ивановдан бошқа гапни билмасангиз, ҳеч бўлмаса, кулинг, ўйинга тушинг, ашула айтинг...

Лебедев (*кулиб*). Ҳа, бир адабларини бериб қўй, яхшилаб адабларини бериб қўй!

Саша. Худо хайр берсин, менга бир лутф қилинглар! Агар ўйнаб, кулиб, ашула айтгингиз келмаса, булар ҳаммаси жонингизга теккан бўлса, илтимос қиламан, худо хайр берсин, умрингизда ақалли бир марта, ё қизиқчилик учун, ё кишиларни ҳайрон қолдириб, кулдириш учун ҳаммангиз кучингизни бир ерга тўплаб, ҳаммангиз бир бўлиб бирон қизиқ гап ўйлаб топинг, бемаза-бематра гапирсан-

гиз ҳам майли, ишқилиб, янги бир нарса ўйлаб топиб кулдирсангиз бўлгани! Ё ҳаммангиз бир бўлиб туриб, зиғирдак, кичкина бўлса ҳам, сал-пал қаҳрамонликка ўхшаб кетадиган бирон иш қилинг, қиз бечоралар ҳеч бўлмаса умрида бир марта сизни кўриб «оҳ» тортиб қўйишин!! Менга қаранг, ахир, мени ҳам биров яхши кўрса эди, деб орзу қилиб юрасиз-ку, нимага энди яхши кўринишга ҳаракат қилмайсиз? Эй, жаноблар-эй! Ҳаммангизнинг ҳам мазангиз йўқ, мазангиз йўқ! Сизни кўрганда пашша жон беради, лампа бўлса тутаб кетади: қўйинг-э, қўйинг-э!.. Минг марта сизга айтганман, яна айтганим айтган, жуда мазангиз йўқ!..

IV

Ҳалигилар, Иванов ва Шабельский.

Шабельский (*ўнг тарифдаги эшикдан Иванов билан кириб келиб*). Бу ерда декламация қилаётган ким? Сизмисиз, Шурочка! (*Хохолаб кулиб унинг қўлини қисиб қўяди.*) Табриклайман, фариштам, умрингиз узоқ бўлсин, илоҳим иккинчи марта туғилманг ҳам..

Зинаида Савишна (*қувониб*). Николай Алексеевич, граф!..

Лебедев. Ана холос!.. Граф-ку!.. Келсинлар, келсинлар. (*Қаршисига боради.*)

Шабельский (*Зинаида Савишна билан Бабакинани кўриб улар томонга қўлини чўзиб*). Битта диванда иккита банка ўтиришибди!.. Суқинг киради! (*Саломлашади; Зинаида Савишнага.*) Яхшимисиз, Зююшка! (*Бабакинага.*) Яхшимисиз, дўндуқча!..

Зинаида Савишна. Келганингизга бошим осмонга етди. Сиз, граф, бизникида жуда камдан-кам бўласиз! (*Бақириб.*) Гаврила, чой олиб кел! Утирсинлар, қани, марҳамат. (*Туриб, ўнг томондаги эшикка чиқиб кетади-да, дарров қайтиб келади. Жуда серташвиш кўринади. Саша ўз жойига бориб ўтиради. Иванов индамасдан ҳамма билан саломлашиб чиқади.*)

Лебедев (*Шабельскийга*). Қаёқдан келиб қолдинг? Қайси шамол учириб келди? Ана, холос! (*Уни ўпади.*) Ҳа, юзи қора, граф! Одам деган бундай бўлмайди! (*Қўлидан ушлаб рампа ёнига олиб боради.*) Нега бизникига келиб турмайсан? Хафасанми, дейман?

Шабельский. От-аравам бормидики, сеникига келиб турсам. Егоч от миниб келайми? Узимда от йўқ, Николай бўлса сира ҳам, юр бирга, демайди. Сарранинг ёнида ўтир, зерикиб қолмасин, дейди. От юбориб турсанг, келиб тураман. . .

Лебедев (*қўлини силтаб.*) Қаёқда дейсан, Зюзюшка ёрилса ёриладики, от бермайди. Азизим, сен менинг энг қадрдон, энг яқин кишимсан! Эскилардан сан-у, ман қолдик, холос. Сени кўрганимда тортган азобларим, ҳазон бўлган ёшлигим эсимга тушиб туради. . . Ҳазил ҳазилку-я, қара, кўзимдан ёш чиқишига сал қолди. (*Графни ўпади.*)

Шабельский. Қўйвор, қўйворсанг-чи! Шундай қовоқхонанинг ҳиди келиб турибди. . .

Лебедев. Жонгинам, ёр-биродарларимдан айрилиб ичимга чироқ ёқса ёримайдиган бўлиб қолган! Азбаройи хуноб бўлиб кетганимдан ўзимни осгим келиб қолади. . . (*Секин.*) Зюзюшканинг қарз кассаси дастидан ҳамма тузук кишилар бешиб кетишди, кўриб турибсан-ку, ана шундай зулусларга. . . Ану Дудкинларга, Будкинларга куним қолди. . . Қани ол, чой ич. . .

Гаврила графга чой узатади.

Зинаида Савишна (*ташвишланиб Гаврилага*). Ҳой, бу нимаси? Бирон варенье билан берсанг бўлмасмиди. . . Крижовник вареньесими. . .

Шабельский (*хохолаб кулади; Ивановга*). Айтмовдимми сенга? (*Лебедевга.*) Йўлда мен у билан бас бойлашган эдим, келишимиз билан Зюзюшка крижовник варенье билан чой беради, деган эдим. . .

Зинаида Савишна. Сиз, граф, ҳали ҳам ҳазилкашлигингизни қўймайсиз. . . (*Утиради.*)

Лебедев. Йигирма бочка қайнатиб олишгандан кейин қаёққа ҳам қўйишарди, дейсан?

Шабельский (*стол ёнига келиб*). Зюзюшка дейман, пулни ҳам тоза тўплаяпсиз-а? Миллионга бориб қолгандур, а?

Зинаида Савишна (*хўрсиниб*). Четдан қараганда биздан бой одам йўқ, бизда пул нима қиларди? Беҳуда гап. . .

Шабельский. Йўғ-э! . . Биламиз! . . Шашкани ёмон ўйнашингизни биламиз. . . (*Лебедевга.*) Паша, ростини айтчи: миллионга бордими?

Лебедев. Билмадим. Зююшкадан сўра...

Шабельский (Бабакинага). Дўмбоқчаники ҳам яқинда миллион бўлиб қолади!.. Кун сайин эмас, соат сайин тўлишиб, очилиб бораётганини қарамайсанми! Пулинг кўп бўлгандан кейин шунақа бўларкан...

Бабакина. Жаноб олийларига кўпдан-кўп ташакур, лекин масхарабозликни хуш кўрмайман.

Шабельский. Азиз хазинам, нимаси масхарабозлик бўлибди? Ҳис-туйғуларим ичимга сиғмай ошиб-тошиб кетаётганидан тилим ўзи сайраб кетяпти... Сиз билан Зююшкага меҳри-муҳаббатим зўр. (Қувноқлик билан.) Сизни кўрганда хурсанд бўлиб кетаман!.. Роҳат қиламан... Сизни кўрганда юрагим питирлаб қолади...

Зинаида Савишна. Сиз илгари қандай бўлсангиз, ҳали ҳам шунда-я? (Егорушкага.) Егорушка, шағамларни ўчир! Уйнамайдиган бўлсаларинг шағамни бекорга ёқиб нима қиласизлар? (Егорушка бир чўчиб тушади, шағамларни ўчиради ва жойига бориб ўтиради. Ивановга.) Николай Алексеевич, хотинингизнинг соғлиги қалай?

Иванов. Емон. Бутун доктор, сил бўлибди, деб очиғини айтди...

Зинаида Савишна. Йўғ-э! Э, бечора-е... (Оҳ тортади.) Ҳаммамиз уни шундай яхши кўрамизки...

Шабельский. Бекор гап, бўлмаган гап!.. Ҳеч қандай сил касали йўқ, докторнинг найранги, муттаҳамлиги. Бу муттаҳам табибнинг дайдилик қилгиси келиб қолиб, сил касални ўйлаб чиқарибди. Яхшиям эри рашк деган нарсани билмайди. (Иванов бесаранжом бўлиб қимирлаб қўяди.) Мен Сарранинг ўзининг биронта ҳам гапига, юриш-туришига ишонмайман. Умримда мен на докторга, на адвокатга, на хотинларга ишонган эмасман. Ҳаммаси бўлмаган гап, муттаҳамлик, доғулиликдан бошқа нарса эмас!

Лебедев (Шабельскийга). Жуда ғалати одамсанда, Матвей!.. Одамови бўлиб олиб, арзимаган нарса учун ўзингни овора қилиб юрибсан. Ўзинг туппа-тузук одамга ўхшайсан-у, гапирганингда худди тилингга тирсак чиққандай ёки ич буруғ бўлгандай гапирасан...

Шабельский. Нима, мен муттаҳам ва лўттибозлар билан оғиз-бурун ўпишармидим?

Лебедев. Қани, ўша сен айтган муттаҳам ва лўттибозлар!

Шабельский й. Мен, албатта, бу ердагиларни айтаётганим йўқ, лекин...

Лебедев. Ана, холос... Бўлмаган гапларни қўйсанг-чи!

Шабельский й. Бўлмаган гапмиш... Яхшиям сенинг бирон назария билан ишинг йўқ.

Лебедев. Қанақа назария? Менинг назариям шуки, ана келади, мана келади, деб ажалимни кутиб ўтирибман... Шу ёшимизда сен билан менга назарияни ким қўйибди дейсан, қўйсанг-чи... (Бақириб.) Гаврила!

Шабельский й. Ўзинг ҳам бўладиганинг бўлиб қолибди-ю... Бурнингни қара, шишиб кетибди!

Лебедев (ичади). Майли, азизим, майли, мени энди биров куёв қиларди, дейсанми.

Зинаида Савишна. Анчадан бери доктор Львов бизникига келмай қолди, Унутиб юборди.

Саша. Жиним уни ёқтирмайди. Дунёда ундан тўғри одам йўқ. Сув ичса ҳам, папирос чекса ҳам ўзининг жуда ҳалоллигини пеш қилиб туради. Юрса ҳам, турса ҳам унинг пешонасига: мен ҳалол, софдил одамман! деб ёзиб қўйилгандай. Кишининг юрагини қон қилиб юборади.

Шабельский й. Ҳеч балони билмайди, бу тўпос табиб! (Масхара қилиб.) «Ҳалол меҳнатга йўл беринглар!» деб тўтиқушга ўхшаб ҳар муюлишда бақириб юради, ростдан ҳам иккинчи Добролюбовман деб ўйласа керак. Бақирмаган киши муттаҳам. Жуда чуқур маъноли ажойиб гапларни гапириб юради. Агар мужик ўзига тўқ, бинойдай турмуш қилса, у муттаҳам ва кулакмиш. Мен духоба кийсам, мени лакейим кийинтирса — мен муттаҳам ва крепостник эмишман.

Шу қадар ҳалол, шу қадар диёнатлики, ҳалоллигидан ўзи ҳам тарс ёрилишга келиб қолган. Ўзини қўярга жой топа олмай қолган. Ундан қўрқаман ҳам. Худо ҳақи!.. Қараб турсанг, азбаройи ҳалоллигидан бир эмас бир кун тумшуғингга солиб қолади, ё бўлмаса аблаҳдан олиб аблаҳга солади.

Иванов. Менинг ҳам жуда жонимга тегиб кетди, шундай бўлса ҳам уни хуш кўраман. Ўзи кўп кўнгли оқ одам.

Шабельский й. Бу оқ кўнгилини қаранг-у! Кеча кеч-қурун ёнимга келиб, ўзидан ўзи: «Сизни, граф, жиним ҳеч ёқтирмайди!» — дейди. Кўп ташаккур! — дедим. Тўғри гапира қолса ҳам гўрга эдику-я, йўқ, ғараз билан гапи-

ради: овози ҳам титраб кетади. Кўзлари чақнаб, қалт-қалт титроқ босади... Ҳалоллиги бошидан бери келмасин! Мени кўрарга кўзи йўқдир, кўзига бало-қазодай кўринарман, турган гап, буни ўзим ҳам биламан, лекин буни юзга солишнинг нима кераги бор? Мен жуда ёмон одамдурман, майли, лекин ахир, нима бўлса ҳам сочларим оқариб қолган-ку... Шундай ҳам бемаза-бематра, қаҳри қаттиқ ҳалоллик бўларкан-у!

Лебедев. Э, қўйсанг-чи!.. Ахир, ўз бошингдан ҳам йигитлик ўтган-ку, ақлинг ҳам етиб турибди-ку.

Шабельский. Тўғри, мен ҳам йигит бўлганман, аҳмоқ бўлганман, ўзимни Чацкий деб ўйлаб юрган вақтларим ҳам бўлган, аблаҳ ва муттаҳамларга кун бермас эдим, лекин мен ҳеч қачон ўғриларнинг юзига сен ўғрисан деб айтган эмасман ва дорга осилган одамнинг уйида арқонни тилга олган эмасман. Мен тарбия кўрган одамман. Сизнинг бу каллахум докторингиз, бирон ҳол бўлиб, принцип ва умум инсоният идеалларини деб одамлар олдида тумшуғимга солиб, тутиб урса борми, ўз бурчини адо этган деб билиб, ўзини осмонда ҳис қилади.

Лебедев. Ёшларнинг қони қизиган бўлади. Менинг амаким гегелчи эди... Уй тўла меҳмон чақирарди-да, ичиб олганидан кейин стулга чиқиб олиб: «Сенлар жоҳил одамсанлар! Турган-битганларинг бидъат! Янги ҳаёт тонги келди!» деб алжигани алжиган бўларди. Та-та, та-та, та-та... Ўлгудай вайсақилик қиларди...

Саша. Меҳмонлар-чи! Улар жим ўтиришармиди?

Лебедев. Пинагларини ҳам бузишмасди... Унинг гапига қулоқ солиб ичиб ўтириша берарди. Бир кун уни... туғишган амакимни мен дуэлга чақирдим. Бэкон вазидан айтишиб қолган эдик. Агар янглишмасам, мен Матвейдай ўтирган эдим, амаким марҳум Герасим Нилич билан, тахминан, Николаша турган жойда туришган эди... Шу билан, Герасим Нилич, сенга айтсам, биродар, савол бериб қолди...

Боркин кириб келади.

V

Ҳалигилар ва Боркин (олифта кийинган, қўлида тугуни бор, сакраб ўйнаб, ашула айтиб эшикдан кириб келади. Ҳамма хурсанд).

Қизлар. Михаил Михайлович!..

Лебедев. Мишель Мишелеч! Қулоғимиз сенда...

Шабельский. Ёру биродарларнинг жони-тани!

Боркин. Мана биз ҳам етиб келдик! *(Сашанинг ёнига югуриб келади.)* Муҳтарам синьорина, сиздай нозанинни ато қилган фалакни табрик қилишга рухсат этсангиз... рухсатингиз бўлса, азбаройи севинчимдан ўз даст панжаларим билан ясаган мушак ва бенгал чироқларимни тақдим этсам *(қўлидаги туғунини узатади)*. Сиз зулмат дунёсига қандай нур сочиб турган бўлсангиз, булар ҳам илоҳим тунни кунга айлантириб юборсин. *(Жуда сертакаллуф таъзим қилади.)*

Саша. Раҳмат сизга...

Лебедев *(хохолаб кулиб, Ивановга)*. Нега сен бу Иудани ҳайдаб чиқармайсан?

Боркин *(Лебедевга)*. Павел Кириллич! *(Ивановга.)* Патронга... *(Ашула айтади.)* Nicolas-Yoila, го-ги-го! *(Айланиб ҳамманинг олдидан ўтиб келади.)* Ҳурматли Зинаида Савишнага... Фаришта Марфа Егоровнага... Қадимий Авдотья Назаровнага... Ул олижаноблари графга...

Шабельский *(хохолаб кулади)*. Еру биродарларнинг жони-тани... Кириб келиши билан ҳамманинг кўнглини дарров кўтариб юборди. Кўрдингизми?

Боркин. Уф, чарчадим... Ҳамма билан кўришиб чиқдим шекиллик. Хўш, жаноблар, нима янгиликлар бор? Бирон бурунга урадиган қизиқроқ янгилик йўқми? *(Жонжаҳди билан Зинаида Савишнага)*. Менга қаранг, ойижон... Ҳозир сизникига келаётган эдим... *(Гаврилага.)* Гаврюша, менга чой бергин, лекин крижовник варенье солма! *(Зинаида Савишнага.)* Ҳозир сизникига келаётган эдим, сув бўйида мужикларингиз толзорда пўстлоқ сидиришяпти. Нега бу пўстлоқни ижарага бера қолмайсиз?

Лебедев *(Ивановга)*. Нега сен бу Иудани ҳайдаб чиқармай, қараб турибсан?

Зинаида Савишна *(кўрқиб кетиб)*. Рост-а? Ақлимга ҳам келмабди, тўғри айтасиз!..

Боркин *(қўли билан гимнастика қилиб)*. Ҳаракатсиз туролмайман... Ойижон, яна қандай қизиқ гап қилсам экан? Марфа Егоровна, ҳозир жуда кайфим чоғ, ҳаяжондаман! *(Ашула айтади.)* «Келдим, яна ҳузурингга...»

Зинаида Савишна. Бирон нарса ўйлаб топинг, ҳаммамиз зерикиб хуноб бўлиб ўтирибмиз.

Боркин. Жаноблар, нега сувга тушган товукдай ўтирибсизлар? Худди суд маслаҳатчиларига ўхшайсизлар!.. Келинг, бирон нарса ўйлаб топайлик. Кўнглингиз

нимани хоҳлайди? Фантми ёки арқон ташлашми, горелками, мушакбозликми?

Қизлар (*чапак чалишиб*). Мушакбозлик, мушакбозлик! (*Боққа югуриб кетишади.*)

Саша (*Ивановга*). Нега сиз бугун хомуш ўтириб-сиз?..

Иванов. Бошим оғрияпти, Шурочка, зерикиб кетдим...

Саша. Юринг, меҳмонхонага кирамиз. (*Ўнг тарафдаги эшикка кириб кетишади; Зинаида Савишна ва Лебедевдан бошқа ҳаммалари боққа чиқиб кетишади.*)

Зинаида Савишна. Йигит деган ана шундай бўлади. Келганига бир минут ҳам бўлгани йўқ, ҳаммани хурсанд қилиб юборди. (*Катта лампани ўчиради.*) Ҳамма боққа чиқиб кетди, шағам бекорга ёниб турмасин. (*Шағамларни ўчиради.*)

Лебедев (*унинг орқасидан юриб бориб*). Зюзюшка, меҳмонларга бирон овқат берилса бўларди...

Зинаида Савишна. Кўрдингми, қанча шағам... бизни бекорга бой дейишмайди... (*Ўчиради.*)

Лебедев (*орқасидан юриб бориб*). Зюзюшка, меҳмонларга бирон овқат берсанг-чи... Йигит-қизларнинг қорни ҳам очиб қолгандир, бечораларнинг... Зюзюшка...

Зинаида Савишна. Граф чойини ичиб тугатмабдиям. Қанд бекорга исроф бўладиган бўпти. (*Чап томондаги эшикка кириб кетади.*)

Лебедев. Тфу!.. (*Боққа чиқиб кетади.*)

VI

Иванов ва Саша.

Саша (*Иванов билан ўнг эшикдан чиқиб келиб*). Ҳаммалари боққа чиқиб кетишибди.

Иванов. Ана шундай гаплар, Шурочка. Илгари кўп ишлардим, кўп ўйлардим, лекин ҳеч чарчамас эдим; ҳозир-чи, ҳеч иш қилмайман, ҳеч нарсани ўйламайман ҳам, лекин ўзим ҳам, жоним ҳам чарчади, кун-тун дилим ғаш, жуда гуноҳқорлигимни сезиб тураман-у, лекин ўзи нима гуноҳим борлигини билмайман. Бунинг устига-устак хотиним касал, пулсиз бўлиб қолдим, гижиллашганимиз гижиллашган, ҳар хил ғийбат, бўлмағур гаплар, бетамиз Боркин... Ўз уйим ҳам жонимга тегиб кетди. У ерда туриш менга азоб бўлиб қолди. Очигини айтсам, Шурочка, мени яхши кўрадиган хотинимни ҳам кўрарга кўзим

Йўқ. Сиз эски қадрдон кишимсиз, бу гапларимга хафа бўлмайсиз. Сизларникига бир оз кўнглим очилсин деб келган эдим, бу ерда ҳам зерикиб қолдим, яна уйимга кетгим келиб қолди. Мендан хафа бўлманг, киши билмас жўнаб кета қолай.

С а ш а. Николай Алексеевич, ҳолингиз нима кечаётганини биламан. Сизнинг бебахтлигингиз шундаки, ёлғизсиз. Ёнингизда севган ҳамдард кишингиз бўлиши керак. Сизнинг дардингизга фақат севги малҳам бўлади.

И в а н о в. Ана холос, Шурочка! Ўзим бир оёғим гўрда бўлиб қолибди-ку, энди бир камим яна севги кўчасига киришмиди? Мени бу балодан худо ўзи сақласин! Йўқ, ақллим, гап севгида эмас, худо ҳақи, ҳар қандай мушкулотларга ҳам чидашим мумкин: ғам-ғуссага ҳам, савдойликка ҳам, ҳонавайронликка ҳам, хотинимнинг ўлимига ҳам, ёлғизликка ҳам чидайман, лекин ўзимга ўзим калака бўлишимга асло чидай олмайман. Ўзим соғсаломат, бардам одам эдим, шу кеча-кундузи Гамлетгами, Манфредгами ёки ортиқча одамга ўхшаб қолганманми, ўзим ҳам билмайман. Уялганимдан ўлимимга ҳам розиман... Уйлай бериб калавамнинг учини тополмай қолдим! Шундай разил одамлар борки, уларга Гамлет ёки ортиқча одам деб қўйсалар, бошлари осмонга етади, лекин мен буни шармандагарчилик деб биламан! Бу нарса ғуруримга ҳақорат бўлиб туюлади, уялганимдан ҳижолат тортиб, қон ютиб юрибман...

С а ш а (*ҳазил аралаш, кўз-ёши қилиб*). Николай Алексеевич, Америкага қочиб кетсак-чи.

И в а н о в. Мен эшик ёнига боришга ҳам эринаман-у, сиз Америкага дейсиз... (*Боғ эшиги томон юришади.*) Рост, Шура, бу ерда истиқомат қилишингиз жуда оғир! Теварак-атрофингиздаги одамларга қараб тураман-да, қўрқиб кетаман: бу ерда кимга ҳам эрга тегардингиз? Бирон келгинди поручик ёки студент сизни ўғирлаб олиб қочиб кетмаса, бошқа ишонадиган кимингиз бор...

VII

З и н а и д а С а в и ш н а (*чап томондаги эшикдан бир банка варенье кўтариб киради*).

И в а н о в. Кечирасиз, Шурочка, ҳозир кетингиздан етиб оламан...

С а ш а боққа чиқиб кетади.

И в а н о в. Зинаида Савишна, сизга бир илтимосим бор...

З и н а и д а С а в и ш н а. Марҳамат, Николай Алексеевич?

И в а н о в (*тортиниб*). Сизга айтсам, гап шундаки, индинга векселимнинг муҳлати тамом бўлади. Агар муҳлатини бир оз чўзиб берсангиз ёки процентини капиталга ёздириб қўйсангиз, сиздан жуда миннатдор бўлардим. Ҳозир ҳеч пулим йўқ...

З и н а и д а С а в и ш н а (*қўрқиб кетиб*). Николай Алексеевич, бу қандақаси? Шу ҳам иш бўптими? Йўқ, уни ўйламанг ҳам, мен бечорани қийнаманг ҳам...

И в а н о в. Кечиринг, кечиринг... (*Боққа чиқиб кетади.*)

З и н а и д а С а в и ш н а. Уҳ, худойим, капалагимни ҳам учириб юборди!.. Ҳамма ёғимни қалтироқ босиб кетди... Бутун баданим жимирашиб кетди... (*Унг томондаги эшикка кириб кетади.*)

VIII

К о с и х (*чап томондаги эшикдан кириб, саҳнани босиб ўтади*). Менда гиштин туз, король, лама, коронка саккиз, туз қарға ва яна битта... битта кичкина топпоним бор эди, у бўлса, жин ургур, битта кичкина шлем ҳам демади-я! (*Унг томондаги эшикка кириб кетади.*)

IX

А в д о т ь я Н а з а р о в н а ва I-м е ҳ м о н.

А в д о т ь я Н а з а р о в н а (*I-м е ҳ м о н билан боғдан чиқиб*). Мен бу хасисни бўғиб қўя қолардим, дабдаласини чиқариб ташлардим! Ҳазил гапми! Соат бешдан бери ўтирибман-у, сасиган селедка билан ҳам меҳмон қилмади-я!.. Шу ҳам уй бўлди-ю! Шу ҳам рўзғор бўлди-ю!

I-м е ҳ м о н. Азбаройи зерикканимдан, югуриб келиб бошимни деворга уришимга сал қолди! Шундай ҳам одамлар бўларкан-у! Очингдан, зерикканингдан бўридай бўкириб одамларни ғажиб ташлагинг келиб кетади.

А в д о т ь я Н а з а р о в н а. Дабдаласини чиқариб ташлардим, ўлай агар.

I-м е ҳ м о н. Ичаман-да, кампиршо, уйга жўнаб қўя қоламан! Қаллиғларинг ҳам бошингдан қолсин. Тушки

овқат вақтидан буён томоғинга бирон рюмка кирмаганидан кейин, муҳаббат қайси гўрда дейсан?

Авдотья Назаровна. Қани юр? Қидириб кўрайлик-чи...

1-меҳмон. Тсс! . Секинроқ! Емакхонадаги буфетда ароқ турибди, шекилли. Биз Егорушкани томоғидан... Тсс!.. (Чап томондаги эшикка кириб кетишади.)

Х

Анна Петровна ва Львов ўнг тарафдаги эшикдан кириб келишади.

Анна Петровна. Ҳеч гап эмас, қайтамга хурсанд бўлишади. Ҳеч ким йўқ. Ҳаммалари боғда бўлишса керак.

Львов. Нимага сиз мени бу ерга, бу калхатлар уясига олиб келдингиз? Бу ер сиз билан меним жойимиз эмас! Ҳалол одамлар келадиган жой эмас!

Анна Петровна. Менга қаранг, жаноб ҳалол одам! Хотин кишига ҳамроҳ бўлгандан кейин унга йўл-йўлакай фақат ҳалол одамлигини пеш қилиш одобдан эмас! Балки, бу ҳалолликдандир, лекин кўнгилга ураркан! Ҳеч қачон хотинларга ўз фазилатингизни гапирманг. Керак бўлса, улар ўзлари фаҳмлаб олишсин. Менинг Николайим сиздай вақтида хотинлар орасида бўлганда нуқул ашула айтар эди, ҳар хил қизиқ гапларни гапириб кулдирадди, ҳолбуки, унинг қандақа одамлигини ҳамма яхши биларди.

Львов. Менга Николай тўғрисида гапирманг, уни ўзим жуда яхши биламан!

Анна Петровна. Сиз ўзингиз яхши одамсиз, лекин ҳеч нарсага ақлингиз етмайди. Юринг, боққа чиқамиз. У ҳеч қачон: «Мен ҳалолман! Мен бу муҳитда сиқилиб кетдим! Калхатлар! Бойкушлар уяси! Тимсоҳлар!» демасди. Ҳайвонларга ҳам тил тегизмас эди. Жуда аччиғи келганда эшитадиган гапим шу бўлардики: «Мен бугун жуда ножўя иш қилдим!» дерди. Ё бўлмаса: «Анюта, ану одамга жуда раҳмим келиб кетди» деяр эди. Кўрдингизми, сиз бўлсангиз... (Чиқиб кетишади.)

ХІ

Авдотья Назаровна ва 1-меҳмон.

1-меҳмон (чап томондаги эшикдан кириб келиб). Емакхонада Егорушкани ишга солиб кўриш керак. Бўлма-

са, демак, бирон хужрада бўлса керак. Меҳмонхонадан ўтайлик-чи.

Авдотья Назаровна. Дабдаласини чиқариб ташлардим!.. (Унг эшикдан чиқиб кетишади.)

Бабакина, Боркин ва Шабельский. (Бабакина билан Боркин кулиб боғдан кириб келишади, уларнинг орқасидан кулиб кўлини қўлига ишқалаб Шабельский майда-майда қадам ташлаб кириб келади.)

Бабакина. Зерикиб кишининг юраги қон бўлиб кетди! (Хохолаб кулади.) Юрагим ёрилишига сал қолди! Ҳаммаси хода ютгандай гўдайиб кириб, гўдайиб чиқишдан бошқани билмайди! Зерикканимдан томирларим тиришиб қолай деди. (Сакрайди.) Томирларимни ёзиб олмасам, бўлмай қолди!.. (Боркин унинг белидан ушлаб, юзидан ўпади.)

Шабельский (кўлини қарсиллатиб хохолаб кулади). Ана, холос. (Ўғалади.) Ҳалиги, десангиз...

Бабакина. Қўйиб юборинг, қўйиб юборинг қўлимни, уятсиз, граф кўриб қолса, нима деб ўйлайди! Қўйсангиз-чи, дейман!..

Боркин. Фариштам! Оромижоним!.. (Ўпади.) Икки минг уч юз сўм қарз бериб турсангиз-чи!..

Бабакина. Йўқ, йўқ, йўқ... Нима десангиз деяверинг, пулдан оғиз очманг — сизга кўпдан-кўп ташаккур... Йўқ, йўқ, йўқ! Э, қўйиб юборинг, қўлимни!..

Шабельский (ёнида у ёқдан-бу ёққа юриб туради). Дўндиқчахон... Бунинг ҳам ўзига яраша ёқимтойлиги бор...

Боркин (жиддий). Хўп, бўлмаса, келинг, тузукчасига гаплашиб олайлик. Келинг, бўлмаса, очиқчасига гаплашайлик. Бўлмаса нози-карашма қилмай, найранг қилмай, тўғрисини айтинг: ё ҳа денг, ё йўқ денг. Менга қаранг! (Графни кўрсатиб.) Мана бунга камида уч минг сўм йиллик даромад керак. Сизга эр керак. Графиня бўлгингиз келадими?

Шабельский (хохолаб кулади). Шундай ҳам беҳаё одам бўларми!

Боркин. Графиня бўлгингиз келадими? Ё ҳа денг, ё йўқ денг!

Бабакина (ҳаяжонда қолиб). Миша, хўп гапларни ўйлаб топасиз-да!.. Ҳаш-паш билан битадиган ишми... Агар графнинг кўнглида бўлса, ўзи гапирса бўлади-ку...

мен ҳам... мен нима дейишимни билмайман... Томдан тараша тушгандай, бирданига...

Боркин. Қўйинг, гапни айланторманг! Бу коммерция иши! Қани айтинг, нима дейсиз?

Шабельский (қулиб қўлини бир-бирига ишқалаб). Ростданам-а? Шундай бир аблаҳлик қилсаммикин, а? Дўндиқчахон... (Бабакинанинг чаккасидан ўпади.) Зебохон!.. Ойим тилла!

Бабакина. Шошманг, шошманг, бошимни ҳам айлантириб қўйдингиз... Туринг, йўқолинг!.. Йўқ, йўқ, кетманг!..

Боркин. Тезроқ бўлинг! Қани, нима дейсиз. Вақтимиз йўқ...

Бабакина. Биласизми, граф? Меникига келиб икки-уч кун меҳмон бўлинг... Менинг уйим бундақа эмас, хурсанд бўласиз... Эртага келинг. (Боркинга.) Е ҳазил қилиясизми?

Боркин (аччиғи чиқиб). Бунақа ишда ҳазил нима қилиб юрибди?

Бабакина. Тўхтанг, тўхтанг... Алланучук бўлиб кетяпман! Бошим айланиб кетяпти! Графиня... Вой ўлмасам! Йиқиламан...

Боркин ва граф кулишиб унинг қўлтиридан ушлаб бетларидан ўпиб, ўнг эшикдан чиқиб кетишади.

XIII

Иванов, Саша, кейин **Анна Петровна.** (Иванов билан Саша боғдан югуриб киришади.)

Иванов (нима қилишини билмай бошини ушлаб). Бўлмаган гап! Керак эмас, қўйинг, керак эмас, Шурочка!.. Қўйинг, керак эмас!..

Саша (завқ билан гапириб). Сизни бутун вужудим билан севаман... Сиз бўлмасангиз ҳаётимда ҳам маъно бўлмайди, бахтим ҳам очилмайди, кўнглим ҳам тўлмайди! Бутун жони-танзим сиз...

Иванов. Нима ҳожат, нима кераги бор! Э, худо, ҳеч нарсага ақлим етмай қолди... Шурочка, қўйинг, кераги йўқ!..

Саша. Ешлигимда бирдан-бир овунчоғим сиз эдингиз: мен сизни ва қалбингизни ўзимдай яхши кўрардим, энди... сизни яхши кўриб қолдим, Николай Алексеевич...

Дунёнинг бир чеккасига тугул, хоҳласангиз, гўрга ҳам сизга эргашиб кета бераман, лекин худо хайр берсин, тезроқ, бўлмаса бўғилиб жон бераман. . .

И в а н о в (*хурсанд бўлиб кулгидан ўзини тўхтатолмай қолади*). Ўзи нима гап? Бу нима, янгидан дунёга келаманми? Шурочка, шундай демоқчимисиз? Бахтим, фариштам! (*Бағрига тортади*.) Ёшлигим, оппоғим. . .

А н н а П е т р о в н а боғдан кириб келади, эри билан Сашани кўриб, тош қотиб қолади.

И в а н о в. Демак, яшарканман-да? Янгидан иш бошларканман-да?

Упишадилар. Упишиб бўлганларидан кейин Иванов билан Саша қайрилиб қараб Анна Петровнани кўриб қоладилар.

И в а н о в (*даҳшат ичида*). Сарра!

П а р д а

У Ч И Н Ч И П А Р Д А

Ивановнинг кабинети. Ёзув столи устида қоғозлар, китоблар, идора пакетлари, майда-чуйдалар, револьверлар бетартиб чочилиб ётибди; қоғозлар ёнида лампа, ароқ солинган графин, тарелкада селетка, нон бурдалари, бодринг турибди. Деворларда карталар, суратлар, милтиқлар, пистолетлар, ўроқлар, қамчилар ва бошқа нарсалар осиглиқ. Туш вақти.

I

Шабельский, Лебедев, Боркин ва Петр.

Шабельский билан Лебедев ёзув столининг ёнида ўтиришибди. Боркин саҳнанинг ўртасида стулни от қилиб миниб олган. Петр эшик олдида турибди.

Л е б е д е в. Франциянинг сиёсати аниқ ва равшан. . . французлар муддаолари нималигини билишади. Улар колбасникларнинг пўстини шилишса бўлгани, лекин оғайни, Германиянинг нияти бутунлай бошқа. Германиянинг, Франциядан бошқа ҳам, анча ташвиши бор. . .

Ш а б е л ь с к и й. Бўлмаган гап! Менимча, немислар ҳам қўрқоқ, французлар ҳам қўрқоқ. . . Бир-бирларига узоқдан дўқ қилишяпти, холос. Мени айтди деярсан, улар дўқдан нарига ўтишмайди, уришишмайди.

Боркин. Менимча, урушиб нима қилишарди? Шунча-шунча қуроллар, конгресс чақиришлар, пул сарф қилишларнинг нима кераги бор? Мен нима қилардим дегин? Ҳамма юртлардаги итларни йиғардим-да, уларга боплаб пастер заҳарини эмлаб душман мамлакатига қўйиб юборардим. Қарасанг, бир ойдан кейин ҳамма душманлар жинни бўларди, қўярди.

Лебедев (кулади). Қичкинагина калласи бор-у, бу кичкина каллада худди океандаги балиқлар сингари, лиқ тўла идея бор-а.

Шабельский. Бунақангги устаси бўлмайди.

Лебедев. Худо ҳақи, Мишель Мишелич, хўп қизиқ гапларни гапирасан-да! *(Кулгидан тўхтаб.)* Хўш, жаноблар, Жомини, Жомини, деяверамиз-у, ароқни тилга олмай-мизми? *Repetatur!*¹ *(Учта рюмкага қуяди.)* Соғ бўлайлик... *(Ичишиб закускадан олишади.)* Селедка, отахон, закускалар подшоси-да.

Шабельский. Бэ, бодрингдан яхшиси йўқ... Олимлар дунё яратилганидан бери, тузланган бодрингдан бамаънироқ ҳеч нарса ўйлаб топишгани йўқ. *(Петрга.)* Петр, яна бодринг олиб кел... Ошхонадагиларга айт, тўртта қовурма пиёз сомса пишириб беришсин. Иссиққина бўлсин. *(Петр чиқиб кетади.)*

Лебедев. Ароқни икра билан ичиш ҳам маза бўлади. Лекин ичишда ичиш бор. Бунга ҳам ақл керак... Паюс икрасидан оласанда, ёнига икки дона кўк пиёз қўшиб туриб прованс ёғдан қўйиб аралаштириб юборасан, шундай қилиб... устига яна лимонжондан эзиб... юборсанг борми! Шундай хушбўй бўладики, ҳидининг ўзиёқ кишини маст қилиб қўяди.

Боркин. Ароқдан кейин қовурилган балиқ ҳам йиғлаб кўришади. Лекин балиқ қовуришни ҳам билиш керак. Тозалаб, кейин сухари талқонга белаб сингитиб қовуриш керак, тишлаганингда карс-карс қилиб турсин... Карс-карс...

Шабельский. Кеча Бабакиналарникида жуда яхши закуска бўлди-да — оқ қўзиқорин.

Лебедев. О, унга нима етсин...

Шабельский. Ўзи ҳам, жуда ғалати қилиб тайёрланган экан. Биласанми, пиёз, лавр япроқ, ҳар хил зира-

¹ Яна биттадан такрорлайлик.

ворлар сопти. Кострюльканинг оғзини очган эди, ҳиди... бирам яхшики!..

Лебедев. Бўпти, бўлмаса! *Repetatur*, жаноблар! (*Ичишади.*) Соғ бўлайлик... (*Соатиға қараб.*) Николаша келмайдиганга ўхшайди. Энди кетсам ҳам бўлар. Бабакинаникида закускага қўзиқорин беришди дейсанми, бизникида ҳали дарағи йўқ. Нима жин уриб сен Марфутканикига тез-тез борадиган бўлиб қолдинг?

Шабельский (*Боркинға имлаб*). Мана бу мени унга уйлантирмоқчи...

Лебедев. Уйлантирмоқчи? Ўзи ёшинг нечада?

Шабельский. Олтмиш иккида.

Лебедев. Айни уйланадиган вақтинг экан-ку. Марфутка сенга жуда муносиб хотин.

Боркин. Гап Марфуткада эмас, Марфутканинг стерлинглариди.

Лебедев. Кўнглинг Марфутканинг стерлингларини хоҳлаб қолибди-да... Ҳоздан ясалган чойга кўнглингиз қалай?

Боркин. Киши олдин уйланиб, ёнига муллажиригларни тўлдириб олсин, ғоздан ясалган чойни ана шунда кўрасиз. Оғзингиздан сўлагингиз ҳам оқиб қолар...

Шабельский. Бу ўзи ростдан уйлантирмоқчимн дейман... Бу доғули мени, гапимга кириб уйланади, деб ўйлайди шекилли...

Боркин. Бўлмасачи! Нима, сиз ҳали ҳам ишонганингиз йўқми?

Шабельский. Жинни-пинни бўлдингми... Мен қачон ишонган эдим? Тсс...

Боркин. Отангизга раҳмат... Кўпдан-кўп ташаккур. Демак, сиз мени лақиллатмоқчи экансиз-да. Бир уйланаман дейсиз, бир уйланмайман дейсиз... Ҳеч тушунолмаё қолдим-ку, мен бўлсам сўз бериб қўйдим! Нима, уйланмайсизми?

Шабельский (*елкасини қисиб*). Рост деб билибди... Жуда қизиқ одам экан-ку!

Боркин (*жаҳли чиқиб*). Бўлмаса туппа-тузук хотиннинг бошини айлантиришнинг нима керағи бор эди? Графиня бўларканман деб уйқусини йўқотиб қўйди, томоғидан овқат ўтмай қолди... Ҳазил ҳам эви билан-да! Шу ҳам иш бўлдими?

Шабельский (*бармоқ шақиллатиб*). Ростданам, шу бемаънилик йўлига кирсаммикин? А? Жўрттага! Кир-

сам киравераман. Рост айтаман... Тоза ҳангама бўлади-да! (*Лъзов кириб келади*).

II

Лебедев. Эскулапияга,¹ каминаларидан салом... (*Лъзовга қўлини бериб ашула айтади*.) «Отахоним, доктор, қутқаринг, ўлимдан ўлгудай қўрқаман...»

Лъвов. Николай Алексеевич ҳали ҳам келгани йўқми?

Лебедев. Йўқ, мен ҳам уни бир соатдан бери кутиб ўтирибман. (*Лъвов саҳнада бегоҳат бўлиб қадам ташлаб юради*.)

Лебедев. Азизим, Анна Петровнанинг соғлиги қалай?

Лъвов. Ёмон.

Лебедев (*хўрсиниб қўяди*). Кириб ҳол-аҳвол сўраб чиқсак бўлармикин?

Лъвов. Йўқ, худо хайрингизни берсин, кирманг. Ухлаб ётибди, шекилли... (*Жимлик*.)

Лебедев. Дилкаш, ажойиб аёл... (*Хўрсиниб қўяди*.) Шурочка туғилган куни, бизникида ҳушидан кетиб қолганда, юзига қараб, бечора узоққа бормаса керак, деб ўшанда кўнглимдан ўтказиб қўйган эдим. Ўшанда нимага ҳушидан кетиб қолганини билолмадим. Югуриб келиб қарасам: оппоқ оқариб ерда ётибди, ёнида Николаша тиз чўкиб турибди, унинг ҳам рангида қон қолмаган, Шурочканинг кўзидан ёш қуйилиб кетяпти. Шурочка билан мен шундан кейин бир ҳафтагача ўзимизга келолмай телбадай бўлиб юрдик.

Шабельский (*Лъзовга*). Айтинг-чи, ҳурматли фан бандаси, сил касал бўлган аёлнинг ёнига ёш врачнинг тез-тез келиб туриши фойда қилади деб қайси олим кашф қилган? Жуда катта кашфиёт! Буюк кашфиёт! Бу қайси фанга киради: аллопатиягами ёки гомеопатиягами?

Лъвов жавоб бермоқчи бўлади-ю, лекин бир ижирганиб чиқиб кетади.

Кўз қараши билан еб юборгудай бўлди-я...

Лебедев. Ўзингнинг ҳам тилинг қичиб турибмиди дейман! Нега уни хафа қилдинг?

¹ Доктор, табиб.

Шабельский (жаҳл билан). Нега ёлғон гапиреди? Сил бўлган, тузалмайди, ўлади, дейди... Ёлғон айтади! Мен ёлғон гапга сира тоқат қилолмайман!

Лебедев. Нега уни ёлғон айтади деб ўйлайсан?

Шабельский (ўрнидан туриб юра бошлайди). Тирик юрган одамнинг тўсатдан ўзидан ўзи ўлишига ҳеч ақлим бовар қилмайди. Келинг, бу гапларни бас қиламиз!

III

Косих (энтиқиб кириб келади). Николай Алексеевич уйдами? Саломатмисизлар! (Тез ҳамма билан кўришиб.) Уйдами?

Боркин. Уйда йўқ.

Косих (ўтиради, яна сакраб ўрнидан туриб). Ундай бўлса, хайр сизларга! (Бир рюмка ароқ ичиб шошиб закуска ейди). Кетдим бўлмаса... Ажойиб ишлар... Тинкам ҳам қуриб кетди... Зўрага оёқ устида турибман...

Лебедев. Қайси шамол учириб келди?

Косих. Барабановникидан. Кечаси билан винт ўйнаб, яқинда ўйинни тамомладик... Тоза ҳам шилиндим... Барабанов худди ямоқчидай ўйнар экан! (Йиғлагудай бўлиб.) Менга қаранг! Қўлимга нуқул топпон чиқиб турди... (Боркинга гап уқдирмоқчи бўлади, у сакраб туриб унинг ёнидан кетади.) У ғиштин юради, мен тағин топпон юраман, у ғиштин... Шундай қилиб взятка ололмадик. (Лебедевага.) Тўрт чиллин ўйнадик. Менда туз, дама-шост қўлимда, туз, ўнлик — третей қарға...

Лебедев (қулоғини бекитиб). Қўй мени, тинч қўй, худо ҳақи, тинч қўй!

Косих (графга). Буни қаранг: туз, дама-шост чиллин, туз, ўнлик — третей қарға...

Шабельский (қўли билан уни итариб). Э, боринг-э, гапингизни эшитгим келмайди.

Косих. Шўрим қуриб, бир вақт қарасам, тузни қарға билан уриб олди.

Шабельский (столдаги тўппончани олади). Нарн туринг, бўлмаса отаман!

Косих (қўлини силтаб). Нима бало... Ҳеч ким билан гаплашиб ҳам бўлмайдим, дейман? Худди Австралияда тургандайсан — на одамларда меҳр қолди ва на бирдамлик... Ҳар ким ўз бошига... Лекин кетиш керак...

Ўзи ҳам аллавақт бўлиб қолди... (Фуражқасини олиб.)
вақт ганимат... (Лебедевга қўлини бериб.) Пас!..

Кулги.

Косих чиқиб кетади, эшик олдида Авдотья Назаровнага
тўқнаш келиб қолади.

IV

Авдотья Назаровна (бақириб). Йиқитиб юбо-
рай дединг-а, йигит ўлгур!

Ҳамма. Э-э-э!.. ҳар ерда ҳозир!..

Авдотья Назаровна. Булар бу ерда экан-ку,
мен бўлсам бутун уйни қидириб юрибман. Яхшимисизлар,
лочинларим, барака топинглар... (Саломлашади.)

Лебедев. Нима деб келдинг?

Авдотья Назаровна. Иш билан, отахоним!
(Графга.) Сизга тегишли иш, жаноб олийлари. (Таъзим
қилиб.) Салом айтиб юборишди. Соғлигингизни ҳам сўраб
қолишди... Ва яна қўғирчоққинам, агар бугун кечгача
келмасалар, кўз ёшим оқишига зомин бўладилар, деб
айтди. Уни бир чеккага чақириб, шу гапларимни секин
қулоғига айт, деб илтимос қилган эди. Яширишининг нима
ҳожати бор? Ўрталарингда бегона одам йўқ-ку! Ишимиз
ҳам яширин эмас, товуқ ўғирлаганимиз йўқ, қонунга му-
вофиқ, ишқи-муҳаббат билан, ҳар иккала томоннинг ро-
зилиги билан бўляпти. Ҳеч ичмас эдим-у, бу гал ичса
ҳам арзийди!

Лебедев. Мен ҳам ичаман. (Қуяди.) Сен қари чу-
гурчиққа замон ҳам кор қилмайди Ўттиз йилдан бери
сен кампирни биламан, ҳеч қаримайсан-а...

Авдотья Назаровна. Ешимнинг ҳисобини ҳам
билмай қолдим... Бир эмас, икки эрни кўмдим, учинчи
эр қилай десам, сепинг йўқ деб ҳеч ким олмаяпти. Сак-
киз бола туғувдим... (Рюмкани қўлига олиб.) Охири
баҳайр бўлсин, савоб иш қиляпмиз, худо хайрли қилсин!
Апоқ-чапоқ бўлиб кетишсин, уларни кўриб суюниб юрай-
лик. Барака топишсин, қўша қаришсин... (Ичади.) Жу-
да ҳам баджаҳл ароқ экан!

Шабельский (хохолаб, Лебедевга). Ҳаммадан
қизиғи шуки, уларнинг фикрича, мен эмиш... Ҳайронман!
(Ўрнидан туради.) Нима дейсан, Паша, ё ростдан, шу
итликни бошласаммикин? Жўрттага... ма сенга, қари
қанжиқ, ол, е, дегандай! Нима дейсан, Паша, а?

Лебедев. Бўлмаган гапларни гапиряпсан, граф. Сен билан икковимизнинг, оғайни, бир оёғимиз гўрда бўлиб қолган, шуни ўйлашимиз керак, Марфуткалар, стерлинглар аллақачон биздан юз ўгириб кетган... Давримиз ўтиб кетган.

Ш а б е л ь с к и й. Йўқ, мен шундай қиламан! Рост айтаман, қиламан дедим, қиламан.

V

Иванов билан Львов кириб келишади.

Львов. Сиздан илтимос, менга беш минутгина вақтингизни берсангиз.

Лебедев. Николаша! *(Ивановга томон юриб бориб уни ўпади.)* Яхшимсан, дўстим... Сени бир соатдан бери кутиб ўтирибман-а.

Авдотья Назаровна *(таъзим қилиб)*. Яхшимсиз, отахоним!

Иванов *(аччиғланиб)*. Жаноблар, яна кабинетимни қовоқхона қилиб қўйибсиз-ку!.. Ҳаммангиздан ва ҳар бирингиздан минг марта, шундай қилманглар, деб илтимос қилган эдим-ку... *(Стол ёнига келиб.)* Мана, қоғозга ароқ тўкибсизлар... нон-ушоқ... бодринг... бу қандай бетамизлик!

Лебедев. Айб бизда, Николаша; айб бизда. Кечир бизни. Дўстим, сенда жуда зарур гапим бор...

Боркин. Менинг ҳам гапим бор.

Львов. Николай Алексеевич, сиз билан гаплашсам бўладими!

Иванов *(Лебедевни кўрсатиб)*. Бунга ҳам керак бўлиб қолибман. Сиз тўхтаб туринг... *(Лебедевга.)* Нима дейсан?

Лебедев. Жаноблар, мен холи гаплашмоқчиман, илтимос...

Граф. Авдотья Назаровна билан чиқиб кетади, орқаларидан Боркин, кейин Львов чиқиб кетади.

Иванов. Паша, ўзинг қанча ичсанг ича бер, бу сенга теккан касал, лекин, илтимос қиламан, тоғамга ичирма. Илгари у меникида ҳеч ичмас эди. Унга зарар қилади.

Лебедев *(кўрқиб)*. Азизим, мен бундан беҳабар эдим... Мен, ҳатто, эътибор ҳам бермабман...

Иванов. Худо кўрсатмасин, бу қари бола ўлиб қолса борми, сизга эмас, менга қийин бўлади... Ўзинг нима дейсан... нима гапинг бор?..

Пауза.

Лебедев. Билсанг, жон ўртоғим... уятсизлик бўлмасин деб гапни нимадан бошлашимни ҳам билмайман. Николаша, уялиб, қизариб кетяпман, тилим гапга бормайди. Лекин, азизим, менинг қўлимдан нима келарди. Мен қарам одамман, қулман, латтаман... Мендан хафа бўлма.

Иванов. Нима гап ўзи?

Лебедев. Хотиним юборди... Барака топкур, дўстлигимиз ҳурмати, процентини тўлаб қўя қол! Ишонасанми, мени қийнаб, ғажиб еб қўяй деди! Ке, шу билан ғиди-биди қилиб юрма, худо хайрингни берсин!..

Иванов. Паша, ўзинг биласан-ку, ҳозир пулим йўқ.

Лебедев. Биладан, биладан, лекин мен нима қилай? У, бўлди, энди кутмайман, дейди. Агар векселингни протест қилса, Шурочка билан иккимиз кўзингга қандай қараймиз?

Иванов. Мен ўзим ҳам уялиб юрибман, Паша, ер ёрилса ерга кириб кетсам дейман, лекин... қаердан оламан? Қани ўргат; қаердан олай! Битта иложим бор, холос: кузда ғалламни сотгунимча кутиб туради энди.

Лебедев (бақариб). Кутмайман деяпти!

Пауза.

Иванов. Сенга ҳам қийин, ҳолинг оғир, меники ундан бадтар. (У ёқдан-бу ёққа юриб ўйланади.) Ҳеч нарса ўйлаб тополмайсан ҳам киши... Сотадиган ҳам ҳеч нарса йўқ...

Лебедев. Мильбахга борсанг бўлмайдими, сендан ўн олти минг сўм қарзи бор-ку. (Иванов, бэ, дегандай, қўлини силтаб қўяди.) Бўлмаса, Николаша, мана бундай қилсак... Биладан, ҳозир мени уришасан, лекин... қариб қолган пиянистанинг ҳам гапига қулоқ солгин... Дўстлигимиз ҳурмати, мени дўст деб билгин... Иккимиз ҳам студентмиз, либераллармиз, идеямиз ҳам, манфаатимиз ҳам бир... Икковимиз ҳам Москва университетига ўқиғанмиз... *Alma meter*!... (Енидан ҳамёнини олади.) Атаб қўйган пулим бор, уйдагилардан ҳеч ким билмайди. Қарзга ола қол... (Пулини чиқариб столга қўяди.) Уятингни

¹ *Alma meter* — қадим вақтларда студентлар руҳий озиқ берадиган университетни, озиқлантирувчи она деб аташган.

Йиғиштириб қўй, мени дўст деб бил... Керак бўлса мен ҳам сендан олардим... Рост айтаман...

Пауза.

Мана, столдаги бир минг бир юз. Бугун ўзинг бориб қўлига бер. Мана, Зинаида Савишна, тиқилиб ўлинг!— деб айт. Лекин, худо сени сақласин, мендан олганингни сира билдирма! Билиб қолса борми, шўрим қуриydi. (Ивановнинг юзига тиқилиб қараб қўяди.) Бэ, ана холос, бу нимаси! (Дарров столдан пулни олиб чўнтагига солади.) Бу нимаси! Ҳазиллашдим... Худо хайр берсин, мендан хафа бўлма!

Пауза.

Кўнглинг беҳузур бўляптими? (Иванов қўлини силтайди.) Шундақа гаплар... (Хўрсиниб.) Ғам-ғуссадан бошинг чиқмай қолди, шекилли. Сенга айтсам, дўстим, одам боласи бамисоли самовар. Доимо салқинда тоқчада туравермайди, унга гоҳ-гоҳда чўғ ҳам солишади: пш... пш! Шу ҳам гап бўлди-ю, бирон тузукроқ ҳам гап тополмайсан, киши... (Хўрсиниб қўяди.) Бахтсизлик одамни пишилади, сенга юрагим ачигандан гапираётганим йўқ, Николаша, бу оғир кунларинг ҳам ўтиб кетади, буғдой янчилик ун бўлади, лекин, биродар, одамларга ҳайронман... Бу ғийбат гапларни қаёқдан ўйлаб топишади! Сен тўғрингда уездла шунча ғийбат гап юрибдики, ҳадемай прокурор ёрдамчиси сени қидириб келиб қолмасмикин деб қўрқаман... Сени одам ўлдирган ҳам дейишяпти, қонхўр ҳам дейишяпти, босқинчи ҳам...

Иванов. Ҳаммаси бўлмағур гап, бошим оғрийдиган бўлиб қолди.

Лебедев. Кўп ўйлаганингдан.

Иванов. Ҳеч нарсани ўйламайман.

Лебедев. Николай дейман, ҳамма гапларга тупургин-у, бизникига боргин. Шурочка сени яхши кўради, гапингга тушунади, қадрингга етади: у, Николаша, ҳалол, яхши одам, онасига ҳам ўхшамаган, отасига ҳам, бирон бошқа одамга ўхшайди... Баъзан қараб туриб, мен, катта бурун пиянистадан шундай гавҳар туғилганига ўзим ҳам ишонмайман. Бориб у билан бамаъни нарсалар ҳақида суҳбатлашсанг, кўнглинг очилади. У тўғри, кўнгли очиқ қиз...

Пауза.

Иванов. Паша, азизим, мени ёлғиз қолдиргин...

Лебедев. Тушундим, тушундим... (*Шошилиб соатига қарайди.*) Биламан, (*Ивановни ўпиб.*) Хайр, мен ҳали яна мактабнинг очилиш маросимига бағишланган ибодатга боришим керак. (*Эшик ёнига бориб тўхтайд.*) Узи жуда ақлли қиз... Кеча биз Шурочка билан иккимиз ўша ҳар хил ғийбат гаплар тўғрисида гаплашган эдик. (*Кулади.*) У бўлса менга афоризм билан жавоб берди: «Отажон, ялтироқ қуртлар, дейди, кечаси қушларга яхши кўринса, еб кетишга осон бўлсин деб ялтироқ қилиб яратилган, яхши одамлар бўлса ғийбатларга сабаб бўлиш учун яратилган». Лаббай? Гений! Жорж Занд!..

Иванов. Паша! (*Уни тўхтатиб.*) Менга нима бўлди?

Лебедев. Мен ўзим ҳам сендан сўрамоқчи эдим-у, ростини айтсам, тортиниб юрган эдим. Билмадим, сенга нима бўлди, дўстим! Бир жиҳатдан сенга бирон бало бўлгандир деб ўйлаб юрардим... Лекин шунисини ҳам яхши биламанки, сен ундақа бўш келадиганлардан эмассан... Бошингга бирон фалокат тушса, бўш келадиганлардан эмассан. Бошқа бирон сир бўлса керак, лекин нималигига ақлим етмасдан турибди!

Иванов. Ўзимнинг ҳам ақлим етмайди. Шу, дейман... Йўқ, қўявер!

Пауза.

Билсанг, сенга демоқчи бўлган гапим шуки, сен ҳам биласан, Семён деган корандам бор эди. Бир кун ғалла янчиш вақтида мақтаниб, қизларга кучини кўрсатмоқчи бўлиб, икки қоп жавдарни елкасига кўтариб лат еб қолган эди. Кўп ўтмай жон берди. Мен ҳам, билишимча, лат еб қолганга ўхшайман. Гимназия, ундан кейин университет, ундан кейин хўжалиқ, мактаблар, ҳар хил проектлар... Эътиқодим ҳам бошқалардай эмас эди, уйланишим ҳам бошқача бўлди, ишга қаттиқ киришдим, таваккал қила бердим, ўзинг биласан, пулларимни у ёқ-бу ёқни суриштирмай совуриб ташлай бердим. Уездда ҳеч ким менчалик бахтли ҳам бўлган эмас, бахтсиз ҳам бўлган эмас. Шулар ҳаммаси йиғилиб-йиғилиб елкамни босиб қолди... Елкамга олдим-у, елкам тарс этиб ёрилиб кетди. Йигирма ёшимизда биз ҳаммамиз қаҳрамон бўлиб қоламиз, қўлимиздан келади деб ҳамма нарсага ёниша берамиз, ўттизга

борганда ҳолдан кетиб, ҳеч нарсага ярамай қоламиз. Бундай ҳолдан кетишнинг сабаби нима деб ўйлайсан? Айтмоқчи, балким, ундай эмасдир. . . Ундай эмас, йўқ, ундай эмас! Худо хайрингни берсин, Паша, кета қол, жонингга ҳам тегиб кетдим.

Лебедев (*ҳаяжонланиб*). Оғайни, дейман, сенга айтсам, теварак-атрофингдагилар сени еб қўйишди!

Иванов. Бўлмаган гап, эски гап, Паша! Бор жўна!

Лебедев. Рост айтасан, бўлмаган гап, бўлмаган гаплигини энди ўзим ҳам кўриб турибман. Хўп, кетаман! . . . (*Чиқиб кетади.*)

VI

Иванов (*бир ўзи*). Мен ўзим нима деган одамман, ёмон одамман. Пашаки мени ҳали ҳам яхши кўриб, ҳурмат қиларкан, мен ҳам унга ўхшаган аянч, увадаси чиққан пияниста бўлсам керак. Э худо, ўзимга ўзим ҳам нафрат билан қарайдиган бўлиб қолдим! Овозимдан ҳам, қўйган қадамларимдан ҳам, қўлларимдан ҳам, кийган кийимларимдан ҳам, фикр-ўйларимдан ҳам жирканаман! Ахир, бу кулгили эмасми, кишининг бунга хўрлиги келмайдими? Бир йил ҳам бўлгани йўқ, соғ-саломат эдим, куч-қувватим бор эди, тетик, бардам эдим, ғайратим ошиб тошиб ётарди, шу қўлларим чарчаш деган нарсани билмас эди, гапирганимда ҳатто нодон, жоҳил одамларнинг ҳам кўзидан ёш оқиб кетарди, ғам-ғуссани кўрганимда ўзим ҳам кўз ёшимни тўхтатолмай қолардим, ёмонликни кўрганда дарғазаб бўлардим. Илҳом деган нарсанинг нималигини билардим, тонг отардан тонг отаргача стол ёнида ўтириб ишлаган вақтларимда, ёки хаёл суриб ақлимга озиқ берган пайтларимда, сокин кечаларнинг гўзаллиги ва поэзиясидан лаззат олардим. Менда имон бор эди, худди меҳрибон онамнинг кўзига қарагандай келажакдан умидвор эдим. . . Энди-чи, э парвардигор! Тинкам қуриди, ҳеч нарсага ишонмай қўйдим, туну кун бекорчиликдан қўлим бўшамай қолди. На миям, на қўлларим, на оёқларим гапимга қулоқ солади! Мулким барбод бўляпти, ўрмонларимга болта уриляпти. (*Ииғлайди.*) Ер-сувларим худди етим қолгандай менга термулиб қараб туришибди. Ҳеч умидим қолмади, ҳеч нарсага ачинмай қўйдим, юрагим, эртага нима бўларкин деб, дағ-дағ титрайдиган бўлиб қолди. . . Сарра-чи? Умрбод севаман, деб қасам ичган эдим, бахтли умр кўрамиз, деб сўз берган эдим, шундай

бахтли кун кўрамизки, бундай бахт-саодатни сен тушингда ҳам кўрмагансан, деган эдим. У менинг гапларимга ишонган эди. Ҳолбуки, беш йилдирки, мени деб дардини ичига сола-сола тобора ҳолдан кетиб сўлиб боряпти, виждон азобига бўш келмайман деб ҳолдан кетиб боряпти. Лекин, худо ўзи ҳозир, менга бирон марта ҳам ёмон кўз билан қарагани йўқ, ўпкалаб оғзидан бирон ножўя гап чиққани йўқ!.. Хўш, нима оқибат кўрди? Менинг ундан кўнглим қолди... Нега? Нима сабабдан? Нима гуноҳи бор экан? Ақлим етмайди. У қийналиб, азоб чекиб ётибди, куни ҳам яқин қолган, мен бўлсам энг разил қўрқоқ сингари, оппоқ оқариб кетган юзлари, ичига кириб кетган кўкраги, термулиб турган кўзларидан қочиш пайиданман... Уят, уят!

Пауза.

Бу қизнинг, Сашанинг менга раҳми келиб қолибди. Чол бўлишимга сал қолган бўлса ҳам, у менга муҳаббат изҳор қилади, мен бўлсам маст бўлиб, музика элтиб қолгандай, дунёдаги ҳамма нарсаларни ёдимдан чиқариб: «Янги ҳаёт! Бахт-саодат!» деб бақираман! Эртасига жин-пинга қандай ишонсам, бу ҳаёт ва бу бахт-саодатга ҳам шундай ишонаман... Менга ўзи нима бўлган? Мен ўзимни қайси жарга итаряпман? Бу ожизлик менга қайси гўрдан келиб қолди? Асабларимни нима жин урди? Бетоб хотиним иззат нафсимга сал тегиб қўйса, ёки хизматкорлар кўнглимдагидай иш қилмаса, ёки милтиқнинг ўқи отилмай қолса борми, дағаллигим тутиб, жаҳлим чиқиб кетади, ўзимни ўзим ҳам танимай қоламан...

Пауза.

Ҳеч нарсага ақлим етмай қолди, нима бало бўлди менга, билмай қолдим! Пешонамдан ўқ отишим қолди, холос!..

Л ь в о в (кириб келади). Николай Алексеевич, сиз билан гаплашадиган гапим бор.

И в а н о в. Агар биз, доктор, ҳар куни гаплаша берсак, бунга қаяқдан куч топамиз?

Л ь в о в. Илтимос қиламан, гапимга қулоқ солсангиз!

И в а н о в. Ҳар куни қулоғим сизда, лекин мақсадингиз нималигини ҳалигача ҳеч тушуна олмайман.

Л ь в о в. Мен сизга аниқ ва равшан қилиб гапираман, юраги тош одамгина тушунмаслиги мумкин... .

Иванов. Хотиним ўлим олдида турганлигини биланман; унинг олдида гуноҳкорлигимни ҳам биланман; сизнинг оқ кўнгил, тўғри одамлигингизни ҳам биланман. Тагин нима дейсиз?

Львов. Мен одамларнинг бағри тошлягидан дарғазаб бўляпман. . . Аёл киши ўлим олдида турибди. Унинг яхши кўрадиган отаси ва онаси бор, ўлими олдидан уларни кўргиси келади; улар қизларининг ўлишини, ҳали ҳам уларни яхши кўришини жуда яхши билишади; лекин лаънатлар бўлсин бағри тошликка, улар худди диний таассублари билан ҳаммани қойил қилмоқчи бўлгандай, ҳали ҳам қизлари устига лаънат тоши ёғдиришяпти! Сизни деб у ҳамма нарсадан — туғилиб ўсган уясидан ҳам, виждон оромидан ҳам кечиб юборди, сиз бўлсангиз, очиқдан-очиқ ниятингизни ҳаммага аён қилиб ҳар куни Лебедевларникига жўнаб қоласиз!

Иванов. Мен уларникига бормаганимга икки ҳафта бўлди. . .

Львов (*унинг гапига қулоқ солмасдан*). Сизга ўхшаган одамлар билан ҳеч нарсани яширмасдан очиқ гаплашиш керак, агар гапимга қулоқ солишни хоҳламансангиз, эшитмай қўя қолинг! Мен бор нарсани рўй-рост гапириб ўрганиб қолганман. . . Сизга бу ўлим янги қаҳрамонликлар қилишингиз учун керак бўлиб қолгандир. Майли, лекин бир оз сабр қилолмайсизми? Агар сиз унинг ўз ажали билан ўлишига қўйиб берсангиз, очиқдан-очиқ беҳаёлик қила бериб ўлганнинг устига тепган қилмасангиз, Лебедева мол-мулкини олиб бирон жойга қочиб кетармиди? Ҳозир бўлмаса, бир йилдан кейин, икки йилдан кейин, барибир сиз, гўзал Тартюф, қизнинг бошини айлантириб молу мулкига эга бўлиб оласиз. Мунча шошилмансангиз? Хотинингизнинг бир ойдан кейин, бир йилдан кейин эмас, ҳозир ўлиши сизга нимага керак бўлиб қолди?

Иванов. Бу азоб-ку. . . Доктор, агар сиз одамнинг тоқати ҳеч тоқ бўлмайди, деб ўйласангиз, жуда ҳам ёмон доктор экансиз. Сизнинг ҳақорат сўзларингизга жавоб бермаслик учун ўзимни зўрға босиб турибман.

Львов. Қўйинг-ээ, сиз кимни аҳмоқ қилмоқчисиз? Юзингиздан ниқобингизни олиб ташланг.

Иванов. Эй доно йигит, бир ўйлаб кўринг: кўнглимдагини топишдан осон нарса йўқ деб ўйлайсизми? Шундайми? Мен Аннага унинг қалини учин уйланган эдим. . .

Менга қалин беришмагандан кейин, бошқа хотинга уйланиб қалин олиш ниятида унга кун бермай, жонидан тўйдириш пайига тушиб қолганман. Шундайми? Бундан ҳам жўн иш бор эканми... Одам боласи шундай содда, жўн машина экан-да... Йўқ, доктор, биз бир-биримиз тўғримизда дастлаб кўзга ташланган таассуротимиз ёки бир-икки ташқи аломатларимизга қараб ҳукм чиқариб қўя олишимиз қийин гап, ҳар биримизнинг жуда кўп паррак, винт, клапанларимиз бор. Сизга менинг ақлим етмайди, менга сизнинг ақлингиз етмайди, ўзимизга ҳам ўзимизнинг ақлимиз етмайди. Жуда ўткир доктор бўлиш мумкин-у, лекин одамзод боласига ҳеч ақл етмаслиги мумкин. Жуда ҳам ўзингизга бино қўйманг, гапларимга хўп денг.

Л ь в о в. Наҳотки, сиз мени, миясини еб қўйган, ичимдагини тополмайди, разиллик билан ҳалолликнинг фарқига бормайди, деб ўйласангиз?

И в а н о в. Сиз билан мен бир-биримизга ҳеч гап уқдиролмасак керак... Сиздан охирги марта сўрайман, гапни кўп чўзмасдан жавоб беринг: ахир, мендан нима истайсиз? Нега мунча жон куйдириб қолдингиз? (*Ғазабланиб.*) Мен ўзим ким билан гаплашяпман: прокурорим биланми, ёки хотинимнинг врачлари биланми?

Л ь в о в. Мен врачман, врач бўлганим учун, муомала-муносабатингизни ўзгартиришингизни талаб қиламан... Сизнинг муомалангиз Анна Петровнани ҳолдан кетказяпти.

И в а н о в. Хўш, мен нима қилай? Нима қилай? Агар сиз менинг ҳолимга ўзимдан яхшироқ ақлингиз етса, очиқ айта беринг, нима қилай?

Л ь в о в. Ҳар ҳолда, унча очиқ қилманг ишларингизни.

И в а н о в. Э, худо! Сиз ўзингизнинг гапингизга ўзингиз тушуняпсизми? (*Сув ичиб.*) Бўлди энди, мени тинч қўйинг. Мен минг марта гуноҳкорман, худога ўзим жавоб бераман, лекин сизга ҳеч ким ҳар куни мени қийноққа сол деб ваколат бергани йўқ...

Л ь в о в. Менинг ҳақ сўзимни ҳақорат қил деб сизга ким ҳуқуқ берган? Сиз мени қийнай бериб юрагимни қон қилиб юбордингиз. Мен бу уездга келмасимдан бурун аҳмоқ, жинни, ошиқи беқарор бўлиб юрадиган одамлар бўлса керак деб ўйлаб юрардим, лекин ўйлаб-билиб туриб жиноят қиладиган, билиб туриб гуноҳкорлик йўлига кирадиган одамлар ҳам бўлишига ҳеч ишонмас эдим...

Одамларни ҳурмат қилардим, яхши кўрардим, лекин сизни кўрганимдан кейин. . .

Иванов. Бу гапларни эшитганман!

Львов. Эшитганмисиз? (*Кириб келаётган Сашани кўриб; Саша амазонка кийган.*) Энди биз бир-биримизни яхши тушуниб олган бўлсак керак! (*Елкасини қисиб чиқиб кетади.*)

Иванов (*қўрқиб кетиб*). Шура, сенмисан?

Саша. Ҳа, менман. Яхшимисан. Қутмаганмидинг? Шунча вақт бедарак бўлиб кетдинг, бизни кига бормадинг?

Иванов. Шура, худо хайр берсин, бу ишинг қалтис! Келганингни билиб қолса, хотинимга ёмон таъсир қилиши мумкин.

Саша. Мени кўрмайди. Мен орқа эшикдан кириб келдим. Ҳозир кетаман. Сендан хавотир олдим: соғлигинг қалай? Нега шунча вақт бедарак бўлиб кетдинг?

Иванов. Хотиним шундай ҳам хўрлиги келиб юрибди, ўлим олдида турибди, сен бўлсанг бу ерга келибсан. Шура, Шура, бу ишинг енгилтаклик, одамгарчиликдан эмас!

Саша. Мен нима қилай? Икки ҳафта ўтди, кутдим, келмадинг, хатларимга жавоб бермадинг, қийналиб кетдим. Хаёлимда бошингга оғир кулфат тушгандай, касал бўлиб, ўлиб қолгандай бўлдинг. Бир кун ҳам тинч ухлаганим йўқ. . . Ҳозир кетаман. . . Ҳеч бўлмаса, айтчи: ўзинг соғмисан?

Иванов. Йўқ, ўзимни ўзим қийнаб юбордим. Одамлар ҳадеб қийноққа солишади. . . Ҳеч тоқатим қолмади! Бу етмагандек, мана энди сен! Яхши эмас, ақлдан эмас. Шура, мен гуноҳкорман, жуда гуноҳкорман! . .

Саша. Қаёқдаги даҳшатли ва бемаза гапларни гапиришни яхши кўрасан! Сен гуноҳкормисан? А? гуноҳкормисан? Ундай бўлса, қани айт: нима гуноҳинг бор?

Иванов. Билмайман. . . Билмайман. . .

Саша. Бу жавоб эмас. Ҳар бир гуноҳкор ўз гуноҳини билиши керак. Сохта қоғоз пул ясадингми?

Иванов. Ақлли гап эмас!

Саша. Хотинингдан кўнглинг қолиб гуноҳкор бўлдингми? Эҳтимол, шундайдир, лекин одам боласи ўз ҳистуйғусига хўжайинлик қилолмайди, сен ундан кўнглим қолсин деганмидинг? Сенга севги изҳор қилаётганимни хотининг кўриб қолган бўлса, сен гуноҳкорми? Сен уни, бизни шу ҳолда кўрсин, деганинг йўқ-ку.

И в а н о в (*сўзини бўлиб*). Ва ҳоқазо, ва ҳоказо... Се-
виб қолди, кўнгли қолди... Ўз туйғусига ўзи хўжайин
эмас, булар ҳаммаси миси чиқиб кетган эски гаплар. Бу
гапларнинг ҳеч фойдаси йўқ...

С а ш а. Сен билан гаплашган кишининг тинкаси қу-
риб кетади. (*Суратга қараб*.) Мана бу итнинг суратини
зап яхши олган эканми! Натурадан ишлаган суратми?

И в а н о в. Натурадан. Бизнинг бутун ошиқ-маъшуқ-
лигимиз ҳам миси чиқиб кетган эски гап. Эркакнинг руҳи
тушиб, нима қиларини билмай қолган экан. Руҳи тетик,
бақувват, соғлом қиз пайдо бўлиб қолиб, унга мададкор-
лик қилибди. Бу жуда чиройли гап, лекин романларда
шундай бўлиши мумкин, турмушда бўлса...

С а ш а. Турмушда ҳам худди шундай.

И в а н о в. Кўриб турибман, турмушнинг жуда нозик
томонларини ҳам жуда яхши билар экансан! Оҳ-воҳла-
римни кўриб, юрагинг ачиб даҳшатга тушасан, мени
иккинчи Гамлетга йўлиқиб қолдим деб хаёл қилиб юриб-
сан, менингча, бу жинниликларим, ҳамма икир-чикирла-
ри билан бирга, кулгидан бошқага ярамайди! Менинг бу
қилиқларимни кўрган одамнинг кула-кула ичаги узила-
ди-ю, сен бўлсанг, дод соласан! Қутқармоқчи, қаҳрамон-
лик кўрсатмоқчи бўласан! Бугун ўзимга-ўзим жуда аччи-
гим келиб турибди. Бугун жуда етадиган жойга етиб
қолдим, бир нарса бўлиши турган гап... Ё бирон нарсани
синдираман, ё бўлмаса...

С а ш а. Ҳа, балли, ана энди ўзингга келдинг, синдир
бирор нарсани, чил-чил қил, ё бўлмаса бақир! Аҳмоқлик
қилиб бу ерга келганим учун менга аччиғинг келиб ту-
рибди. Менга зарда қил, жеркиб ташла мени, ер депсин!
Қани? Бошла зардангни...

Пауза.

Қани, бўл?

И в а н о в. Қизиқсан.

С а ш а. Жуда яхши. Куляпмиз шекилли! Худо хайр
берсин, тагин битта илжайиб қўйинг!

И в а н о в (*кулади*). Мен бир нарсани пайқаб олдим:
Сен мени қутқармоқчи бўлиб, ақл ўргата бошлаганингда,
юзларинг маъсума қизларнинг юзидай бўлиб, кўзларинг
худди сайёрага қараётгандай катта-катта бўлиб чарақ-
лаб кетади. Тўхта, елканг чанг бўлибди. (*Елкасидан чанг-
ини қоқиб қўяди*.) Гўл эркак — аҳмоқ эркак. Сиз хотин-

лар гўлликни ҳам шундай ўринлатасизларки, ширин, илиқ қилиб, жуда боппайсизлар, ҳеч гўлликка ҳам ўхшамайди. Сизларнинг одатингизга ҳайронман. Эркак киши соғлом, бақувват, хушвақт юрганда уни назар-писанд ҳам қилмайсизлар, лекин эркак киши миясини еб қўйиб расволик йўлига тушиб кета бошладими, дарров елкасига осилиб оласизлар. Бақувват, довюрак эркакнинг хотини бўлиш минғир-минғир, йиғлоқи, касалванд эркакни боқишдан ёмонми?

Са ша а. Ёмон!

И в а н о в. Нимаси ёмон! (*Хохолаб кулади.*) Яхшиямки, бунини Дарвин билмайди, бўлмаса тоза жазонгизни берардику-я! Сизлар одам жинсини бузаяписизлар. Сизнинг касрингизга яқинда дунёда нуқул йиғлоқи ва мажнунлар туғиладиган бўлиб қолади.

Са ша а. Эркакларнинг кўп нарсага ақли етмайди. Ҳар қандай қиз бахтли эркакдан кўра бахтсиз эркакни кўпроқ яхши кўради, чунки ҳар бир қизнинг жонкуяр маъшуқа бўлгиси келади. . . Тушундингми? Жонкуяр. Эркакларнинг иши бошидан ошиб ётади, шу сабабдан ҳам уларнинг муҳаббати кейинги аравада юради. Хотин билан ҳамсуҳбат бўлиш, у билан сайр қилиб юриш, шу билан ором олиш, мазорига бориб йиғлаб қўйишдан нарига ўтмайди. Бизнинг севгимиз бўлса — бизнинг ҳаётимиз бўлади. Сенга кўнгил қўйганман дейишимнинг маънисини шуки, сени бу ғам-ғуссадан халос қилишни орзу қилиб юраман, сен билан жаҳаннамга боришдан ҳам қайтмайман деганим бўлади. . . Сен тоққа чиқсанг, мен ҳам тоққа чиқаман; сен жарликка тушсанг, мен ҳам эргашиб туша бераман. Агар мен кечалари ҳам ухламай сенинг ёзганларингни оққа кўчириб чиқсам, ёки сени бирон киши келиб уйғотиб қўймасин деб тун бўйи сенга қоровуллик қилиб чиқсам, ёки сен билан пияда юз чақирим йўл боссам, шуни ўзим учун катта бахт деб биламан. Бир гал эсимда бор, бундан уч йилча бурун, ғалла янчиш пайтларида, усти-бошларинг чанг, қоп-қорайган, чарчаган ҳолда келиб сув сўраган эдинг. Сенга стаканда сув олиб чиқиб қарасам, диванда қотиб ухлаб ётибсан. Сен ўшанда ярим сутка ухлаган эдинг, мен бўлсам яна бирон киши кирмасин, деб ёнингдан кетмасдан эшик олдида сени қўриқлаб турдим. Ўзимда йўқ хурсанд бўлдим! Кишининг, қанча кўп меҳнати сингса, севгиси шунча самимий бўлади, яъни севгисини шунча кучлироқ сезади.

Иванов. Жонкуяр муҳаббат дегин... Ҳм... Бу одамни бузиш, қизлар фалсафаси, эҳтимол, балки шундай бўлиши лозимдир... (*Елкасини қисиб қўяди.*) Ким билади дейсан! (*Езилиб туриб.*) Шура, рост айтаман, мен яхши одамман!.. Узинг ўйлаб кўр: мен ҳамма вақт файласуфлик қилишни яхши кўрардим-у, лекин умримда ҳеч вақт: «хотинларимиз бузилиб қолган», ёки «хотин киши нотўғри йўлга қадам қўйибди» деб айтган одам эмасман. Мен фақат миннатдор бўлардим, холос! Бўлгани шу! Сен жуда яхши, ажойиб қизсан! Мен бўлсам, худди бир бедаво аблаҳман. Халойиқни ажабга қўйиб, кун бўйи оҳ-воҳ қилиб зорланиб юраман. (*Кулади.*) Бу-у! Бу-у! (*Тез нари кетади.*) Саша, кета қол! Ўз-ўзимиз билан бўлиб кетиб-миз...

С а ш а. Тўғри айтасан, кетсам ҳам бўлар энди. Хайр! Сенинг ҳалол докторинг, бурчимни адо қилай деб, келганимни яна Анна Петровнага бориб етказмасайди, дейман. Гапимга кирсанг: кириб хотинингнинг ёнида ўтир, қимирламасдан ўтир... Агар бир йил ўтириш керак бўлса — бир йил ўтир. Ўн йил керак бўлса — ўн йил ўтир. Сенга бу ҳам қарз, ҳам фарз. Қуйиниб ачингин, йиғлагин, кечирим сўрагин, ўзи расми шундай. Энг муҳими — ишингни эсдан чиқарма.

Иванов. Елим еб қўйгандай, кўнглим беҳузур бўлиб кетяпти, яна!

С а ш а. Худо ўз паноҳида сақласин! Мен тўғримда ҳеч ўйламасанг ҳам бўлади! Икки ҳафталардан кейин икки эллик хат ёзиб юборсанг — шунга ҳам раҳмат дейман. Мен бўлсам сенга ёзиб тураман... (*Боркин эшикдан мўралаб қарайди.*)

VIII

Боркин. Николай Алексеевич, мумкинми? (*Сашани кўриб.*) Кечирасиз, кўрмабман... (*Қиради.*) Бонжур! (*Тазим қилади.*)

С а ш а (*уялинқираб*). Яхшимисиз...

Боркин. Тўлишиб, очилиб кетибсиз.

С а ш а (*Ивановга*). Кетдим бўлмаса, Николай Алексеевич. Кетдим. (*Чиқиб кетади.*)

Боркин. Ажойиб ишлар! Проза қидириб келаётган эдим, поэзиянинг устидан чиқиб қолдим... (*Ашула айтади.*) «Қуш каби келдинг зиё ахтариб...»

¹ Бонжур — салом (*франц.*).

Иванов ҳаяжон ичида саҳнада нари-бери юради.

Боркин (*ўтиради*). Nicolas дейман, унинг қандайдир бир фазилати бор, бошқаларга ўхшамайди. Шу гапимга нима дейсан? Қандайдир ўзига хос ажойиб бир хусусияти бор... (*Хўрсиниб қўяди.*) Ўзи ҳам уездда энг бой қизлардан, лекин онаси сассиқ алафнинг ўзгинаси, ҳеч кимнинг унга эл бўлгиси келмайди. Онаси ўлгандан кейин ҳамма дунёси Шурочкага қолади, ўлмасидан бурун ҳам бирон ўн минг пул, битта тароқ, битта дазмол беради-ю, яна тиз чўкиб таъзим қилиб ҳам турасан дейди. (*Чўнтақларини ковлайди*) Де-лос-махорес чекким келиб кетди. Чекмайсизми? (*Портсигарини тутуди.*) Яхши... Чекса бўладиган.

Иванов (*жаҳли чиққанидан бўғилиб Боркинга яқин келиб*). Йўқолинг ҳозир, кўзимга кўринманг! Йўқолинг! (*Боркин ўрнидан туриб сигарасини қўлидан тушириб юборади.*)

Иванов. Йўқолинг дейман, жўнанг!

Боркин. Nicolas, бу нима қилганингиз? Нега аччи-фингиз келяпти?

Иванов. Нега дейсизми? Бу сигараларни қаердан олдингиз. Ҳар куни чолни қаёққа олиб бораётганингизни мени билмайди деб ўйлайсизми?

Боркин (*елкасини қисиб*). Сизга нима гами тушиб қолди?

Иванов. Аблаҳ одам экансиз! Сизнинг ғаламуслик қилиб бутун уездга тарқатиб юрган проектларингиз ҳам-манинг кўзи олдида юзимни шувит қилиб қўйди! Бўлди энди, сиз билан орамиз очиқ, илтимос қиламан, уйимдан чиқиб кетинг! (*Тез-тез қадам қўйиб юради.*)

Боркин. Сиз аччиқ устида шундай деяпсиз, мен сиздан хафа бўлмайман. Хоҳлаганингизча ҳақорат қила беринг... (*Сигарасини ердан олади.*) Хафагазаклигингизни бас қилсангиз ҳам бўлар. Сиз гимназист эмассиз-ку...

Иванов. Сизга нима дедим! (*Титраб.*) Сиз мени майна қиялпсизми?

Анна Петровна кириб келади.

IX

Боркин. Ана, Анна Петровна ҳам келди... Мен кета қолай. (*Чиқиб кетади.*)

Иванов столнинг ёнида бошини ерга солиб туради.

Анна Петровна (бир оз сукунатдан кейин). Анув қиз нимага келибди?

Пауза.

Сендан сўраяпман, бу ерга нимага келибди?

Иванов. Сўрама, Анята...

Пауза.

Мен жуда гуноҳқорман. Қанақа жазо ўйлаб топсанг ҳам майли, лекин... Сўрама... Гапиришга ҳолим йўқ.

Анна Петровна (аччиғланиб). Бу ерга нимага келибди?

Пауза.

Энди билсам, сен шунақа экансан-да! Сенинг қанақалигингни энди билдим. Қандай одамлигингни ахир билиб олдим-а. Уятсиз, разил... Ёнимга келиб сени яхши кўраман деб ёлғон гапирганинг эсингдами... Сенга ишониб ота-онамдан, динимдан кечиб орқангдан эргашиб келган эдим... Ҳақиқат, эзгулик тўғрисида гапириб, ишларим ҳалол, деб мени алдаб келдинг, сенинг ҳар бир сўзингга мен ишонган эдим...

Иванов. Анята, мен сенга ҳеч ёлғон гапирганим йўқ.

Анна Петровна. Сен билан беш йил умр кўриб ҳолдан кетдим, касалманд бўлиб қолдим. Лекин сени яхши кўрардим, бир минут ҳам сени тарк қилганим йўқ... Сени ўзимга санам қилиб олган эдим... Охири нима бўлди? Сен мени ҳамма вақт беҳаёлик билан алдаб келибсан.

Иванов. Анята, бўлмағур гапни гапирма... Мен янглишдим, бу тўғри, лекин умримда ҳеч ёлғон гапирганим йўқ... Бу жиҳатдан мендан ҳеч ўпка қилолмайсан...

Анна Петровна. Ҳамма нарса равшан бўлди... Менга уйланганингда, ота-онаси гуноҳидан ўтишади, менга пул беришади деб... умидвор бўлгансан, сен шундай деб ўйлагансан...

Иванов. Э, худо! Анята, мунча қийнамасанг... (Йиғлайди.)

Анна Петровна. Жим тур! Пулдан дарак бўлмагандан кейин янги нағма чиқардинг... Ҳозир ҳаммаси эсимга тушди, ҳаммасига ақлим етди. (Йиғлайди.) Сен мени ҳеч қачон яхши кўрган эмассан, менга вафодор эр бўлганинг ҳам йўқ... Ҳеч вафо қилганинг йўқ!

Иванов. Сарра, бу гапинг ёлғон!.. Нима десанг дегин-у, лекин мени ёлғончи деб ҳақорат қилма!..

Анна Петровна. Виждонсиз, разил одам... Лебедевдан қарзинг бор, шу қарздан қутулиш учун, қизининг бошини айлантирмоқчисан, мени қандай алдаган бўлсанг, уни ҳам шундай алдамоқчисан. Гапим нотўғрими?

Иванов (*нафаси оғзига тиқилиб*). Худо ҳақи, бас қил! Жаҳлимни чиқарма... Кишини бўғма... дарғазаб қилма... Хафа қилиб қўяман...

Анна Петровна. Сен доимо мени алдаб келдинг, бир мени эмас... ҳамма ёмон ишларингни Боркинга тўнкаб келдинг, бу нағмалар кимдан чиққанини энди билиб олдим...

Иванов. Сарра, бас энди, кет, тилимни қичитма. Ёмон гап эшитиб қоласан! Тилимнинг учуда жуда ёмон, ҳақорат гап турибди, сени хафа қилиб қўяман... (*Бақиради.*) Бас қил, жуҳудвачча!..

Анна Петровна. Бас қилмайман... Мени шунчадан буён алдаб келдинг, нега энди бас қиларканман...

Иванов. Бас қилмайсанми? (*Ўзи билан ўзи курашиб.*) Худо ҳақи...

Анна Петровна. Энди бориб Лебедевани алдайвер...

Иванов. Ҳали гап шундайми, бўлмаса билиб қўй... Яқинда ўласан... Доктор айтди, яқинда сени ўлади деди...

Анна Петровна (*ўтириб, эшитилар-эшитилмас овоз билан*). Қачон айтди?

Пауза.

Иванов. (*бошини ушлаб*). Шундай ҳам гуноҳкор бўларманми, э, худо, шундай ҳам гуноҳкор бўларми киши? (*Ҳўнг-ҳўнг йиғлайди.*)

Пауза.

Учинчи парда билан тўртинчи парда ўртасида бир йилга яқин вақт ўтади.

ТУРТИНЧИ ПАРДА

I

Лебедев уйдаги меҳмонхоналардан бири. Олдидаги арка меҳмонхонани залдан ажратиб туради Икки ёғида эшиги бор, қадимий бронзалар, шу хонадон аъзоларининг портретлари осиглиқ, уйлар ясалган. Пианино, устида скрипка, ёнида виолончель турибди. Бутун парда давомида залда балга ясанган меҳмонлар у ёқдан-бу ёққа ўтиб туришади.

Львов (*кириб келиб соатга қарайди*). Тўртдан ошиб колибди. Демак, ҳозир фотиҳа берилса керак... Фотиҳа

берилгандан кейин никоҳ қилгани черковга олиб кетишади. Олижаноблик ва ҳақиқат тантанаси деб шуни айтади! Саррани талаш насиб бўлмаган экан, уни қийнаб-қийнаб гўрга тикди, энди бошқасини топди. Бунинг молу мулкени талаб олгунча, доғулилик қилади, ундан кейин буни ҳам бечора Сарра ётган жойга олиб бориб тикади. Эски қулоқлардан қолган ҳийла-найранг...

Пауза.

Ўзида йўқ хурсанд бўлиб юрибди, бу одам қариб-чиригунча ҳам тарала-бедодликда умр кечиради, жон бераётганида ҳам виждони азоб кўрмайди. Йўқ, ҳали шошмай тур, бир шармандангни чиқаришим борку-я! Юзингдаги лаънати ниқобингни олиб ташлаб, ҳаммага сенинг қандай махлуқлигингни ошкор қилганимдан кейин еттинчи осмондан жарга бошинг билан шундай шўнғиб қоласанки, у ердан сени жин-парилар ҳам қутқариб олиб чиқолмайди. Мен ҳалол одамман, менинг вазифам бу ишга аралашиб ҳамманинг парда босиб қолган кўзини очиб қўйиш. Шундай қиламан-да, эртагаёқ бу лаънати уезддан жўнайман! (Уйланиб қолади.) Нима қилсам экан? Лебедевлар билан гаплашишдан ҳеч фойда чиқмайди. Дуэлга чақирсаммикин? Тўполон кўтарайми? Э, парвардигор-э, ёш боладек титроқ босяпти-ку, миямга ҳеч нарса кирмай қолди-ку. Нима қилсам? Дуэлга чақирсаммикин?

II

Косих (кириб келиб, хурсанд бўлиб Львовга). Кеча чиллинга кичкина шлем дедим-у, каттасини олдим. Лекин тагин шу Барабанов бутун ўйинимни бузиб қўйди! Уйнаб ўтирибмиз. Мен кузурсиз чиллин десам, у пас дейди. Икки дейман, у пас дейди. Мен икки гиштин... Уч чиллин... Муни қаранг: мен шлем десам, у тузини кўрсатмайди. У, аблах, тузини кўрсатганда, кузурсиз катта шлем дердим...

Львов. Кечирасиз, мен қарта ўйнамайман, сизнинг хурсандчилигингизга шерик ҳам бўлолмайман. Фотиҳа бериш вақти ҳам бўлиб қолгандир?

Косих. Яқинлашиб қолгандир. Зюзюшкани ҳушига келтиришяпти. Худди балиқдай типирчилаб қолди, берадиган қалинга юраги ачияпти.

Львов. Қизига эмасми?

Косих. Молга ачинганича ҳам бор-да. Уйланса, қарзидан ҳам қутулиб олади. Куёвнинг векселларини протест қилиб бўларди, дейсизми?

III

Бабакина (жуда ясанган, гердайиб сахнадан Львов билан Косихнинг ёнидан ўтиб кетади; Косих оғзини мушти билан бекитиб туриб кулади; Бабакина қайрилиб қараб қўяди). Аҳмоқ!

Косих бармоғини унинг белига тегизиб хохолаб кулади.

Мужик! (Чиқиб кетади.)

Косих (хохолаб). Бу хотин мясини еб қўйибди. Юқори маргабага миниб олмасдан бурун туппа-тузук хотин эди, энди бўлса ҳеч кимни яқин йўлатмай қўйди. (Масхара қилади.) Мужик эмиш!

Львов (ҳаяжонланиб). Менга қаранг, очигини айтингчи, Ивановни қандай одам деб биласиз?

Косих. Сариқ чақага ҳам арзимаёйди. Қарта ўйнашда гўл одам. Бултур қизиқ бир воқиа бўлган эди. Мен, граф, Боркин ва Иванов ўтириб қарта ўйнадик. Мен қарта улашаётган эдим. . .

Львов (сўзини бўлиб). Узи яхши одамми?

Косих. У-ми? Маккор одам! Тегирмонга тушса ҳам бутун чиқадиғанлардан. У билан граф иккаласи бир жуфт бир миридай, қаерда нима ножўя ётганлигини ҳидидан билиб олишади. Жуҳуд хотинга қўлга тушди, тош егандай бўлди, энди Зюзюшканинг сандиғига кўз олайтириб турибди. Келинг, даст бойлашамиз, агар бир йилдан кейин Зюзюшкани хони-монидан жудо қилмаса, менга минг лаънат. У — Зюзюшкани, граф — Бабакинани шилади. Пулланин олволишади-да, маза қилиб дунё устига дунё ордириб юриша беради. Доктор, бугун мазангиз йўқми дейман? Рангингиз оқариб кетибди.

Львов. Ҳеч гап эмас. Кеча ортиғроқ ичиб қўювдим.

IV

Лебедев (Саша билан кириб келиб). Шу ерда гаплаша қоламиз. (Львов билан Косихга.) Қани, зулуслар, залга, қизларнинг олдига боринглар. Гаплашиб оладиган гапимиз бор.

Косих (Сашанинг ёнидан ўтаётиб, бармоғини қарсиллатиб.) Сурат! Кузур дама!

Лебедев. Ут, маймундан тарқаган, ўт!

Львов билан чиқиб кетишади.

Лебедев. Утир, Шурочка, мана бу ерга... (*Ўзи ҳам ўтириб, у ёқ-бу ёққа қарайди.*) Киши деганни ҳурмат қилиб, яхшилаб гапга қулоқ сол. Гап мана бундай: онанг, шу гапларимни айтгин деди... Тушундингми? Мен ўз номимдан гапираётганим йўқ, онанг айтиб қўй, деди.

Саша. Дада, қисқароқ гапир!

Лебедев. Қалин пулинг ўн беш минг сўм... Билиб қўй!.. Кейин гап-сўз бўлмасин! Тўхта, жим тур! Бу ҳали... Сенга ўн беш минг қалин пули бериладиган бўлди, лекин Николай Алексеевичнинг онангдан тўққиз минг қарзи бор, шу пул қалиндан чегириб ташланади... Бундан ташқари, яна...

Саша. Бу гапларни менга нимага гапиряпсан.

Лебедев. Онанг айтди!

Саша. Мени тинч қўйинглар! Агар сен мени, ўзингни ҳам жиндак ҳурмат қилганингда, менга шу гапларни айтмас эдинг. Менга қалинингизнинг кераги йўқ! Мен сизлардан қалин сўраганим йўқ, сўрамайман ҳам!

Лебедев. Нега сен менга ёпишиб олдинг? Гоголь асарига икки каламуш олдин ҳидлашиб кейин кетишар экан, сен ўзбошимча бўлсанг ҳидламасданоқ ёпишасан.

Саша. Қўйинг мени ўз ҳолимга, арзимаган ҳисобкитобларингиз билан мени ҳақорат қилманг.

Лебедев (*аччиғланиб*). Тфу! Ҳаммангиз мени яқинда шу даражага олиб борасизлар-ки, ё ўзимга ўзим пичоқ ураман, ё бўлмаса бирон кишини ўлдираман! Онанг бўлса эртадан кечгача йиғлагани йиғлаган, вайсагани вайсаган, тийинларини санаб ўтиради, бу доно, инсонпарвар ўзбошимча бўлса, ўз отасининг гапига ҳам қулоқ солгиси келмайди! Ҳақорат қилар эмишман! Мен бу ерга, сени ҳақорат қилгани келишимдан илгари, мени у ерда (*эшикни кўрсатиб*) бурда-бурда қилишди, нимталаб ташлашди. Ақли етмайди! Бошини айлантириб жинни қилиб қўйган эмиш... Э, йўқолинглар-э! (*Эшик томонга бориб тўхтайди.*) Жиним ёқтирмайди, ҳамма ишларингизни ёқтирмайман!

Саша. Нимани ёқтирмайсан?

Лебедев. Ҳаммасини ҳам ёқтирмайман! Ҳаммасини!

Саша. Нима, ҳаммаси?

Лебедев. Ҳозир, мен рўпарангга ўтириб ҳаммасини сенга айтиб бераман. Ҳеч нарсаларинг менга ёқмайди, тўйингга ҳам қарагим келмайди! (*Сашанинг ёнига яқин келиб, эркалатиб.*) Сен мени кечир. Шурочка, балким тў-

Йинг бамаъни тўйдир, ҳалол, олижаноб ва принциплари бор тўйдир, лекин тўйингда бир нима бало бор, бир нима балоси бор! Бошқа тўйларга ўхшамайди. Сен ёшсан, поксан, чиннидек мусаффосан, чиройлисан, у-чи — бева киши, ишқала бериб увадаси чиқиб кетган. Унга ақлим ҳам етмайди, худо асрасин уни. (*Қизини ўпади.*) Шурочка, мени кечир, лекин унчалик ҳалол иш бўлмаяпти. Одамларнинг оғзидан тушмай қолди. Нима бало ҳам бўлдию, Сарраси ўлиб қолди, кейин нимагадир, дарров сенга уйланмоқчи бўлиб қолди... (*Ҳаяжон билан.*) Ростини айтсам, ўзим ҳам хотинсифат бўлиб қолибман, шарти кетиб парти қолган кринолинга ўхшаб қолибман. Қўявер, гапимга қулоқ солма. Ҳеч кимнинг гапига қулоқ солма, ўз билганингни қил.

С а ш а. Дадажон, бирон иллат борлигини мен ўзим ҳам сезиб юрибман... Бир гап бор, бир гап бор... Қанчалар азоб чекаётганимни билсанг эди! Жуда ҳам қийналиб кетдим! Иқрор қилай десам уяламан ҳам, қўрқаман ҳам. Дада, жон дада, менга далда бер, худо хайр берсин, қани ўргат, нима қилай?

Лебедев. Нима деяпсан? Нима?

С а ш а. Жуда қўрқиб кетяпман, ҳеч бундай бўлмасдим! (*Ениверига қараб қўяди.*) Назаримда мен унга ҳеч қачон тушунолмайдиганга ўхшайман, ҳеч қачон тушунолмасам керак. Унаштирилганимиздан бери бирон марта ҳам менга кулиб қарагани йўқ, бирон марта ҳам тик кўзимга қарагани йўқ. Нуқул оҳ тортади, товба-газаррудан бошқани билмайди, қандайдир бир гуноҳни ҳеч тилидан қўймайди, қақшаб-титраб юради... Жуда ҳолдан кетдим. Бир хил вақтларда... мен ўзимни шундай сезаманки, уни унчалик севмаган бўлсам керак. У бизникига келиб мен билан гаплаша бошласа, гапидан зерикадиган бўлиб қолдим. Дадажон, нега бундай? Қўрқиб кетяпман!

Лебедев. Қўзичоғим, болам, ёлғиз чироғим, қари отангнинг гапига қулоқ сол. Унга тегмайман деб жавобини бериб қўя қол.

С а ш а (*қўрқиб*). Йўғ-э, сенга нима бўлди!

Лебедев. Биладан, Шурочка. Гап-сўз бўлади, бутун уездга гап бўламиз, ёш жонингни жувонмарг қилгандан кўра, гап-сўз бўлса бўлар, нима қиларди?

С а ш а. Гапирма, дада, ундай дема! Эшитгим ҳам келмайди гапингни. Ёмон ўйларингни ташла. Ўзи яхши одам-у, лекин бахтсиз, унинг қадрига етишмайди; мен уни сева-

ман, қадрига етаман, одам қиламан. Шунни ўзимга қарз деб биламан. Шунга аҳд қилдим.

Лебедев. Бу қарз эмас — мажнунлик.

Саша. Бўлди, бас қил. Мен дардимни сенга очиб айтдим, бу дардимни ўзимдан ҳам яшириб юрган эдим.

Лебедев. Ҳеч нарсага ақлим етмай қолди. Ёмон қариб эсимни еб қўйганманми, ёки сизлар ҳаммангиз жуда ақлли бўлиб кетгансизлар, лекин, нима десангиз деяверинг, ҳеч нарсага ақлим етмай қолди.

V

Шабельский (кириб келиб). Ҳаммангизни жин урсин, шу жумладан мени ҳам! Бу нима деган гап!

Лебедев. Сенга нима?

Шабельский. Рост айтаман, албатта бирон бемазагарчилик қилиш керак, шундай аблаҳлик қилиш керакки, фақат ўзинг эмас, ҳамма хазар қиладиган иш бўлсин. Қиламан дедим, қиламан. Худо урсин!! Мен Боркинга айтиб қўйганман, бугун мени куёв деб жар солгин, деб. (Кулади.) Ҳамма аблаҳ бўлгандан кейин, мен қолиб нима қиламан.

Лебедев. Жонимга ҳам тегиб кетдинг. Матвей, валдирамасангчи, яна сариқ уйга¹ юбориб қўйишмасин, дейман.

Шабельский. Сариқ уйнинг оқ уй, қизил уйдан нимаси ёмон экан? Барака топкур, мени ҳозир ўша ёққа обориб қўйсанг-чи, кел, раҳм қилсанг-чи. Ҳамма разиллашиб, пастлашиб, аблаҳлашиб кетган, ҳамма бемаза-бематра бўлиб кетган, мен ўз кўзимга ҳам моховдек бўлиб кўриниб қолганман, бирон сўзимга ҳам ишонмайман...

Лебедев. Ҳой, оғайни? Оғзингга латта-путта тикиб олгин-да, ўт қўйиб дудини одамларга пуфлагин. Ё бўлма-са, яхшиси, шапкангни кийгин-у, уйингга жўнаб қола қолгин. Бу ерда тўй бўляпти, ҳамма вақтихушлик қиляпти, сен бўлсанг қарғадай қағиллашдан бошқани билмайсан. Ахир, сен... (Шабельский пианинога бошини қўйиб йиғлайди.) Ана оло! Матвей! Граф! Сенга нима бало бўлди? Матюша... оғайним... фариштам... Сени хафа қилиб қўйдимми? Мен қарри итнинг гуноҳини кечир. Мен пиянистанинг гуноҳини кечир... Сув ичиб ол...

Шабельский. Кераги йўқ. (Бошини кўтаради.)

Лебедев. Нега йиғлайсан?

¹ Жиннихонага.

Шабельский. Ҳеч гап эмас. Үзим...

Лебедев. Йўқ, Матюшка, ёлғон гапирма... Нима бўлди? Бирон нарса бўлиб қолдими?

Шабельский. Ҳозир мана бу виолончелни кўрдиму... жуҳудхоним эсимга тушиб кетди.

Лебедев. Оббо, эсланган вақтингни қара-ю, жони унинг жаннатда бўлсин, лекин ҳозир эслаш хонаси эмас...

Шабельский. Биз у билан иккаламиз дуэт ўйнаб турардик. Ажойиб яхши хотин эди ўзи!

Саша хўнграб йиғлайди.

Лебедев. Сен етмай турган эдинг. Бас қил! Нима бало, иккаласи ҳам хўнграб йиғлайди-я. Мен бўлсам... Мен... нарироқ кетсаларинг-чи, меҳмонлар кўриб қолади!

Шабельский. Паша, кун чиққанда, гўристон ҳам яшнаб кетади. Умидвор бўлсанг қариганингда бардам бўлиб юрасан. Менда бўлса ҳечқандақа умид қолмаган. Ҳеч қолмаган!

Лебедев. Тўғри айтасан, сенга қийин... на боланг бор, на пулинг ва на бирон ишинг... Нима ҳам қила олар эдинг! (*Сашага.*) Сени-чи, сени нима жин урди?

Шабельский. Паша, менга пул бергин. Нариги дунёда ҳисоблашармиз. Парижга бориб хотинимнинг қабрини зиёрат қилай дейман. Ҳаётимда одамларга кўп ёрдам қилдим, мол-мулкимнинг ярмини улашиб бердим. Шу сабабдан сўрашга ҳам ҳаққим бор... Яна кимдан, дўстимдан сўраяпман...

Лебедев (*нима дейишини билмай*). Азизим, сариқ чақам ҳам йўқ! Айтганча, хўп, хўп! Яъни ваъда-ку бермайманку-я, лекин... бўпти, бўпти! (*Четга қараб.*) Улиб бўлдим-у!

VI

Бабакина (*кириб келиб*). Кавалерим қаёқда қолди? Граф, мени ташлаб кетганингиз нимаси? Ҳу, юзи қора! (*Графнинг қўлига елпиғич билан уради.*)

Шабельский (*жирканиб*). Қўйинг ўз ҳолимга! Кўзимга моховдек кўриниб қолдингиз!

Бабакина (*ҳайрон қолиб*). Нима?.. А?..

Шабельский. Йўқолинг кўзимдан!

Бабакина (*креслога йиқилиб*). Оҳ! (*Йиғлайди.*)

Зинаида Савишна (*йиғлаб киради*). Кимдир биров келди... Куёв жўраси шекилли. Фотиҳа ўқиш вақти ҳам бўлди... (*Хўнгиллаб йиғлайди.*)

С а ш а (*ёлвориб*). Ойижон!

Лебедев. Ана холос, ҳаммалари йиғига тушишди! Квартет! Ҳамма ёқни ҳўл қилиб юбордингиз-ку! Матвей! .. Марфа Егоровна! Сизларни кўриб мён ҳам... Мен ҳам йиғлаб юбораман. (*Йиғлайди.*) Э, худо!

З и н а и д а С а в и ш н а. Агар сенга она керак бўлма-са, гапга қулоқ солмасанг... Кел бўлмаса, сени хурсанд қилиб, қўша қаринглар деб қўя қолай.

И в а н о в кириб келади, устида фрак, қўлқоп кийган.

VII

Лебедев. Энди муниси камлик қилиб турган эди! Нима гап?

С а ш а. Нега келдинг?

И в а н о в. Кечиринглар, жаноблар, Саша билан ёлғиз гапиришиб олишга рухсат берсангиз.

Лебедев. Никоҳдан илгари қиз билан кўришиб одобдан эмас! Черковга борадиган вақтинг бўлиб қолди!

И в а н о в. Паша, илтимос қиламан...

Лебедев елкасини қисади; у, Зинаида Савишна, граф ва Б а б а к и н а чиқиб кетишади.

VIII

С а ш а (*қаҳр билан*). Нима дейсан?

И в а н о в. Аччиғимдан бўғилиб турибман, лекин ўзимни босиб гапирсам ҳам бўлади. Гашимга қулоқ сол. Никоҳга кийиниб туриб афти-башарамга қарасам... чаккамдаги чочларимга оқ тушибди. Шура, қўя қолайлик! Ҳали фурсат қўлдан кетгани йўқ, бу комедияни бас қилиб қўя қолайлик... Сен ёшсан, поксан, ҳали ўн гулингдан бир гулинг ҳам очилгани йўқ, мен бўлсам...

С а ш а. Ҳаммаси эски гап, минг марта эшитганман, жонимга ҳам тегиб кетган! Одамларни мақтал қилмасдан, жўна черковга!

И в а н о в. Мен ҳозир уйга кетаман, сен ота-онангга тўйимиз бўлмайдиган бўлди, деб айта қол. Бир амаллаб тушунтир. Ақл-ҳушимизни йиғиб олсак ҳам бўлар энди. Мен бамисоли Гамлет бўлиб юрдим, сен бўлсанг ўзингни олижаноб қиздай ҳис қилиб юрдинг — энди бас қилсак ҳам бўлар.

С а ш а (*жаҳли чиқиб*). Бу нима деганинг? Қулоқ солгим ҳам келмайди.

И в а н о в. Айтганим айтган, деганим деган.

С а ш а. Сен ўзинг нега келдинг? Сенинг оҳ-воҳларинг мазаҳбозликка айланиб кетяпти-ку!

И в а н о в. Йўқ, мен оҳ-воҳларни йиғиштириб қўйдим! Мазаҳбозлик дейсанми? Ҳа, мен мазаҳ қилияпман. Агар ўзимни ўзим минг марта кўпроқ мазаҳ қилиб бутун олачани хохолаб кулдириш қўлимдан келса эди, қилардим! Ойнада ўзимни кўриб юрагим ёрилиб кетишига сал қолди. *(Кулади.)* Хафагазаклик! Олижаноб юрак ҳасрати! Ғам-ғусса! Энди бир камим шеър ёзиш бўлиб қолди. Нолаи ғиғон қилиш, оҳ-воҳ тортиш, одамларнинг юрагини қон қилиш, ҳаёт булоғим қуриб қолди, занглаб кетдим, ёшимни яшаб бўлдим, ожизлик қилдим, хафагазаклик ботқоғига ботиб қолдим, деб тан олиш,— қуёш барқ уриб нур сочиб, чумоли ҳам юкини кўтариб ўзидан ўзи мамнун бўлиб турган бир вақтда, шундай деб ўз устимдан ҳукм чиқаришим қолдими,— йўқ, минг марта йўқ! Бировлар сени муттаҳам деса, бошқа бировлар сенга ачинганини, яна бошқалари сенга мадад қўлини чўзаётганини, яна бир хиллари,— бундан ёмони йўқ,— сенинг оҳ-воҳларингга қулоқ солиб, сени иккинчи Муҳаммад пайғамбар деб билиб, мана ҳозир бизга янги бир дин яратиб беради деб термулиб кутиб туришларини кўриб. . . шуларни кўриб чидаб туриш мумкинми.. Йўқ, худога шукур, ҳали менда ғурур ва виждон бор! Йўл-йўлакай ўзимдан кулиб келдим, назаримда қушлар ҳам, дарахтлар ҳам мени мазаҳ қилишаётгандай бўлди. . .

С а ш а. Бу қаҳр эмас, жиннилик!

И в а н о в. Шудай дейсанми? Йўқ, мен жинни эмасман. Кўзим энди очилди, ўй-фикрларим сенинг виждонинг сингари пок. Биз бир-биримизни севамиз, лекин тўйимиз бўлмайди! Мен кўнглимга сиққанча жиннилик қилишим, оҳ тортишим мумкин. Лекин бошқаларни ҳалок қилишга ҳеч ҳаққим йўқ! Оҳ-воҳларим билан хотинимнинг охирги йил умрини заҳар қилдим. Сен менга унашилганингдан бери кулги деган нарсани эсингдан чиқариб қўйдинг, беш ёш қаридинг. Ҳар нарсага ақли етадиган отанг менинг касофатимга қолиб, унинг ҳам одамларга ақли етмайдиган бўлиб қолди. Қаерда бўлсам ҳам, съездда, меҳмонда, овдами, қаерга бормай, дилсиёҳлик, ғам, ҳасрат уруғини сочиб юраман. Тўхта, гапимни бўлма! Аччиғим тез, сержаҳдман, лекин мени кечир. Бўғилиб кетяпман, бошқача гапира олмайдиган бўлиб қолганман. Мен ҳеч ёлғон гапирганим йўқ, ҳаётни ёмонотлик қилганим йўқ, лекин жиз-

заки бўлиб қолиб, ўзим хоҳламасам ҳам, ўзим пайқамай қолиб, ҳаётга туҳмат қиладиган, тақдирдан нолийдиган, зорланадиган бўлиб қолдим, менинг гапимни эшитганлар ҳам ҳаётдан ҳазар қилиб, улар ҳам туҳмат қиладиган бўлишяпти. Гап гапиришимни айтмайсанми! Мен бу дунёда яшаб худди табиатни миннатдор қиладигандай. Ҳа, жин урсин, мени!

С а ш а. Тўхта... Сенинг гапларингдан маълум бўладики, оҳ-воҳлар жонингга тегиб, энди янги турмуш бошламоқчисан!.. Жуда яхши!..

И в а н о в. Ҳеч яхши ери йўқ. Яна, янги турмуш қаёқда дейсан? Мен энди тамом бўлдим! Икковимиз ҳам шуни тушунишимиз керак. Янги турмуш эмиш!

С а ш а. Николай, кўзингни оч! Ким айтади сени тамом бўлди деб? Бу риёкорлик қаёқдан пайдо бўлиб қолди? Йўқ, гапиргим ҳам йўқ, эшитгим ҳам келмайди... Черковга жўна!

И в а н о в. Тамом бўлдим!

С а ш а. Бақирма, меҳмонлар эшитиб қолади!

И в а н о в. Агар туппа-тузук, ўқиган, соғ-саломат одамки ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ нолаи-фигон қилиб пастга қараб юмалаб кета бошладими, уни тўхтатиб ҳам бўлмайди, қутқазиб ҳам бўлмайди! Қани, айт-чи, мен нимадан нажот топаман? Қани, айт-чи, нимадан? Ичкилик ича олмайман, ичсам бошим оғрийди; ёмон шеър ёзишга қўлим бормайди; руҳий дангасалигимга сиғиниб, уни бирон олижаноблик аломати деб билиш ақлдан эмас. Дангасаликнинг оти ожизлик — мен бунга бошқа ном беролмайман. Ҳалок бўлдим деганимдан кейин ҳалок бўлдим, бошқа гап йўқ! (*У ёқ-бу ёққа қарайди.*) Бизга халақит беришлари мумкин. Гапимга қулоқ солиб тур. Агар мени севсанг, ёрдам бер. Ҳозир шу тобда мендан кеч! Тезроқ бўл...

С а ш а. Аҳ! Николай, юрагимни қон қилиб юборганингни билсанг эди! Дилимни зардоб қилиб юбординг! Ўзинг ақлли, яхши одамсан, бир ўйлаб кўр. Шундақаям қийнайдими кишини; ҳар куни бир нарса топиб турасан, бири-биридан оғир... Мен жонкуяр маъшуқа бўлишни орзу қилган эдим, лекин бу севги эмас, азоб-уқубат-ку!

И в а н о в. Менга хотин бўлганингда бешбадтар бўлади. Кечиб қўя қол! Тушунсанг-чи, сен мени севганингдан эмас, соф табиатли бўлганингдан шундай ўжарлик қиляпсан. Сен ҳарна қилиб бўлса ҳам мени қутқариб

қолиб одам қилмоқчи бўлдинг, сен гўё қаҳрамонлик қилаётгандай ҳис қилдинг ўзингни... ҳозир энди қайтишни ҳам жазм қилиб қўйдинг-у, лекин сохта туйғунг қўймай турибди. Танангга бир ўйлаб кўргин!

С а ш а. Қаёқдаги ғалати гапларни гапирасан! Сендан кеча олармидим? Қандай қилиб сендан кечаман? На онанг, на синглинг, на дўстларинг бор... Сен хонавайрон бўлгансан, мол-мулкингни ҳамма талаб кетди, ҳамма ёққа гап-сўз бўлиб кетдинг...

И в а н о в. Бу ерга келиб аҳмоқлик қилибман. Ўз билганимни қилишим керак экан...

Лебедев кириб келади.

IX

С а ш а (*отасининг олдига югуриб боради*). Дадажон, жинни одамдай югуриб келиб мени қийнапти! Мендан кечгин дейди, мени аярмиш. Айтгин унга, менга раҳм қилмай қўя қолсин! Мен нима қилаётганимни ўзим билман.

Лебедев. Ҳеч нарсага ақлим етмай қолди... Раҳм қилиши нимаси?

И в а н о в. Тўй бўлмайди!

С а ш а. Бўлади! Дада, айтгин унга, тўй бўлади, дегин!

Лебедев. Тўхта, шошма!.. Нега сен тўй бўлмасин деб қолдинг?

И в а н о в. Мен унга сабабини тушунтирдим, лекин тушунгиси келмаяпти!

Лебедев. Йўқ, сен унга эмас, менга айт, тушунадиган қилиб айт! Ах! Николай Алексеевич! Сени худога солдим! Сен ҳаётимизга шунча дилсиёҳлик аралаштириб юбординг-ки, ҳозир худди кунцкамерада ўтиргандайман: қараб туриб ҳеч нарсага ақлим етмайдиган бўлиб қолди... Бу турган-битгани азоб-ку... Мен чолни энди нима қилгин дейсан? Нима, сени дуэлга чақирайми?

И в а н о в. Ҳеч қандай дуэлнинг кераги йўқ. Миянг жойида бўлиб, рус тилига тушунсанг бўлгани.

С а ш а (*ҳаяжон ичида саҳнада у ёқдан-бу ёққа юради*). Бу нима деган гап, шундай ҳам бўладими! Худди ёш болага ўхшайди!

Лебедев. Ҳайронсан, нима қилишингни ҳам билмайсан киши. Николай, менга қара! Сенингча булар ҳаммаси ақлдан, бутун психология қоидаларига мувофиқ иш,

лекин менимча, бу шармандагарчилик, бахтсизлик. Охирги марта мен чолнинг гапига қулоқ солинглар! Сенга айтадиган гапим шу: ақлингни йиғиб ол! Ҳаммага ўхшаб юрагингни кенг қил! Бу дунё ўзи шунақа содда дунё. Шип оппоқ, этик қоп-қора, қанд ширин бўлади. Сен Сашани яхши кўрасан, у сени яхши кўради. Яхши кўрсанг — бош устига, яхши кўрмасанг йўқол, хафа ҳам бўлмаймиз. Бундан осон яна нима бор! Икковингиз ҳам соғ-саломатсизлар, ақлингиз жойида, одобли одамларсиз, қорнингиз ҳам тўқ, худога шукур, устингиз ҳам бутун... яна нима дейсан? Пулинг йўқми? Шу ҳам гап бўлди! Бахт пулда эмас... Албатта, билиб турибман... мулкинг гаровга қўйилган, процентига тўлайдиган ҳеч нарсанг йўқ,— лекин мен отаман-ку, тушуниб турибман... Онанг билганини қила берсин; пул бермаса бермай қўя қолсин — кераги йўқ. Шурка, қалинга эҳтиёжим йўқ, дейди... Принциплар, Шопенгауэр... Ҳаммаси беҳуда гап... Банкада яхши ният билан сақлаб қўйган ўн минг пулим бор (*у ёқ-бу ёққа қараб қўяди.*) Уни уйдагилардан биронтаси ҳам билмайди. Бувимники... Шу пул икковларингга... Ола қолинглар, лекин, лафз пулдан қиймат туради; бирон икки мингини Матвейга беринглар...

Залга меҳмонлар йиғилашади.

Иванов. Паша, бу гапларнинг кераги йўқ.

Саша. Мен ҳам виждоним нима деса шундай қиламан. Нима десанг деявер, сендан кечмайман. Ойимни чақириб келаман. (*Чиқиб кетади.*)

Х

Лебедев. Ҳеч нарсага ақлим етмай қолди...

Иванов. Шўринг қурғур, гапимга қулоқ сол... Мен ҳалол одамманми ёки пасткашманми, соғманми ёки жинниманми, буни сенга гапириб ўтирмайман. Сенга айтган билан тушунтириб бўлмайди. Ёш эдим, ғайратим тошиб ётарди, соғ кўнгил эдим, ақлим ҳам жойида эди; кўнгил қўйишда, нафратланишда ва бировга ишонишда ҳамма сингари иш тутганим йўқ, ўн кишининг ишини бир ўзим қилдим, ўн кишидай умид қилдим, тегирмонлар билан жанг қилдим, деворга бориб пешонамни тақ-тақ урдим; куч-қувватимни ўлчаб кўрмасдан, ўйлаб кўрмасдан, турмушни билмасдан елкамга шундай юк ортиб олдимки, бу юкдан елкаларим қарсиллаб, томирларим ирғиб чиқди;

шошилиб ўзимни фақат ёшлигимга сарф қилиб қўя қолдим, маст бўлиб, ғайратим ошиб, ишлай бердим: эви билан ишлаш деган нарсани билмадим. Қани айтчи, бошқача бўлиши мумкинмиди? Ахир, биз ўзимиз озмиз, иш бўлса тўлиб-тошиб ётибди! Э, худо, иш демаганинг ошиб-тошиб ётибди! Мен ҳаёт билан курашмоқчи бўлган эдим, шу ҳаёт дегани энди мендан қаттиқ ўч оляпти! Мен ҳолдан тойдим! Ўттиз ёшимда қарахт бўлиб қолдим, қарилкни бўйнимга олиб, халат кийиб олдим. Бошим оғир тортиб, қалбим ялқовланиб, ҳолдан кетиб, майиб бўлиб, ишончдан ҳам, севгидан ҳам, мақсаддан ҳам маҳрум бўлиб, одамлар орасида худди соядек сандироқлаб юрибман: кимлигимни ҳам, нимага тирик юрганганимни ҳам, нима муддаом борлигини ҳам билмайман. Ҳозир назаримда муҳаббат — беҳуда гап, суюш, меҳри-муҳаббатлар хушомадгўйликдай бир нарса, меҳнатда маъни йўқ, ашула ва оташин нутқлар разиллик ва эски гап бўлиб қолган. Қаерга борсам ўша ерга дилсиёхлик, совуқ ғамгинлик, норозилик, ҳаётдан ҳазар қилиш уруғларини сочиб юргандай бўламан. Мен энди батамом ҳалок бўлдим! Сенинг қаршингда турган бу одам ўттиз беш ёшида ҳолдан тойиб, умидсизлик балосига гирифтор бўлиб, арзимаган қаҳрамонликлари зарбидан эзилиб, янчилиб қолган; уялганидан жизгинак бўлиб, ўз ожизлигини ўзи масхара қилиб куляпти... Эвоҳ; фурурим дарғазаб бўлиб, қутуришимга сал қолиб, бўғилиб кетяпман! Ҳатто гандираклайман... Кучдан қолдим... Матвей қани? Уйимга олиб бориб қўйсин.

Залдан овозлар: Куёв жўраси келди!

XI

Шабельский (*кириб келиб*). Устимда бировнинг эски фраки... Қўлимда қўлқопим йўқ... Шунинг учун ҳам қанчадан-қанча масхарабозлиг-у, пичинг гаплар, бемаза табассумлар... Аблаҳ, разил одамлар!

Боркин (*қўлида гулдаста, тез кириб келади; фрак кийган, куёв жўрасидай гул тақиб олган*). Уф! Ўзи қаёқда? (*Ивановга.*) Черковда ҳамма сизни аллақачондан буён кутиб ўтиришибди, сиз бўлсангиз бу ерда гап сотиб ўтирибсиз. Масхарабознинг худди ўзи-я. Худо урсин!

Сиз черковга қиз билан эмас, ўзингиз, мен билан боришингиз керак, қайтиб келиб қизни черковга мен олиб кетаман. Шуни ҳам билмайсизми? Худди масхарабознинг ўзи-я!

Львов (*кириб келиб, Ивановга*). Э, шу ердამисиз? (*Баланд овоз билан.*) Николай Алексеевич Иванов, ҳаммага эшитдириб айтаманки, сиз аблаҳсиз!

Иванов (*авзойини бузмасдан*). Кўпдан-кўп ташаккур.

Ҳамма саросима бўлиб қолади.

Боркин (*Львовга*). Муҳтарам жаноблари, бу ишингиз разиллик-ку! Мен сизни дуэлга чақираман!

Львов. Жаноб Боркин, сиз билан дуэлга чиқишни эмас, ҳатто гаплашишни ҳам ўзим учун пасткашлик деб биламан! Жаноб Иванов қачон хоҳласа мен дуэлга тайёрман.

Шабельский. Муҳтарам жаноблари, сиз билан мен дуэлга чиқаман.

Саша (*Львовга*). Нимага? Нима сабабдан сиз уни ҳақорат қилдингиз? Жаноблар, илтимос қиламан, нима сабабдан ҳақорат қилганини айтсин менга: қани, айтинг?

Львов. Александра Павловна, мен бекорга ҳақорат қилганим йўқ. Мен бу ерга ҳалол ният билан келдим, сизнинг кўзингизни очмоқчиман, илтимос қиламан, гапимга қулоқ солинг.

Саша. Нима демоқчи бўласиз? Ҳалол одамман демоқчимисиз? Буни ҳамма билади! Яхшиси, сиз ўзингиз кимлигингизни билиш-билмаслигингизни чин юракдан айтинг-чи! Сиз бу ерга софдил одамдай қадам қўйиб кирдингиз-у, уни жуда ҳам ёмон ҳақорат қилдингиз, мени ўлдиришингизга сал қолди; илгари унинг сояси сингари кетидан қолмай, жони-ҳолига қўймай юрган вақтларингизда сиз ўз вазифангизни бажараётгандай бўлардингиз, ўзингизни софдил одамдай ҳис қилардингиз. Сиз унинг шахсий ҳаётига аралашардингиз, ёмонотлик қилиб, у ҳақда ғийбат гаплар гапириб юрардингиз; қаердаки қулай пайт топсангиз менга ва барча таниш-билишларга имзосиз хат ташлай бериб жондан тўйдириб юборган эдингиз, ўзингизни ҳамма вақт софдил, ҳалол одам деб ҳисоблар эдингиз. Шу ишингизни софдиллик деб, сиз, доктор, ҳатто унинг бетоб хотинига ҳам раҳм қилмадингиз, ўз шубҳаларингизни гапира бериб унинг ҳам жони-

га тегдингиз. Сиз қандай зуғум қилсангиз ҳам, қандай разилона иш қилсангиз ҳам, ҳаммаси ўзингизга жуда ҳалол ва илғор одамнинг ишидай бўлиб кўринарди!

И в а н о в (*кулиб*). Тўй эмас, парламент-ку! Офарин, балли!..

С а ш а (*Львовга*). Мана энди яхшилаб бир ўйлаб кўринг: сиз ўзингиз кимлигингизни биласизми, йўқми! Тўпос, бедард одамлар! (*Ивановнинг қўлидан ушлайди.*)

Николай, юр кетамиз бу ердан. Дада, юр кетамиз!

И в а н о в. Қаёққа ҳам борардик? Тўхта, ҳозир мен орани очиқ қиламан! Яна ёшлигим уйғонди, илгариги Ивановлигим тутиб кетди! (*Ёнидан тўппончасини олади.*)

С а ш а (*бақариб юборади*). Ниятини билиб турибман. Николай, худо хайрингни берсин!

И в а н о в. Жуда узоқ вақт пастга қараб юмалаб бордим, бас энди! Киши ўз иззатини ҳам билиши керак! Нарн туринглар! Раҳмат, Саша!

С а ш а (*бақиради*). Николай, худодан қўрқ! Ушланглар!

И в а н о в. Тегманг менга! (*Югуриб бир четга боради-да ўзини отади.*)

П а р д а

А И И Қ

Бир пардали ҳазил.

(Н. Н. Соловцовга бағишланади).

Қ А Т Н А Ш У В Ч И Л А Р :

Елена Ивановна Попова. Бетларида кулдиргичи бор тул хотин, помешчик.

Григорий Сепанович Смирнов. Урта ёшли помешчик. Лука. Попованинг малайи, чол.

Попова чорбоғидаги меҳмонхона.

I

Попова (*чуқур азада, фотография суратидан кўзларини узмайди*) ва Лука.

Лука. Яхши эмас, бегойим... Ўзингизни қийнаяпсиз, холос... Хизматкор қиз билан ошпаз қиз ер мевалари тергани кетишди, ҳар бир жонивор қувончда, ҳатто мушук ҳам хурсандликнинг қадрини билиб ҳовлида димоғини чоғ қилиб ўйнаб юрибди, қушчаларни тутяпти, сиз бўлсангиз кун билан уйдан чиқмайсиз, тарки дунё қилган кишидай, кўнгил хушлиги қилмайсиз. Ҳа, рост-да! Мана, уйдан чиқмаганингизга ҳам роса бир йил бўлиб қолди!...

Попова. Чиқмайман ҳам... Нима қиламан чиқиб? Менинг ҳаётим тамом бўлган. У қабрда ётибди, мен бўлсам ўзимни тўрт девор ичига кўмганман... Биз икковимиз ҳам ўлганмиз.

Лука. Ана холос! Бўлмағур гап бу. Николай Михайлович қазо қилдилар, на чора, оллоҳнинг иродаси, жойи жаннатда бўлсин... Шунча куйдингиз — етади, ҳар нарсанинг ҳам чегараси бор-да. Бутун умрни йиғи-ю, аза билан ўтказиб бўлмайди-ку. Бир маҳаллар менинг ҳам кампирим ўлган... Нима қилай? Роса куйдим, бир ой

йиғладим, ҳа бўлди-да, нима, бутун умр ҳасратида йиғлашим керакми! Кошкийди қари кампир шунга арзиса. (*Хўрсинади.*) Қўшниларингизни унутиб юбордингиз... Узингиз ҳам бормайсиз, келганларни ҳам қабул қилмайсиз. Кечиринг, бизнинг кунимиз ўргамчиларнинг кунига ўхшаб қолди — ёруғ дунёни кўрмай ўтяпмиз. Лавозим кийимларини сичқонлар қирчиди... Бопта одамлар бўлмаса ҳам гўрга эди, ҳолбуки уездимиз киборлар билан тўлиб ётибди... Рибловда полк турибди, шундай офицерлар борки, жоннинг ҳузури, қараб тўймайсан киши! Лагерларда-чи, ҳар якшанба бал-у, яна ҳар кун ҳарбий оркестр музика чалиб туради... Эҳ, айланай бегойим! Ёшсиз, гўзалсиз, бир ютим сув билан ичиб юборса бўладиган жононсиз, айна кайфи-сафо қилиб ўйнайдиган вақтингиз-а... Ҳусн деган нарса бутун бир умрлик эмаску, ахир! Яна ўн йилча ўтгандан кейин товусдай хиромон қилишни ва жаноб офицерларнинг кўзларини ўйнатишни минг хоҳланг — барибир, фойдаси бўлмайди.

Попова (*қатъий*). Илтимос қиламан: минбад менга бу ҳақда гапирма! Узинг биласан-ку, Николай Михайлович вафот этгандан бери ҳаётнинг мен учун бир чақалик ҳам қиймати қолмаган. Мен сенга тирикдай туюламан, тўғри, фақат туюламан холос! Мен то ўлгунимча эгнимдан бу қорани ечмасликка ва ёруғ дунёни кўрмасликка ўзимга сўз берганман... Билдингми? Мен уни қанчалик севганимни арвоҳи кўрсин... Биламан, бу сенга сир эмас, у менга ноинсофгарчилик, бағри тошлик қиларди ва... ва бевафолик ҳам қиларди, лекин мен то ўлгунимча вафодор бўлиб қоламан ва сева билишимни исбот қиламан. У ўлмасдан бурун мен қандай пок бўлган бўлсам, у дунёда ҳам мени ана шундай покликда кўради...

Лука. Бу гаплардан кўра ё боққа чиқиб сайр қилсангиз, ё бўлмаса Тобиними ё Великанними аравага қўштириб, қўшниларникига меҳмонга бориб келсангиз-ку...

Попова. Ах! (*Йиғлайди.*)

Лука. Бегойим!.. Чироғим... Нима бўлди? Эҳ худо-я!

Попова. Эрим Тобини бирам яхши кўрардики! Корчагинларники билан Власовларникига ҳамиша Тобини миниб борарди. Қандай яхши минарди-я! Жиловни бутун кучи билан тортганда, қоматига кишининг суқи кирарди! Эсингдами? Тоби, Тоби! Айтиб қўй: бугун унга нимчорак сули қўшиб беришсин.

Лука. Хўп бўлади!

Қўнғироқ жиринглайди.

Попова (*сесканиб тушади*). Ким у? Мени ҳеч кимни қабул қилмайди, де.

Лука. Хўп бўлади! (*Чиқиб кетади.*)

II

Попова (*ёлғиз*).

Попова (*суратга қараб*). Мен севишни ҳам, афв этишни ҳам қанчалик билишимни кўрарсан, Nicolas. Шўрлик қалбим уришдан тўхтаганда, севгим ҳам мен билан бирга хазон бўлади. (*Кўз ёшлари тўкиб туриб кулади.*) Уялмайсанми, а? Мен эслиман, вафодор хотинингман, ўзимни уйга қамаб қўйдим, то ўлгунимча сенга вафодор бўлиб қоламан дедим, сен-чи... Уялмайсанми, а, менга вафосизликлар қилдинг, жанжаллар қилдинг, ҳафталаб мени ёлғиз қўйдинг...

III

Попова ва Лука.

Лука (*киради, ҳаяжонланиб*). Бегойим, сизни у ёқда бир киши сўраяпти. Кўрмоқчи...

Попова. Эри ўлгандан бери ҳеч кимни қабул қилмайдилар, деб айтдингми?

Лука. Айтдим, қулоқ солмаяпти, зарур иш бор, дейди.

Попова. Мен қа-бул қил-май-ман!

Лука. Мен ҳам шундай дедим, лекин... жинними, нима бало... нуқул сўқади, уйга бостириб кирмоқчи бўлади... Ҳозир ошхонада ўтирибди.

Попова (*жаҳли чиқиб*). Хўп, кира қолсин... Қандай жоҳил киши экан!

Лука чиқиб кетади.

Попова. Қандай сурбет одамлар булар-а! Менда нима ишлари бор? Менинг тинчимни бузиб нима қилишар экан? (*Хўрсинади.*) Йўқ, чиндан ҳам монастырга кетмасам бўлмайди шекилли... (*Уйланиб қолади.*) Ҳа, монастырга кетаман...

IV

Попова, Лука ва Смирнов.

Смирнов (*кириб, Лукага*). Ҳамоқат, гап сотишни яхши кўрасан... Эшак! (*Поповани кўриб, қаддини ростлайди.*) Бегойим, камина билан танишиб қўйсинлар, истеъфога чиққан артиллерия поручиги, мулкдор Григорий Степанович Смирнов! Муҳим бир иш билан сизни безовта қилишга мажбур бўлдим...

Попова (*қўл бермасдан*). Хизмат?

Смирнов. Мен сизнинг марҳум эрингиз билан танишиш шарафига нойил эдим, у киши мендан икки вексель бўйича минг икки юз сўм қарздор эди. Эртага зироат банкига процент тўлашим керак, шунинг учун хоним жанобларидан илтимос қилардимки, шу пулни бугуноқ менга қайтарсалар.

Попова. Минг икки юз сўм... Шошманг, эрим сизга нима тўғрисида қарздор бўлган?

Смирнов. Мендан сули сотиб олган эдилар.

Попова (*хўрсиниб, Лукага*). Ҳай, Лука, Тобига нимчорак сули қўшиб беринглар, деб айтиб қўйиш эсингдан чиқмасин-а.

Лука чиқиб кетади.

(*Смирновга.*) Агар Николай Михайлович сиздан қарздор бўлиб қолган бўлса, албатта тўлайман. Лекин кечирасиз, бугун қўлимда пул йўқ. Индинга гумаштам шаҳардан келади, айтаман, тегишли ҳақингизни тўлайди, лекин ҳозирча истаганингизни ерига етказа олмайман... Бунинг устига эримнинг вафот этганига бугун роса етти ой тўлди, шунинг учун кўнглимга ҳозир пул масаласи сиғмайди.

Смирнов. Менинг эса кўнглимга сиғади, чунки эртага процентни тўлаб қўймасам, оёғим осмондан келади. Мулкимни мусодара қилишади!..

Попова. Индинга пулингизни оласиз.

Смирнов. Менга пул индинга эмас, бугун керак.

Попова. Кечирасиз, бугун қарзимни тўлаёлмайман.

Смирнов. Мен ҳам индингача кутолмайман.

Попова. На чора, ҳозир пулим йўқ!

Смирнов. Демак, тўлаёлмайсиз?

Попова. Тўлаёлмайман...

Смирнов. Ҳим!.. Бу сизнинг охириги сўзингизми?

Попова. Ҳа, охириги сўзим.

Смирнов. Охирги сўзингиз-а? Узил-кесил жавобингиз шуми?

Попова. Узил-кесил жавобим шу.

Смирнов. Раҳмат, ташаккур! Шундай деб кўнгилга жо қилиб қўямиз. (*Кифт қоқади.*) Мени тагин кўп бўғилаверма дейишади! Ҳозир йўлда солиқчи учраб: «Нега ҳадеб жаҳлингиз чиқади-я, Григорий Степанович?» деб сўрайди. Ахир ўзингиз ўйлаб кўринг, қандай жаҳлим чиқмасин? Менга ҳозир жонимдан ҳам пул зарур... Кеча саҳарлаб йўлга чиқиб ҳамма қарздорларимга учраган бўлсаму, биронтаси ҳам қарзини тўламаса-я! Итдай азоб чекдим, кечаси-чи, расвойи радди бало деган жойда — бир жуҳуд майхонасида, ароқ бочкасининг ёнида ётдим... Қарзимни ундирарман деган умид билан уйимдан етмиш чақирим йўл юриб келсам-у, менга бу ерда «кўнглимга сифмайди» деган сўзларни дастурхон қилиб солишса-я. Мана шундан кейин жаҳлим чиқмайдими?

Попова. Мен: гумаштам шаҳардан келсин, кейин пулингизни оласиз, деб очиқ қилиб айтдим шекилли.

Смирнов. Мен гумаштангиз олдига эмас, сизнинг олдингизга келганман! Оғзимдан чиққан сўз учун мени кечирасиз, у аблаҳ гумаштангизни мен бошимга урамманми!

Попова. Кечирасиз, марҳаматли жаноб, мен бундай хунук сўзларга, бундай ўшқирешларга одатланган эмасман. Гапингизни эшитишга тоқатим йўқ. (*Тез-тез юриб чиқиб кетади.*)

V

Смирнов (ёлғиз).

Смирнов. Буни қаранглар энди! Кўнглимга сифмайди эмиш... Эрининг ўлганига етти ой тўлган эмиш! Ахир мен процентни тўлашим керакми-йўқми? Сиздан сўраяпман: процентни тўлашим керакми-йўқми? Хайр, сизнинг эрингиз ўлибди, кўнглингиз бузилибди, яна нима балолар бўпти... Гумаштангиз аллақайси гўрга кетибди, кетмогдан кетиб ўлмайдами, хўш, мен нима қилай? Ё қарздорларим дастидан нариги дунёга бошимни олиб кетайми, а? Ё бўлмаса бошимни тошга уриб ёрайми? Груздевникига келсам — уйда йўқ, Ярошевич беркиниб олди, Курицин билан ўлгудай уришдим, деразадан улоқтириб ташлашимга сал қолди, Мазутов — вабога йўлиқиб ётибди, бу кишининг эса кўнгилларига ҳеч нима сифмай-

ди... Битта ҳам аблаҳ қарзини тўламайди! Айб ўзимда, нимагаки уларни ҳаддан ташқари эркалатиб юбордим; мен латта, лавашангман, хотинчалиш одамман! Уларга назокатимни жуда ошириб юборганман! Йўқ, ҳали шошманглар! Менинг қанақалигимни билиб ҳам қоласанлар! Ҳа, мен ўзимни хор қилдириб қўядиган анойилардан эмасман! Шу ерда қоламан, қарзини тўламагунча қаққайиб туравераман! У-ў!.. Бугун шу қадар дарғазабманки, ғазабим шу қадар қайнаб тошяптики! Ғазабимнинг зўридан ҳамма ёғимни титроқ босяпти, нафасим бўғиялпти... Вуй, аҳволим чатоқ бўляпти, вой худо! Малай!

VI

Смирнов билан Лука.

Лука (*киради*). Лаббай?

Смирнов. Менга квас ё сув бер!

Лука чиқиб кетади.

Смирнов. Йўқ, бу қандай мантиқ бўлди? Бир одамга пул жонидан ҳам ортиқ зарур бўлса-ю, аҳволи танг бўлиб, ўзини осай деб турса-ю, бу киши қарзларини тўламайдилар, нимага десангиз, пул масаласи ҳозир кўнгилларига сиғмас эмиш!.. Чинакам хотин киши инжиқлиги, турнюр мантиқи бу! Мана шунинг учун ҳам мен хотинлар билан гаплашишни ҳеч маҳал ёқтирган эмасман, ҳозир ҳам ёқтирмайман. Хотин киши билан гаплашгандан кўра порох бочкасида ўтирсам кўпроқ ҳузур топаман. У-ў!.. Совуқ суяк-суякларимгача қалтиратиб юборди — шунчалик жонимни чиқарди-я бу узун этак! Бу хил шоирона хилқатларни узоқдан кўрдим дегунча, жаҳлим чиққанидан оёқларимда қалтироқ бошланади. Қоровул, деб қичқириб юборишимга сал қолади.

VII

Смирнов билан Лука.

Лука (*сув киритиб беради*). Бегойим касал ётибдилар, шунинг учун қабул қилолмайдилар.

Смирнов. Йўқол!

Лука чиқиб кетади.

Смирнов. Касал ётибдилар, қабул қилмайдилар! Керак эмас, қабул қилма... Пулимни бермагунингча, шу ерда қимирламай ўтира бераман. Менга деса бир ҳафта

касал ёт, мен ҳам шу ерда бир ҳафта ўтираман... Бир йил касал ёт, бир йил ўтираман... Ҳаққимни олмай кетмайман, марҳаматли хоним! Менга на тутган азанг ва на бетларингдаги кулдиргичларинг билан таъсир қила оласан... Биламиз биз у кулдиргичларни! (*Деразадан қичқиради.*) Семён, отларни аравадан чиқар! Ҳали-бери кетмаймиз! Мен шу ерда қоламан! Отхонадагиларга айт: отларга сули беришсин! Ҳей, ҳайвон, чап ёқдаги от яна жиловига ўралашиб қолди-ку! (*Масхаралаб.*) Ҳечқиси йўқ... Кўрсатиб қўяман сенга — ҳечқиси йўқни! (*Дераза ёнидан кетади.*) Ишлар расво... иссиққа тараф йўқ, ҳеч ким қарзини тўламайди, кечаси ёмон ётдим, бунинг устига энди бу азали нозаниннинг кўнгилларига ҳам ҳеч нарса сиғмайди... Бошим оғрияпти... Ё ароқ ичиб юборсам-микан-а? Ҳа, ичганим маъқул. (*Қичқиради.*) Малай!

Лука (*киради*). Лаббай?

Смирнов. Бир қадаҳ ароқ келтир!

Лука чиқиб кетади.

Смирнов. Уф! (*Ўтириб, энгил-бошига қарайди.*) У, ясан-тусанлар жойида-ю! Ҳамма ёғим чанг, этикларим кир, бетим ювилмаган, сочларим таралмаган, камзулимда ҳашак... Ойимпошша бизни ҳали қароқчи деб ўйлаган бўлсалар-а. (*Эснайди.*) Меҳмонхонага шу турхда кириб келиш бир оз хунук-да. Нега энди, ҳеч боқиси йўқ... мен меҳмон бўлиб келганим йўғ-у, қарзимни қистаб келганман, қарзини қистаб келганларнинг эса кийим-бошларига қаралмайди...

Лука (*ароқ киритиб беради*). Ҳаддингиздан ошиброқ кетяпсиз, жаноб...

Смирнов (*жаҳл билан*). Нима?

Лука. Мен... ҳеч... шундай...

Смирнов. Қим билан гаплашаётганингни биласанми? Жим!

Лука (*бир четга*). Бошимизга бало бўлди, аблаҳ... Қайси жин чалиб келтирди буни...

Лука чиқиб кетади.

Смирнов. Уҳ, жаҳлим шунақаям ёмон чиқяптики! Шунақаям ёмон чиқяптики, дунёни чангалларимга олиб, кукун қилиб ташлагим келяпти... Аҳволим чатоқ... (*Қичқиради.*) Малай!

Попова билан Смирнов.

Попова (*кириб, ерга қараб туриб*). Марҳаматли жаноб, мен ўз уйимда қачонлардан бери одам овозини эшитмай ўрганиб қолганман, бақириниш-ўкиришларга ҳам тоб келтиролмайман. Сиздан ўтиниб илтимос қиламан: меннинг тинчимни бузмасангиз!

Смирнов. Пулимни беринг, жон деб кетаман.

Попова. Ҳозир қўлимда пулим йўқ, индингача сабр қилинг, деб мен сизга одам тилида гапирдим-ку.

Смирнов. Пул индинга эмас, менга бугун керак, деб мен ҳам одам тилида гапирдим. Бугун бермасангиз эртага ўзимни осишга мажбур бўламан.

Попова. Тавба, пулим бўлмаса нима қилай ахир? Қизиқсиз-а?

Смирнов. Шундай қилиб, ҳозир тўламайсизми? Йўқми?

Попова. Иложим йўқ...

Смирнов. Бўлмаса шу ерда қоламан, пулимни олгунча ўтираман... (*Ўтиради.*) Индинга тўлайсизми? Жуда соз! Индингача шу алпозда ўтираман. Мана шундай ўтиравераман... (*Ирғиб ўрнидан туради.*) Мен сиздан сўраяпман: эртага процентни тўлашим керакми-йўқми?.. Ё мени ҳазиллашяпти деб ўйлайсизми?

Попова. Марҳаматли жаноб, ўтинаман: бақирманг! Бу ер отхона эмас!

Смирнов. Мен сиздан отхонани сўраётганим йўқ. «Эртага процентни тўлашим керакми-йўқми?» деб сўраяпман.

Попова. Сиз ўзингизни хотинлар олдида қандай тутишни билмас экансиз!

Смирнов. Йўқ, хотинлар олдида ўзимни қандай тутишни биламан!

Попова. Йўқ, билмайсиз! Сиз тарбиясиз, қўпол одамсиз! Тарбияли одамлар хотин кишилар билан бу хилда гаплашмайди!

Смирнов. Ў, ана буниси қизиқ бўлди-ю! Сиз билан қандай гаплашишни амр этасиз? Ё французча гаплашайликми, а? (*Жаҳли чиқиб, висиллайди.*) Мадам, же ву при¹... ҳақимни бермаётганингиз учун нақадар бахтиёр-

¹ Ўтинаман (*франц.*).

ман... Ах, пардон, сизни безовта қилдим! Бугун ҳаво шунақаям чиройли бўптики! Бу азангиз сизга шунақаям ярашибдики! (*Оёқларини бир-бирига тапиллатиб уради.*)

Попова. Ҳам бемаъни, ҳам қўпол!

Смирнов (*масхаралаб*). Ҳам бемаъни, ҳам қўпол! Мен ўзимни хотин кишилар олдида қандай тутишни билмайман! Хоним, сиз умрингизда чумчуқни қанча кўрган бўлсангиз, мен хотинларни ундан ҳам кўпроқ кўрганман. Хотин талашиб, уч марта дуэлда отишганман, ўн иккита хотинни ташлаб кетганман, тўққизтаси мени ташлаб кетган! Шунақа! Бир замонлар аҳмоқ бўлиб юрганман, қилпанглаганман, оғзимдан шакар томган, жонларимни фидо қилганман, хотинлар олдида оёқларимни бир-бирига шақирлатиб турганман... Ошиқ бўлганман, изтироблар тортганман, ойга қараб оҳ урганман, ўрганганман, эриганман, совиганман... Бугун эҳтирос билан, телбаларча, ҳар мақомда севганман, пешонам қурсин, ишқ-савдо йўлида ҳақкадай сакиллаганман, давлатимнинг ярмини юрак ҳислари йўлида совурганман, энди-чи, каминани афв этадилар! Энди мени лақиллата олмайсиз! Қора кўзлар, шўх кўзлар, лаъл лаблар, бетлардаги кулдиргичлар, ой, шипшишлар, титроқ нафаслар — буларнинг ҳаммасини, мухтарам хоним, бир чақага ҳам олмайман! Мен ҳузуримдагилар тўғрисида гапираётганим йўқ, лекин ҳамма хотинлар, каттасидан кичигигача, ноз-карашмани яхши кўради, ичи қора бўлади, ғийбатчи бўлади, ҳасадгўй бўлади, сочидан тирноғигача ёлғончи бўлади, шошма-шошар бўлади, бачкана бўлади, бераҳм бўлади, мантиқи одамни ғазабга келтиради, энди мана бу нарсага келсак (*ўз пешонасини шапиллатиб уради*), очигини айтсам хафа бўлмайсиз, юбкали ҳар қандай файласуфга чумчуқ ҳам дарс беради! Баъзан шоирона жононга кўзинг тушади: ҳай-ҳай, бир ютим сув билан ичиб юборса бўладиган танноз, фаришта, миллион шодлик булоғи, ичига, дилига қарасанг-чи — энг оддий тимсоҳнинг ўзи! (*Стулнинг орқасига ёпишади, стул қарсиллаб синади.*) Лекин ҳаммасидан ҳам одамни ғазаблантирадиган томони шуки, у тимсоҳ нозик ҳисларни нима учундир ўзининг шони-шуҳрати, имтиёзи, монополияси деб ўйлайди! Ҳе, қуриб кетсин ўша, гапим ёлғон бўлса мана шу миҳга майли оёғимдан осинг — ахир хотин зоти лайчадан бошқасини яхши кўра биладими?.. Севгида хотин зоти фақат минғиллашни-ю, кўз ёши тўкишнигина биледи! Эркак киши севги йўлида дард чекиб, ўзини қур-

бон қилса, хотин зоти кўйлагининг узун этагини силкитиб эркакни тумшуқбанд қилиб олишга тиришади. Сиз хотин кишисиз, бу сизнинг шўрингиз, шунинг учун ўзингизга қараб, хотинларнинг феъли-атворини яхши биласиз. Чин виждонингиздан айтинг-чи, самимий, вафоли, садоқатли хотинни умрингизда ҳеч кўрганмисиз? Кўрган эмассиз! Кампирлар билан хунук аёлларгина вафоли, шуларгина садоқатли! Шохли мушукни ё оқ патли қора қушни тезроқ топсангиз топасизки, лекин садоқатли хотинни топиш қийин!

Попова. Кечирасиз, ундай бўлса севгида ким вафоли-ю, ким садоқатли? Сизнингча, эркак кишилар бўлса керак?

Смирнов. Албатта, эркаклар!

Попова. Эркаклар! (*Аччиқ кулги.*) Севгида фақат эркакларгина вафоли, эркакларгина садоқатли эмиш! Ана бу янги гапни қаранг! (*Қизишиб.*) Шундай дейишга қандай ҳаққингиз бор? Эркаклар вафоли, садоқатли эмиш! Сизки шундай дедингизми, бўлмаса мен очиққина қилиб айтиб қўяй: илгари ҳам, ҳозир ҳам мен билган эркаклар орасида энг яхшиси мархум эрим эди... Мен уни эҳтирос билан, бутун борлигим билан, ақли-ҳуши жойида ёш жувонгина сева олиши мумкин бўлган бир севги билан севардим; мен ўз ёшлигимни, бахтимни, ҳаётимни, давлатимни унга фидо қилдим, уни жоним ўрнида кўрдим, бутпарастлардай унга чўқиндим, кейин... кейин нима бўлди? Ана шу эркакларнинг сараси мени ҳар бир қадамда виждонсизлик билан алдаб келди! Улгандан кейин ёзув столидан бир ғаладон ишқий хатлар топиб олдим! Ҳаётлигида-чи — эсласам юрагим орқамга тортиб кетади — мени ҳафталар бўйи ёлғиз ташлаб кетар, кўзимнинг олдида бошқа хотинларга парвона бўлар, вафосизлик қилар, пулларимни совурар, ҳисларим устидан кулар эди... Шунчалик жабр етказганлигига қарамай мен уни яхши кўрар, вафодорлик қилар эдим... Униси ҳам майли-я, мана, ўлгандан кейин ҳам унга вафоли, садоқатли бўлиб қоляпман... Мен ўзимни тўрт девор ичига абадий дафн этдим, энди то ўлгунимча эгнимдаги бу қорани ечмайман...

Смирнов (*нафратланиб кулади*). Қора!.. Ҳайронман, сиз мени ким деб билияпсиз? Бу қора либосни нима учун кийиб юрганингизни, ўзингизни тўрт девор ичига нима учун дафн қилганингизни мен гуё билмайман-да! Ал-

батта! Бунда қанчалар сир, қанчалар шеърят бор! Уйингиз ёнидан бирон юнкер ё тўмтоқ шоир ўтгудай бўлса, деразанингизга қараб: «Бу ерда эрини яхши кўрганидан ўзини тўрт девор ичига дафн этган сирли Тамара яшар экан», деб ўйлайди. Биз бунақа найрангларни яхши биламиз!

Попова (*тутоқиб*). Лаббай? Қайси оғиз билан менга шу гапларни айтяписиз?

Смирнов. Ўзингизни тириклайин кўмибсиз-у, лекин юзингизга упу суртишни эсингиздан чиқармабсиз!

Попова. Менга шу хил гапларни айтишга қандай журъат этасиз?

Смирнов. Марҳамат қилиб бақирмасалар, мен сизнинг гумаштангиз эмасман! Ҳар нарсани ўз номи билан айтишга ижозат этсалар. Мен хотин киши эмасман, шунинг учун фикримни дангал айтишга ўрганиб қолганман! Қичқирмасалар ҳам бўлади!

Попова. Мен қичқираётганим йўқ, сиз қичқиряписиз! Марҳамат қилиб мени холи қолдирсангиз!

Смирнов. Пулимни беринг, кетаман.

Попова. Сизга пул бермайман!

Смирнов. Йўқ, берасиз!

Попова. Шу қилганингизга бир чақа ҳам бермайман! Мени холи қўйинг!

Смирнов. Мен сизнинг на эрингизман ва на унашилган куёвингиз эмасман, шунинг учун менга нозу истеъно қилманг! (*Ўтиради.*) Мен ёмон кўраман бундай нарсаларни!

Попова (*ғазабидан нафаси тикилиб*). Ўтирдигизми?

Смирнов. Ўтирдим.

Попова. Илтимос қиламан: кетинг!

Смирнов. Пулимни беринг... (*Четга.*) Уҳ, роса жаҳлим чиқяпти-да! Шунақаям чиқяптики!

Попова. Мен сурбет одамлар билан гаплашишни хоҳламайман!

Пауза.

Кетасизми? Йўқми?

Смирнов. Йўқ.

Попова. Йўқми?

Смирнов. Йўқ!

Попова. Сатқайи одам кетинг! (*Қўнғироқ чалади.*)

Боягилар ва Лука.

Попова. Лука, мана бу жанобни чиқариб юбор!

Лука (*Смирновнинг ёнига келади*). Жаноб, кет дегандан кейин кетинг-да. Бу ерда сизга...

Смирнов (*сакраб туриб*). Жим! Кимга гапираётганингни биласанми? Ҳозир чалпак қилиб ташлайман!

Лука (*юрагини ушлайди*). Отагинам!.. Авлиёлар!.. (*Курсига йиқилади*.) Оҳ, аҳволим чатоқ, чатоқ! Нафасим қисяпти!

Попова. Даша қаерда? Даша! (*Чақиради*.) Даша! Пелагия! Даша! (*Қўнғироқ чалади*.)

Лука. Оҳ! Ҳаммаси ер мева тергани кетган... Ҳеч ким йўқ уйда... Ёмон бўляпман! Сув!

Попова. Марҳамат қилиб йўқолинг бу ердан!

Смирнов. Бир оз одоблироқ бўлишингиз мумкинми?

Попова (*муштарини қисиб, ер тепиниб туриб*). Сиз мужиксиз! Қўпол айиқсиз! Бурбон! Монстр!

Смирнов. Лаббай? Нима дедингиз?

Попова. Айиқсиз, монстрсиз дедим!

Смирнов (*хезланиб*). Шошманг, мени ҳақорат қилишга қандай ҳаққингиз бор?

Попова. Ҳа, ҳақорат қиляпман... хўш, нима қилардингиз? Нима, мени қўрқади деб ўйлайсизми?

Смирнов. Мен шундай дилбарман, ҳаммани ҳақорат қилавераман, лекин жазо олмайман, деб ўйлайсизми? А? Майдонга!

Лука. Отагинам... Авлиёлар!.. Сув!

Смирнов. Отишаман!

Попова. Сизнинг йўғон қўлингиз билан буқаникига ўхшаган бўйнингизни кўриб мени қўрқади, деб ўйлайсизми? А? Рўдапосиз!

Смирнов. Майдонга! Мен ўзимни ҳеч кимга ҳақорат қилдириб қўймайман, сизнинг заифлигингизга ҳам қараб турмайман!

Попова (*овозини уникидан ҳам баландроқ чиқаришга тиришиб*). Айиқ! Айиқ! Айиқ!

Смирнов. Бас, ҳақорат учун фақат эркакларгина қасос олади, дейилган эски фикрдан воз кечиш керак, ниҳоят! Тенглик, ўша қуриб кетгур тенглик керак! Майдонга!

Попова. Отишмоқчимисиз? Марҳамат!

Смирнов. Ҳозирнинг ўзида!

Попова. Хўп, ҳозир отишамиз! Эримнинг тўппончалари қолган... Ҳозир олиб келаман... (*Тез-тез юра бошлайди-да, яна қайтиб келади.*) Сизнинг мис манглайингизга жон-жон деб ўқ ураман! Турхингиз қурсин! (*Чиқиб кетади.*)

Смирнов. Мен уни жўжани отгандай отиб ташлайман! Мен ёш бола эмасман, кўнгли юмшоқ кучукча ҳам эмасман, менинг учун заиф хилқат йўқ!

Лука. Отагинам, айлана қолай!.. (*Тиз чўкади.*) Бир яхшилик қил, мен чолга раҳминг келсин, кета қол, бўтам! Қўрқитиб ўлдираёздинг, энди отишувинг қолибмиди!

Смирнов (*унинг сўзини эшитмай*). Хотин киши билан отишиш — тенгликни, эркинликни кўрсатади. Бунда ҳар иккала жинс ҳам баб-баравар! Дандонбозчилик учуноқ отиб ташлайман шу хотинни! Лекин аломат хотин эканми? (*Масхаралаб.*) «Турхингиз қурсин... мис манглайингизга ўқ ураман...» Зўр-а? Қизариб кетди, кўзлари парпираб ёнди... Отишишга рози бўлди! Улай агар, бунақасини умримда биринчи кўришим...

Лука. Отагинам, кета қол! Ула-ўлгунча дуойингни қилай!

Смирнов. Мана бу — асл хотин! Мен бунга қойилман! Киройи хотин! Минғилламайди, йиғламайди, ўт, порох, ракета! Улдиришга юрагинг ачишади!

Лука (*йиғлайди*). Отагинам... тасаддуғинг кетай, кетақол!

Смирнов. Аммо жуда ҳам ёқиб қолди-да бу менга! Жудаям ёқиб қолди! Бегларида кулдиргичи бўлса ҳам ёқиб қолди! Қарзидан кечишга ҳам тайёрман... аччиғим ҳам тарқалди... Ажойиб хотин!

Х

Боягилар ва Попова.

Попова (*тўппончаларини кўтариб киради*). Мана, тўппончаларни келтирдим... Лекин отишишдан аввал, марҳамат қилиб, буни қандай отишни менга кўрсатасиз... Умрим бино бўлиб қўлимга тўппонча ушлаган эмасман.

Лука. Худоё ўзинг сақла, ўзинг раҳм қил-да... Чиқиб боғбон билан извошчини топай... Бу рўдапо бошимизга қайси гўрдан бино бўлди-я!.. (*Чиқиб кетади.*)

Смирнов (*тўппончаларни текшириб*). Биласизми, тўппончаларнинг бир неча хили бўлади... Дуэлда ишла-тиладиган капсюлли Мортимер тўппончаси бор. Булар эса Смит билан Вессион системасидаги ўрта тепкили экс-тракторли тўппончалар экан... Ажойиб тўппончалар! Бу-нақа тўппончанинг икkitаси кам деганда тўқсон сўм ту-ради... Тўппончани мана бундай ушлаш керак... (*Чет-га*.) Кўзлар, о бу кўзлар! Оловдек истараси иссиқ хотин экан-да!

Попова. Шундайми?

Смирнов. Ҳа, шундай... Кейин тепкисини кўтара-сиз... Мана бундай қилиб нишонга оласиз... Бошингизни пича орқага ташлайсиз! Қўлингизни ўбдон чўзасиз... Мана шунақа қилиб... Кейин мана бу бармоғингиз би-лан манови нарсани босасиз — шу билан иш тамом... Лекин асосий қоида эсингизда бўлсин: қизишманг, шо-шилмасдан нишонга олинг... қўлингиз титрамасин — шунга ҳаракат қилинг.

Попова. Хўп... Уйда отишиш ноқулай, юринг боқ-қа чиқайлик.

Смирнов. Юринг. Лекин огоҳлантириб қўяй: мен ҳавога отаман.

Попова. Энди буниси кам эди! Нима учун?

Смирнов. Шунинг учунки... шунинг учунки... Бу менинг ишим!

Попова. Қўрқяпсизми? А? А-а-а! Йўқ, жаноб, ду-мингизни қилпанглатманг! Марҳамат қилиб, юринг бу ёқ-қа! Манглайингизни кўрсам, кўнглим айнайдиган мана бу... манглайингизни тешмагунимча кўнглим жойига тушмайди! Қўрқяпсизми?

Смирнов. Ҳа, кўрқяпман.

Попова. Елғон айтасиз! Нима учун отишмайсиз?

Смирнов. Шунинг учунки... шунинг учунки... сиз менга ёқиб қолдингиз.

Попова (*аччиқ кулиб*). Мен бу кишига ёқиб қолиб-ман! Қайси бет билан: ёқиб қолдингиз, деяр экан-а! (*Эшикка ишора қилиб*.) Марҳамат!

Смирнов (*индамай тўппончани қўяди, фуражкаси-ни олиб, эшик томон юради; эшик ёнида тўхтади, иккови ярим минутгина бир-бирига тикилиб туради; кейин у По-пованинг ёнига келиб, юраксизлик билан гапиради*.) Менга қаранг... Ҳали ҳам аччиғингиздан тушганингиз йўқми... Менинг ҳам жаҳлим ёмон чиқиб турибди, лекин мен сиз-

га айтсам, қандай деб айтсам экан... Ҳа, гап шунақа, ҳалиги, мен сизга айтсам, масала бундоқ... *(Қичқиради.)* Ахир ўзингиз ёқиб қолганингиздан кейин менда нима айб? *(Стулнинг орқасига ёпишади, стул қарсиллаб синади.)* Ҳе, қуриб кетсин, мебелларингизнинг ҳаммасиям синоғон экан! Менга ёқиб қолдингиз! Уқдингизми? Мен... мен ошиқ бўлиб қолдим!

Попова. Нарн туринг, сизни кўришга кўзим йўқ!

Смирнов. Ё раббий, қандай ажойиб хотин-а! Бундақасини умрим бино бўлиб кўрган эмасман! Шўрим қуриди! Ҳалок бўлдим! Сичқондай қопгонга тушдим!

Попова. Нарн туринг, сизни кўришга кўзим йўқ!

Смирнов. Майли, отинг! Шу ажойиб кўзлар олдида ўлиш, мана шу кичкина бахмал қўлча ушлаб турган тўппонча ўқи билан ўлиш нақадар бахт эканлигини англамай-сиз!.. Мен эсимни йўқотиб қўйдим! Ҳозир буни ўйлаб, ўзингиз ҳал қилинг, нимагаки бу ердан кетсам, иккиламчи кўришмаймиз! Ҳал қилинг!.. Мен дворянман, туппа-тузук одамман, йилда ўн минг даромад оламан... ташланган чақани ўқ отиб ураман... учқур отларим бор... Менга тегасизми?

Попова *(жаҳли чиқиб, тўппончани силтайди.)* Майдонга! Отишаман!

Смирнов. Ақлимдан оздим... Ҳеч нимага тушунмай қолдим... *(Қичқиради.)* Малай, сув!

Попова *(қичқираиб)*. Майдонга!

Смирнов. Ақлимдан оздим, ёш боладай, аҳмоқ кишидай ошиқ бўлдим! *(Уни қўлидан чангаллайди, у оғриққа чидолмай войлайди.)* Мен сизни яхши кўраман! *(Тиз чўкади.)* Шундай севаманки, умримда ҳеч вақт бунақа севган эмасман! Ун иккита хотинни мен ташлаб кетганман, тўққизтаси мени ташлаб кетган, лекин шулардан битасини ҳам сизчалик яхши кўрган эмасман... Абгор бўлдим, хароб бўлдим, шарманда бўлдим... мана, аҳмоқ одамга ўхшаб тиз чўкиб турибман, менга тегинг деб ялин-япман... Шарманда бўлдим, хароб бўлдим! Беш йилдан бери бировга кўнгил берганим йўқ, онт ичган эдим, мана энди бировнинг бўйинтуруғига каллам суқилгандай бўлиб ўтирибди! Розилигингизни сўрайман. Тегасизми, йўқми? Хоҳламайсизми? Керак эмас! *(Урндан туриб, эшик томон тез-тез юриб кетади.)*

Попова. Тўхтанг...

Смирнов *(тўхтайдн)*. Хўш?

Попова. Ҳеч, кетаверинг... Айтмоқчи, тўхтанг... Йўқ, кетаверинг, кетаверинг! Сизни кўришга кўзим йўқ! Йўға... Кетманг! Ах, кошкийди жаҳлим чиқиб турганини билсангиз! Шунақаям жаҳлим чиқиб турибдики! *(Тўппончани столга ташлайди.)* Бу сабил қолгур бармоғимни толдириб юборди... *(Жаҳлининг зўридан дастурмолини йиртади.)* Нега қаққайиб турибсиз? Йўқолинг!

Смирнов. Алвидо!

Попова. Хўп, хўп, кетаверинг!.. *(Қичқиради.)* Қаёққа кетяпсиз? Тўхтанг... Кетаверинг, майли. Ах, ёмонам жаҳлим чиқяптида! Яқин келманг, яқин кела кўрманг!

Смирнов *(унинг яқинига келиб)*. Ўзимдан шунақаям жаҳлим чиқяптики! Гимназия талабасидай ошиқ бўлдим, тиз чўкиб ялиндим... Ҳамма ёғимдан совуқ тер чиқиб кетди... *(Қўпол қилиб.)* Сизни яхши кўраман! Сизни яхши кўрай, деб ўлиб турган эканманми! Эртага процентни тўлашим керак, пичан ўрими бошланди, бу ерда эса сиз... *(Уни белидан ушлайди.)* Бу айбимни ҳеч маҳал кечирмайман!..

Попова. Нариги туринг! Қўлингизни олинг! Сизни... кўришга кўзим йўқ! Ма-майдонга! *(Шукуҳли ўпиш.)*

XI

Боягилар, болтали Лука, тароқли борбон, арили извошчи, таёқли шчилар.

Лука *(икковларининг ўпишаётганларини кўриб.)* Ана холос!

Пауза.

Попова *(кўзларини ерга қаратиб)*. Лука, отхонадагиларга айгиб қўй: бугун Тобига ҳечам сули беришмасин.

Парда

ИЛТИМОС

Бир пардали ҳазил

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Степан Степанович Чубуков, помешчик.
Наталья Степановна, унинг қизи, 25 ёшларда.
Иван Васильевич Ломов, Чубуковнинг қўшнис, бақувват,
семиздан келган, лекин жуда бадгумов помешчик.

Воқиа Чубуков қўрғонида бўлади

Чубуковнинг меҳмонхонаси.

I

Чубуков ва Ломов (фрак кийган, қўлларида оппоқ қўлқоп).

Чубуков (*уни кутиб олгани бораркан*). Азизим, Иван Васильевич! Қандай шамол учирди! Бениҳоят хурсандман! (*Унинг қўлини қисади.*) Худди шундай, жуда хурсанд қилдингиз, гавҳарим... Аҳволингиз қалай?

Ломов. Раҳмат. Лутфан ўзларининг аҳволлари қалай?

Чубуков. Сояий давлатингизда яшаб турибмиз, азизим, илтифот ва марҳаматингиздан баҳрамандмиз ва ҳоказо. Қани, марҳамат қилиб ўтирсинлар... Шундай, гавҳарим, қўшнилари унутиб юбориш яхши эмас. Азизим, нега бундай расмий равишда? Фрак, қўлқоп ва ҳоказолар кийиб олибсиз? Еки бирор ёққа кетяпсизми қадрдоним?

Ломов. Йўқ, мен ҳузурингизга келдим, ҳурматли Степан Степанович.

Чубуков. Ундай бўлса фракнинг нима ҳожати бор, суҳсурим? Худди янги йилни кутгани келган меҳмонга ўхшайсиз-а!

Ломов. Биласизми гап нимада? (*Уни қўлтиқлаб олади.*) Мен сизнинг ҳузурингизга, ҳурматли Степан Степано-

вич, бир илтимос билан келгандим. Сиздан кўп марта ёрдам сўраш шарафига муяссар бўлганман, сиз ҳамиша, дейлик... ҳалиги, мени кечиринг, жуда ҳаяжонланиб кетяпман. Мен озгина сув ичиб олай бўлмаса, ҳурматли Степан Степанович. *(Сув қуйиб ичади.)*

Чубуков *(бир четга қараб)*. Пул сўрагани келган! Бермайман! *(Унга.)* Хўш, нима хизмат, сухсурим?

Ломов. Мен сизга айтсам, Хурмат Степанович... Кечирасиз, Степан Хурматович... мана, ўзингиз ҳам кўриб турибсизки, жуда ҳаяжонланипман... Гапнинг лўндасини айтсам, ёлғиз сизгина менга ёрдам бера оласиз, турган гап, мен бунга арзигудай ҳеч нима қилганим йўқ... шунинг учун ёрдамингизга умидвор ҳам бўлолмайман...

Чубуков. Вой бўў, чўзиб нима қиласиз, гавҳарим! Бор гапни айтинг қўйинг-да! Хўш?

Ломов. Ҳозир... Бир дақиқа. Гап шундаки, қизингиз Наталья Степановнанинг қўлини сўрагани келувдим.

Чубуков *(қувониб)*. Олтиним! Иван Васильевич! Яна бир такрорланг, мен яхши эшитолмадим!

Ломов. Мен шу нарсани айтиш шарафига...

Чубуков *(унинг сўзини бўлиб)*. Азизим... Мен шундай хурсандманки ва ҳоказо... Худди шундай ва шунга ўхшашлар. *(Уни қучоқлаб, ўпади.)* Мен буни кўпдан истардим. Бу менинг доимий орзу-умидим эди. *(Кўзларидан ёш оқизади.)* Шундай, фариштам, мен сизни ҳамиша худди ўз ўғлимдек яхши кўрардим. Илоҳим қўша қаринглар, тотув яшанглар ва ҳоказо, бу менинг дилимдаги гап бўлди-да... Мени қаранг, нега худди ёгочдек қаққайиб турибман? Севинганимдан эсим оғиб, довдираб қолибман! Уҳ, чин қалбимдан... Бориб Наташани чақириб келаман ва шунга ўхшашлар.

Ломов *(ҳаяжонланиб)*. Ҳурматли Степан Степанович, сизнинг фикрингизча қандай, у кишининг розилигидан умидвор бўла оламанми?

Чубуков. Шундай хушбичим, барно йигитга-я... рози бўлмай қолармикин? Ўзиям ошиқи беқарор бўлиб юргандир ва ҳоказо... Ҳозир! *(Чиқиб кетади.)*

II

Ломов *(ёлғиз)*.

Ломов. Совуқ... Мен худди имтиҳондан ўтай деб тургандек титраб кетяпман. Энг муҳими — дадил бўлиш керак. Агар узоқ ўйласанг, иккилансанг, кўп гапириб иде-

ални ёки чин муҳаббатни кутиб юрсанг, ҳеч қачон уйланолмайсан... Ҳу-у!.. Совуқ! Наталья Степановна жуда саришта, келишган, маълумотли қиз... Менга бундан ортиқ яна нима керак? Лекин, ҳаяжонланишдан қулоғим шанғиллаб кетяпти. (*Сув ичади.*) Уйланмасдан иложим йўқ... Биринчидан, мана 35 га кириб қолдим, бу эса ёши ўтиб қолди деган сўз. Иккинчидан, менга расмана, бир меёрлаги ҳаёт керак... Юрак касалим бор, ҳамиша юрагим ўйнайди, бунинг устига тажангман, жуда ҳаяжонланаман... Мана, ҳозир ҳам лабларим титраб, ўнг қовоғим учиб турибди... Лекин энг ёмон касалим уйқусизлик. Энди ўринга ётдим дегунча, кўзим илинар-илинмас, бирдан чап биқиним санчиб кетади! Кейин елкамга ва бошимга ўтади... Худди ақлдан озган одамдек ўрнимдан сапчиб тураман-у, у ёқдан-бу ёққа юра бошлайман, сўнг яна ўринга чўзиламан, тагин кўзим илинар-илинмас биқиним санчиб қолади! Шу аҳвол йигирма марта такрорланади...

III

Наталья Степановна ва Ломов.

Наталья Степановна (*киради*). Ана холос! Сиз экансиз-у, дадам бўлса: бор, савдогар молга келиб, кутиб ўтирибди, дейдилар. Салом, Иван Васильевич!

Ломов. Салом, ҳурматли Наталья Степановна!

Наталья Степановна. Мени кечиринг, устимда фартук, айб бўлади демай кириб келаверибман... Биз қуритгани нўхат тозалаётган эдик. Нега анча вақтдан бери бизникига кирмайсиз? Утиринг...

Утирадилар.

Нонушта қилишни истайсизми?

Ломов. Йўқ, раҳмат, мен нонушта қилдим.

Наталья Степановна. Бўлмаса чекинг... Мана гугурт... Оби ҳаво қандай яхши-я, кеча шундай ёмғир қуйдики, ишчилар кун бўйи ишлашмади. Сиз қанча ғарам ўриб олдингиз? Мен бўлсам, буни қаранг-а, хасислик қилиб бутун яйловимни ўрдириб қўйибман, мана энди ўзим ҳам хафаман, ҳамма пичанларим чириб кетмасайди, деб хавотирдаман. Яхшиси озгина кутсам бўларкан. И-я, бу қанақа гап? Фрак кийиб келибсиз-ку! Манови янгиликни қаранг! Балга боряпсиз шекилли? Дарвоқе, жуда очилиб кетибсиз!.. Ростдан, нега мунча олифта бўлиб олдингиз?

Ломов (ҳаяжонланиб). Биласизми, ҳурматли Наталья Степановна... Гап шундаки, қулоқ солсангиз, илтимос қилишга журъат этмоқчиман... Албатта, сиз ҳайрон бўларсиз, ҳатто жаҳлингиз ҳам чиқар, лекин мен... (Чегга қараб.) Жуда совуғ-а!

Наталья Степановна. Нима гап экан?

Пауза.

Хўш?

Ломов. Бўлмаса гапнинг лўндасини айта қолай. Ўзингизга маълумки, ҳурматли Наталья Степановна, оилангизни кўпдан бери, болалигимданоқ билиш шарафига муяссарман. Марҳума аммам ва у кишининг эрлари, ўзингиз биласизки, ер-мулк менга ўшалардан меросга қолган, сизнинг дадангизни ва марҳума волидангизни ҳамма вақт чуқур ва самимий ҳурмат қилиб келардилар. Ломовлар авлоди билан Чубуковлар авлоди ҳамиша яқин ва дўстона муносабатда, ҳатто у ёғини сўрасангиз, қариндошлик муносабатида бўлиб келганлар. Бунинг устига, ўзингизга маълумки, менинг ерим сизнинг ерингизга келиб тақалади. Хотирангизда бўлса керак, менинг Воловьи Лужки ерим сизнинг қайинзорингиз билан чегарадош.

Наталья Степановна. Кечирасиз, мен сўзингизни бўламан. Сиз «Менинг Воловьи Лужки ерим» дедингиз-а. Нима, у ер сизникими?

Ломов. Меники...

Наталья Степановна. Ана, холос! Воловьи Лужки сизники эмас, бизники бўлади!

Ломов. Йўқ, меники, ҳурматли Наталья Степановна.

Наталья Степановна. Бу менинг учун янгилик. Қаердан у ер сизники бўлиб қолди?

Ломов. Қаердан дейсизми? Мен сизнинг қайинзорингиз билан Куйган ботқоқ ўртасига бир чеккаси кириб турган Воловьи Лужки тўғрисида гапираётиман.

Наталья Степановна. Ҳа, баракалла... Уша бизники-да...

Ломов. Йўқ, сиз хато қилипсиз, ҳурматли Наталья Степановна, у жой меники.

Наталья Степановна. Эсингизни йиғинг, Иван Васильевич! Ахир у ер қачондан бери сизники бўлиб қолди?

Ломов. Қачондан бери? Эсимни танибманки, у ер ҳамма вақт бизники бўлиб келган.

Наталья Степановна. Ахир, кечирасиз, бу қа-
ёқдаги гап!

Ломов. Қоғозлардан ҳам аниқ кўриниб турибди-ку,
хурматли Наталья Степановна. Воловьё Лужки бир вақт-
лари баҳсли масала бўлган, бу — рост гап; лекин ҳозир
унинг меникилиги ҳаммага маълум ва равшан. Ҳатто, бу
ерда баҳсга ҳам ҳожат йўқ. Ўзингиз ўйлаб кўринг, амма-
нинг бувиси ана шу Воловьё Лужкини муддатсиз ва бепул
фойдаланиш учун сизнинг дадангиз бувасининг деҳқонла-
рига берган, улар эса бунинг бадалига аммамнинг бувиси-
га ғишт пишириб беришган. Дадангиз бувасининг деҳқон-
лари бўлса ана шу Лужкидан қирқ йил мобайнида текин-
га фойдаланиб келишган ва ўзлариники деб ҳисоблашга
ўрганиб қолишган. Кейинчалик, низом чиққанда...

Наталья Степановна. Сира бунақа эмас, сиз
айтгандек ҳам бўлмаган! Менинг бувам ҳам, бувамнинг
буваси ҳам ўз ерларининг Куйган ботқоққа келиб тақал-
ган деб ҳисоблаганлар, демак шундан маълумки, Воловьё
Лужки бизники бўлган. Бу ерда нимани баҳслашиб ўти-
рибсиз, ҳайронман? Сира ақлим етмайди!

Ломов. Наталья Степановна, мен сизга қоғозини кўр-
сатай бўлмаса.

Наталья Степановна. Йўқ, ёки сиз ҳазиллаш-
япсиз, ёки мени мазақ қилиб куляпсиз... Топган гапингиз-
ни қаранг-а! Уч юз йилдан буён ўша ернинг эгасимиз-у,
бугун келиб, тўсатдан, ер сизники эмас, деб қолишса-я!
Иван Васильевич, кечирасиз, мен ҳатто ўз қулоқларимга
ишонмай қолдим... Бу Лужкининг менга бир пақирлик
қиммати йўқ. Йиғиштириб келганда, у жой беш десятина
чиқар, баҳоси ҳам арзимаган уч юз сўмдан ошмайди,
аммо, мени адолатсизлик хафа қиляпти. Нима десангиз
денг, лекин адолатсизликка асло тоқат қилолмайман.

Ломов. Утиниб сўрайман сиздан, сўзларимга қулоқ
беринг! Дадангиз бувасининг деҳқонлари, боя айтиш ша-
рафига муяссар бўлганимдек, менинг аммамнинг бувиси
учун ғишт пишириб беришган. Аммамнинг бувиси уларга
яхшилик қиламан деб...

Наталья Степановна. Буви, бува, амма... бу
гаплардан ҳеч нарса тушунолмаяман! Лужки бизники,
вассалом.

Ломов. Меники!

Наталья Степановна. Бизники! Менга деса
икки кун исботланг, истасангиз ўн бешта фрак кийиб ке-

линг, барибир Лужки бизники, бизники дедим, бизники! Сизнинг ерингиз керак эмас, ўзимизникини ҳам қўлдан беришни истамайман... Қўлингиздан нима келса шуни қилинг!

Ломов. Наталья Степановна, менга Лужкининг ҳеч бир кераги йўқ, аммо мен учун принцип қиммат. Агар истасангиз, марҳамат қилиб, уни сизга ҳадя қиламан...

Наталья Степановна. Уни сизга мен ҳадя қилишим мумкин, чунки у меники!.. Бу гапларингиз жуда ғалати-я, Иван Васильевич! Шу маҳалгача сизни энг яхши қўшнимиз, дўстимиз деб ҳисоблардик, ўтган йили молотилкамизни бериб турдик, шу сабабли ўзимизнинг донимизни қарийб ноябрда янчиб бўлдик. Сиз эса, биз билан худди лўлилар билан муомала қилгандек гаплашаётибсиз. Менга ўз еримни ҳадя қилмоқчи бўляпсиз! Кечирасиз, қўшничилик бунақа бўлмайди! Менимча, бу сурбетлик, агар истасангиз...

Ломов. Бундан чиқдики, сизча мен зўравон эканман-да? Хоним, мен ҳеч қачон бировларнинг ерини зўрлик билан тортиб олган эмасман ва менга бундай айб тўнкашга ҳеч кимга йўл бермайман... (*Тез юриб графин олдига боради-да, сув қуйиб ичади.*) Воловьи Лужки меники!

Наталья Степановна. Бекор айтибсиз, бизники!

Ломов. Меники!

Наталья Степановна. Нотўғри! Мен сизга исботлаб бераман! Шу бугуноқ ўроқчиларимни ўша Лужкига чиқариб юбораман!

Ломов. Нима дедингиз?

Наталья Степановна. Менинг ўроқчиларим шу бугуноқ ўша ерда бўлишади!

Ломов. Мен уларнинг елкасига муштлаб, қуваман!

Наталья Степановна. Ҳақингиз йўқ.

Ломов (*юрагини чангаллаб*). Воловьи Лужки меники! Билдингизми? Меники!

Наталья Степановна. Марҳамат қилиб, бақирманг! Жаҳлингиз чиқаётган бўлса уйингизга бориб хирилланг, бақиринг, бу ерда ўзингизни одоб доирасида тутишингизни сўрайман!

Ломов. Хоним, агар манови даҳшатли, мени азоблаётган юрак ўйноғи бўлмаганда, чакка томирларим лорсиллаб уриб турмаганда, мен сиз билан бошқача гаплашиб қўярдим! (*Бақиради.*) Воловьи Лужки меники!

Наталья Степановна. Бизники!

Ломов. Меники!
Наталья Степановна. Бизники!
Ломов. Меники!

IV

Ушалар ва Чубуков.

Чубуков (*киради*). Нима гап? Нега бақирешяпсизлар?

Наталья Степановна. Дадажон, марҳамат қилиб манови жанобга тушунтириб бергин, Воловьи Лужки кимнинг ери, уникими ёки бизникими?

Чубуков (*Ломовга*). Қароғим, Лужки бизники!

Ломов. Худо хайрингизни берсин, Степан Степанич, айтинг, қаёқдан у сизники бўлиб қолди? Ҳеч бўлмаса, сиз гапга тушунинг. Менинг аммамнинг бувиси бу Лужкини бувангизнинг деҳқонларига омонат, бепул фойдаланиш учун берган эдилар. Деҳқонлар бўлса ана шу мазкур ердан қирқ йил мобайнида фойдаланиб келганлар ва уни ўзлариники деб ҳисоблашга ўрганиб қолганлар, кейинчалик низом чиққанда...

Чубуков. Менга қаранг, азизим... Сиз шуни унутяпсизки, худди деҳқонлар сизнинг бувингизга ҳеч нима тўлаган эмаслар ва шунга ўхшашлар, чунки ўша маҳалда Лужкининг ўзи ҳал этилмаган масала эди ва ҳоказо... Мана энди ит ҳам биладики, ҳа, худди шундай, Лужки бизники бўлади. Бундан чиқди, сиз ҳали планни кўрмаган экансиз!

Ломов. У меники, сизга буни исбот қилиб бераман!

Чубуков. Азизим, исботлаб беролмайсиз.

Ломов. Йўқ, исботлаб бераман!

Чубуков. Гавҳарим, бундай бақирешнинг нима кераги бор? Бақиреш билан, ҳа, худди шундай, ҳеч нарса ни исботлаб беролмайсиз. Сизнинг ерингиз менга керак эмас, ўзимникини ҳам бировга бериш ниятим йўқ. Нима сабабдан берай? Агар гап шундай бўладиган бўлса, азизим, сиз Лужкини талашадиган бўлсангиз ва ҳоказо, мен уни сизга бергандан кўра, яхшиси мужикларга ҳадя қилиб юбораман, гап шу!

Ломов. Тушунолмаяпман! Бировнинг ерини ҳадя қилишга қандай ҳақингиз бор?

Чубуков. Ҳақим борми, йўқми, бу менинг ишим. Худди шундай, йигитча, мен билан кишиларнинг бундай оҳангда гаплашишига сира ўрганган эмасман ва ҳоказо.

Мен, йигитча, сиздан икки баравар каттаман, шу туфайли мен билан қизишмай сўзлашишингизни сўрайман ва шунга ўхшашлар.

Ломов. Йўқ, сиз мени тентак деб ўйлаяпсиз, мазақ қилиб куляпсиз! Бунинг устига еримни ўзингизники қилиб олиб, хотиржам ўтиришимни, сиз билан бамайлихотир гаплашишимни истайсиз! Яхши қўшнилар бундай қилмайди, Степан Степанич! Сиз қўшни эмас, зўравонсиз!

Чубуков. Нима дедингиз? Қани қайтаринг-чи?

Наталья Степановна. Дада, Лужкига ҳозироқ ўроқчиларни жўнат!

Чубуков (*Ломовга*). Нима дедингиз, ҳурматли жаноб?

Наталья Степановна. Воловьи Лужки бизники, мен уни ҳеч кимга бермайман, бермайман дедим, бермайман!

Ломов. Кўрамиз ҳали! Мен сизларга суд орқали ўзимники эканини исботлаб бераман.

Чубуков. Суд орқали? Судга ҳам беришингиз мумкин, ҳурматли жаноб ва шунга ўхшашлар! Бераверинг! Мен сизни яхши биламан, сиз шунақа, бирор ҳодиса бўлса-ю, судлашсам деб кутиб юрадиган одамсиз ва ҳоказо... Турган-битганингиз фиқу фасод! Бутун аждодингиз суд-бозликни яхши кўрарди! Ҳаммаси шунақа эди!

Ломов. Менинг аждоимни ҳақорат қилмаслигингизни сўрайман! Ломовлар аждодининг ҳаммаси софдил одамлар эди, улар ичида биронта ҳам худди сизнинг амакингизга ўхшаб, растрат қилиб, судга тушганлар йўқ ва бунақаси чиқмаган!

Чубуков. Сизнинг бутун Ломовлар аждодингиз ақлдан озганлар эди!

Наталья Степановна. Ҳаммаси, ҳаммаси, ҳаммаси!

Чубуков. Сизнинг бувангиз ўлардай ичарди, кичик аммангиз Настасья Михайловна, худди шундай, архитектор билан қочиб кетган ва ҳоказо...

Ломов. Сизнинг онангиз букир эди. (*Юрагини чангаллаб олади.*) Биқиним санчиб кетди. Бошим айланяпти... Э, худойим!.. Сув беринглар!

Чубуков. Дадангиз-чи, картабоз ҳамда мечкай эди.

Наталья Степановна. Аммасини айтмайсизми, шундай чақимчи эдики, сира нарёғи йўқ!

Ломов. Чап оёғим қотиб қолди... Сиз маккор фит-

начисиз... Вой, юрагим... Сизнинг сайлов олдидан ҳалиги... қилганингиз ҳеч кимга сир эмас... Кўзларимдан ўт чиқиб кетяпти... Шляпам қанийкин?

Наталья Степановна. Тубанлик бу! Муттаҳамлик! Разиллик!

Чубуков. Сиз маккор, икки юзлама, ифвогар одамсиз! Худди шундай! Ҳа!

Ломов. Мана-ку, шляпам... Юрагим... Қаёққа юрай! Эшик қаёқда? Оҳ!.. Назаримда жоним чиқай деяпти... Оёғимни судрашга мадор қолмади... *(Эшик томон юради.)*

Чубуков *(унинг орқасидан)*. Бундан буён уйимга сира қадамингизни босманг!

Наталья Степановна. Судга бераверинг! Кўрамиз!

Ломов гандираклар чиқиб кетади.

V

Чубуков ва Наталья Степановна.

Чубуков. Жин ургур! *(Ҳаяжон билан юра бошлайди.)*

Наталья Степановна. Қандай ярамас одам-а? Мана шундан кейин ҳам яхши қўшниларга ишониб кўр!

Чубуков. Аблаҳ! Полизга қўйилган қўриқчи!

Наталья Степановна. Тасқара! Бировнинг ерни ўзиники қилиб олиб, яна уялмай-нетмай жанжаллашишига бало борми!

Чубуков. Ана шу ажина, худди шундай, бу шабқўр, яна менинг олдимга илтимос билан келишга ботинибди ва ҳоказо! Илтимос билан-а!

Наталья Степановна. Қандай илтимос билан?

Чубуков. Қандай бўларди. Атайлаб-да, сени беришимни илтимос қилиб келибди.

Наталья Степановна. Нима? Менинг қўлимни сўраб келибдими? Нимага менга аввалроқ айтмадинг?

Чубуков. Шунинг учун фрак кийиб олибди-да! Хўппа семиз, ғаламис!

Наталья Степановна. Менга таклиф қилгани келганмиди? Ҳали-я? Оҳ! *(Креслога ўзини ташлаб, инграйди.)* Қайтаринг! Қайтаринг! Оҳ! Қайтаринглар!

Чубуков. Ким қайтарилсин?

Наталья Степановна. Тезроқ, тез! Беҳуд бўлиб кетяпман! Қайтаринглар! *(Жазаваси тутди.)*

Чубуков. Тинчликми ўзи? Нима керак сенга? (*Бошини чангаллаб.*) Мен дунёда бахтсиз одамман! Ўзимни-ўзим отиб ташлайман! Ўзимни осиб ўлдираман! Жонимга тегдиларинг!

Наталья Степановна. Улай деяпман! Қайтаринглар!

Чубуков. Тфу! Ҳозир! Бўкирма! (*Югуриб чиқиб кетади.*)

Наталья Степановна (*ёлғиз, инграйди*). Нима қилиб қўйдик-а? Қайтаринглар! Қайтаринглар!

Чубуков (*чошиб киради*). Ҳозир келади ва ҳоказо, э жин урсин уни! Уф! Энди у билан ўзинг сўзлаш, худди шундай, мен гаплашишни истамайман...

Наталья Степановна (*инграйди*). Қайтаринглар!

Чубуков (*қичқиради*). Қайтиб келяпти деяпман-ку. О худойим, бўйи етган қизнинг отаси бўлиш қандай кўргилик! Ўзимни-ўзим сўйиб ташлайман! Албатта ўзимни сўяман! Кишини бекордан-бекорга сўкиш, шарманда қилиш, уйдан ҳайдаб чиқариш, буларнинг ҳаммасини сен қилдинг... сен!

Наталья Степановна. Йўқ, сен!

Чубуков. Мен айбдорман, худди шундай!

Остонада Ломов кўринади.

У билан ўзинг гаплашавер! (*Чиқиб кетади.*)

VI

Наталья Степановна ва Ломов.

Ломов (*киради, жуда ҳолдан тойган*). Даҳшатли юрак ўйноғи... Оёқларим қотиб қолди... Биқиним санчяпти...

Наталья Степановна. Иван Васильевич, кечиринг, биз сал қизишиб кетдик... Энди сал эсимга тушди: чиндан ҳам Воловья Лужки сизники эди.

Ломов. Юрагим қинидан чиқиб кетай деяпти... Лужки меники... Иккала кўзим ҳам тиниб кетяпти...

Наталья Степановна. Лужки сизники дедим-ку, сизники... Утиринг...

Утарадилар.

Биз ноҳақ эканмиз.

Ломов. Мен принцип юзасидан шундай қилдим... Менга ер бир пул, принцип қиммат...

Наталья Степановна. Гап худди ана шу принципда-да... Келинг, энди бошқа нарса тўғрисида сўзлашайлик.

Ломов. Бунинг устига, ахир менда далил бор. Амманнинг бувиси дадангизнинг буваси деҳқонларига ана шу...

Наталья Степановна. Бўлди, бўлди, энди бу ҳақда гапирмайлик. (Четга.) Ҳайронман, гапни нимадан бошласам экан... (Унга.) Овга қачон чиқмоқчисиз?

Ломов. Ҳурматли Наталья Степановна, қур овига ўрим-йиғимни тамомлагандан сўнг чиқсам деб турибман. Эҳ, сиз эшитдингизми? Мен қандай бахтсизликка учрадим. Бир тасаввур этинг-а! Узингиз кўрган менинг Угадайм оқсаб қолди.

Наталья Степановна. Эсизгина-я! Нима қилди?

Ломов. Билмайман... Чамамда, оёғи чиққан ёки бошқа итлар тишлаб олган... (Хўрсинади.) Пули-ку майлия, гапирмай қўя қолай, ўзи жуда яхши ит эди! Ахир мен Мироновдан 125 сўмга олгандим.

Наталья Степановна. Иван Васильевич, ортиқ тўлаб юборгансиз.

Ломов. Назаримда, жудаям арзонга тушириб олганман. Бундан яхши ит бўлмайди ўзи.

Наталья Степановна. Дадам ўзларининг Откатайлари учун 85 сўм тўладилар. Откатайнинг сизнинг Угадайингиздан ўлса ўлиги ортиқ!

Ломов. Угадайдан Откатай яхши дейсизми? Э, сизни қаранг-у! (Кулади.) Откатай Угадайдан яхши эмиш!

Наталья Степановна. Албатта, яхши-да! Тўғри, Откатай ҳали ёшроқ, тўла етилгани йўқ, лекин шунга қарамай эпчилликда ҳам, олғирликда ҳам унга тенг келадиган ит йўқ. Бунақаси ҳатто Волчанецкийда ҳам топилмайди.

Ломов. Шошманг, ҳурматли Наталья Степановна, сизнинг пастки жағи устки жағидан калтароқ эканини унутиб қўйибсиз, бундай итлар одатда овни яхши ололмайди!

Наталья Степановна. Бу нима деганингиз? Биринчи марта эшитишим!

Ломов. Ишонтириб айтаманки, итингизнинг пастки жағи устки жағига нисбатан калта.

Наталья Степановна. Сиз уни ўлчаб кўрдингизми?

Л о м о в. Улчаб кўрдим. Қувишда-ку, пича тузук-а, лекин ушлаб олишга келганда бир нарса дейиш қийин...

Н а т а л ь я С т е п а н о в н а. Шунни айтайки, бизнинг Откатай зотдор, юнглари қалин, у Запрягай билан Стамезкадан туғилган, сизнинг олабўжи — сариқ маймунингиз вотини билиб ҳам бўлмайди... Бунинг устига ўлардай қари ҳамда қўтир отдек нимжон...

Л о м о в. Қари бўлса ҳам, лекин Откатайингиз каби итларнинг бештасига бермайман... Тавба, шу ҳам гапми? Угадай — асл ит, Откатайингиз бўлса... Ҳатто бу дақда баҳслашиб ўтиришнинг ўзи кулгили нарса... Сизнинг Откатайингиз каби итлар този сақлайдиган ҳар қандай овчида ачиб-бижиб ётибди. Баҳоси ҳам жуда ошириб юборганда йигирма беш сўмга етиб бормайди.

Н а т а л ь я С т е п а н о в н а. Иван Васильевич, бугун сиз билан сира гаплашиб бўлмайди, елкангизга аллақандай қайсар парилар миниб олганга ўхшайди. Боягина Лужки меники деб оёқ тираб олган эдингиз, энди бўлса Откатайдан Угадай яхши деган гап чиқардингиз. Қўнгидаги гапни гапирмаган кишини ҳеч жиним севмайди-да. Ахир ўзингиз ҳам жуда яхши биласизки, Откатай сизни ҳануз расво Угадайингиздан юз марта яхши. Тескарисини айтишнинг нима кераги бор?

Л о м о в. Наталья Степановна, сиз мени ё кўр, ёки тентак деб ҳисоблаётганингиз аниқ кўриниб турибди. Тушунсангиз-чи, ахир Откатайингизнинг пастки жағи устки жағига қараганда анча калта!

Н а т а л ь я С т е п а н о в н а. Нотўғри.

Л о м о в. Худди шундай!

Н а т а л ь я С т е п а н о в н а (бақиради.) Тўғримас! Ломов. Нимага бақирасиз, хоним?

Н а т а л ь я С т е п а н о в н а. Бўлмаса нега йўқ ердаги гапни айтасиз? Бунга чидаб бўладими! Сизнинг Угадайингизни аллақачон отиб ташлаш фурсати етган, сиз бўлсангиз уни Откатайга тенглаштириб ўтирибсиз!

Л о м о в. Кечирасиз, мен бу баҳсни давом этдиrolмайман. Менинг юрак ўйноғим яна бошланди.

Н а т а л ь я С т е п а н о в н а. Мен шу нарсани яхши сезиб олдимки, ҳеч балони билмайдиган овчилар ҳаммадан кўра кўпроқ баҳслашар эканлар.

Л о м о в. Хоним, ўтинаман сиздан, бас қилинг... Юрагим қинидан чиқиб кетай деяпти... (Бақиради.) Бас дейман!

Наталья Степановна. Откатайни Угадайингиздан юз марта яхши демагунингизча мен жим бўлмайман!

Ломов. Юз марта ёмон! Улиб кетсин ўша Откатайингиз! Чаккам... кўзим... елкам...

Наталья Степановна. Сизнинг расво Угадайингизнинг ҳатто ўладиган турқи ҳам қолмаган, чунки у бусиз ҳам аллақачон ўлакса бўлиб қолган.

Ломов (*ийғлайди.*) Бас дейман! Ҳозир юрагим ёрилиб кетади!

Наталья Степановна. Жим бўлмайман!

VII

Ушалар ва Чубуков.

Чубуков (*киради*). Яна нима жанжал?

Наталья Степановна. Дадажон, виждонан, ростини айт: кимнинг ити яхши — бизнинг Откатайми ёки унинг Угадайими?

Ломов. Степан Степанович, ўтинаман сиздан, ёлғиз биргина сўз денг: сизнинг Откатайингизнинг пастки жағи устки жағига қараганда калтами ё йўқми? Ё ҳа, ё йўқ денг?

Чубуков. Хўш, шундай бўлса нима қибди? У ёғини сўрасангиз, бундан яхши итни бутун уездимиздан тополмайсиз ва ҳоказо.

Ломов. Ахир менинг Угадайим ундан яхши эмасми? Виждонан гапиринг!

Чубуков. Узингизни босиб олинг, азизим... Менга қаранг... Сизнинг Угадайингиз, худди шундай, бирмунча яхши сифатларга эга... У зотдор, оёқлари, сони бақувват, мақтагудек ва ҳоказо. Лекин билишни истасангиз айтай, бу итда, сухсурим, иккита асосий камчилик бор: қариб қолган ҳамда тумшуғи калта.

Ломов. Кечирасиз, юрагим ўйнаб кетяпти... Қани, бўлмаса, фактларга мурожаат қилайлик. Хотирингизда бордир, Маруськинлар майсазорида менинг Угадайим графнинг Размахайи билан қулоғи қулоғига тегиб борган эди, сизнинг Откатайингиз бўлса қарийб бир чақирим орқада қолиб кетганди.

Чубуков. Орқада қолгани тўғри, чунки графнинг ит боқувчиси уни қамчи билан урган эди.

Ломов. Бекорга урмаган, албатта. Ҳамма итлар тулки кетидан кетганда, сизнинг Откатайингиз қўйга ёпишиб қолган эди!

Чубуков. Бекор гап!.. Қўзим, мен жаҳли тез одамман, худди шундай, илтимос қиламан, баҳсни тўхтатайлик. У шунинг учун урдик, бировнинг итига ҳамманинг ҳаваси келади... Ҳа-ҳа! Ҳаммаси ҳасадчи! Сиз ҳам жаноб, бундан мустасно эмассиз! Дарров, худди шундай, бировнинг ити салгина сизнинг Угадайингиздан дурустроқ чиқиб қолганини сезсангиз, шу заҳоти ҳалиги... шунга ўхшашлар... Ахир ҳаммаси менинг эсимда!

Ломов. Менинг ҳам эсимда!

Чубуков (масхара қилиб). Менинг ҳам эсимда эмиш... Хўш, нима сизнинг эсингизда?

Ломов. Юрак ўйноғи... Оёғим қотиб қолди... Мажолим йўқ.

Наталья Степановна (масхара қилиб). Юрак ўйноғи эмиш... Сиз ҳам овчи бўпсизми-а? Сизга тулки овлаш эмас, ошхонага кириб, печь устида сувараклар ўлдириб ётиш керак! Юрак ўйноғи эмиш...

Чубуков. Рост-да, овчи бўпсизми? Сиз, худди шундай, юрак ўйноғи бўлганингиз учун эгарда эмас, уйда ўтиришингиз керак. Тузуккина ов қилсангиз ҳам майли эди-я, сиз фақат баҳслашгани ва бошқаларнинг итларига халақит бергани борасиз ва ҳоказо. Мен жаҳли тез одамман, келинг бу ҳақда гапни тўхтатайлик. Умуман сиз, худди шундай, овчи эмассиз!

Ломов. Сиз-чи, сиз овчимисиз? Сиз овга фақат графга хушомадгўйлик қилгани ва фитна тўқигани борасиз... Юрагим!.. Фитначисиз!

Чубуков. Нима? Мен фитначиманми? (Бақиради.) Овозингни ўчир!

Ломов. Фитначи!

Чубуков. Гўдак! Итвачча!

Ломов. Қари каламуш! Мунофиқ!

Чубуков. Оғзингни юм, йўқса ёмон милтиқ билан худди какликдек отиб ташлайман! Мақтанчоқ!

Ломов. Ҳаммага ҳам маълумки, ҳалиги, оҳ юрагим! Марҳума хотинингиз сизни тутиб олиб урарди... Оёғим... чаккам... учқунлар... Йиқилиб тушай деяпман, йиқилиб кетаман!..

Чубуков. Сен эса хизматкоринг исканжасидан чиқмайсан!

Ломов. Мана, мана, ҳозир... юрагим ёрилди! Елкамдан жон чиқди... Елкам қани? Уляпман! (Креслога йиқилади.) Докторни чақиринглар! (Ҳушидан кетади.)

Чубуков. Гўдак! Сутдан чиқмаган! Мақтанчоқ! Бошим айланяпти! *(Сув ичади.)* Мазам қочди!

Наталья Степановна. Сиз овчи бўпсизми? Сиз отга минишни ҳам билмайсиз! *(Дадасига.)* Дада, унга нима қилди! Дада, қара-чи, дада! *(Чийиллайди.)* Иван Васильевич! Ўлиб қолибди-ю!

Чубуков. Мазам қочди!.. Нафасим бўғиляпти!.. Ҳаво беринг!

Наталья Степановна. Ўлиб қолибди! *(Ломовнинг энгидан тортади.)* Иван Васильевич! Иван Васильевич! Нима қилиб қўйдик биз! Ўлибди! *(Креслога ўзини ташлайди.)* Доктор чақиринг керак, доктор! *(Жазаси тутади.)*

Чубуков. Оҳ!.. Нима бўлди? Сенга нима бўлди?

Наталья Степановна *(инграйди)*. У ўлибди!.. Улибди!

Чубуков. Ким ўлибди? *(Ломовга қарайди.)* Чиндан ҳам ўлиб қолибди-ку! Вой, худойим! Доктор чақирилсин! *(Ломовнинг лабига стаканда сув тутади.)* Ичинг!.. Йўқ, ичмаяпти... Демак, ўлибди ва ҳоказо... Қандай бахтсиз одамман! Нега ўзимни-ўзим пешонамдан отиб ташламайман? Нима сабабдан шу маҳалгача ўзимни сўймадим? Нимани кутиб ўтирибман? Менга пичоқ беринглар! Пистолет беринглар!

Ломов қимирлайди.

Тириляпти шекилли... Сув ичинг!.. Худди шундай...

Ломов. Учқунлар... туман... Қаердаман ўзим?

Чубуков. Тезроқ уйланинг-да, қорангизни кўрсатманг! Қизим рози! *(Ломов билан қизининг қўлини бирлаштиради.)* У рози ва шунга ўхшашлар. Қўшма қаринглар ва хаказо. Фақат мени тинч қўйинглар!

Ломов. А? Нима? *(Ўрнидан туради.)* Кимга?

Чубуков. Қизим рози деяпман! Қани ўпишинглар ва... жин урсин сизларни!

Наталья Степановна *(инграйди)*. У тирик... Ҳа, ҳа, мен розиман.

Чубуков. Упишинглар!

Ломов. А? Ким билан? *(Наталья Степановна билан ўпишади.)* Жуда соз... Менга қаранг, нима гап ўзи? Э, ҳа, энди тушундим... Юрагим... учқунлар... Наталья Степановна, мен бахтиёрман... *(Унинг қўлини ўпади.)* Оёқларим қотиб қолди...

Наталья Степановна. Мен... мен ҳам бахтиёрман...

Чубуков. Уф! Елкамдан тоғ ағдарилгандай бўлди...

Наталья Степановна. Лекин... энди иқрор бўлинг; Угадайингиз Откатайдан ёмон.

Ломов. Яхши!

Наталья Степановна. Ёмон!

Чубуков. Мана оилавий бахтиёр ҳаёт бошланди! Шампанское келтиринг.

Ломов. Яхши!

Наталья Степановна. Ёмон! Ёмон! Ёмон!

Чубуков (*иккаласининг ҳам овозини босишга тиришиб*). Шампанское дейман! Шампанское!

Парда

ЗУРАКИ ТРАГИК

(Дача ҳаётидан лавҳа)

Бир кўринишли ҳазил

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Иван Иванович Толкачев. Ояла бошлиғи.
Алексей Алексеевич Мурашкин. Унинг дўсти.

Воқиа Петербургда, Мурашкин квартирасида бўлиб ўтади. Мурашкиннинг кабинети. Юмшоқ мебеллар қўйилган. Мурашкин ёзув столи ёнида ўтирибди. Толкачев кириб келади. Унинг қўлида лампа учун олинган шар шиша, ўйинчоқ велосипед, шляпалар солинган уч дона картон қути, кўйлақлар тугилган каттакон тугун, пиво солинган чипта халта ва бошқа бир қанча майда тугунлар бор. У кўзлари билан маъносиз боқади ва мадори қуриб, юмшоқ кенг диванга ўтириб қолади.

Мурашкин. Салом, Иван Иванович! Келганингдан жуда хурсандман. Қаёқдан келяпсан?

Толкачев (оғир нафас оларкан). Азизим, қадрдоним... Сенга илтимосим бор... Ўтинаман сендан... Эртагача менга тўппончангни бериб тур. Бир яхшилик қил, ошнам!

Мурашкин. Тўппончани нима қиласан?

Толкачев. Керак... Оҳ, худойим-эй!.. Қани, сувдан берчи... Тезроқ сув бер!.. Керак бўлиб қолди-да... Кечаси қоп-қоронғи ўрмондан боришга тўғри келади, шу туфайли; сендан ҳам... Ҳар эҳтимолга қарши. Бир яхшилик қил, ошнам, бериб тур!

Мурашкин. Қўй ёлғон гапни, Иван Иванович! Қоп-қоронғи ўрмонга бало борми? Афтидан бирон фалокатни ўйлаб қўйганга ўхшайсан? Шундай башарангдан кўриб турибман, аллақандай фалокатни бошламоқчисан! Сенга нима жин урди? Мазанг йўқми?

Толкачев. Тўхта ахир, нафасимни ростлаб олай...
Ё тавба. Худди итдек қийналиб кетдим. Бутун аъзойи ба-
данам ва бошим шундай зирқиллайдики, гўё, мендан ка-
боб қилишганга ўхшайди. Пичоқ бориб суякка тақалди,
тоқатим тоқ бўлди. Бир ошналик қил, мендан ҳеч нима сў-
рама-ю, ҳеч балони суриштирма... Тўпончангни бер! Ути-
ниб сўрайман сендан!

Мурашкин. Бўпти, бўпти! Иван Иванович, бу қандай
продасизлик ахир? Ўзинг оила бошлиғи бўлсанг, яна стат-
ский советниксан! Уялсанг-чи.

Толкачев. Менинг нима оила бошлиғи. Мен жа-
фокашман! Юк ортилган ҳайвонман, негрман, қулман, ҳа-
мон алланимани кутаётган, шу маҳалгача ўзини нариги
дунёга жўнатмаган разил, мутаҳамман! Латтаман, аблаҳ-
ман, тентакман! Нима учун яшаяпман! Нега керак? (*Ўр-
нидан туриб кетади.*) Қани, ўзинг айт-чи, ахир нима учун
мен яшаяпман? Ана шу сира тугамовчи, уст-устига қа-
лашиб ётган маънавий ва жисмоний изтироб, азоб-уқубат-
нинг нима кераги бор? Мен биламан, агар бирор ғоя деб
азоб чексанг, у бошқа гап, ҳа! Аммо, шайтон олгур хотин-
ларнинг юбкаси билан лампа шарлари деб азоб чекиш ин-
софданми, йўқ! Камина қуллари бўлса! Йўқ, йўқ, йўқ!
Менга шу ёғи ҳам етади! Бас энди!

Мурашкин. Сен бақира берма, қўшнилари эшитиб
қолишади?

Толкачев. Майли, қўшнилари ҳам эшита берсин,
менга энди барибир! Агар сен тўпончангни бермасанг,
бошқа биров бериб туради, лекин менга энди бу ҳаёт ха-
ром! Масала ҳал, вассалом.

Мурашкин. Тўхта ахир, тугмамни узиб юбординг.
Етиғи билан гапиргин. Ҳар қалай ҳаётингнинг нимаси
ёмонлигига тушунолмади турибман, қани айт-чи?

Толкачев. Нимаси дейсанми? Нимаси ёмон деб сў-
раяпсанми? Марҳамат қил, барини сўзлаб бераман! Мар-
ҳамат! Бор гапни айтсам, эҳтимол, юрагим бўшаб енгил
тортарман. Қани ўтирайлик. Қулоқ бер бўлмасам... Оҳ,
жоним-эй, нафасам сиқилиб кетяпти... Ҳеч бўлмаса ма-
на шу бугуннинг ўзини мисолга олайлик. Қани кўрайлик.
Ўзингга ҳам маълумки, эрталаб соат ўндан тўртга қадар
канцелярияда қадалиб ўтириш керак бўлади. Иссиқ, дим,
пашша демаганинг ажиб-бижиб ётибди, гапнинг очиги,
ошнам, худди қиёмат-қойим дейсан. Котиб отпуссада,
Храпов уйланаман, деб жўнаб кетган, канцеляриядаги

майда чурвақалар бўлса дача, ишқу муҳаббат, яна ҳаваскорлик спектаклларидан бўшамайди. Ҳаммалари чалажон, уйқисираган, ичкиликдан бошлари гаранг, улардан бирон нимани билиб, тегига етиш ҳам амри маҳол. . . Котиблик лавозимини чап қулоғи эшитмайдиган ва ошиқи беқарор бўлиб қолган бир нусха бажаради; канцелярияга иш билан келганларнинг бари эсини йўқотган, ҳаммалари аллақаёққа шошар, ошиқар, жаҳли чиқар, дўқ урар, ҳамма ёқ аралаш-қуралаш бўлиб ётибди, худди дод деб юборгинг келади, чатоқлик, тўс-тўполон, қий-чув. Ишимиз бўлса асти сўрама — ёвуз, разил, бир хилдаги иш: ўша справка, алоқа қоғози, яна справка, алоқа қоғози — зиғир ёғдай кўнгилга урди, бир тус, бир ранг. Биласанми, бундан жонинг нақ ҳиқилдоғингга келади. Қани, сувдан яна бер-чи. Маҳкамадан тинканг қуриб, худди дўппослангандай чиқасан, мана энди овқатланиб, мазза қилиб, оёқларни узатиб ухласанг дейсан, йўқ, қаёқда! Сен дачада туришингни, ўзингни қул, мараз, чипта, сумалак эканингни унутмаслигинг керак, марҳамат қилиб, итти боласидай тентираб, тезда оёғингни қўлингга олиб, берилган топшириқларни бажаришга кириш. Бизнинг дачаларда ажойиб бир нарса расм бўлиб қолди: агар дачада турувчилардан бири шаҳарга тушадиган бўлса борми, хотинингни гапирмаёқ қўя қол, ҳар қандай дачали аблаҳ, сенга сон-саноксиз топшириқлар беришга ҳаққи бор ва у истаганча буйруқ қила олади. Хотиним, шаҳарда модистка олдига албатта кириб, кўйлагининг кўкрагини кенг, елкасини тор қилиб қўйгани учун уришиб чиқишни буюрди; Соничкага башмоғини алиштириб чиқиш керак, қайинсинглимга берилган намунага мувофиқ йигирма тийинга қирмизи ранг шойи ва уч аршин тасма олишим лозим. . . Мана, тўхтаб тур, мен сенга ҳозир барини ўқиб бераман. (*Чўнтагидан бир парча қоғоз чиқариб, ўқий бошлайди.*) Лампа учун шар шиша; бир қадоқ ветчинадан қилинган колбаса; беш тийинли қалампир мунчоқ ва долчин; Мишага канакунжут мойи; ўн қадоқ шакар; уйга кириб мис тоғора билан қанд туядиган ховончани олиш; ўн тийинга корбол кислотаси, персид порошоги ва упа сотиб олмоқ керак; яна йигирма шиша пиво; сирка эссенцияси ҳамда Шансо хоним учун саксон иккинчи размер корсет. . . Уф! Яна уйдан Мишанинг кузлик пальтоси билан калошини олишни унутмаслик лозим. Бу хотиним билан уйдагиларнинг буйруқлари. Энди шайтон олгур қимматли қўшнилари би-

лан танишларимизнинг топшириқларини эшит. Эртага Власинлар уйида ўғли Володянинг туғилган куни, шу туфайли унга велосипед сотиб олиш зарур, подполковникнинг хотини Вихрина ҳозир ғалати аҳволда, худди шу муносабат билан ҳар куни акушерка олдига кириб, уни таклиф этишим лозим. Ва ҳоказолар. Ёнимда ҳозир ана шундай мактублардан нақ бештаси бор, яна эсимдан чиқмасин деб рўмолчамнинг ҳамма ёғини тугиб ташлаганман. Ана шундай, отажоним, хизмат соатлари билан поезд орасида худди итдай санқиб, тилингни осилтириб шаҳар кезасан — югурасан, еласан, туғилганингга ҳам пушаймон бўлиб кетасан. Магазиндан чиқиб дорихонага югурасан, дорихонадан модистканикига, ундан колбаса дўконига чопасан, кейин яна дорихонага равона бўласан. Бу ерда қоқилиб кетсанг, у ерда пулинг тушиб қолади, учинчи жойда эса харид қилган нарсангга пул тўлаш эсингдан чиқиб, қарайсанки, орқангдан жанжал-сурон кўтариб қувиб қолишади, тўртинчи жойда эса бирор хотиннинг шлейфи¹ни босиб оласан. . . Тфу! Мана бундай югур-югурдан жинни бўлиб қолиш ҳеч гап эмас, кун бўйи шундай эзилиб кетасанки, силланг қуриб, кейин туни билан суякларинг зирқиллаб оғрийди, тушингга нуқул тимсоҳлар кириб чиқади. Хўп, топшириқлар ҳам бажарилди дейлик, бари нарса сотиб олинди, хўш, энди уларнинг барчасини қандай қилиб жойлайсан? Жумладан, ўзинг айтчи, оғир мис ховончани қандай қилиб лампа шиша билан, карбол кислотасини чой билан бирга жойлаштириш мумкин? Пиво бутилкалари билан велосипедни қандай қилиб бирга қўшиб боғлайсан? Оҳ, қандай оғир, машаққатли иш, ақл учун муаммо, ребус! Бошингни минг оғрит, қандайин айёрлик қилма, барибир, ахийри нима балонидир синдириб борасан ё тўкиб кетасан. Вокзалда ва вагонда эса қўлларинг ёзиқ, оёқларинг тарвақайлаган, даханинг билан тугунлардан бирортасини қисиб ушлаб олганча, ҳамма ёғингга чипта халта, картон қути ва шунга ўхшаган бемаза лаш-лушлар осилган, тура берасан. Поезд йўлга тушиши билан йўловчилар юкларингни турли томонга иргита бошлайди: сен буюмларинг билан бировларнинг жойларини эгаллаб олгансан. Бақиршади, кондукторни чақиривади, поезддан тушириб юбормоқчи бўлишади, мен нима дердим! Индамай қола бераман, худди калтакланган эшакдек кўзимни

¹ Хотин-қизлар кўйлагининг орқадан ерга судралиб юрадиган этаги.

лўқ қилиб тура бераман. Энди бу ёғини эшит. Шундай қилиб алҳол ўз дачамга етиб бораман. Мана энди шу захматлар эвазига мазза қилиб ичиб, еб, ухлайман дейсан, тўғрими сўзим? Аммо булар қаёқда. Хотинча аллақачон мени пойлаб турган бўлади. Энди шўрвани ичиб улгурмай, сен бандан бечорани тап этиб ёқангдан бўғиб олади, қани марҳамат қилсинлар, бирон ҳаваскорлик спектаклига ёки танца доирасига киришни истайдиларми? Қаршилиқ қилишга ҳаққинг йўқ. Сен — эрсан, «эр» деган нарса дачалилар тилида миниб юрса ва истаган миқдорда юк ортса бўладиган сўзсиз ҳайвон, тилсиз махлуқ дегани. Ноилож борасан-да кўзингни лўқ қилиб «Олижаноб оиладаги жанжал» ёки аллақандай «Мотя» деган томошани кўрасан, хотинингнинг буйруғига мувофиқ қарсақ чаласан ва озиб кета берасан, ингичка тортиб, ҳар минутда ўзингни шол бўлиб қолишингни кутиб ўтирасан. Кейин доврага қараб, хотинингга танца тушиш учун тузукроқ кавалер топиб берасан, борди-ю кавалерлар етишмай қолса, унда ўзинг кадрилга тушишинг керак. Ярим кечадан ошиб кетгандан кейин театр ёки балдан қайтиб келасан, лекин энди сен одамга ўхшамайсан, чиқариб ташласа бўладиган ўлаксага айланиб қоласан. Ниҳоят сен ўз мақсадингга эришасан: ечиниб, ўрнингга ётасан. Жуда соз, қани энди кўзларингни юм-да, ухлай бер. . . Ҳамма нарса жойида, вазият шоирона ва илиқ, девор орқасида болалар ҳам чийиллашмайди. Хотининг ҳам ёнингда йўқ, виждонинг ҳам соф — бундан ортиқ яна нима керак. Энди кўзинг илинганда — бирдан. . . Ҳа бирдан: жиз этган овоз эшитилади. . . Чивинлар! (*Ўрнидан ирғиб туриб кетади.*) Бу лаънати, малъун чивинлар, харом ўлгур қабиҳ, чивинлар! (*Муштини тугиб, силкитади.*) Чивинлар! Бу қип-қизил азоб-уқубат, ашаддий қийноқ, инквизиция! Жиззи! . . Тағин шундай ғамгин ва шикоятмуз жизиллайдики, гўё узр сўраётгандай, лекин, аблаҳ, чаққанда шундай боплайдики, кейин роса бир соат қашинасан. Ўрнингдан туриб папирос чекасан, уларни тутиб — урасан, бошинг билан ўраниб оласан, шундаям улардан қутулмайсан! Охири бўлмагач, боре дейсан-да: мана лаънатилар, еб қўя қолларинг, деб ўзингни қийноққа, бурда-бурда қилишга топширасан! Чивинларга энди кўникиб улгурмай, янги машаққат бошланади: залда хотинчанг ингичка овоз — тенор билан романслар ўрганишга киришади. Қундуз куни ётиб ухлашади, тун бўйи ўша ҳаваскорлик концертлариға

тайёргарлик кўришади. Оҳ худойим-эй! Бу тенор деганлари шундай азоб-уқубатки, унинг олдида чивинлар ип эшолмайди. *(Ашула айтади.)* «Ешлик мени ҳалок этди, дема...» «Мен мафтун бўлиб, яна олдинда турибман...» Оҳҳ, аб-блаҳлар-ей! Бутун жонимни суғуриб олишди! Мен сал бўлса ҳам уларнинг овозини босиш учун шундай ҳийла ўйлаб топганман: бармоғим билан қулоғим ёнига, чаккамга чертиб ётаман. Нақ эрталабки соат тўртларгача, то улар тарқалиб кетишгунича шундай чаккамга уриб чиқаман. Оҳ, қани ошнам, яна сувингдан берчи... Ортиқ чидолмайман... Ўзинг айт ахир, мана шундай уйқига тўймай, эрталаб соат олтида турасан-да, поездга, станцияга қараб югурасан. Кеч қолишдан кўрқиб, оёғингни қўлингга олиб чопасан, яна бунинг устига лойгарчилик, туман, совуқни айтмайсанми, брр! Шаҳарга етиб боргач, ўша эски нағманг яна бошқатдан бошланади. Ана шундай, ошнам. Ҳаёт шунақа разил. Мен ўз душманимга ҳам бундай ҳаётни раво кўрмайман. Биласанми, буларнинг ҳаммаси мени ҳолдан тойдирди. Нафасим бўғилади, жиғилдоним қайнайди, ҳамиша нимадандир чўчиб тураман, ошқозон ишдан чиққан, кўз олдим қоронғулашади... Ишонасанми, жинни бўлай деб қолдим... *(У ёқ-бу ёққа аланглаб қарайди.)* Бу гап фақат орамизда қолсин... Мен Чечотга ёки Мержеевскийга бориб учрашсам, деб турибман. Ошнам, баъзан аллақандай ҳолга тушиб қоламанки, асти қўя бер. Биласанми, алам қилиб, ғазабинг кўзиб турган минутда, яъни чивинлар чаққан ёки тенорлар ашула айтиб турган паллада бирдан кўз олдинг қоронғулашиб кетади, ирғиб ўрнингдан турасан-да, кейин худди оёғи куйган товукдай бутун уй бўйлаб югурасан: «Қонсираб кетяпман! Қон!» деб бақира бошлайсан. Чиндан ҳам шундай фурсатда бирон кишининг биқинига пичоқ суқиб юборгинг, ёки бошига стул билан тушириб қолгинг келади. Кўрдингми, дача ҳаёти кишини нималарга дучор қилади! Ҳеч ким сенга ачинмайди, ҳеч ким сен билан ҳамдардлик қилмайди, гўё ҳамма нарса худди шундай бўлиши керакдек. Аксинча, кулишади. Ахир, тушунсангчи, мен ҳайвонман, лекин, мен ҳам яшашни истайман! Бу масхарабозлик эмас, фожиа! Менга қара, тўппончангни бермасанг ҳам, сал ачинсанг-чи кишига!

М у р а ш к и н. Мен ачиняпман.

Т о л к а ч е в. Қандай ачинаётганларингни кўриб турибман... Хайр бўлмаса. Мен ҳали килька билан колба-

са олишим керак. . . яна тиш порошоги ҳам олишим зарур, кейин вокзалга чиқиб кетаман.

М у р а ш к и н. Сенинг дачанг қаерда?

Т о л к а ч е в. Дохлая речкада.

М у р а ш к и н (*хурсанд*). Наҳот, ростдан-а? Менга қара, сен ўша ердаги дачада турувчи Ольга Павловна Финбергни билмайсанми?

Т о л к а ч е в. Биламан. Ҳатто танишлигим ҳам бор.

М у р а ш к и н. Ростданми? Буни қара, қандай қулай фурсат! Жуда хонаси келиб қолди-да, бу сенинг одамгарчилигинг. . .

Т о л к а ч е в. Нималар деяпсан?

М у р а ш к и н. Азизим, қимматли дўстим, сен менинг кичик бир илтимосимни ўта. Бир ошначилик қил! Чин сўзингни айт, бажараман, деб ваъда бер!

Т о л к а ч е в. Нима дейсан?

М у р а ш к и н. Сенга иш бўлмаса агар, дўстлигимиз юзасидан! Азизим, ўтинаман сендан. Биринчидан, Ольга Павловнага мендан кўпдан-кўп салом топширасан, кейин менинг соғ ва саломат эканимни айтиб, қўлларини ўпасан. Иккинчидан, у кишига кичик бир нарса бераман, олиб кетасан. Тикув қўл машинаси олиб беришни жуда илтимос қилган эдилар, машинани олишга олдим-у, лекин элтиб берадиган одам топилмай турувди. . . Сен олиб кета қол, қадрдоним! Ҳа, айтгандай, бир йўла манави қафасни — канарейкани ҳам бирга ола кет. . . Фақат эҳтиёт бўл, қафаснинг эшикчаси синиб қолмасин. . . Нимага менга тикилиб қолдинг, галати қарайсан?

Т о л к а ч е в. Тикув машинаси. . . Қафасда канарейка. . . Саъвалар. . . Қизилтўш. . .

М у р а ш к и н. Иван Иванович, сенга нима бўлди? Нега қизариб кетдинг?

Т о л к а ч е в (*депсиниб*). Қани, машинангни бер! Қафасинг қаерда? Ўзинг ҳам устимга миниб ол! Ма, ғажи одамни! Тилка-пора қил! Еб қўя қол! (*Муштини қисади*.) Қонсираб кетяпман! Қон! Қон!

М у р а ш к и н. Ҳой, жинни бўлиб қолдингми?

Т о л к а ч е в (*унга ташланиб*). Қонсираб кетяпман! Қон!

М у р а ш к и н (*жони чиқиб кетади*). У жинни бўлиб қолди! (*Бақиради*.) Петрушка! Марья! Қаёқдасизлар? Ҳой одамлар, қутқаринг!

Т о л к а ч е в (*унинг орқасидан хона бўйлаб қувиб*). Қонсираб кетяпман! Қон!

П а р д а

ТУИ

Бир пардали пьеса

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Евдоким Захарович Жигалов. Хизматдан бўшаган коллегия регистратори.

Настасья Тимофеевна. Унинг хотини.

Дашенька. Уларнинг қизи.

Эпаминонд Максимович Апломбов. Дашеньканинг унашилган йигити.

Федор Яковлевич Ревунов—Қараулов. Хизматдан бўшаган 2-даражали капитан.

Андрей Андреевич Нюнин. Страхование жамияти агенти.

Анна Мартиновна Змеюкина. 30 яшар доя хотин, туқ қизил кийимда.

Иван Михайлович Ять. Телеграфист.

Харлампий Спиридонович Димба. Грек-кондитер.

Дмитрий Степанович Мозговой. Қўнгилли флот матроси.

Куёв жўралари, кавалерлар, лакейлар ва бошқалар.

Воқиа кухмистер Андроновнинг залларидан бирида бўлади. Епёруг қилиб чироқлар ёқилиб қўйилган зал. Катта стол нозу неъматлар билан ясашиб қўйилган. Стол атрофида фрак кийган лакейлар хизматга ҳозир бўлиб туришибди Саҳнанинг орқасида музика сўнги кадрий фигурасини ўйнапти.

Змеюкина, Ять ва куёв жўраси саҳнадан юриб келишади.

Змеюкина. Йўқ, йўқ дедим, йўқ!

Ять (*унинг орқасидан юриб*). Раҳмингиз келсин!
Раҳм-шафқат қилинг.

Змеюкина. Йўқ, йўқ дедим, йўқ!

Куёв жўраси (*уларнинг кетидан шошилиб келиб*).
Жаноблар, бундай қилишингиз яхши эмас! Қаёққа кетяп-
сиз? Гран-рон-чи? Гран-рон, силь-ву-пле! (*Чиқиб кетади-
лар.*)

Настасья Тимофеевна билан Апломбов кириб кели-
шади.

Настасья Тимофеевна. Менинг бошимни бўл-
магур гаплар билан қотиргунча бориб танца қилсангиз-чи.

Апломбов. Мен бирон Спиноза эмасманки, алмойи-
алжойи оёқ ташлаб ўйинга тушсам. Мен эс-ҳушлик, феъ-
ли-хуйлик одамман, бундақанги бемаъни ўйин-кулгидан
ҳеч қандай лаззат олмайман. Лекин гап танцала эмас.
Айбга буюрмайсиз, татап, лекин сизнинг кўп ишлари-
нгизга ақлим етмайди. Масалан, уй-рузгор буюмларидан
ташқари, қизингиз учун яна икки ютуқ билети ҳам бе-
раман, деб ваъда қилган эдингиз. Қани шу билетлар?

Настасья Тимофеевна. Нимагадир бошимга
оғриқ кириб қолди... Об-ҳавонинг айниш аломати бўл-
са керак... Ҳаво исиб кетса керак!

Апломбов. Сиз гапни чалғитмай қўя қолинг. Билет-
ларингиз гаровга қўйилганини бугун билиб қолдим. Ке-
чирасиз, татап, фақат эксплуататорлар шундай қилиши
мумкин. Мен эгоистицизмдан шундай деб айтаётганим
йўқ — менга сизнинг билетларингиз керак эмас, мен
принцип юзасидан гапиряпман, ундан кейин, мени ҳеч
ким лақиллатаман деб хомтама ҳам бўлмай қўя қолсин.
Қизингизни мен бахтлиқ қилдим, агар сиз шу бугун би-
летларни қўлимга тутқизмасангиз, қизингизни кашага
қўшиб еб қўя қоламан. Мен олижаноб одамман!

Настасья Тимофеевна (*столга кўз югурти-
риб, ундаги овқат анжомларини санаб*). Бир, икки, уч,
тўрт, беш...

Лакей. Ошпаз, мороженога ром қўшиб берайми,
модера қўшибми, ёки ҳеч нима қўшмай қўя қолайми, деб
сўрапти.

Апломбов. Ром билан. Яна хўжайинга айт, вино
оз дейишяпти, дегин. Яна айт, го-сотерн ҳам қўйсин. (*Нас-
тасья Тимофеевнага.*) Сиз яна бугун зиёфатга генерал
ҳам келади деб ваъда қилган эдингиз, шартимиз ҳам шун-
дай эди. Қани генералнинг келгани, қани?

Настасья Тимофеевна. Азизим, айб менда
эмас.

Апломбов. Бўлмаса, кимда?

Настасья Тимофеевна. Айб Андрей Андреевчида... Кеча келган эди, росмана генерални бошлаб келаман, деб ваъда қилиб кетган эди. (*Хўрсиниб қўяди.*) Ҳеч қаердан топилмаган бўлса керак, топса бошлаб келарди... Нима, келса бизга оғирлиги тушарди дейсизми? Азиз боламиз учун ҳеч нарсамизни аямаймиз. Генерал керак бўлса, генерал...

Апломбов. Хўш, ундан кейин-чи. Мен Дашенькани хотинликка сўрашмдан олдин, анави телеграфист Ять унинг кўнглини овлаб юрганлигини ҳамма, шу жумладан, татап, сиз ўзингиз ҳам биласиз, нима сабабдан уни таклиф қилдингиз? Бундан хафа бўлишимни билмасмидингиз?

Настасья Тимофеевна. Оҳ, отинг нимаиди? Эпаминонд Максимич, уйланганинга ҳали бир кун ҳам бўлгани йўқ-ку, гап-сўзларинг мени ҳам, Дашенькани ҳам жонимиздан тўйдириб юборди. Бир йилдан кейин ҳали нима бўларкин? Жуда ҳам жонга тегадиган, ўлгудай зиқ одам экансан!

Апломбов. Тўғри гап туққанинга ҳам ёқмайди, лаббай? Бўлмаса, қани сиз олижаноблик қилинг-чи. Сиздан мен фақат бир нарса кутаман: олижанобликни қўлдан берманг!

Залдан бир эшикдан иккинчи эшикка жуфт-жуфт бўлиб grand-ronдин танца қилиб ўтиб туришади. Олдинги жуфт танца қилувчилар куёв жўраси билан Дашенька, кейингилар Ять билан Змеюкина. Энг кейиндагилар келиб-келиб залда қолишади. Жигалов билан Димба залга кириб келишиб стол ёнига боришади.

Куёв жўраси (*бақириб*). Променад! Мсьё, променад! (*Саҳнанинг орқасида.*) Променад!

Танца қилувчилар чиқиб кетишади.

Ять (*Змеюкинага*). Раҳмингиз келсин! Гўзалим, Анна Мартиновна, раҳм қилсангиз-чи!

Змеюкина. Қандай одамсиз, ахир... Бугун овозим жойида эмас деб айтдим-ку сизга.

Ять. Утириб сўрайман, бир ашула айтиб беринг! Битта потага айтиб беринг! Раҳмингиз келсин! Биттагина потага!

Змеюкина. Жонимга ҳам тегдингиз. (*Утириб ўзини елтиди.*)

Ять. Ўзингиз раҳм деган нарсани билмас экансиз! Бағрингиз тош бўлса ҳам, кечирасиз, овозингиз шундай чиройлики, кишини эритиб юборади-я! Шундай товушинг-

из билан сизга акушеркалик қилиш ярашмайди, сиз халойиқ олдида концерт беришга яратилган экансиз! Мана бу фифитурани... мана бунн... *(Узи ашула айтади.)* Шундай чиройли қилиб айтар экансиз-ки. «Мен сизни севардим, севгим ҳали беҳуда...» Гўзал!

З м е ю к и н а *(хиргойи қилиб ашула айтади).* «Мен сизни севардим, севгим эҳтимол...» Шуними?

Я т ь. Ҳа, ҳа шунн! Нақадар гўзал!

З м е ю к и н а. Йўқ, бугун товушим жойида эмас. Манг, мени елпнб туринг... Иссиғлаб кетдим! *(Апломбовга.)* Эпаминонд Максимич, сизга нима бўлди, туртайиб қолибсиз? Куёв деган ҳам шундай бўларми? Уят эмасми сизга, бетингиз курсин! Ниманинг хаёлини суряпсиз?

А п л о м б о в. Уйланиш демак — жиддий қадам қўйиш демакдир! Ҳамма томонларини яхшилаб, пухта ўйлаб кўриш лозим бўлади.

З м е ю к и н а. Ҳаммангиз ўлгудай ноумид бандаларсиз! Сизнинг ёнингизда турсам нафасим қисилиб ўлай деб қоламан... Менга атмосфера беринг! Эшитяпсизми? Атмосфера беринг менга, деяпман. *(Хиргойи қилиб ашула айтади.)*

Я т ь. Қандай чиройли! Қандай гўзал!

З м е ю к и н а. Елпнб ўтирсангизчи, елпинг, бўлмаса юрагим торс ёриламадан деяпти. Нега бундай нафасим қисилиб кетяпти, нимадан бундай бўляптийкин?

Я т ь. Чунки, терлаб кетибсиз...

З м е ю к и н а. Фу, жуда ҳам беодобсиз-да! Киши деган ҳам шундай бемаза гапларни гапирадими?

Я т ь. Биз гуноҳкор. Албатта, сиз, кечирасиз, зодогонлар орасида юриб ўрганиб қолгансиз ва...

З м е ю к и н а. Қўйинг, ўз жони-қолимга! Поэзиядан келинг, кишини хурсанд қиладиган гаплардан гапиринг! Елпинг, елпинг...

Ж и г а л о в *(Димбага).* Яна биттадан ичамизми Дейман! *(Қуяди.)* Қачон ичсанг ҳам бўлаверади. Энг муҳими, Харлампий Спиридонич, ўз ишингни эсдан чиқариб қўймасанг бўлгани. Ичгин-у, ишингни ҳам билгин... Ичиш бўлса, ичса нима қилибди? Ичса бўлаверади... Сизнинг соғлигингизга! *(Ичишади.)* Грециянгизда арслонлар бўладими?

Д и м б а. Бўлади.

Ж и г а л о в. Йўлбарслар-чи?

Д и м б а. Йўлбарслар ҳам бор, сизнинг Россиянгиз-

да ҳеч бало йўқ, Грецияда ҳамма нарса бор. У ерда отам ҳам, амаким ҳам, ака-укаларим ҳам бор, бу ерда бўлса ҳеч кимим йўқ.

Жигалов. Ҳм... Кашалотлар борми Грециянғизда?

Димба. Ҳамма нарса бор.

Настасья Тимофеевна (*эрига*). Бекордан-бекорга ичиш-ейишнинг нима кераги бор? Энди ҳаммалари ҳам келиб ўтириша қолишса бўларди дейман. Ҳадеб вилкангни қисқичбақага тикавермасанг-чи... Буни генералга атаб қўйишган. Келиб қолса ҳам ажаб эмас...

Жигалов. Грецияда қисқичбақа ҳам бўладими?

Димба. Бор... У ерда ҳамма нарса бор.

Жигалов. Ҳм. Коллегия регистраторлари-чи, борми?

Змеюкина. Грециянинг атмосфераси ҳам аллақандайдир!

Жигалов. Фрибгарликлар ҳам сероб бўлса керак?

Греklar нима-ю, арманлар ёки лўлилар нима — барибир. Губка ёки тилла балиқ сотади-ю, сени шилиб олиш пайдан бўлиб туради. Яна ичайликми, дейман?

Настасья Тимофеевна. Бекорга ичаверадимми? Ҳаммалари келиб ўтира қолишса ҳам бўларди дейман. Соат ўн бирдан ошиб қолди...

Жигалов. Ўтириш бўлса, ўтира қолайлик. Жаноблар, марҳамат қилсинлар! Марҳамат! (*Бақиради*.) Қани дастурхонга! Йигитлар!

Настасья Тимофеевна. Азиз меҳмонлар, марҳамат қилсинлар. Қани дастурхонга қарасинлар!

Змеюкина (*стол ёнига келиб ўтириб*). Поэзия истар кўнглим! Анави, тинчимаган бўлса, худди бўронда ором бордай, бўрон излаб юрибди. Бўрон истар кўнглим!

Ять (*четга қараб*). Жуда ажойиб хотин-да! Яхши кўриб қолдим! Жигар-бағримдан урди!

Дашенька, Мозговой, куёв жўралари, кавалерлар, қизлар ва бошқалар кириб келишади. Ҳаммалари говур-говур гаплашиб стол ёнига ўтиришади; бир минут жимлик ҳукм суради; музыка марш чалади.

Мозговой (*ўрнидан туриб*). Жаноблар! Сизга айтадиган сўзим бор... Бу йиғилишимизга атаб жуда кўп тост ва нутқлар тайёрлаб қўйилган, кутиб ўтирмасдан бошлаб юбораверамиз. Жаноблар, келинг, келин билан куёв соғлигига қадаҳ кўтарайлик!

Музыка туш чалади. Ура. Қадаҳлар уриштирилади.

Мозговой. Горько!

Хамма. Горько! Горько! (Апломбов билан Дашенька ўпишадилар.)

Ять. Ажойиб ишлар, жуда ажойиб! Жаноблар, мен ҳаққига кўчиб, сизга шуни айтишим керакки, бу зал, умуман бу уй ажойиб экан! Жуда ҳам чиройли, ажойиб зал экан. Тантанамизнинг тўла-тўкис бўлиши учун, билсангиз, бир нарса камлик қилиб турибди. Биласизми, нима? Айбга буюрмайсиз, электр чироқ камлик қилиб турибди! Ҳамма мамлакатларда электр чироқ ҳозир расм бўлган, фақат Россия орқада қолган.

Жигалов (чуқур маъноли қилиб). Электр... Ҳм... Менга қолса электр чироқ — муттаҳамликдан бошқа нарса эмас... Ичига кўмир тиқиб қўйишади-да, шу билан кўз бўямоқчи бўлишади! Бекор айтибсан, оғайни, агар чироқ бераркансан, кўмир бўлмасин, бирор тузук чироқ бўлсин, мундоғ тутамлаб кўрса бўладиган бамаънироқ чироқ бўлсин! Берганингга яраша олов бер, тушундингми? Ростакам олов бўлсин, ўйлаб топилган олов бўлмасин!

Ять. Агар сиз электр батареянинг нимадан ясалганини кўрсангиз эди, гапингиз бошқача бўларди.

Жигалов. Кўришга тоқатим ҳам йўқ. Муттаҳамлик. Содда одамларни лақиллатишяпти... Қолган-қутган қонини сўриб олишяпти... Биз у...ларни жуда яхши биламиз... Сиз, жаноб йигитча, муттаҳамликнинг ёнини олгандан кўра ичсангиз, бошқаларга ҳам қуйсангиз бўларди. Рост айтаман!

Апломбов. Отахон, гапингизга бажону дил қўшиламан. Бундақанги доно гапларнинг нима кераги бор? Ўзим ҳам илмий маъноси бор ҳар хил кашфиётлардан гаплашиб ўтиришни яхши кўраман, лекин ҳозир хонаси эмас! (Дашенькага.) Машер¹, сен нима дейсан?

Дашенька. Бу киши илмларини кўрсатмоқчи бўлиб, ҳамиша шундақа тушуниб бўлмайдиган нарсалардан гап очадилар.

Настасья Тимофеевна. Худога шукур, илмсиз ҳам умр кўриб келяпмиз, мана ҳозир учинчи қизимизга яхши куёв топиб эрга беряпмиз. Агар сизнинг назарингизда биз илмсиз, лодон одам бўлсак, нима қилиб бизни кига келиб юрибсиз? Ўша ўқимишли ошналарингизни кига боравринг эди!

¹ Жонгинам (франц).

Я т ь. Мен, Настасья Тимофеевна, ҳамиша оилангизни иззат-ҳурмат қилиб келган одамман, агар мен электр чи-роқ тўғрисида гап очган бўлсам, ўзимни катта олганим-дан гапирганим йўқ. Мана, ҳатто ичишим мумкин. Мен ҳамиша, Дарья Евдокимовнага яхши қаллиғ тилаб чин кўнгилдан дуо қилиб келганман. Ҳозирги замонда, Настасья Тимофеевна, яхши одамни топиб эрга чиқиш осон гап эмас. Ҳозирги вақтда ҳар қанақа одам бирон фойда, пул-дунёни кўзлаб уйланади...

А п л о м б о в. Бу учуруқ-ку!

Я т ь (ҳайиқиб қолиб). Ҳеч қандай учуруқ-пучуриғи йўқ... Мен бу ердагиларни тилга олаётганим йўқ... Мен... умуман, шунчаки гапиряпман... Улдимми! Сиз ишқи-муҳаббат билан уйланаётганингизни ҳамма би-лади-ку... Қалиннинг ҳам мазаси йўқ!

Н а с т а с ь я Т и м о ф е е в н а. Мазаси йўқ, деб бе-коргинани айтибсан! Сенга айтсам гапиргин-у, лекин гап-ни чалғитма! Минг сўм нақд пулдан ташқари, яна уч салоп, кўрпа-тўшак, бир сидирға мебель беряпмиз. Қани, қидириб бошқа бирон жойдан шундай қалин топиб кўр-чи!

Я т ь. Мен ҳеч нарса деяганим йўқ... Мебель ҳам, дарҳақиқат, яхши... салоплар ҳам, албатта, туппа-тузук, лекин мен шу маънода гапиряпманки, бу киши учуруқ қилдинг деб мenden хафа бўлиб ўтирибдилар.

Н а с т а с ь я Т и м о ф е е в н а. Сиз ҳам учуруқ қил-масдан ўтиринг. Сизни биз ота-онангизни ҳурмат қилиб тўйга чақирган эдик, сиз бўлсангиз ҳар хил гап қиласиз. Агар сиз Эпаминонд Максимишнинг бирон фойда кўзлаб уйланаётганини билар экансиз, нега илгари индамадинг-из? (Кўз ёши қилиб.) Мен бўлсам қизимни кўз қора-чиғидай асраб, катта қилган эдим, болажонимни олмос-дан ҳам қиймат кўрардим...

А п л о м б о в. Ишондингиз қўйдингизми? Кўпдан-кўп ташаккур! Раҳмат, сизга! (Ятга.) Сиз, жаноб Ять, тани-шим бўлсангиз ҳам, бировнинг уйига келиб, бундақанги бемазагарчилик қилишингизга йўл қўймайман! Марҳамат қилиб, чиқиб кетсангиз!

Я т ь. Яъни, бу нима деганингиз?

А п л о м б о в. Истардимки, сиз ҳам мен сингари виж-донли зот бўлсангиз! Хуллас калом, марҳамат қилиб, туё-фингизни шиқиллатиб қолсангиз!

Музика туш чалади.

Кавалерлар (Апломбовга). Қўйсанг-чи! Бас қил! Шу ҳам гап бўлдими? Утир жойингга! Қўй уни!

Я т ь. Мен ахир... Ҳатто ақлим ҳам етмай қолди... Хўп, кетганим бўлсин... Гапим қаттиқ тегмасин-у, лекин сиз аввал ўтган йил пике жилеткага олган беш сўм пулни чўзиб қўйсангиз. Яна битта ичаман-у, ундан кейин... кетаман, лекин аввал қарзингизни тўлаб қўйсангиз.

Кавалерлар. Бўлди, бўлди қилсангиз-чи. Бас энди! Арзимаган нарса устида ғиди-биди қилиб ўтирасизларми?

Куёв жўраси (бақариб). Келин пошшанинг оналари Евдоким Захарич ва Настасья Тимофеевнанинг соғлигига!

Музыка туш чалади. Ура.

Жигалов (хурсандлигидан эриб кетиб ҳамма ёққа қараб таъзим қилади). Раҳмат, сизга! Қадрли меҳмонлар! Едингиздан чиқармай, хазар қилмай, марҳамат қилиб ташриф буюрганингиз учун кўпдан-кўп ташаккур!.. Яна мени... ёки бирон муттаҳам деб кўнглингизга келтириб ўтирманг, чин кўнгилдан гапиряпман! Кўнглим тўғрилигидан! Яхши одамлардан ҳеч нарсани аямайман! Бош устига, ташаккур! (Ўпишади.)

Дашенька (онасига). Ойижон, нега йиғлаяпсиз? Мен ўзимда йўқ хурсандман!

Апломбов. Матап, жудолик қайғусига қоламан, деб кўнгли бузилиб кетди. Маслаҳатимга кирса, бояги гапимизни эсга туширса, яхши бўларди.

Я т ь. Йиғламанг, Настасья Тимофеевна! Бир ўйлаб кўринг: одамзоднинг кўз ёши нима деган нарса! Ожизона хафагазакликдан бошқа нарса эмас!

Жигалов. Грецияда қўзиқоринлар борми?

Димба. Бор. У ерларда ҳамма нарса бор.

Жигалов. Лекин ейиладиган қўзиқорин бўлмаса керак-а.

Димба. Ейиладигани ҳам бор. Ҳамма нарса бор.

Мозговой. Харлампий Спиридонич, сўз навбати сизга келди. Жаноблар, бу киши нутқ сўзласин!

Ҳаммалари (Димбага). Қани, қани, навбат сизники!

Димба. Хозати борми? Ақлим ҳам етмай туйипти... йима дап?

Змеюкина. Йўқ, йўқ! Йўқ деманг! Навбат сизга келди! Қани, ўрнингиздан туринг!

Димба (*ўрнидан туради, уялинқираб*). Мен шундай гапийишим мумкин... Россия нима-ю, Греция нима. Ҳозир Россиядаги одамлар-у, Грециядаги одамлар... Денгизда сузиб юраётган каравия, яъни, масалан, русча кемалар, ер юзида ҳар хил темий йўллар. Жуда ақлим етиб туйипти... Биз греклармиз, сиз русларсиз, шу ҳам бўлади менга... Мен шундай гапийишим мумкин... Россия нима-ю, Греция нима.

Н ю н и н кириб келади.

Н ю н и н. Бир оз жим бўлинглар, жаноблар, овқат емай туринг! Тўхтанг! Настасья Тимофеевна, бир минутга бу ёққа қаранг! Марҳамат қилиб, бу ёққа! (*Настасья Тимофеевнани бир чеккага олиб боради, нафаси тиқилиб кетган.*) Менга қаранг... Ҳозир генерал келади... Ахийри, қидириб топдим... Ўзим ҳам ўлиб бўлдим... Асл генерал, басавлат, қари генераллардан, саксонларга бориб қолган, тўқсонга борган бўлса ҳам эҳтимол...

Настасья Тимофеевна. Қачон келади?

Н ю н и н. Ҳозир кириб келади. Бутун умр мендан миннатдор бўласиз. Генерал эмас, Буланже, малина! Бирон пияда қўшин, инфантерия генерали эмас, флот генерали! Ўзи мартабаси иккинчи даражали капитанку-я, уларча, денгизча, генерал майор билан тенг, ёки гражданча олганда, ҳақиқий статский маслаҳатчига тенг. Барибир. Ҳатто улардан ҳам юқори туради.

Настасья Тимофеевна. Тагин, Андрюшенька, мени алдаётган бўлмагин?

Н ю н и н. Ана холос, нима, мени муттаҳам одам деб биялпсизми? Хотирингиз жам бўлсин!

Настасья Тимофеевна (*хўрсиниб*). Андрюшенька, кишининг бекорга пул сарф қилгиси келмаяпти...

Н ю н и н. Хотиржам бўлинг! Генерал эмас, бамисоли сурат! (*Овозини баланд қилиб.*) Мен унга: «Жаноб олийлари, бизни бутунлай эсдан чиқариб юбордингиз! Муҳтарам олийлари, эски қадрдон дўстларни ёддан чиқариш яхши эмас! Настасья, дедим, Тимофеевна, сиздан жуда ўпкалаб юрибдилар!»— дедим. (*Стол ёнига бориб ўтиради.*) Шундай десам, у: «Дўстим, ахир, мен куёв билан танишлигим бўлмаса, қандай қилиб бораман?»— деди,— «Йўқ, жаноб олийлари, нима қилибди? Куёв бола жуда

ҳам бамаъни одам, ўктам йигит. Қарз кассасида нархчи бўлиб ишлайди, лекин, сиз жаноб олийлари, уни бирон бедаводир, ёки топпон саллот деб ўйламанг. Шу кунларда олижаноб хонимлар ҳам қарз кассаларида ишлашяпти» дедим. Шу билан елкамга қоқиб қўйди-да, икковимиз биттадан гавань сигарасидан чекиб олдик, мана энди ўзи ҳам келяпти... Жаноблар, сабр қилинг, овқатга қўл урмай туринг...

Апломбов. Ўзи қачон келади?

Нюнин. Ҳозир келади. Мен уникдан чиққанымда калошини киймоқчи бўлиб турган эди. Тўхтаб туринг, жаноблар, овқат емай туринг.

Апломбов. Бўлмаса айтиш керак, марш чалишинг...

Нюнин (*бақиради*). Ҳай, музикантлар! Марш!

Музика бир минут марш чалади.

Лакей (*кириб келиб*). Жаноб Ревунов-Караулов.

Жигалов, Настасья Тимофеевна ва Нюнин юғриб бориб қарши олишади. Ревунов-Караулов кириб келади.

Настасья Тимофеевна (*таъзим қилиб*). Жаноб ҳазратлари, марҳамат, марҳамат қилсинлар! Қадамларига ҳасанот!

Ревунов. Ташаккур!

Жигалов. Жаноб ҳазратлари, биз зодагонлардан, олий мартабали кишилардан эмасмиз, оддий кишилармиз, лекин бизларни бирон муттаҳамлик қилади, деб ўйлама-синлар. Яхши одамларни ҳамма вақт тўрға ўтқазамиз, ҳеч нарсамизни аямаймиз. Марҳамат қилсинлар!

Ревунов. Кўпдан-кўп ташаккур!

Нюнин. Ҳазрат олийлари, рухсат берсалар, таниш-тирсам! Куёв бола Эпаминонд Максимич Апломбов янги туғул... яъни янги уйланган рафиқаси билан! Иван Михайлович Ять, телеграф хизматчиси! Кондитерчи ажнабий греклардан Харлампий Спиридонич Димба! Осип Лукич Бабельмандебский! Ва бошқа, бошқалар... Қолган ҳам-малари пашмалоғ думлар. Ўтирсинлар, жаноб ҳазратлари!

Ревунов. Ташаккур! Кечирсинлар, жаноблар, Андрюшага икки оғиз гапим бор эди. (*Нюнинни бир чеккага олиб боради.*) Оғайни, мен бир оз хижолатда қолдим-9*

ку... Нега сен мени, жаноб ҳазратлари, дейсан? Ахир, мен генерал эмасман-ку! Иккинчи даражали капитан — бу ҳатто полковникдан ҳам паст юради.

Н ю н и н (*у худди кардай, қулоғига шивирлайди*). Биламан, лекин Федор Яковлевич, худо хайрингизни берсин, сизни жаноб ҳазратлари деб аташимизга ҳўп деяверинг! Бу ўзи, билсангиз, патриархал оила, катталарни иззат-ҳурмат қиладиган оила, мансабдорларни иззат қилишни яхши кўришади...

Р е в у н о в. Бундоғ бўлса, ҳа, албатта... (*Стол ёнига кета туриб*). Ташаккур!

Н а с т а с ь я Т и м о ф е е в н а. Утирсинлар, жаноб ҳазратлари! Марҳамат қилсинлар! Қани дастурхонга қарасинлар, ҳазрат олийлари! Лекин кечирасиз, ўзлари назокатга ўрганиб қолганлар, биз бўлсак содда одамлар-миз!

Р е в у н о в (*Гапини эшитмай*) Лаббай! Ҳм. Ҳо, балли.

Пауза

Ҳо, балли... Қадим замонларда одамлар содда ҳаёт кечиришарди, ўзлари ҳам мамнун эди. Мен мансабдор бўлсам ҳам, содда ҳаёт кечираман... Букун Андрюша ёнимга бориб мени тўйга таклиф қилди. Таниш бўлмасам қандай қилиб бораман? Одобдан эмас!— дедим. У бўлса: «Содда одамлар, патриархал одамлар, ҳар қандай меҳмонга ҳам хурсанд бўлишади» — деб жавоб берди... Агар ундай бўлса майли, борсам нима қилибди? Раҳмат. Барибир уйда ёлғиз ўзим ўтириб зеркиб кетаман, агар тўйга боришим бирон кишини хурсанд қиладиган бўлса, бош устига, дедим...

Ж и г а л о в. Демак, жаноб ҳазратлари, бажони дил? Садағаси кетсанг арзийди! Мен ўзим ҳам содда одамман, ҳеч қандай муттаҳамлик деган нарсани билмайман, шундай одамларни иззат-ҳурмат қиламан. Қани овқатдан олсинлар, жаноб ҳазратлари!

А п л о м б о в. Жаноб ҳазратлари, ўзлари қачон хизматдан бўшаганлар?

Р е в у н о в. Лаббай? Ҳа, ҳа... шундай... Гапингиз тўғри. Ҳа... аммо лекин, бу нима деган гап? Селёдка ҳам аччиқ... Нон ҳам аччиқ, еб бўлмайди-ку!

Ҳ а м м а л а р и. Горько! Аччиқ!

А п л о м б о в билан Д а ш е н ь к а ўпишадилар.

Ревунов. Ҳа, ҳа, ҳа... Соғ бўлинглар. (Жимлик.) Ҳа... Қадим замонларда ҳамма ишда соддалик бор эди, ҳамма мамнун эди... ўзим соддаликни яхши кўраман... ўзим жуда қари одамман, 1865 йилда хизматдан бўшаганман... Ҳозир ёшим етмиш иккига борган... Ҳа, албатта, бусиз ўтмасди, илгарилари ҳам хонаси келиб дабдабаю меҳмондўзликни канда қилмасдик, лекин... (Мозговойни кўриб қолиб.) Сиз .. дейман, матрос бўлсангиз керак?

Мозговой. Ҳа, тақсир!

Ревунов. А-ҳа... Шундай... Ҳа... Денгизда хизмат қилиш ҳамма вақт ҳам қийин иш бўлган. Кўп ўйлашга, бош қотиришга тўғри келади. Ҳар қандай, арзимагандай бўлиб кўринган сўзнинг ҳам ўзига яраша маъноси бўлади! Масалан, марсчилар вантлардан фок ва гротга!— деган гап. Бу нима деган гап бўлди? Буни матрос ўзи тушуниб олади! Ҳа, ҳа, ҳа. Жуда нозик ишлар. Математика ҳам ип ешолмайди.

Н ю н и н. Федор Яковлевич Ревунов-Қарауловнинг соғлиги учун!

Музыка туш чалади. Ура.

Я т ь. Сиз, жаноб ҳазратингиз, ҳозир флотда хизмат қилиш оғир гап деб айтдингиз. Телеграфда хизмат қилиш осон дейсизми? Ҳозир, жаноб ҳазратлари, французча ва немисча ёзиш-ўқишни билмаса, ҳеч ким телеграфга ишга кира олмайди. Лекин бизнинг ишимизда энг қийини телеграмма юбориш. Жуда ҳам қийин иш! Мана қулоқ солиб туринг-а... (Телеграф аппаратига ўхшатиб столга вилка билан тақ-тақ уради.)

Ревунов. Бу нима дегани бўлди?

Я т ь. Бу дегани, жаноб ҳазратларини, олижаноблигиниз учун ҳурмат қиламан, дегани. Осон деб ўйлайсизми? Мана яна. (Тақ-тақ уради.)

Ревунов. Қаттиқроқ тақиллатинг, эшитмаяпман...

Я т ь. Бунинг маъниси: хоним, сизни бағримга босиб ўзимни бахтиёр ҳис қиламан, дегани!

Ревунов. Сиз ўзингиз қайси хоним тўғрисида гапиряпсиз? Ҳа... (Мозговойга.) Масалан, бутун шамол кучига қўйиб-қўйиб... брамсель ва бом-брамселларни қўйиш керак бўлса-чи! Бундай ҳолда: салинговлар брамсель ва бўм-брамселлардаги вантларга... деб команда бериш лозим бўлади... ва шу вақтда, рейларда елканларни оча-

ётганларида, пастда брам ва бом-брам шкотларга, фалларга ва brasларга чиқиб оладилар. . .

Куёв жура си (*ўрнидан туриб*). Муҳтарам жаноблар ва муҳтарам жан. . .

Ревунов (*сўзини бўлиб*). Ана шундай, озмунча команда бор дейсизми. . . Ҳа. . . Брам ва бом-брам шкотларни пшел фалларга тортиб боғлайдилар!! Тузуқми? Лекин бунинг маъноси нима-ю, ўзи нима дегани? Ҳеч қийин жойи йўқ! Билсангиз, брам ва бом-брам шкотларни тортадилар-да — фалларни кўтарадилар. . . ҳамма бирдан кўтаради. Шу билан бирга бом-брам шкотлар билан бом-брам фалларни кўтараётганда бир-бирига мослаб турадилар, шу пайтда, заруратига қараб, brasларни елканлардан туширадилар, демак, шкотлар таранг қилиб тортилиб фалларнинг ҳаммаси жойига етказиб кўтарилгандан кейин, брам ва бом-brasлар тортилиб, рейлар шамол қаёқдан келаётган бўлса шунга қараб brasлаб кўйилади. . .

Нюнин (*Ревуновга*). Федор Яковлевич, бекамиз сиздан бирон бошқа гап гапирсинлар деб илтимос қилипти. Бу гапларингизга меҳмонлар тушунишмаяпти, ёқмаяпти ҳам. . .

Ревунов. Нима? Кимга ёқмаяпти? (*Мозговойга*.) Йигитча, борди-ю кеманинг ҳамма елканлари кўтарилган ҳолда ўнг гале билан бейдевинд бўлиб оғиб кетган бўлса-ю фордевинд орқали қаддини кўтариш лозим бўлиб қолса-чи? Бу ҳолда қандай команда бериш керак? Ҳуштак билан ҳамма юқорига чиқарилсин, фордевинд орқали бурилсин! . . деб команда берилади! . . Э-ҳе. . .

Нюнин. Федор Яковлевич, бас энди! Овқатга қаранг.

Ревунов. Ҳамма югуриб чиққандан кейин, дарҳол: ҳамма жойида турсин, фордевинд орқали бурилсин! — деб команда берилади. Ҳаёт деб ана шуни айтади! Команда берасан-у, матрослар худди яшиндек жой-жойларига югуриб бориб брам ва brasларни ташиётганларига қараб ўтирасан. Охири, сабринг тугайди-да, ҳа, азамат йигитлар, деб бақириб юборасан! (*Томоғига бир нарса тикилиб қолиб йўталади*.)

Куёв жура си (*шошилиб, фурсатдан фойдаланиб қолиш ниятида*). Масалан, бугунги кунда, севгилимиз. . .ни муборакбод қилишга тўй бўлиб йиғилишган бизлар. . .

Ревунов (*унинг сўзини бўлиб*). Ана шундақа! Ахир,

шуларнинг ҳаммасини яна ёдингда тутишинг керак! Масалан, фокашкот, грот-шкот туширилсин!..

К у ё в ж ў р а с и (*хафа бўлиб*). Нега сўзимни бўлади? Бундай бўлаверса, биз биронта ҳам нутқ сўзломмай қоламиз!

Н а с т а с ь я Т и м о ф е е в н а. Жаноб ҳазратлари, биз нодон одаммиз, сиз айтган гапларга ақлимиз етмайди, ундан кўра бирон яқинроқ нарсадан гапира қолинг... .

Р е в у н о в (*гапини эшитмай*). Едим, раҳмат. Ҳоздан дейсизми? Раҳмат... Уша замонлар эсимга тушиб кетдида... Йигитча, бундан ҳам ортиқ роҳат бўларми! Ҳеч ҳам деган нарсани билмай, денгизда сузиб юрганинг юрган... яна... (*титроқ товуш билан*) вершлагдан бурилиш қилганда киши қандай ҳузур қилиши ёдингизда борми? Шу маневр ёдига тушганда кўнгли эриб кетмайдиган матрос борми ўзи дунёда?! Ҳуштак чалинг, юқорига чиқишсин, вершлаг билан бурилсин, деган команда эшитилган заҳоти ҳамманинг баданидан худди электр учқун кесиб ўтгандай бўлади. Командирдан тортиб то сўнги матросгача ҳамма сесканиб кетади.

З м е ю к и н а. Киши зерикиб кетди! Юраклар қон бўлиб кетди-ку! (*Ҳамма хўрсиниб қўяди.*)

Р е в у н о в (*гапини эшитмай*). Раҳмат, едим. (*Яна завқ билан.*) Ҳамма тахт бўлиб туриб кўзини старший офицердан узмай қараб туради... Унг томонга фок ва грот brasларга, крюсель brasларга, чап томонга, чап томонга контро-brасга, деб команда беради старший офицер. Ҳамма дарҳол бажо келтиради... Фока-шкот, кливер-шкот тортилсин... Унг бортга! (*Ўрнидан туради.*) Кема шамолга тўғри бўлиб, ниҳоят, елканлар ҳилпирай бошлайди. Старший офицер:— brasлардагилар, brasдагилар эҳтиёт бўлинг, дейди-ю, ўзи гротмарсельга тикилиб қараб қолади, ниҳоят, бу елкан ҳилпирай бошлаганидан кейин, яъни бурилиш пайти келганда худди момақалдироқдай команда эшитилади: грото-морс бульни қўйвор, пшел-brаслар! Ана шунда ҳамма югуриб-елиб қолади, ҳамма ёқ шапур-шупур ҳаракатга келиб — ҳамма буйруқлар бехато бажо келтирилади. Кема буриб юборилади!

Н а с т а с ь я Т и м о ф е е в н а (*тутақиб кетиб*). Ўзингиз генералсиз-у, қилиб ўтирган бемаънилигингизни қаранг-а... қариган чоғингизда уялсангиз-чи!

Ревунов. Қотлет дейсизми? Йўқ, еганим йўқ... раҳмат сизга...

Настасья Тимофеевна (*бақириб*). Қариган чоғингизда уялсангиз-чи, деяпман! Генерал бўлсангиз ҳам бемаъни генерал экансиз!

Нюнин (*хижолат тортиб*). Жаноблар, бу нимаси... шу ҳам иш бўлдимиз? Ростини айтсам...

Ревунов. Биринчидан, мен генерал эмасман, иккинчи даражали капитанман, яъни ҳарбий унвон жадвалига мувофиқ, подполковник дегандай гап.

Настасья Тимофеевна. Агар генерал бўлмасангиз, пулни нега олдингиз? Иннайкин, сиз бу ерга келиб бемазагарчилик қилинг деб пул тўлаганимиз йўқ-ку!

Ревунов (*хайрон бўлиб*). Қанақа пул?

Настасья Тимофеевна. Қанақалигини билсангиз керак. Андрей Андреевич қўлидан йигирма беш сўлковойини олгандирсиз... (*Нюнинга*.) Андрюша, уялмадингми? Мен шундақа генерални байлашиб олиб келгин, деганмидим?

Нюнин. Ана холос... Қўйсангиз-чи! Шу ҳам гап бўлдимиз?

Ревунов. Байлашиб... пул тўлаб... ўзи нима гап?

Апломбов. Менга қаранг... ўзингиз Андрей Андреевичнинг қўлидан йигирма беш сўм олгансиз-ку?

Ревунов. Қанақа йигирма беш сўм? (*Гапнинг тегига етиб*.) Шундақа денг! Энди тушундим... Ана ифлослигу! Ана аблаҳлик!

Апломбов. Ахир, пул олганингиз рост-ку?

Ревунов. Ҳеч қандай пул олганим йўқ! Туринг-е! (*Столдан туриб кетади*.) Ана аблаҳлик-у! Ана пастлик! Қари одамни, морякни, хизмат кўрсатган офицерни ҳам киши деган шундай ҳақорат қиладими?.. Тузук одамлар бўлганингизда, дуэлга чақирардим-куя, лекин ҳозир нима ҳам қилардим? (*Нима қилишини билмасдан*.) Эшик қаерда? Йўл қаёғда? Ҳой одам, мени кузатиб чиқ! Ҳой, хизматкор! (*Кета бошлайди*.) Шундай ҳам разиллик бўларкан-у! Шундай ҳам аблаҳлик бўларкан-у! (*Чиқиб кетади*.)

Настасья Тимофеевна. Андрюшажон, йигирма беш сўм қани?

Нюнин. Арзимаган нарсалар ҳақида гапириб ўтиришинг нима кераги бор? Шу ҳам иш бўпти-ю! Бу ерда

ҳамма вақтихушлик қилиб ўтирибди-ю, сиз бўлсангиз,
алланима балолардан гап очасиз... (*Бақриб юборади.*)
Ёшларнинг соғлиги учун! Музыка, марш! Музыка! Ёш-
ларнинг соғлигига!

Музыка марш чалади.

З м е ю к и н а. Бўғилиб кетяпман! Атмосфера беринг
менга! Ёнингизда ўтириб бўғилиб кетяпман.

Я т ь (*хурсанд бўлиб*). Қандай гўзал! Оҳ... Мунчаям
гўзал! (*Шов-шув кўтарилади.*)

К у ё в ж ў р а с и (*қаттиқ бақриб шов-шувни бос-
моқчи бўлиб*). Муҳтарам жаноблар! Чунончи, бугунги ку-
ни ва...

П а р д а

ЮБИЛЕЙ

Бир пардали ҳазил.

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Шипучин Андрей Андреевич. Н-чи ўзаро кредит жамияти идорасининг раиси, ўрта ёшли, монокли киши.

Татьяна Алексеевна. Унинг хотини, 25 ёшларда.

Хирин Кузьма Николаевич. Банк бухгалтери, чол.

Мерчуткина Настасья Фёдоровна. Кенг пальтоли кампир.

Банк аъзолари.

Банк хизматчилари.

Воқиа Н-чи ўзаро кредит банкида бўлади. Идора раисининг кабинети. Чап ёқда — банк конторасига чиқиладиган эшик. Иккита ёзув столи. Жиҳозлар ҳашаматли: бахмал мебель, гуллар, ҳайкалчалар, гиламлар, телефон. Чоштгоҳ пайти.

Хирин ёлғиз, оёқларида пийма.

Хирин (*эшикка қараб қичқиради*). Айтинглар, до-рихонадан ўттиз пулга валериан томчиси опкелишсин. Ин-найкейин директор кабинетига муздай сув келтиришсин! Сизларга юз марта айтиш керак! (*Стол томон юради.*) Жоним ҳалқумимга келди. Тўрт кундан бери ёзаман, мижжа қоққаним йўқ; эрталабдан кечгача шу ерда, кеч-қурундан эрталабгача — уйда ёзаман. (*Йўталади.*) Бу-нинг устига бутун вужудим зирқираб оғрийди. Гоҳ сов-қотаман, гоҳ қизиб кетаман, йўталаман, оёқларим оғрийди, кўзларим тинади... Бир балолар кўринади. (*Утиради.*) Идоранинг қилпанглаган рўдапо раиси бугун умумий мажлисда: «Бизнинг банкимиз ҳозирда ва келажакда» деган мавзуда доклад қилади. Ҳовриқишини қара-я, Гамбетта!... (*Ёзади.*) Икки... бир... бир...

олти... ноль... етти... Кейин, олти... ноль... бир... олти... У ҳамманинг кўзини ўйнатмоқчи бўлади, мен бўлсам бу ерда эзилиб ўтириб, унинг оғир ишини қилишим керак!.. У бу докладига фақат ҳавоий сўзларнигина қўшди, бошқа ҳеч нима қилгани йўқ, мен бўлсам кун билан ўтириб, чўтни шиқирлатишим керак, бўғизингга суяк тикилгур!.. (*Чўт сола бошлайди.*) Тоқатим қолмади! (*Езади.*) Демак, бир... уч... етти... икки... ноль... Қилган меҳнатим учун мукофот бермоқчи. Агар бугун ҳамма иш жойида бўлса, одамларнинг кўзларини бўяшга муваффақ бўлса, олтин нишон билан уч юз сўлковой мукофот бераман деб ваъда қилди... Кўрамиз. (*Езади.*) Борди-ю, меҳнатим зое кетадиган бўлса, ҳа-да, оғайни, ўзингдан кўравер... Мен жоҳил одамман... Мен-чи, оғайни, жаҳлим чиқса жиноятдан ҳам тоймайман... Ҳа!

Саҳна орқасида шовқин, чапак Шипучиннинг: «Ташаккур! Ташаккур! Мамнунман!» деган овози. Ш и п у ч и н киради. Эгнида фрак, бўйнида оқ галстук: кўлида ҳозиргина унга ҳадя қилинган альбом.

Ш и п у ч и н (*остонадан конторага қараб туриб*). Азиз ҳамкорларим, сизларнинг бу ҳадянгизни умримнинг охиригача сақлайман, бу — ҳаётимнинг энг бахтли кунларидан хотира бўлиб қолади! Шундай, марҳаматли жаноблар! Яна бир марта ташаккур! (*Ҳаво орқали бўсалар юбориб, кейин Хирин томонга юради.*) Азизим, қимматли дўстим, Кузьма Николаевич!

Ш и п у ч и н саҳнадалигида ора-сира хизматчилар кириб қозғазу қўл қўйдириб чиқиб кетишиб туради.

Х и р и н (*ўрнидан тураётиб*). Андрей Андреевич, сизни банкимизнинг ўн беш йиллиги билан табриклайман ва истайманки...

Ш и п у ч и н (*унинг кўлини маҳкам қисиб*). Раҳмат, азизим! Раҳмат! Бугунги тантанали кун, бугунги юбилей хотири учун бир ўпишиб юборсак ҳам бўлар дейман!.. (*Ўпишадилар.*) Жуда, жуда мамнун бўлдим. Хизматларингиз учун раҳмат... Ҳамма нарса, ҳамма нарса учун раҳмат! Агар мазкур банк идорасининг раиси сифатида бирон фойдали нарса қилиш шарафига эришган бўлсам, у ҳолда, даставвал, ҳамкорларимдан миннатдорман! (*Тин олади.*) Шундай, отагинам, ўн беш йил-а! Ун беш йил, ўлма Шипучин! (*Бирдан жонланиб.*) Дарвоқе, докладим қалай? Жилияптими?

Х и р и н. Ҳа. Атиги беш бетча қолди.

Ш и п у ч и н. Жуда соз. Демак, соат учга тайёр бўлади?

Х и р и н. Ҳеч ким халақит бермаса, тугатаман. Озгина қолди.

Ш и п у ч и н. Наҳоят соз, наҳоят соз, ўлма Шипучин! Умумий мажлис соат тўртда. Шундай бўлсин, чароғим! Тайёр бўлган қисмини беринг, таҳрир қилиб ташлай... Тезроқ беринг... (Докладни олади.) Бу докладдан умидим бенаҳоят катта... Бу менинг profession de foi, ёки менинг мушагим десам яна ҳам яхшироқ бўлади... Мушагим, ўлма Шипучин! (Ўтириб, докладни ичида ўқийди.) Лекин ўларча чарчадим-да... Кечаси оёғимнинг дарди тутиб чиқди, эрталабки вақтимни ҳар хил ишлар, у ёқ-бу ёққа югуришлар билан ўтказдим, кейин бу ҳаяжон, олқишлар, ажидация... чарчадим!

Х и р и н (ёзади). Икки... ноль... ноль... уч... тўққиз... икки... ноль... Рақамлар кўзимни кўкартириб юборди... Уч... бир... олти... тўрт... бир... беш... (Чўт солади.)

Ш и п у ч и н. Яна бир дилсиёҳлик... Эрталаб бизникига хотинингиз келиб, тагин сиздан зорланди. Кеча хотинингиз билан қайнисинглингизни пичоқ ўхталиб қувибсиз! Кузьма Николаевич, бу қанақа гап ахир! Бай-бай-бай!

Х и р и н (жиддий қилиб). Юбилей юзхотири учун сизга бир илтимос билан мурожаат этишга журъат этаман, Андрей Андреевич! Ҳеч бўлмаса менинг шу оғир меҳнатимга бўлган ҳурмат юзасидан оилавий ишларимга арашмаслигингизни илтимос қиламан. Утинаман!

Ш и п у ч и н (хўрсинади). Феълингиз кўп ёмон-да, Кузьма Николаевич! Муътабар, дилбар кишисиз-у, лекин хотин кишилар олдида ўзингизни қайси гўрдаги Жекларга ўхшатиб тутасиз. Шунақа. Ҳайронман: хотинлардан нима учун нафратланасиз?

Х и р и н. Мен ҳам ҳайронман: хотинларни сиз нима учун яхши кўрасиз?

Пауза.

Ш и п у ч и н. Хизматчилар ҳозир менга альбом ҳадя қилишди, энди банк аъзолари менга тақдирнома билан кумуш нишон тортиқ этишмоқчи эмиш... (Моноклини ўйнаб.) Яхши, ўлма Шипучин! Чакки бўлмайди... Банк шуҳрати учун шунақа парвозлар керак-да ахир! Сиз ўз одамимизсиз, сизга ҳамма нарса маълум, албатта... Тақ-

дирномани ўзим ёздим, кумуш нишонни ҳам ўзим сотиб олдим... Иннайкейин, тақдирноманинг муқоваси учуп қирқ беш сўм тўладим, бусиз бўлмайди-ку. Ўзларига қолса, бунга ақллари ҳам етмас эди. (*Теварағига қарайди.*) Жихозларни қаранг! Жихоз шунақа бўпти-да! Одамлар мени бачкана дейишади: мени эшикларнинг қулфи ярқираб турсин, хизматчилар модали галстуклар тақсин, эшик олдида семиз посбон турсин дейди, деб койишади. Йўқ, жаноблар, эшик қулфлари билан семиз посбонни майда нарса деб бўлмайди! Мен ўз уйимда мешчанлик қилишим, тўнғиздай еб-ичишим, ароқхўрлик қилишим мумкин...

Х и р и н. Илтимос қиламан: бировга тегизмай гапирсангиз!

Ш и п у ч и н. Ах, ҳеч кимга тегизиб гапираётганим йўқ! Феълингиз кўп ёмон-да... Мен айтяпман: мен уйимда мешчанлик қилишим, бир юмалаб катта бўлиб олишим, одатларимга қараб иш қилишим мумкин, лекин бу ерда ҳамма нарса еп grand¹ бўлиши керак! Бу ер банк! Бу ерда ҳар бир зарра ҳам улуғвор бўлиши, яъни масалан, тантанавор кўриниши керак. (*Ердан қоғозини олади-да, каминга ташлайди.*) Менинг хизматим шундаки, мен банк шуҳратини жуда баландларга кўтардим!.. Оҳанг — улуғ нарса! Улуғ нарса, ўлма Шипучин. (*Хиринни у ёқ-бу ёғидан қараб.*) Азизим, ҳали замон банк аъзоларининг вакиллари келиб қолиши мумкин, сиз бўлсангиз пийма кийиб, анови шарфни боғлаб ўтирибсиз... устингизда ранги совуқ пиджак... Фракми, ҳеч бўлмаса қора сюртукми кийиб олсангиз бўларди-ку...

Х и р и н. Менинг соғлиғим банкингиз аъзоларидан кўра қимматлироқ. Ҳамма ёғим шишиб кетган ахир!

Ш и п у ч и н (*жаҳли чиқиб*). Хўп деяверинг, ахир бу тартибсизлик-ку! Сиз андозани бузаяпсиз!

Х и р и н. Вакиллар келса, мен беркиниб олишим мумкин. Шунга ҳам ота гўри қозихонами!.. (*Езади.*) Етти... бир... етти... икки... бир... беш... ноль... ўзим ҳам тартибсизликни ёмон кўраман... Етти... икки... тўққиз... (*Чўт солади.*) Тартибсизликка асти тоқатим йўқ! Бугунги юбилей зиёфатига хотинларни таклиф қилмасангиз, жудаям яхши иш қилган бўлардингиз...

Ш и п у ч и н. Беҳуда гап...

¹ Катта одимли (*франц*).

Хирин. Биламан, зиёфатни дабадали қилиш учун зални хотинлар билан тўлдирасиз, лекин, ҳа-да, улар ҳамма ишингизни барбод қилишади. Ҳар қандай касофат ва офатнинг боши — хотин киши.

Шипучин. Аксинча, хотинлар — жамиятни гулла-тади!

Хирин. Ҳа... Сизнинг рафиқангиз ўқимишли хотинга ўхшайди-ю, ўтган душанбада шунақа бир қилиқ қилдики, икки кунгача ўзимга келолмай юрдим. Ёт одамлар олдида: «Дряжско-Пряжский банкининг нархи тушиб кетган акцияларини эрим бизнинг банкимизга сотиб олган эмиш, шу тўғрими?» деб бирдан сўраб қолса бўладими! Кейин: «Воей, эрим бирам жонсаракки!» дейди. Бегона одамлар олдида шунақа деса-я! Нега хотинларга сир айтасиз, ҳайронман! Нима бало, улар сизни жиноят чоҳига қулатишсинми, шуни хоҳлайсизми?

Шипучин. Ҳа, бас, бас! Юбилей кунига ярашмайдиган хунук гаплар бу! Дарвоқе, эсимга туширдигиз. (Соатга қарайди.) Ҳозир рафиқам келиши керак. Аслида-ку, ҳозир вокзалга чиқиб, боёқишни кутиб олишим керак эди-я, лекин фурсат йўқ-да... чарчаб турибман. Ростини айтсам, унинг келишидан ўзим ҳам хурсанд эмасман! Йўқ, хурсандман-у, лекин ойнанинг олдида яна икки кунгина турса, яна ҳам хурсанд бўлардим. У кечкурун мени олдидан жилдирмайди, ҳолбуки бугун зиёфатдан кейин кичиккина сайру сафо қиладиган ишимиз бор... (Сесканади.) Мана, ҳозирдан менда асабий қалтироқ бошланди. Асабларим шу қадар хароб бўлганки, арзимаган бир баҳона билан йиғлаб юбораман! Йўқ, ўзимни маҳкам тутишим керак, ўлма Шипучин!

Татьяна Алексеевна киради, эгнида плашч, елкасида сафар халтаси.

Шипучин. Ваҳ! Ҳозиргина сени эслаб туриб эдик-а!

Татьяна Алексеевна. Жоним! (Эрининг олдига югуриб боради, узоқ ўпишади.)

Шипучин. Биз ҳозиргина сенинг тўғрингда гаплашиб ўтирган эдик!.. (Соатга қарайди.)

Татьяна Алексеевна (ҳаллослаб). Соғиндингми? Соғмисан? Ҳали уйга борганим йўқ, вокзалдан тўғри шу ёққа келавердим. Сенга жуда, жуда кўп гап топиб келдим... ичимда сақлаёлмадим-да... Ечинмайман, бир минутгагина кирдим холос. (Хиринга.) Салом Кузьма Николаевич! (Эрига.) Уй тинчми?

Ш и п у ч и н. Тинч. Бир ҳафта ичида семириб, очилиб кетибсан. . . Қалай бориб келдинг?

Т а т ь я н а А л е к с е е в н а. Жуда яхши. Ойим билан Катя сенга салом айтишди. Василий Андреевич сени ўпиб қўй, деди. (Ўнади.) Холам сенга бир банка мураббо бериб юборди, ҳамма: хат ёзмайди, деб сендан хафа. Зина сени ўпиб қўй, деди. (Ўнади.) Вой, нималар бўлганини кошки билсанг! Вой-воей, нималар бўлмади-я! Айтишга ҳам қўрқаман! Вой, бирам ғалати нарсалар бўлдики! Келганимга хурсанд эмасга ўхшайсан, кўзларингдан кўриб турибман!

Ш и п у ч и н. Аксинча. . . Жонгинам. . . (Ўнади.)

Х и р и н жаҳли чиқиб йўталади.

Т а т ь я н а А л е к с е е в н а (хўрсиниб). Вой, бечора Катя, бечора Катя-ей! Боёқишга бирам ачинаман, бирам ачинаманки!

Ш и п у ч и н. Жоним, бугун бизда юбилей, ҳали-замон банк аъзоларининг вакиллари келиб қолиши мумкин, сен бўлсанг дурустроқ кийинган эмассан.

Т а т ь я н а А л е к с е е в н а. Ҳа-я, юбилея. Табриклайман, жаноблар. . . Истайманки. . . Демак, бугун мажлис, зиёфат. . . Оҳ, бунини мен жуда яхши кўраман. Банк аъзолари учун узоқ ўтириб ёзиб берган ажойиб тақдирноманг эсингдами? Бугун ўшани ўқиб беришадими сенга?

Х и р и н жаҳли чиқиб йўталади.

Ш и п у ч и н (хижолат тортиб). Жоним, бу нарсаларни айтиб бўлмайди. . . Ундан кўра уйга кетсанг яхши бўлармиди.

Т а т ь я н а А л е к с е е в н а. Ҳозир, ҳозир. Бир зумда ҳамма гапимни айтаман-у, кетаман. Шошма, бошидан айтиб берай. Шундай қилиб. . . Эсингдами, мени узатиб чиққанингда семиз хотин ёнига ўтириб, китоб ўқий бошладим. Вагонда гап сотишни ёмон кўраман-да. Уч станциягача китоб ўқиб бордим, ҳеч ким билан бир оғиз ҳам гаплашмадим. . . Кейин кеч кирди, тавба, миямга шунақаям ёмон фикрлар келавердики! Рўпарамда ёшгина йигит ўтирувди, бежиримгина, кўзга яқингина, сочлари қорамтиргина. . . Кейин гаплашиб кетдик. . . Сўнгра бир денгизчи, яна аллақандай бир студент келди. . . (Кулади.) Мен уларга эрим йўқ деб айтдим. . . Вой, менга парвона бўлиб ўлиб бўлишди! Ярим кечагача валақлашиб ўтир-

дик, қора соч йигит жуда қизиқ латифалар айтиб берди, денгизчи эса ашула айтиб ўтирди. Кўп кулганимдан кўкрагим ҳам оғриб кетди. Денгизчи менинг,— ах, бу денгизчиларей — денгизчи менинг отим Татьяна эканини бехосдан билиб олгандан кейин, биласанми, қанақа ашулани айтди? (*Йўғон овоз билан айтади.*) Онегин, мен яшириб ўтирмайман, мен Татьянани жондан севаман!.. (*Хохлаб кулади.*)

Хирин жаҳли чиқиб йўталади.

Шипучин. Ҳай, Танюша, биз Кузьма Николаевичга халақит беряпмиз. Уйга кета қол, жоним... Кейин...

Татьяна Алексеевна. Майли, майли, у ҳам эшитсин, бу жуда қизиқ гап. Ҳозир тамом қиламан. Станцияда Серёжа мени кутиб олди. Шу орада бир ёш йигит пайдо бўлиб қолди, солиғ инспектори эканми... Тузуккина, истараси иссиқ, айниқса кўзлари... Сережа уни менга таништириб қўйди, кейин учовимиз бирга жўнадик... Ҳаво бирам яхши эдики!..

Саҳна орқасида: «Мумкин эмас! Мумкин эмас! Нима ишингиз бор?» деган овозлар кўтарилади. Саҳнага Мерчуткина киради.

Мерчуткина (*эшикда туриб, қўл силтаб*). Нега ушлайсиз, вой! Анови кишини! Менга директорнинг ўзи керак!.. (*Киради, Шипучинга.*) Салом, директор жаноблари... Губерня секретарининг хотини Настасья Фёдоровна Мерчуткина бўламан.

Шипучин. Хизмат?

Мерчуткина. Бунни қаранг, директор жаноблари, эрим губерня секретари Мерчуткин, беш ой касал ётиб қолди, уйда шифоланиб ётган вақтида бесабаб ишдан бўшатиб юборишибди. Директор жаноблари, ойлигини олиб келай деб борсам, бунни қаранг, ҳеч нимадан-ҳеч нима йўқ, ойлигидан йигирма тўрт сўму ўттиз олти тийин ушлашиб қолибди. «Нега бундай қилдинглар?» деб сўрасам, «У ўзаро ёрдам кассасидан олган, бошқалар кафолат берган экан», дейишади. Бу қанақа гап? Менинг розилигимсиз қандай олади? Бундай қилиш ярамайди, директор жаноблари! Мен бир бечора хотин бўлсам, ижара қўйиб кун ўтказсам... Мен заиф, муштипар хотин бўлсам... Ҳаммадан озор кўрсам, ҳеч кимдан ширин сўз эшитмасам...

Шипучин. Рухсат этинг... (*Аризасини олиб, тик турган ҳолда ўқийди.*)

Татьяна Алексеевна (*Хиринга*). Шошманг, бошидан айтиб берай... Утган ҳафта қўққисдан ойимдан хат келиб қолди. Синглинг Катяни Грендилевский деган киши олмоқчи, ўзи жуда ажойиб, камтар йигит-у, лекин ҳеч қандай давлати ва тайинли вазифаси йўқ, деб ёзибди. Пешонамизнинг шўри-да, Катянинг ўзи ҳам йигитга жазманд бўлиб қолибди. Нима қилсак экан деб бошимиз қотиб қолди. Ойим тез етиб келиб, Катяга таъсир қил, деб ёзибди...

Хирин (*жаҳл билан*). Э-э, мени адаштириб юбордингиз-ку! Нуқул ойим, Катя дейсиз, мана энди адашиб кетдим, ҳеч нима уқмаяпман.

Татьяна Алексеевна. Оббо, адашсангиз нима! Қибор ойим сизга гапираётганда қулоқ солинг! Мунча бугун заҳар бўлиб кетибсиз? Ё бировни яхши кўриб қолдингизми? (*Кулади.*)

Шипучин (*Мерчуткинага*). Шошманг, ахир бу қандай бўлди? Мен тушунолмай қолдим...

Татьяна Алексеевна. Яхши кўриб қолдингизми? Ҳа-а! Қизариб кетдингиз.

Шипучин (*хотинига*). Танюша, бор, жоним, бирзумгина конторага чиқиб тур. Мен ҳозир бўшайман.

Татьяна Алексеевна. Хўп. (*Чиқиб кетади.*)

Шипучин. Мен ҳеч нарсага тушунолмай қолдим. Чоғимда, хоним, бу ерга адашиб кирганга ўхшайсиз. Аризангизнинг бизга ҳеч қанақа алоқаси йўқ. Эрингиз хизмат қилган идорага бориб мурожаат этинг.

Мерчуткина. Отагинам, мен беш жойга зорлашиб бордим, ҳеч ерда ҳатто аризамни ҳам олишмади. Нима қилишимни билмай калламни йўқотиб юрувдим, барака топгур куёвим Борис Матвеевич мени сизнинг олдингизга бор, деб йўлга солиб юборди. «Ойижон, сиз жаноб Шипучиннинг олдига боринг; у киши жуда нуфузли одам, ҳамма нарса қўлларидан келади...» деди. Ёрдам қилинг, директор жаноблари!

Шипучин. Мерчуткина хоним, сизга ёрдам қилиш бизнинг қўлимиздан келмайди. Тушунсангизчи ахир: менинг фаҳмимча эрингиз ҳарбий-медицина идорасида ишлаган экан, бизнинг идорамиз эса тамоман хусусий идора, савдо идораси, банк. Наҳотки шуни тушунмасангиз!

Мерчуткина. Директор жаноблари, ахир эрим касал ётган, бу ҳақда докторнинг шаҳодатномаси ҳам бор. Мана, марҳамат қилиб кўриворинг.

Ш и п у ч и н (асабийланиб). Яхши, мен сизга ишонаман, лекин яна такрор айтаман: бунинг бизга дахли йўқ. Саҳна орқасидан Татьяна Алексеевнанинг кулгиси, кейин эркак кишининг кулгиси эшитилади.

Ш и п у ч и н (эшикка қараб). Татьяна у ерда хизматчиларга халақит беряпти. *(Мерчуткинага.)* Таажжуб, ҳатто кулгили ҳам. Қаерга мурожаат қилишингиз керак-лигини наҳотки эрингиз билмаса?

Мерчуткина. Директор жаноблари, эрим ҳеч нимани билмайди. Топиб олган битта гапи бор, нуқул: «Сенинг ишинг эмас! Йўқол нари!» дегани деган. . .

Ш и п у ч и н. Такрор айтаман, хоним: эрингиз ҳарбий-медицина идорасида ишлаган, бу ер эса банк, хусусий идора, савдо идораси. . .

Мерчуткина. Ҳа, ҳа, ҳа. . . Уқдим, отагинам. Ундай бўлса, директор жаноблари, буюрсангиз: менга ўн беш сўм бериб юборишса! Ҳаммасини биратўла бериш-маса ҳам майли, розиман.

Ш и п у ч и н (уҳ тортади). Уф!

Х и р и н. Андрей Андреевич, мен бу аҳволда докладни ҳеч тамом қилолмайман!

Ш и п у ч и н. Ҳозир. *(Мерчуткинага.)* Сизга ҳеч гап уқдириб бўлмас экан. Ахир тушунсангиз-чи, бизга шундай илтимос билан мурожаат қилиш ҳам, масалан, дорихонага — ёинки металлларни текшириш палатасига талоқ сўраб ариза бергандай кулгили нарса ахир.

Эшик тикиллайди. Татьяна Алексеевнанинг: «Андрей, кирсам бўладими?» деган овози эшитилади.

Ш и п у ч и н (қичқириб). Шошмай тур, жоним, ҳозир! *(Мерчуткинага)* Ҳаққингизни ушлаб қолишган бўлса бизда нима айб? Бунинг устига, бугун бизда юбилей, хоним, биз бандмиз. . . ҳализамон бу ерга уягли одамлар келиб қолиши мумкин. . . Кечирасиз. . .

Мерчуткина. Директор жаноблари, мен есирга раҳм қилинг! Мен заиф, муштипар хотин бўлсам. . . Қийналиб, жоним бўғизимга келди. . . Ижарачиларим билан судлашсам, эримга қарасам, тирикчилик орқасидан югурсам, бунинг устига яна куёвим ишсиз қолган бўлса. . .

Ш и п у ч и н. Мерчуткина хоним, мен. . . Йўқ, кечирасиз, сиз билан гаплашишга тоқатим қолмади! Бошим айланяпти. . . Сиз бизга ҳам халақит беряпсиз, бекорга вақтингизни ҳам зое кетказяпсиз. . . *(Уҳ тортиб, четга.)*

Роса хира бўлди-ю, ўлма Шипучин! (Хиринга.) Қузъма Николаевич, марҳамат қилиб, Мерчуткина хонимга сиз тушунтирсангиз. . . (Қўлини силтайди-ю, конторага чиқиб кетади.)

Хирин (Мерчуткинининг ёнига келиб, сиёсат билан).
Нима керак сизга?

Мерчуткина. Мен заиф, муштипар хотин бўлсам. . . Ўзим тетик кўринсам ҳам, ичимда биттаям соғ томирим қолган эмас! Оёқ устида зўрға турибман, иштаҳадан қолганман. Бугун қаҳва ичиб эдим, қани тирноқча лаззат топсам.

Хирин. Мен сиздан сўраяпман: сизга нима керак?

Мерчуткина. Отагинам, буюрсангиз: менга ўн беш сўм бериб юборишса, қолганини бир ойдан кейин олсам ҳам майли.

Хирин. Сизга рус тилида, очиқ қилиб айтдилар шекилли-ку: ахир бу ер банк!

Мерчуткина. Ҳа-ҳа-а. . . Керак бўлса, доктордам олган қоғозни ҳам кўрсатаман.

Хирин. Елкангиздаги каллами ё бошқа нарса?

Мерчуткина. Тасаддуғинг кетай, ахир мен қонуний ҳаққимни сўраяпман. Менга бировнинг ҳаққи керак эмас.

Хирин. Мен сиздан сўраяпман, хоним: елкангиздаги каллами ё бошқа нарса? Ҳе қуриб кетинге, сиз билан машмаша қилиб ўтиришга вақтим борми! Бандман. (Эшикка ишора қилади.) Марҳамат!

Мерчуткина (ажабланиб). Пул-чи, пул нима бўлади? . .

Хирин. Гапнинг қисқаси, елкангизда калла эмас, мана бу. . . (Аввал столни чертади, кейин ўз пешонасини.)

Мерчуткина (ранжиб). Лаббай? Йўқ, йўқ. . . Сен бориб хотинингга черт пешонангни!.. Мен губерня секретарининг хотини бўламан-а! . . Мен билан ҳазиллашма!

Хирин (бўғилиб, наст овоз билан). Йўқол бу ердан!

Мерчуткина. Ўпкангни бос! . . Бақирма!

Хирин (наст овоз билан). Агар ҳозир туёғингни ишқиллатмасанг, қоровулни чақиртириб келаман! Йўқол! (Ер тепинади.)

Мерчуткина. Тепин, тепин! Мен қўрқмайман! Сендақаларни кўп кўрганман. . . Хурмача!

Хирин. Умрим бино бўлиб бунақа рўдапони кўрган эмасман. . . Уф! Миям айнаб кетди. . . (Оғир-оғир нафас

олади.) Мен сенга яна бир қур айтаман. . . Эшитяпсанми? Менга қара, ҳой, миясини еб қўйган кампир, шу топда кетмасанг, сени туйиб толқон қилиб ташлайман! Феълим ёмон-а, майиб қилиб қўймайин тагин! Мен жиноятдан ҳам тоймайман!

Мерчуткина. Ит ҳурар, карвон ўтар. Қўрқитиб бўпсан. Сендақаларни кўп кўрганмиз.

Хирин (*тарвузи қўлтиғидан тушиб*). Тоқатим қолмади бунга! Аҳволим чатоқ! Сабрим соб бўлди! (*Стол ёнига бориб ўтиради.*) Хотинларни киргизавериб, банкни тўлдириб юборишди, докладни ёзолмай қолдим! Ёзолмайман!

Мерчуткина. Мен бировнинг ҳаққини сўраётганим йўқ, ўзимникини сўраяпман, қонуний ҳаққимни. Вой шарманда-ей! Идорада пийма кийиб ўтирганини!.. Музжик. . .

Шипучин билан Татьяна Алексеевна киради.

Татьяна Алексеевна (*эрининг орқасидан киради*). Кейин Бережницкийларникига меҳмондорчиликка бордик. Катя нафис кружева тутилган ва бўйинни очиқ қолдирадиган мовий ранг юпқа шойи кўйлак кийиб борди. . . сочини баланд қилиб турмаклаш унга жуда ярашди, уни мен ўзим тарадим. . . Сочини тараб, ҳалиги кўйлакни кийгандан кейин бирам очилиб кетдики!

Шипучин (*эсини йўқотиб*). Ҳа, ҳа. . . очилиб кетди. . . Ҳозир одамлар келиб қолиши мумкин.

Мерчуткина. Директор жаноблари!..

Шипучин (*руҳи тушиб*). Яна нима? Нима дейсиз?

Мерчуткина. Директор жаноблари!.. (*Хиринга ишорат қилиб.*) Манови, мана шу одам. . . шу аввал пешонасини, кейин столни бармоқ билан тақиллатди. . . Сиз менинг ишимни текшир деб буюрсангиз, у мени масҳара қилиб, бўлмағур нарсаларни гапиради. Мен заиф, муштипар хотин бўлсам. . .

Шипучин. Хўп, хоним, бу кишини ўзим текшириб. . . чорасини кўраман. . . Боринг энди. . . кейин!.. (*Четга.*) Оёғимнинг дарди тута бошлади!..

Хирин (*Шипучиннинг ёнига келиб, секин*). Андрей Андреевич, посбонни чақиртирсангиз, келиб буни тегиб чиқарсин. Ахир бу қандай гап!

Шипучин (*чўчиб*). Йўқ, йўқ. Чинқариб беради ахир, бу уйда кўп одам туради-я!

Мерчуткина. Директор жаноблари!..

Хирин (*йиглоқ товуш билан*). Мен докладни ёзишим керак-ку ахир! Улгурмайман!.. (*Столига қайтиб келади.*) Езолмайман!

Мерчуткина. Директор жаноблари, пулни қачон оламан? Менга бугун пул керак.

Шипучин (*четга, нафратланиб*). Роса худо урган хотин экан-да! (*Мерчуткинага, юмшоқ қилиб.*) Хоним, бўлар гапни айтдим-ку. Бу ер банк, хусусий идора, савдо идораси...

Мерчуткина. Шафқат қилинг, директор жаноблари, отахонлик қиливоринг... Мабодо доктор берган қоғоз ҳам камлик қилса, участкадан ҳам гувоҳнома опкелиб беришим мумкин. Айтинг, пулимни беришсин!

Шипучин (*оғир уҳ тортади*). Уф!

Татьяна Алексеевна (*Мерчуткинага*). Буви, халақит беряпсиз, сизга айтишди-ку ахир. Қизиқ экансиз-а!

Мерчуткина. Гўзалим, чироғим, менинг раҳимини ейдиган ҳеч кимим йўқ. Едингми — едингга ейман, ичдингми — ичдингга ичаман холос; мана бугун ҳам қаҳва ичдим, қани энди мазасини билсам!

Шипучин (*ҳоли қуриб, Мерчуткинага*). Неча пул олмоқчисиз?

Мерчуткина. Йигирма тўрт сўму ўттиз олти тийин.

Шипучин. Хўп!.. (*Ҳамёнидан 25 сўмликни чиқариб, Мерчуткинага беради.*) Мана сизга йигирма беш сум. Олинг-у... даф бўлинг!

Хирин жаҳли чиқиб йўталади.

Мерчуткина. Умрингиздан барака топинг, директор жаноблари!.. (*Пулни яширади.*)

Татьяна Алексеевна (*эрининг ёнига ўтириб*). Энди уйга кетсам ҳам бўлади... (*Соатга қараб*) Лекин гапимни айтиб бўлганим йўқ... Бир зумда айтаман-у, кетаман... Нималар бўлмади-я! Ах, нималар бўлмади-я! Шундай қилиб. Бережницкийларникига меҳмондорчиликка бордик... Тузук, анча вақти чоғлик қилдик, лекин унча эмас... Катянинг ошиғи Грендилевский ҳам борди, албатта... Мен Катя билан гаплашдим, пича кўз ёши ҳам қилдим, хуллас айнитдим-да. У ўша ердаёқ Грендилевский билан сўзлашиб, тегмаслигини айтди. Қўйчи, ҳамма иш жойида бўлди: оймни тинчитдим, Катяни сақлаб

қолдим, энди ўзим ҳам тинчишим мумкин, деб ўйловдим... Бир вақт, биласанми, нима бўлди? Кечки овқат олдидан Катя икковимиз хиёбонда кетаётсак, бирдан... (Ҳаяжонланиб.) Бирдан ўқ овозини эшитиб қолдик... Йўқ, мен буни хотиржам айтолмайман! (Рўмолчасини силкитади.) Йўқ, айтолмайман!

Ш и п у ч и н (уҳ тортади). Уф!

Татьяна Алексеевна (йиғлаб). Шийпонга югуриб борсак... у ерда... бечора Грендилевский ётибди... қўлида тўппонча...

Ш и п у ч и н. Йўқ, мен бунга тоқат қилолмайман! Тоқат қилолмайман! (Мерчуткинага.) Сизга яна нима керак?

Мерчуткина. Директор жаноблари, эримни яна ишга жойлаб қўйишнинг иложи қанақа бўларкин?

Татьяна Алексеевна (йиғлаб туриб). Қоқ кўкрагидан отибди... мана шу еридан... Катя ҳушидан кетиб йиқилиб қолди, бечора... Грендилевский эса жуда ёмон кўрқиб кетибди, чўзилиб ётибди-ю... докторга одам юборинглар деб илтимос қилади. Ҳадемай доктор ҳам етиб келди... бахтсизни саломат сақлаб қолди...

Мерчуткина. Директор жаноблари, эримни яна ишга жойлаб қўйишнинг иложи қанақа бўларкин?

Ш и п у ч и н. Йўқ, ортиқ тоқат қилолмайман! (Йиғлайди.) Тоқат қилолмайман! (Хиринга иккала қўлини чўзади, ёниб.) Ҳайдаб чиқаринг бу хотинни! Ҳайдаб чиқаринг, барака топгур!

Х и р и н (Татьяна Алексеевнанинг ёнига келиб). Чиқ бу ердан!

Ш и п у ч и н. Буни эмас, ана уни... анови рўдапони... (Мерчуткинани ишора қилиб.) Ана буни!

Х и р и н (унинг гапини уқмай, Татьяна Алексеевнага). Чиқ бу ердан! (Ер тепинади.) Йўқол!

Татьяна Алексеевна. Лаббай? Нима деяпсиз? Жинни-пинни бўлганмисиз?

Ш и п у ч и н. Бу қандай расволик! Шўрим қуриди! Ҳайданг уни! Ҳайданг!

Х и р и н (Татьяна Алексеевнага). Йўқол! Абжақ қилиб юбораман бўлмаса! Абжақ қилиб юбораман! Жиноят қилишдан тоймайман!

Татьяна Алексеевна (Хириндан қочади, у қувади). Нимага қувасиз! Аблаҳ экансиз! (Қичқиради.) Андрей, қутқазсангчи! Андрей! (Чинқиради.)

Ш и п у ч и н (*улар орқасидан югуриб*). Бўлди. Барака топгурлар, бас! Секинроқ! Менга раҳмларинг келсин!

Х и р и н (*Мерчуткинани орқасидан қувиб*). Йўқол бу ердан! Ушланглар! Уринглар! Сўйинглар!

Ш и п у ч и н (*қичқириб*). Бўлди дейман! Илтимос қиламан! Бас қилинлар!

М е р ч у т к и н а. Отагинам... отагинам!.. (*Чинқиради.*) Войдод!

Т а т ь я н а А л е к с е е в н а (*қичқиради*). Войдод! Войдод! Вой... вой... ёмон бўлиб кетяпман! (*Стулга сакраб чиқади, кейин диванга йиқилади-да, ҳушидан кетгудай бўлиб инграйди.*)

Х и р и н (*Мерчуткина орқасидан қувади*). Уринглар уни! Саванглар! Сўйинглар!

М е р ч у т к и н а. Вой, вой... ўлдим, кўз олдим қорайди! Вой! (*Ҳушидан кетиб, Шипучиннинг қўлига йиқилади.*)

Эшик тикиллайди, саҳна орқасидан: «Депутация!» деган овоз эшитилади.

Ш и п у ч и н. Депутация... репутация... оккупация!..

Х и р и н (*ер тепинади*). Йўқол, турқинг қургур! (*Енгаларини шимаради.*) Менга беринг уни! Жиноят қилишдан ҳам тоймайман!

Беш кишидан иборат вакиллар киради; ҳаммаси фрак кийган. Битасининг қўлида бахмал муқовали тақдирнома, иккинчисида нишон Канторадаги хизматчилар эшикдан қараб туришади Татьяна Алексеевна — диванда, Мерчуткина — Шипучиннинг қўлида, иккала хотин секин-секин инграйди.

Б а н к а ъ з о с и (*баланд овоз билан ўқийди*). Ҳурматли ва қимматли Андрей Андреевич! Молия ишлари билан шуғулланувчи идорамизнинг ўтмишига тубдан назар солсак ва унинг тадрижий тараққиёти тарихига ақл кўзи билан қарасак, сўнг даража қувончли бир таассуротга эга бўламиз. Ори рост, идорамиз бунёдга келган дастлабки кунларда асосий сармойанинг мўъжазлиги, жиддий муомалаларнинг ўрни бўлмаганлиги, шунингдек мақсаднинг муайян эмаслиги Гамлетчасига: «Е ўлиш, ё қолиш!» муаммосини ўртага кўндаланг қилиб қўйди ва бир маҳаллар банкни ёпиш фойдасига овозлар ҳам бўлди. Шундай пайтда идора тепасига сиз келиб турдингиз! Сизнинг миришкорлигингиз, ғайратингиз, ўзингизга хос назокатингиз ниҳоятда зўр ютуқ ва нодир равақ боис-

лари бўлди. Банкимизнинг шону шуҳрати... (йўталади)
банкимизнинг шону шуҳрати...

Мерчуткина (*инграйди*). Уҳ! Уҳ!

Татьяна Алексеевна (*инграйди*). Сув! Сув!

Банк аъзоси (*давом қилади*). Шону шуҳрати...
(*йўталади*) банкимизнинг шону шуҳрати сизнинг шаро-
фатингиз билан шу қадар юксакларга кўтарилдики, биз-
нинг идорамиз ҳозир чет эллардаги энг яхши идоралар
билан рақобат қила олади...

Ш и п у ч и н. Депутация... репутация... оккупация...
Оқшом палла икки дўст чиқди сайрга, узоқ ўтмишдан
гап бошлашди бирга... Дема: ёшлигим ҳазон бўлди,
рашку ҳасад қалбимни тилди.

Банк аъзоси (*хижолатпазлик билан давом қила-
ди*). Кейин, идорамизнинг ҳозирги аҳволига холисона бир
назар солсак, ҳурматли ва қимматли Андрей Андрее-
вич... (*Овозини пасайтириб.*) Бўлмаса, биз кейин кела-
миз... Яхшиси кейин келармиз... (*Уялишиб чиқиб кети-
шади.*)

П а р д а

ЧАЙКА

(Оқ чорлоқ)

4 пардали комедия

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Ирина Николаевна Аркадина. Эрининг фамилияси бўйича Треплева, актриса.

Константин Гаврилович Треплев. Унинг ўғли, ёш йигит.

Петр Николаевич Сорин. Унинг акаси.

Нина Михайловна Заречная. Еш қиз, бой помещикнинг қизи.

Илья Афанасьевич Шамраев. Хизматдан бўшаган поручик. Сориннинг иш бошқарувчиси.

Полина Андреевна. Унинг хотини.

Маша. Унинг қизи.

Борис Алексеевич Тригорин. Езувчи.

Евгений Сергеевич Дорн. Врач.

Семен Семенович Медведенко. Муаллим.

Яков. Хизматчи.

Ошпаз.

Хизматчи хатин.

Воқиа Сориннинг қишлоқдаги ҳовлисида бўлиб ўтади. Учтинчи ва тўртинчи пардалар орасида икки йил вақт ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

Соринлар боғининг бир чеккаси. Томоша зали томонидан боғнинг ичкарисига қараб, кўл томонга кенг хиёбон қўзилиб кетган, уни хонаки спектакль учун наридан бери қурилган эстрада тўсиб турибди. Шу туфайли кўл бутунлай кўринмайди. Эстраданинг чап ва ўнг томонларида буталар ўсиб ётибди. Бир неча стул ва кичкина стол. Қуёш эндигина ботган. Пардаси ёпиқ эстраданинг ичида Яков ва бошқа хизматчилар бор; саҳна ичидан йўтал ва тақиллаган овозлар эшитилади. Маша билан Медведенко чап томондан, сайр-томошадан қайтиб келадилар.

Медведевко. Нега энди доим қора кийиб юрасиз?
М а ш а. Бу ҳаётимнинг азаси. Мен бахтсизман.

Медведевко. Нега энди? (*Ўйланади.*) Тушунолмайман... Ўзингиз соғ-саломатсиз, отангиз эса, гарчи бадавлат бўлмаса ҳам, ўзига тўқ. Мен сизга қараганда хийла оғир ҳаёт кечираман. Ойига бор-йўғи 23 сўм оламан, шундан ҳам эмеритурага¹ ушлаб қолишади, шундай бўлса ҳам мен қора кийиб юрмайман. (*Ўтирадилар.*)

М а ш а. Гап пулда эмас. Қамбағалнинг ҳам бахтиёр бўлиши мумкин.

Медведевко. Назарияда-ку шундақа-я, аммо амалда эса бошқача бўлиб чиқади: мана, мен, онам, бунинг устига икки синглим билан укам бор, маош бўлса жами йигирма уч сўм. Ахир ейиш, ичиш керакми? Чой билан қанд керакми? Тамаки керакми? Шундай бўлгач эплаштириб кўринг-чи!

М а ш а (*эстрадага қараб*). Ҳадемай спектакль ҳам бошланади.

Медведевко. Шундай, Заречная ўйнайди. Пьесани бўлса Константин Гаврилович ёзган. Улар бир-бирларини севиб қолишган, бугун уларнинг қалби ягона бир бадий образни яратиб бериш майли билан бирлашади. Менинг қалбим билан сизнинг қалбингиз бошқа-бошқа, қалбларимиз ўртасида умумийлик йўқ. Мен сизни севаман, соғинганимдан уйда ўтиролмайман, ҳар куни бу ёққа олти чақирим, яна у ёққа олти чақирим пиёда йўл босаман, аммо сизнинг тарафингиздан фақат бепарволик кўраман, холос. Бу маълум нарса. Мен камбағал, оилам эса катта... Ейишга овқати йўқ одамга ким ҳам эрга чиқишни хоҳлайди дейсиз.

М а ш а. Бўлмаган гап. (*Тамаки ҳидлайди.*) Сизнинг муҳаббатингиз менга таъсир қиляпти, лекин мен унга муносиб жавоб қилолмайман, бор гап шу. (*Тамаки қутисини унга узатади.*) Марҳамат.

Медведевко. Хоҳишим йўқ.

Пауза.

М а ш а. Ҳаво дим бўляпти. Кечаси момақалдироқ бўладиганга ўхшайди. Сиз бўлсангиз доим фалсафа сотасиз ё бўлмаса пул ҳақида гапирасиз. Сизнингча дунёда

¹ Бир маҳкама хизматчиларининг ойлигидан ушлаб қоладиган пенсия капитали.

камбағалликдан бошқа бахтсизлик йўқ, менимча жулдур кийимда юриш, тиланчилик қилиш, менинг ҳозирги аҳволимдан минг ҳисса яхшироқ, чунки... ҳе, келинг қўйинг, сиз бунга барибир тушунмайсиз...

Ўнг томондан Сорин ва Треплев киради.

Сорин (*ҳассасига суяниб*). Менинг мижозимга, ука, қишлоқ унча тўғри келмайди, бу маълум нарса, мен барибир бу ерга кўника олмайман. Кеча кечқурун соат ўнларда ётдим, бугун эрталаб соат тўққизда шундай бир ҳис билан уйғондимки, гўё кўп ухлаганимдан миям бош суягимга ёпишиб қолганга ўхшаб кўринди ва ҳоказо гап (*кулади*). Тушлик овқатдан кейин бўлса бехосдан яна ухлаб қолибман, мана энди тамом ланжман, ўзимни ғоят кайфсиз ҳис қиляпман ва ниҳоят шуни айтиш керакки...

Треплев. Тўғри, сен шаҳарда яшашинг керак. (*Маша билан Медведенкони кўриб.*) Афандилар, томоша бошланганда сизни чақирадилар, ҳозирча бу ерда ўтириш мумкин эмас. Худо хайр берсин, боринглар.

Сорин (*Машага*). Мария Ильинична, барака топинг, дадангизга айтсангиз, итни ечиб қўйиш тўғрисида буйруқ берсалар, финшийвериб жуда жонга тегди. Синглим бугун ҳам кечаси билан ухлай олмади.

Маша. Отам билан ўзингиз гаплашинг, мен гаплашмайман. Худо хайрингизни берсин, бу ишдан мени ҳоли этинг. (*Медведенкога.*) Юринг, кетдик!

Медведенко (*Треплевга*). Демак сиз томоша олди-дан бизга одам юборасиз...

Ҳар иккаласи чиқиб кетади.

Сорин. Демак, бугун ҳам туни билан ит финшиб чиқади десангиз-чи. Қизиқ гап, ҳеч қачон мен қишлоқда ўзим истагандек яшай олмайман. Илгарилари йигирма саккиз кунга отпускаи олиб, ҳордиқ чиқаргани бу ерга келардим, шу билан тамом эди. Аммо бу ерда бўлса турли хил бўлмағур нарсалар билан шундай жонга тегар эдиларки, қелган кунингоқ жўнаб қолгинг келарди (*кулади*). Мен ҳар сафар ҳам бу ердан жон-жон деб, жўнаб кетардим... Энди бўлса хизматдан истеъфо берган кишиман, борадиган жойим ҳам йўқ. Истайсанми, истамайсанми барибир шу ерда яшайвер...

Яков (*Треплевга*). Константин Гаврилович, биз чўмилгани борамиз.

Треплев. Яхши, фақат ўн минутдан сўнг жойингизда бўлинг. (*Соатига қарайди.*) Тез орада бошланади.

Яков. Хўп бўлади (*кетади.*)

Треплев (*сахнага кўз ташлаб*). Мана шу ҳам театр! Парда, ундан кейин биринчи кулис, кейин иккинчиси, ундан нарёғи бўшлиқ. Ҳеч қандай декорация йўқ. Парда очилганда кўзга кўл билан уфқ кўринади. Пардани роса соат саккиз яримда, ой чиққанда очамиз.

Сорин. Жуда соз.

Треплев. Агар Заречная кечикиб қолса, шубҳасиз, томошанинг бутун қизиғи кетади. Аллақачоноқ келиши керак эди. Отаси билан ўгай онаси унинг ҳар бир қаддини пойлайдилар, унга уйдан чиқиб келиш худди тюрмадан чиқиб келишдай қийин. (*Тогасининг галстугини тузатиб қўяди.*) Соч-соқолинг пахмайиб, тўзғиб кетибди, бир оз олдирсанг тузук бўлармиди. . .

Сорин (*соқолини қашлаб*). Ҳаётимнинг фожиаси бу. Ёшлигимда ҳам башарам шундақа эди, баайни сурункасига ичиб юрган кишига ўхшардим. Мени ҳеч қачон хотинлар яхши кўрган эмас. (*Ўтиради.*) Нима учун синглимнинг кайфи бузук кўринади?

Треплев. Нима учун? Зерикади. (*Енига ўтиради.*) Рашк қилади. У, ҳалитданоқ менга ҳам, спектаклга ҳам, менинг пьесамга ҳам қарши, чунки у эмас, Заречная ўйнайди. У менинг пьесамни билмайди, аммо ҳалитданоқ уни ёмон кўради.

Сорин (*кулиб*). Э, қаёқдаги гапни гапирётибсан. . .

Треплев. Мана шу кичкина сахнада, у эмас, балки Заречнаянинг муваффақият қозониши унга алам қилади. (*Соатига қарайди.*) Менинг онам жуда ғалати табиатли аёл-да. Шубҳасиз у қобилиятли, ақлли, китоб устида жонини беради, бутун Некрасовни сенга ёддан шариллатиб ўқиб беради, касаллар устида худди фариштадек парвона бўлади; аммо унинг олдида Дузени мақтаб кўр! Уҳҳў! Фақат унинг ўзинигина мақташ керак, унинг ҳақидагина ёзиш лозим, унинг «*Ja dame aux camelias*»¹да ёки «*Ҳаёт тутуни*»²да зўр маҳорат билан ўйнашини қичқириб мадҳ этиш керак, аммо бу ерда, қишлоқда, унақанги тумтарақлар бўлмагани учун, у зерикади-ю, заҳарини бизга сочади, биз ҳаммамиз унинг душмани, биз ҳаммамиз гўё

¹ «Дама с камелиями» — А. Дюманинг пьесаси.

² Б. Маркевич пьесаси.

унинг олдида айбдор. Кейин у жуда хурофотчи, уч шамдан, ўн учинчи рақамдан қўрқади. Ўзи хасис. Унинг Одессадаги банкда етмиш минг сўм пули бор. Бунни мен аниқ биламан. Аммо ундан пул қарз сўраб кўр, шу заҳоти йиғлай бошлайди.

Сорин. Сен, пьесам онамга ёқмайди, деб ўйлаб, ҳалитдан ҳаяжонга тушаётибсан, холос. Тинчлан, онанг сени жуда яхши кўради.

Треплев (*гулнинг баргини юлиб*). Севади-севмайди, севади-севмайди, севади-севмайди. (*Кулади.*) Мана кўряпсанми, онам мени севмас экан, севмайди. Бўлмасачи! У яшашни, севишни, ранго-ранг либослар кийишни хоҳлайди, мен эса йигирма бешларга кириб қолдим, мен ҳамма вақт онамга унинг кексайиб бораётганини эслатиб турибман. Мен йўғимда унинг ёши атиги ўттиз иккида бўлади, менинг ҳузуримда эса қирқ учда, мана шунинг учун ҳам у, мени ёмон кўради. Шунингдек, у менинг театрни эътироф қилмаслигимни ҳам билади. Ўзи эса театрни севади, ўзини инсониятга, муқаддас санъатга хизмат қилаётибман, деб ҳис этади, менимча ҳозирги театр — эскилик, хурофотдан бошқа нарса эмас. Парда очилганда, тунги чироқ шуъласи остида, уч деворли хонада бу зўр истеъдодлар, муқаддас санъатнинг муҳиблари одамларнинг қандай таом ейиши, ичиши, севиши, юриши ва кийим кийишларини ифодалаб берар эканлар; ярамас манзара ва сўзлардан бирон ахлоқ — кичкина, ўнғай англашиладиган, рўзғор учун фойдали бўлган ахлоқ ўйлаб чиқаришга уринар эканлар ва менга ўша бир, ўша биргина нарсани минг хил қиёфага солиб келтира берар, келтира берар эканлар, мен, худди, ўзининг хунуклиги билан миясига тазийқ кўрғазгани учун, Эйфел минорасидан қочган Мопассан каби улардан қочганим қочган.

Сорин. Театрсиз мумкин эмас.

Треплев. Янги шакллар керак. Янги шакллар зарур, агар улар бўлмаса, у ҳолда ҳеч нарсанинг бўлмагани маъқул. (*Соатига қарайди.*) Мен онамни севаман, қаттиқ севаман; аммо у маъносиз ҳаёт кечиради, анави ёзувчи билан ҳамиша илашиб юради. Номини доимо газетага ёзганлари ёзган — бу жуда менинг тинкамга тегди. Баъзан менинг қалбимда оддий кишиларга хос бўлган худбинлик бош кўтаради. Баъзан онамнинг машҳур актриса эканидан ўкинаман ҳам. Агар у оддий аёл бўлганда эди, у ҳолда мен ўзимни бахтлироқ деб ҳис қилардим.

Баъзан унинг олдида ёппасига эгалари бўлган: артистлар, ёзувчилардан иборат меҳмонлар ўтиришган бўлади. Улар орасида ожиз, ҳеч нарсага арзимайдиган ёлғиз менгина ўтираман, улар, мен билан фақат унинг ўгли бўлганим учунгина муомала қиладилар. Тоғажон, ахир бундан ҳам алам қиладиган, бундан ҳам бемаънироқ вазият бўладими? Мен кимман? Нимаман ўзим? Изоҳ қилиб бўлмайдиган вазият юз бериб университетнинг учинчи курсидан чиқиб кетдим, ҳеч қандай қобилиятим, бир пақир пулим йўқ, паспортимга эса, киевлик мешчанин деб ёзилган. Гарчи менинг отам ҳам машҳур актер бўлиб ўтган бўлсада, ахир у киевлик мешчанин эди-ку! Шундай қилиб онамнинг меҳмонхонасида ўша артистлар, ёзувчилар менга шафқат билан илтифот кўрсатар эканлар, менга улар худди ўз назарлари билан менинг ожизлигимни ўлчаётган бўлиб туюлар эди — мен уларнинг фикрларини англаб эдим-да, хор бўлганим — оёқости бўлаётганим учун изтироб чекардим. . .

С о р и н. Дарвоқе менга айт-чи, бу ёзувчи қанақа одам ўзи! Унга сира тушуниб бўлмайди. Доим индамай юради.

Т р е п л е в. У ақлли ҳамда содда одам, аммо бир оз савдойироқ. Ўзи дуруст киши. Ҳали қирққа ҳам етмаган. Аммо ҳалитданоқ машҳур ва кекирдагига қадар тўқ. . . Агар унинг асарларига келсак, у. . . сенга қандай деб айтсам бўларкин? Ёқимтой, истейдод билан ёзилган. . . бироқ. . . Толстой ёки Золядан кейин Тригоринни ўқингиз келмайди.

С о р и н. Аммо, мен, ука, адабиётчиларни яхши кўраман. Бир вақтлар икки нарсани жуда орзу қилардим: уйланишни-ю, ёзувчи бўлишни, бироқ униси ҳам, буниси ҳам муяссар бўлмади. Ҳа, ҳеч бўлмаса кичикроқ ёзувчи бўлиш ҳам яхши нарса-да.

Т р е п л е в (*қулоқ солади*). Мен оёқ товушларини эшитяпман. . . (*Тоғасини қучоқлайди*.) Мен усиз яшай олмайман. . . Ҳатто унинг оёқ товушлари ҳам гўзал. . . Мен ҳаддан зиёд бахтиёрман. (*Тез-тез юриб, саҳнага кириб келаётган Нина Заречнаянинг қаршисига боради*.) Маликам, менинг орзу-умидим!

Н и н а (*ҳаяжонда*). Кечикканим йўқ шекилли. . . Албатта кечикканим йўқ. . .

Т р е п л е в (*унинг қўлларини ўради*). Йўқ, йўқ, йўқ. . .

Н и н а. Кун билан безовта бўлдим, қаттиқ ваҳимага тушдим! Отам юбормай қўядими деб, жуда қўрқдим. . .

Аmmo у ҳозир ўгай онам билан жўнаб кетди. Осмон қизариб, ой чиқа бошлагач, мен отимга устма-уст қамчи босиб, елиб келдим. *(Кулади.)* Мен хурсандман. *(Сориннинг қўлини қаттиқ қисиб кўришади.)*

Сорин *(кулади)*. Кўзларингиз қизарган, назаримда йиғлаган кўринасиз. Ҳе, ҳе! Яхши эмас!

Нина. Йўқ, шунчаки ўзим... Кўряпсизми, нақадар оғир нафас оляпман. Ярим соатдан сўнг қайтиб кетишим керак, шошилиш лозим. Худо хайр берсин, мени узоқ ушлаб қолманг, Мумкин эмас, мумкин эмас. Бу ерда эканми отам билмайди.

Треплев. Дарҳақиқат бошлаш фурсати етди. Бориб ҳаммасини чақириб келиш керак.

Сорин. Мен бориб чақириб кела қолай. Бир нафасда бўлади. *(Унг томонга қараб кетади ва ашула айтади)* «Францияга икки гренадёр¹...» *(Атрофга қарайди.)* Бир вақтлар худди шунга ўхшаб қўшиқ айтганимда товаришч прокурора² менга қараб: «Жаноблари, овозингиз жуда ўткир экан-у»... деган эди. Кейин бир оз ўйланиб туриб: «Лекин... ёқимсиз» деб қўшиб қўйган эди. *(Кулганича чиқиб кетади.)*

Нина. Отам билан ўгай онам мени бу ёққа юборишмайди. Бу ерни улар богема дейдилар... мени актириса бўлиб кетмаса эди, деб кўрқишади... Мен эса худди чайка сингари бу ёққа — кўлга қараб интиламан... Юрагимда севгингиз ҳоким... *(Атрофга қарайди.)*

Треплев. Ўзимиздан бўлак ҳеч ким йўқ.

Нина. Назаримда анов ёқда биров бор...

Треплев. Ҳеч ким. *(Упишадилар.)*

Нина. Бу қандай дарахт?

Треплев. Қайроғоч.

Нина. Нима учун у буқадар қора?

Треплев. Кеч кириб қолди, кечқурун ҳамма нарса ҳам қорайиб кўринади. Барвақт кетиб қолманг, ўтинаман сиздан.

Нина. Мумкин эмас.

Треплев. Борди-ю, мен сизникига борсам-чи? Мен, деразангизга тикилиб, туни билан боғингизда тик туриб чиқаман.

¹ Г. Гейненинг «Икки гренадёр» шеърдан.

² Революциядан илгариги мансаб.

Н и н а. Мумкин эмас, сизни қоровул пайқаб қолиши мумкин, Трезор ҳали сизга ўрганган эмас, вовиллаши турган гап.

Т р е п л е в. Мен сизни севаман.

Н и н а. Тсс...

Т р е п л е в (*оёқ товушларини эшитиб*). Ким у? Яков, сизмисиз?

Я к о в (*эстрада орқасидан*). Худди ўзи.

Т р е п л е в. Жойларингизга туринглар! Вақт етди. Ой чиқяптими?

Я к о в. Худди шундай.

Т р е п л е в. Спирт борми? Олтин гугурт-чи? Қизил кўзлар кўринган вақтда олтингугурт ҳиди бурқураб кетиши керак. (*Нинага.*) Сиз ҳам боринг, у ерда ҳамма нарса тайёр. Ҳаяжонга тушиб қолдингизми?

Н и н а. Ҳа, жудаям. Онангиз майли, ҳеч нарса эмас, мен у кишидан қўрқмайман, аммо Тригорин ҳам шу ерда экан... Унинг ҳузурда ўйнаш мен учун қўрқинчли ва уят... Машҳур ёзувчи... ўзи ёшми?

Т р е п л е в. Ҳа.

Н и н а. Унинг ҳикоялари нақадар яхши-а!

Т р е п л е в (*совуққонлик билан*). Билмайман, ўқиган эмасман.

Н и н а. Сизнинг пьесангизда ўйнаш қийин. Унда жонли кишилар йўқ.

Т р е п л е в. Жонли кишилар! Ҳаётни қандай бўлса, шундай эмас ва қандай бўлиши кераклигича ҳам эмас, балки қандай тасаввур қилинса, худди ана шундай тасвирлаш лозим.

Н и н а. Сизнинг пьесангизда ҳаракат кам, у, қуруқ гапдан иборат, холос. Пьесада, менинг фикримча, албатта муҳаббат бўлиши керак...

Ҳар иккаласи ҳам саҳна орқасига ўтиб кетади.

П о л и н а А н д р е е в н а билан Д о р н кирадилар.

П о л и н а А н д р е е в н а. Ҳаво нам торта бошлади. Боринг, галошингизни кийиб келинг.

Д о р н. Мен иссиғлаб кетяпман.

П о л и н а А н д р е е в н а. Сиз ўзингизни эҳтиёт қилмайсиз. Бу ўжарликдан бошқа нарса эмас... Ўзингиз доктор, яхши биласизки, сизга нам ҳаво зарарли, аммо менинг озор чекишимни истайсиз; сиз кеча кечқурун атайлаб анча вақтгача айвонда ўтирдингиз...

Дорн (*куйлайди*). «Ешлик ҳалок қилди, деб сўзлама менга».¹

Полина Андреевна. Сиз Ирина Николаевна билан шу қадар суҳбатга киришиб кетдингизки... ҳатто совуқни ҳам сезмадингиз. Эътироф қилинг, у сизга ёқадими-а...

Дорн. Менинг ёшим эллик бешда.

Полина Андреевна. Бунинг аҳамияти йўқ, эркаклар бу ёшда қариган ҳисобланмайди. Бунинг устига сиз ҳамон чиройлисиз, ҳали ҳам хотинларга ёқасиз.

Дорн. Хўш, нима қил дейсиз?

Полина Андреевна. Ҳаммангиз ҳам актрисалар олдида сажда қилишга тайёрсиз, ҳаммангиз шундайсиз!

Дорн (*ашула қилади*). «Мен яна ҳузурингданман»²... Агар жамиятда артистларни севар ва уларга бошқаларга нисбатан, жумладан савдогарларга қараганда бошқачароқ муомала қилишар экан, бу табиий нарса. Ана шунинг ўзи идеализм.

Полина Андреевна. Хотинлар ҳамиша сизни яхши кўришади ва сизга ёпишиб олишади. Бу ҳам идеализмми?

Дорн (*елкасини қисиб*). Нима бўпти! Хотинларнинг менга нисбатан бўлган муомалаларида кўп яхши фазилатлар бор. Мени ҳаммадан бурун яхши врач бўлганим учун севар эдилар. Бундан ўн, ўн беш йил муқаддам, балки эсингиздадир, бутун губернада бирдан-бир яхши акушер мен эдим. Бундан ташқари мен ҳамма вақт виждонли кишиман.

Полина Андреевна (*унинг қўлидан ушлайди*). Азизим!

Дорн. Секин. Бу ёққа келишяпти.

Соринни қўлтиқлаб олган Аркадина, Тригорин, Шамраев, Медведенко ва Машалар киришади.

Шамраев. 1873 йили Полтавадаги ярмаркада у зўр маҳорат билан ўйнаган эди. Жуда қиёмат бўлган эди! Ҳамма тан берганди! Яна билмоқ мумкинмикан, ҳозир комик Павел Семенович Чадин қаердайкин? У Расплюев ролини тақлид қилиб бўлмас даражада усталик билан

¹ Н. Некрасов шеърдан.

² В. Краснов шеърдан.

ўйнар эди. Қасамёд этаман, муҳтарам зотлар, Садовскийдан ҳам яхши ўйнарди. Ҳозир у қаерда?

Аркадина. Сиз зўр бериб мендан алмисоқдан қолган одамларни сўраясиз. Мен қаёқдан билай! (*Ўтиради.*)

Шамраев (*хўрсиниб*). Пашка Чадин-чи! Бунақаси йўқ энди. Саҳна инқирозга юз тутди, Ирина Николаевна! Авваллари забардаст эманлар кўп эди, ҳозир бўлса биз нуқул тўнгаларнигина кўриб турибмиз.

Дорн. Ажойиб истеъдод эгалари ҳозир оз, бу тўғри, аммо ўрта даражадаги актёрнинг ҳам савияси анча ошган.

Шамраев. Сиз билан келиша олмайман. Аммо бир жиҳатдан бу табга боғлиқ гап. De gustibus auf bene, auf nihil.¹

Эстрада орқасидан Треплев чиқади.

Аркадина (*ўғлига*). Азиз ўғлим, қачон бошланади.

Треплев. Бир минутдан кейин. Сабр қилишингизни сўрайман.

Аркадина (*«Гамлет»дан ўқийди*). «Ўғлим! Сен нигоҳингни қалбимга қаратдинг ва мен уни шундай қонли, шундай омонсиз жароҳатлар ичида кўрдимки — нажот йўқ!»

Треплев (*«Гамлет»дан*). «Ва нима учун сен шум одатларга берилдинг, жиноят ўпқонларидан севги ахтардинг?»

Саҳна орқасидан бурғи овози эшитилади.

Афандилар, бошланди! Диққат қилишларингизни сўрайман.

Пауза.

Мен бошлайман. (*Таёқчасини тиқиллатиб баланд овоз билан сўзлайди.*) О, сиз, ярим кечалари бу кўл устида сайр этувчи, ҳурматли, кекса соялар, бизни ухлатинг, токи бундан икки минг йил кейин юз берадиган ҳодисалар тушимизга кирсин!

Сорин. Икки минг йилдан сўнг ҳеч нарса бўлмайди.

Треплев. Қўя беринг, улар бизга худди ана шу ҳеч нимани ифодалаб беришсин.

Аркадина. Майли. Биз ухладик.

¹ «Таб ҳақида яхши гапириш керак ёки индамаган маъқул». (*Логик мақоли.*)

Нарда очилади, кўл манзараси кўзга ташланади, уфқда ой, суёда унинг акси: катта тош устида бошдан-оёқ оқ кийинган Н и н а З а р е ч н а я ўтиради.

Н и н а. Одамлар, арслонлар, бургутлар ва какликлар, шохлик буғилар, ғозлар, ўргумчаклар, сувда яшовчи тилсиз балиқлар, денгиз юлдузлари ва у кўзга кўринмайдиган махлуқлар ҳам — қисқаси бутун махлуқлар, бутун махлуқлар, бутун махлуқлар ғамгин бир доира чизарак, сўндилар. . . Ер кўксиди битта ҳам жон эгаси қолмаганига минг асрлар бўлиб кетди ва бу бечора ой ўз фонарини беҳудага ёқмоқда. Энди ўтлоқларда чуввос солиб турналар уйғонмайди ва аргувонзорларда тилла кўнғизлар парвози эшитилмайди. Совуқ, совуқ, совуқ. Бўм-бўш, бўм-бўш, бўм-бўш. Даҳшат, даҳшат, даҳшат.

Пауза.

Тирик нарсаларнинг жисмлари ҳок бўлиб кетди ва уларни абадий моддалар тошларга, сувларга, булутларга айлантирди, уларнинг жонлари эса битта бўлиб бирлашди. Дунёда ягона жон — бу мен. . . мен. . . Александр Великийнинг ҳам, Цезарнинг ҳам, Шекспирнинг ҳам, Наполеоннинг ҳам, энг охири зулукнинг ҳам, ҳаммасининг жони менда. Менда инсонларнинг онги билан ҳайвонларнинг инстинктлари мужассамланган ва мен ҳаммасини, ҳаммасини, ҳаммасини хотирлайман ва ўзимда ҳар бир ҳаётнинг умрини янгидан кечираман.

Ботқоқ оловлари кўринади.

А р к а д и н а (*секин*). Бу қандайдир декадентларга хос нарса.

Т р е п л е в (*ялиниш ва маъно билан*). Онажон!

Н и н а. Мен ёлғизман. Юз йилда бир мартагина гапириш учун оғиз очаман ва менинг овозим бу бўшлиқ фазода ғамгин чўзилади, уни ҳеч ким эшитмайди. . . Сиз, нурсиз оловлар ҳам мени эшитмайсиз. . . Сизни тонг отарга яқин сассиқ ботқоқлар ўз кучоғида туғдиради ва сиз, маъносиз, ихтиёрсиз, ҳаёт шарпасидан маҳрум ҳолда тонгга қадар дайдиб юрасиз. Абадий модданинг отаси бўлган иблис, сизда ҳаёт вужудга келмасин деб, қўрқиб, худди тошлар ва сувлардагидек, сизда ҳам ҳар дақиқа атомларни олмоштириб туради ва сиз тўхтовсиз ўзгариб турасиз. Оламда доимий ва ўзгармас бўлиб ёлғиз руҳгина қолади.

Пауза.

Мен, чуқур бўш қудуққа ташланган асир сингари, қаер-далигимни ва мени нималар кутаётганини билмайман. Менга ёлғиз моддий кучларнинг ибтидоси бўлмиш иблис билан кескин ва қаттиқ жангларда енгиб чиқишим муқаррарлиги-ю, шундан сўнггина модда билан руҳнинг ажойиб ва мутаносиб равишда бирлашажаги ва дунёвий ироданинг ҳукмронлиги бошланажаги аён холос. Аммо бу ҳол фақат бир неча юз минг йиллардан сўнггина, ой, ёруғ юлдузлар, ер аста-секин тўзонга айланган вақтда рўй беради... Унга қадар даҳшат, даҳшат...

Пауза; кўл устида икки қизил нуқта пайдо бўлади.

Ана менинг қудратли душманим бўлмиш иблис яқинлашмоқда. Мен унинг қўрқинчли ва қон тўлган кўзларини кўриб турибман...

Аркадина. Олтин гугурт ҳиди келаётибди. Шундай бўлиши керакми?

Треплев. Ҳа.

Аркадина (кулади). Ҳа, бу жуда таъсирли бўпти!

Треплев. Онажон!

Нина. У одамсиз зерикади...

Полина Андреевна (Дорнга). Шляпангизни бошингиздан олдингизми, дарров кийинг, бўлмаса шамоллаб қоласиз.

Аркадина. Доктор абадий модданинг отаси бўлмиш иблис қаршисида бошидан шляпасини олди.

Треплев (жаҳли чиқиб, қаттиқ овоз билан). Пьеса тамом бўлди! Бас! Пардани ёлинг!

Аркадина. Нимага жаҳлинг чиқади?

Треплев. Бас! Парда! Пардани тушир! (Депсиниб.) Парда!

Парда тушади.

Кечирасиз! Мен пьеса ёзиш ва саҳнада ўйнаш фақат бир гуруҳ шахсларнинггина қўлидан келишини назарга олмайман. Мен монополияни бузибман! Менга... Мен... (Яна нимадир демоқчи бўлади, аммо кўл силтаб чапга қараб чиқиб кетади.)

Аркадина. Унга нима бўлди?

Сорин. Ирина, ёш йигитнинг нафсониятига тегиш ярамайди, ахир.

Аркадина. Ҳа, мен унга нима дедим?

Сорин. Сен уни хафа қилдинг.

Аркадина. Ахир унинг ўзи ҳазил деб, таъкидлаган эди-да, мен ҳам пьесага ҳазил деб қарадим.

Сорин. Ҳар ҳолда...

Аркадина. Демак, энди маълум бўлдики, бу буюк асар ёзибди! Ҳай, ҳай! Бундан чиқди унинг бу спектаклни кўрсатиши ва бизни олтин гугурт билан нафасларимизни бўғиши ҳазил эмас, балки намойиш экан, шундайми... У қандай ёзиш ва нимани ўйнаш кераклигини бизга ўргатиб қўймоқчи бўлган экан-да. Ниҳоят, бу нарса кишининг жонига тегади. Бу, доим менга қарши чиқиш ва тирноқ орасидан кир излаш, ахир, кимнинг жонига тегмайди дейсиз! Ужар, худбин бола.

Сорин. У сени завқлантirmoқчи бўлган эди.

Аркадина. Шундайми? У ҳолда нима учун бирор оддийроқ пьеса танламай, бизни манави тушкунлик алжирашларини эшитишга мажбур этди. Ҳазил учун мен ҳар қандай алжирашларни ҳам эшитишга тайёрман, аммо у, бу ерда янги шакл, санъатда янги давр яратишни даъво қилмоқда. Менимча бу ерда ҳеч қанақа янги шакл йўқ, фақат ёмон хулқгина бор, холос.

Тригорин. Ҳар ким ўз хоҳишига ва имкониятига қараб ёзади.

Аркадина. Майли, ўз хоҳиш ва имониятига қараб ёзаверсин, лекин мени тинч қўйсин.

Дорн. Юпитер, жаҳлинг чиқди...¹

Аркадина. Мен Юпитер эмасман, аёл кишиман. (*Папирос чекади.*) Жаҳлим чиққани йўқ, фақат йигитчанинг бу қадар зерикарли ҳаёт кечириши менга алам қилади. Мен уни хафа қилишни истамаган эдим.

Медведевко. Руҳни моддадан ажратишга ҳеч кимда асос йўқ, негаки, эҳтимол, руҳнинг ўзи моддий атомларнинг йиғиндисидан иборатдир. (*Жонланиб, Тригоринга.*) Биласизми, бирор пьесада каминанинг ҳамкасблари — муаллималарнинг қандай яшашлари тасвир қилинса-ю, кейин саҳнада ўйналса. Оғир, жуда оғир ҳаёт кечирадилар!

Аркадина. Бу ҳаққоний гап, лекин, келинлар, пьесалар ва атомлар ҳақидаги гапларни қўйинлар. Бирам

¹ Лотинларнинг «Юпитер, жаҳлинг чиқди» — демак сен ҳақ эмассан» деган мақолининг бошланиши.

ажойиб кеча бўптики! Эшитяписизларми афандилар, қўшиқ айтишмоқда?

Қулоқ солади.

Қандай яхши-я!

Полина Андреевна. Нариги соҳилда айтишмоқда.

Аркадина (*Тригоринга*). Ёнимга ўтиринг. Бундан ўн-ўн беш йил муқаддам шу ерда — кўлда, деярли ҳар кеча тўхтовсиз музыка ва қўшиқ садолари эшитилиб турар эди. Соҳилда олтига помешчик кўраси бор эди. Хотиримда бор: кулки, шовқин, отишма ва нукул ишрат, кайфу сафо... Уша маҳалда бу олти кўранинг Leupergetieg ва султони мана, тасвия қиламан (*Дорнга имо қилуди*), доктор Евгений Сергеевич эди. У ҳали ҳам ёқимли, аммо у маҳалда офатижон эди. Биласизми, мени виждон азобламоқда. Мен, ўғлим бечорани нимага хафа қилиб қўйдим? Мана энди нотинчман. (*Қаттиқ*). Костя! Уғлим! Костя!

Маша. Мен бориб ахтариб кела қолай.

Аркадина. Майли, боринг, жоним.

Маша (*чапга қараб кетади*). Ҳо, Константин Гаврилович! Хоо! (*Кетади*.)

Нина (*саҳна орқасидан чиқади*). Афтидан давоми бўлмайдиганга ўхшайди, мен чиқсам бўлар экан. Салом! (*Аркадина ва Полина Андреевна билан ўпишади*.)

Сорин. Баракалла! Баракалла!

Аркадина. Балли! Балли! Биз сизга мафтун бўлдик. Бундай чирой, бундай ёқимли овоз билан қишлоқда ўтириш мумкин эмас, гуноҳ. Сизда истеъдод борга ўхшайди. Эшитяписизми? Сиз албатта саҳнага чиқишингиз лозим!

Нина. О, бу менинг орзуйим! (*Хўрсиниб*.) Лекин бу орзу ҳеч қачон амалга ошмайди.

Аркадина. Қим билади? Мана, рухсат этинг, таништирай: Борис Алексеевич Тригорин.

Нина. Оҳ, мен жуда хурсандман... (*Уялиб*.) Мен доим сизнинг асарларингизни ўқиб бораман...

Аркадина (*уни ўз ёнига ўтқазиб*). Уялманг, жоним, у машҳур одам, аммо ўзи жуда соддадил. Қаранг, ҳатто унинг ўзи уялиб кетди.

Дорн. Энди пардани очсак ҳам бўлар дейман, жуда кўнгилсиз бўлиб кетди.

Ш а м р а е в (*қаттиқ*). Яков, қани оғайни, пардани оч!

Парда кўтарилди.

Н и н а (*Тригоринга*). Ғалати пьеса экан-а, тўғрими?

Т р и г о р и н. Мен ҳеч нарса айтолмайман. Аммо зўр мароқ билан томоша қилдим. Сиз жуда астойдил ўйнадингиз. Декорация ҳам жуда соз ишланибди.

Пауза.

Бу кўлда балиқ кўп бўлса керак-а?

Н и н а. Ҳа...

Т р и г о р и н. Мен балиқ овлашни яхши кўраман. Менинг учун кеч пайтларда қармоққа тикилиб, қирғоқда ўтиришдан кўра завқлироқ нарса йўқ.

Н и н а. Аммо, менимча, ижод завқини татиб кўрган киши учун бундан ортиқроқ завқ бўлмаса керак.

А р к а д и н а. (*кулиб*). Ундақа деманг. Уни сал мақтаб қўйсангиз, дарров ижодидан маза қочади.

Ш а м р а е в. Хотиримда бор: бир кун Москва опера театрида машхур Сильва«до» пардасини пастроқ олиб айтган эди. Шу вақт худди ўчакишкандай галлереяда бизнинг руҳоний хонандалардан бир бас ўтирган экан, бирдан нига галлерея томондан «Баркалла, Сильва!» деган жуда йўғон овоз эшитилиб қолса бўладими... Мана бундай. (*Йўғон овоз билан дўриллаб*.) Баракалла, Сильва... Бизнинг нақадар таажжубда қолганимизни ўзингиз тасаввур қила беринг... Театр тақа-тақ қотиб қолди.

Пауза.

Д о р н. Сокин фаришта учиб ўтди.

Н и н а. Мен кетай, вақт бўлди, хайр.

А р к а д и н а. Қаёққа? Бунча эрта қаёққа борасиз? Биз сизни кеткизмаймиз.

Н и н а. Мени дадам кутиб ўтирибди.

А р к а д и н а. Қанақа одам у ўзи ахир... (*Упишадди*.) Хўп, нима ҳам қиламиз. Агтанг, бир оз ўтира турсангиз бўларди.

Н и н а. Агар, мен учун кетиш нақадар оғир эканлигини билсангиз эди!

А р к а д и н а. Битта-яримта сизни кузатиб қўйса бўларди, жонгинам.

Н и н а (*чўчиб кетиб*). Йўқ-йўқ!

С о р и н (*унга қараб, ялинган товуш билан*). Қолинг!

Н и н а. Иложим йўқ, Петр Николаевич...

Сорин. Ҳеч бўлмаса яна бир соат қолинг, сўнг майли. Келинг, нима қипти...

Нина (*ўйланиб, йиғи аралаш*). Иложи йўқ! (*Қўлини қисиб хайрлашиб, тезда чиқиб кетади.*)

Аркадина. Чиндан ҳам бахтсиз қиз. Айтишларига қараганда унинг марҳума онаси, ўзининг бутун бойлигини, ҳатто сўнгги тийинигача эрига васиқа қилиб кетган экан, энди бўлса бу бечора қиз ҳеч нарсасиз қолибди, чунки отаси ҳалитданоқ бутун давлатини иккинчи хотинига васиқа қилиб берибди. Бу жуда қабоҳатлик.

Дорн. Ҳа, гапнинг пўст калласини айтганда, унинг отаси ажаб товур мол, бунга амин бўлавериш керак.

Сорин (*совқотган қўлларини ишқалаб*). Афандилар, қани, биз ҳам кетайлик, ҳаво жуда нам тортиб кетди. Оёқларим оғриб қолди.

Аркадина. Ўзи ҳам оёқларинг худди ёғочга ўхшайди, зўрға қадам босасан, хўп, қани юр, бахти қора чол. (*Уни қўлтиқлайди.*)

Шамраев (*хотинига қўлини бериб*). Хоним?

Сорин. Мен яна ит гингшиётганини эшитаётибман. (*Шамраевга.*) Барака топинг, Илья Афанасьевич, буюринг, эшиб юборишсин!

Шамраев. Мумкин эмас, Петр Николаевич, омборга ўғри тушмасин деб, қўрқаман. Омборда тарифим бор. (*Енида кетаётган Медведенкога қараб.*) Ҳа, жуда йўғон овоз билан: «Баракалла, Сильва!» деб қолди. Ҳолбуки ўзи ашулачи эмас, оддий черков хонандаси эди.

Медведевко. Черков хонандаси қанча маош олади?

Дорндан бўлак ҳамма чиқиб кетади.

Дорн (*ёлғиз*). Билмайман, эҳтимол, мен ҳеч нарсага тушунмасман, ёки ақлдан озгандирман, аммо пьеса менга ёқди. Унда алланимадир бор. Ҳалиги қиз, ёлғизлик ҳақида сўзлаганда, кейин шайтоннинг қизил кўзлари кўринганда ҳаяжондан қўлларим қалтираб кетди. Янги, содда нарса... Ана, унинг ўзи келаётганга ўхшайди. Мен унинг кўнглини кўтаришим керак.

Треплев (*киради*). Ҳеч ким қолмабди-ку.

Дорн. Мен шу ердман.

Треплев. Машенька бутун боғни айланиб мени ахтариб юрибди. Ёқимсиз махлуқ.

Дорн. Константин Гаврилович, менга пьесангиз жуда ҳам ёқди. У қандайдир ажойиб, мен охирини эшитол-

мадим, шундай бўлса ҳам менда кучли таъсир қолдирди. Сиз жуда истеъдодли кишисиз, бу ишни давом этдиришингиз керак.

Треплев унинг қўлини маҳкам қисиб, устма-уст қаттиқ қучоқлайди.

Уҳў, нақадар асабийсиз. Кўзларда ёш... Мен нима демокчиман? Сиз мавҳум гоёлар соҳасидан сюжет олибсиз. Дарҳақиқат шундай бўлиши керак, чунки бадий асар албатта бирорта буюк фикрни ифода қилиб бериши лозим. Фақат жиддий нарсаларгина гўзал бўлади. Рангингиз жуда оқариб кетди.

Треплев. Демак, сиз давом этдир дейсиз?

Дорн. Ҳа... Аммо, фақат муҳим ва абадий қоладиган нарсаларни тасвир қилинг. Биласизми, мен ранг-баранг ва ширин бир ҳаёт кечирдим, мен мамнунман, бироқ менга, санъаткорларда ижод пайтларида юз берадиган руҳий юксалишни синаб кўришга тўғри келса, у ҳолда мен эҳтимол, ўзимнинг моддий қобиғимдан ва унга хос бўлган барча нарсалардан нафратланган ва ердан йироқроқ юксакларга қараб учган бўлар эдим.

Треплев. Кечирасиз, Заречная қани?

Дорн. Мен сизга айтсам, асарда аниқ ва равшан фикр бўлиши лозим. Сиз нима учун ёзаётганингизни билишингиз керак, бошқача қилиб айтсак, агар сиз маълум бир мақсадсиз, шу хушманзара йўлдан кета берсангиз, у ҳолда адашасиз ва истеъдодингиз сизни ҳалок қилади.

Треплев (тоқатсиз). Заречная қани?

Дорн. Уйига кетди.

Треплев (ташвишли). Нима қилишим керак? Мен уни кўрмоқ истайман... Мен уни кўришим зарур... Бораман...

М а ш а киради.

Дорн (Треплевга). Тинчланинг дўстим.

Треплев. Йўқ, мен барибир бораман. Боришим керак.

М а ш а. Константин Гаврилович, уйга киринг. Сизни ойингиз кутиб ўтирибди. У жуда безовта бўлаётибди.

Треплев. Унга, мени бир ёққа кетиб қолибди деб айтинг, ҳаммангиздан илтимосим шу: мени тинч қўйинглар, тинч қўйинглар! Орқамдан юрманглар!

Дорн. У нимаси, азизим... бундай қилиш ярмайди... Яхши эмас...

Треплев (*йиғи аралаш*). Хайр, доктор, раҳмат...
(*Кетади.*)

Дорн (*хўрсиниб*). Ёшлик, ёшлик!

Маша. Тузук-қуруқ гап топилмагач ҳамиша: ёшлик, ёшлик дейишади... (*Тамаки ҳидлайди.*)

Дорн (*унинг қўлидан тамаки қутисини олиб, буталар орасига улоқтиради.*) Бу қабоҳат-ку ахир!

Пауза.

Назаримда, уйда музика бошланди. Бориш керак.

Маша. Тўхтанг.

Дорн. Нима?

Маша. Мен сизга яна бир карра айтмоқчиман. Мен сизга бир нарсани айтмоқчи эдим... (*Ҳаяжонга тушиб.*) Мен отамни ёмон кўраман... Лекин сизга ўзимни яқин тутаман. Нима учундир, мен бутун қалбим билан сизни ўзимга яқин деб ҳис қиламан... Менга ёрдам беринг, кўмаклашинг, бўлмаса бирор аҳмоқлик қилиб қўяман, ҳаётимни масхаралаб, унга завол бўламан... Энди ортиқ тоқат қилолмайман...

Дорн. Нима дейсиз? Қандай ёрдам керак?

Маша. Мен изтириб чекмоқдаман. Ҳеч ким, ҳеч ким менинг азобларимни билмайди! (*Бошини унинг кўксига қўяди, паст овозда*). Мен Константинни севаман.

Дорн. Ё алҳазар, ҳамма ҳам асабий! Нақадар асабий! Ва қанча-ю қанча муҳаббат... О, сеҳргар кўл! (*Мулойим.*) Аммо, мен нима ҳам қила олардим, қизгинам? Нима?

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

Крокет ўйнайдиган майдонча. Унг томонда, ичкарироқда катта айвонли уй, чапда кўл кўринадиди, унда қуёш акси товланмоқда. Гулзор. Туш пайти. Иссиқ. Майдончанинг ён томонидаги кекса липанинг соясида, скамейкада Аркадина, Дорн ва Машалар ўтиришибди.
Дорннинг тиззасида очик китоб.

Аркадина (*Машага*). Келинг, туриб кўрайлик.

Иккаласи ўрнидан туради.

Ёнма-ён турайлик. Сизнинг ёшингиз йигирма иккида, меники эса сизнинг ёшингизга иккита келади. Евгений Сергеевич, қани айтинг, қайси биримиз ёшроқ кўринамиз?

Дорн. Албатта, сиз.

Аркадина. Ана... Хўш, нима учун? Чунки мен ишлайман, хис қиламан, мен доим ҳаракатдаман, сиз бўлсангиз ҳамиша бир ерда ўтирганингиз ўтирган, яшамасиз... Менинг қоидам бор: келажакка назар ташламаслик. Мен сира ҳам қарилик ва ўлим тўғрисида ўйламайман. Тақдирда нима ёзилган бўлса, ўша бўлади.

Маша. Мен эса ўзимни, гўё аллақачонлар туғилган хис қиламан; мен ҳаётимни худди рўдапо сингари судраб юрганга ўхшайман ва баъзан яшашга ҳеч қандай истак қолмайди. (*Утиради.*) Албатта, буларнинг ҳаммаси бекорчи гаплар. Буларнинг ҳаммасини устимдан қоқиб ташлашим, ўзимни булардан халос қилишим керак.

Дорн (*оҳиста хиргойи қилади*). «Унга айтинг менинг гулларим».

Аркадина. Ундан кейин мен, худди инглизга ўхшаш ўзимга бино қўйганман. Мен, азизим, ўзимни покиза тутаман ва ҳамма вақт соотте il faut бўйича кийиниб, тараниб юраман. Менинг уйдан, ҳатто мана шу боқчага ҳам, таранмай ёки ёлғиз блуза кийиб чиқишим мумкинми? Ҳеч қачон! Сира ўзимни жулдурга ўраб қўйган эмасман, баъзи бировларга ўхшаб ўзимга қарамай қўйган эмасман... Мана шунинг учун ҳам ўзимни яхши сақлаганман... (*Қўлини белига қўйиб, керилиб у ёқдан-бу ёққа юради*). Мана кўринг, оёқ учида ҳам юра оламан. Ун беш яшар қиз бола бўлиб ҳам ўйнашим мумкин.

Дорн. Хўш, нима десангиз денг, ҳар ҳолда мен давом этдираман. (*Китобни олади.*) Биз аллофлар ва каламушларга келиб тўхтаган эдик.

Аркадина. Ҳа, каламушларга. Уқинг. (*Утиради.*) Айтгандек, менга беринг, мен ўқий энди. Менинг навбатим. (*Китобни олиб тўхтаган жойни ахтаради*) Ва каламушлар... Ҳа, мана... (*Уқийди.*) «Ва, англашиладики, киборлар учун романчиларни талтайтириш ва уларни ўзларига жалб қилиш, худди аллофнинг каламушларни ўз омборида тарбиялагани каби хавфлидир. Аммо, шунга қарамай, уларни севадилар. Шундай қилиб, хотин киши, асир этиш мақсадида бирор ёзувчини танлар экан, уни қочирим сўзлар, нозу-карашмалар ва хушомадлар воситаси билан ўзига жалб қилади...» Ҳо, эҳтимол, французларда шундай қилишлар бордир, аммо, бизда ҳеч бунақа эмас, ҳеч қанақа программа ҳам йўқ. Бизнинг хотинлар солда, улар ёзувчини асир қилишдан аввал ўзлари бошдан-оёқ севги дарёсига чўмиб кетган бўладилар. Худо ҳақи, узоқ-

қа бориб юришнинг ҳожати йўқ, мана мен билан Тригоринни мисолга олиб қўя қолинг...

Ҳассасига суяниб Сорин, ёнида Нина, уларнинг орқасидан бўш курсни билдириб Медведенколар киради.

Сорин (болаларни эркалаган оҳангда). Шунақами? Бугун бизда хурсандчилик денг? Ниҳоят биз жуда хурсандмиз! Дадамиз ўгай онамиз билан Тверга жўнаб кетдилар, биз энди қаторасига уч кун озодмиз.

Нина (Аркадинанинг ёнига ўтиради ва уни қучоқлайди). Мен бахтиёрман! Мен энди сизникиман!

Сорин (ўз курсисига ўтиради). У бугун жуда ҳам очилиб кетибди.

Аркадина. Ясанган-тусанган, бирам чиройли... Мана бу ишингиз маъқул. (Нинани ўпади.) Лекин жуда ҳам мақтаб юбориш ярамайди, кўз тегади. Борис Алексеевич қани?

Нина. У, чўмиладиган жойда балиқ тутяпти.

Аркадина. Қандай қилиб жонига тегмас экан-а! (Ўқишни давом этдирмоқчи бўлади.)

Нина. Нима ўқиётибсиз?

Аркадина. Мопассаннинг «Сувда» деган ҳикоясини ўқияпмиз, жонгинам. (Товуш чиқармай бир неча сатр ўқийди.) Хах, нарғи қизиқ эмас экан, ҳам нотўғри. (Китобни ёпади.) Кўнглим жуда ғаш бўлиб кетяпти. Айтинглар, ўғлимга нима бўлди? Нима учун, у, бу қадар бадқовоқ ва ғамгин? У бутун кунини кўл бўйида ўтказади, мен уни деярли ҳеч кўрмайман.

Маша. Унинг қалби нотинч. (Нинага, ботинқирамай.) Сиздан илтимос қиламан, унинг пьесасидан озгина ўқиб берсангиз!

Нина (елкасини қисиб). Сиз истайсизми? Унча қизиғи йўқ-ку!

Маша (завқини босиб). Унинг ўзи бирор нарсани ўқиганда, кўзлари ёнади, юзлари оқариб кетади. Унинг чиройли, ғамгин овози бор, ҳаракатлари ҳам худди шоирларникига ўхшайди.

Сориннинг хуррак овози эшитилади.

Дорн. Хайрли кеч.

Аркадина. Петруша!

Сорин. Нима?

Аркадина. Ухляяпсанми?

Сорин. Ҳеч-да.

Пауза.

А р к а д и н а. Сен ўзингни даволатмаяпсан, бу яхши эмас, ака.

С о р и н. Мен жон-жон деб даволанардим, лекин доктор хоҳламаяпти.

Д о р н. Келиб-келиб олтмишга кирганда даволандими?

С о р и н. Олтмишга кирганда ҳам киши яшашни истайди.

Д о р н (*тажанг*). Ол-а! Хўп, бўлмаса валерианка ичинг.

А р к а д и н а. Менимча, унинг бирор шифо булоғига боргани маъқул эди.

Д о р н. Нима қипти? Бориши ҳам мумкин. Бормаса ҳам бўлади.

А р к а д и н а. Ана холос, буни нима деб тушуниш керак.

Д о р н. Тушунадиган жойи йўқ. Ҳаммаси аён.

Пауза.

М е д в е д е н к о. Петр Николаевич чекишни ташласалар бўларди.

С о р и н. Бунинг аҳамияти йўқ.

Д о р н. Йўқ, аҳамияти бор. Вино билан тамаки кишини беэътибор қилиб қўяди. Битта сигарадан сўнг ёки бир қадаҳ майдан кейин сиз Петр Николаевичгина бўлиб қолмай, балки Петр Николаевич яна унга қўшимча аллаким бўлиб қоласиз: ўзингизни йўқотасиз, сиз ўзингизга худди учинчи бир шахсга муомала қилаётгандек муомала қиласиз.

С о р и н (*кулади*). Сизга муҳокама қилиш осон. Сиз хўп даврингизни суриб олгансиз, мен-чи? Мен суд маҳкамаларида 28 йил хизмат қилдим, аммо ҳали яшаганим йўқ, ҳеч нарсани бошдан кечириб кўрганам йўқ, шунинг учун ҳам жуда яшагим келади, ахир. Сиз тўқ ва бепарвосиз. Шунинг учун ҳам фалсафага майлингиз бор, мен эса яшашни истайман, шунга кўра ҳам овқат олдидан херес ичаман ва сигара чекаман, гап шу. Вассалом!

Д о р н. Ҳаётга жиддий қараш керак, олтмишга кирганда даволаниш, ёшликда оз кайф-сафо қилдим, деб зорланиш, мени кечирасиз, бу енгилтаклик.

М а ш а (*ўрнидан туриб*). Нонушта вақти бўлди чамаси. (*Эринчоқлик билан зўрға қадам босади.*) Воей, оёғим увишиб қолибди. (*Чиқиб кетади.*)

Дорн. Ҳозир бориб нонушта олдидан нкки рюмкани уриб олади.

Сорин. Бечоранинг бахти очилмаяпти.

Дорн. Бекорчи гап, жаноби олийлари.

Сорин. Сиз, худди тўқ одамларга ўхшаб муқокама қиласиз-а.

Аркадина. Оҳ, мана шу жонажон қишлоқдан кўра зериктирадиган бирон жой бўлармикан! Иссиқ, жимжит, ҳеч ким ҳеч нарса қилмайди, ҳамма фалсафа сотади... Сизлар билан ўтириш яхши, сизларнинг гапларингизни тинглаш, дўстлар, кўнгилли... лекин... ўз номерингда ўтириб, роль тайёрлаш — бундан ҳам яхши!

Нина (*завқ билан*). Яхши! Мен сизни англайман.

Сорин. Албатта шаҳарда умр кечириш яхши-да. Ўз кабинетингда ўтирасан, хизматчи рухсатсиз ҳузурингга ҳеч кимни қўймайди, телефон... Кўчаларда извошлар тайёр, вассалом.

Дорн (*куйлайди*). «Унга айтинг менинг гулларим...»

Шамраев ва унинг орқасидан Полина Андреевна киради.

Шамраев. Мана бизникилар. Салом! (*Аркадинанинг, ундан сўнг Нинанинг қўлини ўпади.*) Сизни соғ ва саломат кўрганим учун ғоят хурсандман. (*Аркадинага.*) Хотиним, бугун сизни у билан шаҳарга бормоқчи бўлганингизни айтди. Шу рост гапми?

Аркадина. Ҳа, бормоқчимиз.

Шамраев. Ҳм... Жуда соз, муҳтарам зотлар, нимада борасизлар. Бугун бизникилар жавдари ташишяпти, хизматчилар ҳам банд, сўрашга рухсат этинг, қайси отда борасизлар.

Аркадина. Қайси отда? Қайси от билан боришни мен қаёқдан биламан?

Сорин. Бизда ҳам аравага қўшиладиган отлар бор-ку.

Шамраев (*ҳаяжонга тушиб*). Аравага қўшиладиган қўш хомутни қаёқдан оламан? Хомутни қаёқдан топаман? Қизиқ гап! Уни топиш ўлимдан қийин! Муҳтарам хоним! Мен сизнинг истеъдодингиз қаршисида бош эгаман, сиз учун уч йил умримни беришга тайёрман, аммо кечирасиз, отларни беролмайман!

Аркадина. Борди-ю, менинг кетишим керак бўлсачи? Ғалати гап!

Шамраев. Ҳурматли хоним! Сиз хўжаликнинг нима эканини билмайсиз!

Аркадина (қизишиб). Бу эски гап! У ҳолда мен бугуноқ Москвага жўнайман! Буюринг, менинг учун қишлоқдан от ёлласинлар, бўлмаса станцияга яёв чиқиб кетаман!

Шамраев (тутақиб). У ҳолда мен вазифамдан воз кечаман! Узингизга бўлак бошқарувчи топиб олинг! (Чиқиб кетади.)

Аркадина. Ҳар йили ёз аҳвол шу. Ҳар йили ёз мени бу ерда ҳақорат қиладилар! Бундан кейин бу ерларга қадам босмаганим бўлсин. (Чапга қараб кетади, чўмилидиган жой шу томонда, бир минутдан сўнг унинг уйга киргани ва орқасидан кўлида қармоқ ва челақ кўтарган Тригориннинг ўтиб кетгани кўринади.)

Сорин (қизишиб). Бу сурбетлик! Бу, нима деган бемазалик! Буларнинг ҳаммаси ўлардай жонимга тегди. Ҳозироқ бутун отлар шу ерга келтирилсин.

Нина (Полина Андреевнага). Ирина Николаевнадек машхур актрисанинг илтимосини рад қилмоқ! Ахир унинг ҳамма истаги, ҳатто нози ҳам, сизнинг бутун хўжалигингиздан муҳимроқ эмасми? Ақлга сиғмайдиган гап!

Полина Андреевна (ташвишли). Мен нима қилай? Менинг аҳволим ўзингизга маълум: кўлимдан нима келади?

Сорин (Нинага). Юринг, синглимнинг олдига борайлик... Ҳаммамиз, шаҳарга кетма деб унга ялинайлик. Шундай эмасми? (Шамраев кетган томонга қараб.) Жуда бемаза одам-да! Золим!

Нина (уни туришга қўймай). Утиринг, ўтиринг... Биз сизни олиб борамиз...

У, Медведенко билан бирга курсини ғилдирашиб кетади.

О, бу нақадар даҳшат!

Сорин. Ҳа, ҳа, бу жуда даҳшат... Аммо у кетмайди. Мен у билан ҳозироқ гаплашаман.

Кетадилар, фақат Дорн билан Полина Андреевна қолади.

Дорн. Ланж одамлар. Ҳақиқатда эса, эрингизни елкасига муштраб бу ердан қувиш керак эди. Лекин кўрарсиз, кекса лақма Петр Николаевич ва унинг синглиси ундан узр сўрайдилар. Воқиа шу билан тугайди. Мана кўрасиз.

Полина Андреевна. У аравага қўшиладиган отларни ҳам далага юбориб қўйган эди. Шу туфайли ҳар куни, ана шунақа англашилмовчилик бўлиб турибди. Эҳ, буларнинг мени қанчалик безовта қилишини билсангиз эди! Мен оғриб қоляпман; кўряпсизми, қалтирашимни. . . Мен унинг қўполлигига сира тоқат қилолмайман. (Ялинган оҳангда.) Евгений, азизим, жонгинам, мени ўзингиз билан олиб кетинг. . . Ёшлигимиз ўтиб, хийла кексайиб қолдик, ҳеч бўлмаса умримизнинг охирида яшири-ниб, кишиларни алдаб юрмайлик. . .

Пауза.

Дорн. Мен эллик бешга кирдим, энди ҳаётимни ўзгартириш фурсати ўтди.

Полина Андреевна. Биламан, сиз мени рад этасиз, чунки мендан бўлак, сизга яқин хотинлар бор. Ҳаммасини ҳам уйингизга қабул қилишингиз мумкин эмас. Буни мен англайман. Кечирасиз, мен сизнинг жонингизга тегдим.

Уй ёнида Нина пайдо бўлади; у гул узади.

Дорн. Йўқ, ҳеч боқиси йўқ.

Полина Андреевна. Рашк ўти мени адоий тамом қилди. Албатта, сиз докторсиз, сизга хотин-қизлардан узоқ бўлиш мумкин эмас, тушунаман. . .

Дорн (яқинлашиб келаётган Нинага қараб). Хўш, у ёқда нима гап?

Нина. Ирина Николаевна йиғлапти, Петр Николаевичнинг эса иситмаси тутиб қолди.

Дорн (ўрнидан туриб). Бориб иккаласига ҳам валерианка ичириш керак. . .

Нина (унга гул бериб). Рухсат этинг!

Дорн. Мерси беин! (Уйга қараб кетади.)

Полина Андреевна (у билан кетаётиб). Қандай чиройли гул-а! (Уйнинг олдида бўғиқ товуш билан.) Менга беринг бу гулни! Менга беринг! (Гулни олиб, фикимлаб ерга ташлайди; ҳар иккаласи ҳам уйга кириб кетади.)

Нина (ёлғиз). Машҳур актрисанинг йиғлаши жуда ҳам таажжуб, яна арзимаган нарса учун! Ундан ҳам қизиғи, ўзи машҳур ёзувчи бўлса-ю, уни жамоат севса,

¹ Ташаккур (французча).

унинг тўғрисида барча газеталарда ёзсалар-у, портретлари сотилса, асарларини чет тилларга таржима қилсалар-у, у эса куни бўйи балиқ овлаб, иккита балиқ тутса ўшанга хурсанд, бу ҳайрон қоларлик ҳол эмасми. Мен машҳур кишилар мағрур, ён-верига ҳеч кимни йўлатмайдиган, жишоатдан жирканадиган ва гўё ундан асли-насабини ва бойликни ҳамма нарсадан юқори қўйгани учун ўз шуҳрати ва порлоқ ном билан қасос оладиган кишилар деб, ўйлар эдим. Лекин улар ҳамма қатори ўтириб йиғлар, балиқ овлар, карта ўйнар, кулар ва ғазабланар эканлар. . .

Треплев (*бош яланг, қўлида милтиқ ва ўлдирилган чайка кўтариб киради*). Сиз бу ерда ёлғиз ўтирибсизми?
Н и н а. Ҳа, ёлғиз.

Треплев унинг оёғи ёнига чайкани қўяди.

Н и н а. Бу нима қилганингиз?

Треплев. Мен бугун ана шу чайкани ўлдириб кўп қабих иш қилдим. Уни оёғингиз остига ташлайман.

Н и н а. Сизга нима бўлди? (*Чайкани олиб, унга қарайди.*)

Треплев (*паузадан сўнг*). Яқин орада мен ҳам худди шундай қилиб, ўзимни-ўзим ўлдираман.

Н и н а. Мен сизга тушунолмай қолдим.

Треплев. Ҳа, мен сизга тушунолмай қолгандан буён. Сиз менга нисбатан ўзгариб қолдингиз, қарашларингиз совуқ, мен ёнингизда бўлсам қисиласиз.

Н и н а. Сўнгги вақтларда сиз жуда асабийлашиб, ҳамма нарсани аллақандай тушунилмайдиган қилиб, рамзларга ўраб гапирадиган бўлиб қолдингиз. Мана бу чайка ҳам, афтидан, рамз бўлса керак, лекин кечирасиз, мен тушунолмай турибман. . . (*Чайкани скамейка устига қўяди.*) Сизни тушуниш учун мен жуда ҳам соддалик қиляпман.

Треплев. Бу нарса менинг пьесам бемаъни бир равишда муваффақиятсизликка учраган ўша кечадан бошланди. Хотинлар муваффақиятсизликни кечирмайдилар. Мен ҳаммасини, охирги парчасигача ёндириб юбордим. Билсангиз эди, мен нақадар бахтсизман! Сизнинг менга совуқ қарашингиз ҳаддан ташқари қўрқинчли, мен худди уйқудан уйғондим-у, гўё мана бу кўлнинг бирдан қақраб қолганини ёки ерга сингиб кетганини кўргандай бўлдим. Сиз ҳозиргина, мен сизни тушуниш учун жуда соддалик қиламан, дедингиз. О, бу ерда тушунадиган

нима бор? Пьесам ёқмади, сиз менинг илҳомимдан ҳазар қиласиз ва ҳалитданоқ мени кўпларга ўхшаган жўн, ҳеч нарсага арзимайдиган киши деб ҳисоблайсиз. . . (*Ер тепиниб.*) Мен буни жуда яхши биламан, яхши биламан! Миямга худди мих қоқилгандек; менинг қонимни, худди мана шу илон каби қонимни сўраётган нарсага ва менинг худбинлигимга лаънатлар бўлсин. (*Китоб ўқиб бу ёққа келаётган Тригоринни кўриб.*) Ана, ҳақиқий талант келаётибди, худди Гамлетга ўхшаб қадам ташлайди ва унинг кўлида ҳам китоб. (*Масхара қилиб.*) «Сўз, сўз, сўз. . .» У кўёш ҳали ёнингизга келгани йўғ-у, сиз ҳалитдан табас-сум қилаётибсиз, кўз қарашингиз унинг нурлари остида эриб кетди. Сизларга халал бермай. (*Тез чиқиб кетади.*)

Тригорин (*китобга ниманидир ёзиб*). Тамаки ҳидлайди ва ароқ ичади. . . Ҳамиша қора кийиниб юради. Уни муаллим севади.

Нина. Салом, Борис Алексеевич.

Тригорин. Салом. Шароит бирданига ўзгариб қолди, биз бугун жўнаб кетсак керак. Эҳтимол бундан сўнги биз ҳеч қачон кўриша олмасмиз. . . Менга ёш қизларни, ёш ва гўзал қизларни кам учратишга тўғри келади. Мен ўн саккиз, ўн тўққизга кирган ёшлар ўзларини қандай ҳис қилишларини аллақачон унутиб қўйганман. Шунинг учун ҳам менинг ҳикоя ва қиссаларимда, ёш қизлар одатда сунъий бўладилар. Мана, мен, қандай ўйлашингиз ва умуман нимадан иборат эканингизни билмоқ учун сизнинг ўрнингизда ҳеч бўлмаса бир соат бўлишни истардим.

Нина. Мен эса сизнинг ўрнингизда бўлишни истардим.

Тригорин. Нима учун?

Нина. Машҳур ва истеъдодли ёзувчи ўзини қандай ҳис қилади? Шуҳрат қандай ҳис қилинади? Сиз ўзингизнинг машҳурлигингизни қандай сезасиз? Шунинг билмоқ учун.

Тригорин. Қандай? Менимча ҳеч қандай. Бу ҳақда мен сира ўйламаган эканман. (*Уйлаб.*) Иккисидан бири: ё сиз менинг шуҳратимни ошираётибсиз, ёки умуман шуҳрат ҳеч ҳис этилмайди.

Нина. Агар ўз ҳаққингизда газетадан ўқиб қолсангиз-чи?

Тригорин. Мақтаган бўлсалар ёқади. Агар сўксалар, икки кунгача таъбингиз тирриқ бўлиб юради.

Нина. Ажойиб бир олам! Сизга қандай ҳавасим ке-

лишини билсангиз эди! Кишиларнинг тақдири ҳар хил бўлади. Баъзилар ўзларининг зерикарли ва аҳамиятсиз умрларини эўрба-зўр ўтказадилар, улар бир-бирларига ўхшайдилар ва бахтсизлар. Бошқалар-чи, масалан, сиз — сиз мароқли, шодиёна, тўла маъноли ҳаёт кечириш шарафига муяссар бўлган миллионларнинг бирисиз... Сиз бахтиёрсиз...

Т р и г о р и н. Менми? *(Елкасини қисиб)*. Ҳм... Мана сиз шуҳрат, бахт ва қандайдир мароқли, шодиёна ҳаёт кечириш ҳақида гапираётибсиз, менинг учун эса буларнинг ҳаммаси фақат чиройли сўзлар, мени кечирасиз, булар худди мен ҳеч қачон емайдиган мармеладга ўхшайди. Сиз жуда ёш ва жуда самимийсиз.

Н и н а. Сизнинг ҳаётингиз жуда ажойиб!

Т р и г о р и н. Нимаси ажойиб экан? *(Соатига қарайди.)* Мен ҳозир бориб ёзишим керак. Кечирасиз, фурсатим йўқ... *(Кулади.)* Сиз менинг жуда нозик жойимга тил тегиздингиз, мана энди мен сал ҳаяжонга тушиб, бир оз аччиғим чиқди. Хўп, бўлмаса келинг гаплашайлик. Менинг ажойиб ва мароқли ҳаётим ҳақида гаплашайлик... Хўш, қани, нимадан бошлаймиз? *(Бир оз ўйланиб олади.)* Агарда киши кечаю кундуз бир нарса тўғрисида, масалан, ой тўғрисида ўйлай берса, зўрма-зўраки тасаввур ҳосил қилади, менинг ҳам шунақа бир ойим бор. Мени кечаю кундуз сира қутулиб бўлмайдиган бир фикр банд қилади: мен ёзишим керак, ёзишим керак, ёзишим керак... Бирор қиссани ёзиб тугатдимми, нима учундир дарҳол бошқасини бошлашим керак, сўнг учинчисини, учинчидан кейин тўртинчисини ёзишим лозим... Худди хат машқ қилаётган кишидек ёзганим-ёзган, бошқа иложим йўқ. Ахир бунинг нимаси ажойиб, нимаси мароқли? Қани айтинг-чи? О, бу қандай ёввойи турмуш! Мана мен сиз билан бирга ўтирибман, ҳаяжонланмоқдаман, ҳолбуки уйда мени тугамаган қисса кутаётганини бир дақиқа бўлсин унутганим йўқ. Мана кўриб турибман, булут худди роялга ўхшайди. Ўзимча ўйлайман: роялга ўхшаган булут сузиб кетмоқда эди, деб, бирор ҳикояда қайд қилиб ўтишим керак. Гелиотроп гулнинг ҳиди келаётибди. Хотиримга олиб қўяман... кўнгилга урадиган ўткир ҳид, бевагули, ёз оқшомини тасвир қилганимда ишлатиб юбораман. Мана, иккаламизнинг ҳар бир гапимизни ва ҳар бир сўзимизни эсда тутиб қолишга тиришаман, бу гап ҳамда сўзларни тезроқ адабий омборимга жойлаб олишга

шошиламан: бир куни керак бўлиб қолар! Ишимни та-
момлагач, ё театрга, ё балиқ овлашга чопаман; бу ерда
пича дам олиш ва барча нарсани унутиш мумкин бўлар
деб ўйлайман, бироқ йўқ, мумкин бўлмайди, каллада
яна қайтадан оғир чўян соққага ўхшаб, янги сюжет
айлана бошлайди, сўнг столимга бориб ўтиргим келади,
яна ёзиш учун шошилиш керак бўлади ва ҳамма вақт,
ҳамма вақт шундай. Ўзимдан менинг ўзимга сира тинчлик
йўқ, мен ўз ҳаётимни ўзим кемираётганимни, бу бўшлиқ-
да кимгадир берадиган бол учун, ўзимнинг энг асл гул-
ларимдан шарбат тўплаётганимни ва у гулларни юлиб
олиб, илдизларини топтаб ташлаётганимни сезиб тураман.
Ахир мен телба эмасманми? Ахир менинг яқинларим ва
ошналарим менга нисбатан, соғ кишиларга қилинадиган
муомалада бўладиларми? «Нима ёзаётибсиз? Бизга нима
ҳадя қиласиз?» Ҳамма вақт шу гап, ҳамма вақт шу гап
ва менга ошналарнинг бу илтифоти, танишларнинг мақ-
товлари, ҳаммаси ёлғондек, мени худди касал кишини
алдаётгандек алдашаётган каби туюлади, баъзан ҳозироқ
орқамдан яшириниб келиб, ушлаб олмасалар ва мени ҳам
худди Попришчин сингари жиннихонага олиб бориб қўй-
масалар, деб қўрқиб кетаман. Илгарилари, гўзал ёшлик
йилларида, мен ёзувчиликка энди қадам қўйган вақтимда
ҳаётим бошдан-оёқ азоб-уқубатдан иборат эди. Еш ёзув-
чи, хусусан муваффақиятсизликка учраганда ўзини беўх-
шов, нўноқ, ортиқча деб ҳис қилади, унинг асаблари та-
ранг ва жонига теккан бўлади; у, эътироф этилмаган,
ҳеч ким тарафидан пайқалмаган ҳолда худди пули йўқ
ашадий қиморбоздек кўзларига тик ва дадил қарашдан
қўрқиб, адабиёт ва санъатга дахли бўлган одамлар атро-
фида бетўхтов айланиб юради. Мен ўз ўқувчимни кўрган
эмасман, аммо у менинг тасаввуримда негадир адоватли
ва ишонмайдиган киши бўлиб жонланади. Мен оммадан
қўрқардим, у менинг учун даҳшатли эди, мен янги пье-
самни саҳнага қўйган вақтларида, ҳар сафар назаримда
қора сочли кишилар душман кўзи билан қараётгандек,
сарғич сочли одамлар эса совуқ, бепарводек туюлар эди.
О, бу нақадар даҳшат! Бу шундай азобки, сира тенги йўқ!

Нина. Рухсат этинг, ахир илҳом ва ижод жараёни-
нинг ўзи, сизга юксак ва бахтли минутларни бахш этмай-
дими?

Тригорин. Ҳа. Езган вақтимда ҳузур қиламан.
Корректураларни ўқиш ҳам лаззатли, лекин... Китоб

босмадан чиқар-чиқмас, чидаёлмайман, кўраманки, мен ўйлагандай бўлиб чиқмабди, ҳатто умуман уни ёзмаслик керак эди, менга алам қилади, таъбим тирриқ бўлади... (Кулади.) Омма уни ўқийди-да: «Ҳа жуда соз, яхши ёзилган... тузук нарса, аммо Толстойга етишига ҳали анча бор», ёки: «Ажойиб нарса, лекин, Тургеневнинг «Оталар ва болалар» романи бундан яхши» дейди. Шу равишда, то гўрга кирганга қадар фақат, жуда соз, яхши нарса, жуда соз, яхши нарса деган сўзлардан бўлак ҳеч нарса эшитмайман, ўлганимдан сўнг эса, танишлар қабрим ёнидан ўтиб кетаётиб: «Бу ерда Тригорин ётибди. Яхши ёзувчи эди, аммо Тургеневдек яхши ёзолмас эди» дейишади.

Н и н а. Кечирасиз, мен сизга тушунолмаётибман. Муваффақиятлардан бошингиз айланиб қолибди.

Т р и г о р и н. Қандай муваффақиятлардан? Мен ҳеч маҳал ўзимга ёққан эмасман. Мен ёзувчи сифатида ўзимни севмайман ҳам. Ҳаммадан ёмони шуки, мен ўзимни қандайдир бир тутун ичида деб ҳис қиламан ва кўп вақт нима ёзаётганимни билмайман... Мен мана бу сув, дарахтлар, осмонни яхши кўраман, табиатни сезаман, у менда эҳтирос, енгиб бўлмайдиган ёзиш истаги уйғотади. Аммо мен, фақат манзарачи эмасман-ку, мен ахир гражданинман, мен ўз ватанимни, халқимни севаман, модомики ўзимни ёзувчи деб билар эканман, мен халқ тўғрисида, унинг азоб-уқубатлари, унинг келажаги ҳақида гапиришни, илм, инсоннинг ҳуқуқи ва бошқалар ва бошқалар тўғрисида сўзлашни шарт деб биламан. Ҳамма нарса ҳақида гапираман, шошиламан, мени ҳар тарафдан қистайдилар, койийдилар, мен худди ит қувган тулкидек, у ёқдан-бу ёққа югуриб еламан, ҳаёт ва илм бўлса ҳамон олға қараб кетмоқда, мен эса худди поезддан қолган мужикдек орқада қолиб кетаётганимни кўраман, ниҳоят, фақат манзараларнигина ёза олишимни ва бошқа нарсалар тўғрисида ёзганларимнинг ҳаммаси сунъий, бошдан-оёқ сунъий эканини сезаман.

Н и н а. Сиз кўп ишлайсиз, шунинг учун ҳам ўз мавқеингизни тушунишга вақтингиз ҳам, хоҳишингиз ҳам йўқ. Майли, сиз ўзингиздан рози бўлманг, аммо бошқалар учун улуғ ва гўзалсиз! Агар мен сизга ўхшаш ёзувчи бўлсам, бутун ҳаётимни оммага бағишлардим, аммо унинг бахти фақат менга қадар юксалишда эканига иқроп бўлардим, шунда у мени маофага солиб, олиб борар эди.

Тригорин. Оҳ, маофа... Нима, мен Агамемнонми?

Ҳар иккаласи ҳам жилмайишади.

Нина. Ёзувчи ёки артистка бўлиш бахтига эришиш учун мен яқинларнинг меҳрсизлигига, йўқчиликка, кўнгилсизликларга бардош берардим. Қашшоқ яшаб, фақат қора нон ер эдим. Ўз-ўзимдан рози бўлмас ва камолатга етмаганимни англаб изтироб чекар эдим, аммо буларнинг эвазига мен шуҳрат... ҳақиқий дабдабали шуҳрат талаб қилардим. (*Кўли билан юзини бекитади.*) Бошим айланиб кетди... Уф!..

Уй ичидан Аркадинанинг: Борис Алексеевич, деган овози эшитилади.

Тригорин. Мени чақиришаётибди... Сафарга отланиб бўлишди чоғи... Аммо менинг кетишга хушим йўқ. (*Кўлга қарайди.*) Қаранг, нақадар дилбар!.. Жуда ҳам ажойиб!

Нина. Нариги соҳилдаги уй билан боғни кўраётиб-сизми?

Тригорин. Ҳа.

Нина. Уша боғ марҳума онамнинг мулки эди. Мен ўша ерда туғилганман. Менинг бутун умрим шу кўл бўйида ўтган ва мен бундаги ҳар бир оролчани беш бармоқдай биламан.

Тригорин. Жойларингиз жуда яхши экан! (*Чайкани кўриб.*) Бу нима?

Нина. Чайка. Константин Гаврилич отиб кепти.

Тригорин. Чиройли қуш. Рост, сира кетгим келмаётибди. Ирина Николаевнани қолишга кўндирсангиз-чи. (*Китобга ёзади.*)

Нина. Нима ёзаётибсиз?

Тригорин. Шундай, ўзимча ёзиб қўяётибман... Бир сюжет хотиримга келиб қолди... (*Китобни бекитиб.*) Кичкина ҳикоя учун сюжет: худди сизга ўхшаган ёш бир қиз болалик чоғидан кўл бўйида яшайди; чайка сингари кўлни севади, чайкага ўхшаган бахтиёр ва ҳур, аммо тасодифан бир киши келиб уни кўради-да, бекорчиликдан худди мана шу чайка каби ҳалок қилади.

Пауза.

Деразадан Аркадина кўринади.

Аркадина. Борис Алексеевич, қаердасиз?

Тригорин. Ҳозир. *(Нинага қарай-қарай кетади; дераза ёнида Аркадинага.)* Нима?

Аркадина. Биз қоладиган бўлдик.

Тригорин уйга кириб кетади.

Нина *(рампага яқин келади; бир оз ўйлагандан сўнг)*. Туш!

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА

Соринлар уйида емакхона. Унда ва чапда эшиклар. Буфет Дорилар солиб қўйилган шкаф Уйнинг ўртасида стол турибди Чамадон ва кардон қутилар, кетишга тайёргарлик кўрилаётгани сезилиб туради.

Тригорин нонушта қилмоқда, Маша стол ёнида турибди.

Маша. Буларнинг ҳаммасини мен сизга ёзувчи деб гапириб беряпман. Фойдаланишингиз мумкин. Мен сизга виждонан айтаманки, агар у ўзини қаттиқроқ ярадор қилганда мен бир минут ҳам яшамас эдим. Ҳар қалай мен довурак эканман. Шартта ҳал қилдим қўйдим; бу муҳаббатни юрагимдан юлиб ташлайман, таг-томири билан юлиб ташлайман.

Тригорин. Қандай қилиб?

Маша. Эрга тегаман. Медведенкога.

Тригорин. Ҳалиги муаллимгами?

Маша. Ҳа.

Тригорин. Англолмадим, бунга қандай зарурат бор.

Маша. Умидсиз севиш, йиллар бўйи ниманидир кутиш... Эрга тегсам, муҳаббат ҳақида бош қотиришга ҳам вақт қолмайди, яъни ташвишлар эски нарсаларнинг ҳаммасини кўмиб кетади. Биласизми, ҳар ҳолда ўзгариш бўлади. Яна ичайликми, а?

Тригорин. Кўплик қилмасмикан?

Маша. Ана холос! *(Рюмкаларга қуяди.)* Сиз менга унақа кўз билан қараманг. Хотинлар сиз ўйлаганингиздан кўра кўпроқ ичишади. Озчилик менга ўхшаб яширмай ичади, кўпчилик эса яширин ичади. Шундай. Ҳаммалари ҳам ё ароқ, ё коньяк ичадилар. *(Уриштирадилар.)* Соғлигингиз учун! Сиз содда одамсиз, сиз билан ажралишгани кишининг кўзи қиймайди. *(Ичадилар.)*

Тригорин. Ўзимнинг ҳам кетишга хоҳишим йўқ.

Маша. Бўлмаса илтимос қилинг, хоним қолсинлар.

Тригорин. Йўқ, энди қолмайди. Уғли жуда беадаб бўлиб кетди. Аввал ўзини отди, энди бўлса, айтишларига қараганда, мени дуэлга чақирмоқчи эмиш. Хўш, сабаби нима? Хўмрайиб юрибди, дўнғиллайди, янги шаклни ташвиқ қилади... Ахир жой ёшларга ҳам, кексаларга ҳам етади-ку — бир-биримизга туртинишинг нима кераги бор?

Маша. Бу — рашки келганидан! Хайр, келинг, бу менинг ишим эмас.

Пауза

Яков чамадон кўтариб, чапдан ўнг томонга ўтиб кетади. Нина кириб, дераза олдида тўхтайдди.

Маша. Менинг муаллимим эса унча ҳам оқил эмас, аммо ўзи кўнгилчан ва камбағал одам, бунинг устига мени қаттиқ севади. Мен унга ачинаман. Қари онасига ҳам раҳмим келади... Хўп, бўлмаса хайр, оқ йўл сизга. Яхши-ёмон гапирган бўлсам узр. *(Қўлини қаттиқ қисади.)* Меҳрибонлигингиз учун ғоят миннатдорман. Менга ўз китобларингиздан албатта устига ўз қўлингиз билан ёзиб юборинг, фақат «Хурматли» деб ёзманг, балки содагина қилиб: «Қариндошликни хотирламайдиган, бу дунёда нима учун яшаётганини билмайдиган Марьяга» деб ёзинг. Хайр! *(Кетади.)*

Нина *(Тригоринга қараб муштумини чўзиб)*. Жуфтами тоқ?

Тригорин. Жуфт.

Нина *(хўрсиниб)*. Йўқ. Қўлимда биттагина нўхот бор эди. Мен, артистка бўлайми ё бўлмайми, деб пол очган эдим. Кошки битта-яримта маслаҳат берса.

Тригорин. Бу ишда маслаҳат бериб бўлмайди.

Пауза.

Нина. Биз ажралишамиз ва... эҳтимол, энди ҳеч қачон кўришмасмиз. Мен сиздан ўтинаман, мана шу кичкина медальонни мендан ёдгорлик деб қабул қилсангиз. Мен бу медальонга сизнинг исмингизни ўйиб ёзишни буюрган эдим... Иккинчи тарафига эса, сизнинг «Қунлар ва тунлар» деган китобингизнинг номи ёзилган.

Тригорин. Нақадар чиройли. *(Медальонни ўпади.)* Жуда ажойиб совға.

Нина. Аҳён-аҳёнда мени эслаб қўярсиз.

Тригорин. Албатта хотирлайман. Мен сизни, ўша қуёшли, чарақлаган кунда — эсингиздами? — бундан бир

ҳафта аввал оқ кўйлак билан қандай кўринган бўлсангиз худди ўша қиёфада хотирлайман... Биз ўшанда анча суҳбатлашган эдик... Уша куни скамейкада чайка ётган эди...

Н и н а (*ўйчан*). Ҳа. Чайка...

Пауза.

Бас қилайлик, бу ёққа одамлар келишаётибди... Кетиш олдидан менга икки минут вақтингизни берсангиз, ўтинам...

Чап томонга кетади; айни вақтда ўнг томондан Аркадина, юлдуз қадалган фрак кийган Сорин, кейин йўл асбобларини жойлаш билан овора бўлиб юрган Яков кирадилар.

Аркадина. Чол, сен уйда қола қол. Ревматизминг билан меҳмондорчиликка боришни сенга ким қўйибди? (*Тригоринга.*) Ҳозир чиқиб кетган ким эди! Нинами?

Тригорин. Ҳа.

Аркадина. Pardon, биз халақит бердик... (*Утиради.*) Ҳамма нарсани жойлаб бўлди чамаси. Жуда қийнаиб кетдим.

Тригорин (*Медальондаги ёзувни ўқийди*). «Кунлар ва тунлар», бир юз йигирма биринчи саҳифа, ўн биринчи ва ўн иккинчи сатрлар.

Яков (*стол устини йиғиштирар экан*). Қармоқларни ҳам жойлаб қўяйми?

Тригорин. Ҳа, албатта. Улар менга ҳали керак бўлади. Китобни эса бирон кишига бер.

Яков. Хўп бўлади.

Тригорин (*ўзича*). Бир юз йигирма биринчи саҳифа, ўн биринчи ва ўн иккинчи сатрлар... Бу мисраларда нима ёзилган экан? (*Аркадинага.*) Бу ерда менинг китобларимдан борми?

Аркадина. Бор. Акамнинг кабинетида, бурчакдаги шкафда.

Тригорин. Бир юз йигирма биринчи саҳифа (*чиқиб кетади*).

Аркадина. Рост билан Петрушка, уйда қолсанг бўларди...

Сорин. Сизлар кетяпсизлар, сиз бўлмасангиз менга уйда ўтириш оғир.

Аркадина. Шаҳарда-чи, у ерда нима бор?

Сорин. Айтгулик ҳеч нима, аммо ҳар ҳолда. (*Кулади.*) Земство биноти учун пойдевор қуриш бошланар экан

ва шунга ўхшаган гаплар... Бу диққинафас ҳаётни бир-икки соат бўлса ҳам унутишни истайман. Чунки худди эски муштукдай бир жойда узоқ ётиб қолдим... Мен отларни соат бирларга олиб келишни буюрдим, баравар жўнаймиз.

Ар ка ди на (*паузадан сўнг*). Хўп, шу ерда яша, зерикма, шамоллама. Ўғлимга қараб юр. Уни аҳтиёт қил. Насиҳат қилиб йўлга солгин.

Пауза.

Мана кетаман ҳам, аммо Қонстантин нима сабабдан ўзини-ўзи отди, билмайман. Менимча, бунинг асосий сабаби, рашк бўлса керак, шунинг учун ҳам Тригоринни бу ердан қанча тез олиб кетсам, шунча яхши.

С о р и н. Сенга нима деб айтсам бўлади? Бошқа сабаблари ҳам бор эди. Маълум нарса, ёш йигит, ақлли, узоқ қишлоқда, пулсиз, мансабсиз, истиқболсиз яшайди. Ҳеч қандай машғулоти йўқ, ўзининг бекорчилигидан уялади ва кўрқади. Мен уни ҳаддан ташқари севаман, у ҳам менга ўзини жуда яқин тутади, лекин шунга қарамай у ўзини уйда ортиқча одам деб, ҳаромтомоқ — ортиқча оғиз деб ҳис этиши мумкин-да. Маълум нарса, ахир нафсоният...

Ар ка ди на. Мени у жуда ташвишга солиб қўйди-ку! (*Хаёлга чўмади.*) Бирор жойга ишга кирса бўлармиди...

С о р и н (*ҳуштак чалади, сўнг тортиниброқ*). Менимча, энг яхшиси сен унга бир оз пул берсанг бўларди. Ҳаммадан бурун у, одамшаванда бўлиб, усти-бошини тузатиб олса, тамом. Қара, ахир у ўша битта камзулни уч йилдан бери судрайди, пальтосиз юрибди... (*Кулади.*) Кейин йигит нарса, бир оз ўйнаб-кулса ҳам чакки бўлмасди... Чет элларга борса бўлармиди... Ахир бу нарсалар унча қимматга тушмайди-ку...

Ар ка ди на. Ҳар ҳолда... Костюм учун пул беришим мумкин бўлар, аммо чет элга бориш учун... Йўқ, ҳозир костюмга ҳам пул беролмайман. (*Қатъият билан.*) Пул йўқ менда!

Сорин кулади.

Йўқ!

С о р и н (*ҳуштак чалади*). Шундақа гап. Кечирасан, азизим, жаҳлинг чиқмасин. Мен сўзингга ишонаман... Сен олижаноб, ҳимматли аёлсан.

Ар ка ди на (*йиғи аралаш*). Пул йўқ, менда ахир!

Сорин. Агар менда пул бўлганда, ўзимоқ унга берар эдим, биласан-ку, бироқ менда, бир пақир ҳам йўқ. *(Кулади.)* Пенсияга тегадиган пулимнинг ҳаммасини управляющий олади-ю, деҳқончиликка, чорвачиликка, асалчиликка сарф қилади, бироқ бу пуллар бекорга йўқ бўлиб кетади. Арилар қирилади, сигирлар харом ўлади, отларни эса ҳеч қачон менга бермайдилар...

Аркадина. Ҳа, менинг пулим бор, лекин мен артисткаман, ёлғиз кийим-кечак, пардознинг ўзиёқ мени хонавайрон қилди.

Сорин. Сен меҳрибонсан, азизим... Мен сени ҳурмат қиламан... Ҳа... Аммо мен яна ғалати бўлиб кетаётибман... *(Гандираклайди.)* Бошим айланиб кетди. *(Столни ушлайди.)* Беҳузур бўлиб кетаётибман, тамом.

Аркадина *(қўрқиб кетади).* Петруша! *(Уни суяшга ҳаракат қилиб.)* Петруша, азизим... *(Қичқиради.)* Ёрдам беринглар! Ёрдам!

Боши боғланган Треплев, кетидан Медведенко киради.

Аркадина. Бу ғалати бўлиб кетди!

Сорин. Ҳеч гапмас, ҳеч гапмас... *(Илжайиб, сув ичади.)* Дуруст бўб қолдим. Мана тамом...

Треплев *(онасига).* Қўрқма ойн, бу хавфли эмас. Тоғамда бу нарса тез-тез бўлиб туради. *(Тоғасига.)* Тоға, сен бир оз ётсанг бўларди.

Сорин. Ҳа, бир оз ётсам бўларди... Аммо барибир шаҳарга бораман... Бир оз ётаман-у, жўнайман... Маълум гап... *(Хассага суяниб, юради.)*

Медведенко *(уни қўлтиқлайди).* Бир топишмоқ бор: эрталаб тўрт оёқда, тушда икки оёқда, кечқурун уч оёқда юради...

Сорин *(кулади).* Худди шундай. Кечаси бўлса осмонга қараб ухлайди. Раҳмат сизга, ўзим юроламан.

Медведенко. Ана холос, такаллуфга нима бор!

У ва Сорин чиқиб кетишади.

Аркадина. У мени бирам қўрқитиб юбордики!

Треплев. Унинг учун қишлоқда яшаш жуда машаққат, зерикади. Агар сен, онажон, бирдан сахийлик қилиб юборсанг-у, унга бир ярим-икки минг сўм қарз берсанг, тоғам шаҳарда яна бир йилча яшай оларди.

Аркадина. Менинг пулим йўқ. Мен банк эгаси эмас, актрисаман.

Пауза.

Треплев. Онажон, ярамни қайтадан боғлаб қўй, сен яхши боғлайсан.

Аркадина (*аптека шкафидан иодоформ ва боғлайдиган материаллар солинган яшикчани олади*). Доктор кечикиб қолди-да.

Треплев. Соат ўнга келаман деб ваъда қилган эди, ҳозир туш бўлди.

Аркадина. Утир. (*Бошидан латтани ечиб олади*.) Худди салла ўраганга ўхшайсан. Кеча бир келгинди, ошхонада, бу киши қайси миллатдан бўладилар, деб секин сўраган эди. Яранг тамом тузалибди-ку. Жуда оз қолибди. (*Бошидан ўпади*.) Менсиз яна пақ-пақ қилмай-санми?

Треплев. Йўқ, ойижон. У шундай жонимдан тўйган бир дақиқа эди, мен ўзимни тутолмадим. Энди бу сира такрорланмайди. (*Онасининг қўлини ўпади*.) Сенинг қўлларинг олтин. Эсимда, илгари вақтларда, унда сен казенная саҳнада ўйнардиг — мен эса жуда ёш бола эдим — ҳовлимизда муштлашиш бўлиб қолди, кирчи хотинни жуда ёмон уришган эди. Эсингдами? Уни ҳушсиз ҳолда олиб кириб кетишди. . . Сен доим унинг ёнига кириб, дори берардинг, унинг болаларини тоғарада чўмилтирар эдинг. Наҳотки эсингда йўқ?

Аркадина. Эсимда йўқ. (*Янги латта билан боғлай бошлайди*.)

Треплев. Уша маҳалда биз турган ҳовлида иккита раққоса ҳам яшар эди. . . Кофе ичиш учун уйимизга кириб туришарди.

Аркадина. Буниси эсимда. . .

Треплев. Улар жуда тақводор эдилар.

Пауза.

Сўнгги вақтларда, мана шу кунларда мен сени худди болалик чоғимдагидек зўр меҳр билан жони-дилимдан яхши кўриб кетяпман. Сендан бўлак, менинг ҳеч кимим қолмади. Фақат сен нима учун, нима сабабдан бу одамнинг таъсирига берилиб кетгансан?

Аркадина. Сен уни билмайсан, Константин. У жуда олижаноб одам. . .

Треплев. Бироқ, унга менинг дуэлга чақирмоқчи бўлганимни айтганларида, қўрқоқлик қилишига олижа-

ноблиги халал бермади. Жўнаб кетмоқчи. Шармандаларча қочиб қоляпти!

Аркадина. Бўлмаган гап! Унинг бу ердан кетишини мен ўзим сўрадим.

Треплев. Олижаноб одам! Мана биз сен билан уни деб жанжаллашиб ўтирибмиз, у бўлса-чи, у ҳозир бирор ерда, меҳмонхонада ё боғчада бизнинг устимиздан кулаётган бўлса керак. . . Нинага ақл ўргатиб, ўзининг генийлигига уни қатъий ишонтирмоқчи бўлиб уринаётган бўлса керак.

Аркадина. Менга озор берувчи гапларни гапириш сенга роҳат бағишлайди. Мен у одамни ҳурмат қиламан, сендан илтимос қиламанки, менинг ҳузуримда у киши тўғрисида ёмон гап гапирма.

Треплев. Мен эса ҳурмат қилмайман. Сен менинг ҳам уни гений деб ҳисоблашимни истайсан, аммо, кечирасан, мен ёлғон гапиролмайман, унинг асарларини ўқисам кўнглим айнийди.

Аркадина. Бу ҳасад. Қобилиятсиз, аммо даъвогар кишиларга ҳақиқий талантларни камситишдан бўлак ҳеч нарса қолмайди. Нима ҳам деб бўлади, яхши тасалли!

Треплев (*киноя билан*). Ҳақиқий талантлар! (*Фазаб билан*.) Агар гап қобилият устида кетадиган бўлса, мен ҳаммаларингиздан кўра қобилиятлироқман! (*Бошидаги латталарини юлиб ташлайди*.) Сизлар эскилик тарафдорисизлар, санъатда биринчиликни эгаллаб олгансиз-да, қонуний ва ҳақиқий санъат деб, фақат ўзларингиз яратган санъатнигина ҳисоблайсиз, бошқаларни эса қувғин остига оласиз ва бўғасиз. Мен сизларни эътироф қилмайман. Сени ҳам, уни ҳам эътироф этмайман!

Аркадина. Декадент!

Треплев. Ўзингнинг яхши театрингга бор-да, у ерда бемаъни ва бир пулга қиммат бўлган пьесаларда ўйнай бер!

Аркадина. Мен ҳеч қачон ундақанги пьесаларда ўйнаган эмасман. Тинч қўй мени! Ўзингнинг қўлингдан бемаза бир водевиль ёзиш ҳам келмайди. Киевлик мешчан! Ҳаромхўр!

Треплев. Қурумсоқ!

Аркадина. Ялангоёқ!

Треплев ўтиради ва секин йиғлайди

Нодонлик! (Ҳаяжон билан у ёқдан-бу ёққа юради.) Йиғлама, йиғлаш керак эмас... (Ўзи ҳам йиғлайди.) Қўй... (Пешонасидан, юзидан ва бошидан ўнади.) Азиз фарзандим, кечир мени... Гуноҳкор онангни кечир. Кечир, мен бахти қорани.

Треплев (уни қучоқлайди). Билсанг эди, ойижон! Мен ҳамма нарсадан маҳрум бўлдим. У мени севмайди, мен энди ортиқ ёзолмайман... Бутун орзу-умидларим кўкка соврилди...

Аркадина. Ноумид бўлма... Ҳаммаси ўз жойига тушади. У ҳозир жўнаб кетади, қиз эса яна сени севади. (Унинг ёшини артади.) Етар. Биз энди ярашиб олдик-а.

Треплев (унинг қўлларини ўпиб). Шундай, онажон. Аркадина (мулойим). У билан ҳам ярашгин. Дуэль керак эмас... Шундай эмасми?

Треплев. Яхши... Фақат, онажон, рухсат эт, мен у билан учрашмай. Бу менга жуда оғир... Иложим йўқ...

Тригорин киради.

Мана... Мен чиқиб кетдим... (Дориларни дарров шкафга солиб қўяди.) Бошимни энди доктор боғлаб қўяр...

Тригорин (китобни очиб, ахтаради). Бир юз йигирма биринчи саҳифа... Ўн бир ва ўн иккинчи сатрлар... Мана... (Уқийди.) «Қачон бўлмасин менинг ҳаётим сенга керак бўлса, келу уни ол».

Треплев ердан латталарни йиғиштириб олиб, чиқиб кетади.

Аркадина (соатига қараб). Тез орада отларни келтиришади.

Тригорин (ўзига-ўзи). «Қачон бўлмасин менинг ҳаётим сенга керак бўлса, келу уни ол».

Аркадина. Сенинг ҳамма нарсанг жойлаб бўлингандир-а?

Тригорин (бетоқат). Ҳа, ҳа... (Уйчан.) Нима сабабдан мусаффо дилнинг бу чақириғида, менга қайғу садолари эшитилди ва менинг қалбим бунчалик азоб билан сиқилди?.. Қачон бўлмасин менинг ҳаётим сенга керак бўлса, келу уни ол. (Аркадинага.) Яна бир кунга қолайлик!

Аркадина «Аўқ» деб бош чайқайди.

Қолайлик!

Ар ка ди на. Азизим, бу ерда сени нима ушлаб қолаётганини мен биламан. Лекин ўзингни қўлга ол. Сен бир оз сархуш бўлиб қолгансан, ўзингга кел.

Три го рин. Сен ҳам ҳушёр бўл, ақлли, мулоҳазалик бўл, ёлбораман, буларнинг ҳаммасига чинакам дўст назари билан қара... (Унинг қўлини қисади.) Сен яхшилик қилишга қодирсан... Дўстлик қил-у, менга жавоб бер...

Ар ка ди на (қаттиқ ҳаяжонда). Сен шу қадар мафтун бўлиб қолдингми?

Три го рин. У мени ўзига жалб этмоқда! Эҳтимол мен излаган, менга керак нарса худди шудир.

Ар ка ди на. Қишлоқи қизнинг севгисими? О, сен ўзингни ўзинг билмас экансан!

Три го рин. Баъзан одамлар юриб кетаётиб ухлай-веради, худди шунга ўхшаб, мен ҳам сен билан сўзлашиб турибман-у, лекин ўзим гўё уйқудаман ва тушимда уни кўраётиман... Ширин ва ажойиб хаёллар мени чулғаб олган... Мени ўз ихтиёримга қўй...

Ар ка ди на (қалтираб). Йўқ, йўқ... Мен оддий хотинман, мен билан бу йўсинда гаплашиш мумкин эмас... Мени қийнама, Борис... Мени ваҳима босаётибди.

Три го рин. Агар истасанг, сен фавқулудда аёл бўла оласан. Еш, гўзал, шоирона, тотли ҳаётлар дунёсига етаклаб кетувчи муҳаббатгина — оламда ёлғиз угина бахт бера олади! Мен ҳали бундай муҳаббатни бошимдан кечирган эмасман... Ешлик чоғимда вақт йўқ эди, у паллада мен редакцияларга қатнаб, муҳтожлик билан олишар эдим... Мана энди ниҳоят у муҳаббат келди, у, ўзига чорламоқда... Энди ундан қочишда нима маъно бор?

Ар ка ди на (ғазабли). Сен тентак бўлибсан.

Три го рин. Майли.

Ар ка ди на. Бугун мени қийнаш учун ҳаммаларингиз тил бириктирибсиз. (Йиғлайди.)

Три го рин (бошини ушлайди). Англамади! Англашни истамайди ҳам!

Ар ка ди на. Наҳотки мен шу қадар қариб, хунук бўлиб кетганманки, уялмай-нетмай менинг олдимда бошқа хотинлар тўғрисида гаплашиш мумкин бўлсин? (Уни қучоқлаб, ўпади.) О, сен телба бўлибсан! Севгилим, азизим... Сен — ҳаёт китобимнинг энг сўнгги варағисан! (Унинг олдидан тиз чўқади.) Менинг қувончим, менинг гурурим; менинг роҳатим сенсан... (Унинг тиззаларини

қучоқлайди.) Агар сен мени ақалли бир соатга ташлаб кетсанг ҳам мен бунга чидолмайман, жинни бўлиб қоламан, менинг дилбарим, менинг шириним, менинг султоним...

Тригорин. Бу ёққа кириб қолишлари мумкин. (Турмоқ учун унга ёрдамлашади.)

Аркадина. Майли, мен сенга бўлган муҳаббатимдан уялмайман. (Унинг қўлларини ўпади.) Менинг қимматлигим, жонингдан кечиб телба бўлмоқчисан, мен истамайман, бунга йўл қўймайман... (Кулади.) Сен меникисан... Сен меники... Бу манглай ҳам меники, бу кўзлар ҳам, бу чиройли ипак сочлар ҳам меники. Сен бутун борлигинг билан меникисан. Сен шу қадар истеъдодли ва ақллисанки, ҳозирги ёзувчилар ичида ҳаммасидан ҳам яхшисан, сен Россиянинг ягона умидисан... Сенда қанча софдиллик, соддалик, самимийлик, соғлом ҳажв бор. Сен кишиларга ёки манзараларга хос бўлган асосий хислатларни битта чизиқ биланоқ ифодалаб бера оласан, сенинг асарларингдаги кишилар, худди тирик кишиларга ўхшайди. О, сенинг асарларингни завқланмай ўқиб бўлмайди! Сен буни мақтов деб ўйлайсанми? Мен тилёғламачилик қилишни билармидим! Қани, кўзларимга қарачи... Қарагин... Мен ёлғончига ўхшайманми? Мана кўрдингми, ёлғиз мен сенинг қадрингга етаман. Ёлғиз менгина сенга ҳақиқатни гапираман, азизим, жоним... Бирга кетасанми? А? Мени ташламайсанми?..

Тригорин... Менинг ўз иродам йўқ... Ҳеч қачон менда ўз иродам бўлган эмас... Бўш, ланж, ҳамиша бўйсунувчи одамман, наҳотки бу хислатлар хотинларга ёқса? Мана мени ол, ўзинг билан олиб кет, фақат ёнингдан бир қадам ҳам жилдирма...

Аркадина (ўзича). Энди у меники. (Гўё ҳеч нарса юз бермагандек, бетакаллуф.) Яна ўз ихтиёринг, истасанг қола қол. Мен ўзим кета бераман, сен кейин борарсан, бир ҳафтадан кейин. Дарҳақиқат қаёққа ҳам шошилсан?

Тригорин. Йўқ, энди бирга кетамиз.

Аркадина. Ихтиёр ўзингда, бирга десанг, бирга кетамиз.

Пауза.

Тригорин китобига ёзади.

Аркадина. Нима ёзаётибсан?

Тригорин. Эргалаб яхши бир ибора эшитдим: «Девичий бар...» Керак бўлиб қолар. (Керишади.) Демак,

кетамиз! Яна вагонлар, станциялар, буфетлар, отбивной котлетлар, суҳбатлар...

Ш а м р а е в (*киради*). Қайғу билан маълум қилиш шарафига эгаманки, отлар келтирилди. Муҳтарам зотлар, станцияга жўнашга вақт бўлди; соат икки-ю беш минутда поезд келади. Айтгандек, Ирина Николаевна, марҳамат қилиб, актёр Суздальцевнинг қаерда эканини суриштириб кўришни эсингиздан чиқарманг. Узи тирикмикан? Саломатми? Бир вақтлар бирга ичишардик. У «Ўғирланган почта» пьесасида тақлид қилиб бўлмас даражада ажойиб ўйнарди... Уша вақтларда Елисаветградда, ҳали ҳам ёдимда, фожиали ролларни ўйновчи Измайлов у билан бирга хизмат қиларди, у ҳам ажойиб шахс эди... Шошилманг, муҳтарам зотлар, яна беш минутча ўтириш мумкин. Бир кун улар бир мелодраммада суйиқасдчилар ролини ўйнашди ва бирдан қўлга тушганларида «Биз тузоққа тушдик» дейишлари керак эди, Измайлов бўлса «Биз бузоққа тушдик» деб юборди... (*Кулади.*) Бузоққа!

У гапириб бўлгунча Яков чамадонларни кўздан кечириб чиқади, хизматкор аёл Аркадинанинг шляпасини, мантосини, зонтигини ва қўлқопини келтириб беради. Ҳамма Аркадинанинг қийинишига ёрдам беради. Чап эшикдан ошпаз мўралаб қарайди, бир оздан сўнг у тортиниброқ киради. Полина Андреевна, сўнгра Сорин ва Медведенколар киришади.

Полина Андреевна (*саватча кўтарган.*) Мана сизга йўлга олхўри... Жуда ширин. Балки йўлда егингиз келиб қолар...

Аркадина. Сиз жуда ҳимматлисиз, Полина Андреевна.

Полина Андреевна. Яхши боринг, азизим! Агар яхшилаб кутолмаган бўлсак, кечирасиз. (*Йиғлайди.*)

Аркадина (*уни қучоқлаб*). Ҳаммаси жойида бўлди, ҳаммаси кўнгилдагидек. Фақат йиғлаш керак эмас.

Полина Андреевна. Умримиз ўтиб кетаётибди!

Аркадина. Нима ҳам қиламиз!

Сорин (*каттакон қайтарма ёқалик пальто ва шляпа кийган, қўлида таёқ, чап томондаги эшикдан киради; уйдан ўтиб кетаётиб*). Синглим, вақт бўлди, кечикиб қолмасак яхши эди. Мен аравага ўтиргани кетдим. (*Чиқиб кетади.*)

Медведенко. Мен станцияга пиёда бораман... кузатиш учун. Мен ҳозир... (*Кетади.*)

Аркадина. Хайр, азизлар, яхши қолинглар... Агар эсон-омон бўлсак, ёзда яна дийдор кўришамиз...

Хизматчи аёл, Яков ва ошпаз унинг қўлини ўпади.

Мени унутманглар. (*Ошпазга бир сўм беради.*) Мана учалангизга бир сўм.

Ошпаз. Жуда ҳам миннатдормиз, бекам. Оқ йўл! Сиздан беҳад хурсандмиз!

Яков. Худо умрингизни зиёда қилсин!

Шамраев. Хат билан бизни бахтиёр қилиб турсинлар!.. Хайр, Борис Алексеевич!

Аркадина. Константин қани? Унга: мени кетаётибди деб айтинглар. Хайрлашиш керак. Яхши қолинглар. Бирор ёмон сўз айтган бўлсам, узр... (*Яковга.*) Мен ошпазга бир сўм бердим. Учалангизга...

Ҳамма ўнг томонга чиқиб кетади. Саҳна бўш қолади. Саҳна орқасидан кузатган вақтда юз берадиган ғала-ғовур эшитилади. Хизматчи аёл столдаги олхўри солинган саватчани олгани кириб, сўнг қайтиб чиқиб кетади.

Тригорин (*қайтиб киради*). Мен ҳассамни унутибман. У, айвонда қолган бўлса керак. (*Уша томонга юради ва чап эшик ёнида ичкарига кириб келган Нина билан тўқнашади.*) Сизмисиз? Биз жўнаб кетяпмиз...

Нина. Яна учрашишимизни сезган эдим. (*Ҳаяжонда.*) Борис Алексеевич, мен қатъий қарорга келдим, қуръа ташланди, мен саҳнага чиқадиغان бўлдим. Эртагаёқ бу ерда бўлмайман, отам уйидан кетаман, ҳамма нарсани тарк этаман, янги ҳаёт бошлайман... Мен ҳам сизга ўхшаб... Москвага кетаман. Биз у ерда кўришамиз.

Тригорин (*атрофга қараб*). «Славян бозори» мусофирхонасига тушинг... Менга дарҳол хабар бердинг... Молчановка, Грахольскийлар уйи... Мен шошиляётиман...

Пауза.

Нина. Яна бир минут...

Тригорин (*наст овоз билан*). Сиз ниҳоятда гўзалсиз... О, тез орада яна учрашамиз, деб ўйлаш нақадар бахт!

Нина унинг кўксига бош қўяди.

Мен бу гўзал кўзларни, бу ажойиб, жозибадор, мулоим табассумни, фаришта софлиги акс этган бу маъсум

чеҳрани яна кўраман... Менинг гўзалим! (*Узоқ ўни-
шиш.*)

П а р д а

Учинчи билан тўртинчи парда орасида икки йил ўтади.

Т У Р Т И Н Ч И П А Р Д А

Соринлар уйидаги Константин Треплев томонидан иш кабинетига айлантирилган меҳмонхоналардан бири. Унга ва чапда ички хоналарга олиб кирадиган эшиклар. Тўғрида айвонга чиқадиган ойнавонли эшик. Одатда меҳмонхоналарда бўладиган мебеллардан бўлак, тўғридаги бурчакка ёзув столи, чап эшик ёнида турк дивани қўйилган. Китоб солинган шкаф, дераза токчасида, стулларда ҳам китоблар. Кеч кирган. Қалпоқлик лампа ёниб туради. Хона ичи нимхира, дарахтларнинг шувуллаши ва шамолнинг трубага урилиб гувиллаши эшитилади. Қоровул шақилдоғининг овози келиб туради. М е д в е д е н к о, М а ш а киради.

М а ш а (*чақиради*). Константин Гаврилович! Константин Гаврилович! (*Атрофга қараб.*) Ҳеч ким йўқ. Чол ҳар дақиқада Костя қани, Костя қани деб сўрагани сўраган... Усиз яшай олмайди...

М е д в е д е н к о. Ёлғизликдан кўрқади! (*Қулоқ солиб.*) Ҳавонинг бемазалигини қара. Икки суткадан бери шу аҳвол.

М а ш а (*лампаинг пилигини кўтаради*). Қўл тўлқинланмоқда. Тўлқин қаттиқ.

М е д в е д е н к о. Бир қара, боғ қоп-қоронғи. Айтиш керак эди, ундаги театрни бузиб ташласинлар. Худди скелетга ўхшаб хунук ва яланғоч бўлиб турибди. Пардаси ҳам шамолдан лопиллайди. Кеча кечқурун унинг ёнидан ўтиб кетаётганимда, ичида худди биров йиғлаб ётганга ўхшаб туюлди.

М а ш а. Ана холос...

Пауза.

М е д в е д е н к о. Маша, уйга кетайлик!

М а ш а (*йўқ деб бош чайқайди*). Мен шу ерда ётиб қоламан.

М е д в е д е н к о (*ёлвориб*). Маша, кетайлик! Ҳойнаҳой боламиз оч қолгандир.

М а ш а. Ташвишланма. Унга Матрёна овқат беради.

Пауза.

Медведевко. Кишининг раҳми келади. Бола, ахир, уч кечадан буён онасиз.

Маша. Жуда ҳам кишини зериктирадиган бўлиб кетибсан. Илгрлари баъзан фалсафа сотардинг, энди бўлса нуқул бола, уйга юр, бола, уйга юр дейсан — бундан бўлак сендан ҳеч нарса эшитиб бўлмайди.

Медведевко. Кетайлик, Маша!

Маша. Ўзинг кета бер.

Медведевко. Отанг менга от бермайди.

Маша. Беради, сен сўра, у беради.

Медведевко. Майли, бориб сўраб кўраман. Демак сен эртага борасанми?

Маша (*тамаки ҳидлайди*). Ҳа, эртага дедим-ку. Мунча жонга тегасан...

Треплев ва Полина Андреевна киради. Треплев ёстиқ билан кўрпа кўтарган, Полина Андреевна эса чойшаплар келтиради; уларни турк диванига қўйишади, кейин Треплев бориб ўз столига ўтиради.

Маша. Буни нима қиласиз, ойи?

Полина Андреевна. Петр Николаевич Костянинг ёнида ётмоқчи.

Маша. Жойни мен сола қолай... (*Жой сола бошлайди.*)

Полина Андреевна (*хўрсинади*). Кекса одам билан баравар... (*Ёзув столи ёнига келади, кафтига таяниб, қўлёмаларга қарайди.*)

Пауза.

Медведевко. Хўп бўлмаса, мен кетдим, Маша, хайр. (*Хотининг қўлини ўпади.*) Хайр, онажон. (*Қайнанасининг қўлини ўпмоқчи бўлади.*)

Полина Андреевна (*жаҳли чиқиб*). Хўп энди! Бора қол, худо хайрингни берсин.

Медведевко. Хайр, Константин Гаврилович.

Треплев индамай қўлини беради, Медведевко чиқиб кетади.

Полина Андреевна (*қўлёмаларга қараб*). Костя, сиздан ҳақиқий ёзувчи чиқади, деб ҳеч ким ўйламаган ва билмаган эди. Мана, худога шукур, сизга журналлардан пул ҳам юбора бошлашди. (*Унинг сочларини силайди.*) Жуда чиройли бўлиб кетдингиз... Костя, азизим, қизим Маша билан хушмуомалада бўлинг!

М а ш а (*жой солишида давом этиб*). Ойижон, уни тинч қўйинг.

Полина Андреевна (*Треплевга*). У жуда ёқимтой.

Пауза.

Костя, хотин кишига ёқимли назардан бўлак ҳеч нарса керак эмас. Мен ўзимдан қиёс қиламан.

Треплев ўрнидан туриб, индамай чиқиб кетади.

М а ш а. Ана, жаҳли чиқди. Нима қилардинг жонига тегиб!

Полина Андреевна. Машенька, мен сенга ачинаман.

М а ш а. Ҳожати йўқ!

Полина Андреевна. Сенга жоним ачишади, ахир. Мен ҳаммасини билиб юрибман, ҳаммасига тушунаман.

М а ш а. Ҳаммаси ҳам аҳмоқона гап. Умидсиз севги — фақат романлардагина бўлади. Бекорчи нарса, фақат бўшашмаслик, доимо йўқ нарсани кутиш, олма пиш, оғзимга туш деб ўтириш керак эмас. Модомики юракда ишқ пайдо бўлар экан, уни юлиб ташламоқ керак. Мана эримни бошқа уездга кўчиришга ваъда беришди. У ерга кўчиб бордимми, бўлди, ҳаммасини унутаман... Таг-томири билан юрагимдан узиб ташлайман...

Икки хона наридан ғамгин вальс оҳанги эшитилади.

Полина Андреевна. Костя чалаётибди. Демак, зерикади.

М а ш а (*товушсиз вальсга бир-икки айланиб чиқади*). Энг муҳими, онажон, уни кўз олдимда кўрмасам бўлгани. Ишқилиб Семенимни бошқа ерга кўчирсалар бас, у ерда, ишонаверинг, бир ойнинг ичидаёқ унутаман. Буларнинг ҳаммаси аҳамиятсиз гаплар.

Чап қўлдаги эшик очилади. Дорн билан Медведенко. Соринни курсида ғилдиратиб киришади.

Медведенко. Энди уйимда олти жон бўлди. Бир пуд ун бўлса етмиш тийин.

Дорн. Ана шу ҳолда, бир амаллаб яша.

Медведенко. Ҳа, сиз кулаверасиз. Сизнинг пулингиз кўп, пул демаган ачиб ётибди.

Дорн. Пулми? Дўстим, ўттиз йиллик серташвиш иш натижасида, кечани кеча демай, кундузни кундуз демай аранг икки минг сўм ортдирган эдим. Уни ҳам яқинда

чет элга бориб, адоёи тамом қилиб келдим. Ҳозир бир пақирим йўқ.

М а ш а (*эрига*). Сен кетганинг йўқми?

М е д в е д е н к о (айбдорларча). Нима қилай? От бе-ришмаса!

М а ш а (*алам билан овозини пасайтириб*). Кўзла-рим сени кўрмаса яхши эди.

Курси уйнинг чап томонида тўхтади; Полина Андреевна, Маша ва Дорнлар Сориннинг ёнига ўтирадилар. Медведенко хафа бўлиб бир чеккага бориб туради.

Д о р н. Уйларингизда ўзгариш катта-ку! Меҳмон-хонани кабинет қилиб юборибсизлар.

М а ш а. Бу ерда Константин Гаврилович учун иш-лаш қулайроқ. У истаган вақтда боқчага чиқиб, ўйла-ши мумкин.

Қоровулнинг шақилдоғи эшитилади.

С о р и н. Синглим қани?

Д о р н. Тригоринни кутиб олгани станцияга чиқиб кетди. Ҳозир қайтиб келиб қолади.

С о р и н. Модомики, синглимни бу ерга чақириб кел-тиришни лозим топган экансизлар, демак менинг каса-лим хавфли. (*Бир оз жим қолиб.*) Ана холос, мен хавф-ли касалман, ҳолбуки менга ҳеч қандай дори бермайди-лар.

Д о р н. Қанақа дори истайсиз? Валерианками? Со-дами? Хинми?

С о р и н. Ана, яна фалсафа бошланди. О, бу қандай жазо! (*Диванга имо қилиб.*) Бу ўрин мен учун солиб қўйилганми?

П о л и н а А н д р е е в н а. Сизга, Петр Николаевич.

С о р и н. Миннатдорман.

Д о р н (*хиргойи қилади*). «Тунги кўкда ой сузар аста»...

С о р и н. Мен, Костяга қисса ёзмоқ учун бир сюжет бермоқчиман. У: «Истакли одам» «L'homme qui a voulu» деб аталиши керак. Мен ёшлигимда, бир вақтлари ёзувчи бўлишни орзу қилгандим — бўлолмадим; чирой-ли сўзлашни истар эдим, аммо гоят хунук гапирардим (*ўзини-ўзи мазақ қилади*): «Аммо, лекин шунинг билан ва ҳоказо унақа, бунақа...» Баъзан гапнинг хулласига етолмай чўзганим-чўзган, охири терлаб кетардим; уйла-

нишни истадим — аммо уйланганим йўқ; ҳамма вақт шаҳарда яшашни хоҳлардим — лекин, мана умримнинг охиригача қишлоқда яшаяпман, вассалом.

Дорн. Ҳақиқий статский советник бўлишни истардингиз, мана бўлдингиз.

Сорин (*кулади*). Мен бунга интилмаган эдим. Ўз-ўзидан шундай бўлиб чиқди.

Дорн. Олтмиш икки ёшга кирган чоқда, турмушдан нолиш, ўзингиз ҳам ҳўп денг, олижаноблик эмас.

Сорин. Бу қандай ўжар одам. Ахир тушунсангизчи, яшашни истайман!

Дорн. Бу енгилтаклик. Табиат қонунига кўра ҳар бир умрининг ҳам охири бўлиши керак.

Сорин. Сиз худди тўқ одамга ўхшаб мулоҳаза қиласиз. Сиз тўқсиз. Шунинг учун ҳам турмушга бепарво қарайсиз. Сизга барибир. Лекин ўлиш сиз учун ҳам даҳшатли бўлади.

Дорн. Ўлим қўрқинчи — ҳайвоний бир қўрқинч... Уни эзиб ташламоқ керак. Онгли равишда ўлимдан қўрқувчилар, фақат ҳаётнинг абадийлигига эътиқод қилувчилар ва ўз гуноҳларидан қўрқувчиларгинадир. Сиз бўлсангиз биринчидан эътиқод қилмайдиганлардан, иккинчидан, сизнинг қанақа гуноҳингиз бор? Сиз суд маҳкамаларида йигирма беш йил хизмат қилдингиз, шугина холос.

Сорин (*кулади*). Йигирма саккиз йил...

Треплев кириб, Сориннинг оёқ томонига ўтиради. Маша ундан сира кўз узмайди.

Дорн. Биз Константин Гавриловичнинг ишлашига халал беряпмиз.

Треплев. Йўқ, зарарсиз.

Пауза.

Медведев. Рухсат этинг, доктор, сиздан сўрашга: чет эллардаги қайси шаҳар сизга кўпроқ ёқди?

Дорн. Генуя.

Треплев. Нега энди Генуя?

Дорн. У ерда кечалар жуда гавжум бўлади. Кечқурун мусофирхонадан чиққан вақтингизда кўчалар халқ билан тўла бўлади. Сен ҳам оломонга қўшилиб ҳеч қандай мақсадсиз, эгри-бугри йўл ясаб, у ёқдан-бу ёққа юрасан, у билан бирга яшайсан, унга руҳан тамом қўшилиб

кетасан ва қачонлардир, Нина Заречная сизнинг пьеса-
нгизда ўйнаган ягона дунёвий руҳ сингари, яккаю-ягона
дунёвий руҳнинг ҳақиқатан ҳам бўлиши мумкинлигига
ишона бошлайсан. Айтгандек, Заречная ҳозир қаерда?
Қаерда, соғ-саломатми?

Треплев. Саломат бўлса керак.

Дорн. Менга унинг қандайдир бошқача бир ҳаёт
бошлаганини айтдилар. Нима гап ўзи?

Треплев. Доктор, бу жуда узоқ ҳангома.

Дорн. Сиз қисқароқ қилиб айтиб беринг.

Пауза.

Треплев. У уйдан қочиб бориб, Тригоринга тегиб
олди. Бу сизга маълумми?

Дорн. Эшитувдим.

Треплев. Боласи бор эди. Боласи ўлди. Тригорин
ундан совиди ва ўзининг эски жазманларига қайтди, шун-
дай бўлиши турган гап эди. Умуман, у ҳеч қачон аввал-
ги жазманларини ташлаган эмас, балки ўзининг бебурд-
лиги билан у ёқни ҳам, бу ёқни ҳам алдаб келди. Менга
маълум бўлган нарсалардан шунинг англадимки, Нинанинг
шахсий ҳаёти тамом муваффақиятсиз бўлиб чиқди.

Дорн. Хўш, саҳна-чи?

Треплев. Афтидан, бу ундан ҳам бадтарроқ. У бир
неча вақт Москва яқинидаги театрда ўйнади, кейин про-
винцияга кетди. Ўша маҳалда мен уни кузатиб юрдим,
бир қанча вақт у қаёққа борса, мен ҳам ўша ёққа бор-
дим. У ҳамма вақт катта ролларни олар эди, аммо, қўпол,
хунук оқ тортиб, кескин ҳаракат билан ўйнади. Баъзи
пайтларда у усталлик билан қичқирар ва моҳирлик би-
лан ўлар эди. Лекин бу ҳол фақат айрим пайтлардагина
юз берар эди.

Дорн. Демак, ҳар ҳолда истеъдоди бор экан-да?

Треплев. Тушуниш қийин. Афтидан, бўлса керак.
Мен уни кўрдим, аммо у мени кўришни истамасди, унинг
хизматкорлари мени унинг ёнига, номерга киргизишмас-
ди. Мен унинг аҳволи-руҳиясини тушунар эдим. Шунинг
учун ҳам кўришишга ортиқча уринганим йўқ.

Пауза.

Яна нимани айтиб берсам экан сизга? Кейин мен уйга
қайтиб келгач, ундан мактублар олдим. Улар маънодор,
ҳароратли, қизиқ мактублар эди; у ҳатто шикоят қилмас-

ди, лекин мен, унинг ғоят бахтсиз эканини сездим; ҳар бир сатрдан ғам, асабият сезилиб турарди. Хаёллари ҳам бир оз паришон кўринди. У хатга чайка деб имзо қўйганди. «Русалка» операсида тегирмончи, мен қузғунман дерди, шунга ўхшаб у ҳам, ҳамма хатларида ўзини чайкаман, деб такрорлайди. Ҳозир у шу ерда.

Дорн. Шу ерда деганингиз нимаси?

Треплев. Шаҳарда, карвон саройида. Беш кунча бўлиб қолди, ўша ерда номерда яшайди. Мен унинг олдида бормоқчи эдим, лекин мана Марья Ильинична бориб келди, у ҳеч кимни қабул қилмас эмиш. Семен Семенович уни кеча кечга яқин бундан икки қақиримча нарида, далада кўрган эмиш.

Медведевко. Ҳа, мен кўрдим. Уша томонга, шаҳарга қараб кетаётган эди. Мен унга салом бердим ва нима учун бизникига меҳмон бўлиб келмаслигини сўрадим. У келаман, деди.

Треплев. Қелмайди.

Пауза.

Отаси билан ўгай онасининг уни кўргани кўзлари йўқ. Ҳатто кўрғонга уни яқин йўлагмаслик учун ҳамма ерга қоровуллар қўйишган. (Доктор билан ёзув столи ёнига боради). Доктор, қоғозда файласуф бўлиш нақадар осон, амалда эса ғоят қийин!

Сорин. Жуда латофатли қиз эди.

Дорн. Нима дедингиз?

Сорин. Жуда кўркем қиз эди, деярман. Ҳатто ҳақиқий статский советник Сорин бирмунча вақтгача унга ошиқ бўлиб юрган эди.

Дорн. Эски хуштор!

Шамраевнинг кулган товуши эшитилади.

Полина Андреевна. Бизникилар станциядан келганга ўхшайди...

Треплев. Ҳа, онамнинг товуши келаётибди.

Аркадина, Тригорин, уларнинг орқасидан Шамраев киради.

Шамраев (кираётиб). Биз стихия таъсири остида қариб, чириб кетаётибмиз, сиз бўлсангиз-чи, муҳтарам хоним, ҳамон гулдексиз... Ажойиб кофточка, тетиклик... Назокат...

Аркадина. Сиз менга яна кўз тегизиб қўясиз, ди-
лозор киши!

Тригорин (Соринга). Салом, Петр Николаевич!
Нима, ҳали ҳам касалмисиз? Яхши эмас! (Машани кў-
риб, севишиб.) Марья Ильинична!

Маша. Танидингизми? (Унинг қўлини қисади.)

Тригорин. Турмушга чиқдингизми?

Маша. Аллақачонлар.

Тригорин. Бахтиёрмисиз? (Дорн ва Медведенко-
лар билан саломлашади, сўнг қатъиятсизлик билан Треп-
левнинг олдига боради.) Ирина Николаевна, эски гина-
ларни унутганингизни ва мендан ҳафа эмаслигингизни
айтдилар.

Треплев унга қўл узатади.

Аркадина (ўғлига). Мана, Борис Алёксеевич, се-
нинг ҳикоянг босилган журнални олиб келди.

Треплев (журнални олиб, Тригоринга). Ташаккур.
Сиз ғоят марҳаматлисиз.

Утирадилар.

Тригорин. Муҳлисларингиз сизга салом юборишди...
Петербургда ва Москвада, умуман сиз билан қизиқади-
лар ва ҳамма вақт мендан сизнинг тўғрингизда сўрашга-
ни-сўрашган. Қанақа одам, ёши нечада, қора тўрими,
оқ-сарикми, деб савол берадилар. Нима учундир, ҳам-
малари сизни ёши улгайиб қолган киши деб ўйлайдилар.
Сиз асарларингизни тахаллус билан бестираётганингиз
учун ҳеч ким сизнинг ҳақиқий фамилиянгизни билмайди.
Сиз худди Темир Ниқоб сингари сирлисиз.

Треплев. Бизникида узоқ бўласизми?

Тригорин. Йўқ, эртагаёқ Москвага жўнасам керак.
Бориш лозим. Қиссамни тезроқ тугатишим керак; кейин
тўплам учун баъзи нарсалар ваъда қилган эдим. Қисқаси-
ни айтганда — ўша эски ҳангома-да.

Улар гап билан машғул эканлар, Аркадина билан Полина Андре-
евна уйнинг ўртасига, устига мовут қопланган қарта ўйнайдиган
столни келтириб қўядилар ва қанотини очадилар; Шамраев шам-
ларни ёқиб, стулларни келтириб қўяди. Шкафдан лото олишади.

Тригорин. Мен бузуқ ҳавога тўғри келиб қолдим.
Шамол қаттиқ эсмоқда. Эртага эрталаб, агар шамол бўл-
маса, кўлга балиқ тутгани бораман. Дарвоқе, боғни ва
сизнинг пьесангиз ўйналган ерни, эсингиздами, бориб кў-
риш керак. Менинг миямда бир мавзу пишиб, таёр бўлиб

қолди. Фақат воқиа ўрнини қайтадан аниқлаб олсам бас.

М а ш а (отасига). Отажон, эримга битта от беришин. У уйга жўнаши керак.

Ш а м р а е в (калака қилиб). От... уйга (Жиддий.) Узинг кўриб турибсан-ку: ҳозир станцияга бориб келди. Дарров миниб кетиб бўлмайти.

М а ш а. Ахир, бошқа отлар ҳам бор-ку... (Отасининг индамаганини кўриб, қўл силтайди.) Сизга ишим тушмай ўлсин...

М е д в е д е н к о. Маша, мен яёв кетавераман, рост...

П о л и н а А н д р е е в н а (хўрсиниб). Яёв, мана шундай ёмон ҳавода-я... (Уйин столи ёнига ўтиради.) Марҳамат қилинглар, афандилар.

М е д в е д е н к о. Атиги олти чақирим келадиган йўл, холос... Хайр... (Хотинининг қўлини ўпади.) Онажон, хайр.

Қайнанаси истар-истамас унга ўпиш учун қўлини узатади.

Мен ҳеч кимни безовта қилиб юрмас эдим-у, аммо, ёш бола бор... (Ҳаммага таъзим қилади.) Хайр... (Гуноҳкорларча қадам босиб чиқиб кетади.)

Ш а м р а е в. Зарарсиз, етиб олади. Генерал эмас-ку, ахир.

П о л и н а А н д р е е в н а (столни тақиллатиб). Марҳамат қилинглар, афандилар. Бекорга вақт ўтказмайлик, ҳали замоноқ кечки овқатга чақириб қоладилар.

Шамраев, Маша ва Дорнлар стол ёнига ўтирадилар.

А р к а д и н а (Тригоринга). Узоқ куз кечалари бошланганда, бу ерларда лото ўйнайдилар. Мана қаранг: қадимий лото, бу лотода биз ёш бола вақтимизда раҳматлик онамиз биз билан ўйнар эди. Кечки овқатга қадар биз билан бир партия ўйнашни истамайсизми? (Тригорин билан стол ёнига ўтирадилар.) Ўзи сал зериктирадиган ўйин, аммо ўрганиб қолсангиз, чакки эмас. (Ҳаммага учтадан карта улашади.)

Т р е п л е в (журнални варақлаб кўриб). Ўзининг қиссасини ўқибди-ю, меникини бўлса очиб ҳам кўрмабди. (Журнални ёзув столига қўяди, сўнг чап эшикка қараб кетади, ўтиб кетаётиб онасининг бошидан ўпади.)

А р к а д и н а. Костя, сен ўйнамайсанми?

Т р е п л е в. Кечир, негадир ўйнагим қелмаяпти. Мен бир айланиб келай. (Чиқиб кетади.)

Аркадина. Ярим тангадан тикамиз. Доктор, менинг учун ҳам қўйинг.

Дорн. Хўп бўлади.

Маша. Ҳамма қўйиб бўлдими? Бошлайман... йигирма икки!

Аркадина. Бор.

Маша. Уч!

Дорн. Хўш...

Маша. Учни ёпдингларми? Саккиз! Саксон бир! Ун!

Шамраев. Шошилма-да.

Аркадина. Ҳарьковда мени шундай яхши қабул қилишдики, вой-бўй, ҳалигача бошим айланади-я!

Маша. Ўттиз тўрт!

Саҳна орқасидан рамгин вальс садоси эшитилади.

Аркадина. Студентлар роса қарсак чалишди... Уч сават гул, иккита гулчамбар беришди, сўнг мана бу... *(Кўкрагидан тўғноғич олиб стол устига ташлайди.)*

Шамраев. Ҳа, бу тузук буюм.

Маша. Эллик!

Дорн. Роса элликми?

Аркадина. Ўзим ҳам антиқа қилиб кийинган эдим... Ҳаммаси ўз йўлига-ю, лекин кийинишга келганда суягим йўқ...

Полина Андреевна. Костя чалаётибди. Бечора изтироб чекади.

Шамраев. Газеталарда уни жуда ёмонлаб ёзишмоқда.

Маша. Етмиш етти!

Аркадина. У, бунга эътибор қилмаса ҳам бўлади.

Тригорин. Унинг сира иши юришмаяпти. Ҳамон ўзининг ҳақиқий йўлини топиб олган эмас. Қандайдир ғалати, мавҳум, баъзан ҳатто алаҳлашга ўхшаган гаплар. Асарида битта ҳам тирик одам йўқ.

Маша. Ун бир!

Аркадина *(Соринга қараб)*. Петруша, зерикаётганинг йўқми?

Пауза.

Ухлаб қолибди.

Дорн. Ҳақиқий статский советник ухламоқдалар.

Маша. Етти! Тўқсон!

Тригорин. Агар мен бунақанги жойда кўл бўйида яшасам, ёзиш билан машғул бўлиб ўтирармидим? Мен ўзимдаги бу эҳтиросни енгиб, балиқ овлаганим овлаган бўларди.

Маша. Йигирма саккиз!

Тригорин. Ерш ёки олабуға балиғини тутиб олиш қандай завқли-а!

Дорн. Мен Константин Гавриличга ишонаман. Унда нимадир бор! Унинг нимасидир бор! У образлар орқали ўйлайди, ҳикоялари ранг-баранг, ёрқин бўладилар, мен уларни жуда яхши сезаман. Афсуски, фақат, у маълум бир мақсадга эга эмас. Таъсир кўрғазади холос, бошқа ҳеч нарсаси йўқ, ҳолбуки фақат таъсир билан бир гап чиқариб бўлмайди. Ирина Николаевна, сиз ўғлингиз ёзувчи бўлгани учун хурсандмисиз?

Аркадина. Фараз қилингки, ҳалигача мен унинг асарларини ўқиган эмасман. Вақт йўқ.

Маша. Йигирма олти!

Треплев секин кириб келиб ўз столи ёнига боради.

Шамраев (Тригоринга). Айтгандек, Борис Алексеевич, сизнинг бир нарсангиз қолган эди.

Тригорин. Нима экан у?

Шамраев. Бир вақтлар Константин Гаврилич битта чайкани отиб келган эди, сиз менга унинг ичига сомон тиқиб бер, деган эдингиз.

Тригорин. Эсимда йўқ. (Ўйланиб.) Эсимда йўқ!

Маша. Олтмиш олти! Бир!

Треплев (деразани очиб қулоқ солади). Мунча қоронғи! Нима учун мен бу қадар безовта бўлаётиман, ҳайронман!

Аркадина. Костя, деразани бекит, совуқ кираётибди

Треплев деразани ёпади.

Маша. Саксон саккиз.

Тригорин. Мен тугатдим, афандилар.

Аркадина (хурсанд). Балли! Офарин!

Шамраев. Баракалла!

Аркадина. Бу кишининг ҳамма вақт ва ҳар ерда иши йирик. (Туради.) Энди юринглар, бирор нарса еб олайлик. Бизнинг донгдор адибимиз ҳали овқат еганлари йўқ. Овқатдан сўнг ўйинни давом этдирамиз. (Ўғлига.) Костя, кўлёмаларингни қўй, юр, овқат еймиз.

Треплев. Истамайман, ойижон, қорним тўқ.

Аркадина. Ихтиёринг. *(Соринни уйғотади.)* Петруша, овқатга юр! *(Шамраевни қўлтиқлаб олади.)* Мени Харьковда қандай яхши кутиб олишганини сизга айтиб бераман...

Полина Андреевна стол устидаги шамни ўчиради, кейин у билан Дорн креслони ғилдиради олиб кетадилар. Ҳамма чапдаги эшикка қараб кетади; саҳнада ёзув столи ёнида ўтирган Треплевгина қолади.

Треплев *(ёзмоқчи бўлади; ёзганларини кўздан кечириб чиқади)*. Мен янги шакл тўғрисида жуда кўп гапирардим, энди бўлса ўзимнинг ҳам секин-аста ўша эски йўлга тушиб кетаётганимни сезаётибман. *(Уқийди.)* «Девордаги афишалар хабар берарди... Қоп-қора сочлар билан ўралган қонсиз юз»... Хабар берарди. Ўралган... Бемаза гаплар. *(Учиради.)* Қаҳрамонимни ёмғирнинг шовқини уйғотиб юборганидан бошлайман, бошқа гапларнинг ҳаммасини ўчириб ташлаш керак. Ойдин кечаларнинг тасвири чўзиқ ҳамда чучмал. Тригорин ўзига хос услуб ишлаб олган, унга осон... Унинг тасвирича: тўғон устида синган шишанинг бўйни ялтирайди, тегирмон паррагининг сояси қорайиб кўринади — мана, ойдин кеча тасвири тайёр, меникида эса титроқ нур, юлдузларнинг оҳишта жимирлаши, узоқдан келаётган рояль товушининг сокин, муаттар ҳавога сингиб кетиши... Булар жуда жонга тегадиган гаплар.

Пауза.

Ҳа, мен борган сари шундай қарорга келаяпманки, гап эски ёки янги шаклда ҳам эмас, гап шундаки, киши ҳеч қанақа шаклни ўйламай ёзади, чунки унинг фикр-ҳислари юрагидан эркин равишда қуйила боради.

Кимдир столга яқин бўлган деразани тақиллатади.

Нима гап? *(Дерезага қарайди.)* Ҳеч нарса кўринмайди... *(Ойнавонли эшикни очиб, боққа қарайди.)* Кимдир зинапоядан пастга қараб чопиб кетди. *(Овозини чиқариб сўрайди.)* Ким у? *(Чиқиб кетади; унинг айвондан тез ўтгани эшитилади: ярим минутдан сўнг Нина Заречная билан бирга қайтиб қиради.)* Нина! Нина!

Нина унинг кўксига бошини қўйиб, оҳишта, товушсиз йиғлайди.

Треплев *(ҳаяжонда)*. Нина! Нина! Сизми, сизми-сиз... Мен худди олдиндан бир нарсани сезгандай бўлув-

дим. Кун буйи юрагим қаттиқ сиқилди. (*Нинанинг шляпасини ва накидкасини ечиб олади.*) О, менинг азизим, менинг қувончим, мана у келди! Йиғламанг, қўйинг йиғламанг.

Н и н а. Бу ерда кимдир бор шекилли.

Т р е п л е в. Ҳеч ким йўқ.

Н и н а. Эшикни қулфлаб қўйинг, битта-яримта кириб қолмасин.

Т р е п л е в. Ҳеч ким кирмайди.

Н и н а. Мен биламан, Ирина Николаевна шу ерда. Эшикни бекитинг.

Т р е п л е в (*ўнг қўлдаги эшикни қулфлайди, чап қўлдаги эшик ёнига келиб*). Бу эшикнинг қулф-калити йўқ. Кресло билан тўсиб қўяман! (*Эшикка креслони суриб қўяди.*) Қўрқманг, ҳеч ким кирмайди.

Н и н а (*унинг юзларига тикилиб*). Келинг, юзларингизга қараб олай. (*Атрофга боқиб.*) Иссиқ, яхши... Илгари бу ер меҳмонхона эди. Мен жуда ўзгариб кетибманми?

Т р е п л е в Ҳ а... Озибсиз, кўзларингиз ҳам каттайиб кетибди. Нина, сизни кўриб турганимга кўзларим ишонмаяпти. Нима учун сиз мени ёнингизга киргизмас эдингиз? Нима сабабдан шу маҳалгача бу ерга бир келмадингиз? Мен биламан, сизнинг бу ерда эканлигингизга бир ҳафтача бўлиб қолди... Мен ҳар куни неча мартабадан олдингизга бордим ва худди гадодек деразангиз тагида турдим.

Н и н а. Сиз мендан нафратланасиз, деб қўрққан эдим. Ҳар куни сизни тушимда кўрардим, менга қарардингиз-у, аммо танимасдингиз. Оҳ, билсангиз эди! Келган кунимдан бери ҳар куни шу ерда... Кўл атрофида юраман. Уйингиз ёнида кўп марта бўлдим, аммо киришга журъат этмадим. Келинг, ўтирайлик.

Ўтирадилар.

Ўтирайлигу, узоқ-узоқ гаплашайлик. Бу ер яхши, иссиқ, шинам... Шамол гувиллаяпти, эшитяпсизми? Тургеневда шундай бир жой бор: «Бундай кечалар иссиқ уйдан чиқмай ўтирган ва бошпанаси борлар учунгина яхши»¹ Мен эса чайкаман... Йўқ, мен бошқа гапни айтяпман. (*Пешонасини ишқалайди.*) Нима тўғрисида гапираётиб

¹ И. Тургеневнинг «Рудин» романидан.

эдим? Ҳа... Тургенев... «Тангрим барча бошпанасиз дарбадарларни ўз паноҳида асрасин»... Майли... (Йўлайди.)

Треплев. Нина, сиз яна... Нина!

Нина. Ҳеч қиси йўқ, йиғласам кўнглим бўшайди, енгил тортаман... Икки йилдан бери йиғлаганим йўқ эди. Кеча кечқурун, театримиз бутун турибдими деб, уни кўргани боққа борувдим. У ҳамон ўшандай турибди. Икки йилдан кейин шу ерда биринчи бор йиғлаб юбордим. Қайғум бир оз тарқалди, кўнглим пича ёзилди. Мана, кўраётибсизми, йиғидан тўхтадим. (Треплевнинг қўлидан ушлайди.) Шундай қилиб сиз ҳам ёзувчи бўлиб қолдингиз. Сиз энди ёзувчисиз, ман актрисаман... Мана, иккимиз ҳам ҳаёт гирдобига тушдик... Мен шод, болаларча яшадим — эрталаб уйғонаманда, ашула бошлайман; сизни севардим, шуҳратни орзу қилардим, энди-чи? Эртага эрталаб учинчи классда... мужиклар орасида Елецга жўнашим керак. Елецда эса ўқимишли савдогарлар илтифот кўрсатиб шилқимлик қиладилар, қандай дағал ҳаёт!

Треплев. Елецга нима учун борасиз?

Нина. Бутун қиш театрда ўйнайман деб шартнома тузгандим. Жўнаш фурсати ҳам келди.

Треплев. Нина, мен сизни лаънатладим, ёмон кўрдим, хатларингизни ва суратларингизни йиртиб ташладим, аммо қалбимнинг сизга абадий боғлиқ эканига доим иқрор бўлар эдим. Сизга бўлган севгимни маҳв этиш қўлимдан келмади, Нина. Сизни йўқотганимдан ва асарларимни бостира бошлаганимдан буён, ҳаёт менинг учун чидаб бўлмас азоб-уқубатга айланди, мен изтироб чекмоқдаман... Ешлигим бирдан узилди ва мен ўзимни, гўё дунёда 90 йил умр кўргандек ҳис қиламан. Мен сизни чақираман, қадамларингиз теккан тупроқни ўпаман, мен қаёққа назар ташламайин, ҳамма ёқдан сизнинг чеҳрангиз, ҳаётимнинг энг яхши йилларида менга нур сочган, мана шу мулоийм табассумингиз намоён бўлади...

Нина (ўзини йўқотиб). Нега бундай гапларни гапирди, нима учун у бундай сўзларни айтяпти?

Треплев. Мен ёлғизман, менга ҳеч кимнинг севгиси ҳарорат берган эмас, мен худди ертўлада қолган кишидек, совуқдан дилдирайман ва нима ёзмайин, ҳаммаси ширасиз, қуруқ, кўнгилсиз бўлиб чиқади. Шу ерда қолинг, Нина, сиздан ўтинаман, ё рухсат беринг, сиз билан бирга кетай.

Нина тезда накидкаси билан шляпасини кия бошлайди.

Треплев. Нина. Нима учун? Нина, худо ҳақи...
(Унинг кийинишига қараб туради.)

Пауза.

Нина. Отларим эшик олдида турибди. Кузатиб ҳам ўтирманг, ўзим кетаман... (Йиғи аралаш.) Сув беринг...
Треплев (сув беради). Ҳозир қаёққа борасиз?
Нина. Шаҳарга.

Пауза.

Ирина Николаевна шу ердами?

Треплев. Ҳа... Пайшанба кунни тоғамнинг ҳоли оғирлашган эди, биз уни телеграмма юбориб, чақиртириб олдик.

Нина. Нима учун сиз, қадамларингиз теккан тупроқни ўпдим, дедингиз? Мени ўлдириш керак. (Столга энгашади.) Мен шу қадар чарчаганманки! Дам олсам эди... ором олсам! (Бошини кўтаради.) Мен чайкаман... Йўқ, мен бошқа гапни айтяпман. Мен актрисаман... Ҳа, шундай! (Аркадина билан Тригориннинг кулгисини эшитиб, қулоқ солади, кейин чап қўлдаги эшик ёнига югуриб бориб калит соладиган тешикдан мўралайди.) У ҳам шу ерда... (Треплевнинг ёнига қайтиб келади.) Ҳа, шундай... Майли... Ҳа... у театрда ишонмас эди, ҳамиша менинг орзуларимдан куларди, мен ҳам аста-секин ишонмайдиган бўлиб қолдим, руҳим тушиб кетди... Бир ёқдан севги ташвишлари, рашк ҳамда гўдак туфайли доим таҳликага тушиш... Мен майда гап, ожиз бир кишига айланиб қолдим, ўйинларим бемаъни бўлди... Қўлимни қаерга қўйишни, ўзимни саҳнада қандай тутишни билмадим, овозим ҳам ўзимга бўйсунмасди. Емон ўйнаётганингни ўзинг сезган вақтда юз берадиган ҳолатни сиз англамайсиз. Мен чайкаман. Йўқ, мен бошқа гапни айтяпман... Эсингизда борми, сиз чайка отиб келган эдингиз? Бир одам тасодифан келди-ю, уни кўрди ва бекордан-бекорга ҳалок қилди... Кичкина бир ҳикоя учун сюжет... йўқ, мен бошқа гапни айтяпман... (Пешонасини уқалайди.) Нима тўғрисида гапираётган эдим?... Ҳа, мен, саҳна тўғрисида сўзлаётган эдим. Мен ҳозир унақа эмасман... Энди ҳақиқий актриса бўлиб кетганман. Саҳнада вавқ билан ўйнайман, мароқланаман, ўзимни фоят тетик ва яхши ҳис этаман. Ҳозирча бу ерда яшар эканман, доим яёв юраман, юриб ўйлайман, ўйлайман-да, кун сайин

Ўзимнинг руҳий кучим нақадар ўсаётганини сезиб бораман. Костя, мен энди англадимки, бизнинг ишимизда — саҳнада ўйнаймизми ёки ёзамизми барибир, асосий нарса шуҳрат эмас, донг ёхуд мен орзу қилган нарсалар эмас, балки, тоқат қилишни билиш экан. Мен буни билиб олдим. Ўз эътиқодингни қўлдан қўйма-ю, ишон. . . Мен эътиқод қиламан, шунинг учун ҳам менга унча оғир эмас, мен ўз истеъдодим ҳақида ўйлар эканман, ҳаётдан қўрқмайман.

Т р е п л е в (Ғамгин). Сиз ўз йўлингизни топиб олибсиз, қаёққа қараб бораётганингизни ҳам биласиз, аммо, мен бўлсам, ҳамон, нима учун ва ким учун керак эканимни билмаганим ҳолда, ширин хаёллар ва образлар оламида елиб юрибман. Мен эътиқод қилмайман, вазифам нимадан иборат эканини билмайман.

Н и н а (қулоқ солиб). Тсс. . . Мен кетай. Хайр. Мен машҳур актриса бўлиб кетганимда, кўргани келинг. Ваъда берасизми? Энди хайр. . . (Қўлини қисади.) Кеч бўлиб қолди. Мен зўрға тикка турибман. . . Жуда ҳолдан кетганман, овқат егим келаётибди.

Т р е п л е в. Қолинг, овқат келтираман.

Н и н а. Йўқ, йўқ. . . Кузатманг мени, ўзим етиб оламан. . . Отларим яқинда туришибди. . . Демак, Ирина Николаевна уни ўзи билан бирга олиб келибди-да? Майли, барибир. Тригоринни кўрганингизда унга ҳеч нарса демапг. . . Мен уни севаман. Мен уни ҳатто илгаригидан ҳам қаттиқроқ севаман. Кичкина бир ҳикоя учун сюжет. . . Севаман, қаттиқ ва эҳтирос билан севаман. Илгари яхши эди, Костя! Хотиранингиздами? Қандай равшан, илиқ, хушчақчақ турмуш эди, нақадар тотли ҳислар—худди чиройли, нозик гулларга ўхшаган ҳислар. . . Едингиздами? . . . (Ўқийди.) «Одамлар, арслонлар, бургутлар ва какликлар, шохли буғилар, ғозлар, ўргумчаклар, сувда яшовчи тилсиз балиқлар, денгиз юлдузлари ва у, кўзга кўринмайдиган махлуқлар ҳам — қисқаси, бутун махлуқлар, бутун махлуқлар, бутун махлуқлар ғамгин бир доира чизарак сўндилар. . . Ер кўксига битта ҳам жон эгаси қолмаганига миинг асрлар бўлиб кетди ва бу бечора ой ўз фанорини беҳудага ёқмоқда. Энди қирларда чуввос солиб турналар уйғонмайди ва арғувонзорларда тиллақўнғизлар парвози эшитилмайди». . . (Треплевни қаттиқ қучоқлайди ва ойнавонли эшикдан тез чиқиб кетади.)

Т р е п л е в (паузадан кейин). Агар уни битта-яримта боғда кўриб қолиб, кейин ойимга айтса, яхши бўлмайди.

Бу нарса ойимни хафа қилиши мумкин. (Икки минут давомида индамай туриб, бутун қўлёмаларини йиртиб, стол остига ташлайди, сўнг ўнг қўлдаги эшикни очиб чиқиб кетади.)

Дорн (чап томондаги эшикни очишга ҳаракат қилиб). Таажжуб. Назаримда эшик қулфланиб қўйилганга ўхшайди. . . (Қиради ва креслони ўз ўрнига суриб қўяди.) Худди ғов орқали сакрашга ўхшайди.

Аркадина, Полина Андреевна, уларнинг орқасидан бутилка кўтариб Яков ва Маша, сўнгра Тригорин ва Шамраевлар киришади.

Аркадина. Қизил винони ва Борис Алексеевич учун пивони мана бу ерга, стол устига қўйинглар. Биз ичиб ўтириб, ўйнайверамиз. Қани, афандилар, ўтиринглар.

Полина Андреевна (Яковга). Дарров чойни ҳам келтир. (Шамни ёқади ва ўйин столи олдига ўтиради.)

Шамраев (Тригоринни шкаф ёнига олиб келади). Кеча айтган нарсам мана бу. . . (Шкафдан қотириб қўйилган чайкани олади.) Сизнинг буюртмангиз.

Тригорин (чайкага кўз солиб). Хотирамда йўқ! (Ўйланиб.) Ёдимда йўқ!

Саҳна орқасида, ўнг томондан, ўқ товуши эшитилади, ҳамма чўчиб тушади.

Аркадина (қўрқиб). Нима гап ўзи?

Дорн. Ҳеч нарса. Назаримда менинг йўл аптекамда бирор нарса ёрилиб кетганга ўхшайди. Ташвиш тортманг. (Ўнг қўлдаги эшикдан чиқиб кетади ва ярим минутдан сўнг қайтиб келади.) Худди ўзим айтгандек. Эфир солинган шиша идиш ёрилиб кетибди. (Ғинғиллаб ашула айтди.) «Қаршингда турибман мафтун бўлиб. . .»

Аркадина (стол ёнига ўтириб). Уф, жудаям қўрқиб кетдим-а. Мен ўйлабманки, ҳо бирдагидек. . . (Қўллари билан юзини бекитади). Ҳатто кўз олдим қоронғилашиб кетди. . .

Дорн (журнални варақлаб, Тригоринга). Бу журналда икки ой бундан муқаддам бир мақола босилган эди. . . Америкадан хат, мен сиздан шу ҳақда сўрамоқчи эдим. . . (Тригориннинг биқинидан ушлаб рампага яқин олиб келади). Чунки, мен бу масала билан жуда ҳам қизиқман. . . (Овозини пасайтириб, секин). Ирина Николаевна бу ердан бошқа бирор ёққа олиб кетинг. Гап шундай Константин Гаврилович ўзини-ўзи отиб қўйди. . .

ВАНЯ ТОҒА

Қишлоқ ҳаётидан олинган тўрт пардали пьеса.

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Серебряков Александр Владимирович, истеъфога чиққан профессор

Елена Андреевна, унинг хотини, 27 ёшда.

Софья Александровна (Соня), Серебряковнинг биринчи хотинидан бўлган қизи.

Войницкая Мария Васильевна, махфий советникнинг тул хотини, профессорнинг биринчи хотинининг онаси.

Войницкий Иван Петрович, унинг ўғли.

Астров Михаил Львович, врач.

Телегин Илья Ильич, камбағал бўлиб қолган помещик.

Марина, қари энага.

Хизматкор.

Воқиа Серебряковнинг қўрғонида ўтади

БИРИНЧИ ПАРДА

Бор. Уй ва айвоннинг бир чеккаси кўрениб туради. Қари терак остидаги хибон ўртасига чой учун стол тайёрланган. Скамейка ва стуллар. Скамейканинг бирида гитара ётибди. Столдан сал нарида ҳайнчоқ Соат учлар чамаси. Ҳаво булут.

Марина (*қариб мункиллаб қолган кампир, самоварнинг ёнида пайпоқ тўқиб ўтирибди*) ва Астров (*унинг ёнида у ёқдан-бу ёққа юрмоқда*).

Марина (*стаканга чой қуяди*). Ол, ич, отахон.

Астров (*истар-истамас стаканга қўл чўзади*). Негадир кўнглим тортмайди.

Марина. Балки ароқ ичишни истарсан?

Астров. Йўқ. Мен кунда ароқ ичмайман. Бунинг устига ҳаво жуда дим бўлиб турибди.

Пауза.

Энага, танишганимизга неча йил бўлди?

Марина (*ўйлаб*). Неча йил бўлди дейсанми? Эсим курсин. Сенинг бу ерга, бизнинг томонларга келганингга қанча бўлди экан?.. Сен келганингга Сонянинг онаси, Вера Петровна ҳаёт эди. Сен у ҳаётлигида икки қиш қатнаган эдинг... Хуллас, ўн бир йилча ўтибди. (*ўйлаб*.) Балки, бундан ҳам кўпроқдир...

Астров. Ушандан бери жуда ўзгариб кетдимми?

Марина. Жуда ўзгариб кетдинг. Сен у вақтларда ёш, чиройли йигит эдинг, энди бўлса қариб қолдинг. Чиройнинг ҳам сўнди. Бунинг устига ароқ ҳам ичасан.

Астров. Ҳа... Ўн йил ичида бошқа одам бўлиб қолдим. Бунга нима сабаб? Иш еб ташлади, энага. Эртдан то қора тунгача юрган-юрган, дам олиш нималлигини билмайман, кечаси ўрнимда ётганимда ҳам, тағин битта-яримтаси касалнинг олдига судраб қолмасин, деб кўрқаман. Сен билан танишганимдан бери бирорта бўш куним бўлмади. Бу аҳволда қаримай бўладими? Бунинг устига турмушнинг ўзи ҳам зерикарли, бачкана ва ифлос... Турмуш ўз гирдобига тортиб кетади. Атрофга қарасанг, сени тентак одамлар қуршаб олганини кўрасан, уларнинг бари тентак; улар билан бир-икки йил яшасанг борми, тентак бўлганингни ўзинг ҳам сезмай қоласан, киши. Бу қисматдан қочиб қутулолмайсан. (*Узун мўйлови бурайди.*) Кўрдингми, мўйловим қандай узун... Бачкана мўйлов. Мен тентак бўлиб қолдим, энага... Ҳали ақлимни еб қўйганимча йўғ-а, худога шукур, миям жойида, лекин туйғуларим ўтмасланиб қолганга ўхшайди. Ҳеч қандай истак йўқ, кўнглим ҳеч нарсани хушламайди, ҳеч кимни севмайман... Ёлғиз сени яхши кўраман десам бўлади. (*Унинг бошидан ўпади.*) Болалигимда менинг ҳам худди сенга ўхшаган энагам бўларди.

Марина. Балки бирор нарса егинг келаётгандир?

Астров. Йўқ. Рўзанинг учинчи ҳафтасида мен Малицкое қишлоғига эпидемияга бордим... Терлама касали... Хонадонларда чўзилиб ётганларнинг саноғи йўқ... Ифлос, сассиқ, тутун, ерда беморлар билан бирга бузоқлар ётибди... Чўчқа болалари ҳам шу ерда... Кун бўйи овора бўлдим, ўтиришга қўлим тегмади, оғзимга ушоқ ҳам олмадим, уйимга келсам, нафасимни ростлаб олишга ҳам қўйишмади—темир йўлдан стрелкачини олиб келишган экан: операция қилмоқчи бўлиб столга ётқиздим, кейин хлороформ ҳидлатган эдим, ўлиб қолса бўладими...

Керак бўлмаган пайтда, туйғуларим уйғониб кетди, мен уни қастдан ўлдиргандек виждон азобида қолдим. . . Утириб олдим, мана шундай кўзимни юмиб, хаёл суриб кетдим; юз — икки юз йил биздан кейин яшаган кишилар, уларнинг яшашлари учун биз йўл очиб бераётганимизни билишармикин, яхши сўз билан эслашармикин? Эслашмас-а, энага?

· **М а р и н а.** Одам билмаса худо билади-ку.

А с т р о в. Раҳмат кампир, яхши айтдинг.

В о й н и ц к и й киради.

В о й н и ц к и й (*уйдан чиқади; у нонуштадан кейин ухлаган ва кўриниши сўлгин; скамейкага келиб ўтиради, ўзининг олифта галстугини тузатади*). Шундай. . .

Пауза.

Шундай. . .

А с т р о в. Қалла пишдимиз?

В о й н и ц к и й. Ҳа. . . **Р о с а.** (*Эснайди.*) Профессор ўз рафиқаси билан бу ерда яшай бошлагандан буён турмушимиз ўз қолипидан чиқиб кетди. . . Ўз вақтида ухламайман, нонушта ва тушда маза-матрасиз овқатларни ейман, вино ичаман. . . Бу яхшилик аломати эмас! Илгарилари бир минут ҳам қўлимиз бўш турмас эди, Соня икковимиз ишлардик — нимасини айтасан; энди-чи, ёлғиз Соянинг ўзи ишлайди, мен ухлайман, ейман, ичаман. . . Яхши эмас!

М а р и н а (*бошини тебратиб*). Хўп тартиблар расм бўлди-да! Профессор уйқудан соат ўн иккида туради, самовар бўлса азондан қайнаб ётади, ҳамма унинг туришини кутади. Булар келмасдан илгари, одамларга ўхшаб соат бирда овқатланар эдик, энди бўлса соат еттида. Профессор кечаси билан ўқиб, ёзиб чиқади, соат иккиларда тўсатдан қўнғироқ жаранглаб қолади денг. . . Нима бўлди, тақсир? деб югуриб борасан. Чой буюради. Уни деб ҳамма одамни уйғотасан, самовар қўйдирасан. . . Зап тартиблар бўлди-да!

А с т р о в. Улар бу ерда ҳали узоқ туришмоқчимиз?

В о й н и ц к и й (*ҳуштак чалиб*). Юз йил. Профессор бу ерда муқим туриб қолмоқчи.

М а р и н а. Мана ҳозир ҳам самовар икки соатдан буён столда, улар бўлса сайр-томоша қилгани кетишди.

В о й н и ц к и й. Келишяпти, келишяпти. . . Ташвишланма.

Овозлар эшитилди; боғнинг ичкарасидан сайр-томошадан қайтаётган Серебряков, Елена Андреевна, Соня ва Телегинлар кирадилар.

Серебряков. Ажойиб, ажойиб... Гўзал манзаралар.

Телегин. Ғоятда гўзал, жаноби олийлари.

Соня. Биз эртага ўрмонга борамиз, дада. Хоҳлайсанми?

Войницкий. Жаноблар, чойга ўтиринглар!

Серебряков. Дўстларим, малол келмаса, менга чойни кабинетимга олиб келинглар, менинг ҳали қиладиган ишларим бор.

Соня. Урмон сенга жуда ёқди...

Елена Андреевна, Соня ва Серебряков уйга кирадилар; Телегин столга яқин бориб, Маринанинг ёнидан жой олади.

Войницкий. Кун иссиқ, ҳаво дим-у, бизнинг улур олимимиз бўлсалар, пальто, калош кийиб олибдилар, қўлларида қўлқоп, зонтик кўтариб юрибдилар.

Астров. Ўзини асраса керак-да.

Войницкий. Елена қандай гўзал-а! Қандай гўзал! Умрим бино бўлиб бундан гўзалроқ хотинни кўрмаганман.

Телегин. Далада кетаётганимда ҳам, Марина Тимофеевна, салқин боғда айланиб юрганимда ҳам, мана бу столга назар ташлаганимда ҳам, мен таърифга сизмайди-ган лаззат оламан! Оби ҳаво жуда маромида, қушлар сайраган, ҳаммамиз тинч ва готув яшаймиз, бундан ортиқ яна нима керак бизга? (*Стаканни олиб.*) Ғоят миннатдорман!

Войницкий (*хаёл суриб*). Кўзларини айт... Ажойиб хотин-да!

Астров. Бирор нарса гапириб берсанг-чи, Иван Петрович.

Войницкий (*истар-истамас*). Нима гапириб берай?

Астров. Янгиликлардан йўқми?

Войницкий. Ҳеч бир. Ҳаммаси эски. Мен илгари қандай бўлсам ҳозир ҳам худди шундайман, рости, бир оз ёмонроқ бўлиб қолдим, сабаби дангаса бўлиб кетдим, сира иш қилмайман, фақат чолларга ўхшаб вайсаганим-вайсаган. Менинг қари зағчам, таптап, хотин-қизлар озодлиги тўғрисида сайрагани-сайраган: бир кўзи билан

гўрга қараса, иккинчи кўзи билан ўзининг ақлли китобларидан янги ҳаёт тонгини ахтаради.

А с т р о в. Профессор-чи?

В о й н и ц к и й. Профессор бўлса аввалгидай эрталабдан то ярим кечагача ўз кабинетида ўтириб, ёзгани-ёзган: «Ақл таранг, юз хўп тиришган, ёзганимиз нуқул қасида, на ўзимиз, на қасидага сира бўлмас мақтов насиба»¹. Шўрлик қоғоз! У ўз таржимаи ҳолини ёзиб чиқса дурустроқ бўлар эди. Шунинг ўзи қандай ажойиб сюжет! Истеъфога чиққан профессор, тушунасанми, қари мижғов, хода ютган олим... Подагра, бод, мудом бош оғриғи, рашк ҳамда ҳасаддан жигари шишиб кетган дарди-бедаво.. Мана шу хода ютган олим биринчи хотинидан қолган ер-мулкда яшайди, бундан бошқа иложи йўқ, чунки шаҳарда яшашни ҳамёни кўтармайди. Ўз бахтсизлигидан нолигани-нолиган, аслида эса ўзи ғоятда бахтиёр. (*Асабий.*) Бахт бўлганда ҳам қанақа бахт дегин-а! Қимсан, оддий бир сўфининг ўғли, руҳонийлар мактабининг бир талабаси эди, энди олимлик унвонига ҳамда кафедрага эга бўлиб олди, жаноб олийлари бўлди, сўнг сенаторга куёв бўлди, ҳоказо ва ҳоказо. Лекин буларнинг менга аҳамияти йўқ. Сен мана буни эшит. Бу одам роса йигирма беш йилдан буён санъат тўғрисида лекция ўқийди ва ёзади-ю, лекин ўзи санъатга мутлақо тушунмайди. У йигирма беш йилдан буён бировларнинг реализм, натурализм ва шунга ўхшаган минг хил тутуруқсиз нарсалари ҳақидаги фикрини чайнаб келади; йигирма беш йилдан буён ақлли одамларга аллақачонлар маълум бўлган, аҳмоқларга эса сира қизиғи йўқ нарсалар ҳақида ўқиб ва ёзиб келади, демак, у йигирма беш йилдан буён қуруқ аравани олиб қочиб юрибди. Яна ўзини катта олиб юришини айтмайсанми! Такаббурлигини кўрмайсанми! У истеъфога чиққан, лекин уни бирорта маҳлуқ танимайди, у мутлақо номаълум одам, демак, у йигирма беш йил биронинг ўрнини эгаллаб келган. Юришини қара-я, совлатидан ит ҳурқади!

А с т р о в. Ҳавасинг келяпти, шекилли?

В о й н и ц к и й. Ҳа, ҳавасим келяпти! Хотинлар орасида қозонган шуҳратини айтмайсанми! Бирорта Дон-Жуан бунчалик шуҳрат қозонган эмас! Унинг биринчи

¹ И. Дмитриевнинг «Бегона ақл» деган сатирасидан бир сатр. (1794 й.).

хотини, менинг опам, мана шу кўм-кўк осмон сингари гўзал ва мусаффо, ювош, олижаноб ва меҳрибон хотин эди. Унга шайдо бўлганларнинг сони эрининг талабасидан кўпроқ эди, у буни шу қадар севар эдики, ёлғиз фаришталаргина ўзлари сингари пок ва гўзал фаришталарни шунчалик севишлари мумкин. Менинг онам, профессорнинг қайнанаси, буни ҳали ҳам еру кўкка ишонмайди, бу одам ҳалигача онамнинг кўзига авлиёдек бўлиб кўрилади. Унинг иккинчи хотини гўзал, ақлли хотин, ҳозир ўзингиз кўрдингиз. Келиб-келиб шу қариган чолга эрга тегди, унга ўз ёшлигини, чиройини, эркини, бутун борлигини бағишлади. Нима учун? Нега?

Астров. У профессорга содиқми?

Войницкий. Афсуски, ҳа.

Астров. Нега энди афсуски?

Войницкий. Чунки бу содиқлик бошдан-оёқ қалбаки. Бу содиқликда кўр-кўроналик кўп-у, мантиқ йўқ. Ёмон кўрган қари эрга хиёнат қилиш — ахлоқсизлиги, ўзининг бечора ёшлигини ва жонли туйғуларини хазон қилиш — ахлоқдан эмиш.

Телегин (*йиғлоқи овоз билан*). Ваня, сен шундай десанг мен ёқтирмайман. Рост, азбаройи худо... Кимки, ўз хотинига ёки эрига хиёнат қиларкан, демак, у одам софдил эмас, ундай одам ўз Ватанига ҳам хиёнат қилиши мумкин!

Войницкий (*ранжиб*). Бемаъни гапларни гапирма, Патир!

Телегин. Рухсат эт, Ваня. Менинг хотиним афтим хунук бўлганлиги учун тўйимизнинг эртасигаёқ ўз севган кишиси билан қочиб кетган. Шундан кейин ҳам мен ўз бурчимни бузмадим, мен шу вақтгача уни яхши кўраман ва унга содиқман, унга қўлимдан келганча кўмаклашиб тураман, ўз мол-мулкимни хотинимнинг яхши кўрган одамидан ортдирган болалари тарбиясига бердим. Бахтдан маҳрум бўлдим-у, лекин гурурлигим қолди. Хўш, у-чи? Ёшлиги ўтиб кетди, табиат қонунларининг таъсиридан чиройи сўлди, яхши кўрган одами ўлиб кетди... Энди унинг нимаси қолди?

Соня билан Елена Андреевна кирадилар; бир оздан сўнг китоб кўтарган Мария Васильевна киради; у ўтириб китоб ўқийди; унга чой узатадилар, у бўлса, китобдан кўзини узмай, чой ичади.

С о н я (*энагасига тез гапиради*). Энагажон, мужиклар келишди, анови ерда туришибди. Бор, гаплаш, чойни ўзим қуяман... (*Чой қуяди*.)

Энага кетади. Елена Андреевна ўз чашкасини олиб, ҳайнчоққа ўтиради-да, чой ичади.

А с т р о в (*Елена Андреевнага*). Ахир мен эрингизни кўргани келган эдим. Сиз уни жуда оғир касал, бод яна алланима деб ёзган эдингиз, ваҳоланки, у соппа-соғ экан.

Е л е н а А н д р е е в н а. Кеча кечқурун бетоб эди, у оёгининг оғришидан шикоят қилган эди, бугун тузук...

А с т р о в. Мен бўлсам ўттиз чақирим жойдан от елдириб келибман-а. Хайр майли, бу биринчи марта эмас, энди эртагача сизларникида қоламан, лоақал, бир тўйиб ухлаб оламан *quantum satis*¹.

С о н я. Жуда яхши. Сиз бизникида жуда камдан-кам ётиб қоласиз. Сиз ҳали овқат ҳам емаган бўлсангиз керак?

А с т р о в. Йўқ, емадим.

С о н я. Шу баҳона билан меҳмон ҳам бўласиз. Биз энди соат еттида овқатланадиган бўлганмиз. (*Ичади*.) Чой совуб қолибди-ку.

Т е л е г и н. Самоварнинг ўти анча пасайиб қолибди.

Е л е н а А н д р е е в н а. Ҳечқиси йўқ, Иван Иванович, биз совуғини ҳам ичаверамиз.

Т е л е г и н. Кечирасиз... Иван Иванович эмас, камина Илья Ильич бўладилар... Илья Ильич Телегин, ёки юзим чўтирлигидан баъзилар мени Патир деб атайдилар. Мен бир вақтлар Сонечкани чўқинтирганман, жаноб олийлари, сизнинг эрингиз, мени жуда яхши биладилар. Мен ҳозир сизларникида яшайман, шу ерда... Агар пайқаган бўлсалар, мен ҳар куни сизлар билан бирга овқатланаман.

С о н я. Илья Ильич бизнинг кўмакдәшимиз, ўнг қўлимиз бўладилар. (*Меҳрибонлик билан*.) Келинг, амакижон, тагин чой қуйиб берай.

М а р и я В а с и л ь е в н а. Ах!

С о н я. Нима бўлди, буви?

М а р и я В а с и л ь е в н а. Александрга айтишни унутибман... эсим қурсин... Бугун Харьковдан, Павел Алексеевичдан хат олган эдим... у ўзининг янги китобчасини юборибди...

¹ Тўйиб ухлаб оламан (*лотинча*).

Астров. Қизиқарлими?

Мария Васильевна. Қизиқарли-ку, лекин бир оз ғалатироқ. Бундан етти йил илгари ёқлаб чиққан нарсаларини ҳозир ўзи инкор этяпти. Бу даҳшат-ку!

Войницкий. Даҳшат-пахшатли жойи йўқ. Чойингизни ичинг, *татап*.

Мария Васильевна. Ахир мен гапирмоқчиман!

Войницкий. Эллик йилдан бери гапирганимиз-гапирган, китоб ўқиганимиз-ўқиган. Энди тугатсак ҳам бўлар дейман.

Мария Васильевна. Мен гапирсам негадир сенга ёқмайди. Кечирасан Жан, сен сўнгги бир-икки йил ичида жуда ўзгариб кетдинг, сенга ҳеч тушунолмай қолдим... Сен аниқ эътиқодларга, ёрқин фикрга эга бўлган одам эдинг.

Войницкий. О, албатта! Мен ёрқин фикрли одам эдим, лекин ҳеч ким мenden ёруғлик кўрмади...

Пауза.

Мен ёрқин фикрли одам эдим... Бундан заҳарроқ гап топиш қийин! Мен қирқ етти ёшга кирдим. Утган йилга қадар мен ҳам сиз сингари чинакам ҳаётни кўрмаслик учун жўрттага ўз кўзларимни сизнинг мана шу қуруқ сафсаталарингиз билан боғлаб келдим ва эзгу иш қилияман деб ўйладим. Энди-чи, энди сиз билсангиз эди! Мен аламимдан, жаҳлимдан, умримни бекорга ўтказиб юборганимдан кечалари уйқим келмайди. Мен ҳамма нарсага эга бўлишим мумкин эди, энди бўлса қарилигим бу нарсалардан мени маҳрум қилмоқда!

Соня. Ваня тоға, жонга тегди-ку!

Мария Васильевна (*ўғлига*). Сен ўзингнинг аввалги эътиқодларингни бир нимада айблагандай кўри-насан... Лекин эътиқодларинг эмас, ўзинг айбдорсан. Қуруқ эътиқоднинг ўзи пуч гап, жонсиз ҳарф эканлигини унутиб қўйгансан. Иш қилиш керак эди.

Войницкий. Иш дейсизми? Сизнинг жаноби профессорингиз сингари ҳар ким ҳам *perpetuum mobile*, яъни ҳаммага маълум нарсани ёзавермайди-ку.

Мария Васильевна. Бу билан нима демоқчисан?

Соня (*ёлвориб*). Буви, Ваня тоға! Утинаман сизлардан!

В о й н и ц к и й. Хўп, жим бўлдим. Гапирмайман, кечирим сўрайман.

Пауза.

Е л е н а А н д р е е в н а. Бугун ҳаво қандай яхши-я... Иссиқ эмас...

Пауза.

В о й н и ц к и й. Бундай ҳавода осилиб ўлиш яхши...

Телегин гитарани созлайди. Марина уйнинг олдида юриб, товуқларни чақиради.

М а р и н а. Ту, ту, ту...

С о н я. Энагажон, мужиклар нимага келишибди?..

М а р и н а. Яна ўша гап, қуруқ ётган ер тўғрисида. Ту, ту, ту...

С о н я. Нимани чақиряпсан?

М а р и н а. Чипор товуқ жўжалари билан кетган эди... Қалхатлар кўтариб кетмасин деб хавотирдаман... (Кетади.)

Телегин «Полька»ни чалади; ҳамма жим қулоқ солади; хизматкор киради.

Х и з м а т к о р. Доктор жаноблари шу ердадилар? (Астровга.) Марҳамат, Михаил Львович, сизга келишибди.

А с т р о в. Қаердан?

Х и з м а т к о р. Фабрикадан.

А с т р о в (ачиниб). Қуллуқ, миннатдорман. На чора, жўнаш керак... (Кўзлари билан фуражкасини ахтаради.)

Жин урсин, алам қиляпти...

С о н я. Жуда кўнгилсиз иш бўлди-да, рост... Фабрикадан чиқиб овқатланишга кела қолинг.

А с т р о в. Йўқ, кеч бўлади. Ҳалиги... Қаёқда эди... (Хизматкорга.) Менга қара оғайни, қани, бир рюмка ароқдан келтир-чи.

Х и з м а т к о р кетади.

Ҳалиги... қаёқда қолди... (Фуражкасини топади). Островскийнинг аллақандай бир пьесасида мўйлови узун, фаҳми калта бир одам бор эди... Уша одам мен. Хўп, яхши қолинглар жаноблар... (Елена Андреевнага.) Мабодо бирор кун Софья Александровна билан бизнинг томонларга йўлингиз тушиб қолса, гоят хурсанд бўламан. Менинг

кичкинагина ер-мулким бор, бор-йўғи ўттиз танобча келади. Борди-ю қизиқсангиз, ўрнак бўладиган боғим ва кўчатзорим бор, бундай боғни теварак-атрофдан минг чақирим юриб қидирганингизда ҳам тополмайсиз. Боғимнинг ёнида ўрмон бор... Ўрмончи қариб қолган одам, касалдан боши чиқмайди, аслини суриштирсангиз, бутун ишларни мен олиб бораман.

Елена Андреевна. Сиз ўрмонни жуда яхши кўришингизни менга айтишган эди. Турган гап, бу иш катта фойда келтириши мумкин, бироқ бу сизнинг асли вазифангизга халақит бермайдими? Ахир сиз докторсиз-ку.

Астров. Бизнинг асл вазифамиз нима эканлигини ёлғиз худонинг ўзи билади.

Елена Андреевна. Ишингиз қизиқарлими?

Астров. Ҳа, жуда қизиқарли.

Войницкий (*кесатиб*). Ғоятда.

Елена Андреевна (*Астровга*). Сиз ҳали ёшсиз, кўринишингиздан ўттиз олти-ўттиз етти ёшга киргансиз... у иш сиз айтканчалик қизиқарли бўлмаса керак. Нуқул ўрмоннинг ўзи экан. Уйлайманки, зерикарли бўлса керак.

Соня. Йўқ, бу ғоятда қизиқ. Михаил Львович ҳар йили янги-янги ўрмонлар экадилар, бу кишига бронза медаль билан диплом ҳам юборишди. Улар эски ўрмонлар қириб битирилмасин деб ҳаракат қилиб юрибдилар. Агар сиз бу кишининг гапларини эшитсангиз, ҳамма фикрларига бутунлай қўшиласиз. Булар, ўрмонлар ерга хусн, зеб беради, инсонни гўзалликни тушунишга ургатади ва унга улутвор руҳ бағишлайди, баҳрини очади дейдилар. Ўрмонлар совуқ иқлимни юмшатади. Иқлими майин мамлакатларда табиат билан курашувга куч камроқ сарф бўлади, шунинг учун ҳам у ердаги одамлар мулоимроқ ва назокатлироқ бўладилар; у ердаги одамлар келишган, ҳар бир ишга кўнгли мойил, ўткир ҳиссиётли бўладилар, уларнинг тили чиройли, ҳаракатлари виқорли бўлади. Уларнинг фан ва санъати гуллаган, фалсафаси эса қайғули, ғамгин фалсафа эмас, хотинларга муносабатлари олижаноб назокатга тўла, дейдилар...

Войницкий (*кулиб*). Офарин, офарин!.. Бу гаплар жуда ёқимли, бироқ ишонтирарли эмас, шунинг учун (*Астровга*) дўстим, менга ўтинни печкаларга ёқаверишга ва ёғочдан омборлар қуришга рухсат эт.

Астров. Сен печкага торфни ёқишинг, омборларни тошлардан қуришинг мумкин. Хўп, бирор эҳтиёждан ўр-

монларни қирқсанг бир сари, лекин уларни нима учун қирқиб битириш керак? Рус ўрмонлари болта зарбидан зор-зор қақшамоқда, миллиардларча дарахтлар нобуд қилинмоқда, ҳайвонларнинг уяси, қушларнинг ини вайрон бўлмоқда, дарёлар саёзлашмоқда ва қуриб кетмоқда. Гўзал манзаралар абадий йўқолиб кетмоқда, шуларнинг барчасига сабаб, эринчоқ инсоннинг энгашиб ердан еқилгани кўтариб олишга ақли етмаслигидир. *(Елена Андреевнага.)* Тўғри эмасми, хоним? Шундай гўзалликни печкага ёқиш, ўзимиз ярата олмайдиган нарсани барбод қилишимиз, ўтакетган аҳмоқлик, ваҳшийлик-ку. Инсон ўзига берилган бойликларни кўпайтириш учун унга ақл-идроқ ва ижодий куч берилган, бироқ у шу вақтгача ижод қилмай, барбод қилиб келди. Ўрмонлар борган сари камаймоқда, дарёлар қуримоқда, қушлар йўқ бўлиб кетди, иқлим бузилди, кундан-кунга ер фақирлашиб ва хунуклашиб кетмоқда. *(Войницкийга.)* Мана сен менга истеҳзо билан тикилиб турибсан, менинг гапирган ҳамма гапларим сенга арзимаган нарсасидек туюляпти ва... эҳтимол бу гапларим чиндан ҳам тентакликдир, бироқ мен қирғиндан сақлаб қолган деҳқон ўрмонлари ёнидан ўтганимда ёки ўз қўлларим билан эккан ёш ўрмоннинг шамолдан шилдирашини эшитганимда, иқлим бир оз бўлса ҳам менинг ҳукмида деб тушунаман, борди-ю инсон минг йилдан кейин бахтиёр бўлса, мен ҳам бунга жиндак ўз улушимни қўшган бўламан. Мен қайин дарахтини эккан чоғимда, сўнг унинг кўкараётганини ва шамолдан тебранганини кўрган вақтимда кўнглим фахрланиб кетади ва мен... *(Патнусда бир рюмка ароқ келтирган хизматкорга кўзи тушиб.)* Бироқ... *(Ичади.)* Энди борай. Эҳтимол, бу гапларнинг ҳаммаси бемаъниликдир. Яхши қолинглар! *(Уй томонга юради.)*

Соня *(уни қўлтиқлаб олиб, бирга кетади)*. Энди бизни кимга қачон келасиз?

Астров. Билмадим.

Соня. Тагин бир ойда кейинми?..

Астров билан Соня уйга кириб кетадилар; Мария Васильевна билан Телегин стол ёнида қоладилар; Елена Андреевна ва Войницкий айвонга қараб юрадилар.

Елена Андреевна. Сиз, Иван Петрович, тагин одоб доирасидан чиқиб кетдингиз. Мария Васильевнанинг жиғига тегиб, регретишт мобиле ҳақида гапириб нима қи-

лардингиз? Бугун ҳам нонушта пайтида Александр билан баҳслашдингиз. Бу бачканалик!

В о й н и ц к и й. Мен уни ёмон кўрсам-чи!

Е л е н а А н д р е е в н а. Александрни ёмон кўрадиган томони йўқ, у ҳеч кимдан қолишмайди, унинг сиздан камлиги йўқ.

В о й н и ц к и й. Ўз юзингизни, ўз ҳаракатларингизни кўролсангиз эди. Шу қадар бешавқ, беҳафсала яшайсизки! Эҳ, шундай беҳафсаласизки!

Е л е н а А н д р е е в н а. Ҳа, ҳаётим ҳам завқсиз, ҳам зерикарли! Ҳамма эримни койийди, ҳамма менга ачинади: шўрлик, эри қари, дейди! Менга бу қадар ачинишларининг маъносини жуда яхши биламан! Мана ҳозиргина Астров айтганидек, ҳаммангиз ўрмонларни нодонларча нобуд қиляпсиз ва ҳадемай ер юзида ҳеч нарса қолмайди. Худди шунга ўхшаш сиз ҳам одамни ўйламай-нетмай нобуд қиляпсиз, ҳадемай сизнинг шарофатингиз туфайли ер юзида на садоқат, на софдиллик, на ўзини фидо қилиш деган нарсалар қолмайди. Нега сизники бўлмаган хотинга бепарво қараб туролмайсиз? Чунки,— ҳалиги доктор ҳақ,— ҳар бирингизнинг кўнглингизда шайтон ўтириб олиб, ҳамма нарсани буз дейди. Сизларни на ўрмонларга, на қушларга, на хотинларга ва на бир-бирингизга раҳмингиз келмайди.

В о й н и ц к и й. Бу фалсафа менга ёқмайди!

Пауза.

Е л е н а А н д р е е в н а. Докторнинг чеҳраси ҳорғин, асабий кўринади. Юзи чиройли. Афтидан, у Соняга ёқса керак. Соня уни севади, мен бу қизнинг дардига тушунаман. Мен келганимдан буён бу ерга уч марта келди, лекин мен тортинчоқман, у билан бирор марта бўлса ҳам суҳбатлашолмадим, унга меҳрибонлик кўрсатолмадим. У мени баджаҳл хотин экан, деб ўйлаган бўлса керак. Сиз билан мен, Иван Петрович, ланж ва зерикарли одамлар бўлганимиз учун бунчалик дўст бўлсак керак! Ланж! Менга бундай қараманг, мен бунга ёқтирмайман.

В о й н и ц к и й. Мен сизни севганимдан кейин бошқача қарашим мумкинми, ахир? Сиз менинг бахтим, ҳаётим, менинг ёшлигимсиз! Биламан, муҳаббатингиздан умид қилмасам ҳам бўлади, умидим пуч, лекин менга ҳеч нарса керак эмас, фақатгина сизни кўриб юришга,

сизнинг овозингизни эшитишга рухсат этсангиз бўлгани...

Елена Андреевна. Секинроқ, овозингизни эшитиб қолишлари мумкин!

Уйга юрадилар.

Войницкий (*орқасидан кета туриб*). Ўз муҳаббатим тўғрисида гапиришга рухсат этинг, мени ёнингиздан ҳайдаманг, шунинг ўзи мен учун энг улуғ бахт бўлади...

Елена Андреевна. Қандай азоб бу...

Иккови уйга киради.

Телегин торларни чертади, «Полька»ни чалади; Мария Васильевна китоб саҳифаларининг четига нималарнидир ёзади.

Парда.

ИККИНЧИ ПАРДА

Серебряковнинг уйдаги овқатланадиган хона. Тун. Богдан қоровулнинг шақилдоғи эшитилади.

Серебряков (*очиқ дераза олдида креслода мудраб ўтиради*) ва Елена Андреевна (*унинг ёнида ўтириб, у ҳам мудрамоқда*).

Серебряков (*уйғониб*). Қим бу! Соня, сенмисан?

Елена Андреевна. Менман.

Серебряков. Сенмисан, Леночка... Оғриғига ҳеч чидаб бўлмапти!

Елена Андреевна. Одеялинг ерга тушиб кетибди-ку! (*Оёғини ўраб қўяди.*) Александр, деразани ёпиб қўяман.

Серебряков. Йўқ, исиб кетяпман... Ҳозир кўзим илинибди-ю туш кўрибман, тушумда чап оёғим бировники эмиш. Қақшаб оғришидан уйғониб кетдим. Йўқ, бу бод бўлса бодки, подагра эмас. Соат неча бўлди?

Елена Андреевна. Ун иккидан йигирма минут ўтди.

Пауза.

Серебряков. Эрталаб кутубхонамиздан Батюшковни ахтариб кўр-чи. У бизда бўлса керак.

Елена Андреевна. А?

Серебряков. Эрталаб Батюшковни ахтариб кўр. Бир кўзим тушгандай бўлувди. Уҳ, нега бунчалик нафас олишим қийин бўляпти-я?

Елена Андреевна. Чарчагансан. Икки кечадан бери ухламайсан.

Серебряков. Айтишларича, Тургенев подаградан нафас қисиш касалига мубтало бўлган экан. Менда ҳам шундай бўлмаса деб қўрқаман. Лаънати, бемаъни қарилик. Падарига лаънат бу қариликни! Қариганимда ўзимга ўзим ёмон кўриняпман. Сизларга ҳам ўларча ёмон кўринаётган бўлсам керак.

Елена Андреевна. Қарилигингдан нолишингга қараганда, гўё қарилигингга биз айбдордек-а.

Серебряков. Ҳаммадан сенга ёмон кўринаман.

Елена Андреевна узоқроққа бориб ўтиради.

Ҳа, албатта, сен ҳақлисан. Аҳмоқ эмасман, ақлим етади. Сен ёшсан, соғломсан, чиройлисан, сенинг ҳам яшагинг келади, мен бўлсам чолман, деярли мурдаман. Не чора? Тушунмайди деб ўйлайсанми? Шу вақтгача яшаб келишимнинг ўзи ҳам, турган гап, бемаънилик. Шошманглар, яқин орада ҳаммангиз қутуласиз. Оз қолди, узоққа чўзилмайди.

Елена Андреевна. Жонимга тегди... Худо ҳақи, жим бўл.

Серебряков. Демак, мен ҳамманинг жонига тегибман, ҳамма мендан безор. Мен туфайли ҳамманинг ёшлиги ҳазон бўляпти, ёлғиз мен ҳаётдан лаззатланаман, мамнунман. Албатта, шундай!

Елена Андреевна. Жим бўл! Мени қийнаб юбординг-ку.

Серебряков. Мен ҳаммани қийнаб юбордим. Албатта!

Елена Андреевна (*кўзига ёш олиб*). Ортиқ чидаб бўлмайди! Гапир, мендан нима истайсан?

Серебряков. Ҳеч нима.

Елена Андреевна. Бўлмаса, жим бўл. Утинаман.

Серебряков. Товба, Иван Петрович ёки ҳалиги жинни кампир Мария Васильевна гапирса, ҳеч гап-сўзсиз ҳамма қулоқ солади, мен бир оғиз гапирдимми, ҳамма ўзини бахтсиздек сеза бошлайди. Ҳатто овозим ҳам ёқмайди. Хўп, майли, мен ҳеч кимга ёқмайман, худбинман, жоҳилман дейлик, наҳотки қариган чоғимда бир оз бўлса ҳам худбинликка ҳақим бўлмаса? Наҳотки шунга

ҳам арзимасам? Наҳотки қариганимда ҳаловатда яшашга, одамлар эътиборини қозонишга ҳақим йўқ, қани айт-чи?

Елена Андреевна. Сенинг ҳуқуқингни ҳеч ким тортиб олаётгани йўқ-ку.

Шамолдан дераза тақиллайди.

Шамол турди. Деразани ёпиб қўяман. (*Епади.*) Ҳозир ёмғир ёғади. Ҳеч ким сенинг ҳуқуқингни тортиб олмоқчи эмас.

Пауза; боғда қоровул шақилдоғини шақиллатади ва ашула айтади.

Серебряков. Бутун умрингни фанга бағишласанг, ўз кабинетингга, аудиторияга, ҳурматли ўртоқларга ўрганиб қолган бўлсанг-у, тўсатдан ҳеч гапдан-ҳеч гап йўқ, мана бу мақбарага келиб қолсанг, кун сайин бу ерда аҳмоқларни кўрсанг, тутуриқсиз гапларни эшитсанг... Мен яшашни истайман, шон-шуҳратга эга бўлишни, довруқ солишни севаман, бу ерда-чи, бу ерда сургунга сурилганга ўхшайман. Минут сайин ўтмишни соғиниш, ўзгаларнинг шуҳратини кузатиб бориш, ўлим даҳшати... Чидолмайман! Мадорим қолмади. Бунинг устига менинг қарилгимни кечиришни ҳам истамайдилар.

Елена Андреевна. Ошиқма, сабр қил, беш-олти йилдан кейин мен ҳам қарийман.

Соня киради.

Соня. Дада, ўзинг доктор Астровга одам юбординг, у келганда қабул қилишни истамайсан. Бу айб бўлади. Уни бекорга овора қилганимиз қолди, холос...

Серебряков. Астровингни бошимга ураманми? Мен астрономияга қанчалик тушунсам, у ҳам медицинага шунчалик тушунади.

Соня. Сенинг подагрангни даволаш учун бутун медицина факультетини чақиртирайликми энди.

Серебряков. Мен у жинни билан гаплашишни ҳам истамайман.

Соня. Билганингни қил. (*Утиради.*) Менга барибир.

Серебряков. Соат неча бўлди?

Елена Андреевна. Бирга яқинлашди.

Серебряков. Димиқиб кетдим... Соня, менга столдан дорини олиб бер.

Соня. Ҳозир. (*Дорини беради.*)

Серебряков (*ғижиниб*). Уҳ, бунисини эмас! Ҳеч нарса сўраб бўлмайди!

С о н я. Инжиқлик қилма, бу қилиғинг баъзи бировга ёқса-ёқар, аммо мени бундан халос қил, худо хайрингни берсин! Мен бунга ёқтирмайман. Менинг вақтим йўқ, мен эртага вақтли туриб пичан ўрдиришим керак.

В о й н и ц к и й киради, у халат кийган, қўлида шам.

В о й н и ц к и й. Момақалдироқ бўладиганга ўхшайди.

Чақмоқ чақади.

Ана кўрдингизми! Néлеле, Соня, боринглар ухланглар, мен сизларнинг ўрнингизга келдим.

Серебряков (қўрқиб). Йўқ, йўқ! Мени бу билан қолдирманглар! Бу миямни қоқиб қўлимга беради.

В о й н и ц к и й. Ахир булар ҳам бирпас дамини олсин. Икки кечадан бери ухлашмайди.

Серебряков. Бориб ухлашаверсин. Бироқ сен ҳам кетавер. Миннатдорман. Утинаман сендан. Илгариги дўстлигимиз ҳурмати, йўқ дема! Вақти-соати билан кейин гап-лашамиз.

В о й н и ц к и й (миёғида кулиб). Илгариги дўстлигимиз ҳурмати... Илгариги...

С о н я. Гапирма, Ваня тоға.

Серебряков (хотинига). Азизим, мени бу билан ташлаб кетма! Гапиравериб ҳоли-жонимга қўймайди.

В о й н и ц к и й. Гапларингга одамнинг кулгиси қис-тайди.

Шамни кўтарган М а р и н а киради.

С о н я. Ётсанг бўларди, энагажон, вақт алламаҳал бўлди.

М а р и н а. Самовар ҳали столдан йиғиштирилгани йўқ. Ҳаливери ётиб бўладими.

Серебряков. Ҳеч ким ухламайди, ҳамма безовта, ёлғиз мен роҳатдаман.

М а р и н а (Серебряковнинг олдига келиб, эркалаб). Хўш, отажоним! Оғрияптими? Менинг ҳам оёқларим бирам зирқирайди, бирам зирқирайдики... (Одеялни тўғ-рилаб қўяди.) Бу касал сизда азалдан бор. Раҳматли Вера Петровна, Сонянинг онаси, кечалари ухламасди, шундай куйиб-пишардики... Сизни жуда яхши кўрарди...

Пауза.

Қариганда одам худди ёш болага ўхшаб қолади, кўнгли эркалашни, унга ачинишни қумсайди, лекин қариларга

ҳеч ким ачинмайди. (*Серебряковнинг елкасидан ўпади.*)
Туриг, отахон, ўринга ётасиз... Юриг, нуридийдам...
Мен сизга липа чойидан дамлаб бераман, оёқларингизни
иситаман... Сиз учун худога сиғинаман...

Серебряков (*таъсирланиб*). Юр, Марина.

Марина. Мениг ҳам оёқларим бирам зирқирайди,
бирам зирқирайдики! (*Соня билан бирга қўлтиқлаб кета
туриб.*) Вера Петровна қаттиқ куйиб пишарди, йиғлагани-
йиғлаган эди... Сен, Сонюшка, у вақтларда ёш эдинг,
тентак эдинг... Юриг-юриг, отахон... (*Серебряков, Со-
ня ва Марина чиқадилар.*)

Елена Андреевна. У мени жуда қийнаб юборди.
Дармоним қуриб кетди.

Войницкий. Сизни у қийнаб юборган бўлса, мен
ўзимни-ўзим қийнапман. Мана уч кечадан бери ухла-
майман.

Елена Андреевна. Бу хонадон нотинч. Онангиз-
нинг профессор-у ўз китобларидан бошқани кўргани кў-
зи йўқ. Профессор тажанг, менга ишонмайди, сиздан қўр-
қади; Соня отасидан ҳам, мендан ҳам хафа, икки ҳафта
бўлди мен билан гаплашмайди; сиз эримни ёмон кўрасиз
ва онангиздан очикдан-очик нафратланасиз. Мениг қо-
ним қайнаб юрибди. Бугун йигирма мартача йиғлагим
келди... Бу хонадон нотинч.

Войницкий. Фалсафани қўйиб турайлик.

Елена Андреевна. Сиз, Иван Петрович, ўқиган
ва ақлли одамсиз, тушунишингиз керак, дунё ўғри-мутта-
ҳамлардан, ёнғинлардан хароб бўлаётгани йўқ, балки ичи
қораликдан, душманликдан, икир-чикирлардан хароб бў-
лаётир... Сизнинг вазифангиз нолиш эмас, ҳаммани
яраштириш.

Войницкий. Энг аввал мени ўзим билан ўзимни
яраштириб қўйинг! Азизим... (*Қўлини ўпмоқчи бўлади.*)

Елена Андреевна. Қўйинг! (*Қўлини тортиб ола-
ди*). Кетинг.

Войницкий. Ҳозир ёмғир қуйиб ўтади. Табиатда
нимаики бўлса, ҳаммаси яшнаб мусаффо бўлиб кетади
ва тўйиб-тўйиб нафас олади. Момақалди роқ ёлғиз мениг
кўнглимнигина мусаффо қилмайди. Ҳаётим бекорга ўтиб
кетди деган фикр мени куну тун бўғмоқда. Утган умрим
энди қайтиб келмайди, у бемаъни, фойдасиз нарсаларга
сарфланган, ҳозирги ҳаётим эса пучлиги билан даҳшат-
лидир, мана сизга мениг ҳаётим ва сезгим: мен уларни

нима қилай, қаерга құяй! Менинг туйғуларим ўрага тушган кўеш нуридай сўниб кетмоқда, ўзим ҳам ҳалок бўлмоқдаман.

Елена Андреевна: Сиз менга ўз севгингиз тўғрисида сўзласангиз ақлим ишламай қолади ва нима дейишимни билмай қоламан. Кечирасиз, мен сизга ҳеч нарса деёлмайман. (*Кетмоқчи бўлади.*) Хайрли кеч.

Войницкий (*йўлини тўсиб*). Шу хонадонда менинг ҳаётим билан бир қаторда бошқа бир кишининг ҳаёти — сизнинг ҳаётингиз ҳам ҳалок бўляпти деган фикрдан нақадар азоб тортаётганимни билсангиз эди! Нимани кутяпсиз? Қандай бир лаънати фалсафа сизга халақит беряпти? Тушунинг, ахир, тушунсангиз-чи...

Елена Андреевна (*қаттиқ тикилиб*). Иван Петрович, сиз мастсиз!

Войницкий. Эҳтимол, эҳтимол...

Елена Андреевна. Доктор қаерда?

Войницкий. Анави ерда... менинг хонамда ётибди. Эҳтимол, эҳтимол... Ҳаммаси бўлиши мумкин!

Елена Андреевна. Бугун ҳам ичдингизми? Нега шундай қиласиз?

Войницкий. Ҳар қалай ҳаётга ўхшайди... Менга халақит берманг, Hé!ène!

Елена Андреевна. Илгари сиз сира ичмас эдингиз ва бунчалик кўп гапирмас эдингиз... Боринг, ухланг! Мен сиз билан қолсам зерикаман.

Войницкий (*қўлини ўпмоқчи бўлиб*). Азизим... Гўзалим!

Елена Андреевна (*хафа бўлиб*). Тинч қўйинг мени. Бу гаплар жуда жонимга тегди. (*Кетади.*)

Войницкий (*ёлғиз*). Кетди...

Пауза.

Бундан ўн йил муқаддам мен бунга марҳума опамнинг уйида учратардим. Ушанда у ўн етти, мен 37 ёшда эдим. Нега мен ўшанда уни севиб қолмадим, унга уйланишни таклиф қилмадим? Бу эса жуда бўлиши мумкин иш эди! Ҳозир у менинг хотиним бўлган бўлар эди... Ҳа... ҳозир иккимиз момақалдиروқдан уйғониб кетардик; у момақалдиروқдан чўчирди, мен уни бағримга босиб: «Қўрқма, мен ёнингдаман» деб қулогига пичирлардим. Оҳ, ширин хаёллар, қандай яхши, мен ҳатто куляпман... аммо, эй худойим, фикрларим чувалашиб кетди... Нега мен қариман? Нега у менинг дардимни англамайди?

Унинг дунёни ҳалок бўлаётганлиги ҳақидаги дабдабали, беҳуда гаплари, бемаъни, тутуриқсиз фикрларидан қаттиқ нафратланаман.

Пауза.

Оҳ, мен нақадар алдандим! Мен мана шу профессорни, мана шу аянч мижғовни яхши кўрардим, унга хўкиздай ишлардим! Соня билан мен мана шу ер-мулкни сиқиб сувини олдик. Биз худди баққолдек зиғир ёғ, нухат, сузма сотиб келдик, ўзимиз емасак ҳам бир тийинни тугиб-ча-тиб, унга минг-минглаб пул юбориб турдик. Мен у билан ва унинг илми билан фахрланардим, нафас олардим, ёзган асарлари ва айтган сўзлари менга доҳиёна бўлиб туюлар эди. . . Э, тангрим, энди-чи? Ҳозир у истеъфога чиқиб, ҳаётининг оқибати кўринди: ўзидан кейин бир варақ ҳам асар қолмайди, уни ҳеч ким танимайди, у пуч одам! Совун кўпиги! Мен эса алдандим. . . Кўриб турибман, қаттиқ алдандим. . .

Сюртук кийган, жилеткасиз ва галстуксиз Астров киради: у ширакайф; орқасида қўлида гитара ушлаган Телегин.

Астров. Гитарангни чал!
Телегин. Ҳамма ухляпти-ку!
Астров. Чалавер!

Телегин оҳиста чалади.

(*Войницкийга.*) Елғиз ўзингмисан? Хонимлар йўқми? (*Ўйнаб, оҳиста ашула айтади.*) «Ўйнар печка, ўйнар уй, уй эгаси ухлолмас. . .» Мени момақалдироқ уйғотиб юборди. Ёмғир роса қўйяпти. Соат неча бўлди экан?

Войницкий. Ким билади дейсан.

Астров. Қулогимга Елена Андреевнанинг овози чалингандай бўлди-я.

Войницкий. Ҳозиргина шу ерда эди.

Астров. Латофатли хотин-да. (*Стол устидаги дориларни кўздан кечиради.*) Дорилар. Минг хил рецепт. Харьков, Москва, Тула рецептлари. . . У ўз касали билан ҳамма шаҳарларнинг жонига тегди. У чинакам касалми ёки ўзини касалликка соладими?

Войницкий. Касал.

Пауза.

Астров. Бугун мунча ғамгинсан? Ё профессорга ачиняпсанми?

Войницкий. Мени тинч қўй.

Астров. Еки профессорнинг хотинини севиб қолдингми?

Войницкий. У менинг дўстим.

Астров. Дарров-а?

Войницкий. «Дарров-а» деганинг нимаси?

Астров. Хотин киши эркак киши билан аввал таниш, кейин ўйнаш, ундан сўнггина дўст бўла олади.

Войницкий. Бачкана фалсафа.

Астров. Нима? Ҳа... Иқрор бўлишим керакки, бачканалашиб кетяпман. Кўрдингми, мен мастман. Одатда ойида бир марта шундай маст бўламан. Шундай пайтларда мен ўтакетган қўпол ва дағал бўламан. Дунёни сув олиб кетса, тўпигимга чиқмайди! Ҳатто энг қийин операцияларни ҳам ғоят усталик билан қиламан, мана шунда мен ўзимга-ўзим тентак бўлиб кўринмайман, инсониятга жуда катта... жуда катта фойда келтираётганимга ишонман! Ана шундай пайтларда мен ўз фалсафамни ишга соламан ва сиз, оғайнилар, ҳаммангиз менга қумирсқа... микроб бўлиб кўринасиз (*Телегинга.*) Патир, чал!

Телегин. Дўстим, сенга жон-жон деб чалиб берардим-у, лекин тушун, ҳамма ухляпти.

Астров. Чалавер!

Телегин оҳиста чалади.

Ичсак бўларди. Юр, назаримда коньягимиз қолгандай бўлувди. Тонг ёриши билан меникига жўнаймиз. Ҳайми? Менинг бир фельдшерим бор, ҳеч «хўпми» демайди, нуқул «ҳайми» дейди. Ўзи ўларча муттаҳам одам. Хўш, ҳайми? (*Кириб келаётган Соняни кўриб.*) Кечиринг, мен бегалстукман. (*Тез кетади, орқасидан Телегин ҳам чиқади.*)

Соня. Ваня тоға, сен доктор билан тагин ичибсанку. Топишиб қолибсизлар, лочинлар. У-ку ҳамиша шунақа-я, сенга нима бўлди? Бу қилиғинг ёшингга ярашмайди.

Войницкий. Бу ерда ёшнинг даҳли йўқ. Чинакам ҳаёт бўлмаганидан кейин сароб билан яшар экан киши, ҳеч нарса бўлмагандан кўра, шу яхшироқ-да.

Соня. Пичан ўрилганича қолиб кетди, ҳар куни ёмғир, чириб кетяпти, сен бўлсанг, қаёқдаги саробларни гапириб юрибсан. Хўжаликни бутунлай ташлаб қўйдинг... Мен бир ўзим ишлаяпман, кучдан толдим... (*Кўрқиб.*) Тоға кўзларингда ёш кўрняяпти!

В о й н и ц к и й. Қанақа ёш? Ҳеч нарса йўқ, бекорчи гап. Сенинг менга ҳозирги қарашинг худди марҳума онангга ўхшаб кетди. Меҳрибон опам. (*Қўлини, юзини йўқ*), опажоним... Қани энди у? Агар у билсайди! Оҳ, у билсайди!

С о н я. Нимани? Тоға, нимани билсайди?

В о й н и ц к и й. Оғир, қийин... Ҳечқиси йўқ... Кейин... Ҳечқиси йўқ... Мен кетдим... (*Кетади.*)

С о н я (*эшикни тақиллатиб*). Михаил Львович! Ухлаганингиз йўқми? Бирпасга бу ёққа чиқинг?

А с т р о в (*эшик орқасидан*). Ҳозир! (*Бир оздан сўнча чиқади; у жилетини кийиб, галстугини тақиб олган.*) Хўш, хизмат?

С о н я. Агар кўнглингиз тортса, ўзингиз ичинг-у, лекин ўтинаман, тоғамга ичирманг. Унга зиён қилади.

А с т р о в. Хўп. Биз бошқа ичмаймиз...

Пауза.

Мен ҳозир уйимга жўнайман. Қарор қилинди ва қўл қўйилди. Отларни қўшгунча тонг ҳам ёриша бошлайди.

С о н я. Ёмғир ёғяпти. Эрталабгача кутинг.

А с т р о в. Момақалди роқ четлаб ўтяпти, ҳадемай ёмғир тиниб қолади. Жўнайман. Худо хайрингизни берсип, бундан кейин мени отангизнинг олдига чақирманг. Мен унга касалингиз подагра десам, у менга бод дейди; ётинг десам, ўтиради. Бугун бўлса, мен билан гаплашгиси ҳам келмади.

С о н я. Эрка бўлиб қолган. (*Буфетни тимискилайди.*) Бирор нарса тотинмайсизми?

А с т р о в. Майли, беринг.

С о н я. Мен кечаси овқатланишни яхши кўраман. Буфетда бир нарса борга ўхшайди. Айтишларига қараганда, у ёшлигида хотинлар орасида муваффақият қозонган экан, хотинлар уни эркалатиб юборишган. Мана пишлоқдан олинг.

Иккови буфет олдида туриб, ейдилар.

А с т р о в. Бугун мен ҳеч нима емадим, нуқул ичдим. Отангизнинг феъли оғир. (*Шкафдан бутилка олади.*) Мумкинми? (*Бир рюмка ичади.*) Бу ерда ҳеч ким йўқ, шунинг учун тўғриси айтиш мумкин. Биласизми, менга шундай туюладики, мен сизларнинг уйингизда бир ой ҳам яшай олмас эдим, бу ҳавода бўғилиб кетардим... Отан-

гиз бўлса ўз касалидан нолигани-нолиган, китобдан бо-
шини кўтармайди, Ваня тоғангизнинг бўлса қовогидан қор
ёққани-ёққан, бувингиз, ниҳоят, ўгай онангиз...

С о н я. Ўгай онамга нима бўпти?

А с т р о в. Одамнинг ҳамма нарсаси: юзи ҳам, кийими
ҳам, қалби ҳам, фикрлари ҳам гўзал бўлиши керак. Шуб-
ҳасиз, у чиройли хотин, аммо... унинг ейиш, ичиш, бекор
юриш, ўз чиройига бизларни мафтун қилишидан бошқа
иши йўқ. У ҳеч қандай мажбуриятни сезмайди, унинг
учун бошқалар ишлайди... Ахир, шундай эмасми? Бекор-
чиликда кечган ҳаётни пок ҳаёт деб бўлмайди.

Пауза.

Балки, мен жуда кескин мулоҳаза қилаётгандирман. Мен
ҳам сизнинг Ваня тоғангиз сингари ҳаётга қонмаган одам-
ман, биз иккимиз борган сари тажанг бўлиб кетяпмиз.

С о н я. Сиз ҳаётдан розимасмисиз?

А с т р о в. Умуман ҳаётни яхши кўраман, лекин биз-
нинг уезд ҳаётини, рус обивателлари ҳаётини кўргани
кўзим йўқ, бутун жони-жаҳдим билан ундан нафратлана-
ман. Менинг шахсий турмушимни олсак, худо ҳақи, айтар-
ли яхши ери йўқ. Биласизми, қоронғи кечада ўрмон ичида
кетаётганингда олдингда ўт милтиллаб турса, чарчаш ни-
малигини, қоронғиликни ва юзларингга урилаётган тикан-
ли шох-шаббаларни сезмайсан... Мен ишлайман, бу
сизга маълум, бу уездда ҳеч ким менчалик меҳнат қил-
майди, тақдир мени тўхтовсиз савалайди ва баъзан қат-
тиқ азоб тортаман, аммо менинг олисда ёниб турган ўтим
йўқ. Энди мен ҳаётдан ҳеч нарса кутмайман, одамларни
ёмон кўраман... Кўпдан бери ҳеч кимни севмайман.

С о н я. Ҳеч кимни-я?

А с т р о в. Ҳеч кимни. Фақат сизнинг энагангизга бир
оз кўнглим мойиллигини сезаман, бу ҳам ўтмиш хотираси
билан. Мужикларнинг ҳаммаси бир хил, савияси паст, иф-
лос яшашади, зиёлилар билан бир фикрга келиш қийин.
Улар одамни зериктиради. Бу барака топгурларнинг
ҳаммаси саёз фикр юритади, саёз ҳис қилади, бурнидан
сал наридаги нарсани кўролмайди — қисқаси, бари тен-
так. Ақллироғи ва пичоққа илинадиганлари бўлса, ўлар-
дек асабий, уларни рефлекс, анализ еб ташлаган... Улар
нолигани-нолиган, бир-бирини кўролмайди, ўлиб-тирилиб
ғийбат қилгани-қилган, одамга бир ёқлама баҳо бериша-
ди. Кўз қирини ташлаб, «О, бу жинни!» ёки «Буниси маҳ-

мадана!» деб шартта баҳо бериб қўя қоладилар. Менинг пешонамга қандай тамга босишни билмай қолганларида «Бу ғалати одам, ғалати» дейдилар. Мен ўрмонни яхши кўраман — бу ғалати, гўшт емайман — бу ҳам ғалати эмиш. Табиатга, одамларга тоза, холисона ва эркин қараш йўқ. . . Йўқ, йўқ! *(Ичмоқчи бўлади.)*

— Соня *(унга халақит беради)*. Йўқ, ўтинаман, ёлвораман, энди ичманг.

Астров. Нега?

Соня. Бу сизга сира ярашмайди. Сиз нозик одамсиз. Овозингиз шундай ёқимли. . . Ҳатто мен билган одамлар орасида сиз энг гўзалисиз. Нега сиз ичадиган, қарта ўйнайдиган тўпори одамларга ўхшашни истайсиз? Қўйинг, бу ишни қилманг, ўтинаман. Сиз доим, одамлар ўзлари ҳеч нарса яратмайдилар-у, худо яратган нарсаларни барбод қиладилар, деб гапирасиз. Нега, нима учун сиз ўз-ўзингизни барбод қиляпсиз? Бундай қилманг, зинҳор бундай қилманг, ёлвораман, ўтиниб сўрайман.

Астров *(Соняга қўлини чўзиб)*. Бўлди, ичмаганим бўлсин.

Соня. Менга ваъда беринг.

Астров. Худо ҳақи.

Соня *(қўлини қаттиқ қисиб)*. Ташаккур, миннатдорман.

Астров. Бас. Хушёр тортдим. Мана кўрдингизми, мен бутунлай хушёрман ва ҳаётимнинг охиригача шундай қоламан. *(Соатга қарайди.)* Хўш, давом этдирайлик. Сизга айтсам, ёшим ҳам ўтиб қолди, энди кеч. Қариб қолдим, иш эзиб ташлади, путурдан кетдим, бутун ҳистуйғуларим ўтмаслашиб қолди ва менга шундай туюладики, энди мен ҳеч кимга кўнгил қўёлмасам керак. Мен ҳеч кимни севмаганман ва. . . энди севолмайман. Мени биргина гўзаллик мафтун қилиши мумкин. Мен гўзалликка бепарво қараб туролмайман. Назаримда, агар Елена Андреевна истаса, бир кунда менинг бошимни айлантириб қўйиши мумкин эди. . . Бироқ бу севги ҳам эмас, кўнгил мойиллиги ҳам эмас. *(Кўзларини қўллари билан берки-тади, сесканади.)*

Соня. Сизга нима бўлди?

Астров. Ўзим. . . Рўза кuni операция вақтида битта касалим ўлиб қолган эди.

Соня. Бунди энди унутинг.

Пауза.

Менга айтинг-чи, Михаил Львович... Борди-ю, менинг бир дугонам ёки синглим сизни... айтайлик, севиб қолган бўлса ва сиз буни билсангиз, нима дердингиз?

Астров (*елкасини қисиб*). Қайдам. Ҳеч нима демасам керак. Мен унга уни севолмаслигимни билдирган бўлардим... Каллам ҳам бошқа нарсалар билан банд. Ҳамон кетадиган бўлсам, энди борай. Хайр, азизим, бу йўсиңда гапимиз эрталабгача ҳам тамом бўлмайди. (*Қўлини қисади.*) Агар рухсат берсангиз, мен меҳмонхонадан ўтиб кетаман. Тағин тоғангиз ушлаб қолмасин деб қўрқаман. (*Кетади.*)

Соня (*ёлғиз*). У менга ҳеч нарса демали... Унинг қалби ҳам, кўнгли ҳам ҳали менга ёпиқ, лекин нима учун мен ўзимни жуда бахтли сезяпман? (*Бахтиёрлигидан севиниб кулади.*) Мен унга сиз гўзалсиз, олижанобсиз, овозингиз жуда ёқимли дедим... Бу сўзларим ўринли чиқмадими? Унинг овози титрайди, эркалайди... Унинг овози қулоқларим остида эшитилмоқда... Мен унга синглим тўғрисида гапирганимда тушунмади... (*Қўлларини эзғилаб.*) Оҳ, қандай даҳшат, мен хунукман! Қандай даҳшат! Мен хунуклигимни биламан, биламан, биламан... Ўтган якшанба кунни бутхонадан чиқиб келаётганимизда менинг тўғримда нималар дейишганини ўз қулоғим билан эшитдим. Битта хотин: «Ўзи жуда меҳрибон, олижаноб қиз-у, лекин афсуски хунук-да» деди... Хунук қиз...

Елена Андреевна киради.

Елена Андреевна (*деразани очади*). Момақалди роқ ўтиб кетди. Ҳаво қандай мусаффо-я!

Пауза.

Доктор қани?

Соня. Кетди.

Пауза.

Елена Андреевна. Софи!

Соня. Нима дейсиз?

Елена Андреевна. Токайгача менга араз қилиб юрасиз? Биз бир-биримизга ҳеч қандай ёмонлик қилганимиз йўқ-ку? Ёв бўлиб нима қиламиз? Етар энди...

Соня. Мен ҳам шуни айтмоқчи эдим... (*Уни қучоқлайди.*) Аразни йиғиштирайлик.

Елена Андреевна. Жуда соз.

Иккови ҳаяжонда.

Соня. Дадам ётдими?

Елена Андреевна. Йўқ, меҳмонхонада ўтирибди... Бир-биримиз билан ҳафталаб гаплашмаймиз, сабабини худо билади. *(Буфет очиқлигини кўриб.)* Бу нима?

Соня. Михаил Львович овқатланди.

Елена Андреевна. Вино ҳам борми дейман... Келинг, брудершафтга ичамиз¹.

Соня. Бўпти.

Елена Андреевна. Битта рюмкадан ичамиз... *(Қуяди.)* Бу жуда яхши бўлади. Хўш, шундай қилиб сенми?

Соня. Сен.

Ичадилар ва ўпишадилар.

Мен кўпдан бери ярашмоқчи эдим-у, лекин уялиб юргандим... *(Йиғлайди.)*

Елена Андреевна. Нега йиғлайсан?

Соня. Шундай, ўзим.

Елена Андреевна. Бўлди, бўлди... *(Йиғлайди.)* Тентак қиз, мен ҳам йиғлаб юбордим...

Пауза.

Сен мени отангга севиб эмас, гўё бир манфаат кўзлаб теккан деб мендан хафа бўлиб юрибсан... Агар қасамга инонсанг, қасам ичиб айтаманки, мен уни севиб текканман, мен унинг олимлигини, машҳур одамлигини севиб қолгандим. Севгим чинакам севги бўлиб чиқмади, севгим сунъий экан, лекин ўша вақтда севгим менга чинакам бўлиб кўринган эди. Мен айбдор эмасман. Сен бўлсанг тўйимиздан бери маъноли, шубҳали кўзларинг билан мени қийнаб келасан.

Соня. Бўлди, яраш-яраш! Бу гапларни унутайлик.

Елена Андреевна. Бундай ўйлаш керак эмас, бу сенга ярашмайди, одамларга ишонинг керак, бўлмаса яшаш қийин бўлади.

Пауза.

Соня. Дўст сифатида менга ростини айт-чи, сен бахтлимисан?

Елена Андреевна. Йўқ.

Соня. Мен буни билардим. Яна битта саволим бор. Очиғини айт, эринг ёш бўлишини хоҳлармидинг?

Елена Андреевна. Ҳали жуда ёш қиз экансан-

¹ Қалин дўст бўлиб, бир-бирини сансирашга ўтин белгиси.

ку. Албатта хоҳлардим-да. *(Кулади.)* Яна бирор нарса сўра, сўрайвер...

С о н я. Сенга доктор ёқадими?

Е л е н а А н д р е е в н а. Ҳа, жуда ёқади.

С о н я *(кулади)*. Мен хунукман... тўғрими? Мана у кетган бўлса ҳам мен унинг овозини, қадам ташлашини эшитяпман, мана бу қоронғи деразага қарасам, кўзимга унинг юзи кўринади. Шошма, гапимни тамом қилай... Мен қаттиқ гапиролмайман, уяламан. Юр, менинг хонамга кирамиз, ўша ерда гаплашамиз. Мен сенга тентак бўлиб кўринмаяпманми? Ростингни айт... Унинг тўғри-сид менга бирор нарса гапириб бер...

Е л е н а А н д р е е в н а. Нимани гапирай?

С о н я. У ақлли... Унинг қўлидан ҳар нима келади, у ҳар қандай ишнинг уддасидан чиқади... У касалларни даволайди, ўрмонларни парвариш қилади...

Е л е н а А н д р е е в н а. Гап ўрмонда ҳам, медицинада ҳам эмас... Тушун, жонгинам, бу талант! Сен талантнинг нималигини биласанми? Бу ғайрат, жасорат, ўткир зеҳн, улуг мақсад... Битта дарахтни экади-ю, минг йилдан кейин ўша дарахтнинг қандай бўлишини кўради, унинг кўз ўнгиде инсониятнинг бахти гавдаланади. Бундай одамлар камдан-кам учрайди, уларни севмоқ лозим... У баъзида ичади, қўпол гапиради, на чора! Россияда талантли одам иллатсиз бўлмайди. Ўзинг бир ўйлаб кўр, докторнинг ҳаёти нималардан иборат! Юриб бўлмайдиган бузуқ ва батқоқ йўллар, қаҳратон қиш, қор бўронлари, узундан-узоқ масофалар, халқ қўпол, ёввойи, бориб турган қашшоқлик, касалликлар, бундай шароитда куну тун ишлаётган ва курашаётган киши қирқ ёшида ўзини ҳушёр ва иллатсиз сақлаб қолиши мушкул гап... *(Соняни ўпади.)* Мен бутун қалбимдан сенга бахт тилайман, сен бунга арзийсан. *(Ўрнидан туради.)* Мен бўлсам дилхаста, ўткинчи бир шахсман... Музыкада ҳам, эрининг уйида ҳам, барча романларда ҳам, хуллас ҳамма ерда менга ўхшаган одам ўткинчи шахс бўлиб қолади. Очигини айтганда, Соня, ўйлаб кўрсанг, мен жуда, жуда бахтсизман! *(Саҳнада ҳаяжонланиб юра бошлайди.)* Бу дунёда менинг бахтим йўқ! Йўқ! Нега куляпсан?

С о н я *(юзини қўллари билан бекитиб кулади)*. Мен жуда бахтлиман... бахтлиман!

Е л е н а А н д р е е в н а. Менинг рояль чалгим келяпти... Ҳозир бирор нарса чалиб берардим-да.

Соня, Чал. (Уни қучоқлайди.) Уйқум келмаяпти...
Чал!

Елена Андреевна. Ҳозир. Отанг уйғоқ. Касаллигида унга музика ёқмайди. Бор, сўраб кел. Агар майли деса чалиб бераман, бор.

Соня. Ҳозир. (Кетади.)

Бордан қоровулнинг шақилдоғи эшитилади.

Елена Андреевна. Кўпдан бери чалганим йўқ. Чаламан-да, йиғлайман, тентаклардай йиғлайман. (Дераза орқали.) Тақиллатаётган сенмисан, Ефим?

Қоровулнинг овози. Мен.

Елена Андреевна. Тақиллатма, хўжайин касал. Қоровулнинг овози. Ҳозир кетаман. (Хуштак чалади.) Жучка, Мальчик! Жучка! Ма, ма.

Пауза.

Соня (қайтиб келади). Рухсат бермади!

Парда.

УЧИНЧИ ПАРДА

Серебряковнинг уйдаги меҳмонхона. Уч эшик: ўнгда, чапда ва ўртада. Кундуз кун.
Войницкий, Соня (ўтирибдилар) ва Елена Андреевна (ниманидир ўйлаб, у ёқдан-бу ёққа юради).

Войницкий. Профессор ҳазратлари ҳаммамизни шу меҳмонхонага соат бирда йиғилишимиз учун ўз хоҳишларини баён қилдилар. (Соатга қараб.) Чорак кам бир. Жаҳонга бирорта гап айтмоқчи.

Елена Андреевна. Эҳтимол, бирорта иши бордир.

Войницкий. Унинг ҳеч қанақа иши йўқ. Езгани сафсата, ўларча тажанг, рашк қилади. Бор-йўқ иши шу.

Соня (танбиҳ оҳангида). Тоғал!

Войницкий. Хўп, хўп. Тавба қилдим. (Елена Андреевнани кўрсатиб.) Қаранг: бекорчиликдан қўли бўшамай юргани-юрган. Қандай яхши! Ажойиб-ғаройиб.

Елена Андреевна. Сиз уззукун гўнғиллаганингиз-гўнғиллаган, жонингизга тегмайдими? (Ғамгин.) Мен зерикиб ўлай деяпман, нима қилишимни билмайман.

Соня (елкасини қисиб). Қиламан десанг ишдан кўпи йўқ! Фақат хоҳиш керак.

Елена Андреевна. Масалан?

Соня. Хўжаликка қараш, болаларни ўқит, касалларни давола, иш камми? Мана сен билан дадам йўқлигингларда мен Ваня тоғам билан бозорга бориб ун сотардик.

Елена Андреевна. Қўлимдан келмайди. Қизиғи ҳам йўқ. Бир хил романлардагина мужикларни ўқитадилар, даволайдилар, қандай қилиб мен томдан тараша тушгандай, уларни бориб ўқитаман, даволайман?

Соня. Ўқитмайман дейишингга ҳеч тушунолмайман. Сабр қил, сен ҳам кўникиб кетасан. *(Уни қучоқлайди.)* Зерикаверма жонгинам. *(Қулиб.)* Сен зерикапсан, ўзингни қўйгани жой тополмайсан. Зерикиш ва бекорчилик юқумли касалга ўхшаган нарса бўлади. Қарагин: Ваня тоғам ҳеч бир иш қилмай, соя сингари орқангдан юргани-юрган. Мен ҳам ўз ишимни ташлаб сен билан гаплашгани келдим, эринчоқ бўлиб қолдим, қўлим ишга бормайди. Доктор Михаил Львович илгарилари бизникида жуда камдан-кам — ойда бир марта бўларди, келинг деявериб эсимиз кетарди, энди бўлса ҳар куни келади, ўрмонларини ҳам, медицинасини ҳам ташлаб қўйди. Нима бало, жодугармисан дейман.

В о й н и ц к и й. Нега зерикасиз? *(Қизишиб.)* Азизим, зеби-зийнатим, қўйинг, ақлингизни йиғинг! Томирларингизда сув парисининг қони оқмоқда, шундай экан, сув париси бўлинг-да! Жилла бўлмаса умрингизда бир марта ўзингизга эрк беринг. Ҳайё-ҳай денг-у, бирортасини жон-жаҳдингиз билан сеving-да, бош-мошингиз билан гирдобга кириб кетинг, профессор ҳазратлари билан бизлар анграиб қолайлик!

Елена Андреевна *(ғазаб билан)*. Мени ўз ҳолимга қўйинг! Кишини бунча қийнайсиз! *(Кетмоқчи бўлади.)*

В о й н и ц к и й *(кетишга қўймайди)*. Хўп, хўп, жонгинам, кечиринг... Узр. *(Қўлини ўпади.)* Яраш.

Елена Андреевна. Фариштанинг ҳам сабр-тоқати қолмасди, хўп деяверинг.

В о й н и ц к и й. Тинч ва тотув яшашимиз исботи учун бир даста атир гул келтираман; эрталаб сизга атаб узган эдим... Кузги гуллар — чиройли, маъюс гуллар... *(Кетади.)*

Соня. Кузги гуллар — чиройли, маъюс гуллар...

Иккови деразага қарайди.

Елена Андреевна. Мана сентябрь ҳам келди. Қишни бу ерда қандай ўтказар эканмиз?

Пауза.

Доктор қани?

Соня. Ваня тоғамнинг хонасида. Ниманидир ёзиб ўтирибди. Ваня тоғамнинг кетганига севиндим, сен билан гаплашмоқчиман.

Елена Андреевна. Нима тўғрисида?

Соня. Нима тўғрисида дейсанми? *(Бошини унинг елкасига қўяди.)*

Елена Андреевна. Қўй, қўй... *(Сочини силаб.)* Қўй энди.

Соня. Мен хунукман.

Елена Андреевна. Сенинг сочинг жуда чиройли.

Соня. Йўқ! *(Ойнага қарамоқчи бўлиб, атрофга кўз ташлайди.)* Йўқ! Хунук хотинга ҳамма вақт: «Сизнинг кўзингиз жуда чиройли, сизнинг сочингиз жуда гўзал» дейдилар. Мен уни олти йилдан бери севаман, уни ўз онамдан ҳам кучлироқ севаман, мен ҳар нафасда унинг овозини эшитаман, қўл қисишини сезаман, икки кўзим эшикда — кутганим-кутган, назаримда ҳозир кириб келаётгандай. Мана ўзинг кўриб турибсан-ку, ўшанинг тўғрисида гаплашиш учун доим олдинга келаман. У бизникига ҳар куни келадиган бўлди, лекин менга қарамайди, мени кўрмайди... Буни қандай азоблигини билсанг эди! Менинг ҳеч қандай умидим йўқ, йўқ, йўқ! *(Маъюсланиб.)* Эй, худоё худовандо, ўзинг мадад бер... Мен бутун кечаси билан ибодат қилдим... Кўпинча олдига ўзим бораман, гап бошлайман, кўзларига тикиламан... Энди менда ғурурлик қолмади, ўзимни тутиб туришга ортиқ кучим йўқ. Кеча ўзимни тиёлмадим, Ваня тоғамга уни севаман дедим... Севишимни ҳамма хизматкорлар ҳам билишади, ҳамма билади.

Елена Андреевна. У-чи?

Соня. У менга парво қилмайди.

Елена Андреевна *(ўйчан)*. Ғалати одам... Менга қара. Майли десанг, мен у билан гаплашиб кўраман... Эҳтиёткорлик билан, ётиғи билан сўрайман...

Пауза.

Ахир, қанча вақт бундай аросатда яшаш мумкин... Майлими?

Соня боши билан маъқул деган ишорани қилади.

Жуда соз. Севиш-севмаслигини билиш қийин эмас, жонгинам, ташвиш қилма, мен уни жуда эҳтиёткорлик билан сўроқ қиламан, ўзи ҳам сезмай қолади. Ҳа ёки йўқлигини билсак бўлди-да!

Пауза.

Агар йўқ деса, бу ерга келмасин, шундайми?

Соня боши билан маъқул деган ишорани қилади.

Кўрмасанг энгилроқ бўлади. Гапни чўзиб юрмай шу ондаёқ сўраб қўя қоламиз. У менга қандайдир чизган расмларини кўрсатмоқчи эди. . . Бор, мен уни кўрмоқчи эканлигини айт.

Соня (*кучли ҳаяжонда*). Сен менга бор ҳақиқатни айтасанми?

Елена Андреевна. Ҳа, албатта. Менимча, ҳар қандай ҳақиқат ҳам мавҳумликдай қўрқинчли эмас. Менга ишонавер, жонгинам.

Соня. Хўп, хўп. . . Мен унга чизган расмларини кўрмоқчи бўлганигни айтаман. . . (*Кета туриб эшик олдида тўхтади.*) Йўқ, мавҳумлик яхшироқ. Ҳар қалай умидвор бўласан.

Елена Андреевна. Нима дединг?

Соня. Йўқ, ўзим. (*Кетади.*)

Елена Андреевна (*ёлғиз*). Бировнинг сирини билсанг-да, унга ёрдам беролмасанг, бундан ёмони йўқ. (*Уйлаб.*) У Соняни севмайди — бу турган гап, бироқ уйланса бўлмайдими? Соня чиройлимас, лекин анча ёшга кирган қишлоқ доктори учун жуда муносиб хотин бўлар эди. Ақлли, бирам меҳрибон, софдил. . . Йўқ, бу ерда бошқа гап бор.

Пауза.

Мен бу шўрлик қизнинг дардига тушунаман. Уларча зерикарли бу муҳитда, одамлар ўрнига атрофда аллақандай ола-қура доғлар дайдиб юрган ва ейиш, ичиш, ухлашдан бошқа нарсани билмайдиган кезларда, гаплари тутуриқсиз бу одамлар орасида гоҳо у пайдо бўлиб қолади. Уларга ўхшамайди у, чиройли, келишган, дилкаш, гўё зулмат кечада тўлин ой сузиб юргандай. . . Шундай одамга мафтун бўлсанг, дунёни унутсанг арзийди. . . Мен ўзим унга бир оз майл сезяпман шекилли. . . Ҳа, усиз мен зерикаман, унинг ҳақида ўйлар эканман, қувониб кета-

ман... Ваня тоға айтишича, гүё томирларимда сув парисининг қони оқар эмиш. «Жилла бўлмаса умрингизда бирор марта ўзингизга эрк беринг» дейди. Нима қилай? Балки шундай қилиш керакдир... Қани энди эркин қуш бўлсам-у, учиб кетсам, сизларнинг уйқу босган башараларингизни кўрмасам, сўзларингизни эшитмасам, дунёда сизлар бор эканингизни унутсам... Бироқ мен қўрқоқман, уятчанман. Мен виждон азобида қоламан... Бу ерга у ҳар куни келади, келишининг сабабини ҳам пайқаяпман, ҳалитдан ўзимни айбдор сезяпман, Соня олдида тиз чўкишга, кечирим сўрашга, йиғлашга тайёрман.

Астров (*картограмма билан киради*). Салом! (*Қўлини қисади*.) Сиз чизган расмларимни кўрмоқчи бўлибсиз.

Елена Андреевна. Кеча ўз ишларингизни кўрсатишга ваъда берган эдингиз... Бўшмисиз?

Астров. О, албатта. (*Ломбер столига картограммани ёяди ва кнопкалар қадайд*.) Сиз қаерда туғилгансиз?

Елена Андреевна (*унга кўмаклашиб*). Петербургда.

Астров. Қаерда ўқигансиз?

Елена Андреевна. Консерваторияда.

Астров. Ундай бўлса бунинг сизга қизиғи йўқ.

Елена Андреевна. Нега? Тўғри, мен қишлоқни билмайман, лекин қишлоқ ҳақида кўп ўқиганман.

Астров. Бу уйда менинг ўз столим бор... Иван Петровичнинг бўлмасида. Жуда чарчаган вақтларимда, гангиб қолганимда бор-йўқ ишимни ташлайман-у, шу ерга югураман, бир-икки соат мана шу нарса билан машғул бўламан... Иван Петрович билан Софья Александровна чўт қоқишади, мен уларнинг пинжида, ўз столим олдида бўёқ бўяб ўтираман — ҳам иссиқ, ҳам роҳат, чурулдоқ чуруллайди. Лекин бу роҳатдан кўп баҳраманд бўлавермайман, ойида бир марта, холос... (*Картограммани кўрсатиб*.) Энди бунга қаранг. Бу уездимизнинг бундан эллик йил бурунги манзараси. Тўқ яшил ва оч яшил ранглар ўрмон белгиси; бутун уезд майдонининг ярмиси ўрмон. Яшил ранг устидаги қизил бўёқ билан қилинган тўрлар — бу ерларда кийиклар, ёввойи эчкилар яшаганлигининг аломати... Мен бу ерда ўсимликлар ва бўлак ҳайвонларни ҳам кўрсатиб ўтганман. Мана бу кўлда ғозлар, ўрдаклар, оққушлар яшаган, қарияларнинг тили билан айтганда, турли-туман қушлар кўк юзини қоплаб олган экан,

бамисоли булут деяверинг. Қишлоқ ҳамда овуллардан ташқари, кўриб турибсизки, унда-бунда янги хонадонлар, қўрғончалар, ибодатхоналар, сув тегирмонлари бор... Қора моллар ва отлар жуда кўп бўлган. Кўк рангдан кўриниб турибди. Масалан, мана бу волостда кўк ранг қуюқ, чунки бу ерда тўда-тўда йилқилар бўлган, ҳар бир хонадонга учтадан от тўғри келган.

Пауза.

Энди пастга қарайлик. Бу йигирма беш йил бурунги манзара. Энди ўрмон ҳамма майдоннинг учдан бир қисмини қоплаган. Эчкилар йўқ, лекин кийиклар бор. Яшил ҳамда кўк ранглар суюқлашган ва ҳоказо ва ҳоказо. Учинчи қисмига ўтайлик — бу уезднинг ҳозирги кўриниши. Яшил ранг ямоқ сингари онда-сонда қолган; кийиклар ҳам, оқ-қушлар ҳам, қушлар ҳам йўқолиб кетган. Аввалги янги хонадонлар, қўрғончалар, сув тегирмонларидан ном-нишон ҳам қолган эмас. Хулласи калом аста-секин тадрижий емирилиш манзарасини кўрамиз, бу манзара тўла-тўқис бўлмоғи учун ўн-ўн беш йил қолди холос. Балки сиз, маданият таъсири, эски ҳаёт янги ҳаётга ўз ўрнини бериши табиий бир ҳол, дерсиз. Қани энди, кесилган ўрмонларнинг ўрнига янги тош кўчалар, темир йўллар, заводлар, фабрикалар ва мактаблар қурилса эди — халқ соғломроқ, бадавлатроқ, ақлли-маърифатлироқ бўлар эди, бироқ бу ерда булардан асар ҳам йўқ! Уездда ўша-ўша ботқоқлар, безгак чивинлари, ўша-ўша бузуқ ва лой йўллар, қашшоқлик, тиф, дифтерит, ёнғин олишлар... Биз бу ерда тирикчилик учун ниҳоятда оғир кураш натижасида пайдо бўлган емирилишни кўриб турибмиз; бу емирилишнинг асосий сабаби эскилик жаҳолати, билимсизлик, ўз кучига бутунлай ишонмасликдир; совқотган, оч, касал одам қолган умрини қутқармоқ ниятида, ўз боласини қутқариб қолмоқ ниятида, қорин тўйдирмоқ, исинмоқ учун эртани ўйламай ихтиёрсиз, онгсиз равишда кўзига кўринган нарсага жон-жаҳди билан ташланади... Деярли ҳаммаси бузилган, аммо эвазига ҳеч нарса яратилган эмас. (*Совуқ.*) Юзингиздан кўриб турибманки, бу сизни қизиқтирмаяпти.

Елена Андреевна. Мен бу масалада жуда кам тушунаман.

Астров. Тушунмайдиган ери йўқ, сизга қизиқ эмас, вассалом.

Елена Андреевна. Очигини айтсам, менинг хаёлим бутунлай бошқа нарса билан банд. Кечиринг. Мен сизни жиндек сўроқ қилмоқчиман, шунинг учун хижолатдаман, нимадан бошлашимни билмай турибман.

Астров. Сўроқ?

Елена Андреевна. Ҳа, сўроқ, лекин... бутунлай бегараз. Утирайлик! (*Утирадилар.*) Бу иш бир қизга тааллуқли. Биз дўстларча, виждонан, очиқ сўзлашамиз. Гаплашиб бўлиб, бу гапни унутиб юборамиз. Хўпми?

Астров. Хўп.

Елена Андреевна. Бу масала менинг ўгай қизимга тегишли. У сизга ёқадими?

Астров. Ҳа, мен уни ҳурматлайман.

Елена Андреевна. Хотин сифатида ёқадими?

Астров (*бир оздан сўнг*). Йўқ.

Елена Андреевна. Яна икки-уч оғиз гап, кейин тамом қиламиз. Сиз ҳеч нарсани пайқадингизми?

Астров. Ҳеч нарса пайқамадим.

Елена Андреевна (*қўлидан ушлайди*). Сиз уни севмайсиз, бунга кўзингиздан кўриб турибман... У азобда... Аҳволини тушунинг ва... энди бу ерга келманг.

Астров (*туради*). Ешим ўтиб қолди... Қўлим ҳам тегмайди... (*Елкасини қисиб.*) Қандай қилиб вақт топай? (*Хижолатда қолади.*)

Елена Андреевна. Э, жуда хунук гап бўлди-да! Юрагим шундай уряптики, гўё минг пуд юк кўтариб келгандайман. Уҳ, худога шукур, бўлди. Ҳеч нарса гаплашмаган кишилардек унутиб юборамиз... Энди... кетинг. Сиз ақлли одамсиз, тушунасиз...

Пауза.

Мен ҳатто қизариб кетдим.

Астров. Бу гапни бир-икки ой илгари айтганингизда эди, унда мен ўйлаб кўрган бўлардим, энди бўлса... (*Елкасини қисиб.*) Агар у азоб чекаётган бўлса, албатта...

Фақат бир нарсага тушунмай турибман: бу сўроқ сизга нима учун керак бўлди? (*Кўзига қарайди, бармоғи билан танбихлаб.*) Сиз — муғомбирсиз!

Елена Андреевна. Бу нима деганингиз?

Астров (*кулиб*). Муғомбирсиз! Соня азобда деялик, мен бунга ишонаман, лекин бу сўроқ сизга нима учун керак бўлди? (*Уни сўзлашга қўймай, тез.*) Рухсат этинг, юзингизда таажжуб аломатини ясаманг, мен бу ерга ҳар

кунни нима учун ва кимни деб келишимни жуда яхши биласиз. Лочиним, менга бундай қараманг, мен эски туллакман.

Елена Андреевна (*тушунмай*). Лочиним? Тушунолмадим.

Астров. Гўзал лочиним... Сизга қурбонлар керак! Мана бир ойдан бери бор-йўқ ишимни йиғиштириб қўйиб, зўр бериб сизни қидирганим-қидирган, бу сизга ғоятда ёқади, ғоятда... Нима ҳам дейман? Мен енгилдим, буни сиз сўроқсиз ҳам билардингиз. (*Қўл қовуштириб, бошини эгиб.*) Таслимман! Манг, енг!

Елена Андреевна. Эсингизни еб қўйибсиз!

Астров (*тиш орасидан кулиб*). Сиз уятчан экансиз-ку...

Елена Андреевна. О, мен сиз ўйлаганингиздан кўра тозароқ ва юқорироқман! Онт ичаман. (*Кетмоқчи бўлади.*)

Астров (*йўлини тўсиб*). Мен бугун кетаман, бу ерга келмайман, бироқ... (*Қўлидан ушлайди, атрофга қарайди.*) Қаерда учрашамиз? Тезроқ айтинг, қаерда? Бу ерга битта-яримта кириб қолиши мумкин... (*Эҳтирос билан.*) Қандай гўзалсиз, латофатлисиз... Битта ўпай... Сумбул сочларингизни бир марта ўпай...

Елена Андреевна. Онт ичаман...

Астров (*сўзлашга қўймай*). Онт ичиб нима қиласиз? Онт даркор эмас. Ортиқча сўзнинг ҳожати йўқ... О, қандай гўзалсиз! Оҳ, қандай нозик қўллар! (*Қўлидан ўпади.*)

Елена Андреевна. Бас, ҳаддингиздан ошманг... кетинг. (*Қўлини тортиб олади.*) Сиз ўзингизни унутиб қўйдингиз.

Астров. Гапиринг, ахир тезроқ гапиринг, эртага қаерда учрашамиз? (*Белидан қучоқлайди.*) Ўзинг кўриб турибсанки, бу муқаррар — биз учрашишимиз лозим. (*Упади; шу пайтда бир даста атир гул кўтарган Войницкий киради, эшик олдида тўхтаб қолади.*)

Елена Андреевна (*Войницкийни кўрмай*). Раҳмингиз келсин... Мени тинч қўйинг... (*Астровнинг кўксига бошини қўяди.*) Йўқ! (*Кетмоқчи бўлади.*)

Астров (*белидан ушлаб*). Эртага ўрмонга кел... Соат иккиларда... Хўпми? Келасанми?

Елена Андреевна (*Войницкийни кўриб қолади*). Қўйворинг! (*Қаттиқ уялиб, дераза томон кетади.*) Бу яхши эмас!

Войницкий (*гулларни стулга қўяди, ҳаяжонда рў-молчаси билан юзини ва бўйинини артади*). Дуруст... Ҳа... Дуруст...

Астров (*шошиб*). Бугун, ҳурматли Иван Петрович, ҳаво жуда жойида. Эрталаб ёмғир ёғадигандек осмон булут эди, энди бўлса офтоб... Инсоф билан айтганда, куз ажойиб келди... Кузги экинлар ҳам жойида. (*Картограмани ўраб олади*.) Фақат шуниси борки, кунлар қисқариб қолди... (*Кетади*.)

Елена Андреевна (*Войницкий олдига тез келиб*). Сиз бор кучингизни ишга солинг, эримни кўндириг, мен ҳамда эрим шу бугуноқ бу ердан кетайлик! Эшитдингизми? Шу бугуноқ.

Войницкий (*юзини артиб*). Лаббай? Ҳа, шундай. Яхши... Мен, Нелене, ҳаммасини кўрдим, ҳаммасини...

Елена Андреевна (*асабий*). Эшитдингизми? Мен шу бугуноқ бу ердан жўнаб кетишим керак!

Серебряков, Соня, Телегин ва Марина кирадилар.

Телегин. Мен ҳам, жаноби олийлари, ўзимни хийла бетоб сезяпман. Икки кундан бери мазам йўқ. Бошим ҳам аллақандай...

Серебряков. Бошқалар қани? Шу уйни ёмон кўраман-да. Лабиринтга ўхшайди. Йигирма олтита хонаси бор, ҳамма тарқалиб кетса, ҳеч бирини ахтариб тополмай хуноб бўласан киши. (*Кўнгироқ чалади*.) Бу ерга Мария Васильевна билан Елена Андреевнани чақиринглар!

Елена Андреевна. Мен шу ерданман.

Серебряков. Марҳамат, жаноблар, ўтиринглар.

Соня (*Елена Андреевна ёнига келиб, сабрсизлик билан*). Хўш, нима деди?

Елена Андреевна. Кейин.

Соня. Нега қалтираяпсан, ҳаяжондасан? (*Юзига қаттиқ тикилиб*.) Тушундим... У бундан буён бу ерда бўлмайман дедими, шундайми?

Пауза.

Шундайми?

Елена Андреевна боши билан «ҳа» деган ишорани қилади.

Серебряков (*Телегинга*). Бетоблик майлику-я, бўлганича бўлар, аммо шу қишлоқ ҳаётини кўрсам жиним

қўзиб кетади. Мен ўзимни ердан бегона бир планетага тушиб қолгандай сезаман. Утиринглар, жаноблар. Соня!

Соня эшитмайди, бошини қуйи солиб, ғамгин ҳолда туради.

Соня!

Пауза.

Эшитмайди-я. (*Маринага.*) Энага, сен ҳам ўтир.

Энага ўтириб, пайпоқ тўқийди.

Жаноблар, сиздан илтимос, қулоқларингизни диққаг қозигига илиб қўйинглар. (*Кулади.*)

Войницкий (*ҳаяжонда*). Эҳтимол, менинг керагим йўқдир? Кетсам бўладими?

Серебряков. Йўқ, сен бу ерда ҳаммадан кераксан.

Войницкий. Хўш, мендан нима истайсиз?

Серебряков. Сиз... Нега жаҳлинг чиқяпти?

Пауза.

Бирорта айбим бўлса, ўтинаман, кечир.

Войницкий. Э, бу гапингни қўй. Ишга ўтайлик... Сенга нима керак?

Мария Васильевна киради.

Серебряков. Мана волида ҳам келдилар. Жаноблар, бошлайман.

Пауза.

Сизларни чақиримдан мақсад, жаноблар, айтиб ўтмоқчиман, бизнинг томонга ревизор келяпти. Ҳазилни йиғиштириб турайлик. Иш жиддий. Жаноблар, сизларни тўплашимдан мақсадим, сизларнинг ёрдам ва маслаҳатингизни олмоқликдир, чунки мен сизнинг доимий меҳрибонлигингизни биламан ва сизларнинг ёрдам ва маслаҳатингизни олишдан умидворман. Мен олим одамман, китобий одамман ва ҳамиша турмушнинг амалий масалаларида нўноқ бўлиб келган одамман. Билган кишиларнинг маслаҳатини олмай иложим йўқ. Сендан, Иван Петрович, мана сиздан, Илья Ильич, сиздан волидаи меҳрибон — илтимос қиламан... Гап шундаки, *manet omnes in a pox*¹ яъни ҳаммамиз ҳам худованди каримнинг бандасимиз; мен қариб қолдим, касалмандман, шу сабабли мол-мулк масалаларини

¹ Ҳаммамизни бир қора тун, яъни ўлим кутмоқда (*лотинча*). Горация шеърининг бир йўли.

бартараф қилмоқ вақти келди деб биламан, чунки бу масала менинг оиламга тааллуқлидир. Менинг ҳаётим тугаб боряпти, мен ўзимни ўйламайман, бироқ менинг ёш хотиним, бўйи етган қизим бор.

Пауза.

Энди қишлоқда яшаб қололмайман. Бизлар қишлоқ учун яратилган эмасмиз. Бу ер-мулкдан олиб турган даромад билан шаҳарда ҳам яшаш мумкин эмас. Борди-ю, фараз қилинсин, ўрмонни сотайлик, бу ҳориқулодда чора, ундан доимий фойдаланиб бўлмайди. Шундай бир йўл топмоқ керакки, у бизга доимий равишда келиб турадиган даромаднинг миқдорини аниқ таъмин қилсин. Мен шундай бир йўлни ўйлаб топдим ва буни лутфан сизларнинг муҳокамангизга қўймоқчиман. Тафсилотларга ўтмай гапнинг лўндасини айтиб қўя қолай. Ер-мулкимиз йилига ўрта ҳисоб билан икки процентдан ортиқ даромад бермайди. Мен уни сотишни таклиф қиламан. Пулини процентлик қоғозларга айлантирсак, тўрт билан беш процент ўртасидаги даромадга эга бўламиз, мен ўйлайманки, ортиб қолган бир неча мингга Финляндиядан кичикроқ бир боғ олсак бўлади.

В о й н и ц к и й. Тўхта... Қулоғим яхши эшитмай қолди. Қайтариб гапир-чи, нима дединг?

С е р е б р я к о в. Пулларни процентлик қоғозларга айлантириб, ортиб қолганига Финляндиядан боғ олсак дейман.

В о й н и ц к и й. Финляндияни эмас... Сен яна алланима дединг-ку.

С е р е б р я к о в. Мен ер-мулкни сотишни таклиф қиламан.

В о й н и ц к и й. Ҳа, баракалла, мана энди ўзингга келдинг. Сен ер-мулкни сотмоқчисан, жуда олижаноб, жуда ўткир фикр... Хўш, кампир онам билан мени ва Соняни қайси гўрга тиқмоқчисан?

С е р е б р я к о в. Вақти-соати билан буни ҳам муҳокама қиламиз. Ҳаммаси бирдан бўлмайди-ку.

В о й н и ц к и й. Ошиқма. Демак шу ёшга кириб менинг тариқча ҳам ақлим йўқ экан-да. Мен шу пайтгача бу ер-мулк Соняники деб ўйлаб, аҳмоқ бўлиб юрган эканман-да. Марҳум отам опамнинг сепига қўшмоқ учун буни сотиб олган эди. Мен шу кунгача содда эканман, қонунларни туркчасига тушунмай, ер-мулк опамнинг ўлиmidан кейин Соняга ўтди деб хом ўйлаб юрган эканман-да.

Серебряков. Шундай, мулк Соляники. Ҳеч ким меники дейётгани йўқ. Солянинг розилигисиз буни сотишга журъатим етмайди. Мен бу ишни Солянинг фойдасини кўзлаб қиляпман.

Войницкий. Йўқ, бу ақлга сиғмайди, ақлга сиғмайди! Ёки мен жинни бўлганман, ёки... ёки...

Мария Васильевна. Жан, Александрнинг гапни қайтарма. Ишон, у оқ-қорани сен-мендан яхшироқ билди.

Войницкий. Йўқ, менга сув беринглар! (Сув ичди.) Нима десангиз деяверинг, гапираверинг!

Серебряков. Тушунолмай қолдим, нега сен қизишасан. Менинг лойиҳам ҳар жиҳатдан мукамал деётганим йўқ. Агар ҳамма маъқул топмаса, мен зўрламайман.

Пауза.

Телегин (уялиб). Мен, жаноби олийлари, фанни иззат-икром қилишимдан ташқари, қалбимда унга қариндошлик туйғусини сезаман. Акам Григорий Ильичнинг хотинининг акаси, эҳтимол танирсиз, Константин Трофимович Лакедемонов, магистр эди. У...

Войницкий. Тўхтаб тур Патир, биз иш тўғрисида гаплашяпмиз. Шошма, кейин... (Серебряковга.) Сен мана бундан сўра. Бу ерни бунинг тоғасидан сотиб олинган.

Серебряков. Уҳ, сўраб нима қиламан! Нима ҳожати бор?

Войницкий. Бу мулк ўша вақт пули билан тўқсон беш мингга олинган. Отам етмиш мингини тўлаган, йигирма беш минги қарз бўлиб қолган. Энди бу ёғини эшитинглар... Мен опамни жуда яхши кўрардим. Мен ўз меросимдан опамнинг фойдасига воз кечмаганимда, бу ер қўлга кирмаган бўлар эди. Бунинг устига мен ўн йил эшакдай ишладим, ҳамма қарзни уздим.

Серебряков. Бу гапни бошлаганимга афсусланман.

Войницкий. Ер-мулк қарз-қурздан ҳоли, ёлғиз менинг меҳнатим туфайли бузилиб кетмади. Энди келиб, қариган чоғимда мени ҳайдаб чиқармоқчи эмиш!

Серебряков. Мақсадингга тушуна олмай турибман.

Войницкий. Мен йигирма беш йил мобайнида бу ерни бошқариб келдим, тер тўқдим, энг содиқ приказчик сингари сенга пул юбориб турдим, шуларнинг барчасига

бирор марта бўлса ҳам раҳмат демадинг. Мен умрим бўйи — ёшлигимда ҳам, ҳозир ҳам — сендан йилига беш юз сўмдан маош олиб келдим, буни катта пул деб ўйлайсан шекилли! Шунча вақт ўтиб маошимга бир сўм қўшиб қўйиш ҳатто эсингга ҳам келмади.

Серебряков. Иван Петрович, мен қаёқдан билиб ўтирибман? Мен турмуш масалаларида нўноқман; керак-лигича ўзингга-ўзинг қўшиб қўйсанг бўлар эди.

Войницкий. Нима учун ўғирлаб қолмадим? Нега ҳаммангиз ўғирлаб қолмаганим учун мендан нафратланмайсиз? Адолатли иш бўларди, мен ҳам энди келиб гадо бўлмас эдим.

Мария Васильевна (қатъий). Жан!

Телегин (ҳаяжонда). Ваня, дўстим, керакмас, керакмас... Мен қалтираб кетяпман... Орани бузишниги нима ҳожати бор? (Упиб.) Керакмас.

Войницкий. Йигирма беш йил шу онам билан кўр каламушдек тўрт девор ичида ўтириб келдим... Бизнинг фикри-зикримиз, муҳаббатимиз сенга бағишланган эди. Уззукун сенинг тўғрингда, ишларинг ҳақида гапириб, оғзимиз оғримасди, сен билан фахрланардик, номингни эҳтиромсиз тилга олмас эдик; кечаларни китоб ва журналларга қурбон қилардик, энди мен улардан бутун қалбимдан жирканаман.

Телегин. Бас Ваня, бас... Тоқат қилолмайман...

Серебряков (ғазаб билан). Тушунмадим, нима керак сенга?

Войницкий. Сен биз учун энг олижаноб бир киши эдинг, сенинг мақолаларингни ёд қилиб олган эдик... Энди кўзим очилди! Мен ҳаммасини кўриб турибман! Сен санъат ҳақида ёзасан-у, лекин ўзинг санъатга мутлақо тушунмайсан! Асарларинг сариқ чақага ҳам арзимади! Сен бизни лаққилатиб келдинг!

Серебряков. Жаноблар! Буни тийиб олинглар, ахир! Мен кетаман!

Елена Андреевна. Иван Петрович, жим бўлишингизни талаб қиламан! Эшитдингизми?

Войницкий. Жим бўлмайман! (Серебряковнинг йўлини тўсиб.) Тўхта, ҳали гапимни тамом қилганим йўқ! Сен менинг ҳаётимни барбод қилдинг! Мен яшамадим, яшамадим! Сенинг шарофатинг туфайли ёш умримни, энг яхши йилларимни хароб қилдим. Сен менинг энг ашаддий душманамсан!

Телегин. Мен чидолмайман. . . чидолмайман. . . Мен кетаман. . . *(Кучли ҳаяжонда чиқиб кетади.)*

Серебряков. Мендан нима истайсан? Мен билан бундай оҳангда гаплашмоққа нима ҳақинг бор, бу тубанлик! Ер-мулк сеники бўлса, олавер, мен зор эмасман.

Елена Андреевна. Мен ҳозирнинг ўзидаёқ бу дўзахдан жўнаб кетаман! *(Бақриб.)* Мен ортиқ чидолмайман!

Войницкий. Ҳаётим тамом бўлди! Мен истеъдодлиман, ақллиман, довюракман. . . Мен ҳам одам сингари ҳаёт кечирганимда, мендан Шопенгауэр, Достоевский чиқиши мумкин эди. . . Мен беҳуда гапларни гапириб юбордим! Мен жинни бўляпман, онажон, мен жонимдан тўйдим! Онажон!

Мария Васильевна *(қатъий)*. Александрнинг гапига киргин.

Соня *(энага олдига тиз чўкиб, пинжига киради)*. Энагажон, энагажон!

Войницкий. Онажон! Нима қилай? Керакмас, гапирманглр! Нима қилишни ўзим биламан! *(Серебряковга.)* Ҳап саними! *(Ўрта эшикдан чиқиб кетади.)*

Мария Васильевна кетидан кетади.

Серебряков. Жаноблар, ахир бу нима деган гап? Бу жиннини мендан нарига олинглар! Мен у билан бир уйда яшолмайман! *(Ўрта эшикни кўрсатиб)*, яна шу ерда, мен билан ёнма-ён яшайди-я. . . Қишлоққами, боғ чеккасидаги ҳовлигами кўчиб кетсин ёки мен кетаман, бу билан бир уйда қололмайман. . .

Елена Андреевна *(эрига)*. Биз шу бугуноқ бу ердан кетамиз! Ҳозирнинг ўзидаёқ, буйруқ қил!

Серебряков. Тубан инсон!

Соня *(тиз чўкиб, отасига ўгирилади; асабий, кўзида ёш)*. Раҳмдил бўлиш керак, дада! Мен ва Ваня тоғам бахтсизмиз! Раҳмдил бўлиш керак! Эсингга ол, ёшроқ вақтингда Ваня тоғам билан бувим кечалари сенга китоблар таржима қилишарди, хатларингни кўчиришарди. . . Бутун кечаси билан-а, бутун кечаси билан. Ваня тоғам иккаламиз дам олиш нималигини билмай, ўзимизга бир тийин ҳам сарфламай, ҳамма пулни сенга юборардик. . . Биз нонимизни текин емадик! Мен гапимдан адашиб кетдим, лекин сен тушунишинг керак, дада. Раҳмдил бўлиш керак!

Елена Андреевна (*ҳаяжонда, эрига*). Александр, худо ҳақи, бор, у билан гаплаш... Утинаман.

Серебряков. Хўп, хўп, гаплашаман... Мен уни айбламайман, ундан хафа эмасман, лекин унинг бу қилиғи ғоятда бебурд! Рухсат этинг, мен у билан гаплашаман. (*Урта эшикдан чиқиб кетади.*)

Елена Андреевна. Унга қаттиқ гапирма, уни тинчлантир... (*Орқасидан кетади.*)

Соня (*энагани қучоқлаб*). Энагажон, энагажон!

Марина. Қўявер, қизим. Бу ғозлар га-ғалашади-ю, тинчишади.

Соня. Энагажон!

Марина (*бошини силаб*). Совуқ қотган одамдай қалтираяпсан! Қўй, қўй, қўзичоғим, худонинг раҳми келсин! Иссиқ малинали чой ичсанг босилиб қолади. Хафа бўлма, етимчагинам. (*Урта эшикка қараб, жаҳл билан.*) Овжига чиқишганини қара-я бу ғозларнинг, ҳу овозларинг ўчгурлар!

Саҳна орқасида ўқ товуши эшитилади; Елена Андреевнанинг бақириб юборгани эшитилади; Соня чўчиб тушади.

Ҳу, худо кўтарсин сенларни!

Серебряков (*қўрққанидан гандираклаб югуриб киради*). Ушланглар уни! Ушланглар! У эсини еб қўйибди!

Елена Андреевна билан Войницкий эшикда олишадилар.

Елена Андреевна (*револьверни тортиб олмоқчи бўлиб*). Менга беринг! Менга беринг деяпман сизга!

Войницкий. Қўйворинг, Hèлене! Қўйворинг мени! (*Қўлидан чиқиб югуради, кўзлари билан Серебряковни ахтаради.*) Қани у? А, мана! (*Унга отади.*) Мана!

Пауза.

Тегмадими? Тағин-а? (*Ғазаб билан.*) Эҳ, шайтон... жин урсин... (*Револьверни ерга отади, ҳолдан толиб стулга ўтиради. Серебряков данг қотиб қолган. Елена Андреевна ҳушидан кетади, деворга суяниб қолади.*)

Елена Андреевна. Мени бу ердан олиб кетинглар! Олиб кетинглар, ўлсам ҳам бу ерда қолмайман!

Войницкий (*жаҳл билан*). О, мен нима қиляпман! Нима қиляпман!

Соня (*оҳиста*). Энага, энагажон!

Парда.

ТУРТИНЧИ ПАРДА

Иван Петровичнинг хонаси; ётоқхонаси ҳам, ер-мулкнинг контораси ҳам шу ерда. Дераза олдидаги катта стол устида кйрим-чйқим дафтари, турли қоғозлар, конторка, шкафлар, торози. Кичикроқ стол, бу Астровники; стол устида расм чизадиган асбоблар, бўёқлар, ёнида папка. Майна солинган қафас. Деворда Африканинг харитаси, афтидан, буни ҳеч кимга кераги йўқ. Клеёнка билан қопланган каттакон диван. Чапда — ётоқхоналарга олиб чиқадиган эшик; ўнгда — даҳлизга чиқадиган эшик; ўнгдаги эшик остонасига мужиклар кирганда оёқ артиш учун шолча ташланган. Куз оқшоми. Жимлик. Телегин ва Марина (бир-бирларининг рўпарасида ўтириб олиб, пайпоқ учун йигирилган жун ипни ўрамоқдалар).

Телегин. Тезроқ бўла қолинг, Марина Тимофеевна, ҳозир хайрлашгани чақириб қолишади. Отларни қўшинлар деб буйруқ қилишди.

Марина (тезроқ ўрашга уриниб). Оз қолди.

Телегин. Харьковга жўнаб кетишяпти. Уша ерда яшашар эмиш.

Марина. Шуниси ҳам тузук.

Телегин. Қўрқиб кетишди... Елена Андреевна: «Бир соат ҳам бу ерда қолмайман... кетаман-чи, кетаман, Харьковда яшаймиз, орқа-ўнгимизни йиғиштириб олиб, буюмларни олиб кетамиз» дедилар. Енгил-елпи жўнаб кетишяпти. Бундан чиқадикки, бу ерда яшаш, Марина Тимофеевна, пешоналарига ёзилмаган экан-да, ёзилмаган экан... Тақдири азал.

Марина. Шуниси тузук. Тўс-тўполон кўтаришди, ўқ отишди, турган-битгани уят-номус!

Телегин. Ҳақ гап, Айвазовский бошлаб чизадиган воқиа бўлди.

Марина. Қошқийди шуларни кўрмаган бўлсам.

Пауза.

Тагин аввалгидек яшаймиз. Эрталаб соат еттида нонушта, ўн иккида тушки овқат, кечқурун яна аввалгидек. Ҳамма нарса ўз тартибида, ўз маромида бўлади, ҳамма одамлар сингари, христианчасига... (Хўрсиниб.) Кўпдан бери мен шўрлик увра оши емадим.

Телегин. Рост, увра оши қилмаганингизга талай вақт бўлди.

Пауза.

Талай вақт бўлди... Бугун эрталаб, Марина Тимофеевна, қишлоқдан ўтиб келаётсам, баққол орқамдан: «Эй, сингинди!» деса бўладими! Бирам алам қилдикки!

М а р и н а. Пинагингни бузма, отахон. Ҳаммамиз ҳам худованди каримга сиғиндимиз: сен ҳам, Соня ҳам, Иван Петрович ҳам бекор ўтираётганингиз йўқ, ҳаммамиз меҳнат қиляпмиз! Ҳаммамиз! Соня қаёқда?

Телегин. Боғда. Доктор билан Иван Петровични қидириб юрибди. Ўзини-ўзи бир нарса қилиб қўймасин деб қўрқишяпти...

М а р и н а. Тўппончаси қаерда?

Телегин (*шивирлаб*). Мен уни ертўлага яшириб қўйдим!

М а р и н а (*истеҳзо билан*). Тавба, ўзингга тавба!

Ҳовлидан В о й н и ц к и й билан А с т р о в кирадилар.

В о й н и ц к и й. Мени тинч қўй. (*Марина ва Телегинга.*) Бу ердан кетинглар, жилла бўлмаса бир соат ўз ҳолимга қўйинглар! Мен васийликни ёмон кўраман.

Телегин. Ҳозир, Ваня. (*Оёқ учуда чиқиб кетади.*)

М а р и н а. Эркак ғоз: ға-ға-ға! (*Ипини йиғиштириб, чиқиб кетади.*)

В о й н и ц к и й. Ўз ҳолимга қўй мени!

А с т р о в. Жоним билан, мен аллақачон бу ердан жўнаб кетишим керак эди, бироқ такрор айтаманки, мендан олган нарсангни қайтариб бермагунингча кетмайман.

В о й н и ц к и й. Мен сендан ҳеч нарса олганим йўқ.

А с т р о в. Гапим жиддий — мени ушлама. Мен аллақачон кетишим керак эди.

В о й н и ц к и й. Сендан ҳеч нарса олганим йўқ.

Иккови ўтиради.

А с т р о в. Шундайми? Хўп, тагин бирпас кутаман, ундан кейин, кечирасиз, зўравонлик қилишга тўғри келади. Қўл-оёғингни боғлаб, тинтиб кўрамиз, гапим мутлақо жиддий.

В о й н и ц к и й. Билганингни қил.

Пауза.

Аҳмоқ бўлса менчалик бўлар-да, икки марта ўқ узиб, биттасини ҳам тегизолмасам-а! Бу айбимни ҳечқачон кечиролмайман!

А с т р о в. Ҳамон отмоқчи экансан, ўз пешонангдан қўймайсанми?

Войницкий (*елкасини қисиб*). Қизиқ. Мен одамга суиқасд қилдим-у, ҳеч ким мени қамамайди, судга бермайди. Демак, мени жинни деб ўйлашар экан-да. (*Асабий кулиб*.) Профессорлик, буюк олимлик ниқоби остида ўз нодовлигини, бефаҳмлигини, тенгсиз тош юраклигини яширганлар жинни эмас-у, мен жинни эмишман, чолга эрга тегиб, кейин ҳамманинг кўз ўнгида уни алдаганлар жинни эмас-у, мен жинни эмишман. Сен уни қучоқлаб турганингни ўз кўзим билан кўрдим-ку, ахир!

Астров. Ҳа, қучоқладим, мана сенга. (*Бурнини кўрсатади*.)

Войницкий (*эшикка қараб*). Йўқ, ҳануз сизларни кўтариб турган ер жинни!

Астров. Бу гапинг ўтакетган аҳмоқлик.

Войницкий. Майли, чунки мен жинниман, ақлдан озганман, бемаъни гапларни гапиришга ҳақим бор.

Астров. Бу қилиқларинг аллақачон чўнтагимиздан тушиб қолган. Сен жинни эмассан, тентаксан, қип-қизил масхарабозсан. Мен илгарилари тентакларни ярим касал, ақлига қуср етган деб ўйлардим, энди шундай хулосага келдимки, тентаклик — бу одамнинг расмона ҳолати экан. Сен мутлақо соғсан.

Войницкий (*юзини қўллари билан бекитиб*). Уят! Номус! Қандай уялаётганимни билсанг эди! Бу ништардек ўтқир уят туйғуси ҳеч қандай дард билан тенглашолмайди. (*Алам билан*.) Чидолмайман! (*Столга энгашади*.) Нима қилай? Нима қилай?

Астров. Ҳеч нима.

Войницкий. Бирор нарса бер! Эй, худойим. Мен қирқ еттига кирдим. Борди-ю, олтмиш ёшгача яшасам, тағин ўн уч йил бор, мунча узоқ! Бу ўн уч йилни қандай қилиб ўтказаман? Нима иш қиламан, мен шунча вақтни нима билан тўлғазаман? О, тушунасанми... (*Астровнинг қўлини жон-жаҳди билан қисади*.) Тушунасанми, қани энди қолган умримни бир бало қилиб янгича яшаб ўтказолсам... Қани, энди оппоқ сокин тонгда уйғонсанг-у, янгича ҳаёт бошланганини, ўтмиш унутилганини, тутундек тарқалиб кетганини сезсанг. (*Йиғлайди*.) Янги ҳаёт бошлаш керак... Айт, қандай бошлай... нимадан бошлай...

Астров (*зарда қилиб*). Э, сени қара-ю! Янги ҳаёт деганинг нимаси? Бизнинг аҳволимиз — сеники ҳам, меники ҳам нажотсиз.

Войницкий. Шундайми?

Астров. Имоним комил.

Войницкий. Бирор нарса бер... (Юрагини кўрсатиб.) Мана бу ерим ёняпти.

Астров (жаҳл билан бақириб). Бас қил! (Юшаб.) Биздан юз-икки юз йил кейин яшовчи, шундай аҳмоқона, шундай бемаъни умр кечирганимиз учун биздан нафратланувчи кишилар, эҳтимол, бахтиёр бўлиш чорасини ахтариб топарлар, биз бўлсак-чи... Сен билан бизда фақат биргина умид бор, холос. Умидимиз шуки, ўз қабрларимизда жимгина ётганимизда фаришталар келар, балки яхши тушлар кўрармиз. (Хўрсиниб.) Шундай, биродар. Бутун уездда фақат иккита инсофли зиёли бор эди: сен ва мен. Бироқ бизни нафратли, жирканч ҳаёт арзимаган шу ўн йил ичида ўз гирдобига тортиб кетди; у ўзининг сассиқ моғорлари билан қонимизни бузди, бизлар ҳам бошқалардек пасткаш одамларга айланиб қолдик. (Қизишиб.) Лекин сен гапни айланторма, олган нарсангни бер.

Войницкий. Мен сенинг ҳеч нарсангни олганим йўқ.

Астров. Сен менинг йўл аптечкадан морфий солинган банкачамни олгансан.

Пауза.

Менга қара, жуда ўзингни-ўзинг ўлдирмоқчи бўлсанг, ўрмонга бориб, ўзингни от. Морфийни бу ёққа бер. Бўлмаса ҳар хил бўлмағур гап-сўзлар, миш-мишлар, гумонсирашлар бошланади, сенга мен берганман деб ўйлашади... Менга сенинг жасадингни ёриш ҳам етар... Сен бу ишни жуда мароқли деб ўйлайсан шекилли?

Соня киради.

Войницкий. Мени тинч қўй.

Астров. (Соняга.) Софья Александровна, тоғангиз менинг аптечкадан морфий солинган банкачамни олиб қўйиб, бермаяпти. Бунга сиз айтинг — бу қилиғи ақлдан эмас ахир. Менинг ҳам вақтим йўқ, жўнашим керак.

Соня. Ваня тоға, морфийни олдингми?

Пауза.

Астров. Олган, имоним комил.

Соня. Қайтариб бер. Нега бизни кўрқитасан? (Эркалаб.) Қайтариб бер, Ваня тоға! Эҳтимол, мен сендан кўра бахтсизроқдирман, лекин умидсизланаётганим йўқ. Мен бардош бериб келяпман, ҳаётим ўз-ўзидан тугамагунича яна бардош бераман. Сен ҳам бардош бер.

Пауза.

Қайтариб бер. (*Қўлини ўпади.*) Меҳрибон, қадрдон тоғажонгинам, азизим, қайтариб бер! (*Йиғлайди.*) Сен раҳмдилсан, бизга раҳминг келсин, қайтариб бер. Бардош қил, тоға! Бардош қил!

В о й н и ц к и й (*стол яшигидан банкача олиб, Астровга беради*). Ма, ол! (*Соняга.*) Лекин тезроқ ишлаш керак, бирорта иш билан шуғулланиш керак, бўлмаса юрагим ёрилади. . .

С о н я. Ҳа, ишлаш керак. Кетаётганларни кузатиб қўямиз-у, ишга тутинамиз. . . (*Столдаги қоғозларни асабий йиғиштириб.*) Ҳамма ишни ташлаб қўйдик.

А с т р о в (*банкачани аптекага жойлаб, қайишларини тортади*). Энди йўлга тушсам бўлади.

Е л е н а А н д р е е в н а (*киради*). Иван Петрович, шу ердამисиз? Биз кетяпмиз. Александрнинг ёнига чиқинг, сизга гапи бор экан.

С о н я. Бор, Ваня тоға. (*Войницкийни қўлтиқлаб.*) Юр. Дадам билан сен ярашишларинг керак. Ярашишларинг зарур.

С о н я билан В о й н и ц к и й кетадилар.

Е л е н а А н д р е е в н а. Мен кетяпман. (*Астровга қўл чўзади.*) Хайр.

А с т р о в. Дарров-а?

Е л е н а А н д р е е в н а. Отлар қўшилди.

А с т р о в. Хайр!

Е л е н а А н д р е е в н а. Бу ердан кетишга бугун менга ваъда берган эдингиз.

А с т р о в. Эсимда. Ҳозир жўнайман.

Пауза.

Қўрқиб кетдингизми. (*Қўлидан ушлаб.*) Бу иш шунчалик қўрқинчлими?

Е л е н а А н д р е е в н а. Ҳа.

А с т р о в. Бўлмаса қолармидингиз! А? Эртага ўрмонга. . .

Е л е н а А н д р е е в н а. Йўқ. . . Аҳд қилдим. . . Кетишимиз аниқ бўлгани учун ҳам кўзингизга тик қараяпман. . . Сиздан битта илтимосим бор: менинг ҳақимда яхшироқ ўйланг. Мени ҳурмат қилишингизни истардим.

А с т р о в. Э! (*Сабри чидамай.*) Қолинг, илтимос қиламан. Иқрор бўлинг, бу ёруғ дунёда қиладиган ишингиз

йўқ, мақсадингиз йўқ, ўз диққатингизни нимага жалб қилишингизни билмайсиз, барибир эртами-кечми, ўз ҳиссиётларингизга берилиб кетасиз — бу турган гап. Шундай бўлгандан кейин, бу Харьковда ҳам, Курскда ҳам эмас, шу ерда, табиат оғушида бўлгани яхши... Ҳар қалай бу ернинг манзараси жуда гўзал... бу ерда ўрмонлар, Тургенев дидидаги ярим хароба қўрғонлар бор...

Елена Андреевна. Сиз ғалати одамсиз... Мен сиздан хафаман, лекин шунга қарамай сизни албатта хотирамда сақлайман. Сиз ажойиб, бошқаларга ўхшамайдиган одамсиз... Биз бундан сўнг мутлақо учрашмаймиз, шунинг учун яширишнинг нима ҳожати бор? Мен ҳатто сизга бир оз кўнгил қўйиб қолдим. Қани келинг, бир-биримизнинг қўлларимизни қисиб, дўстларча ажраламиз. Мени ёмонлаб эсламанг.

Астров (*қўлини қисиб*). Ҳа, майли, кетинг... Бир қараганда сиз яхши, оқ кўнгил одамга ўхшайсиз, бир қараганда, сизнинг туриш-турмушингизда ғалати бир нарса борга ўхшайди. Мана сиз бу ерга эрингиз билан келдингиз-у, бу ердаги ҳар куни меҳнат қилаётган, бирор нарса яратаётган, уриниб-суриниб юрган одамлар ўз ишларини ташлаб, бутун ёз бўйи эрингизнинг касали ва сиз билан шуғулланишга мажбур бўлишди. Икковингиз — у ҳам, сиз ҳам — бизларга ўз бекорчилигингизни юқтирдингиз. Мен сизга берилиб кетиб бир ой ишламадим, бу вақт ичида одамлар касал бўлди, мужиклар менинг ўрмонларимда ўз молини боқди... Шундай қилиб, қаерга борманг эрингиз билан сизнинг оёғингиз теккан ер хароб бўлади. Мен ҳазиллашяпман, албатта, лекин ҳар қалай... қизиқ, мабодо сизлар қолсангиз борми, жуда катта харобалик юз берган бўларди. Мен ҳам ҳалок бўлардим. Сизнинг ҳам ҳолингиз ёмон бўларди. Майли, кетинг. *Finita la comedia!*¹

Елена Андреевна (*унинг столидан қаламини олиб, тез яширади*). Бу қаламни эсдалик учун ўзимга оламан.

Астров. Жуда ғалати-я, таниш эдик, энди эса тўсатдан негадир ҳеч қачон учрашмаймиз. Бу дунёда ҳамма нарса шунақа... Ҳозир бу ерда ҳеч ким йўқлигида, Ваня тоға бир даста гул билан кириб қолмасдан бурун, рухсат этинг... сизни бир ўпай... Хайрлашишга... сўнг-

¹ Комедия тугади! (*итальянча*).

ги марта... Майлими? (*Юзидан ўпади.*) Шундай... жуда соз.

Елена Андреевна. Сизга энг яхши тилаклар тилайман. (*Аланглаб.*) Умрда бир марта бўлса бўлар! (*Уни қучоқлайди за шу ондаёқ бир-бирларидан нари кетадилар.*) Жўнаш керак.

Астров. Тезроқ кетинг. Отлар қўшилган бўлса жўнангиз.

Елена Андреевна. Бу ерга келишаётганга ўхшайди.

Иккови қулоқ солади.

Астров. *Finita!*

Серебряков, Войницкий, қўлида китоб билан Мария Васильевна, Телегин ва Соня кирадилар.

Серебряков (*Войницкийга*). Утган ишга салавог. Шу бир неча соат ичида содир бўлган воқиядан мен шу қадар таъсирландимки, шу қадар кўп ўйладимки, назаримда келажак авлодларга ибрат бўлиши учун қандай яшамоқ ҳақида трактат ёзишим мумкиндек туюляпти. Мен зўр қониқиш билан сенинг узрларингни қабул қиламан ва мени ҳам кечиршингни сўрайман. Хайр! (*Войницкий билан уч марта ўпишади.*)

Войницкий. Сен илгари қандай даромад олиб турган бўлсанг, бундан кейин ҳам мунтазам равишда шундай олиб турасан. Ҳаммаси эскичасига қолаверади.

Елена Андреевна Соняни қучоқлайди.

Серебряков (*Мария Васильевнанинг қўлини ўпиб.*) Матап...

Мария Васильевна (*уни ўпиб*). Александр, сурагга тушиб менга расмингларни юборинглар. Менга қанчалик азиз эканингизни биласиз-ку.

Телегин. Хайр, жаноби олийлари! Бизларни унутманг.

Серебряков (*қизини ўпиб.*) Хайр... ҳаммага хайр! (*Астрозга қўл бериб.*) Кўнгилли улфатчилик учун сиздан миннатдорман... Мен сизнинг фикр юритишингизни, орзу-ҳавасларингизни, интилишларингизни ҳурматлайман, бироқ хайрлашув соатларида мен қарияга бир нарсани қайд қилиб ўтишга рухсат этгайсизлар. Жаноблар, ишламоқ керак, ишламоқ керак, ишламоқ. (*Ҳамма таъзим қилади.*)

Яхши қолинглар! (Кетади, кетидан Мария Васильевна, Соня чиқадилар.)

Войницкий (Елена Андреевнанинг қўлини қаттиқ ўпиб). Хайр... кечиринг... Энди ҳеч қачон кўришмаймиз.

Елена Андреевна (кўнгли бўшаб). Хайр, азизим. (Бошидан ўпиб, чиқиб кетади.)

Астров (Телегинга). Патир, бориб айтгин, бир йўла менга ҳам от беришин.

Телегин. Хўп бўлади, дўстим. (Кетади.)

Астров билан Войницкий қоладилар.

Астров (столдаги бўёқларни чамадонга жойлайди). Нега сен кузатгани чиқмайсан?

Войницкий. Ўзлари кетаверсин, мен... кузатолмайман. Менга оғир. Тезроқ бирор нарса билан ўзимни оутишим керак... Ишлаш керак, ишлаш! (Столдаги қоғозларни титкилайди.)

Пауза; кўнғироқ овози эшитилади.

Астров. Кетишди. Профессор ўларча хурсанд бўлса керак. Энди уни бошидан зар қуйсанг ҳам бу ерга келмайди.

Марина (киради). Кетишди. (Креслога ўтириб пайпоқ тўқий бошлайди.)

Соня (киради). Кетишди. (Кўзларини артиб.) Эсон-омон етиб олишсин. (Тоғасига.) Қани, Ваня тоға, бирор иш қиламизми?

Войницкий. Ишлаш керак, ишлаш...

Соня. Бу столда бирга ўтирмаганимизга анча бўлди. (Столдаги лампани ёқади.) Сиёҳ ҳам қуриб қолибди. (Сиёҳдонни олиб, шкаф олдига бориб, сиёҳ қуяди.) Улар кетганидан кўнглим ғаш бўлиб қолди.

Мария Васильевна (шошилмай кирди). Кетишди! (Ўтириб, китобга берилиб кетади.)

Соня (ўтириб контора дафтариини варақлайди). Ҳаммадан олдин, Ваня тоға, счётларни ёзиб чиқамиз. Уларни жуда ташлаб қўйдик. Бугун ҳам счётга одам юборишибди. Ёз, сен биттасини ёзсанг, мен бошқасини...

Войницкий (ёзади.) «Счёт... жанобларига...»

Иккови жимгина ёзадилар.

Марина (эснаб). Уйқу босяпти...

Астров. Жимжит, қоғозлар устида перолар қиртил-
ламоқда, чурулдоқ чирилламоқда. Иссиқ, роҳат... Бу
ердан кетгим келмайди.

Кўнғироқлар эшитилади.

Мана, отларни қўшяптилар... Сизлар билан, дўст-
ларим, ўз столим билан хайрлашиш фурсати келди, сўнг
ҳайё-ҳай. (*Картограммаларни папкага жойлайди.*)

Марина. Мунча ошиқмасанг? Утиравермайсанми.

Астров. Қололмайман.

Войницкий (*ёзади*). «Эски қарздан қолгани икки
сўм етмиш беш тийин...»

Хизматкор киради.

Хизматкор. Михаил Львович, арава тайёр.

Астров. Эшитдим. (*Унга аптечкасини, чамадонини ва
папкасини беради.*) Мана буларни ол. Эҳтиёт бўл, папка
эзилмасин.

Хизматкор. Хўп бўлади. (*Кетади.*)

Астров. Қани... (*Хайрлашгани юради.*)

Соня. Энди қачон кўришамиз?

Астров. Ездан илгари иложи бўлмаса кёрак. Қишда,
қайдам энди... Мабодо бирор нарса юз берса, хабар
қилинглар, албатта келаман. (*Қўлини қисиб.*) Берган ош-
нонларингиз учун, меҳрибонликларингиз учун... қисқаси,
барча яхшиликларингиз учун раҳмат. (*Энаганинг ёнига
бориб, бошидан ўпади.*) Хайр, кампир.

Марина. Чой-пой ичмай қуруқдан-қуруқ кетавера-
санми?

Астров. Ҳеч нарсани кўнглим тортмайди, энага.

Марина. Балки ароқ ичишни истарсан?

Астров (*иккиланиб*). Майли...

Марина кетади.

(*Паузадан сўнг.*) Негадир отим оқсоқланиб қолди. Кеча
Петрушка суғоргани олиб кетаётганда сездим.

Войницкий. Янги тақа қоқтириш керак.

Астров. Йўл-йўлакай Рождественнийда тақачига
кириб ўтишга тўғри келади. Бўлак иложим йўқ. (*Африка
картасининг олдига келиб, унга тикилади.*) Мана бу Афри-
када ҳозир роса жазирама бўлса керак-а, қандай даҳшат!

Войницкий. Ҳа, шундай бўлса керак.

М а р и н а (*қўлида патнус билан киради, патнусда бир рюмка ароқ, бир бурда нон*). Ичиб ол.

Астров ароқни ичади.

Саломат бўл, отахон. (*Таъзим қилиб.*) Устидан нон еворсанг бўларди.

А с т р о в. Йўқ, менга шундоқ ҳам бўлади. . . Энди, яхши қолинглар. (*Маринага.*) Мени кузатма, энага. Керакмас. (*Кетади. Соня унинг кетидан кузатгани шам ушлаб чиқади; Марина ўз креслосига ўтиради.*)

В о й н и ц к и й (*ёзади*). «2-февралда 20 қадоқ зиғир ёғ. . . 16-февралда яна 20 қадоқ зиғир ёғ. . . Қорабуғдой крупаси. . .»

Пауза.

Қўнғироқ эшитилади.

М а р и н а. Кетди.

Пауза.

С о н я (*қайтиб келиб, шамни столга қўяди*). Кетди. . . В о й н и ц к и й (*чўтда ҳисоблаб, ёзади*). Жами. . . ўн беш. . . йигирма беш. . .

Соня ўтириб ёза бошлайди.

М а р и н а (*эснаб*). Ўзингга тавба, тавба. . .

Оёқ учида юриб Телегин киради, эшик олдида ўтириб, оҳиста гитарасини созлайди.

В о й н и ц к и й (*Соняга, унинг сочларини силаб*). Жигаргўшам, менга на қадар оғир! О, менга қанчалик оғир эканини билсанг эди!

С о н я. Илож қанча, яшамоқ керак!

Пауза.

Биз, Ваня тоға, яшаймиз. Бирин-кетин келадиган қатор-қатор кунларни, узундан-узоқ кечаларни ўтказамиз; тақдир юборган ҳар қандай синовларни сабр-тоқат билан кўтарамиз; ҳозир ҳам, қариганимизда ҳам ором нималигини билмай бошқалар учун меҳнат қиламиз; вақти-соатимиз битганда итоатгўйлик билан жон берамиз, нариги дунёга борганимизда, биз қийналган эдик, биз йиғлаган эдик, ҳаётимиз аччиқ бўлган эди деймиз, шунда худованди каримнинг бизга раҳми келади. Сен билан биз, Ваня тоға, порлоқ, гўзал, муқаммал ҳаётни кўрамыз, биз севинамиз ва

ҳозирги бахтсизликларимизга раҳмдиллик билан, жилмайиб назар ташлаймиз ва ором оламиз. Мен ишонаман, тоға, бутун қалбимдан, астойдил ишонаман. *(Унинг олдидан тиз чўкиб, бошини унинг қўлларига қўяди; ҳорғин овоз билан.)* Ором оламиз!

Телегин гитарани оҳиста чалади.

Ором оламиз! Биз фаришталарнинг овозини эшитамиз, биз бутун осмонни олмосга тўлганини кўрамыз, ер юзидаги ёмонликлар, бизнинг азоб-уқубатларимиз хайр-эҳсонларга кўмилиб кетганини кўрамыз, у бутун оламини тўлдириб юборади ва бизнинг ҳаётимиз эркалаш сингари тинч, но-зик, ширин бўлади. Мен ишонаман, ишонаман... *(Рўмо-часи билан тоғасининг кўз ёшларини артиб.)* Шўрлик, шўрлик, Ваня тоғам, сен йиғлаяпсан... *(Кўз ёши аралаш).* Сен ўз ҳаётингда шодлик нималигини билмадинг, аммо сабр қил, Ваня тоға, сабр қил... Биз ором оламиз... *(Уни қучоқлайди.)* Ором оламиз!

Қоровулнинг шақилдоғи эшитилади.

Телегин оҳиста чалмоқда, Мария Васильевна китобчасининг варақ-ларига ёзмоқда, Марина пайпоқ тўқимоқда.

Ором оламиз!

Аста-секин парда тушади.

УЧ ОПА-СИНГИЛ

Тўрт пардали драма

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Прозоров Андрей Сергеевич.

Наталья Ивановна. Аввал қаллиғи, кейин хотини.

Ольга.

Маша.

Ирина.

} Унинг сингиллари.

Кулигин Федор Ильич. Гимназия ўқитувчиси, Машаннинг эри.

Тузенбах Николай Львович. Барон, поручик.

Солений Василий Васильевич. Штабс-капитан.

Чебуткин Иван Романович. Ҳарбий доктор.

Федотик Алексей Петрович. Подпоручик.

Ферапонт. Земство идорасининг қоровули, чол.

Анфиса. Энага, 80 ёшлардаги кампир.

Воқиа губерна шаҳрида бўлиб ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

Прозоровлар уйи. Колоннали меҳмонхона, колонналар ортидан кенг зал кўринади. Туш вақти: ташқарида қуёш чарақлаб турибди, кишининг баҳри-дили очилади. Залда нонушта учун стол тузатилмоқда. Ольга қизлар гимназиясининг ўқитувчилари киядиган кўк форма кўйлак кийган, у ҳамма вақт, юрганда ҳам, турганда ҳам ўқувчиларнинг дафтарларини тузатади; Маша қора кийимда, шляпасини тиззасига қўйганча китоб ўқиб ўтирибди; Ирина оқ кийимда, хаёл сурганича тик турибди.

Ольга. Отамиз бундан роса бир йил бурун, худди шу куни, бешинчи майда, сенинг именинанг куни вафот этган эди, Ирина. Ҳаво жуда совуқ, қор ёғиб турган эди. Мен бошимизга тушган бу мусибатга чидолмасман, деб ўйловдим, сен ҳам ҳушингдан кетиб, худди мурдадек ётар-

динг. Орадан атиги бир йил ўтди-ю, гўё ҳеч нарса бўлмагандай, энди биз буни осонгина эслаяпмиз, мана сэн оқ кийиб олдинг, юзларинг эса кулиб турибди.

Соат ўн иккига занг уради.

Ўшанда ҳам соат худди шундай занг урган эди.

Пауза.

Ҳали ҳам эсимда, отамизни музика билан олиб боришди, гўристонда эса милтиқ отишди. У генерал эди, бригадага қўмондонлик қилар эди, шундоқ бўлса ҳамки, кўмишга кам одам борди. Лекин ўша кунни ёмғир ёғиб турувди. Қор аралаш қаттиқ ёмғир ёғиб турувди.

И р и н а. Буни эслашнинг нима ҳожати бор?

Колонналар ортида, залдаги стол ёнида барон Тузенбах, Чебутикин ва Солений кўринади.

О л ь г а. Бугун ҳаво илиқ, деразаларни ланг очиб қўйса ҳам бўлади, лекин қайинлар эса ҳали япроқ ёзганича йўқ. Бундан ўн бир йил бурун, отам бригадага тайинлангач, бизни олиб Москвадан чиқиб келди, ҳали-ҳали эсимда, май ойининг бошлари эди, ўша вақтда Москвада ҳамма нарса қийғос гуллаган, ҳаво илиқ, борлиқ қуёш нурига гарқ бўлган эди. Орадан ўн бир йил ўтиб кетибти-ю, мен ҳаммасини, худди кечагина бўлгандай хотирлайман. Ё тавба! Бугун эрталаб уйғонсам, олам чарақлаб турибди, баҳор гуркураб турибди, кўнглимда севинчларим тўлиб-тошди, юрагим юртимизни қўмсаб, орзиқиб кетди.

Ч е б у т и к и н. Бўлмаган гап!

Т у з е н б а х. Албатта, беҳуда гап.

Маша китобга қараб ўй сурганича бир куйни оҳишта ҳуштак қилиб чалади.

О л ь г а. Чалма, Маша. Бу нима қилиқ!

Пауза.

Ҳар кунни гимназияда бўлганим, кейин кечгача дарс берганим учунми, доим бошим оғрийди, хаёлимга аллақандай фикрлар келади, худди қариб қолганга ўхшайман. Чиндан ҳам, мана шу тўрт йил ичида, гимназияда хизмат қила бошлаганимдан бери кундан-кунга кучим, ёшлигим томчима-томчи адо бўлаётганини сезмоқдаман. Юрагимда фақат биттагина орзу аланга олиб зўраймоқда...

И р и н а. Москвага кетиш орзуси. Уйни сотиб, бу ердаги ҳамма нарсани бир ёқли қилиб Москвага кетсанг...

Ольга. Ҳа! Тезроқ Москвага кетсам.

Чебутикин билан Тузенбах кулади.

Ирина. Акам, профессор бўлар, у барибир бу ерда турмайди. Ҳамма гап фақат бечора Машага қараб қолди!

Ольга. Маша ҳар йил ёзда Москвага бориб туради.

Маша оҳиста ҳуштак чалиб куйлайди.

Ирина. Худо хоҳласа, ҳаммаси бўлади. (*Деразага қараб.*) Бугун ҳаво жуда яхши. Дилим бирам равшанки, сабабини ўзим ҳам билмайман! Эрталаб уйғониб, бугун именинам эканини эсладим-у, юрагимда бирдан қувонч пайдо бўлди, ойим ҳаётлигидаги болалик чоқларим эсимга тушди. Хаёлимга бирам ажойиб ўйлар, бирам ажойиб ўйлар келдики!..

Ольга. Бугун гулдек очилибсан, ниҳоятда чиройли кўринасан. Маша ҳам чиройли. Андрей ҳам чиройли бўлар эди-ю, лекин жуда семириб кетди, семизлик унга ярашмайди. Мен эса қаридим, жуда озиб кетдим, бу балки гимназияда қизларга ҳадеб аччиғланаверганимдан бўлса керак. Бугун мана бўшман, уйданман, бошим ҳам оғримаяпти, ўзимни кечагига қараганда ёшроқ сезяпман. Мен йигирма саккизга кирдим, бироқ... Ҳаммаси яхши, ҳаммаси худодан, агар мен эрга тегиб, куни бўйи уйда ўтирсам, бу жуда яхши бўлар эди чоғимда.

Пауза.

Мен эримни яхши кўрган бўлар эдим.

Тузенбах (*Соленийга*). Шундай бемаъни гапларни гапиряпсизки, жонга тегди. (*Меҳмонхонага кираркан.*) Эсимдан чиқибди, бугун сизларникига батареямизнинг янги командири Вершинин келмоқчи эди. (*Пианино олди-га ўтиради.*)

Ольга. Келса келар! Бош устига.

Ирина. У кексами?

Тузенбах. Йўқ, унча эмас. Кўпи билан қирқ, қирқ беш ёшларда. (*Секин чалади.*) Афтидан ёмон йигитга ўхшамайди. Ақлли, бу — шубҳасиз, фақат кўп гапирди.

Ирина. Истараси иссиққина одамми?

Тузенбах. Ҳа, дуруст, лекин хотини, қайнанаси, икки қизи бор. Яна бу иккинчи хотини. У, қаерга борса, ўша ерда хотини билан иккита қизи борлигидан гап очади. Бу ерда ҳам айтади. Хотини аллақандай тентакнамороқ, қиз-

ларга ўхшаб сочини узун қилиб ўриб юради, ҳар бир нар- сани кўпиртириб сўзлайди, фалсафа сотади, эрини қўрқи- тиш учун тез-тез ўзини-ўзи ўлдирмоқчи бўлади. Бунақа хотинни мен аллақачон ташлаб кетардим, лекин у бўлса чидайди, фақат нолийди, холос.

Солений (*Чебутикин билан залдан меҳмонхонага кираркан*). Бир қўлим билан мен бир ярим пуд кўтараман, икки қўлим билан эса — беш пуд, ҳатто олти пудни ҳам кў- тараман. Бундан мен шундай хулоса чиқараманки, икки одам бир одамга нисбатан икки баравар эмас, уч баравар, ҳатто бундан ҳам кўпроқ кучли экан. . .

Чебутикин (*газета ўқиб кириб келади*). Соч тўкил- ганда. . . ярим шиша спиртга икки мисқол нафталин со- либ. . . эритиб, ҳар куни истеъмол қилинса. . . (*Ен дафта- рига ёзади.*) Ёзиб қўяйлик-чи! (*Соленийга.*) Шундай қи- либ, мен сизга айтсам, шишанинг оғзига пўпак тиқилади, унинг ўртасидан шиша найча ўтказилади. . . Кейин сиз бир чимдим энг оддий аччиқтошни оласиз-у. . .

Ирина. Иван Романич, азизим, Иван Романич!

Чебутикин. Нима дейсиз, қизгинам, оппоғим?

Ирина. Айтинг-чи, бугун мен нега бу қадар бахти- ёрман? Гўё қанот пайдо қилиб учаётгандайман, тепамда кенг мовий осмон, атрофимда катта-катта оққушлар учиб юрибди. Нега шундай? Нега?

Чебутикин (*иккала қўлини ўпиб мулойим*). Менинг оққушим. . .

Ирина. Бугун эрталаб уйқудан тургач ювиндим, шунда қўққисдан кўнглимда бир туйғу пайдо бўлдики, гўё дунёдаги ҳамма нарса менинг учун аниқ-у, ўзимни яшаш йўлини биладигандай ҳис этдим. Азизим, Иван Романич, мен ҳаммасини биламан. Ҳар бир одам меҳнат қилиши керак, ким бўлмасин, пешона терини тўкиб меҳнат қили- ши керак. Унинг ҳаётининг асл маъноси, мақсади, бахти, қувончи мана шунда. Тонг отиши билан уйқудан туриб, кўчада тош чақадиған ишчидай бўлиш ёки подачи бўлиш, ё бўлмаса ўқитувчи бўлиб болаларни ўқитиш, ёки темир йўлда машинист бўлиб ишлаш нақадар яхши! . . Э, худо, соат ўн иккида ўрнидан турадиган, ётган жойида кофе ичадиган, кейин икки соатлаб пардоз-андоз қиладиган ёш бир жувон бўлгандан кўра, о, бу қандай даҳшат, одам бўлибгина эмас, ҳатто бир ҳўкиз, ҳатто бир оддий от бў- либ ишлаган минг марта яхши. . . Иссиқ кунда одам на- қадар ташна бўлса, мен ҳам меҳнатга шу қадар ташна-

ман. Агар мен эрта турмасам, меҳнат қилмасам, мен билан дўслигингиздан воз кечинг, Иван Романич.

Чебутикин (майин). Кечаман, кечаман...

Ольга. Отам бизни соат еттида туришга ўргатган эди. Ҳозир ҳам Ирина еттида туради-ю, бироқ камида тўққизгача алланималарни ўйлаб ётади. Юзини жиддий эгаллаб олади! *(Кулади.)*

Ирина. Сен мени ҳалигача қизча деб ўйлайсан, шунинг учун ҳам менинг жиддийлигим сенга эриш кўринади. Мен йигирмага кирдим!

Тузенбах. Меҳнатни қўмсаш, эҳ, ҳудойим-э, бу туйғу менга жуда яқин! Мен ҳаётимда бирон марта ҳам ишлаган эмасман. Мен Петербургда, ҳеч қачон меҳнат, машаққатнинг нималигини билмаган бир оилادا туғилдим. Эсимда, мен корпусдан уйга қайтиб келганимда, этикларимни хизматкор ечиб қўярди, бу вақт мен инжиқлик қилардим, онам эса менга зўр меҳр-муҳаббат билан қарар, бировлар менга бошқачароқ қараса ажабланар эди. Мени меҳнатдан авайлаб асрашди. Бироқ уринишлари беҳуда кетди! Ҳозир шундай бир замон келдики, ҳаммамизнинг устимизга азамат бир куч ҳамла қилиб келмоқда, зўр даҳшатли бўрон турмоқда, у қўзғалди, яқинлашиб келмоқда, ҳадемай у жамиятимиздан ялқовликни, бепарволикни, меҳнатга бўлган нафратни, чиркин диққинафасликни кўкларга созуриб ташлайди. Мен ишлайман, яқин 25—30 йиллардан кейин эса ҳар бир одам ишлайди. Ҳар бир одам!

Чебутикин. Мен ишламайман.

Тузенбах. Сиз ҳисобга кирмайсиз.

Солений. Йигирма беш йилдан кейин, худога шукур, сиз бу дунёда бўлмайсиз. Икки-уч йилдан кейиноқ ажал тегиб ўласиз, ё бўлмаса мен ўзим қаншарингиздан отиб ўлдираман, фариштам. *(Чўнтагидан бир шиша атир олиб кўкраги билан қўлига сепеди.)*

Чебутикин (кулиб). Мен чиндан ҳам ҳеч иш қилган эмасман. Университетни битирганимдан бери қўлимни совуқ сувга урганим йўқ, ҳатто битта ҳам китоб ўқиганим йўқ, фақат газеталарнигина ўқидим, холос... *(Чўнтагидан бошқа газета олади.)* Мана... газеталардан биламанки, масалан, дунёда Добролюбов деган одам ўтган, аммо у нималар ёзган — унисини билмайман... уни худо ўзи билади...

Пастқи қаватдан полни тақиллатаётганлари эшитилади.

Мана... Мени пастга чақиришяпти, биров мени сўраб келганга ўхшайди. Ҳозир келаман... Шошманглар... (Соқолини тараб, шошиб чиқиб кетади.)

Ирина. У бир гап ўйлаб топди шекилли.

Тузенбах. Ҳа. Тантана билан чиқиб кетдимиз, билингки, сизга ҳозир бирорта совға олиб келади.

Ирина. Нақадар кўнгилсиз иш!

Ольга. Ҳа, бу яхши эмас. У доим шунақа бемаънигарчилик қилиб юради.

Маша. Денгиз бўйи, ям-яшил чинор, олтин занжир чинор тагида... Олтин занжир чинор тагида... (Ўрнидан туриб оҳиста куйлайди.)

Ольга. Бугун шаҳтинг пастроқ, Маша.

Маша куйлаб туриб шляпасини кияди.

Қаёққа?

Маша. Уйга.

Ирина. Қизиқ...

Тузенбах. Именинани ташлаб-а?!

Маша. Барибир... Кечқурун келаман. Яхши қол, жоним... (Иринани ўпади.) Сенга яна қайта-қайта соғлиқ, бахт тилайман. Бир вақтлар, отам ҳаётлигида, бизнинг имениналаримизга ҳар гал ўттиз-қирқлаб офицерлар келарди, шовқин-сурон, чақ-чақ авжига чиқарди, бугун эса фақат салкам иккита одам келибди, худди саҳрога ўхшаб жим-жит... Мен кетай... Бугун менинг кайфим йўқроқ, кўнглим ғаш, сен менга қулоқ солма. (Йиғламсираб кулиб.) Кейин гаплашамиз, ҳозирча хайр, жоним, бирор жойга борай.

Ирина (хафа бўлиб). Вой, жуда қизиқсан-а...

Ольга (йиғламсираб). Гапинга тушуниб турибман, Маша.

Солений. Агар эркак фалсафа сотса, бу философистика ёки софистика бўлади; борди-ю бир ёки иккита аёл фалсафа сотса, бу энди — чакагимни қариштир, дегани бўлади холос.

Маша. Бу билан нима демоқчи бўласиз, одамларнинг ёмони?

Солений. Ҳеч нима. Гапи бўғзида қолди, айиқвой босиб олди.

Пауза.

М а ш а (*Ольгага, зарда билан*). Ҳўнграма!

А н ф и с а билан торт кўтарган Ферапонт киради.

А н ф и с а. Мана бу ёққа, бўтам. Киравер, оёғинг тоза. (*Иринага.*) Земство идорасидан, Михаил Иванович Протопопов юборибди... пирог.

И р и н а, Раҳмат. Ташаккур айт. (*Тортни олади.*)

Ф е р а п о н т. Нима?

И р и н а (*қаттиқроқ*). Ташаккур айт!

О л ь г а. Энага, бунга пирогдан бер. Ферапонт, бор, сенга пирог беради.

Ф е р а п о н т. Нима?

А н ф и с а. Юр, бўтам Ферапонт Спиридонич. Юр... (*Ферапонт билан чиқиб кетади.*)

М а ш а. Мен шу Михаил Патапичми, Иваничми, Протопоповни ёқтирмайман. Уни таклиф қилиш керак эмас.

И р и н а. Мен таклиф қилганим йўқ.

М а ш а. Яхши қилибсан.

Ч е б у т и к и н, унинг орқасидан кумуш самовар кўтарган солдат киради; ҳайрат ва ранжиш садолари эшитилади.

О л ь г а (*қўллари билан юзини бекитиб*). Самовар! Нақадар даҳшат! (*Залдаги стол ёнига кетади.*)

И р и н а. Иван Романич, жоним, ахир бу нима қилганингиз!

Т у з е н б а х (*кулиб*). Мен сизга айтдим-ку.

М а ш а. Иван Романич, беҳаё экансиз-ку!

Ч е б у т и к и н. Азизларим, гўзалларим, менинг сизлардан бошқа ҳеч кимим йўқ, дунёда менинг учун сизлардан азиз, сизлардан қимматли ҳеч нарса йўқ. Ҳадемай олтмишга кираман, чолман, ҳеч кими йўқ, ғариб чолман... Мана шу сизга бўлган муҳаббатимдан бошқа арзигулик ҳеч нарсам йўқ, сизлар бўлмасанглар, мен аллақачон бу дунёдан кетган бўлардим... (*Иринага.*) Азизим, қизгинам, мен сизни туғилган кунингиздан бери биламан... қўлимда кўтариб юрганман... раҳматли онангизни яхши кўрардим...

И р и н а. Бу қадар қиммат совганинг нима кераги бор эди!

Ч е б у т и к и н (*йиғламсираб, зарда билан*). Қиммат совга эмиш... Қўйинглар-э! (*Денишчикка.*) Олиб чиқ самоварни анави ёққа... (*Дўраб.*) Қиммат совга...

Д е н ш ч и к самоварни залга олиб чиқиб кетади.

А н ф и с а (*меҳмонхонадан ўтиб*). Жонларим, аллақандай бир нотаниш полковник келди! Пальтосини ечиб, шу ёққа келяпти, болаларим. Аринушка, сен мулойим бўл, одоб сақла... (*Кетаётиб*.) Аллақачон нонушта қилиш керак эди... ё тавба...

Т у з е н б а х. Вершинин бўлса керак.

В е р ш и н и н киради.

Подполковник Вершинин!

В е р ш и н и н (*Маша билан Иринага*). Ўзимни танитиш шарафига муяссар бўлганим учун бахтиёрман: Вершинин. Ниҳоят сизларникига келганим учун жуда-жуда хурсандман. Ҳў-ҳў, таниб бўлмайдиган бўлиб кетибсизлар! Эҳа!

И р и н а. Марҳамат қилинг, ўтиринг, биз ҳам жуда хурсандмиз.

В е р ш и н и н (*хурсанд*). Жуда хурсандман, жуда хурсандман! Сизлар уч опа-сингилсизлар-а... Эсимда — учта қизалоқ эдинглар. Юзларингизни эслолмайман-у, лекин полковник Прозоровнинг учта қизчаси борлигини аниқ биламан, уларни ўз кўзим билан кўрганман, ҳали-ҳали эсимда. Вақт шу қадар тез ўтадики! Эҳ, аттанг, жуда тез ўтиб кетяпти!

Т у з е н б а х. Александр Игнатъевич Москвадан келди.

И р и н а. Москвадан? Сиз Москвадан келдингизми?

В е р ш и н и н. Ҳа, ўша ердан. Марҳум отангиз у ерда батарея командири эди, мен ўша бригадада офицер эдим. (*Машага*.) Сизни бир оз эслаяпман шекилли.

М а ш а. Мен эса сизни эслолмаяпман.

И р и н а. Оля! Оля! (*Залга қараб қичқиради*.) Оля, бу ёққа чиқ!

О л ь г а залдан меҳмонхонага чиқади.

Полковник Вершинин, Москвадан келибди.

В е р ш и н и н. Сиз, демак, Ольга Сергеевна бўласиз, каттаси... Сиз Мария, сиз Ирина — кенжаси...

О л ь г а. Сиз Москвадан келдингизми?

В е р ш и н и н. Ҳа, Москвада ўқидим, хизматни Москвада бошладим, у ерда узоқ хизмат қилдим, ниҳоят шу ердаги батареяга тайинландим, мана энди кўриб турибсизлар, шу ерга кўчиб келдим. Чиндан ҳам сизларни эслолмайман, фақат сизларни уч опа-сингил эканларингизни биламан, холос. Аммо оталарингиз ҳали-ҳали эсимда,

мана, кўзимни шундай юмсам дарҳол кўз ўнгимда, гўё ҳаётдек гавдаланади. Мен Москвада сизларникига келиб турардим.

О л ь г а. Мен ҳаммани танийман деб ўйлардим, лекин сизни...

В е р ш и н и н. Менинг номим Александр Игнатъевич...

И р и н а. Александр Игнатъевич, сиз Москвадан келдингизми... Буни қаранг-а!

О л ь г а. Биз ўша ёққа кўчиб кетмоқчимиз.

И р и н а. Кузда ўша ерда бўлсак керак, деб ўйлаймиз. Ўзимизнинг жонажон шаҳаримиз, биз ўша ерда туғилганмиз... Старая Басманная кўчада...

Иккаласи ҳам хурсанд, кулишади.

М а ш а. Қўққисдан ҳамшаҳаримизни учратиб қолдик. (Дадил.) Энди эсимга тушди! Эсингдами, Оля, бизникида бир «ошиқ майор» тўғрисида гапиришарди. Сиз ўшанда поручик эдингиз, кимнидир севиб қолган эдингиз, сизни ҳамма, негадир майор деб, гашингизга тегарди...

В е р ш и н и н (кулиб). Шундай, шундай... Ошиқ майор, шундай эди...

М а ш а. Ана ўшанда сизнинг фақат мўйловингиз бор эди... О, шу қадар қариб қолибсизки! (Йиғламсираб.) Қариб қолибсиз!

В е р ш и н и н. Ҳа, мени ошиқ майор деб юришганда, мен ўшанда ёш эдим, ошиқ эдим. Энди ундай эмас.

О л ь г а. Лекин ҳали сочингизга битта ҳам оқ тушмабди. Кексайибсиз-у, лекин қаримабсиз.

В е р ш и н и н. Бироқ қирқ иккидан ошдим. Москвадан келганларингизга кўп бўлдими?

И р и н а. Ун бир йил бўлди. Хўш, сенга нима бўлди. Маша, нега йиғлайсан, тентак... (Йиғламсираб.) Мен ҳам йиғлавораман...

М а ш а. Ҳеч нарса. Қайси кўчада турардингиз?

В е р ш и н и н. Старая Басманная.

О л ь г а. Биз ҳам ўша кўчада турардик...

В е р ш и н и н. Илгари мен Немис кўчасида турардим. Немис кўчасидан Қизил казармага қатнардим. Йўлда ваҳимали эски бир кўприк бўларди, кўприк остида доимо шилдираб сув оқиб турарди. Шунда ёлғиз одамнинг юраги гаш бўлиб кетарди.

Пауза.

Бу ерда кенг, лиммо-лим дарё! Ажойиб дарё оқади!

Ольга. Ҳа, фақат суви совуқ. Бу ер совуқ, чивин...

Вершинин. Нима деяпсиз! Бу ерда тоза, ажойиб славян иқлими ҳукмрон. Урмон, дарё... бу ерда ҳам қайинлар бор. Мулойим, гўзал қайинлар, мен барча дарахтлар ичида кўпроқ қайинни яхши кўраман. Бу ерда яшаш кўнгилли. Фақат шуниси таажжубки, темир йўл вокзали йигирма чақирим узоқда экан... Нега шунақа — сабабини ҳеч ким билмайди.

Солений. Нега шунақалигини мен биламан.

Ҳамма унга қарайди.

Агар вокзал яқин бўлса эди, узоқ бўлмас эди, узоқ бўлгани учун демак яқин эмас.

Ноқулай жимлик.

Тузенбах. Василий Васильич қизиқчи одам.

Ольга. Энди менинг ҳам эсимга тушдингиз. Эсимда.

Вершинин. Мен ойиларингизни билар эдим.

Чебутикин. Яхши хотин эди, жойи жаннатда бўлсин.

Ирина. Ойимни Москвада кўмдик.

Ольга. Ново-Девичье қабристонига...

Маша. Биласизларми, мен ойимнинг тусини унута бошладим. Вақти келиб бизни ҳам худди шундай унутадилар. Эсларидан чиқарадилар.

Вершинин. Ҳа. Унутадилар. Азалда тақдиримиз шу бўлса, начора. Бизга ғоят жиддий, жуда аҳамиятли бўлиб кўринган нарсалар вақти келиб унутилади ёки бутунлай аҳамиятсиз бўлиб қолади!

Пауза.

Шуниси қизиқки, келажакда нима юксаг-у, нима муҳим, нима паст-у, нима кулгили бўлиб кўринишини биз ҳозирдан айтолмаймиз. Бир вақтлар Коперник ва Колумб очган кашфиётлар мутлақо кераксиз, маъносиз, кулгили бир афсона саналиб, аммо ўша даврда қандайдир бир тентак томонидан ёзилган бемаъни уйдирмалар эса чинакам ҳақиқат бўлиб кўринган эмасми? Шунга ўхшаб, балки биз кўникиб кетган ҳозирги бизнинг ҳаётимиз, вақти келиб ғалати, ноқулай, маъносиз, нопок, ҳатто бутунлай ифлос бўлиб кўринар...

Тузенбах. Қайдам? Балки, бизнинг ҳаётимизни энг юксак ҳаёт деб, ҳурмат билан эсга олишар. Энди

қийнашлар, ўлдиришлар, тажовузлар йўқ, бироқ булар ўрнига азоб-уқубатлар кўп!

Солений (*ингичка овоз билан*). Ту, ту, ту... Баронга овқат берма-ю, сафсата сотдир.

Тузенбах. Василий Васильич, илтимос қиламан, мени тинч қўйинг... (*Бошқа жойга бориб ўтиради.*) Жонимга тегдингиз.

Солений (*ингичка овоз билан*). Ту, ту, ту...

Тузенбах (*Вершининга*). Ҳозирги кунда кўриш мумкин бўлган азоб-уқубатлар ниҳоятда кўп! Ҳар ҳолда булар жамиятимиз эришган маънавий юксакликни кўрсатади...

Вершинин. Ҳа, ҳа, албатта.

Чебутикин. Барон, сиз ҳозиргина бизнинг ҳаётимизни юксак ҳаёт, деб атайдилар дедингиз: лекин одамлар ҳар нечук паст-ку... (*Урнидан туриб.*) Қаранг, бўйимнинг пастлигини қаранг... Мени юпатиш учунгина менинг ҳаётимни юксак деб аташ керак бўлади холос.

Саҳна орқасида скрипка чалинади.

Маша. Андрей чаляпти, акамиз.

Ирина. У олим. Профессор бўлиши керак. Отамиз ҳарбий эди, ўғли илм йўлини танлади.

Маша. Дадамизнинг хоҳиши билан.

Ольга. Бугун биз унинг ғашига тегиб қўйдик. Афтидан, ошиқ бўлиб қолганга ўхшайди.

Ирина. Шу ерлик бир қизга ошиқ бўлиб қолган. У қиз бугун бизникига келса керак.

Маша. Оҳ, унинг кийинганини кўрсангиз! Бирам ғалати, на дид бор, на фаросат, одамнинг раҳми келади. Жуда ғалати кийинади: этагига масхара қилиб попук тутган бачкана сарғич юбка билан қизил кофта кийиб юради. Юзини эса роса ювганидан доим ялтираб ётади! Андрей уни севади, деб ўйламайман, ҳар ҳолда унинг диди бор, менимча у бизнинг ғашимизга тегиш учун майнавозлик қияпти. Кеча мен у қизни, шу ердаги земство идорасининг раиси Протопоповга тегармиш деб эшитдим. Жуда соз бўпти... (*Ен эшикка.*) Андрей! Бу ёққа чиқ, жоним!

Андрей киради.

Ольга. Бу менинг акам, Андрей Сергеич.

Вершинин. Вершинин.

А н д р е й. Прозоров. *(Терлаб кетган юзини артиб.)* Сиз бу ерга батареяга командир бўлиб келдингизми?

О л ь г а. Биласанми, Александр Игнатъевич Москвадан келибди.

А н д р е й. Шундайми? Ундай бўлса, табриклайман, энди менинг сингилларим сизга тинчлик беришмайди.

В е р ш и н и н. Мен аллақачон сингилларингизнинг кўнглига тегиб бўлдим.

И р и н а. Кўринг, бугун Андрей портрет учун шу рамкачани менга тақдим этди! *(Рамкани кўрсатади.)* Буни ўзи ясади.

В е р ш и н и н *(рамкачани кўраркан, нима дейишини билмай)*. Ҳа... тузук буюм...

И р и н а. Ҳув анави, пианино устидаги рамкачани ҳам ўзи ясаган.

А н д р е й қўл силтаб нари кетади.

О л ь г а. У, ҳам олим, ҳам скрипка чалади, ёғочдан ҳар хил нарсалар ясайди, қисқаси, ҳар бир ишга эпчил. Андрей, қочма! Унинг одати шунақа — доим қочади. Бу ёққа кел.

Маша билан Ирина уни қўлтиқлаб, кула-кула қайтариб олиб келишади.

М а ш а. Юр, юр!

А н д р е й. Қўйсанглар-чи, ахир.

М а ш а. Қизиқ экансан-ку! Александр Игнатъевични бир вақтлар ошиқ майор деб аташганда у сира ҳам аччиғланмас эди.

В е р ш и н и н. Сира ҳам аччиғланмасдим.

М а ш а. Мен сени: ошиқ скрипкачи деб атамоқчиман.

И р и н а. Ёки ошиқ профессор деб!..

О л ь г а. У ошиқ! Андрюша ошиқ!

И р и н а *(чапак чалиб)*. Яша, яша! Бис! Андрюша, ошиқ!

Чебутикин *(Андрейнинг орқасидан келиб икки қўли билан унинг белидан ушлайди)*. Табиат бизни бу дунёга фақат севги учун яратган холос! *(Кулади; қўлида эса доим газета.)*

А н д р е й. Э, бас энди, бас... *(Юзини артади.)* Мен туни билан ухламадим, шунинг учун бўлса керак, бир оз таъбим хирароқ. Соат тўртгача ўқидим, кейин ётдим, лекин ҳеч нарса чиқмади. Уни-бунни ўйлаб ётиб тонг отганини билмай қолибман, хонамга қуёш тик кириб келди.

Езда, шу ердалигимда, инглизчадан битта китобни таржима қилмоқчиман.

В е р ш и н и н. Сиз инглизча биласизми?

А н д р е й. Ҳа. Отам, жойи жаннатда бўлсин, бизни тарбиялайман, деб тоза қийналган. Бу кулгили, бемаъни бўлса ҳам, ҳар ҳолда шуни айтиш керакки, отамнинг вафотидан кейин мен семира бошладим, гўё танам азобдан қутулгандай, бир йилнинг ичидаёқ жуда семириб кетдим. Отам туфайли мен билан сингилларим француз, немис, инглиз тилларини биламиз, Ирина эса итальян тилини ҳам билади. Бироқ буларнинг ҳаммасига не-не азоблар билан эришдик!

М а ш а. Бу шаҳарда уч тилни билиш — ортиқча даҳмаза. Ҳатто даҳмаза ҳам эмас, бамисоли олтинчи бармоқдай кераксиз нарса. Биз кераги йўқ ортиқча нарсаларни кўп биламиз.

В е р ш и н и н. Ана холос! *(Кулади.)* Кераги йўқ ортиқча нарсаларни кўп биласизларми! Менимча, дунёда ақлли, ўқиган одамнинг кераги бўлмаган бирорта ҳам авлоқ, мунгли шаҳар бўлмаса керак, бўлиши ҳам мумкин эмас. Масалан, шу шаҳарнинг юз мингларча нодон, дағал аҳолиси ичида сизга ўхшаганлар учтагина. Маълумки, сизлар атрофларингизни қуршаб олган қора халқ оммасини енга олмайсизлар; лекин умрларингиз ўтиши билан аста-секин ён берасизлар, бора-бора юз минглик оломонга қоришиб кетасизлар, сизларни ҳаёт қамраб олади, бироқ, шунга қарамай, тамомила йўқолиб кетмайсизлар, сизларнинг таъсирларингиз бўлмай иложи йўқ; сизлардан кейин, сизларга ўхшаганлар, эҳтимол, олтита, ундан кейин ўн иккита бўлар ва ҳоказо, шундай қилиб, сизларга ўхшаганлар кўпчиликни ташкил этмагунча бу давом этаверади. Икки юз, уч юз йиллардан сўнг ер юзида ажойиб, гўзал бир ҳаёт пайдо бўлади. Инсон учун ана шундай ҳаёт зарур, агар у ҳозирча йўқ экан, инсон уни ҳис этиши, кутиши, умид қилиши, унга тайёрланиши керак, бунинг учун у ота-боболарига қараганда кўпроқ кўриши, кўпроқ билиши лозим. *(Кулади.)* Сизлар бўлсангизлар кўп нарса биламиз деб нолияпсизлар.

М а ш а *(шляпасини ечиб).* Мен нонуштага қоламан.

И р и н а *(хўрсиниб).* Чиндан ҳам, бу сўзларнинг ҳаммасини ёзиб олиш керак эди. . .

А н д р е й йўқ, у секин чиқиб кетган.

Туз е н б а х. Кўп йиллардан кейин, ер юзида ажойиб, гўзал ҳаёт пайдо бўлади, дейсиз. Бу яхши. Лекин, ҳозирги кунда, четдан бўлса ҳам, унга иштирок этиш учун тайёрланиш, ишлаш керак. . .

Вершинин (*ўрнидан туриб*). Шундай. Бирам гуларингиз кўп эканки! (*Атрофга қараб.*) Квартираларингиз ҳам жойида. Ҳавасим келяпти! Мен бўлса умрим бўйи иккита стул, бир диван, доимо тутайдиган бир печка билан квартирадан-квартирага кўчиб юрдим. Менинг ҳаётимда худди мана шунақа гуллар етишмас эди. . . (*Қўлини ишқаб.*) Эҳ! Энди ўтган ишга 'салавот!

Туз е н б а х. Ҳа, ишлаш керак. Балки сиз, немисга таъсир қилди, деб ўйлаётгандирсиз. Лекин мен, худо ҳақи, русман, немисча сўзлашни ҳам билмайман. Отам православ. . .

Пауза.

Вершинин (*сахна бўйлаб юради*). Мен яккаш ўйлайман: ҳаётни янгидан, онгли равишда бошлашнинг иложи бормикин? Қани энди инсон дунёга икки бор келса, биринчи бор кечирган ҳаёти шунчаки ҳаёт бўлса-ю, иккинчи бор кечирган ҳаёти — пок ҳаёт бўлса! Ана шунда ҳар қайсимиз, менимча, ўзини-ўзи такрорламасликка интилар эди, ҳар ҳолда ўзи учун бошқача бир ҳаёт шароити яратар эди, мана шундай гуллар билан ясатилган ёруғ уйлар қуриб олар эди. . . Менинг хотиним, икки қизим бор, бунинг устига — хотиним носоғроқ ва ҳоказо, ва ҳоказо, қисқаси, агар ҳаётни бошқатдан бошлайдиган бўлсам, мен уйланмас эдим. . . Асло, асло!

Формали фрак кийган Кулигин киради.

Кулигин (*Иринага яқинлашиб*). Қимматли синглим, туғилган кунинг билан сени табриклашга рухсат эт, чин қалбимдан сенга соғлиқ, сенинг ёшингдаги барча қизларга нимаики муносиб бўлса, ҳаммасини тилайман. Бу билан бирга мана шу китобни сенга тақдим этишга рухсат эт. (*Китобни беради.*) Гимназиямизнинг эллик йиллик тарихи, ўзим томонимдан ёзилган. Бемаъни китоб, бекорчиликдан ёзилган, ҳар нечук сен ўқиб чиқ. Салом, жаноблар! (*Вершининга.*) Кулигин, шу ердаги гимназиянинг ўқитувчиси. Надворний советник. (*Иринага.*) Бу китобда сен шу эллик йил ичида гимназияни битирганларнинг

ҳаммасини рўйхатини топасан. Feci quod potui, faciant meliora potentes¹. (*Машани ўнади.*)

Ирина. Шунақа китобни менга пасхада ҳам тақдим қилувдинг-ку.

Кулигин (*кулиб*). Йўғ-э! Ундай бўлса бу ёққа бер, йўқ, яхшики полковникка бер. Олинг, полковник! Бир вақт зериқанингизда ўқирсиз.

Вершинин. Раҳмат сизга. (*Кетмоқчи бўлади.*) Та-нишганим учун ниҳоятда хурсандман.

Ольга. Сиз кетмоқчимисиз? Йўқ, йўқ!

Ирина. Қолинг, нонуштани бирга қиламиз. Мар-ҳамат.

Ольга. Утинаман.

Вершинин (*таъзим қилиб*). Мен именинага келиб қолдим шекилли. Кечирасиз, билмабман, сизни табрик-ламадим ҳам... (*Ольга билан залга чиқиб кетади.*)

Кулигин. Бугун, жаноблар, якшанба, дам олиш куни, дам оламиз, ҳар қайсимиз ёшимизга, мавқеимизга қараб кўнгил очайлик. Гидамларни қишгача йиғиб олиб қўйишга тўғри келади... Эрон порошоги ёки нафталин сепиш керак... Римликлар соғлом бўлишган, негаки улар меҳнат қилишни, дам олишни яхши билишар эди, чунки *mens sana in corpore sano*². Уларнинг ҳаёти маълум бир формада ўтган. Бизнинг директор: ҳар қандай ҳаётнинг энг муҳим томони, унинг формаси дейди... Нимаки ўз формасини йўқотаркан у тамом бўлади, бизнинг кунда-лик ҳаётимизда ҳам шундай. (*Машанинг биқинидан уш-лайди, кулиб.*) Маша мени севади. Менинг хотиним мени севади. Дераза пардаларини ҳам гидамлар билан бирга ўша ёққа... Бугун мен жуда хурсандман, кайфим чоғ. Маша, бугун соат тўртда директорникига борамиз. Педа-гоглар билан уларнинг оилалари учун сайил бўлади.

Маша. Мен бормайман.

Кулигин (*хафа бўлиб*). Жоним Маша, нега?

Маша. Кейин айтаман... (*Зарда билан.*) Яхши, бо-раман, сал нарироқ тур, суйкалма. (*Нари кетади.*)

Кулигин. Кейин, кечқурун директорникида бўла-миз. У касал бўлишига қарамай, аввало жамият кишиси, бўлишга интилади. Жуда ажойиб, жуда юраги кенг одам.

¹ Мен қўлимдан келганича ёздим, қўлидан келган одам яхшироқ ёзсин (*лот*).

² Соғлом танда — соғлом ақл.

Кеча кенгашдан кейин у менга «Чарчадим, Федор Ильич!» дейди. (*Аввал девордаги соатга, кейин, ўз соатига қарайди.*) Соатларингиз етти минут олдинда экан. Шундай, чарчадим, дейди.

Саҳна орқасида скрипка чалинади.

О л ь г а. Жаноблар, нонуштага марҳамат қилинглари! Пирог!

Кулигин. Оҳ, жоним Ольга, жоним! Кеча мен эрта-лабдан то кечаси соат ўн биргача ишладим, чарчадим, бугун ўзимни бахтиёр сезяпман. (*Залга, стол томонга ўтади.*) Жоним...

Чебутикин (*газетани чўнтагига солади, соқолини тарайди*). Пирогми? Жуда соз!

М а ш а (*Чебутикинга*). Менга қаранг, бугун ҳеч нарса ичмайсиз. Эшитдингизми? Сизга ичиш зарар.

Чебутикин. Ана холос! Энди қолиб кетди! Икки йилдан буён ичмайман. (*Бетоқат бўлиб.*) Э, жоним, барибир эмасми!

М а ш а. Ҳар ҳолда ичманг, ичманг. (*Зарда билан, бироқ эрига эшитдирмай.*) Тагин шу директорникида бутун кеч зерикиб ўларканман-да, қуриб кетсин!

Тузенбах. Мен сиз бўлсам бормасдим... қўярдим.

Чебутикин. Борманг, жонгинам.

М а ш а. Ҳа, борманг эмиш... Бу лаънати ҳаёт жонга тегди... (*Зал томонга кетади.*)

Чебутикин (*унинг ёнига бориб*). Йўғ-а!

Солений (*залга ўтиб*). Ту, ту, ту...

Тузенбах. Бас, Василий Васильич. Бас!

Солений. Ту, ту, ту...

Кулигин (*хурсанд*). Сизнинг саломатлигингиз учун, полковник! Мен педагогман, бу ерда ёт эмасман, Машанинг эри бўламан... У жуда яхши хотин, жуда очиқ хотин.

В е р ш и н и н. Мен мана шу қора ароқни ичаман... (*Ичади.*) Сизнинг саломатлигингиз учун! (*Ольгага.*) Менга сизларники жуда ёқиб қолди!..

Меҳмонхонада фақат Ирина билан Тузенбах қолади.

И р и н а. Машанинг бугун кайфи йўқ. У, ўн саккиз-ёшида эрга тегди, ўша вақтда эри унга энг ақлли одам бўлиб кўринган эди. Ҳозир эса ундай эмас. У жуда яхши одам-у, лекин унча ақлли эмас.

Ольга (*чидамсизлик билан*). Андрей, кела қолсангчи, ахир!

Андрей (*сахна орқасидан*). Ҳозир. (*Киради ва стол олдига боради.*)

Тузенбах. Нималарни ўйлаяпсиз?

Ирина. Ўзим. Мен мана шу Соленийингизни ёқтирмайман, ундан кўрқаман. У доим бемаза гапларни гапирди...

Тузенбах. У ғалати одам. Унга ҳам раҳмим келади, ҳам жаҳлим чиқади, лекин кўпроқ раҳмим келади. Менимча, у уятчан... Агар биз икковимиз ёлғиз қолсак у жуда ақлли, хушмуомала бўлади, аммо одамлар орасига кирдими, ундан кўпол, ундан жанжалкаш одам йўқ. Шошманг, ҳаммалари столга ўтириб олишин. Ёнингизда туришга рухсат этинг. Нималарни ўйлаяпсиз?

Пауза.

Сиз йигирмага кирдингиз, мен ҳали ўттизга кирганим йўқ. Бизнинг олдимизда узун умр бор, сизга бўлган муҳаббатим тўла не-не кунлар бор ҳали...

Ирина. Николай Львович, сиз менга муҳаббат тўғрисида гапирманг.

Тузенбах (*қулоқ солмай*). Мен яшаш, кураш, ишлашга ниҳоятда ташнаман, кўнглимдаги мана шу ташналик, сизга бўлган муҳаббатим билан қоришиб кетди, Ирина, сиз бўлсангиз, ўчакишгандай, ниҳоятда гўзалсиз, ҳаёт ҳам менга мана шундай гўзал бўлиб кўринмоқда! Нималарни ўйлаяпсиз?

Ирина. Сиз, ҳаёт гўзал, деб айтяпсиз. Лекин, бу бир хаёлгина бўлмасин тагин! Мана бизнинг, уч опа-сингилнинг ҳаёти гўзал бўлганича йўқ ҳали, ҳаёт бизни бир бегона ўтдай босиб кетди... Кўз ёшларим дарё-дарё. Қимга керак... (*Дарров юзини артади, жилмаяди.*) Ишлаш керак, ишлаш. Меҳнатнинг нималигини билмаганимиздан қайғурамыз, ҳаётга ноумид қараймиз. Биз меҳнатдан ҳазар қилган оилада туғилганмиз...

Наталья Ивановна киради; унинг устида пушти кўйлак, белида яшил камар.

Наташа. Нонуштага ўтиришибди... Кеч қолибман... (*Кўз қири билан ойнага қарайди, тузанади.*) Социм силлиқ таралганга ўхшайди... (*Иринага кўзи тушиб.*) Жоним Ирина Сергеевна, сизни табриклайман!

(Уни қаттиқ ва узоқ ўпади.) Уҳ-ҳў, меҳмонлар кўп-ку, мен жуда уяламан... Эсонмисиз, барон!

Ольга (меҳмонхонага кириб). Мана, Наталья Ивановна ҳам келиб қолди. Эсонмисиз, азизим!

Ўпишади.

Наташа. Именинангиз билан қутлайман. Роса одамлар кўп экан-ку, жуда уяляпман...

Ольга. У нимаси, ҳаммалари ўзимизнинг одамлар. (Пичирлаб, қўрқув билан.) Яшил камар тақиб келдингизми! Жоним, бу яхши эмас.

Наташа. Нима, ирими борми?

Ольга. Йўқ, сира ярашмабди... жуда ғалати бўлиб турибди...

Наташа (йиғламсираб). Шунақами? Ахир бу яшил эмас-ку, оч кўк-ку. (Ольганинг орқасидан залга чиқади.)

Залдагилар вонуштага ўтиришади; меҳмонхона бўш қолади.

Кулигин. Сенга, Ирина, яхши куёв тилайман. Эрга тегадиган вақтинг ҳам келди.

Чебутикин. Наталья Ивановна, сизга ҳам куёвча ато қилишини тилайман.

Кулигин. Наталья Ивановнанинг куёвчаси бор.

Маша (вилка билан тарелкани уриб). Бир рюмка вино ичаман. Эҳ, дунёйи қўтир, яхшиликка йўлиқтир! Нима бўлса бўлди.

Кулигин. Сен ўзингни яхши тутмаяпсан, ҳулқингга минус уч.

Вершинин. Наливка жуда ширин экан. Нима солинган бунга?

Солей. Суварак.

Ирина (йиғламсираган овоз билан). Фу! Фу! Одамнинг кўнгли айнийди!...

Ольга. Кечқурунги овқатга қоврилган курка билан олма солинган пирог бўлади. Худога шукур, бугун кунни бўйи уйдаман, кечқурун ҳам уйда бўламан... жаноблар, кечқурун келинлар.

Вершинин. Кечқурун менга ҳам келишга рухсат беринг!

Ирина. Марҳамат.

Наташа. Буларникида ҳамма нарса бемалол.

Чебутикин. Табиат бизни дунёга фақат муҳаббат учун яратган. (Кулади.)

А н д р е й (зарда билан). Бас, жаноблар! Жонларингизга тегмадимми?

Ф е д о т и к билан Р о д э катта саватда гул кўтариб киришади.

Ф е д о т и к. Эҳа, нонушта қилишяпти-ку.

Р о д э (қаттиқ, дудуқланиб). Нонушта қилишяпти? Ҳа, нонушта қилишяпти...

Ф е д о т и к. Бир оз сабр қил! (Суратга олади.) Бир, яна бир оз тур... (Яна суратга олади.) Икки! Энди бўлди! Саватни олиб залга киришади, уларни шовқин-сурон билан қарши оладилар.

Р о д э (қаттиқ). Табриклайман, ниятингизга етинг! Бугун ҳаво жуда яхши, жозибали. Бугун эрталабдан бери гимназистлар билан сайр-томоша қилдик. Ўзим, гимназияда гимнастикадан дарс бераман...

Ф е д о т и к. Энди қимирласангиз майли. Ирина Сергеевна, майли! (Суратга олиб.) Бугун жуда очилиб кетибсиз. (Чўнтагидан биз-бизак чиқаради.) Мана сизга биз-бизак... овози жуда ғалати...

И р и н а. Бирам яхшики!

М а ш а. Денгиз бўйи, ям-яшил чинор, олтин занжир чинор тагида... Олтин занжир чинор тагида... (Ишғламсираб.) Буни нега айтяпман ўзи? Эрталабдан бери шу жумла тилимдан нари кетмайди...

Қ у л и г и н. Стол атрофида ўн уч киши эканмиз!

Р о д э (қаттиқ). Жаноблар, наҳотки бидъатга ишонсанглар?

Кулги.

Қ у л и г и н. Стол атрофида ўн уч киши бўлдими, демак, орамизда ошиқлар бор экан. Ўша ошиқ яна сиз бўлманг, Иван Романович, сиздан яхшилик кутиб бўлмайди...

Кулишади.

Ч е б у т и к и н. Мен эски гуноҳкорман, бироқ Наталья Ивановнанинг нега қизарганини мутлақо тушунолмаяман.

Қаттиқ кулги; Н а т а ш а залдан югуриб меҳмонхонага чиқади, орқасидан А н д р е й чиқади.

А н д р е й. Бас, эътибор берманг! Шошманг... тўхтаг, сиздан сўрайман...

Н а т а ш а. Мен уялиб кетяпман. . . Менга нима бўлди, ўзим ҳам билмайман, улар мени маскара қилишади энди. У ердан қочиб чиққаним яхши бўлмади, лекин иложим йўқ эди. . . иложим. . . (Юзини қўллари билан беркитади.)

А н д р е й. Жоним, ўтинаман, ялинаман, ташвишланманг. Ишонинг, улар ҳазиллашишяпти, оқ кўнгиллик билан ҳазиллашишяпти. Қимматлигим, азизим, уларнинг ҳаммаси яхши, оқ кўнгил одамлар, мени ҳам, сизни ҳам севишади. Юринг бу ёққа, дераза ёнига, бу ерда бизни ҳеч ким кўрмайди. . . (Атрофга аланглайди.)

Н а т а ш а. Мен бундай одамлар ичида бўлиб одатланган эмасман! . .

А н д р е й. О, ёшлик, ажойиб, гўзал ёшлик! Қимматлигим, азизим, жоним, у қадар ташвиш тортманг! . . Менга ишонинг, ишонинг. . . Мен шу қадар ҳузур қиляпманки, кўнглим муҳаббат, қувонч билан тўла. . . О, бизни кўришмайди! . . Кўришмайди! Нега, нега сизни яхши кўриб қолдим мен, қачон севиб қолдим, о, мутлақо билмайман. Қимматлигим, жоним, азизим, менга хотин бўлинг! Мен сизни севаман, севаман. . . ҳаммадан кўра кўпроқ севаман. . .

Ўпишадилар.

И к и т а о ф и ц е р кириб келади, ўпишаётганларни кўриб ҳайрон бўлиб тўхтаб қолишади.

П а р д а.

И Қ Қ И Н Ч И П А Р Д А

Биринчи пардадаги декорация.

Кеч соат саккиз. Саҳна орқасида, кўчада чалинаётган гармоннинг овози аранг эшитилмоқда. Қоронғи. Эгнига капот кийган Н а т а л ь я И в а н о в н а қўлида шам билан чиқади; у бориб, Андрейнинг хонасига кирадиган эшик олдида тўхтайди.

Н а т а ш а. Андрюша, нима қиляпсан? Китоб ўқияпсанми? Ҳеч, ўзим, шундай. . . (Бориб бошқа эшикни очади-да ичкарига мўралаб, яна ёпиб қўяди.) Шам йўқми. . .

А н д р е й (қўлида китоб билан чиқади.) Нима қиляпсан, Наташа?

Н а т а ш а. Шам ёниқ қолмаганмикан, деб қараяпман. . . Ҳозир масленица, оқсочларнинг мияси айниб қолган, кўз-қулоқ бўлиб турмасак яна бирор бало бўлмасин. Кеча ярим кечада емакхонадан ўтиб келаётсам, у ерда

шам ёниб турибди. Шунча суриштирдим-у, ким ёқиб қўйганлигини билолмадим. (*Шамни қўяди.*) Соат неча бўлди?

А н д р е й (*соатга қараб*). Саккиздан чорак ўтибди.

Н а т а ш а. Ольга билан Иринадан ҳалигача дарак йўқ. Келишмади. Зўр бериб ишлапти, шўрликлар. Ольга педагогика кенгашида, Ирина телеграфда. . . (*Хўрсинади.*) Бугун эрталаб синглинга: «Ўзингни эҳтиёт қил, Ирина, жоним» дедим. Қулоқ солмайди. Саккиздан чорак ўтди дедингми? Қўрқаман, Бобигимизнинг мазаси йўқ. Нега у бу қадар музлаб кетди? Кеча иссиғи жуда баланд эди, бугун эса муз-муз. . . Бирам қўрқяпманки! . .

А н д р е й. Ҳеч нарса қилмайди, Наташа. Бола соппа-соғ.

Н а т а ш а. Ҳар ҳолда пархезда тутсак чакки бўлмас эди. Қўрқаман. Бугун соат ўнда масхарабозлар келармиш, келишмаса яхши бўларди, Андрюша.

А н д р е й. Нима дейишимни ҳам билмайман. Ахир уларни чақириб қўйганмиз-ку.

Н а т а ш а. Бугун эрталаб болажоним уйғониб, менга қараб жилмайди; демак мени таниди. «Бобик, салом! Салом жоним!» десам ҳадеб кулади. Болалар тушунади, жуда яхши тушунишади. Хўп бўлмаса, Андрюша, ўзим айтиб қўяман, масхарабозларни қабул қилишмасин.

А н д р е й (*иккиланиб*). Сингилларим нима деркин. Бу ерда улар хўжайин.

Н а т а ш а. Улар ҳам шундай қилишсин, мен уларга айтаман. Улар жуда яхши. . . (*Кетаётиб.*) Кечки овқатга қатиқ тайинладим. Доктор сени фақат қатиқ ичсин дейди. Бўлмаса озмас экансан. (*Тўхтаб.*) Бобик муз-муз. У ўз хонасида музлаб қолмасайди, деб қўрқаман. Кунлар исиб кетгунча уни бошқа уйга олиб чиқсак бўларди. Масалан, Иринанинг уйи бола учун жуда боп, зах эмас, куни бўйи қуёш тушиб туради. Унга айтиш керак, ҳозирча Ольга билан бир уйда туриши ҳам мумкин. . . Барибир кундузи уйда бўлмайди, фақат ётади.

Пауза.

Андрюшанчик, нега индамайсан?

А н д р е й. Шундай, уйланиб қолдим. . . Нима ҳам дейман. . .

Н а т а ш а. Айтганча. . . Мен сенга бир нарса айтмоқчи эдим. . . ҳа, айтганча, идорадан Ферапонт келувди, сени сўраяпти.

А н д р е й (эснаб). Чақир уни.

Н а т а ш а чиқиб кетади; Андрей, Наташа унутиб қолдирган шамга энгашиб китоб ўқийди. Ф е р а п о н т киради; у эски жулдур пальто-сининг ёқасини кўтариб, қулоқларини танғиб олган.

Салом, азизим. Нима дейсан?

Ф е р а п о н т. Раис китоб билан аллақандай қоғозлар юборди. Мана. . . (Китоб билан пакет беради.)

А н д р е й. Раҳмат. Яхши. Нега бу қадар кеч келдинг? Тўққиз бўлай деб қолди-ку.

Ф е р а п о н т. Нима?

А н д р е й (қаттиқ). Мен, нега кеч келдинг, тўққиз бўлиб қолди-ку, деяпман.

Ф е р а п о н т. Худди шундай. Мен сизларникига келганимда ҳали ёруғ эди, киргизишмади-да. Барин банд, дейишди. Банд бўлса банддир, менинг ошиқадиган жойим йўқ, дедим. (Андрей бир нимани сўради, деб ўйлаб.) Нима?

А н д р е й. Ҳеч. (Китобни кўздан кечираркан.) Эртага жума, иш йўқ, лекин мен барибир бораман. . . бир оз ишлайман. Уйда зерикаман. . .

Пауза.

Бобожон, нега ҳаёт ўзгарувчан, нега бизни алдайди! Бугун зерикканимдан, нима қилишимни билмай, қўлимга манави китобни олдим — университетда эшитилган эски лекциялар, кулгим қистайди. . . Ё худо! Мен земство идорасининг секретари, Протопопов раислик қилаётган идоранинг секретари, мен секретарь, бу ерда умид қилишим мумкин бўлган энг юқори вазифа, земство идорасига аъзо бўлиш, холос! Мен бу ердаги земство идорасининг аъзоси бўлишим керакмиди, ахир ҳар кеча тушида Москва университетининг профессори бўлиб ишлаётган, рус элининг фахри бўлган машҳур олим-а!

Ф е р а п о н т. Қайдам. . . Қулоғим яхши эшитмайди. . .

А н д р е й. Агар яхши эшитадиган бўлганимда, эҳтимол сен билан гаплашиб ўтирмас эдим. Мен ким билан бўлса ҳам гаплашишим керак, хотиним эса гапимга тушунмайди, сингилларимдан нима учундир кўрқаман. . . қовоқхоналарни ёқтирмайман, бироқ ҳозир Москвадаги Тестов ёки Большая Московская ресторанида жон деб ўтирган бўлар эдим, азизим.

Ф е р а п о н т. Идорада бир пудратчи ҳикоя қилиб берди: Москвада бир тўда савдогар қуймоқхўрлик қилиб-

ди, шулардан бири, қирқта қуймоқ еган экан, ўлиб қолибди. Қирқта еганми, элликта еганми, буниси ёдимда йўқ.

А н д р е й. Москвадаги ресторанлардан бирининг кенг залида ўтирасан, ҳеч кимни танимайсан, сени ҳам ҳеч ким танимайди, шунга қарамай, ўзингни бегона сезмайсан. Бу ерда эса ҳаммани танийсан, сени ҳам ҳамма танийди, бироқ ётсан, ёт... Ёт, ғариб.

Ф е р а п о н т. Нима?

Пауза.

Ўша пудратчи айтди, балки ёлғондир, бутун Москванинг у бошидан-бу бошига арқон тортиб ташланганмиш.

А н д р е й. Нима учун?

Ф е р а п о н т. Билмасам. Пудратчи айтди-ку.

А н д р е й. Беҳуда гап. (Китоб ўқийди.) Сен Москвада ҳеч бўлганмисан?

Ф е р а п о н т (паузадан сўнг). Бўлган эмасман. Худо насиб қилмади.

Пауза.

Кетаверайми?

А н д р е й. Майли, бор. Хайр.

Ф е р а п о н т кетади.

Хайр. (Ўқиб.) Эртага эрталаб келиб қоғозларни олиб кетасан... Кета бер...

Пауза.

Кетди.

Қўнғироқ чалинади.

Ҳа, шунақа ишлар... (Керишади, кейин шошмай ўз хонасига кириб кетади.)

Саҳна орқасида, болани тебратиб, энага алла айтади. М а ш а билан В е р ш и н и н кирди. Уларнинг суҳбатлари орасида оқ соч хотин чироқ ва шамларни ёқиб қўяди.

М а ш а. Билмадим.

Пауза.

Билмадим. Албатта, одатнинг ҳам катта аҳамияти бор. Масалан, отамизнинг вафотидан сўнг, деншикларимиз йўқлигига анчагача кўниколмай юрдик. Буни фақат одатгина эмас, дилимдаги адолат ҳам айтиб турибди. Балки бошқа жойларда бундай эмасдир, аммо бизнинг шаҳримизда энг тартибли, энг ҳимматли, энг одобли кишилар — ҳарбийлар.

Вершинин. Мен чанқадим. Чой бўлса ичардим.

Маша (соатига қараб). Ҳозир олиб киришади. Мени ўн саккиз ёшимда эрга беришди, мен ўз эримдан ҳайиқардим, чунки у ўқитувчи эди, мен у вақтда эндигина курсни битирган эдим. У менга ўша вақтда ниҳоятда катта олим, ақлли, сифо кўринган эди. Ҳозир эса, афсуски, унақа эмас.

Вершинин. Шундай... Ҳа.

Маша. Мен эрим тўғрисида гапирмайман, мен энди унга кўникиб қолдим, лекин, умуман оддий фуқаро орасида қўпол, совуқ, беодоб одамлар - кўп. Қўполлик мени ташвишлантиради, ҳақорат қилади, бирорта дағал, тўнг, қўпол одамни кўриб қолсам ниҳоятда азобланаман. Агар, эримнинг ўртоқлари, ўқитувчилар орасига кириб қолгудек бўлсам, умрим азобда ўтади.

Вершинин. Шундайку-я... аммо менимча, оддий фуқаро ҳам, ҳарбий киши ҳам барибир, ҳаммаси ҳам яхши, айниқса мана шу шаҳарда. Барибир! Агар бу ерлик интеллигентнинг, фуқаронинг ёки ҳарбий кишининг сўзига қулоқ солинса, у ё хотинидан, ё уйдан, ё мулкидан, ёки отларидан азият тортигани маълум бўлади... юксак хаёлларга берилиш рус кишисининг олижаноб фазилати, аммо айтинг-чи, нима учун у ҳаётда шу юксакликка кўтарила олмайди! Нима учун?

Маша. Нима учун?

Вершинин. Нима учун у болаларидан азият тортади, хотинидан азият тортади? Нима учун хотини билан болалари унинг ўзидан азият тортишади?

Маша. Бугун сизнинг унчалик кайфингиз йўқроқ.

Вершинин. Эҳтимол. Мен бугун овқатланмадим, эрталабдан бери ҳеч нарса еганим йўқ. Қизим бир оз нотоб, агар қизларим бетоб бўлгудек бўлса ниҳоятда ташвиш тортаман, онасининг нобоплигидан виждоним азобланади. О, агар сиз уни бугун кўрсангиз эди! Нақадар разиллик. Биз эрталаб соат еттиданоқ ади-бади айтиша бошладик, соат тўққизда эшикни қарсиллатиб ёпиб чиқиб кетдим.

Пауза.

Мен буларни ҳеч қачон гапирмас эдим, қизиқ, фақат сизга зорланаман холос. (Қўлини ўпади.) Мендан хафа бўлманг. Сиздан бошқа менинг ҳеч кимим йўқ, ҳеч кимим...

Пауза.

М а ш а. Печка жуда гувиллаяпти. Отам ўлмасидан сал бурун мўри худди шундай гувиллаган эди.

В е р ш и н и н. Хурофотга ишонасизми?

М а ш а. Ҳа.

В е р ш и н и н. Жуда қизиқ-ку. (*Кўлини ўпади.*) Сиз зебо, гўзал жувонсиз. Зебо, гўзал! Бу ер қоронғи-ю, лекин мен кўзларингизнинг ёниб турган нурларини кўриб турибман.

М а ш а (*бошқа стулга ўтиб ўтиради*). Бу ер ёруғроқ. . .

В е р ш и н и н. Мен севаман, севаман, севаман. . . Тушларимга кирадиган кўзларингиз, нозик ҳаракатларингизни севаман. . . Ажойиб, зебо жувон!

М а ш а (*оҳиста кулиб*). Сиздан бу сўзларни эшитиб ваҳимага тушсам ҳам, аммо негадир куламан. Утинаман, бошқа гапирманг. . . (*Шипшиб.*) Хоҳласангиз гапиравринг, менга барибир. . . (*Кўллари билан юзини тўсади.*) Менга барибир. Бу ёққа келишяпти, бошқа нарса ҳақида гапиринг. . .

И р и н а билан Т у з е н б а х зал томондан киришади.

Т у з е н б а х. Менинг фамилиям уч қават. Мени барон Тузенбах-Кроне-Альтшауер дейдилар, лекин мен русман, худди сизга ўхшаб православман. Менда немисликдан жуда оз қолган, у ҳам бўлса, сизнинг жонингизга теккан қайсарлигим, сабр-тоқатим. Мен сизни ҳар кун кузатиб қўяман.

И р и н а. Бирам чарчадимки!

Т у з е н б а х. Ҳар кун телеграфга келиб, сизни уингизга кузатиб қўяман, то сиз ҳайдаб юбормагунингизча шу тахлит ўн йил, йигирма йил кузатаман. . . (*Маша билан Вершининни кўриб хурсанд.*) Сизлармисизлар? Салом!

И р и н а. Мана, ниҳоят, уйга келдим. (*Машага.*) Ҳозир бир хотин телеграфга келиб, бугун ўғли ўлиб қолганлиги тўғрисида Саратовдаги инисига телеграмма бермоқчи бўлди, лекин адресини сира эслолмаса-я. Адрессиз, қуруқдан-қуруқ «Саратовга» деб жўнатаверди. Йиғлайди. Мен бекордан-бекорга, унга ўшқириб бердим. «Менинг ҳеч вақтим йўқ» дедим. Жуда аҳмоқлик қилдим. Бугун масхарабозлар келадими?

М а ш а. Ҳа.

И р и н а (*креслога ўтиради*). Дам олиш керак. Чарчадим.

Тузенабах (*кулимсираб*). Сиз ишдан қайтганингизда худди жуда ёш, ғамгин, ғариб кўринасиз...

Пауза.

Ирина. Чарчадим. Йўқ, мен телеграфни ёмон кўраман, ёмон кўраман.

Маша. Сен озиб қолдинг... (*Хуштак чалиб*.) Лекин ёшардинг, юзингдан ўғил болага ўхшаб қолдинг!

Тузенабах. Бу соч ўрилишидан.

Ирина. Бошқа иш қидириш керак, бу иш менга тўғри келмади. Мен жуда-жуда хоҳлаган, орзу қилган нарсаларим бунда мутлақо йўқ. Завқсиз, шавқсиз меҳнат...

Полни кимдир тақиллатади.

Доктор тақиллатаяпти. (*Тузенабахга*.) Азизим, тақиллатиб қўйинг. Мен... Чарчадим.

Тузенабах полни тақиллатади.

Ҳозир келади. Бирор чора кўриш керак. Кеча доктор билан бизнинг Андрей клубга боришибди, тагин бой беришибди.

Маша (*бепарво*). Энди нима қилдик!

Ирина. Бундан икки ҳафта бурун ютқазди, декабрда ютқазди. Тезроқ ҳаммасини бой берса бўларди, балки бу шаҳардан эртaroқ кетардик. Ё раббий, ҳар кун Москва тушимга киради, жинни бўлиб қолмасам гўрга эди. (*Кулади*.) Биз у ерга июнда кўчиб борамиз, июнгача ҳали... февраль, март, апрель, май бор... Салкам ярим йил!

Маша. Лекин ютқазиб қўйганини Наташа билмай қўя қолсин.

Ирина. Менимча, унга барибир.

Эндигина ўрнидан турган Чебуткин,— у овқатдан сўнг дам олиш учун ётган эди,— залга киради, соқолини тарайди, кейин ўтиради-да, чўнтагидан газета олади.

Маша. Мана келди... У квартира ҳақини тўладими?

Ирина (*кулиб*). Йўқ. Саккиз ойдан бери бир тийин ҳам бергани йўқ. Афтидан унутганга ўхшайди.

Маша (*кулиб*). Унинг гердайиб ўтиришини қаранглар!

Ҳамма кулади. Пауза.

Ирина. Нега индамайсиз, Александр Игнатъич?

Вершинин. Қайдам. Чой ичгим келяпти. Бир стан-
кан чой учун умримнинг ярмини берардим! Эрталабдан
бери туз тотганим йўқ. . .

Чебутикин. Ирина Сергеевна.

Ирина. Нима дейсиз?

Чебутикин. Бу ёққа марҳамат қилинг. Venez isi¹.

Ирина бориб стол ёнига ўтиради.

Мен сизсиз зерикиб қоламан.

Ирина карталарни ёзади.

Вершинин. Нима қилдик. Модомики чой берилмас
экан, келинлар, ҳеч бўлмаса фалсафа сотайлик.

Тузенбах. Бўпти. Қани нима ҳақида?

Вершинин. Нима ҳақида дейсизми? Келинг, маса-
лан, биздан кейин, икки-уч юз йиллардан кейин бўлади-
ган ҳаёт ҳақида ўйлайлик. . .

Тузенбах. Нима бўларди? Биздан кейин ҳаво
шарида учадилар, пиджаклар ўзгаради, балки, олтинчи
сезгини кашф қилиб, уни тараққий қилдиранлар, аммо
ҳаёт ўша-ўша бўлиб қолаверади, шундай оғир, сирларга,
бахт-саодатга тўла ҳаёт боягича тураверади. Минг
йиллардан кейин ҳам инсон: «Эҳ, яшаш нақадар оғир!»
деб зорланади, бунинг устига, худди ҳозиргидек у ўлим-
дан қўрқади, ўлгуси келмайди.

Вершинин (*ўйланиб*). Сизга нима десам экан?
Менимча ер юзидаги ҳамма нарса аста-секин ўзгариши
керак, мана, бизнинг кўз ўнгимизда ўзгармоқда. Икки-уч
юз йилдан кейин, ниҳоят минг йилдан кейин, гап муддат-
да эмас, янги, бахтли ҳаёт келади. Албатта, биз бу ҳаётни
кўрмаймиз, лекин биз ҳозир ана ўшанинг учун яшаймиз,
ишлаймиз, қисқаси азоб чекамиз, ўша ҳаётни биз ярат-
моқдамиз — ҳаётимизнинг туб мақсади ҳам шунда, агар
истасангиз, бу бизнинг бахтимиз.

Маша оҳиста кулади.

Тузенбах. Сизга нима бўлди?

Маша. Билмасам. Бугун эрталабдан бери куни бўйи
куламан.

¹ Бу ёққа келинг!

Вершинин. Мен ҳам сиз тамомлаган ерни тамомлаганман, академияда ўқиган эмасман; кўп ўқийман, бироқ китоб танлашни билмайман, балки, мутлақо керак бўлмаган китобларни ўқирман, лекин ёшим ўтган сайин кўпроқ билгим келади. Менинг сочларим оқармоқда, мен энди қаридим, бироқ мен жуда оз нарса биладман, эҳ, жуда оз! Шунга қарамай, менимча, мен энг муҳим, энг зарур нарсани биладман, жуда яхши биладман. Лекин мен сизга бир нарсани исбот қилмоқчиман, бахт деган нарса йўқ, биз учун бўлиши мумкин эмас, бўлмайди ҳам... Биз фақатгина ишлашимиз керак.

Пауза.

Мен бахт юзини кўрмас эканман, ҳеч бўлмаса, авлодларимнинг авлодлари кўрсин.

Залда Федотик билан Родэ кўринади; улар ўтириб, гитара чақиб оҳиста куйлашади.

Тузенбах. Сизнингча ҳатто бахт тўғрисида хаёл қилиш ҳам керак эмас экан-да! Борди-ю мен бахтли бўлсам-чи?!

Вершинин. Йўқ.

Тузенбах (*қўлларини силтаб куларкан*). Афтидан, биз бир-биримизга тушунмаяпмиз шекилли. Мен сизни нима қилиб ишонтирсам экан?

Маша оҳиста кулади.

Тузенбах (*унга бармоғини яниб*). Кулинг-а! (*Вершининга*.) Икки юз ёки уч юз йилдан кейин эмас, миллион йилдан кейин ҳам ҳаёт, қандай бўлган бўлса, шундайлигича қолади, у ўзгармайди, у ўз хусусий қонунларига мувофиқ абадий қолади, бу қонунлар билан бизнинг ишимиз йўқ, бу қонунларни эса сиз ҳеч қачон билолмайсиз. Учиб келадиган қушлар, масалан, турналар доим учгани-учган, уларнинг мияларида қандай фикр бўлмасин, катта-ми, кичикми, учаверадилар, аммо қаерга, нима учун учаётганларини барибир билмайдилар. Ораларида қандай философлар пайдо бўлмасин, барибир улар учгани-учган; майли истаганча фалсафа сотишсин, фақат учсалар бўлди...

Маша. Ҳар нечук маъноси нима?

Тузенбах. Маъноси... Ана қор ёғяпти. Қандай маъно?

Пауза.

М а ш а. Менимча, одам эътиқодли бўлиши ёки эътиқод қилиши лозим, бўлмаса унинг ҳаёти пуч бўлади, пуч... Дунёда яшаб, турналарнинг нима учун учганини, болаларнинг нима учун туғилганини, кўкда нима учун юлдузлар борлигини билмаслик бўлмаган гап... Еки ўзингни нима учун яшаётганингни бил, бўлмаса сенинг бутун умринг маъносиз, беҳуда бўлиб ўтади.

Пауза.

В е р ш и н и н. Ҳар нечук афсуски, ёшлик ўтиб кетди...

М а ш а. Гоголь айтганидек: бу дунёда яшаш оғир, жаноблар!

Т у з е н б а х. Менинг айтадиган гапим шуки, сизлар билан баҳслашиш қийин, жаноблар. Э, қўйсанглар-чи... Ч е б у т и к и н (*газета ўқиб*). Бальзак Бердичевда никоҳ бўлган экан.

Ирина оҳиста куйлайди.

Бунини ён дафтаримга ёзиб қўяман. (*Езади*.) Бальзак Бердичевда никоҳ бўлган. (*Газета ўқийди*.)

И р и н а (*карталарни ёйиб, ўйчан*). Бальзак Бердичевда никоҳ бўлган.

Т у з е н б а х. Қуръа ташланди. Биласизми, Мария Сергеевна, мен истеъфога чиқмоқчиман.

М а ш а. Эшитган эдим. Лекин мен бундан ҳеч бир яхшилик кўрмайман. Оддий фуқарони ёқтирмайман.

Т у з е н б а х. Барибир... (*Ўрнидан туради*.) Мен чиройли эмасман, мендан қандай қилиб ҳарбий чиқсин? Ҳа, майли, барибир... лекин... ишлайман. Ҳеч бўлмаса, умримда бир кун бўлса ҳам қаттиқ ишлаб, кечқурун уйга чарчаб, ҳориб келгач ўринга кирибоқ ухлаб қолсам қани эди. (*Залга чиқиб кетаётди*.) Ишчилар қотиб ухласа керак, албатта!

Ф е д о т и к (*Иринага*). Ҳозиргина Москва кўчасидаги Пижиков дўконидан сиз учун рангли қаламлар билан мана бу қаламтарошни сотиб олдим...

И р и н а. Сиз мени ҳамон ёш бола деб ўйлайсиз, ахир мен энди катта қиз бўлиб қолдим... (*Қаламлар билан қаламтарошни олади, қувноқ*.) Бирам ажойибки!..

Ф е д о т и к. Ўзимга пичоқ олдим... мана кўринг... бу ҳам тиғи, бу ҳам, мана буниси билан қулоқ кавланади, мана бу қайчиси, буниси билан тирноқ тозаланadi... .

Родэ (қаттиқ). Доктор, неча ёшга кирдингиз?
Чебутиккин. Менми? Уттиз иккига.

Кулги.

Федотник. Мен сизга бошқача фол очиб бераман...
(Карталарни ёяди.)

Самовар олиб кирилади; Анфиса самовар ёнида, бир оздан кейин Наташа киради, у ҳам стол ёнида ивирсийди;
Солений киради, саломлашгач, стол ёнига ўтиради.

Вершинин. Қаттиқ шамол бўляпти!

Маша. Ҳа. Қиш ҳам жонга тегди. Мен ёзнинг қандай-лигини ҳам унутдим.

Ирина. Фол тушяпти, ана Москвага кетарканман.

Федотник. Йўқ. Тушмаяпти. Кўринг, саккизлик иккилик қарғанинг устига тушди. (Кулади.) Демак, Москвага кетолмайсизлар.

Чебутиккин (газета ўқиб). Цицикар. Бу ерда чечак авж олган.

Анфиса (Машанинг ёнига келиб). Маша, чой тайёр, онагинам. (Вершининга.) Марҳамат қилинг, зоти олийлари, кечирасиз, бўтам, исми-шарифингизни унутиб қўйдим...

Маша. Бу ёққа олиб кел, энага. У ёққа бормайман.

Ирина. Энага!

Анфиса. Ҳозир!

Наташа (Соленийга). Гўдак болалар жуда яхши тушунадилар. «Салом, Бобигим. Салом, жоним!» дедим. У менга жуда ғалати қилиб қаради. Сиз ўйлайсизки, мен онаси бўлганим учун шундайдир, деб, йўқ, сира йўқ, ишонинг! Бу жуда ажойиб бола!

Солений. Агар шу бола меники бўлса, товада қовуриб еб қўярдим. (Стаканни олиб меҳмонхонага чиқади ва бир бурчакка бериб ўтиради.)

Наташа (қўллари билан юзини беркитиб). Қўпол, тарбиясиз!

Маша. Кимки ҳозир ёзми, ёки қишлигини сезмаса, ўша бахтли. Агар мен Москвада бўлсам, ҳавога ҳеч ҳам эътибор бермас эдим.

Вершинин. Яқинда бир француз министрнинг тюрьмада ёзган кундалигини ўқидим. Министр Панама учун қамалган экан. У, тюрьма деразасидан кўрган қушлари ҳақида зўр завқ-шавқ билан ёзади, ваҳоланки у

илгари, министрлик чоғида, буларга сира ҳам эътибор бермаган. Ҳозир ҳам, албатта, қутулиб чиққандан кейин, қушларга аввалгидек эътибор билан қарамайди. Сиз ҳам худди шунга ўхшаб, Москвада турганингизда Москванинг ўзига эътибор бермайсиз. Бахтимиз йўқ бизнинг, бўлмайди ҳам, фақат биз уни тилаймиз холос.

Туз е н б а х (*столдан қутини олиб*). Конфетлар қани?

И р и н а. Солений еб қўйди.

Туз е н б а х. Ҳаммасини-я?

А н ф и с а (*чай бераётиб*). Сизга хат бор, бўтам.

В е р ш и н и н. Менга-я? (*Хатни олади.*) Қизимдан. (*Ўқийди.*) Ҳа, албатта... Кечирасиз, Мария Сергеевна, секингина чиқиб кетаман. Чой ичмайман. (*Ҳаяжон билан ўрнидан туради.*) Доим шу аҳвол...

М а ш а. Нима қипти? Сир эмасми?

В е р ш и н и н (*секин*). Хотиним яна заҳар ичибди. Бориш керак. Мен секин чиқиб кетаман. Нақадар кўнгилсиз воқиа. (*Машанинг қўлини ўпади.*) Жоним, гўзал, малоҳатли хотин... Мен бу томондан секингина чиқиб кетаман... (*Кетади.*)

А н ф и с а. У қаёққа кетяпти? Мен унга чай бермоқчи эдим... Уни қаранг-у...

М а ш а (*жаҳл билан*). Бас! Сендан қутуладиган кун борми ўзи... (*Қўлида чашка билан стол ёнига келади.*) Жонга тегдинг, кампир.

А н ф и с а. Нега хафа бўласан? Жоним!

Андрейнинг «Анфиса!» деган торуши эшитилади.

А н ф и с а (*мазақ қилиб*). Анфиса! Утириб олиб... (*Чиқади.*)

М а ш а (*залдаги стол ёнида, жаҳл билан*). Менга жой берсанглар-чи ахир! (*Стол устидаги картани қориштириб юборади.*) Карта ўйнаб ўтиришибди-я. Чой ичинглар!

И р и н а. Сен, Маша, мунча заҳарсан.

М а ш а. Мен заҳар бўлсам, мен билан гаплашманглар. Мен билан ишларинг бўлмасин!

Ч е б у т и к и н (*кулиб*). Ишларинг бўлмасин у билан, ўз ҳолига қўйинглар...

М а ш а. Ёшнингиз олтмишга бориб қолса ҳам қилиқларингиз ёш болага ўхшайди.

Н а т а ш а (*хўрсиниб*). Азизим, Маша, бунчалик қўпол сўзларнинг нима кераги бор? Сенга очигини айтсам, агар шу хил қўпол сўзларинг бўлмаса, бу ҳуснинг билан

киборлар жамиятининг гули бўлардинг. Je vous prie rap-
donnez moi, Marie, mais vous avez des manieres un peu
grossieres¹.

Тузенбах (*ўзини кулгидан тийиб*). Бу ёққа бе-
ринг... бу ёққа беринг... У ерда коньяк бор шекилли...

Наташа. Il paraît, que mon Bobik déjà ne dort pas².
Уйғониб қолди. Бугун унинг тоби йўқроқ. Олдига борай,
кечирасизлар... (*Кетади.*)

Ирина. Александр Игнатъич қаёққа кетиб қолди?

Маша. Уйига. Унинг хотинига яна бир бало бўлганга
ўхшайди.

Тузенбах (*кулади, графинчада коньяк билан. Соле-
нийнинг ёнига келади*). Сиз доим ўзингиз ёлғиз ўтирасиз,
ниманидир ўйлайсиз, нимани ўйлайсиз билиб бўлмайди.
Келинг ярашайлик. Келинг коньяк ичамиз.

Ичишади.

Бугун туни билан пианино чалиб чиқаман шекилли, қаер-
даги бўлмаган нарсаларни... Нима ҳам деймиз!

Солений. Нега ярашарканмиз? Сиз билан уришган-
ним йўқ-ку.

Тузенбах. Сиз доим кишида шунақа ҳис уйғотасиз,
худди орамиздан бир нарса ўтганга ўхшайди. Тўғриси
айтиш керак, ғалати феълингиз бор.

Солений (*декламация қилиб*). Менинг феълим
ғалат, феъли ғалат бўлмаган инсон борми! Хафа бўлма,
Алеко!

Тузенбах. Бунга Алеконинг нима даҳли бор...

Пауза.

Солений. Агар бирор одам билан ёлғиз бўлсам,
унда одамга ўхшайман, аммо жамият орасига кириб қол-
гудек бўлсам, мунгли, уятчанг бўламан... Ҳар хил беҳу-
да гаплар гапирман. Лекин кўпларга қараганда номус-
ли, оқ кўнгилман. Буни исбот қилишим ҳам мумкин.

Тузенбах. Мен кўп вақт сиздан хафа бўламан,
одамлар орасида доим мен билан ўчакишганингиз
ўчакишган, шунга қарамай, сизни негадир яхши кўраман.
Нима бўлса бўлар, бугун роса ичаман. Ичамиз!

¹ Мени кечирасиз, Мария, қилиқларингиз жуда қўпол.

² Менинг Бобигим уйғониб қолди шекилли.

Соленый Ичамиз!

Ичишади.

Менинг кўнглимда, барон, сизга қарши ҳеч қандай кудурат йўқ. Лекин менинг характерим Лермонтовникига ўхшайди. (*Секин.*) Мен ҳатто бир оз Лермонтовга ўхшармишман. . . Шундай дейишади. . . (*Чўнтагидан атир шиша олиб қўлларига қуюди.*)

Тузенбах. Истеъфога чиқаман. Вассалом! Беш йил роса ўйладим, ниҳоят қарорга келдим. Ишлайман.

Соленый (*декламация қилиб*). Аччиғланма, Алеко. . . унут, унут ўз хаёлларингни. . .

Улар гаплашаётганларида, қўлида китоб билан, оҳиста Андрей чиқади-да шам ёнига ўтиради.

Тузенбах. Ишлайман.

Чебутикин (*Ирина билан меҳмонхонага кира туриб*). Зиёфат ҳам ҳақиқий кавказча бўлди: пиёз солинган шўрва, қовурма ўрнига — чехартма, гўштан.

Соленый. Черемша мутлақо гўшт эмас, ўзимизнинг пиёзга ўхшаган ўт.

Чебутикин. Йўқ, фариштам. Чехартма — пиёз эмас, кўй гўшtidан қилинган қовурма.

Соленый. Шуни бир билингки, черемша — пиёз.

Чебутикин. Шуни сиз бир билингки, чехартма — кўй гўшти.

Соленый. Шуни бир билингки, черемша — пиёз.

Чебутикин. Сиз билан тортишиб ўтираманми. Сиз умрингизда Кавказда бўлган эмассиз, чехартма ҳам еган эмассиз.

Соленый. Еган эмасман, чунки ўлгундек жиним суймайди. Черемшадан худди саримсоқ пиёзнинг ҳиди келади.

Андрей (*ялингансимон*). Бас, жаноблар! Утинаман!

Тузенбах. Масхарабозлар қачон келишади?

Ирина. Тўққизга келишмоқчи эди, ҳозир келиб қолишар, бўлмаса.

Тузенбах (*Андрейни қучоқлаб*). Ах вы сени, мои сени, сени новые мои. . .

Андрей (*ўйнаб, куйлайди*). Сени новые, кленовые. . .

Чебутикин (*ўйнаб*). Решетчатые.

Кулги.

Туз е н б а х (*Андрейни ўпиб*). Бўлар иш бўлди, келинг ичамиз, Андрюша, келинг, бундан кейин «сен»лашиш учун ичамиз. Мен ҳам, Андрюша, сен билан Москвага, университетга кетаман.

С о л е н и й. Қайсинисига? Москвада иккита университет бор-ку.

А н д р е й. Москвада битта университет бор.

С о л е н и й. Шуни билингки — иккита.

А н д р е й. Менга деса учта бўлсин. Яна яхши.

С о л е н и й. Москвада иккита университет бор!

Норозилик, шивир-шивир.

Москвада иккита университет бор: бири эски, бири янги. Агар эшитишни хоҳламасангиз, сўзларим ғашингизга тегаётган бўлса, гапирмайман қўяман. Ҳатто бошқа хонага чиқиб кетишим ҳам мумкин... (*Эшиклардан бирига кириб кетади.*)

Туз е н б а х. Яшанг, яшанг! (*Кулади.*) Жаноблар, бошладик, мен чаламан! Жуда ғалати-да бу Солений... (*Пианинонинг ёнига ўтириб вальс чалади.*)

М а ш а (*ўзи ёлғиз ўйнайди*). Барон маст, барон маст, барон маст!

Н а т а ш а киради.

Н а т а ш а (*Чебутикинга*). Иван Романович! (*Чебутикинга нимадир дейди, кейин секин чиқиб кетади.*)

Чебутикин Тузенбахнинг елкасига туртади ва унга ниманидир шипшийдди.

И р и н а. Нима бўлди?

Ч е б у т и к и н. Энди кетсак ҳам бўлади. Яхши қолинглар.

Туз е н б а х. Хайрли кеча, борайлик энди.

И р и н а. У нимаси... Масхарабозлар нима бўлади?

А н д р е й (*ҳижолат тортиб*). Масхарабозлар келмайди. Биласанми, жоним, Наташа Бобикнинг тоби йўқ деяпти, шунинг учун. Қисқаси, мен билмайман, менга барибир.

И р и н а (*елкасини қисиб*). Бобик касал эмиш!

М а ш а. Эҳ, дунёйи қўтир! Ҳайдагандан кейин, кетиш керак. (*Иринага.*) Бобик касал эмас, Наташанинг ўзи касал... Мана! (*Пешонасига туртиб.*) Мешчанка!

А н д р е й ўнг томондаги хонага — ўз хонасига кириб кетади, Че-
бу т и к и н унинг орқасидан боради, залдагилар хайрлашадилар.

Ф е д о т и к. Аттанг! Мен кечани шу ерда ўтказмоқчи
эдим, агар бола касал бўлса, албатта... Эртага унга
ўйинчоқлар олиб келарман...

Р о д э (қаттиқ). Мен бугун атайлаб овқатдан кейин
ухлаб олувдим, туни билан танца қиламан, деб ўйлов-
дим. Ахир соат энди тўққиз бўлди!

М а ш а. Кўчага чиқайлик, ўша ерда гаплашамиз.
Нима қиладиган бўлсак ҳам ўша ерда ҳал қиламиз.

«Хайр! Яхши қолинглар!» деган товушлар. Тузенбахнинг хо-
лолаб кулгани эшитилади. Х а м м а кетади. А н ф и с а билан о қ с о ч
хотин столини йиғиштиришади, чироқларни ўчиришади. Энаганинг
алласи эшитилади. Пальто ва шляпа кийган А н д р е й билан Че-
бу т и к и н оҳиста чиқадилар.

Ч е б у т и к и н. Мен уйланишга улгуролмадим, нега-
ки умр, чақмоқдай йилт этиб ўтиб кетди, ундан кейин,
сенинг онангни ниҳоятда яхши кўрар эдим, аммо унинг
эри бор эди...

А н д р е й. Уйланиш керак эмас. Керак эмас, чунки
азоб.

Ч е б у т и к и н. Шундайку-я, аммо ёлғизлик ҳам жон-
га тегаети. Сен ҳар қанча фалсафа сотма, ёлғизликдан
ёмони йўқ, жоним... лекин дурустроқ ўйласанг... Албат-
та, менга барибир!

А н д р е й. Юринг тезроқ!

Ч е б у т и к и н. Шошиб нима қилдик? Улгурамиз.

А н д р е й. Хотиним ушлаб қолмасин, деб қўрқаман.

Ч е б у т и к и н. Айтганча-я!

А н д р е й. Бугун мен ўйнамайман; фақат томоша қи-
ламан. Тобим йўқроқ... Нима қилсам экан, Иван Рома-
нич, нафасим қисади?

Ч е б у т и к и н. Сўраб нима қиласан! Эсимда йўқ, жо-
ним. Билмайман.

А н д р е й. Ошхонадан чиқиб кетамиз.

Чиқиб кетишади.

Қўнғироқ жиринглайди, бир оздан кейин яна жиринглайди, овозлар,
кулги эшитилади.

И р и н а (чиқиб). Ким у?

А н ф и с а (шипшиб). Масхарабозлар!

Қўнғироқ жиринглайди.

Ирина. Чиқиб айт, энага, уйда ҳеч ким йўқ де. Хафа бўлишмасин.

Анфиса чиқади. Ирина ўйланиб у ёқдан-бу ёққа юради, Солений киради.

Солений (хайрон). Ҳеч ким йўқ-ку... Қаёққа кетишди ҳаммалари?

Ирина. Уйларига кетишди.

Солений. Қизиқ. Ёлғиз ўзингизмисиз?

Ирина. Ўзим.

Пауза.

Хайр.

Солений. Боя мен одобсизлик, қўполлик қилдим. Лекин сиз бошқаларга ўхшамайсиз, юрагингиз тоза, сиз ҳақиқатнинг нималигини биласиз... Менинг дардимни фақат сиз тушунасиз. Мен севаман, жон-дилим билан севаман...

Ирина. Хайр! Жўнанг!

Солений. Сизсиз яшай олмайман. (Унинг орқасидан бориб.) О, менинг ҳаловатим! (Ифғламсираб.) О, бахтим! Бунақа ажойиб, гўзал, шахло кўзни биронта ҳам бошқа хотинда кўрган эмасман.

Ирина (совуқ). Бас энди, Василий Васильич!

Солений. Мен сизни яхши кўришимни биринчи бор айтишим, мен ҳозир ўзимни ерда эмас, гўё бошқа бир планетада ҳис қиляпман. (Пешонасини ишқаб.) Ҳа, бу гапларим сизга ёқмайди. Зўрлаб яхши кўринолмайсан, албатта... лекин менинг бахтиёр рақибларим бўлмаслиги керак... Бўлмаслиги керак... Барча азиз-авлиёлар ҳақиқа қасам ичаманки, рақибимни ўлдираман... О, гўзалим!

Шам кўтариб Наташа ўтади.

Наташа (аввал бир эшикни очиб қарайди, кейин бошқасини, эрининг хонасига кирадиган эшик ёнидан ўтиб кетади). Андрей шу ерда экан. Майли ўқисин. Кечиринг, Василий Васильич, мен сизнинг шу ердалигингизни билмабман, уй кийимида юрган эдим...

Солений. Менга барибир. Хайр! (Чиқиб кетади.)

Наташа. Сен чарчадинг, жоним, бечора қизгинам! (Иринани ўпади.) Эртaroқ ётсанг бўларди.

Ирина. Бобик ухляптимми?

Наташа. Ухляпти. Лекин безовта бўлиб ухляпти. Айтганча жоним, мен сенга бир нарсани айтмоқчи эдим, ё сен бўлмайсан, ё менинг вақтим бўлмайди... менимча,

ҳозирги болалар хонаси Бобик учун совуқлик қияпти, захроқ, сенинг хонанг бола учун жуда яхши. Жоним, оп-поғим, ҳозирча Олянинг олдига кўчиб ўт!

Ирина (тушунмай). Қаёққа?

Уй олдига қўнғироқли чана келиб тўхтагани эшитилади.

Наташа. Ҳозирча, сен Оля билан бир хонада турасан, сенинг хонангда Бобик туради. У бирам ширин, бирам ширинки, мен унга бугун: «Менинг Бобигим! Асалим!» десам, у менга митти кўзчаларини катта очиб қаради.

Қўнғироқ жиринглайди.

Ольга бўлса керак. Бирам кеч қайтадики!

Оқсоч Наташанинг ёнига келиб, унинг қулоғига пичирлайди.

Протопопов? Вой тентак-эй! Протопопов келиб, мени чанада сайр қилишга чақираётган эмиш. Бу эркаклар жуда ғалати-да...

Қўнғироқ жиринглайди.

Биров келди шекилли, чорак соатгина айланиб келсам-микин... (Оқсочга.) Айт, ҳозир чиқади, де...

Қўнғироқ жиринглайди.

Чақиришяпти... Ольга бўлса керак. (Кетади.)

Оқсоч чопиб чиқиб кетади; Ирина ўйчан ўтиради; Кулигин, Ольга, уларнинг орқасидан Вершинин киради.

Кулигин. Ана холос. Кечқурун зиёфат бўлади, дейишувди-ку.

Вершинин. Қизиқ, мен яқингинада кетган эдим, ярим соат чамаси бурун, масхарабозларни кутишаётган эди...

Ирина. Ҳаммалари кетишди.

Кулигин. Маша ҳам кетдими? Қаёққа кетди у? Нега Протопопов пастда чена билан кутиб турибди? Кимни кутиб турибди?

Ирина. Кўп сўрайверманглар... Чарчадим.

Кулигин. Э, инжиқ.

Ольга. Кенгаш ҳозиргина тугади. Жуда қийналдим. Мудирамиз қасал, ҳозир унинг ўрнига ҳам мен. Бошим, бошим оғрийди, бошим... (Ўтиради.) Кеча Андрей ҳам картада икки юз сўм ютқазибди... Бутун шаҳарда шу ҳақда дув-дув гап...

Кулигин. Ҳа, кенгашда ўтириб мен ҳам чарчадим. (*Ўтиради.*)

Вершинин. Ҳозиргина хотиним мени қўрқитмоқчи бўлиб заҳар ичибди, ўлиб қолишига оз қолди. Яхшики саломат қолди, хурсандман, энди дам оламан... Демак, кетиш керак экан-да? Қани бўлмаса хайрлашишга рухсат этингиз. Федор Ильич, юринг мен билан, бирон ёққа бо-райлик! Мен уйга боролмайман, сира боролмайман... Юринг!

Кулигин. Чарчадим. Бормайман. (*Ўрнидан туради.*) Чарчадим. Хотиним уйга кетдими?

Ирина. Эҳтимол.

Кулигин (*Иринанинг қўлини ўпиб*). Хайр, эртага, индияга кунни билан дам оламан. Саломат бўл! (*Кетаётиб.*) Жуда чой ичгим келяпти. Бу кечани яхши одамлар билан ўтказаман, деб ният қилувдим — O, fallacet homi-pit's'rem!¹... Хитоб тушим келишигида бўлади...

Вершинин. Ёлғиз ўзим борар эканман-да. (*Ҳуштак чалиб, Кулигин билан чиқиб кетади.*)

Ольга. Бошим оғрияпти, бошим... Андрей ютқазибди... Бутун шаҳарда дув-дув гап... Бориб ётаман. (*Кета бошлайди.*) Эртага бўшман... Э, худойим, қандай яхши-я! Эртага бўшман, индинга бўшман. Бошим оғрияпти, бошим... (*Чиқиб кетади.*)

Ирина (*ёлғиз*). Ҳаммалари кетди. Ҳеч ким қолмади.

Кўчадан гармонь овози эшитилади, энага алла айтади.

Наташа (*Энида пўстин, бошида шапка, зал томондан чиқиб келади, орқасида оқсоч*). Ярим соатдан кейин уйда бўламан. Бир оз айланиб келаман. (*Чиқиб кетади.*)

Ирина (*ўзи ёлғиз қолади, зорланиб*). Москвага! Москвага! Москвага!

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА.

Ольга билан Иринанинг хонаси. Унг ва сўл томонда ширма тўсилган, биттадан кроватъ. Вақт тунги соат иккидан ошган. Ташқарида, кўпдан бошланган ёнғиндан дарак бериб, жом чалинмоқда. Уйда ҳали ҳеч ким ётмаган. Диванда, эгнига одатдагидай қора кўйлак кийган Маша ётибди. Ольга билан Анфиса киради.

¹ О, алдамчи инсон умиди!

А н ф и с а. Ҳозир пастда, зина тагида ўтиришибди... Мен уларга: «Юқорига чиқинглар, ҳечқиси йўқ, чиқаверинглар» десам, йиғлашади. «Отамизнинг қаердалигини билмаймиз», дейишади. Худо сақласин, ишқилиб ёниб кетмаган бўлсин» дейишади. Хаёлларига келган гапни қара! Ҳовлида яна бошқа аллаклар... улар ҳам кийимсиз.

О л ь г а (*шкафдан кўйлак олиб*). Мана бу кул рангини ол... мана бунисини ҳам... Кофточкани ҳам... мана бу юбкани ҳам ол, энага... бу қандай бало бўлди, э раббим! Қирсанов кўчаси бутунлай ёниб кетди шекилли... Буни ҳам ол... Буни ҳам... (*Кўйлакларни унинг кўлига ташлайди*.) Вершининлар, бечоралар, қўрқиб кетишибди... Уйлари ҳам ёниб кетишига сал қолди... Шу ерда ётиб қолишсин... уйларига кетказиш керак эмас... Бечора Федотикнинг ҳамма нарсаси ёниб кетган, ҳеч нарсаси қолмабди...

А н ф и с а. Ферапонтни чақирсанг бўларди, Олюшка, бир ўзим олиб тушолмайман...

О л ь г а (*қўнғироқ чалади*). Эшитишмаяпти... (*Эшикка*.) Бу ёққа келинглар, ким бор бу ерда!

Очиқ эшикдан ёнғиндан қизарган дераза кўринади; уй ёнидан ўт ўчириш командаси ўтиб кетгани эшитилади.

Нақадар даҳшат бу! Жонга ҳам тегди!

Ф е р а п о н т киради.

Мана буларни пастга олиб туш... У ерда, зина тагида, Қолотилиннинг қизлари бор... Ушаларга бер. Буни ҳам бер...

Ф е р а п о н т. Хўп. Ун иккинчи йилда Москва ҳам ёнган. Эҳ, худойим! Французлар ҳайрон қолишган эди.

О л ь г а. Бор, бора қол.

Ф е р а п о н т. Хўп. (*Кетади*.)

О л ь г а. Энага, жоним, ҳаммасини бер. Бизга ҳеч нарсаси керак эмас, ҳаммасини бер, энага... Мен чарчадим, аранг оёқ устида турибман... Вершининларни уйларига жўнатиш керак эмас... Қизлари меҳмонхонада ётишар, Александр Игнатъични эса пастга, бароннинг ёнига туширинглар... Фетодик ҳам бароннинг ёнига тушар, бўлмаса бу ерда залда ётар... Доктор аксига олгандай маст, ўлгудек маст, унинг олдига ҳеч кимни киритиб бўлмайди. Вершининнинг хотинини ҳам меҳмонхонага ётқизиш керак.

А н ф и с а (*ҳоргин*). Олюшка, жоним, мени ҳайдама!
Ҳайдама!

О л ь г а. Бўлмағур гапингни қўй, энага. Сени ҳеч ким ҳайдаётгани йўқ.

А н ф и с а (*унинг кўксига бошини қўйиб*). Жоним, оп-поғим, қўлимдан келганича тиришяпман, ишлаяпман... Қўлимдан иш келмай қолгандан кейин, ҳамма: Жўна! — дейди. Қаёққа бораман? Қаёққа? Саксондан ошдим. Саксон иккига бориб қолдим...

О л ь г а. Сен ўтириб тур, энага... Чарчадинг, бечора. (*Ўтқизади.*) Дам ол, азизим. Рангинг оқариб кетибди!

Н а т а ш а киради.

Н а т а ш а. У ерда, ёнғинда зарар кўрганларга тезроқ ёрдам кўрсатиш жамияти тузиш керак, дейишяпти. Нима қилибди? Жуда яхши фикр. Умуман, камбағалларга ёрдам бериш керак, бу бойларнинг бурчи. Бобик билан Софочка бемалол ухлаб ётишибди, ҳеч нарсадан беҳабар ухлаб ётишибди. Қаерга борсанг одамлар бирам кўпки, уй ичи зич тўлди. Ҳозир шаҳарда инфлюэнца, болаларга юқиб қолмасайди, деб кўрқаман.

О л ь г а (*унга қулоқ солмай*). Бу уйдан ёнғин кўринмайди, бу ер тинчроқ...

Н а т а ш а. Ҳа... Сочларим роса тўзиган бўлса керак. (*Ойна олдида.*) Мени тўлишгансан дейишади... Бўлмаган гап! Ҳеч ҳам-да! Маша ухляптими, чарчаган, бечора... (*Анфисага, дағал.*) Менинг олдимда ўтира кўрма! Тур! Жўна бу ердан!

А н ф и с а чиқиб кетади; пауза.

Нега ушлаб турибсан бу кампирни, ҳайронман.

О л ь г а (*шошиб*). Кечир, ўзим ҳам билмайман...

Н а т а ш а. Унинг бу ерда ҳеч кераги йўқ. У қишлоқи, қишлоқда турсин... Бу қанақа тантиқлик! Мен уйда тартиб бўлишини яхши кўраман. Уйда ортиқча одам бўлиши керак эмас. (*Унинг юзини силаб.*) Сен бечора ҳам чарчадинг! Бизнинг мудирамиз чарчади! Софочка катта бўлиб гимназияга киргач, ўшанда мен сендан қўрқадиган бўламан.

О л ь г а. Мен мудира бўлмайман.

Н а т а ш а. Сени сайлашади, Олечка. Бу ҳал этилган.

О л ь г а. Мен рад этаман. Қўлимдан келмайди... Кучим етмайди... (*Сув ичади.*) Сен ҳозир энагага жуда қў-

поллик қилдинг... Кечир, мен бунга чидолмайман... кўзларим тиниб кетди...

Н а т а ш а (*ҳаяжон билан*). Кечир, Оля, кечир... мен сени хафа қилмоқчи эмас эдим.

М а ш а туради-да, ёстиқни олиб, зарда қилиб чиқиб кетади.

О л ь г а. Тушун, жоним... балки биз, ғалати тарбиялангандирмиз, аммо мен буни кўтаролмайман... Бундай муносабат мени эзади, касал бўлиб қоламан... руҳим тушиб кетади!

Н а т а ш а. Кечир, кечир... (*Унади.*)

О л ь г а. Ҳар қандай, ҳатто арзимаган бўлса ҳам, қўполлик, ўринсиз айтилган ҳар бир сўз мени қийнайди, кайфимни бузади.

Н а т а ш а. Мен кўпинча кераксиз гапларни гапириб қўяман, бу тўғри, лекин шуни бир билки, жоним, у қишлоқда турса ҳам бўлаверади.

О л ь г а. У бизникида ўттиз йилдан бери хизмат қилади.

Н а т а ш а. Ахир у ҳозир иш қилолмайди-ку! Е мен тушунмаяпман ёки сен менинг гапимга тушунгинг келмапти. У ишга ярамайди, доим ухлайди, ё ўтиргани-ўтирган.

О л ь г а. Утирса ўтирар.

Н а т а ш а (*таажжуб билан*). Нега ўтирар экан? Ахир у оқсоч-ку. (*Йиғламсираб.*) Мен сенга тушунолмайман, Оля. Менинг болага қарайдиганим бор, эмизадиганим бор, оқсоч ҳам, ошпаз ҳам бор... буларнинг устига бу кампирнинг нима кераги бор?

Саҳна орқасида жом урилади.

О л ь г а. Шу кеча ўн ёш қаридим.

Н а т а ш а. Биз келишиб олишимиз керак, Оля. Сен — гимназиядасан, мен уйда, сенинг ишинг — ўқитиш, менинг ишим — рўзғор. Агар мен хизматкорлар тўғрисида бирор нарса десам, билмасдан гапирмайман... би-либ га-пи-ра-ман... Эртагаёқ изини қуритаман бу ўғри кампирнинг, бу қоқвош кампирнинг... (*оёқларини депсиб*) бу жодугарнинг! Жаҳлимни чиқара кўрманглар! Чиқара кўрманглар! (*Ўзига келиб.*) Чиндан, агар пастга кўчиб тушмансанг, биз ҳамма вақт жанжаллашаверамиз. Бу яхши эмас.

Кулигин. Маша қаерда? Уйга кетсак бўларди. Ен-гин пасайиб қолди, дейишяпти. (*Керишиб.*) Бир квартал-гина ёниб кетибди, шамол бўлгани учун, бошда бутун шаҳар ёнаётгандай туюлган эди. (*Утиради.*) Чарчадим. Олечка, жоним... Мен гоҳо ўйлайман: агар Маша бўлма-ганда, мен сенга уйланардим, Олечка. Сен жуда яхши-сан... Қийналдим. (*Қулоқ солади.*)

Ольга. Нима!

Кулигин. Учакишгандай, доктор ичиб олибди, ўлгу-дек маст. Худди ўчакишгандай! (*Урнидан туради.*) Ана, бу ёққа келяпти шекилли... Эшитяпсизми? Ҳа, шу ёққа келяпти... (*Кулади.*) Уни қаранглар-у... Бекинай. (*Шкаф ёнига бориб, бурчакка бекинади.*) Оббо қароқ-чи-эй.

Ольга. Икки йил ичмовди, мана энди бирдан ичиб олибди... (*Наташа билан хонанинг тўрига кетади.*)

Чебутикин киради; соғ одамдай, довдирамасдан хонадан ўтади, тўхтади, атрофни кўздан кечиради, кейин қўл ювадиган ерга бориб қўлларини юва бошлайди.

Чебутикин (*дағал.*) Ҳаммасини ҳам жин урсин... жин чалсин... мени доктор, ҳар қандай касални ҳам да-волай олади, деб ўйлашади. Мен бўлсам ҳеч балони бил-майман, илгари билганларимнинг ҳам ҳаммасини унут-ганман, ҳеч нарса эсимда йўқ, ҳеч нарса.

Ольга билан Наташа, унга билдирмай, чиқиб кетишади.

Падарига лаънат. Ўтган чоршанба Засипда бир хотин-ни даволаган эдим — ўлиб қолди, унинг ўлимига мен айб-дор. Ҳа... Бундан йигирма беш йил бурун унча-мунча нарсаларни билар эдим, ҳозир эса ҳеч нарса эсимда йўқ. Ҳеч нарса. Балки, мен одам эмасдирман, фақат қўли, оёғи, боши бор бирор маҳлуқдирман: балки, мен дунёда умуман йўқдирман, фақат ўзимни ўзим юрибман, овқат еябман, ухлаяпман деб ҳис қилаётгандирман. (*Йиғлай-ди.*) О, қани энди йўқ бўлсам! (*Йиғидан тўхтади, ғам-гин.*) Ким билади... уч кундан бери клубда Шекспир, Вольтер дейишади... Мен ўқиган эмасман, мутлақо ўқи-ган эмасман, аммо ўзимни ўқиган қилиб кўрсатдим. Бош-қалар ҳам мендақа. Разиллик! Пастлик! Ўтган чоршанба куни мен ўлдириб қўйган хотин ҳам эсимга тушиб кет-

ди... ҳаммаси эсга тушди, юрагим ғашлик, разиликка тўлиб тошди... Шундан кейин, бориб ичвордим...

Ирина, Вершинин ва Тузенбах киради; Тузенбахнинг эғнида янги модали гражданча кийим.

Ирина. Шу ерда ўтира қолайлик. Бу ёққа ҳеч ким кирмайди.

Вершинин. Агар солдатлар бўлмаганда, бутун шаҳар ёниб кетарди. Азаматлар! (*Завқ билан қўлларини ишқайди.*) Баҳоси йўқ халқ! Оббо, азаматлар-эй!

Кулигин (*уларнинг ёнига келиб*). Соат неча бўлди, жаноблар!

Тузенбах. Учдан ошди. Еришиб келяпти.

Ирина. Ҳаммалари залда ўтиришибди, ҳеч ким кетмабди. Ҳатто сизнинг Соленийингиз ҳам... (*Чебутикинга.*) Сиз, доктор, кириб ётсангиз бўларди.

Чебутикин. Ҳечқиси йўқ... Ташаккур. (*Соқолини тарайди.*)

Кулигин (*кулиб*). Алжираб қопсан, Иван Романич! (*Елкасига қоқиб*). Баракалла! In vino veritas¹,— дейишар экан қадимгилар.

Тузенбах. Мендан ҳаммаси ёнғиндан зарар кўрганлар фойдасига концерт уюштиришимни сўраяпти.

Ирина. Хўш, ким билан...

Тузенбах. Истак бўлса, уюштириш мумкин. Менимча, пианинони Мария Сергеевнадан яхши чаладигани йўқ.

Кулигин. Жуда яхши чалади!

Ирина. Эсидан чиқиб қолган. Уч йил... тўрт йилдан бери чалмайди.

Тузенбах. Бу шаҳарда музикани мутлақо ҳеч ким тушунмайди, ҳеч ким, лекин мен, мен тушунаман, сизларни ишонтириб айтаманки, Мария Сергеевна жуда яхши чалади, зўр маҳорат билан чалади.

Кулигин. Тўғри айтасиз, барон. Мен уни, Машани жуда яхши кўраман. Жуда ажойиб хотин.

Тузенбах. Шу қадар зўр маҳорат билан чалсанг-у, бироқ сени ҳеч ким тушунмаганини пайқасанг, жуда, жуда оғир бўлади.

Кулигин (*хўрсинади*). Ҳа... Бироқ унинг концертга иштирок қилиши яхши бўлармикан?

Пауза.

¹ Ҳақиқат винода (*лотин.*).

Жаноблар, мен ахир ҳеч нарсани билмайман. Балки бу яхши бўлар. Иқроор бўлишим керак, бизнинг директор яхши, жуда яхши, ниҳоятда ақлли одам, бироқ унинг қарашлари... Албатта, бу унинг иши эмас, ҳар ҳолда иста санглар, мен у билан гаплашиб кўраман.

Чебутикин чинни соатни олиб, уни синчиклаб кўздан кечира бошлайди.

Вершинин. Ёнғин вақтида жуда ифлос бўлиб кетдим, одам тусим қолмади.

Пауза.

Кеча мен четдан бир хабар эшитиб қолдим, бизнинг бригадамизни олис жойга кўчиришмоқчи эмиш. Бировлар Польша подшоҳлигига деса, баъзилар Читага, дейишяпти.

Тузенбах. Мен ҳам эшитдим. Нима ҳам деймиз? Унда, шаҳар жуда ҳувиллаб қолади-да.

Ирина. Биз ҳам кетамиз!

Чебутикин (*соатни қўлидан тушириб юборади, соат синади*). Чил-чил бўлди!

Пауза. Ҳамма хафа, ўнгайсизлик.

Кулигин (*соатнинг синиқларини йиғиб*). Шундай қиммат нарсани синдириш, эҳ, Иван Романич, Иван Романич! Сизнинг хулқингизга ноль минус қўйиш керак!

Ирина. Бу соат марҳума ойимники эди.

Чебутикин. Эҳтимол... Ойингизники бўлса ойингизникидир. Балки мен синдирмагандирман, фақат синдирган бўлиб кўринаётгандирман. Балки бизнинг бу дунёда борлигимиз ҳам бир хаёлдир, балки биз бу дунёда бутунлай йўқдирмиз. Мен ҳеч нарсани билмайман, ҳеч ким ҳеч нарса билмайди. (*Эшик олдида.*) Мунча қарайсизлар? Наташа билан Протопоповнинг ўртасида жиндаккина романча бор-у, уни кўрмайсизлар... (*Куйлаб.*) Бу аччиқ бўлса ҳам қабул қилгайсиз... (*Чиқиб кетади.*)

Вершинин. Ҳа... (*Кулади.*) Чиндан ҳам ғалати гаплар!

Пауза.

Ёнғин бошлангач, тўғри уйга қараб чопдим, бориб қарасам уйимиз бус-бутун, ҳеч нарса бўлмабди, ҳеч қандай хавф ҳам йўқ, бироқ иккала қизим кўйлақчан остонада туришибди, оналари йўқ, одамлар олағовур қилиб юришибди, отлар билан итлар у ёқдан-бу ёққа чопишади, қиз-

ларимнинг юзида эса ҳаяжон, қўрқув, ёлбориш, тагин ал-
ланималар; юзларига кўзим тушиши билан юрагим ор-
қамга тортиб кетди. Э худо, бу қизлар умрларининг охи-
ригача яна не-не азоб-уқубатларни кўришади, деб ўй-
ладим! Уларни олдим-у, чопдим, лекин хаёлимда ҳамон
ҳаяжон, ўша ўй: ҳали булар бу дунёда бошларидан яна
нималарни кечиришаркин!

Жом чалинади. Пауза.

Бу ёққа келсам, оналари шу ерда экан, аччиғланиб роса
бақирди.

М а ш а қўлида ёстиқ билан кириб диванга ўтиради.

Қизларим кўйлакчан остонада туришганда, кўчалар ёнғин
алангасидан қип-қизил бўлиб, даҳшатли шов-шув кўта-
рилганда, бундан кўп йиллар бурун бўлиб ўтган шунга
ўхшаш бир воқиа эсимга келди — ана ўшанда қўққисдан
бостириб кирган ёв, талон-торож қилиб, ҳамма ёққа ўт
қўйган эди... Лекин моҳиятига қаралса, ҳозирги аҳвол
билан бўлиб ўтган аҳвол ўртасида ҳеч қандай фарқ йўқ!
Бир оз замон ўтгандан кейин, кўпи билан икки-уч юз
йилдан кейин, бизнинг ҳозирги ҳаётимизга ҳам даҳшат би-
лан, ҳам масхара қилиб қарашар, бугунги нарсаларнинг
ҳаммаси ҳам қўпол, ҳам оғир, ҳам беўхшов, ҳам ғалати
бўлиб кўринар! *(Кулади.)* Кечирасизлар, мен тагин фал-
сафа сота бошладим. Давом этишга рухсат этасизлар, жа-
ноблар, менинг жуда фалсафа сотгим келяпти, ҳозир кай-
фим шунақа.

Пауза.

Ҳамма ухляпти шекилли. Мен айтаманки, ўшанда ҳаёт
гўзал бўлади! Узларингиз ўйлаб кўринглар-а... Ҳозир
шаҳарда сизларга ўхшаганлардан учтагина, лекин кела-
жак бўғинлар орасида кўп бўлади, борган сайин кўпаяди,
вақти келиб ҳамма нарса ўзгарар, сизча бўлар, сизга
ўхшаб яшай бошлар, кейин, кейин эса сизлар эскийсиз-
лар, сизлардан кўра яхшироқ одамлар пайдо бўлишар...
(Кулади.) Бугун менинг кайфим аллақандай... жуда, жу-
да яшагим келади... *(Куйлайди.)* Муҳаббатга асирдир,
кекса, ёш, нимаики бор, муҳаббатнинг меваси доимо ши-
рин бўлар... *(Кулади.)*

М а ш а. Грам-там-там...

В е р ш и н и н. Там-там...

М а ш а. Тра-ра-ра...

Вершинин. Тра-та-та... (Кулади.)

Федотик киради.

Федотик (ўйинга тушиб). Ёндим, ёндим! Куйиб кул бўлдим!

Кулги.

Ирина. Ҳазилингиз нимаси. Ҳамма нарсангиз ёниб кетдими?

Федотик (кулиб). Ҳаммаси: ҳеч нарса қолмади. Гитарам ҳам ёниб кетди, фотосуратларим ҳам ёниб кетди, барча хатларим ҳам ёниб кетди. Сизга битта ён дафтарча тақдим қилмоқчи эдим, у ҳам ёниб кетди.

Солений киради.

Ирина. Йўқ, Василий Васильич, марҳамат қилиб чиқиб кетинг. Мумкин эмас.

Солений. Нега баронга мумкин бўларкан-у, менга мумкин эмас экан?

Вершинин. Чиндан ҳам кетиш керак, ёнғин қалай?

Солений. Пасайди, дейишяпти. Йўқ, мен жуда ҳайрон қолдим, нега баронга мумкин бўларкан-у, менга мумкин эмас? (Чўнтагидан бир шиша атир олиб ўзига сепади.)

Вершинин. Трам-там-там.

Маша. Трам-там.

Вершинин (кулиб, Соленийга). Юринг залга чиқамиз.

Солений. Яхши, шундай деб ёзиб қўямиз. Бу фикр-ни яхшироқ қилиб тушунтириб бериш мумкин-у, лекин ғозларнинг жаҳли чиқармикин, деб қўрқаман... (Тузенбахга қараб.) Ту, ту, ту... (Вершинин ва Федотик билан чиқиб кетади.)

Ирина. Роса тутатдики бу Солений... (Ҳайрон.) Барон ухляяпти! Барон! Барон!

Тузенбах (уйғониб). Чарчадим мен, бироқ... гишт заводи... мен алаҳлаётганим йўқ, тўғри айтаяпман, ҳадемай гишт заводида бораман, ишлаш бошлайман... Сўзлашиб қўйганмиз. (Иринага мулоим.) Юзингиз оппоқ, жуда чиройли, жозибали... Юзингизнинг оппоқлиги қоронғи кечани ёритиб турган нурга ўхшайди... Сиз хафа, сиз ҳаётдан норозисиз... О, юринг мен билан, юринг бирга бориб ишлаймиз!

бераман... Мен виждонли одамман. Omnia mea pesum porto¹, деганларидек содда одамман...

М а ш а. Менга ҳеч нарса керак эмас, лекин адолат-сизлик менинг аччиғимни чиқаряпти.

Пауза.

Бор, Федор.

К у л и г и н (*уни ўпиб*). Чарчадинг, ярим соат дам ол, мен у ерда кутиб ўтираман, ухла... (*Кетаётиб*.) Мен хурсандман, хурсандман, хурсандман. (*Чиқиб кетади*.)

И р и н а. Ҳақиқатан ҳам Андрейимиз жуда пасткашлашиб кетди, шу хотин билан тамом бўлди, қариди! Бир вақтлар профессор бўлмоқчи эди, кеча бўлса, мана земство идорасининг аъзоси ҳам бўлиб олдим деб мақтаняпти: у земствонинг аъзоси, Протопопов эса — раис... Бутун шаҳарда дув-дув гап, масхара қилишади, фақат угина ҳеч нарсани билмайди, кўрмайди. Ҳамма ўт кетган ерга чопиб кетди-ю, у бўлса уйдан чиқмай ўтирди, парвойи фалак. Нуқул скрипка чалади. (*Асабий*.) О, нақадар даҳшат, даҳшат, даҳшат! (*Йиғлайди*.) Мен бунга ортиқ чидолмайман, ортиқ чидолмайман!.. Чидолмайман, чидолмайман!

О л ь г а киради, ўз столини йиғиштира бошлайди.

И р и н а (*ҳўнграб йиғлайди*). Мени олиб чиқиб ташланглар, ташланглар, ортиқ чидолмайман!..

О л ь г а (*кўрқиб кетиб*). Сенга нима бўлди, нима бўлди? Жоним!

И р и н а (*ҳўнграб*). Қаёққа? Қаёққа кетди ҳаммаси? Қани у? О, ўзингга тавба, худойим! Мен ҳаммасини унутдим, унутдим... Миям айниди... Дераза ёки шифтни италянчада нима дейилиши ҳам эсимда йўқ... Ҳаммасини унутяпман, кундан-кунга унутяпман, умр эса ўтиб кетяпти, ҳеч қачон қайтиб келмайди, ҳеч қачон, ҳеч қачон, биз ҳам Москвага кета олмаймиз... Кўриб турибман, кета олмаймиз...

О л ь г а. Жоним, жоним...

И р и н а (*ўзини тутиб*). О, мен бахтсизман... Мен ишлай олмайман, ишламайман, Етар, бас! Телеграфистка эдим, энди шаҳар идорасида хизмат қиляпман, менга бажариш учун бериладиган ҳар бир ишдан нафратланаман,

¹ Ҳамма нарсамни ўзим кўтариб юраман (*лотин*).

ёқтирмайман. . . Мен энди йигирма тўртга қараб кетдим, кўпдан бери ишлайман, миям айниди, оздим, хунук бўлиб қолдим, қаридим, ўзим ҳеч нарсани, ҳеч нарсани кўрмадим, умр эса ўтиб кетяпти, гўё чинакам гўзал ҳаётдан узоқлашиб бораётгандайман, борган сайин узоқлашиб, аллақандай жарга томон қулаб кетаётгандайман. Бутун умидларим узилди, нега тирикман, ҳалига қадар нега ўзимни-ўзим ўлдирмадим, билмайман. . .

О л ь г а. Йиғлама, қизалоқ укам, йиғлама. . . Бағримни эзма.

И р и н а. Мен йиғлаётганим йўқ, йиғлаётганим йўқ. . . Бас. . . Мана энди йиғламайман. Бас. . . Бас!

О л ь г а. Жоним, опанг, дўстинг сифатида айтаман, агар менинг гапимга қулоқ солсанг, баронга тег!

Ирина оҳиста йиғлайди.

Сен уни ҳурмат қиласан, иззат қиласан-ку. . . Тўғри, у чиройли эмас, лекин виждонли, пок одам. . . Эрга севишганлари учун эмас, зиммадаги бурчни бажариш учун тегадилар-ку. Мен ҳар қалай шундай деб ўйлайман, мен севишмасдан ҳам эрга тегаверардим. Ким одам қўйса ҳам, барибир тегардим, фақат яхши одам бўлса бўлди. Ҳатто қари чолга бўлса ҳам тегардим. . .

И р и н а. Мен Москвага кўчиб кетармиз, деб кутдим, ўша ерда ўзимнинг ҳақиқий севгимни топарман, деб ўйладим, уни ўйладим, севдим. . . Лекин буларнинг ҳаммаси пуч бўлиб чиқди, пуч. . .

О л ь г а (*сингелисини қучоқлаб*). Азизим, жоним синглим, мен ҳаммасини тушуниб турибман; барон Николай Львович ҳарбий хизматдан бўшаб бизникига пиджак кийиб келганда, у менга шу қадар хунук бўлиб кўриндики, ҳатто йиғлаб юбордим. . . У мендан: «Нега йиғлаяпсиз?» деб сўради. Унга нима деб айтай! Агар, худо nasib этиб, у сенга уйланса, мен бахтли бўлардим. Бу ерда бошқа нарса, бутунлай бошқа нарса керак.

Н а т а ш а қўлида шам билан ўнг томондаги эшикдан чап томондаги эшикка индамай ўтиб кетади.

М а ш а (*ўтиради*). У, гўё шаҳарга ўт қўйган одамдай юрибди.

О л ь г а. Маша, тентаксан. Оиламизда энг тентаги сенсан. Кечир мени.

Пауза.

М а ш а. Гуноҳимга иқрор бўлиб тавба қилгим келяпти, сингилжонларим. Юрагим ўрганиб кетди. Сизларгагина

айтаман, бошқа ҳеч кимга айтмайман, ҳеч қачон... ҳозироқ айтаман. (*Оҳиста.*) Бу менинг сирим, сизлар билиб қўйишларингиз керак... ортиқ жим туролмайман...

Пауза.

Мен севаман, севаман... Уша одамни севаман... Сизлар уни ҳозиргина кўрдинглар... Яшириб нима қиламан. Очиғини айтсам, Вершининни севаман...

О л ь г а (*ўз ширмасининг орқасига ўтиб кетаётиб*). Бу гапингни қўй. Барибир қулоқ солмайман.

М а ш а. Нима қилдим, мен! (*Бошини қўллари орасига олади.*) Аввал у менга жуда ғалати кўринди, кейин унга менинг раҳмим келди... кейин севиб қолдим... уни овози, гаплари, бахтсизлиги, икки қизи билан бирга севиб қолдим.

О л ь г а (*ширма орқасидан*). Барибир эшитмайман. Қанчалик аҳмоқона гапларни гапирма, барибир қулоқ солмайман.

М а ш а. Э, тентаксан, Оля. Севаман дедимми — демак пешонамга битилгани шу экан. Демак, пешонам шу экан... У ҳам мени севади... Буларнинг ҳаммаси даҳшат. Шундайми? Бу яхши эмасдир-а? (*Иринанинг қўлидан ушлаб ўзига тортади.*) Оҳ жоним... умримиз-ку ўтиб кетар-а, ўзимиз нима бўламиз... Бирорта роман ўқисанг кишига ундаги аҳволнинг ҳаммаси таниш, ҳаммаси равшандек туюлади, аммо ўзинг севиб қолсанг борми, ана ўшанда биласан, ҳеч ким ҳеч нарса билмайди, ҳар ким ўз тақдирини ўзи ҳал қилиши керак... Азизларим, жигарбандларим... Сиримни сизларга айтдим, бундан кейин индамайман... Энди Гоголнинг жиннисидек юраман... Индамайман... Индамайман...

А н д р е й, унинг орқасидан Ф е р а п о н т киради.

А н д р е й (*зарда билан*). Ҳайронман, сенга нима керак ўзи?

Ф е р а п о н т (*остонада туриб, тоқатсизлик билан*). Мен, Андрей Сергеевич, сизга ўн марта айтгандирман.

А н д р е й. Аввало мен сенга Андрей Сергеевич эмас, зоти олийлари бўламан!

Ф е р а п о н т. Ўт ўчирувчилар, сиздан, зоти олийлари, дарёга боғ орқали ўтишга рухсат сўрашяпти. Бўлмаса айланиб ўтишга тўғри келяпти — жуда қийналиб кетишди.

А н д р е й. Майли. Айт, майли экан, де.

Ф е р а п о н т кетади.

Жонга тегишди. Ольга қани?

Ширма орқасидан О л ь г а чиқади.

Мен сенинг олдинга келдим, шкафнинг калитини бериб тур, ўзимникини йўқотиб қўйдим. Сенинг шунақа кичкина калитинг бор эди.

Ольга индамай унга калит беради, И р и н а ўз жойига — ширма орқасига ўтиб кетади. Пауза.

Жуда катта ёнғин бўлди! Энди пасая бошлади, Жин ургур Ферапонт аччиғимни чиқарди, уни жеркиб ташладим. . . Зоти олийлари.

Пауза.

Нега индамайсан, Оля?

Пауза.

Бу аҳмоқликни ташлаш керак, бекордан-бекорга тўрсайишнинг нима кераги бор. . . Сен, Маша, шу ердამисан, Ирина ҳам шу ерда экан, жуда соз — мана энди очиқ гаплашиб оламиз. Мендан нега ўпкалайсизлар? Нега?

О л ь г а. Қўй, Андрюша. Эртага гаплашамиз. (*Ҳаяжон билан.*) Бугун нақадар оғир кеча бўлди!

А н д р е й (*ниҳоятда ўнғайсизланиб*). Хафа бўлма. Мен сизлардан жуда хотиржам туриб сўраяпман: мендан нега ўпкалайсизлар? Очиғини айтаверинглар.

. В е р ш и н и н н и н г овози. Трам-там-там!

М а ш а (*ўрнидан туриб қаттиқ*). Тра-та-та! (*Ольгага.*) Хайр, Оля, Сени худога топширдим. (*Ширма орқасига ўтиб Иринани ўпади.*) Тинч ёт. . . Хайр Андрей. Бор, булар чарчаган. . . эртага гаплашарсан. . . (*Кетади.*)

О л ь г а. Чиндан ҳам, Андрюша, эртага гаплашармиз. . . (*Ўзининг жойига — ширма орқасига ўтиб кетаётиб.*) Ухлаш керак.

А н д р е й. Бир оғиз гап айтаман-у, кетаман. Ҳозир. . . Аввало, Наташага, менинг хотинимга, қарши аллақандай кекларингиз бор, буни мен тўй кунимиздан бери пайқаб юрибман. Наташа чиройли, тоза, кўнгли пок, олижаноб хотин — мен сизларга айтсам. Мен хотинимни севаман, уни ҳурмат қиламан, тушуняпсизларми, ҳурмат қиламан, бошқалар ҳам ҳурмат қилишини талаб қиламан. Яна

такрор айтаманки, у тоза, олижаноб хотин, сизларнинг барча норозиликларингиз, кечирасизлар, фақат инжиқликдан бошқа нарса эмас.

Пауза.

Иккинчидан, гўё сизлар, мен профессор бўлмаганим, фан билан шуғулланмаганим учун хафасизлар. Лекин мен Земствода хизмат қиляпман. Земство идорасининг аъзосиман, ўзимнинг бу ишимни фан йўлидаги хизмат каби муқаддас, олий, деб ҳисоблайман...

Пауза.

Учинчидан... Мен яна шуни айтмоқчиман... Мен, сизлардан изм сўрамай, ҳовлини гаровга қўйдим. Бу масалада мен айбдор, бунинг учун, сизлардан кечирим сўрайман. Мени бунга қарзларим мажбур этди... ўттиз беш минг... Мен энди карта ўйнамай қўйдим, ташлаганимга анча бўлди, бироқ ўзимни оқлаш учун фақат бир нарса-ни айтишим мумкин холос, у ҳам бўлса, сизлар қиз бола-сизлар, нафақа оласизлар, мен бўлсам олмайман... Ма-ошдан бошқа ҳеч қандай даромадим йўқ...

Пауза.

Кулигин (*эшик ёнида*). Маша бу ерда эмасми? (*Ташвиш билан.*) Қаерда экан? Қизиқ бўлди-ку... (*Кетади.*)

Андрей. Кулоқ солишмаяпти. Наташа олижаноб, тоза хотин. (*Жимгина у ёқдан-бу ёққа юради кейин тўхтаб.*) Мен уйланганимда, биз бахтли бўлармиз... (*ҳаммамиз бахтли бўлармиз деб уйлаган эдим... Э, худойим-эй... (Ийғлайди.)*) Жон сингилларим, қимматли сингилларим, сўзларимга ишонманглар, ишонманглар... (*Чиқиб кетади.*)

Кулигин (*эшикдан мўралаб, ташвиш билан*). Маша қани? Бу ерда Маша йўқми? Қизиқ гап. (*Кетади.*)

Жом чалинади, саҳна бўш қолади.

Ирина (*ширма орқасидан*). Оля! Полни тақиллатган ким?

Ольга. Доктор Иван Романич. У маст.

Ирина. Жуда бесаранжом кеча бўлди-да!

Пауза.

Оля! (*Ширма орқасидан мўралаб.*) Эшитдингми? Брига-

дани бу ердан аллақаёққа, узоқ бир жойга кўчириб кетишаётганмиш.

Ольга. Бу ҳали миш-миш.

Ирина. Унда биз ёлғиз қоламиз... Оля!

Ольга. Шунақами?

Ирина. Жоним, азизим, мен баронни ҳурмат қиламан. У жуда яхши одам, унга тегаман, розиман, фақат Москвага кетайлик. Ялинаман сенга, кетайлик! Дунёда Москвадан азиз ҳеч нарса йўқ! Кетайлик, Оля! Кетайлик!

Парда

ТУРТИНЧИ ПАРДА

Прозоровлар уйи ёнидаги эски бир боғ. Олисларга чўзилиб кетган арча хиёбони. Хиёбон охирида эса дарё кўриниб турибди. Дарёнинг нарғи ўрмон. Унг томонда айвон; шу ердаги стол устида турган шишалар билан стаканлар эса ҳозиргина шампан виноси ичилганидан дарак бериб турибди. Кундуз соат ўн икки. Боғ орқали дарё томонга кўчадан ора-чора одамлар ўтиб турибди, бешта солдат шошиб ўтиб кетади.

Чебутикиннинг кайфи жуда чоғ, у чақрилишини кутиб бошида шапка, қўлида хасса билан боғчада, креслода ўтирибди, унинг бу кайфияти бутун парда бўйи давом этади. Ирина, бўйнига орден таққан, мўйловини қирдириб ташлаган Кулигин ва Тузенбах айвонда тик туриб, пахта тушиб кетаётган Федотик билан Родэни кузатишмоқда, иккала офицер ҳам сафар кийимида.

Тузенбах (*Федотик билан ўпишиб*). Сиз яхши одамсиз, биз жуда тотув яшадик. (*Родэ билан ўпишиб*.) Яна бир марта... Хайр, азизим!

Ирина. Кўришгунгача хайр!

Федотик. Хайр эмас, алвидо, биз бошқа ҳеч қачон кўришолмаймиз!

Кулигин. Ким билади дейсиз! (*Кўзини артиб, жилмаяди*.) Мана, мен ҳам йиғлавордим.

Ирина. Бир вақти келиб кўришармиз.

Федотик. Ун-ўн беш йиллардан кейинми? Лекин унда бир-биримизни зўрға таниймиз, совуққина сўрашамиз... (*Суратга олади*.) Шошманглар... Яна бир охириги марта.

Родэ (*Тузенбахни қучоқлаб*). Бошқа кўришолмаймиз... (*Иринанинг қўлини ўпиб*.) Ҳаммаси, ҳаммаси учун раҳмат!

Федотик (*аччиғланиб*). Шошмай турсангчи!

Тузенбах. Худо хоҳласа кўришамиз. Хат ёзиб туринглар. Албатта ёзинглар.

Родэ (боғни кўзидан кечириб). Хайр, дарахтлар! (Қичқириб.) Ҳо-ҳо!

Пауза.

Хайр, акси садо.

Кулигин. Худо хоҳласа Польшада уйланарсиз... бирорта поляк қизини оларсиз, у сизни қучоқлаб: «Кохане» дер. (Кулади.)

Федотик (соатига қараб). Салкам бир соат вақт қолди. Бизнинг батареядан фақат Соленийгина баржада кетади, биз бўлсак пиёдалар қисми билан кетамиз. Бугун уч батарея дивизия-дивизия бўлиб жўнайди, эртага яна учтаси — шаҳар жимжит бўлиб, ҳувиллаб қолади.

Тузенбах. Роса зерикадиган бўлиб қолади.

Родэ. Мария Сергеевна қаерда?

Кулигин. Маша боғда.

Федотик. У билан хайрлашиш керак эди.

Родэ. Хайр энди, кетиш керак, бўлмаса йиғлавораман... (Шошиб Тузенбах билан Кулигинни қучоқлайди, Иринанинг қўлидан ўпади.) Биз бу ерда жуда кўнгилдагидек яхши яшадик.

Федотик (Кулигинга). Бу сизга эсдалик учун... ён дафтар билан қалам... Биз бу ердан дарё бўйига борамиз...

Кетишади, иккаласи ҳам қайрилиб қарайдилар.

Родэ (қичқиради). Ҳо-ҳо!

Кулигин (қичқириб). Хайр!

Саҳна ичкарасида Федотик ва Родэ Маша билан учрашадилар, у билан хайрлашадилар; Маша улар билан бирга кетади.

Ирина. Кетишди... (Айвоннинг пастки зинасига ўтиради.)

Чебутикин. Мен билан хайрлашишни ҳам унутишди.

Ирина. Узингиз нега хайрлашмадингиз?

Чебутикин. Хаёлимдан кўтарилибди. Ҳечқиси йўқ, ҳадемай улар билан кўришаман, мен ҳам эртага жўнайман. Ҳа... яна бир кун қолди. Бир йилдан кейин истеъфода чиқаман, яна шу ерга қайтиб келаман, қолган умримни сизларнинг олдингизда ўтказаман... Пенсияга чиқшимга фақат бир йилгина қолди... (Қўлидаги газетани

чўнтагига солиб қўяди-да, бошқасини олади.) Бу ерга, сизларнинг олдингизга қайтиб келганимдан кейин ҳаётимни тубдан ўзгартираман... мулойим, художўй, ювош, яхши бўлиб қоламан...

Ирина. Қандай бўлмасин, ҳаётингизни ўзгартиришингиз керак, азизим. Албатта ўзгартиришингиз керак.

Чебутикин. Шундай. Ўзим ҳам сезяпман. *(Оҳиста куйлайди.)* Тарара, бум-ба-ба... ўлтираман тумбада.

Кулигин. Иван Романич тузалмайди! Тузалмайди!

Чебутикин. Сиздан таълим олсам тузалиб кетардим.

Ирина. Федор мўйловини қирдириб ташлабди. Афтига қарагим келмайди!

Кулигин. Нима қипти?

Чебутикин. Башарангиз нимага ўхшаб қолганини айтардим-у, яхши эмас-да.

Кулигин. Ўхшаса нима! Ҳозир шунақа, бу *modus vivendi*¹. Директоримиз ҳам мўйловини қирдириб ташлаган, мен ҳам, инспектор бўлгач, қирдириб ташладим. Ҳеч кимга ёқмайди, аммо менинг учун барибир. Хурсандман. Мўйловим бўлса ҳам, бўлмаса ҳам, барибир хурсандман... *(Ўтиради.)*

Андрей саҳнанинг тўридан бола аравачасини ғилдирашиб ўтади

Ирина. Иван Романич, азизим, жоним, мен жуда хавотирман. Сиз кеча бульварда бўлган эдингиз, айтингчи, нима бўлди у ерда?

Чебутикин. Нима бўлди, дейсизми? Ҳеч нарса. Беҳуда гап. *(Газета ўқийди.)* Барибир!

Кулигин. Айтишларига қараганда, гўё кеча Солений билан барон театр ёнида бульварда учрашишган эмиш...

Тузенбах. Қўйсангиз-чи! Э, нима кераги бор. *(Қўлини силтаб уйга кириб кетади.)*

Кулигин. Театр ёнида... Солений баронга осилибди, бароннинг жаҳли чиқиб кетиб дағал жавоб берган бўлса...

Чебутикин. Хабарим йўқ. Ҳаммаси чепуха.

¹ Одатга кирган *(лотин)*.

Кулигин. Қайси бир семинарияда ўқитувчи иншонинг устига «чепуха» деб ёзиб қўйибди, ўқувчи эса «реникса» деб ўқибди — у лотинча ёзилган бўлса керак; деб ўйлабди. (*Кулади.*) Жуда қизиқ гап. Солений Иринани яхши кўрармиш, шунинг учун баронни ёмон кўриб қолибди дейишади... Бу маълум нарса. Ирина жуда яхши қиз. У, ҳатто Машага ўхшаб, жуда хаёлчан. Бироқ Ирина, сенинг табиатинг мулойимроқ. Лекин, Машанинг феъли ҳам жуда яхши. Мен Машани яхши кўраман.

Боғ ичкарисиди, саҳна орқасидан: «Ҳой! Ҳо-ҳо!» деган овоз эшитилади.

Ирина (*чўчиб тушади*). Бугун мен ҳамма нарсалан чўчиаяпман.

Пауза.

Мен ҳамма нарсаларни тахт қилиб қўйдим, тушки овқатдан кейин буюмларимни жўнатаман. Биз барон билан эртага никоҳланамиз, эртагаёқ гишт заводида жўнаймиз, индинга эса мен мактабда бўламан, янги ҳаёт бошланади. Ўзимни худонинг паноҳига топширдим. Ўқитувчиликка имтиҳон бераётганимда қувончимдан, қалбимни тўлдирган ажойиб туйғулардан йиғладим...

Пауза.

Ҳозир буюмлар учун арава келади...

Кулигин. Шундайку-я, аммо бу ишлар унча яхши ўйланмаган. Қуруқ идеядангина иборат, холос. Нима бўлса ҳам, сенга чин кўнглимдан бахт тилайман.

Чебутикин (*эриб кетиб*). Жоним, оппоғим... Олтиним... Сизлар жуда олис кетиб қолдинглар, сизларни қувиб етиб бўлмайди. Гўё учолмай, тўдасидан ажралиб қолган кекса қушдек, ортда қолиб кетдим. Учинглар, менинг азизларим, учинглар, сизларни худога топширдим!

Пауза.

Федор Ильич, мўйловингизни қирдириб ташлаб чакки қилибсиз.

Кулигин. Етар энди! (*Хўрсинади.*) Мана, бугун ҳарбийлар кетади, яна ҳамма нарса ўз изига тушиб қолади. Нималар дейишмасин, Маша яхши, пок хотин, мен уни жуда яхши кўраман, мен ўз тақдиримдан хурсандман... одамларнинг тақдири ҳар хил бўлади... Шу ерда акцизда Козирев деган бир одам хизмат қилади. У мен

билан бирга ўқиган, уни гимназиянинг бешинчи синфида, *ut consecutivum*¹ни ҳеч тушунмагани учун ҳайдашган эди. У ҳозир ниҳоятда муҳтожликда яшайди, ўзи касал, мен у билан қачон учрашсам: «Салом, *ut consecutivum!*» дейман — Ҳа, шунақа *consecutivum*, деб жавоб беради-ю, ўзи йўталади... Менинг эса доимо омадим келган, мен бахтлиман, ҳатто иккинчи даражали Станислав орденим ҳам бор, ўзим бўлсам, энди бошқаларга ана шу *ut consecutivum* дан таълим беряпман. Албатта, мен ақлли одамман, жуда кўпларга қараганда ақллиман, бироқ бахт бунда эмас...

М а ш а кириб келади; саҳнанинг ичкарасида Андрей аравагани филдиратиб ўтади.

Ичкарида роялда «Қизлар ибодати»ни чаладилар.

И р и н а. Эртага кечқурун бу «Қизлар ибодати»ни ортиқ эшитмайман, бундан сўнг Портопопов билан ҳам учрашмайман...

Пауза.

Протопопов меҳмонхонада ўтирибди, бугун ҳам келди...

Қ у л и г и н. Мудира ҳали ҳам келмадими?

И р и н а. Йўқ, унга одам юборишди. Бу ерда Олясиз, ёлғиз туриш мен учун нақадар оғир эканини билсангиз эди... Ў гимназияда яшаяпти; у мудира, куни бўйи иш билан банд, мен бўлсам ёлғиз, зерикаман, бекорман, ўзим турган хонадан ҳам нафратланаман... Ниҳоят шунга қарор қилдим: менга Москвага бориш насиб қилмаган экан, майли. Демак тақдирим шунақа экан. Начора. Ҳаммаси худонинг иродасидан, бу ҳақ. Николай Львович менинг қўлимни сўради... Нима қилай? Ўйлаб кўриб рози бўлдим. У яхши одам, ниҳоятда ажойиб, яхши одам... Шундан кейин гўё юрагимда қанот пайдо бўлди, қувончим ошиб-тошди, руҳим энгил тортиди, яна ишлагим, ишлагим кела бошлади... Лекин кеча юз берган ҳодисадан кейин, юрагимни аллақандай ғашлик чулғаб олди...

Ч е б у т и к и н. Реникса. Чепуха.

Н а т а ш а (дeразадан). Мудира!

Қ у л и г и н. Мудира келди. Юринглар. (Ирина билан уйга кириб кетади.)

Ч е б у т и к и н (газета ўқиётди, оҳиста куйлайди). Тарара... бум-ба-ба... ўлтираман тумбада...

¹ Лотин тилида синтактик турланиш.

М а ш а. Ҳамон шу ерда ўтиргани-ўтирган...
Ч е б у т и к и н. Нима қилибди?
М а ш а (*ўтиради*). Ҳеч нима...

Пауза.

Сиз менинг ойимни севармидингиз?

Ч е б у т и к и н. Жуда.

М а ш а. У-чи?

Ч е б у т и к и н (*паузадан кейин*). Буниси энди сира ёдимда йўқ.

М а ш а. Булар шу ердами? Бир вақтлар ошпазимиз Марфа ўзининг городовойини «була» деб атарди. Булар шу ердами?

Ч е б у т и к и н. Йўқ ҳали.

М а ш а. Аҳён-аҳёнда қиттак бахтга эга бўлиб, кейин уни менга ўхшаб йўқотсанг бора-бора дағал, заҳар бўлиб қоласан киши... (*Кўкрагини кўрсатиб.*) Мана шу ерим ёнади... (*Аравача ғилдиратиб ўтиб кетган Андрейга қараб.*) Ана бизнинг Андрей, акамиз... Бутун умидларимиз пучга чиқди... мингларча одам жуда кўп меҳнат, пул сарф қилиб қўнғироқни юқори кўтарадилар-у, у бирдан пастга тушиб кетиб парча-парча бўлади. Бирдан, бекордан-бекорга-я. Бизнинг Андрей ҳам худди шунга ўхшайди...

А н д р е й. Ахир, уйда қачон тинчлик бўлади. Шовшувдан мия ғовлаб кетди-ку.

Ч е б у т и к и н. Ҳадемай. (*Соатига қараб.*) Менинг соатим қадимий соат, занг чаладиган... (*Соатини бурайди, соат занг чалади.*) Биринчи, иккинчи ҳам бешинчи бата-реялар роса соат бирда жўнашади.

Пауза.

Мен — эртага жўнайман.

А н д р е й. Бутунлайми?

Ч е б у т и к и н. Билмайман. Балки, бир йилдан кейин қайтиб келарман... ким билади... барибир...

Қаердадир олисда арфа билан скрипка чалинаётгани эшитилади.

А н д р е й. Шаҳар хувиллаб қолади. Худди биров унинг устига қалпоқ бостириб кетгандай бўлади.

Пауза.

Кеча театр ёнида қандайдир воқиа бўлибди; ҳамма шу тўғрида гапиряпти-ю, менинг хабарим йўқ.

Чебутикин. Ҳеч нарса бўлгани йўқ. Беҳуда гап. Солений баронга осила бошлабди, бароннинг жаҳли чиқиб, уни ҳақорат қилибди, иш шунга бориб етибдики, Солений баронни дуэлга чақиришга мажбур бўлибди. (Соатига қараб.) Вақт бўлиб қолганга ўхшайди... Соат ўн икки яримда пошшолик ўрмонида, шу ердан кўриниб турган, ҳув анави дарёнинг нариги ёғидаги ўрмонда... Пақ-пақ. (Кулади.) Солений ўзини Лермонтов деб фараз қилади, ҳатто шеърлар ҳам ёзиб юради. Ҳазил-ҳазил деймиз-у, бу унинг учинчи марта дуэлга чиқиши.

Маша. Ким?

Чебутикин. Солений-да.

Маша. Барон-чи?

Чебутикин. Бароннинг нимаси бор экан?

Пауза.

Маша. Бошим ғовлаб кетди... Ҳар нечук, уларнинг дуэлга чиқишларига йўл қўймаслик керак, деб ўйлайман. У баронни ярадор қилиши, ҳатто ўлдириб қўйиши ҳам мумкин.

Чебутикин. Барон яхши одам, лекин битта барон ортиқ бўлди нима-ю, кам бўлди нима — барибир эмасми? Майли! Барибир!

Боғ орқасидан: «Ҳой! Ҳо-ҳо!» деган овоз эшитилади.

Тура тур, ҳали. Бу бақираётган Скворцов, секундант. Қайиқда ўлтирибди.

Пауза.

Андрей. Менимча, дуэлга чиқиш ҳам, уни, борингки ҳатто бир врач сифатида кузатиб туриш ҳам, ахлоққа зид.

Чебутикин. Бу фақат шундай туюлади. Биз йўқмиз, дунёда ҳеч нарса йўқ, биз йўқмиз, фақат борга ўхшаймиз холос... Шундай экан, барибир эмасми!

Маша. Бутун куни бўйи гап, гап... (Кетмоқчи бўлиб.) Бу ерда шундай бир иқлимда яшайсанки, бундай қарасанг қор ёғяпти, яна бунинг устига бу гап-сўзлар... (Тўхтаб.) Мен уйга бормаيمان, у ёққа боролмайман... Вершинин келса менга хабар қилинглар... (Ҳиёбон билан

кетаётиб.) Қушлар учиб кетишяпти... (Осмонга қараб.)
Оққушлар билан ғозлар... Азизларим, бахтлиларим...
(Кетади.)

А н д р е й. Уйимиз бўшаб қолади. Офицерлар кетишади, сиз ҳам кетасиз, синглим эрга тегади, уйда ўзим ёлғиз қоламан.

Ч е б у т и к и н. Хотинингиз-чи.

Қўлида қоғозлар билан Ф е р а п о н т киради.

А н д р е й. Хотин хотин-да. У тоза, одобли, саҳий хотин-у, бироқ, булардан ташқари, уни бир тўпос ҳайвон даражасига туширадиган феъллари бор. Ҳар ҳолда у одам эмас. Буни мен сизга бир дўстим, юрагимдаги сиримни очсам бўладиган бирдан-бир сирдошим деб гапиряпман. Мен Наташани севаман, бироқ, гоҳо у менинг кўзимга ўта кетган бузуқ, шарманда бўлиб кўринади, ана ўшандай пайтларда мен довдираб қоламан, нега, нима учун бу қадар севаман ёки севганман, ўзим ҳам тушунолмайман.

Ч е б у т и к и н (ўрнидан туриб). Мен, иним, эртага жўнайман, балки, бундан кейин, ҳеч қачон кўришмасмиз ҳам, сенга менинг маслаҳатим шу. Биласанми, бошингга шапкангни ки-ю, қўлингга ҳасса олиб йўлга туш... Кет, орқа, олдинга қарамай кетавер. Қанчалик олис кетсанг, шунчалик яхши бўлади.

Саҳна ичкарасида Солений икки офицер билан ўтади. Чебутикинни кўриб қолиб унинг олдига келади. Офицерлар тўхтамай ўтиб кетишади.

С о л е н и й. Доктор, вақт бўлди! Соат ўн икки ярим бўлиб қолди. (Андрей билан саломлашади.)

Ч е б у т и к и н. Ҳозир. Ҳаммаларингиз ҳам жонимга тегдинглар. (Андрейга.) Агар мени биронтаси сўраб қолса, Андрюша, ҳозир келади, деб қўярсан... (Хўрсиниб.)
Уҳ-ўҳ-ўҳ!

С о л е н и й. Гапи бўғзида қолди, айиқвой босиб олди. (У билан кетаётиб.) Нега инқиллайсиз, чол?

Ч е б у т и к и н. Йўғ-э!

С о л е н и й. Соғлигингиз қалай?

Ч е б у т и к и н (зарда билан). Отдек.

С о л е н и й. Чол бекорга ташвишланяпти. Менга кўп нарса керак эмас, мен уни худди бир лойхўрак каби отиб ташлайман. (Чўнтагидан атир олиб қўлларига сепади.)

Бугун бир шиша атирни қўйиб тугатдим, ҳамон иси келиб турибди. Қўлларимдан ҳам ўлик ҳиди келади.

Пауза.

Шундайку-я.. Бу шеър эсингиздами? У — исъёнкор бўронни қумсар, бўрондамиш ором ва ҳузур!..

Чебутикин. Ҳа. Гапи бўғзида қолди, айиқвой бошиб олди. (*Солений билан кетади.*)

Ташқаридан: «Ҳой! Э-э!» деган овозлар эшитилади. Андрей билан Ферапонт киради.

Ферапонт. Хужжатларга қўл қўйиб берсангиз... Андрей (*асабий*). Кўп ёпишаверма! Худо ҳақи, тинч қўй! (*Аравачани ғилдиратиб чиқиб кетади.*)

Ферапонт. Хужжат бўлгандан кейин қўл қўйилиши керак-да, ахир. (*Саҳна ичкарисига қараб кетади.*)

Ирина билан похол шляпа кийган Тузенбах киради. Кулигин эса: «Ҳой, Маша, ҳой!» деб чақириб саҳнадан ўтиб кетади.

Тузенбах. Шаҳарда, ҳарбийларнинг кетаётганига бирдан-бир хурсанд бўлган одам ҳам шу бўлса керак.

Ирина. Сабаби маълум.

Пауза.

Энди шаҳримиз ҳувиллаб қолади.

Тузенбах. Жоним, мен ҳозир келаман.

Ирина. Қаёққа кетяпсан?

Тузенбах. Шаҳарга борадиган ишим бор, кейин... Уртоқларимни кузатиб қўяман.

Ирина. Елғон... Николай, нега бугун бу қадар парижонсан?

Пауза.

Кеча театр ёнида нима бўлди?

Тузенбах (*тоқатсизланиб*). Бир соатдан кейин қайтиб келаман, тагин сен билан бирга бўламан. (*Қўлини ўпади.*) Менинг севгилим... (*Унинг юзига тикилиб.*) Сенга муҳаббатим тушганига беш йил бўлди-ю, лекин ҳамон кўника олмайман, кўзимга кундан-кун чиройлироқ бўлиб кўринасан. Сочларинг нақадар майин, нақадар гўзал. Кўзларинг ёнади! Мен сени эртага олиб кетаман, ишлаймиз, бой бўламиз, менинг орзу умидларим рўёбга чиқади. Сен бахтли бўласан. Фақат биргина нарса, биргина нарса етишмайди: сен мени севмайсан!

Ирина. Бу менинг ихтиёримда эмас! Мен сенга садоқатли, итоаткор хотин бўлман-у, бироқ севолмасам, начора! (*Йиғлайди.*) Мен умримда бировни севган эмасман. О, мен кўпдан муҳаббат орзусида ёнаман, кўпдан бери кечаю кундуз муҳаббат ҳақида хаёл сураман, бироқ менинг қалбим маҳкам қулфланиб, калити йўқотиб қўйилган қиммат баҳо роялга ўхшайди.

Пауза.

Сенинг кўзларинг бежо.

Тузенбах. Мен туни билан ухламадим. Мен умримда ҳеч нарсадан қўрқмайман, фақат мана шу йўқотилган калитгина менинг бағримни эзади, менга уйқу бермайди, холос... Менга бирор нарса де.

Пауза.

Менга бирор нарса де...

Ирина. Нима? Нима дей? Нима?

Тузенбах. Ишқилиб бирор нарса де.

Ирина. Бас! Бас!

Пауза.

Тузенбах. Баъзан ҳаётда ҳеч нарсага арзимайдиган бемаъни, бачкана нарсалар қўққисдан аҳамиятли бўлиб қолади. Ўзинг бурунгидек шу нарсалардан куласан, уларни бемаъни нарсалар деб ҳисоблайсан-у ammo ўзингни шуларнинг таъсиридан сақлаб қолишга ожиз эканингни сезиб турасан. О, бу ҳақда гаплашмай қўя қолайлик! Мен хурсандман! Мен бу арча, заранг, қайин дарахтларини умримда биринчи марта кўраётгандайман, буларнинг ҳаммаси менга мароқ билан қараб туришибди, мендан ниманидир кутишяпти. Нақадар гўзал дарахтлар, лекин аслида эса, булар ёнида ўтадиган ҳаёт яна ҳам гўзал бўлса керак!

«Ҳой! Ҳо-ҳо!» деган овозлар эшитилади.

Кетиш керак, вақт бўлиб қолди... Мана бу дарахт қуриб қолган, лекин шундай бўлса ҳам, шамолда бошқа дарахтлар билан бирга тебраняпти. Худди шунга ўхшаб мен ҳам, вақти келиб ўлиб кетсам, қандай бўлмасин, ҳаётга қатнашаман. Алвидо жоним... (*Қўлларини ўпади.*) Ҳалиги сен менга берган қоғозлар, столим устидаги календарнинг остида.

Ирина. Мен ҳам сен билан бирга бораман,
Тузенбах (*ташвиш билан*). Йўқ! Йўқ! (Шошиб
кетади, *хиёбонда тўхтаб.*) Ирина!

Ирина. Нима дейсан?

Тузенбах (*нима дейшини билмай*). Мен бугун
кофе ичганим йўқ. Айт, менга кофе қайнатиб қўйишсин...
(*Шошиб чиқиб кетади.*)

Ирина бир оз ўйланиб тургач, кейин саҳнанинг тўрига қараб кета-
ди-да, арғимчоққа бориб ўтиради. Аравача ғилдираган Андрей
киради; Ферাপонт кўринади.

Ферапонт. Андрей Сергеевич, ахир бу ҳужжатлар
меники эмас-ку. Буларни мен ўйлаб чиқарган эмасман-
ку, подшоҳликка қарашли-ку.

Андрей. О, қани у, қайга кетди менинг ўтмишим—
ўшанда мен ёш, қувноқ, ақлли эдим, ана ўшанда орзу-
лар қилардим, ажойиб фикрлар юритардим, ўшанда
бугунги куним, келажагимни умид алангаси ёритиб турар
эди. Нега биз дунёга келибоқ, кўнгилсиз, туссиз, мароқ-
сиз, ялқов, бепарво, такасалтанг, бахтсиз бўлиб қола-
миз? Шаҳримизнинг пайдо бўлганига икки юз йил бўлди,
унинг юз минг аҳолиси бор, бироқ бир-бирига ўхшамаган
биронта ҳам одам йўқ, ўтмишда ҳам ҳозирги кунда ҳам,
на бир зоҳид, на бир олим, на бир рассом, ҳатто оз-моз
кўзга кўринган, кўнгилларда ҳавас уйғотадиган ёки ўзи-
га тақлид этиш орзусини туғдирадиган биронта ҳам одам
бўлган эмас... Одамлар фақат ейдилар, ичадилар, ух-
лайдилар, кейин ўлиб кетадилар... Бошқалар туғилади-
лар, булар ҳам ейдилар, ичадилар, ухлайдилар, бироқ,
диққинафасликдан жинни бўлиб қолмаслик учун ўз ҳаёт-
ларини ифлос ғийбат, ароқ, карта, даъвогарлик билан
ранг-баранг қилиб турадилар, хотинлар эса эрларини
алдайди, эрлари эса хотинларига ёлғон гапирадилар,
ўзларини гўё ҳеч нарсани кўрмаётган, ҳеч нарсани эшит-
маётганликка соладилар, бу ўтакетган разиллик бола-
ларни заҳарлайди, уларнинг дилларидаги илоҳий нур
сўнади, ана шундан кейин улар худди ота-оналаридек,
бир-биридан фарқи бўлмаган, аянчли мурдаларга ўхшаб
қоладилар... (*Ферапонтга.*) Нима дейсан?

Ферапонт. Нима? Ҳужжатларга қўл қўйиб бер-
сангиз...

Андрей. Жонимга тегдинг.

Ферапонт (*қоғозларини бераётиб*). Ҳали подишоҳлик палатасининг швейцари айтиб берди... қишда Петербургда совуқ икки юз даража бўлган эмиш.

Андрей. Ҳозирги кундан нафратланаман, бироқ келажак ҳақида ўйласам юрагим қувончга тўлиб тошади. Шу қадар энгил тортиб, ўзимни шу қадар эркин сезаманки, олисларда ёруғ нур порлаб кўринади, озодликни кўраман, ўзимни ҳам, болаларимни ҳам бекорчиликдан, қвасдан, карам солинган роз гўштидан, овқатдан кейинги уйқудан, разил харомхўрликдан қутулганларини кўраман...

Ферапонт. Икки минг киши совуқдан ўлган эмиш. Халқ ниҳоятда даҳшатга келган эмиш. Петербургдами, ё Москвадами — ҳайтовур буниси эсимда йўқ.

Андрей (*эриб кетиб*). Азиз сингилларим, жоним сингилларим? (*Йиғламсираб.*) Маша, сингилгинам...

Наташа (*деразадан*). Бу ерда бунча бақириб гапираётган ким? Сенми Андрей? Софичкани уйғотиб юборасан. *Il ne faut pas faire du bruit, la Sophie est dormee deja. Vous etes un aurs!*¹ (*Жаҳли чиқиб.*) Агар гаплашгинг келса, бола билан аравагани биронтасига бериб гаплаш, Ферапонт бариндан аравагани ол!

Ферапонт. Хўп бўлади. (*Аравагани олади.*)

Андрей (*ўнғайсизланиб*). Секин гаплашяпман-ку.

Наташа (*дераза орқасидан, боласини эркалатиб*). Бобик! Шўх Бобик! Тентак Бобик!

Андрей (*қоғозларни кўздан кечириб*). Хўп, қараб чиқаман, керагига қўл қўяман, сен яна идорага элтиб берасан... (*Қоғозларни ўқиб, ичкарига кириб кетади.*)

Ферапонт аравагани боғнинг ичкарасига олиб кетади.

Наташа (*дераза орқасидан*). Бобик, ойингнинг оти нима? Жоним, жоним? Бу ким? Бу Оля амманг, аммангга: Салом, Оля, де!

Сайёр музикачилар келади, бир эркак билан бир қиз скрипка билан арфа чалади; уй томондан Вершинин, Ольга, Анфиса чиқадилар-да, бир оз қулоқ солиб туришади, улар ёнига Ирина келади.

Ольга. Бизнинг боғ ўткинчи йўл бўлиб қолди, ҳамма ўтгани-ўтган. Энага, бу музикачиларга бирон нарса бериб юбор!..

¹ Бақирманглар, Софья ухлаяпти. Сиз — айиқсиз! (*Бузилган фр. тили.*)

А н ф и с а (*музикачиларга хайр бериб*). Жўнанглар, худо ўзи ёрлақасин, яхшилар.

Музикачилар таъзим қилиб чиқиб кетишади.

Шўрликлар. Тўқ бўлишса бунақа санқиб юришмас эди. (*Иринага.*) Эсонмисан, Ариша! (*Уни ўпиб.*) Э-э, болагинам, худога шукур, соппа-соғ юрибман. Қариган чоғимда, худонинг раҳми келиб, Оля билан гимназияда пошшолик уйда турибман. Мен шўрлик умримда бунақа яшаган эмас эдим... Хонамиз кенг, яна пошшоликники, бир ўзимизга алоҳида хона, кровать. Ҳаммаси пошшоликники. Кечаси уйғониб—э худойим, ўзингга шукур Биби Марям — дунёда мендан бахтли одам йўқ бўлса керак, деб ўйлайман!

В е р ш и н и н (*соатига қараб*). Ҳозир жўнаймиз, Ольга Сергеевна. Мен кетай.

Пауза.

Мен сизга кўп, кўп муваффақиятлар тилайман... Марья Сергеевна қани?

И р и н а. У боғда бўлса керак... Мен бориб топиб келай.

В е р ш и н и н. Шундай қилинг. Мен шошиб турибман.

А н ф и с а. Мен ҳам бориб қидирай. (*Қичқиради.*) Машенька, ҳой! (*Ирина билан боғнинг ичкарасига кетади*). Ҳо-ҳо-ҳой!

В е р ш и н и н. Ҳар бир нарсанинг охири бор. Мана энди биз хайрлашамиз. (*Соатига қараб.*) Шаҳар бизга зиёфат берди, шампанское ичдик, шаҳар бошлиғи нутқ сўзлади, мен овқат еб, қулоқ солиб ўтирдим-у, аммо кўнглим бу ерда, сизларникида бўлди... (*Боққа кўз югуртириб.*) Мен сизларга ўрганиб қолдим.

О л ь г а. Яна бир вақти келиб кўришармиканмиз?

В е р ш и н и н. Эҳтимол кўришмасмиз.

Пауза.

Хотиним билан иккала қизим яна икки ойча шу ерда туришади, илтимос, агар бир нарса бўлса ёки бирор нарса керак бўлиб қолса...

О л ь г а. Ҳа, ҳа, албатта. Хотиржам бўлинг.

Пауза.

Эртага шаҳарда битта ҳам ҳарбий киши қолмайди, ҳаммаси бир хотира бўлиб қолади, албатта, биз учун янги ҳаёт бошланади.

Пауза.

Ҳамма нарса инсон ўйлаганидек бўлавермайди. Мен мудира бўлмоқчи эмас эдим, лекин барибир бўлдим. Энди Москвага ҳам кета олмаймиз. . .

Вершинин. Қани. . . ҳаммаси учун раҳмат. . . агар мендан бирор гуноҳ ўтган бўлса, кечиринглар. . . жуда, жуда кўп гапирдим — бунинг учун кечиринглар, ёмон сўз билан тилга олманглар.

Ольга (*кўзини артиб*). Нега Маша келмаяпти экан-а. . .

Вершинин. Хайрлашаётганда сизга яна нима деса экан? Нима ҳақида фалсафа сотсам экан? (*Кулади.*) Ҳаёт оғир. У кўпимизга қар, нотовон бўлиб кўринади, лекин шунга иқроор бўлиш керакки, ҳаёт борган сайин равшан, яхши бўлиб бормоқда, менимча, яқин орада ҳаёт бутунлай равшан бўлиб қолади. (*Соатига қараб.*) Вақтим бўлиб қолди, кетай! Илгари замонларда инсонлар урушлар билан банд эди, уларнинг бутун туриш-турмуши юришлар, босқинчилик, ғалабалардан иборат эди, энди буларнинг ҳаммаси қолиб кетди, бироқ оқибатида пайдо бўлган кенг бўшлиқларни энди ҳеч нарса билан тўлдириб бўлмайди; инсоният зўр ҳавас билан изланмоқда, у албатта, излаган нарсасини топади. Эҳ, тезроқ топса эди.

Пауза.

Биласизми, агар меҳнат билан илмни, илм билан меҳнатни бир-бирига қўшиш мумкин бўлса эди. (*Соатига қарайди.*) Мен кетишим керак, вақт бўлиб қолди. . .

Ольга. Ана ўзи келяпти.

М а ш а киради.

Вершинин. Мен хайёрлашгани келдим. . .

Ольга хайрлашишларига халақит бермаслик учун, бир оз нарироққа бориб туради.

М а ш а (*унинг юзига тикилиб*). Алвидо. . .

Узоқ ўпишадилар.

Ольга. Бас, бас...

Маша ҳўнграб йўғлайди.

Вершинин. Хат ёз... Унутма. Қўйвор мени... кетай... Ольга Сергеевна, олинг буни, мени энди... кетишим керак... кеч қолдим... (*Хўрлиги келиб Ольганинг қўлини ўпади, кейин яна бир марта Машани бағрига босади-да, шошиб чиқиб кетади.*)

Ольга. Бас, Маша! Қўй, жоним...

Кулигин киради.

Кулигин (*уялиб*). Ҳечқиси йўқ, қўй, майли йўғла-син, майли... Менинг гўзал Машам, азизим Машам... Сен менинг хотинимсан, нима бўлса ҳам майли, мен бахт-лиман... Мен зорланмайман, бир оғиз ҳам таъна қил-майман... мана Оля гувоҳ... яна аввалгидек яшайвера-миз, мен сенга бир оғиз сўз, ҳатто пичинг ҳам қилмай-ман...

Маша (*йўғисини босиб*). Денгиз бўйи яшил чинор, олтин занжир чинор тагида... олтин занжир чинор та-гида... жинни бўляпман... Денгиз бўйи... яшил чи-нор...

Ольга. Тинчлан, Маша... тинчлан... унга сув бер.

Маша. Энди йўғламайман...

Кулигин. У энди йўғламаяпти... у яхши...

Олисан отилган ўқнинг бўғиқ овози эшитилади.

Маша. Денгиз бўйи, яшил чинор, олтин занжир чи-нор тагида... Яшил мушук... яшил чинор... адашяп-ман... (*Сув ичади.*) Бахтсиз турмуш... Менга энди ҳеч нарса керак эмас... ҳозир тинчланаман... Барибир... Денгиз бўйи нимаси? Нега бу сўз хаёлимдан нари кет-майди? Ўйларим чувалашиб кетди.

Ирина киради.

Ольга. Тинчлан, Маша. Ана бўлди, ақллигим... Юр-ичкарига кирайлик.

Маша (*жаҳли чиқиб*). Мен у ёққа кирмайман. (*Хўнграб йўғлайди-да, дарҳол яна ўзини босади.*) Мен энди уйга кирмайман ҳам, бормайман ҳам...

Ирина. Келинлар, бирга жимгина ўлтиришайлик. Ахир мен эртага кетаман-ку...

Пауза.

Кулигин. Кеча учинчи синфда ўқийдиган бир боладан мана бу мўйлов билан соқолни тортиб олдим... (Мўйлов билан соқолни тақиб.) Немис тили муаллимига ўхшадим... (Кулади.) Шундай эмасми? Болалар ҳам жуда қизиқ-да.

Маша. Чиндан сизнинг немисингизга ўхшайди.

Ольга (кулиб). Ҳа.

М а ш а йиғлайди.

Ирина. Бас, Маша!

Кулигин. Жуда ўхшайди...

Н а т а ш а киради.

Наташа (оқсоқга). Нима? Софочканинг ёнида Михаил Иванович Протопопов ўтириб туради, Бобикни бўлса Андрей Сергеич сайр қилдиради. Болаларнинг бирам ташвиши кўпки... (Иринага.) Ирина, сен эртага кетиб қоласан — аттанг. Ҳеч бўлмаса яна бир ҳафта тур. (Кулигинни кўриб қолиб бақирворади, у кулиб мўйлов билан соқолини олади.) Шу ҳам қилиғ-у, қўрқитиб юбордингиз! (Иринага.) Мен сенга ўрганиб қолдим, сендан ажраш менга осон деб ўйлайсанми? Сенинг хонанга скрипкаси билан Андрейни кўчириб чиқартираман, фингиллатса ўша ерда фингиллатаверсин! Унинг хонасига эса Софочкани жойлаштирамиз. Жуда ажойиб, ғалати бола! Жуда яхши қиз! Бугун менга мунчоқ кўзларини тикиб туриб: «Ойи!» деса бўладими!

Кулигин. Жуда ажойиб бола, чинакам.

Наташа. Шундай қилиб, эртага бир ўзим қоларканман-да. (Хўрсинади.) Аввало мана бу арча хиёбонини кесдираман, кейин, бу зарангни... Кечалари жуда хунук бўлиб кўринади... (Иринага.) Жоним, бу камар сенга сира ярашмабди. Шу ҳам дид бўлдим! Бошқа биронта очикроғидан таққин. Мана шу ернинг ҳаммасига гул, гул экдираман, хушбўй ҳиди анқиб туради... (Ачиқ билан.) Нега бу ерда скамейкада вилка ётибди? (Оқсоқлар уйига бориб.) Нега бу ерда скамейкада вилка ётибди, деб сўраяпман? (Бақиради.) Жим!

Кулигин. Қутурди!

Саҳна орқасида музика марш чалади, ҳамма тинглайди.

Ольга. Қетишяпти.

Чебутикин киради.

М а ш а. Бизникилар кетишяпти. Хўш, нима ҳам дедик... Оқ йўл бўлсин. (*Эрига.*) Уйга кетиш керак. Менинг шляпам билан тальмам қаерда?

Кулигин. Уйга олиб кириб қўйган эдим... Ҳозир олиб чиқаман.

Ольга. Ҳа, энди уй-уйга кетсак ҳам бўлади. Вақт ҳам бўлиб қолди.

Чебутикин. Ольга Сергеевна!

Ольга. Хўш?

Пауза.

Нима дейсиз?

Чебутикин. Ҳеч нима... Сизга нима деб айтишимни ҳам билмайман... (*Унинг қулогига пичирлайди.*)

Ольга (*қўрқиб кетади.*) Наҳотки!..

Чебутикин. Шундай... шунақа гап... чарчадим, қийналдим, ортиқ гапиргим йўқ... (*Ғазаб билан.*) Лекин, барибир!

М а ш а. Нима бўлди?

Ольга (*Иринани қучоқлаб*). Бугунги кун жуда оғир кун бўлди... сенга нима деб айтишимни ҳам билмайман, жоним...

Ирина. Нима? Тезроқ гапиринглар, нима бўпти? Худо ҳақи! (*Йиғлайди.*)

Чебутикин. Ҳозир дуэлда барон ўлдирилди.

Ирина (*оҳиста йиғлайди*). Ўзим билувдим, ўзим билувдим...

Чебутикин (*сахна ичкарасидаги скамейкага бориб ўтиради.*) Чарчадим... (*Чўнтагидан газета олади.*) Майли, йиғлаб олишсин... (*Секин куйлайди.*) Тарара-бумба-ба... ўлтираман тумбада... Барибир эмасми?

Уч опа-сингил бир-бирига суянишганларича тик турадилар.

М а ш а. О, нақадар ажойиб музика чалишяпти! Улар биздан кетишяпти, биттаси бутунлай, бутунлай, абадий кетди, биз ҳаётимизни янгида: бошлаш учун ёлғиз ўзимизгина қоламиз. Яшаш керак... Яшаш керак...

Ирина (*бошини Ольганинг кўксига қўйиб*). Бир вақт келиб, бу азоб-уқубатларнинг нима учун юз берганлигини ҳамма билар, ҳеч нарса яширин сир бўлиб қолмас, лекин ҳозирча яшаш керак... ишлаш керак, фақат ишлаш керак! Эртага бир ўзим кетаман, мактабда болаларни ўқитаман, бутун ҳаётимни ўша болаларга бағиш-

лайман. Ҳозир куз, ҳадемай қиш келади, ҳамма ёқни оп-поқ қор босади, мен эса ишлайман, тинмай ишлайман. . .

Ольга (*иккала синглисини қучоқлаб*). Музика шу қадар шўх, шу қадар таъсирли чаляптики, киши яшагиси келади! Э, худойим! Вақтики келиб, биз ҳам бу дунёдан бутунлай кетармиз, бизни унутиб юборишар, бизнинг юзларимизни, овозларимизни ҳам, нечта эканимизни ҳам унутишар, лекин биз тортган азоб-уқубатлар, биздан кейин яшайдиганлар учун шодликка айланади, ер юзида бахт, тинчлик пайдо бўлади, ана ўшанда, бугунги кунда яшаган одамларни зўр ҳурмат билан тилга оладилар. О, азиз сингилларим, бизнинг ҳаётимиз ҳали тугагани йўқ. Биз яшаймиз! Музика жуда ажойиб, шу қадар шўх чаляптики, назаримда, биз оз сабр этсак, ўзимизнинг нима учун яшаётганимизни, нима учун азоб-уқубат чекаётганимизни билиб оламиз шекилли. . . агар билсак эди, агар билсак эди!

Музика борган сайин оҳиста чалади, Кулигин кўлида шляпа билан тальма кўтариб хурсанд, кулиб кириб келади. Андрей Бобик тушган аравагани гилдиратиб ўтади.

Чебутикин (*оҳиста куйлаб*). Тара. . . ра. . . бум-ба-ба. . . ўлтираман тумба-да. . . (*Газета ўқийди.*) Барибир! Барибир!

Ольга. Агар билолсак эди, агар билолсак эди!

П а р д а

ТАМАҚИНИНГ ЗИЁНИ ҲАҚИДА

Бир кўринишли монолог-лавҳа

Қ А Т Н А Ш У В Ч И Л А Р :

Маркел Иванович Нюхин, ўз хотинининг эри, хотини қизлар пансионининг эгаси.

Саҳна провинция клубларидан бирининг эстрадаси. Нюхин улуғворлик билан саҳнага кириб келади, салом беради, жилеткасини тузатиб, улуғворлик билан сўз бошлайди.

Муҳтарам хонимлар ва муҳтарам афандилар! Каминанинг хотинларига, бу ерда эзгу мақсад билан бирон оммабоп лекция ўқиб беришимни таклиф этишган экан. Ҳақиқий билимдонлик — камтарликда, у ўзини кўрсатишни севмайди, аммо олий мақсад туфайли хотиним рози бўлди — мана мен олдингизда турибман. Мен профессор эмасман, турли олимлик даражалари ҳам менга бегона, лекин сизга шу нарса сир эмаски, мен... мен *(тутулиб қолиб, жилети чўнтагидан қоғоз олиб қарайди)*... ўттиз йил бўлди, ўз саломатлигимни, ҳаётнинг барча лаззатларини қурбон қилиб, жиддий илмий масала устида иш олиб бораётирман, ҳатто баъзида маҳаллий матбуотда ўзимнинг илмий мақолаларимни бостириб турибман... Яқинда мен редакцияга «Организм учун чойизм ва кофеизмнинг зиёни тўғрисида» деган каттакон мақола ёзиб топширдим. Мен бугунги лекциямизда тамаки чекишнинг одам соғлигига зиён етказиши тўғрисида сўзлаб бермоқчиман. Албатта, бир лекцияда бундай муҳим масалани атрофлича ечиб бериш осон эмас. Лекин мен гапнинг лўндасини айтишга тиришаман, масаланинг энг муҳим томонларигагина тўхталиб ўтаман... Мен оддий сўзлар душмани бўлганим учун фақат илмий тилда гапираман, сиз тингловчиларга эса бу масаланинг ниҳоят-

да муҳим эканини сезишни, менинг бу лекциямга ғоят жиддий муносабатда бўлишни тавсия этаман... Кимки энгилтак бўлса, жиддий илмий нутқнинг қуруқлиги уни чўчитса, лекцияни эшитмаслиги ва бу ердан чиқиб кетиши мумкин!.. *(Улуғвор ҳаракат қилади ва жилеткасини тузатиб қўяди.)* Шундай қилиб, бошладим...

Диққат қилишингизни сўрайман... Айниқса бу ерда ўтирган врач жанобларга кўпроқ эътибор беришларини тавсия этаман. Чунки, улар менинг лекциямдан ўзлари учун зарур бўлган кўпгина нарсаларни билиб олишлари мумкин. Тамаки — кони зиён эканидан ташқари у медицинада ҳам қўлланади. Шундай қилиб, бир минг саккиз юз етмиш биринчи йилнинг ўнинчи февраль кuni у менинг хотинимга клизма қўйиш учун ёзиб берилди *(қоғозга қараб олади)*. Тамаки органик бир жисмдир. У, менинг фикримча, solanaceae оиласига мансуб бўлган Nicotiana Tabacum ўсимлигидан олинади. Бу ўт Америкада ўсади. Унинг асосий таркибий қисмини ўлим келтирувчи даҳшатли никотин заҳари ташкил қилади. Қимёвий таркибига келсак, менинг фикримча, у ўн атом углероддан, ўн тўрт атом водороддан ва... икки... атом... азотдан ташкил топган... *(Нафаси бўғилиб, кўкрагини ушлайди, қўлидаги қоғози ерга тушиб кетади.)* Ҳаво беринг! *(Йиқилиб тушмаслик учун қўл ва оёқларини силкитиб, мувозанат сақлайди.)* Оҳ! Ҳозир йиқилиб тушаман! Нафасимни ростлай... Мана ҳозир... Бир нафасгина холос... Мен ирода кучи билан бу дардни тўхтатаман... *(Мушги билан кўкрагига уради.)* Бас, етар! Уф! *(Бир минутлик пауза; бу пауза давомида Нюхин саҳна бўйлаб юриб, нафасини ростлаб олади.)* Мен кўп вақтлардан бери... шу... астма... дардини тортаман. Бу касал бир минг саккиз юз олтиш тўққизинчи йилнинг ўн учинчи сентябрида бошланган эди... Худди шу кuni менинг хотиним ўзининг олтинчи қизи Вероникани туққанди... Хотинимнинг ҳамма қизлари роппа-расо тўққизта... биронта ҳам ўғли йўқ, лекин бундан хотиним жудаям хурсанд, нега десангиз, ўғил болаларнинг қизлар пансионида бўлиши кўп жиҳатдан ноқулай бўларди... Бутун пансионда яқкаю ягона эркак — менинг ўзим, холос... Аммо ўз болалари тақдирини менинг хотиним қўлига ишониб топширган ҳурматли ва иззатли оилалар менинг хусусимда мутлақо хотиржам бўлишлари мумкин... Ҳа дарвоқе... вақтнинг камлиги туфайли лекциямиз мавзудан четга

чиқмайлик... Шундай қилиб, мен нимага келиб тўхтаган эдим. Уф! Энг қизиқ ерга келганимда астмам лекциямининг белига тепди-я. Майли, ойнанинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ. Мен учун ва сиз учун, айниқса бу ерда ўтирган врач жаноблар учун мана шу астма дарди ажойиб сабоқ бўлиб хизмат қилиши мумкин. Табиатда ҳеч нима сабабсиз бўлмайди... Шундай экан, қани келинлар, биз ҳам менинг бугунги астмам сабабини излаб кўрайлик... *(Бармоғини пешонасига қўйиб; ўйлай бошлайди.)* Ҳа! Астмадан қутулишнинг яккаю ягона давоси — оғир ва ўткир овқатлар истеъмол қилишдан сақланишдир, мен бўлсам бу ёққа лекция ўқигани келаётиб, бир озгина ортиқча истеъмолга йўл қўйдим. Сизларга шуни эътироф этайки, бугун хотинимнинг пансионида қуймоқ пиширишди. Ҳар бир тарбияланувчи қиз қовурдоқ ўрнига тушки овқат маҳалида бир донадан қуймоқ олади. Мен ўз хотинимнинг эриман, мен бу софдил аёлимни ҳеч мақтамаслигим керак эди-ю, лекин қасам ичиб айтаманки, худди хотиним пансионидагидек ҳеч қаерда бамаъни, гигиенага хос ва мақсадга мувофиқ овқат берилмайди. Шахсан менинг ўзим бу нарсага сизларни ишонтириб айта оламан, чунки мен хотинимнинг пансионида хўжалик бўлими мудирлиги вазифасини бажариш шарафига муяссарман. Озиқ-овқатларни ўзим сотиб оламан, хизматкорлар устидан назорат қилиб турман, ҳар куни кечқурун қилинган харажатлар тўғрисида хотинимга ҳисоб бераман, дафтар тикаман, турли ҳашорат ва қурт-қумурсқаларга қарши дорилар ўйлаб топаман, пульверизация ёрдамида ҳавони тозалайман, чойшапларни санайман, иннайкейин бир дона тиш чўткадан бешдан ортиқ тарбияланувчи фойдаланмаслигини, бир сочиққа ўндан ортиқ қиз юз-қўл артмаслигини назорат қилиб бораман. Бугун пансионимизда қанча тарбияланувчи бўлса, худди шунга яраша миқдорда ошпаз хотинга ун билан ёғ бериш вазифасини адо этдим. Шундай қилиб, бугун чалпак пиширилди. Сизларга алоҳида таъкидлаб ўтайки, чалпаклар фақат тарбияланувчи қизлар учунгина пиширилди. Хотинимнинг оила аъзолари учун эса қовурдоқ қилинадиган бўлди. Бунинг учун ўтган ҳафтанинг жума кунидан буён ертўлада сақланиб келинаётган гўшт, бузоқнинг сон гўшти ишлатиладиган бўлди. Мен ва хотиним, агарда биз, бугуноқ ана шу сон гўштини қовуриб емасак, эртагача сасиб, бузилиб қолиши мумкин

деган хулосага келдик. Хўш, ундан кейин нима бўлганини эшитинг! Чалпаklar пиширилиб, энди санаб бўлганда, хотиним ошхонага одам юбориб, ёмон хулқ-атворлари учун беш тарбияланувчи қизни чалпаkдан маҳрум этганини билдирди. Шундай қилиб, биз беш дона чалпаkни ортиқ пиширган бўлиб чиқдик. Хўш, сизнингча уларни нима қилиш керак эди? Нима қилиш керак? Ёки хотиним қизларига берсинми? Лекин хотиним ўз қизларига хамир овқат ейишни қатъий ман этиб қўйган. Хўш, сизлар нима деб ўйлайсизлар? Биз уларни нима қилдик? (*Хўрсинади ва бошини чайқайди.*) О, меҳрибон юрак! О сахий фаришта! Хотиним: «Маркеша, ана шу чалпаkларни ўзинг еб қўя қол!» деса бўладими! Мен аввал бир рюмка ароқ ичиб, кейин чалпаkларни паққос туширдим. Ана кўрдингизми, астманинг сабаби қаерда! Da ist der Hund begraben!¹ Лекин, бироқ... (*Соатига қарайди.*) Биз гап билан бўлиб, асосий мавзудан бир оз четга чиқиб кетдик. Қани бўлмаса, давом этамиз... Шундай қилиб, никотин ўзининг кимёвий таркиби жиҳатидан ҳалиги... ҳалиги... (*Асабий ҳолда чўнтакларини титиб, кўзлари билан қоғозни излайди.*) Мен сизларга ана шу формулани ёдда сақлаб қолишни тавсия этаман... Кимёвий формула — бу йўлчи юлдуз деган гапки... (*Ерда ётган қоғозга кўзи тунтади, устига рўмолчасини тушириб юбориб, кейин рўмолчани қоғоз билан бирга қўшиб олади.*) Мен хотиним пансионида хўжалик бўлими мудирлиги вазифасидан ташқари тарбияланувчиларга математикадан, физикадан, кимёдан, географиядан, тарихдан ва кўргазмали таълимдан дарс беришимни айтишни унутибман. Менинг хотиним пансионида ана шу фанлардан ташқари яна француз, немис ва инглиз тиллари ўқитилади, илоҳий қонун, қўл ҳунари, расм солиш, хулқ, ўйин ва музика ўргатилади.

Мана ўзингиз ҳам кўриб турибсиз, бизда ўқиш гимназиядагидан кўра кўп. Овқатларни айтмайсизми! Жиҳозлари-ю қулайликлари-чи! Энг ажбланарли ери шуки, буларнинг бари арзимаган ҳақ бадалига бўлади! Пансионда тўла яшовчилар — уч юз сўм, ярим пансионерлар — икки юз сўм, келиб-кетувчилар — юз сўм тўлашади, холос. Ўйин, музика ва расмга хотиним билан келишилгач, алоҳида ҳақ тўланади... Жуда ажойиб панси-

¹ Гап мана шунда! (*немисча.*)

он-да! Пансион Мушуклар кўчаси билан Бешитлар кўчаси муюлишида, штабс-капитан хотини Мамашечкина уйига жойлашган. Музокаралар олиб бориш учун хотинимни исталган маҳалда уйдан топиш мумкин. Пансион программаси керак бўлса, эшик олдида турадиган швейцар чолдан ҳар бир нухасига эллик тийиндан тўлаб олаверасиз. (*Қоғозга қараб олади.*) Шундай қилиб, бояги формулани эсда сақлаб қолишингизни сўрайман! Никотин кимёвий жиҳатдан ўн атом углероддан, ўн тўрт водород ва икки азотдан ташкил топган. Иложи бўлса, ёзиб олинглар. У кўринишидан рангсиз суюқлик бўлиб, аммониакал ҳидга эга. Биз учун, гапнинг лўндасини айтганда, никотиннинг асосан (*тамаки қутисига қарайди*) асаб марказлари билан ошқозон канали мускулларига бевосита таъсир этиши муҳим аҳамиятга эгадир. О, худойим-эй! Яна солиб қўйишибди-ю! (*Акса уради.*) Хўш, ана шу ярамас, бадбахт қизларни нима қилса бўлади? Кечагина тамаки қутисига упа солиб қўйишган эди, бугун аллақандай сассиқ, ачитадиган бир бало солишибди. (*Акса уради ва бурнини қичийди.*) Ахир бу жирканч иш-ку! Ана шу порошокдан бурнимда нималар бўлаётганини билсангиз эди... Бррр!.. Эй, ярамаслар, бадбахтлар! Сиз буни кўриб, эҳтимол, хотинининг пансионидида қизлар шундай қилишар экан, демак қатъий тартиб-интизом йўқ экан-да, деб ўйларсиз. Йўқ, ундай эмас, муҳтарам афандилар, бу ерда пансионнинг айби йўқ! Ишонаверинг! Айб жамоатчиликда! Айб сизларда! Оила ҳамиша мактаб билан чамбарчас алоқада бўлиши керак, аммо биз бу соҳада нимани кўриб турибмиз? (*Акса уради.*) Майли, бу нарсани унутайлик! (*Акса уради.*) Унутайлик. Никотин ошқозон билан ичакларни қоқшол ҳолатга, яъни тетанус ҳолатига солиб қўяди!

Пауза.

Аммо мен кўпгина юзларда жилмайиш кўриб турибман. Афтидан, бизни қизиқтираётган нарсанинг нақадар муҳим эканлигига бу ерда ўтирган тингловчиларнинг баъзилари етарли баҳо беришмаётганга ўхшайди. Ҳатто орамизда шундайлар ҳам бор эканки, минбардан чинакам маърифат шуъласи билан ёритилган ҳақиқат сўзлар айтилиб турган бир маҳалда кулмоқдалар! (*Хўрсинади.*) Турган гап, мен сизларга танбиҳ беришга қодир эмасман, аммо... хотинимнинг қизларига ҳамиша:

«Болаларим, кулгидан устун бўлган нарсалар устидан кулманглар!» дейман. *(Акса уради.)* Хотинимнинг тўққиз қизи бор. Уларнинг энг каттаси, Анна, йигирма етти ёшда, энг кичиги ўн еттига тўлди. Мухтарам афандилар! Табиатда қандай гўзаллик, поклик, нафосат ва олижаноблик бўлса, уларнинг бари ана шу тўққизта маъсума ёш қалбда мужассамланган. Менинг ҳаяжонланаётганим ва овозим титраётганини кечиринглар: сизнинг кўз олдингизда дунёдаги энг бахтиёр оталарнинг бири турибди. *(Хўрсинади.)* Аммо, лекин бизнинг замонамизда қизларни эрга бериш ниҳоятда мушкул нарса бўлиб қолди. Улардай қийин гап бўлиб қолди! Ана шу қизлардан биттасига куёв топишдан кўра уч марта ўлиб тирилиш осонроқ. *(Бошини қимирлатади.)* Эҳ йигитлар! Сизлар ўзларингизнинг қайсарлигингиз, моддий йўналишга берилишингиз билан дунёдаги энг олий ҳузур-ҳаловатдан, оилавий ҳаёт ҳузур-ҳаловатидан маҳрум қолмоқдасизлар!.. Бу ҳаётнинг на қадар фароғатли эканини билсангиз эди! Мен хотиним билан ўтгиз уч йил бирга умр қилдим, ана шу ўтган давр ҳаётимнинг энг яхши йиллари эди, деб айта оламан. У йиллар бир бахтиёр дақиқадек ўтиб кетди. *(Йиғлайди.)* Мен ўзимнинг баъзи қилиқларим билан хотинимни кўп хафа қилганман! Шўрлик хотиним! Гарчанд мен жазони итоаткор, бўйин эгиб қабул қилган бўлсам-да, унинг ғазабини нима билан юва олдим?

Пауза.

Хотинимнинг қизлари узоқ вақтдан бери эрга чиқмаётганларига сабаб шуки, улар жуда уятчанлар, бунинг устига уларни ҳеч маҳал эркаклар кўрмайди. Хотиним турли кўнгил очиш кечалари ўтказишга қодир эмас, меҳмонга ҳеч қачон ҳеч кимни чақирмайди, лекин... сизларга бир сирни махфий равишда айтаманки, *(саҳна олдига келиб овозини пасайтиради)* қизларни катта байрам кунлари, ҳалиги тутқалоқ касали бор, ўзи эски танга йиғишга ўлардай ўч ҳолалари Наталья Семеновна Завертюхина уйда кўриш мумкин. У ерда закуска ҳам бўлади. Лекин вақтимизнинг камлигини эътиборга олиб, мавзудан четга чиқмайлик. Шундай қилиб, мен тетанусга келиб тўхтаган эдим. Айтгандай *(соатига қарайди)*, қолгани келгуси сафар! *(Жилеткасини тузатиб, улғуворлик билан чиқиб кетади.)*

ОЛЧАЗОР

Тўрт пардали комедия

ҚАТНАШУВЧИЛАР:

Раневская Любовь Андреевна, помещик аёл.
Аня, унинг қизи, 17 яшар.
Варя, асранди қизи, 24 яшар.
Гаев Леонид Андреевич, Раневскаянинг акаси.
Лопехин Ермолай Алексеевич, савдогар.
Трофимов Петр Сергеевич, студент.
Симеонов-Пищик Борис Борисович, помещик
Шарлотта Ивановна, мураббия.
Епиходов Семён Пантелеевич, конторчи.
Дуняша, оқсоч қиз.
Фирс, малай 87 ёшда.
Яша, ёш малай.
Уткинчи.
Станция начальниги.
Почта амалдори.
Меҳмонлар, хизматкорлар.
Воқиа Л. А. Раневскаянинг қўрғонида ўтади.

БИРИНЧИ ПАРДА

Ҳанузгача болаларники деб аталадиган бўлма. Эшикларнинг бирдан Анянинг бўлмасига кирилади. Тонг отар пайти; ҳадемай қуёш чиқиб қолади. Май ойи, олчалар гуллаган, лекин боғ жуда совуқ. Тонг совуғи эсиб туради. Деразалар берк. Шам кўтарган Дуняша ва қўлида китоб билан Лопехин кирадилар.

Лопехин. Худога шукур, поезд ҳам келди. Соат неча бўлдийкин?

Дуняша. Икки бўлиб қолди. (*Шамни ўчиради.*) Тонг ҳам ёришиб кетди.

Лопехин. Шундай қилиб, поезд неча соат кечикиб келди? Кам деганда икки соатча кечиккандир. (*Хомиза*

тортиб, керишади.) Мени қара-я, шунақа ҳам бетамизлик бўладими? Уларни станцияда кутиб олиш учун атайи келиб, бирдан ухлаб қолибман-а... Утирган жойимда-я. Э, аттанг... Лоақал сен ҳам уйғотиб қўймабсан-а...

Д у н я ш а. Мен сизни кетиб қолдингиз деб ўйлабман. (Қулоқ солади.) Ана, келишаётганга ўхшайди.

Л о п а х и н (қулоқ бериб). Йўқ... Ҳали багаж олишадди, у-бу дегандек...

Пауза.

Любовь Андреевна беш йилдан буён чет элда яшайди, билмадим ҳозир қанақа бўлиб кетган экан... Ўзи хўп асл одам-да. Хушфезъл, соддагина. Эсимда бор, ўн беш яшар бола эдим, раҳматлик отам шу қишлоқда боққолик қиларди. Бир куни нима ҳам бўлди-ю, бир иш билан қўрғонга келиб қолдик, отам маст эди. Бир вақт юзимга бир мушт солиб қолса бўладими. Бурним қонаб кетди... Ҳозир ҳам кўз олдимдан кетмайди: ёшгина, ориққина Любовь Андреевна мени ана шу болалар бўлмасидаги умивальник олдиға етаклаб келиб: «Йиғлама, мужичок, тўйинггача тузалиб кетади» деган эдилар.

Пауза.

Мужичок-а... Тўғри, отам мужик, қишлоқи одам эди, ҳа мен-чи, мана устимда оппоқ жилетка, оёғимда сариқ ботинка. Қарқуноқдан булбул чиққандай... Фақат бадавлатман холос, пулим кўп, лекин мундай ўйлаб қарасам, қишлоқидан фарқим йўқ... (Китобни варақлайди.) Мана бу китобни ўқидим-у, лекин бирон нарса тушунган бўлсам ўлай. Уқиб ўтириб, ухлаб қолибман.

Пауза.

Д у н я ш а. Эгаларининг келишини билиб, итлар ҳам туни бўйи ухламай гиншиб чиқди.

Л о п а х и н. Сенга нима бўлди Дуняша, нега бунақа...

Д у н я ш а. Қўл-оёқларим титраб кетяпти. Ҳозир ҳушимдан кетиб йиқиламан.

Л о п а х и н. Жудаям нозиксан-да ўзинг, Дуняша. Кийимларинг худди ойимқизларникидай, соч тарашларинг ҳам шунақа. Бундай қилишинг ярамайди. Ўзингнинг ким эканингни унутма.

Кўлида гулдаста кўтарган Епиходов киради, эгнида пиджак, ялтироқ этиги ғарчиллайди; уйга кира туриб, кўлидан гулдаста тушиб кетади.

Епиходов (*гулни ердан олиб*). Мана бу гулни боғбон бериб юборди. Емакхонага қўйишсин деб тайинлади. (*Гулдастани Дуняшага беради.*)

Лопахин. Менга квас ола кел.

Дуняша. Хўп. (*Чиқиб кетади.*)

Епиходов. Боққа қиров тушибди, совуқ десангиз уч даража. Шундай бўлса ҳам олчалар барқ уриб гуллаб ётибди. Сизларнинг иқлимингиз менга ёқмади. (*Хўрсинади.*) Асло ёқмади. Бизнинг иқлимга сира ўхшамас экан. Мана, Ермолай Алексеич, мен сизга айтсам, ўтган куни мана бу этикни сотиб олган эдим, мен сизга айтсам, шундай ғарчиллайдики, асти қўяверинг. Нима билан буни мойласам экан?

Лопахин. Нариги тур. Жонга тегдинг.

Епиходов. Ҳар куни бирон фалокатга учрайман. Бундан сира нолимайман, негаки, ўрганиб қолганман, ҳатто илжайиб юравераман.

Дуняша кириб, Лопахинга квас беради.

Мен энди кетай. (*Стулга қоқилади, стул ағнаб кетади*). Мана... (*Худди мақтангандек.*) Мана, мен сизга айтсам, кечирасиз, кўрдингизми қандай ҳодиса юз берди... Бир ҳисобда, бу ажойиб нарса бўлди ўзи. (*Чиқиб кетади.*)

Дуняша. Ермолай Алексеич, мен сизга тўғриси айтсам, Епиходов менга уйланмоқчи.

Лопахин. Ростми?

Дуняша. Нима қилишни билмай қолдим... Ўзи мўмин-қобилгина одам, лекин бир гап бошласа ҳеч балони тушуниб бўлмайди, гаплари яхши, таъсирли, фақат тушуниб олиш қийин. Унинг ўзи менга ёққандай кўринади. Мени бўлса жонидан ҳам яхши кўради. Ўзи бахтсиз одам, кунда бошига бирон фалокат тушиб туради. Бу ерда уни фалокат босган деб масхара қилишади.

Лопахин (*қулоқ солиб*). Ана, келишаётганга ўхшайди...

Дуняша. Келишяпти! Келишяпти! Ие, менга нима бўлди ўзи... Титраб кетяпман.

Л о п а х и н. Ростдан, келишяпти. Қани, юр, кутиб олайлик. Любовь Андреевна танирмикан мени? Беш йил кўришмадик.

Д у н я ш а (*ҳаяжонланиб*). Мен ҳозир йиқилиб тушаман. . . Вой, йиқиламан!

Икки экипажнинг уй олдига келиб тўхтагани эшитилади. Л о п а х и н билан Д у н я ш а тез чиқиб кетадилар. Саҳна бўшаб қолади. Ендаги уйлардан товушлар эшитила бошлайди. Саҳнадан Любовь Андреевнани кутиб олишга борган Ф и р с ҳасса таяниб тез-тез ўтади Устида қадимгича ливрея, бошида баланд шляпа; ўзича алланималар деб гапиради, лекин бир сўзини ҳам англаб бўлмайди. Саҳна орқасида шовқин зўраяди. «Мана бу ёққа. . .» деган товуш эшитилди Сафар кийимлари кийган Любовь Андреевна, Аня, завжирбанд итни етаклаган Шарлотта Ивановна, пальто кийган ва бошига рўмол ўраган Варя, Гаев, Симеонов-Пищик, Л о п а х и н, тугун ва зонтик кўтарган Д у н я ш а, юк кўтарган хизматкорлар — ҳаммалари бўлмадан ичкари уйга ўтадилар.

Аня. Бу ёқдан юринглар. Ойи, бу уйнинг қайси бўлма эканлиги эсингдами?

Любовь Андреевна (*севина-севина йиғи аралаш*). Болалар хонаси.

Варя. Кун жуда совуғ-а. Кўлларим қотиб кетди. (*Любовь Андреевнага қараб.*) Ойижон, сизнинг яхши кўрган оқ ва гунафша ранг бўлмаларингиз қандай бўлса, шу ҳолича турибди.

Любовь Андреевна. Болалар бўлмаси, жонгинам, жуда яхши бўлма. Мен ҳам болалигимда шу уйда ётар эдим. . . (*Йиғлайди.*) Ҳозир ҳам худди ёш боладайман. . . (*Акасини, Варяни, кейин яна акасини ўнади.*) Варя бўлса сира ўзгармабди, ҳали ҳам монашкага ўхшайди. Дуняшани ҳам танидим. . . (*Дуняшани ўнади.*)

Гаев. Поезд икки соат кечикиб келди. Бу қандай гап? Қандай тартиб?

Шарлотта (*Пищикка қараб*). Менинг итим ёнгоқ ҳам ейди.

Пищик (*ҳайратланиб*). Уни қаранг-а!

Аня билан Дуняшадан бўлак ҳамма чиқиб кетади.

Дуняша. Кута-кута кўзим тўрт бўлди. (*Анянинг пальто ва шляпасини ечиб олади*).

Аня. Мен йўлда тўрт кеча ухламадим. . . Жуда совқотиб кетдим. . .

Дуняша. Сиз рўза кезда кетган эдингиз, қор ёққан эди, қаҳратон совуқ эди. Энди-чи! Жонгинам-ей! (*Кула-*

ди, Аняни ўпади.) Кута-кута ўлиб бўлдим. Жонгинам, ширингинам!.. Сизга айтадиган бир гапим бор, ҳозир айтмасам юрагим қинидан чиқиб кетади.

А н я (*хомуш*). Яна бирон нимадир-да.

Д у н я ш а. Конторчи Епиходов ҳайитдан кейин менга уйланиш тўғрисида таклиф қилди.

А н я. Кампирнинг дарди ғўзада... (*Сочларини тузатади.*) Ҳамма шпилькаларимни йўқотиб келдим. (*Аня жуда чарчаган, ҳатто гандираклайди.*)

Д у н я ш а. Нима қилишимни ҳам билмай қолдим. Мени бирам яхши кўрадики!

А н я (*ўз бўлмасининг эшигига қараб, эркаланиб*). Менинг уйим, ўзимнинг деразаларим... Худди ҳеч қаерга кетмаганга ўхшайман! Яна уйимдаман! Эртага эргалаб ўрнимдан тураман-у, югурганча боғчага чиқаман... Оҳ, қани энди уйқум келса. Йўлда мижжа қоқмадим... Ташвиш эзиб юборди.

Д у н я ш а. Утган кунни Пётр Сергеевич келган эдилар.

А н я (*севиниб*). Петя!

Д у н я ш а. Ҳаммомда турадилар, сизларга малол келадими, деб қўрқаман дейдилар. (*Ўзининг ён соатига қараб.*) Бориб уйғотсам бўларди-ю, Варвара Михайловна рухсат этмадилар. Уни уйғотма дедилар.

В а р я киради, белида бир шода калит.

В а р я. Дуняша, қани тезроқ кофе келтир... Ойим кофе сўраяптилар.

Д у н я ш а. Ҳозир олиб келаман. (*Чиқиб кетади.*)

В а р я. Худога шукур-ей; омон-эсон етиб келдинглар. Сен яна ўз уйингдасан. (*Эркаланиб.*) Жонгинам келди! Гўзалим келди!

А н я. Кўп қийналдим.

В а р я. Биладан, биладан!

А н я. Мен ҳайит ҳафтасида кетган эдим, унда совуқ эди. Бора-боргунча Шарлотта вайсаб борди, ҳар хил найранглар кўрсатиб безор қилди. Нимага Шарлоттани менга қўшиб юбординг-а...

В а р я. Ёлғиз кетишинг бўлмас эди-да, жогинам. Ун етти яшар қизсан, ахир.

А н я. Парижга кириб борсак — совуқ, қор ёққан экан. Ўзим французча гапиришга ўлардай нўноқман. Ойим бешинчи қаватда турар экан, кирсам — уй тўла қандайдир французлар, хонимлар, қўлида китоб ушлаган қари руҳо-

нийлар, ҳамма ёқни тамаки тутуни босиб кетибди. Уйлари ҳам кўримсиз экан. Ойимга жуда раҳмим келди, шундай раҳмим келиб кетдики, бошидан қаттиқ қучоқлаб олдим, анча маҳалгача қўйиб юборгим келмади. Кейин ойим эркаланди, йиғлади. . .

В а р я (*йиғи аралаш*). Қўй, гапирма, бўлди. . .

А н я. Ментона ёнидаги чорбоғини ҳам сотиб юборди. Бисотида ҳеч нима қолмади, ҳамма ёқ қуп-қуруқ. Менда ҳам бир тийин қолмади, аранг етиб келдик. Шундай бўлса ҳам, ойимнинг сира тушунгиси келмайди! Вокзалда овқат егани ўтирсак, энг қиммат таомларни буюради, малайларга эса бир сўмдан чой пули беради. Шарлотта ҳам шунақа. Яша ҳам ўзига алоҳида овқат олинишини талаб қилади, жуда ҳам қийин бўлди. Бу Яша деганимиз — ойимнинг малайи, уни ҳам бирга олиб келдик. . .

В а р я. Кўрдим ўша муттаҳамни.

А н я. Хўш, бу ерда ишлар қалай? Процентларни тўладингларми?

В а р я. Қаёқдан тўлаймиз.

А н я. Эҳ тангрим, эҳ тангрим! . .

В а р я. Августда кўрғон ва мулклар сотилармиш.

А н я. Вой, ўлай! . .

Л о п а х и н (*эшикдан мўралаб, мағрайди*). Ма-а-а!
(*Кетади*.)

В а р я (*йиғи аралаш*). Башарасига бир тушираманда. . . (*Мушт ўқталади*.)

А н я (*Варяни қучоқлаб, секин*). Варя, у сенга ростдан уйланмоқчимми?

Варя «йўқ» деб бошини чайқайди.

Ахир у, сени яхши кўради-ку. . . Нега бир-бирларинг билан кўнгил очиб гаплашмайсизлар, нимани кутасизлар, ахир?

В а р я. Мен бу ишдан ҳеч нарса чиқмас деб ўйлайман, у иши кўп одам бўлса, мен билан сўзлашишга, учрашишга фурсати йўқ. . . у ёғини сўрасанг, менга қайрилиб ҳам қарамайди. Худо олсин уни, кўрарга тоқатим борми. Ҳамма бизнинг тўйимиз ҳақида гапирди, ҳамма қутлайди, тегини суриштирсанг — ҳеч нарсадан дарак йўқ, ҳаммаси тушга ўхшайди. . . (*Бошқача оҳангда*.) Брошканг худди асаларига ўхшаркан.

А н я (*ғамгин бир оҳангда*). Бунни ойим олиб берган эди. (*Ўз бўлмасига қараб юради*. *Худди болаларга ўхшаб*,

шўхлик билан гапиради.) Мен Парижда ҳаво шарига тушиб учдим!

В а р я. Ҳзимнинг жонгинам келди! Гўзалим келди!

Дуняша кофе идиши билан кириб, кофе тайёрлай бошлайди (*эшик олдидан туриб*). Эртадан кечгача рўзғор билан овра бўлиб, хаёлларга кетаман, жонгинам. Сени бирон бадавлат кишига узатсак мен ҳам тинчиб қолардим, тарки дунё қилиб кетардим, кейин Киевга... Москвага борар эдим, азиз жойларни зиёрат қилиб юрар эдим. Хўп юрар эдим-да. Хайрли иш қилган бўлардим.

А н я. Боғда қушлар сайраяпти. Соат неча бўлдикин?

В а р я. Иккидан ошгандир. Сен энди ётиб ухла, жонгинам. (*Анянинг уйига кириб.*) Жуда соз!

Яша чамадон билан пальто кўтариб киради.

Яша (*сахнадан ўтиб боради, одобли одамга ўхшаб гапиради*). Бу ердан ўтсам мумкинми?

Дуняша. Жуда одам таниёлмайдиган бўлиб кетибсиз, Яша. Чет элда юриб мутлақо бошқача бўлиб кетибсиз.

Яша. Шундай. Ўзлари ким бўладилар?

Дуняша. Сиз кетганингизда мен мана бундай эдим. (*Қўли билан кўрсатади.*) Дуняша, Федор Козоедовнинг қизи бўламан. Унутдингизми?

Яша. Э-ҳа-а... Дўндиқча экансиз-ку! (*У ёқ-бу ёққа олазарак қараб, Дуняшани қучоқлайди; Дуняша қичқириб юборади ва қўлидаги идиши тушиб кетади, Яша дарров чиқиб кетади.*)

В а р я (*эшикдан қараб, ранжиган товуш билан*). Яна нима бало бўлди?

Дуняша (*йиғлаб*). Идишни синдириб қўйдим...

В а р я. Ҳамма бало-қазо шунга урсин.

А н я (*ўз уйдан чиқиб*). Петянинг шу ерда эканлигини ойимга айтиш керак эди.

В а р я. Ухлайверсин. Уни уйғотманглар деганман.

А н я (*хаёл суриб кетади*). Бундан олти йил аввал отам вафот қилди, ундан бир ой кейин укам Гриша дарёга чўкиб ўлди, етти яшар яхшигина бола эди. Бу ғамни кўтара олмасдан ойим бошини олиб чиқиб кетди... (*Сесканиб тушади.*) Унинг дарди-аламини мен яхши биламан, қани энди буни ўзи билса!

Пауза.

Петя Трофимов Гришанинг муаллими эди, у кўп нарсаларни эслатиши мумкин. . .

Фирс киради; эгнида пиджак ва оқ жилетка.

Фирс (кофе идишига яқинлашади; ташвишланиб). Бекам кофени шу ерда ичмоқчилар. . . (Қўлига оқ қўлқоп кияди.) Кофе гайёрни? (Дуняшага, дўқ билан.) Сенга айтаман? Қаймоқ қани?

Дуняша. Вой, ўлмасам! . . (Югуриб чиқиб кетади.)

Фирс (кофе идиши олдида ивирсиб). Вой, меров қизей. . . (Ўзича мингиллайди.) Париждан келдилар. . . Хўжайин ҳам бир вақтлари Парижга борган эдилар. . . Файтунда. . . (Кулади.)

Варя. Фирс, сен нимага куляпсан?

Фирс. Нима дейсиз? (Севиниб.) Менинг бекам келдилар! Ахир кўришишга муяссар бўлдик! Энди ўлсам армоним йўқ. . . (Севинганидан йиғлайди.)

Любовь Андреевна, Гаев ва Симонов-Пишчик кирадилар. Симонов-Пишчик нозик сукнодан камзул ва кенг почали шим кийган. Гаев кириши биланоқ қўл ва гавдаси билан худди биллиард ўйнаётгандай ҳаракат қилади.

Любовь Андреевна. Қандай эди! Ҳа, эсимга кела қолса-чи. . . Саригини бурчакка! Уртага дуплет!

Гаев. Бурчакка қиялаб! Синглим, бир вақтлари иккимиз ҳам худди шу уйда ётар эдик, мана энди эллик бирга кирибман, қизиқ. . .

Лопахин. Ҳа, умр ўтиб кетмоқда.

Гаев. Ким дейсан?

Лопахин. Умр ўтиб кетмоқда дейман.

Гаев. Бу ердан райҳон ҳиди келадими.

Аня. Мен кириб ухлайман. Хайрли кеч, ойижон. (Ойисини ўпади)

Любовь Андреевна. Ўзимнинг ақлли қизгинам! (Қизининг қўлини ўпади.) Мана энди уйдасан, хурсандирсан? Мен бўлсам ҳали-ҳали ўзимга келолмайман.

Аня. Хайр, тоға.

Гаев (Анянинг юзидан, қўлларидан ўпади.) Худога топширдим сени. Худди онангга ўхшайсан-а! (Синглисига қараб.) Люба, сен ҳам ёшлигингда худди шунақа эдинг.

Аня Лопахин ва Пишчик билан қўл бериб хайрлашади ва чиқиб кетиб, эшикни ёпади.

Любовь Андреевна. Қизгинам жуда чарчаган.
Пишчик. Йўл олис-да, ахир.

Варя. (*Лопахин билан Пишчикка қараб*). Хўш, жаноблар? Соат иккидан ошди, иззатни ҳам билинлар-да.

Любовь Андреевна (*кулиб*). Сен сираям ўзгармабсан, Варя. (*Варяни қучоқлаб ўпади*.) Мана, мен кофени ичиб бўлай, сўнг ҳаммамиз тарқалишамиз.

Фирс унинг оёқлари тагига ёстиқ келтириб қўяди.

Барака топ, азизим. Кофе ичишга ўрганиб қолибман. Эртаю-кеч ичганим ичган. Раҳмат, отахон. (*Фирсни ўпади*.)

Варя. Ҳамма юкни олиб келишдимикан, чиқиб қарай-чи... (*Чиқиб кетади*.)

Любовь Андреевна. Мен ростдан ҳам шу ерда ўтирибманми? (*Кулади*.) Қўлларимни ёзиб, сакраб ўйнагим келади! (*Юзини қўллари билан беркитади*.) Бирдан тушим бўлиб қолса-я! Худо кўриб турибди, ўз ватанимни жуда севаман, бутун вужудим билан севаман, вагон деразаларидан сира қарайолмадим, қарасам — йиғлаб юборавердим. (*Йиғлайди*.) Айтмоқчи, кофени ичиш керак. Раҳмат сенга, Фирс, раҳмат, отахон. Сенинг соғсаломатлигингни кўриб, беҳад севиндим.

Фирс. Утган куни.

Гаев. Қулоғи оғирроқ бўлиб қолган.

Лопахин. Бир оздан кейин, соат бешларда, мен Харьковга жўнаб кетишим керак. Э, афсус! Сизни кўриш, суҳбатлашиш орзусида эдим... Сиз ҳали ҳам боягибоягидек гўзалсиз...

Пишчик (*оғир нафас олиб*). Қайтанга, чиройингиз очилиб кетибди... Кийимларингиз бўлса паришча... Оҳ, энди юрак-бағрим ўртанадиган бўлди-ку...

Лопахин. Акангиз Леонид Андреевич мени нодон, зикна дейдилар, аммо бу гаплар менга қаттиқ тегмайди. Майли гапираверсинлар. Мен фақат, сиз илгарилари қанчалик менга ишониб келган бўлсангиз бундан кейин ҳам шундай ишонишингизни, ажойиб меҳрибон кўзларингиз билан менга қандай қараб келган бўлсангиз, бундан сўнг ҳам шундай қарашингизни умид қиламан. Худо ғамхўр! Менинг отам сизнинг бобонгиз ва отангиз қўлида крепостной эди, аммо мен учун сиз, шахсан сизнинг ўзингиз кўп яхшилик қилгансиз, шу туфайли мен бутун нарсани

унутиб, сизни ўзимнинг туғишган опамдан ҳам ортиқ ҳур-
мат қиламан.

Любовь Андреевна. Бир жойда тинч ўтирол-
майман, сира сабрим чидамайди. . . (*Ўрнидан туриб, у ёқ-
дан-бу ёққа ҳаяжонланиб юра бошлайди.*) Бу қувончи.
асти ичимга сиғдиролмайман. . . Мени масхара қилиб ку-
линглар, мен тентак бўлиб қолдим. . . Шкаф жоним!
(*Шкафни ўпади.*) Ўзимнинг столчам. . .

Гаев. Сен йўғингда бу ерда энага ўлди.

Любовь Андреевна (*ўтириб кофе ичади*). Жо-
йи жаннатда бўлсин. Хатда ёзишган эди.

Гаев. Анастасий ҳам ўлди. Петрушка ғилай мендан
бўшаб кетиб, шаҳарда приставникада хизмат қиляпти.
(*Чўнтагидан бир қутича обаки чиқариб, оғзига солиб ши-
ма бошлайди.*)

Пишчик. Қизчам. . . Дашенькам. . . сизга салом ай-
тиб юборди. . .

Лопухин. Сизга жуда кўнгилли, хурсанд қилади-
ган бирон гап айтгим келяпти. (*Соатига қарайди.*) Ҳозир
жўнаб кетаман, гаплашиб ўтирай десам — вақт йўқ. . .
Ҳа, бўлмаса, бир-икки оғиз гап билан айтиб қўя қолай.
Ўзингизга ҳам маълумки, қарзингизни қоплаш учун
олчазорингиз сотиладиган бўлиб турибди. Савдо йигирма
иккинчи августга тайинланган. Аммо, сиз ташвиш торт-
манг, азизим, бемалол ётиб ухлайверинг, бундан қуту-
лишнинг иложи бор. . . Менинг режам бундай, эътибор
беришингизни сўрайман. Сизнинг мулкингиз билан шаҳар
ўртаси ниҳояти йигирма чақирим келади, ёнингиздан те-
мир йўл ўтган, агар олчазорни ва дарё ёқасидаги ерлар-
ни боғчаларга бўлиб чиқиб, кейин уларни барбоғчиларга
ижарага берилса, йилига камида 25 минг сўмдан даро-
мад оласиз.

Гаев. Кечирасиз, шу ҳам гап бўптими!

Любовь Андреевна. Гапингизга яхши тушунол-
мадим, Ермолай Алексич.

Лопухин. Барбоғчилардан йилига ҳар бир десятина
ер учун камида йигирма беш сўмдан ижара ҳақи оласиз,
агар бунга ҳозирданоқ эълон қилсангиз, мен аминман,
кузгача бир парча ҳам бўш ерингиз қолмайди, ҳаммаси-
ни талаб кетишади. Хулласкалом, табриклайман, шундай
қилиб катта бир фалокатдан қутулиб қолдингиз. Атроф-
теварак ниҳояти серзавқ ва нашъали ерлар, дарё чуқур.
Албатта, баъзи жойларни бузиб ташлаш, тозалаш керак

бўлади. . . Чунончи, ҳамма эски-туски иморатларни, мана шу ўтирган уйингизни ҳам бузиб ташлаш керак, барибир ҳеч нимага ярамайди, эски олчазорни ҳам кесиб ташлаш керак бўлади. . .

Любовь Андреевна. Олчазорни кесиб ташлаш керак дедингизми? Азизим, кечиринг, сиз ҳеч нарсага туншунмас экансиз. Агар бутун губернада биттаю-битта ажойиб нарса топилса — у ҳам бизнинг мана шу олчазоримиз бўлади.

Лопухин. Бу боғнинг ажойиблиги шундаки, у жуда катта, холос. Олчангиз икки йилда бир марта ҳосил қилади, у ҳосилни ҳам ҳеч ерга сиғдиrolмайсиз, ҳеч ким олмайди.

Гаев. Бу боғ ҳатто «Энциклопедия луғати»га ҳам кирган.

Лопухин (*соатиға қараб*). Агар бирон фикр ва қарорга келмасак йигирма иккинчи августда олчазор ҳам, бутун ер-мулк ҳам кимошди савдоси билан сотилиб кетади. Гапимга кириб, хўп деяверинг! Бошқа илож йўқ, рост айтаман.

Фирс. Қадим вақтларда, бундан 40—50 йиллар аввал, олчани қуритардилар, юшатардилар, сиркалардилар, ундан қиём пиширардилар, шундай бўлар эдики. . .

Гаев. Жим тур, Фирс.

Фирс. Шундай бўлар эдики, қуритилган олчани арава-арава қилиб Москвага, Харьковга жўнатилади. Роса пул бўларди-да! Яна қуриган олчалар у вақтларда юшоққина, ширали, хушбўй ва ширин бўларди. . . У вақтларда бунинг усулини билар эдилар-да. . .

Любовь Андреевна. Ҳозир-чи?

Фирс. Эсдан чиқиб кетган. Ҳеч ким билмайди.

Пищик (*Любовь Андреевнага*). Парижлар қалай? Яхши эканми? Қурбақа едингизми?

Любовь Андреевна. Тимсох едим.

Пищик. Тавба! . .

Лопухин. Ҳозирга қадар қишлоқда бойлар билан мужиклар бўлар эди, энди секин-секин барбоғчилар ҳам пайдо бўла бошлади. Ҳозир ҳамма шаҳарларнинг, ҳатто энг кичкина шаҳарнинг ҳам атрофига дачалар қурилмоқда. Қатъий айтиш мумкинки, яна йигирма йиллардан кейин барбоғчиларнинг сон-саногига етиб бўлмайди. Барбоғчи ҳозир балконда чой ичиб ўтиради, аммо бориб-бориб у ўзининг ана шу бир десятина ерини полиз қилиб

юбориши аниқ, у вақтда сизнинг олчазорингиз янада кўркам, янада муҳташам ва тенги йўқ бир жойга айланиб кетади.

Гаев (*энсаси қотиб, жаҳл билан*). Бўлмаган гап!

Варя билан Яша киради.

Варя. Ойижон сизга иккита телеграмма келган эди. (*Калитлардан бирини танлаб, қадимги шкафни жаранглатиб очади.*) Мана.

Любовь Андреевна. Булар Париждан. (*Телеграммаларни ўқимасдан йиртиб ташлайди.*) Париж билан ҳисоб-китоб битди. . .

Гаев. Биласанми, Люба, мана шу шкафимиз неча ёшда? Ўтган ҳафта пастки яшигини очган эдим, куйдириб босилган рақамга кўзим тушиб қолди. Шкаф бундан роппа-расо юз йил илгари ясалган экан. Қалай, юбилейни ўтказсак ҳам бўлар дейман? Ўзи-ку жонсиз бир нарсая, лекин шундай бўлса ҳам, ҳар ҳолда китоб шкафи-ку!

Пишчик (*ҳайрон қолиб*). Юз йил-а! . . Тавба!

Гаев. Мана бу арзийдиган мулк. . . (*Шкафни силайди.*) Қимматли муҳтарам шкаф! Юз йилдан бери эзгу ва адолат ғояларига хизмат қилиб келган умрингни табриклайман, сен юз йилдан бери тилсиз, аммо самарали хизмат қилиб, чарчамадинг (*йиғи аралаш*), авлод-ажлодимизга ғайрат, куч, гўзал истиқболга ишонч бағишлаб келдинг, бизни эзгулик руҳида, жамоатга хизмат қилиш руҳида тарбиялаб келдинг. . .

Пауза.

Лопакхин. Шундай. . .

Любовь Андреевна. Леня, сен ҳали ҳам ўша-ўшасан-а.

Гаев (*бир оз хижолат тортиб*). Шарни ўнг тарафдаги бурчакка! Қиялаб ўртага мўлжаллайман!

Лопакхин (*соатига қараб*). Хўп, мен кетдим бўлмаса.

Яша (*Любовь Андреевнага дори беради*). Мана бу дорини ичиб юборсангиз бўларди. . .

Пишчик. Дори ичиш ярамайди, азизим. . . Доридан на наф бор, на зарар. . . Қани бу ёққа беринг-чи, қадрдоним. (*Дорини олиб, кафтига солади, бир пуфлаб, квас билан ичиб юборади.*) Мана, вассалом!

Любовь Андреевна (*қўрқиб кетади*). Ийе, жинни бўлдингми?

Пишчик. Ҳамма дорини ичиб юбордим.

Лопахин. Ичингда ўпқонинг борми дейман!

Ҳамма кулади.

Фирс. Бу киши ҳайитда келиб, бир ўзлари ярим челақ бодринг еб кетганлар... (*Пичирлайди.*)

Любовь Андреевна. У нима деяпти?

Варя. Уч йилдан бери шунақа пичирлайдиган бўлиб қолган. Биз ўрганиб кетганмиз.

Яша. Кексайиб қолган-да.

Оқ кўйлақ кийган, лорнетини белбоғига боғлаб олган, озрингина Шарлотта Ивановна саҳнадан ўтади.

Лопахин. Кечирасиз, Шарлотта Ивановна, ҳали сиз билан кўришганим йўқ. (*Шарлоттанинг қўлини ўпмоқчи бўлади.*)

Шарлотта (*қўлини тортиб олади*). Қўлимдан ўпишингизга руҳсат этсам, кейин биллагимдан ўпишни хоҳлаб қоласиз, кейин елкамни ўпгингиз келади...

Лопахин. Бугун омадимиз юришмаган кун экан-да.

Ҳамма кулади.

Шарлотта Ивановна, бир фокус кўрсатсангиз-чи!

Любовь Андреевна. Ҳа, Шарлотта, бир фокус кўрсатинг!

Шарлотта. Кераги йўқ, уйқум келиб турибди. (*Чиқиб кетади.*)

Лопахин. Уч ҳафтадан кейин кўришамиз (*Любовь Андреевнанинг қўлидан ўпиб, хайрлашади.*) Ҳозирча хайр. Мен кетдим. (*Гаевга қараб.*) Хайр. (*Пишчик билан ўпишиб хайрлашади.*) Хайр! (*Варяга, кейин Фирс билан Яшага қўл бериб.*) Сира кетгим келмаяпти-да. (*Любовь Андреевнага қараб.*) Башарти чорбоғ ҳақида бирон қарорга келсангиз, дарҳол менга дарагини беринг, эллик минг сўмча пул қарз топаман. Пишиқроқ ўйланг, лекин.

Варя (*жаҳл билан*). Хаҳ, кета қолсангизчи энди!

Лопахин. Кетдим, кетдим... (*Чиқиб кетади.*)

Гаев. Сурбет! Ийе, пардон... Айтмоқчи, Варя унга тегмоқчи-я, Варянинг қайлиғи-ку.

В а р я. Йўқ ердаги гапларни гапирмасангиз-чи, тоға.
Л ю б о в ь А н д р е е в н а. Ҳа, нима қипти, Варя,
мен кўп хурсанд бўлардим. У яхши одам.

П и ш ч и к. Тўғрисини айтиш керак, у жуда... тузук
одам... Менинг қизим Дашенька ҳам, дейдики, ҳар хил
гапларни дейди-да. (*Хуррак отади ва шу ондаёқ уйғониб
кетади.*) Ҳар ҳолда, ҳурматлигим, менга икки юз қирқ
сўм... пул қарз бериб турмасангиз бўлмайди. Эртага қарз
процентларини тўлашим керак.

В а р я (*қўрқиб кетиб*). Пул йўқ, сира йўқ!

Л ю б о в ь А н д р е е в н а. Ростдан ҳам ҳеч пулим
йўқ.

П и ш ч и к. Топилиб қолар. (*Кулади.*) Мен сира ноу-
мид бўлмайман. Мана энди ишимнинг бутун пачаваси
чиқди, хонавайрон бўлдим деб турсам, бирдан еримдан
темир йўл ўтиб қолди, менга эса... ҳақ тўлашди. Бугун
эмас, эртага, ажаб эмас яна бирон нарса чиқиб қолса...
Дашенька икки юз минг сўм ютиши мумкин... Унинг
билети бор.

Л ю б о в ь А н д р е е в н а. Қофе ҳам ичилди. Энди
ётсак бўлади.

Ф и р с (*Гаевнинг устивошини шчётка билан тозалаб,
койинган оҳангда гапирди*). Яна бошқа шимни кийиб-
сизда. Сизни энди нима қилсам бўлади-да!

В а р я (*секин*). Аня ухляяпти. (*Секин деразани оча-
ди.*) Офтоб ҳам чиқди, ҳаво унча совуқ эмас. Бир қа-
ранг, ойижон! Дарахтлар нақадар гўзал! Оҳ танграм,
ҳавони айтмайсизми! Майналар сайрайди!

Г а е в (*бошқа деразани очади*). Боғ оппоғ-а. Эсинг-
да борми, Люба! Ҳув, анави узун хиёбон худди таранг
тортилган тасмага ўхшайди, ойдин кечаларда ялт-ялт
қилади. Ёдингдами? Унутмадингми?

Л ю б о в ь А н д р е е в н а (*деразадан боққа қараб*).
Оҳ, ёшлигим, пок болалигим! Мен худди шу уйда ухлар-
дим, деразадан боққа қараб ётар эдим, ҳар куни тонгда
мен билан бирга бахтим уйғонар эди. Уша вақтларда
ҳам боғ худди шунақа, ҳозиргидек эди, ҳеч ўзгармабди.
(*Суюнганидан кулади.*) Ҳамма ёғи оппоғ-а! Оҳ, менинг
боғим! Ёмғирли куз кечаларидан, қаҳратон қишлардан
кейин сен яна ёшсан, бахтлисан, қўйнингда фаришталар
учиб юрибди... Оҳ, қани энди қалбим ва елкамдаги
оғир юкимдан халос бўлсам — ўтмишимни унута ол-
сам!..

Гаев. Аттанг, қарз учун энди боғни сотиб юборадилар, бу қандай бўлди, асти.

Любовь Андреевна. Қаранглар, раҳматлик ойим боғдан юриб келяптилар. Устларида оқ кўйлак! (*Суюна-суюна кулади.*) Ойим, худди ойимнинг ўзлари!

Гаев. Қани, қани?

Варя. Вой, худо-ей, ўзингизни тутинг, ойижон.

Любовь Андреевна. Ҳеч кимса йўқ. Кўзимга шундай кўринди шекилли. Шийпонга бурилаверишда ўнг томондаги бир оппоқ дарахт худди хотин қишига ўхшаб букилиб турган экан. . .

Анча эскирган студентча мундир кийган, кўзойнак таққан Трофимов киради.

Қандай гўзал, ажойиб боғ! Оппоқ гуллар, кўм-кўк муссаффо осмон. . .

Трофимов. Любовь Андреевна!

Любовь Андреевна унга ўгирилиб қарайди.

Мен сизга таъзим қиламан-у, чиқиб кетаман. (*Ҳаяжонланиб Любовь Андреевнанинг қўлидан ўпади.*) Эрталабгача кут дейишган эди, чидаб туролмадим. . .

Любовь Андреевна уни танимасдан, ҳайрон бўлиб қараб қолади.

Варя (*йиғи аралаш*). Бу — Петя Трофимов-ку. . .

Трофимов. Петя Трофимовман, ўғлингиз Гришанинг муаллими. . . Наҳотки, мен шундай ўзгариб кетганман?

Любовь Андреевна уни қучоқлайди ва оҳиста йиғлайди.

Гаев (*ўпкаси тўлиб*). Қўй, Люба, йиғлама.

Варя (*йиғлайди*). Петя, эртагача кутиб туринг демабмидим?

Любовь Андреевна. Менинг Гришам. . . Ўғилгинам. . . Гришам. . . Фарзандим. . .

Варя. Начора, ойижон, худонинг хоҳиши-да.

Трофимов (*секингина, йиғи аралаш*). Бўлди, бўлди. . .

Любовь Андреевна (*секин-секин йиғлайди*). Болам ҳалок бўлди, чўкиб ўлди. . . Нима учун? Нима учун, дўстим? (*Паст овозда.*) Ичкарида Аня ухлаб ётибди, мен бўлсам барала гапириб ўтирибман. Шовқин солаяп-

ман... Хўш, Петя? Нима сабабдан бу қадар хунуклашиб кетдингиз? Нега қариб қолдингиз?

Трофимов. Вагонда келаётганимда бир хотин мени пати тўкилган барин деб атади.

Любовь Андреевна. У вақтларда сиз ёш бола эдингиз, ёқимлигина студент эдингиз. Энди сочларингиз ҳам тўкилибди, кўзойнак тақиб олибсиз. Наҳотки, ҳамон студент бўлсангиз-а? (*Эшик томонга юради*).

Трофимов. Ула-ўлгунча студент бўлиб қолсам керак.

Любовь Андреевна (*акасини, кейин Варяни ўриб*). Хўш, энди кириб ётинглар. Сен ҳам қариб қолибсан, Леонид.

Пишчик (*унинг кетидан боради*). Демак, энди ухлаш керак денг... Оҳ, қўл-оёқларим бирам зирқиллаб оғрийдики!.. Мен сизникида ётиб қоламан... Любовь Андреевна, азизим, эртага эрталаб бўлса ҳам майли... Икки юз қирқ сўм...

Гаев. Бу бўлса ўзининг дардида...

Пишчик. Икки юз қирқ сўм... Қарз процентларини тўлашим керак.

Любовь Андреевна. Пулим йўқ дедим-ку, чироғим.

Пишчик. Қайтиб бераман, меҳрибонгинам... Ўзи арзимайдиган пул-ку...

Любовь Андреевна. Хўп, яхши, Леонид беради. Сен бера қол, Леонид.

Гаев. Бериб бўпман, анойи одам борми...

Любовь Андреевна. На чора, бера қол... Зарур экан-да. Қайтиб берар...

Любовь Андреевна, Трофимов, Пишчик ва Фирслар чиқиб кетадилар. Уйда Гаев, Варя ва Яша қолади.

Гаев. Синглимнинг пул созуриш одати ҳали ҳам қолмабди. (*Яшага қараб*.) Нари тур, фалокат, сендан товуқ ҳиди келяпти.

Яша (*тиржайиб*). Илгари қандай бўлсангиз, Леонид Андреевич, ҳазир ҳам худди шундайсиз-а.

Гаев. Қимни? (*Варяга қараб*.) Нима дейди бу?

Варя (*Яшага қараб*). Қишлоқдан онанг кепти, кечадан бери ошхонада кутиб ўтирибди, сени кўрмоқчи...

Яша. Майли ўтираверсин.

Варя. Вой, беҳаё-ей!

Яша. Бошимга ураманми уни! Эртага келса ҳам бўларди. *(Чиқиб кетади.)*

Варя. Ойимлар ҳали ҳам ўшандайлар, сира ўзгармабдилар. У кишига қолса, бутун мол-бисотларини одамларга бўлиб берар эдилар.

Гаев. Ҳа, ҳа...

Пауза.

Бирон беморга кўп хил дори-дармон тавсия этилса, демак у сира тузалмайдиган касал бўлади. Мен кўп ўйлайман, бош қотираман, менда маблағ кўп, жуда кўп; демак аслида ҳеч нима йўқ, деган сўз. Қани энди бирон кимсadan мерос тегиб қолса, Аняни бирон бадавлат кишига узатсак, Ярославлга бориб, Графиня холамиздан бирон нажот топсак... Ахир, холамиз жуда бой одам-ку.

Варя *(йўғлайди)*. Кошки эди, худо мадад берса.

Гаев. Бўқирма. Холамиз жуда бадавлат бўлгани билан бизларни хуш кўрмайди. Биринчидан, гап шуки, синглим дворянга тегмай, суд маслаҳатчисига теккан...

Эшикдан Аня кўринади.

Дворянин бўлмаган кишига теккани устига, яна, уни ўзини яхши тутабилган деб ҳам бўлмайди. Синглим ўзи меҳрибон, сахий, оқ кўнгил хотин, мен уни жуда севаман, бироқ мингта оқлайдиган гап топсанг ҳам, унинг нуқсонли одам экани аниқ. Бу нарса унинг ҳатто энг майда-чуйда ҳаракатларидан ҳам кўриниб туради.

Варя *(шивирлаб)*. Эшик олдида Аня турибди.

Гаев. Кимни?

Пауза.

Ажабо, ўнг кўзимга бир нарса тушганга ўхшайди... Кўзим ёмон кўрадиган бўлиб қолибди. Пайшанба куни округ судида бўлганимда...

Аня киради.

Варя. Нега ухламайсан, Аня?

Аня. Уйқум келмаяпти. Сира ухлайолмадим.

Гаев. Жажжигинам, оппоғим. *(Анянинг юзидан, қўлларидадан ўнади)*. Ўзимнинг қизгинам... *(Йиғи аралаш.)* Сен менинг жияним эмас, фариштамсан. Сен менинг борлигимсан. Инон менга, инон...

А н я. Мен сенга ишонаман, тоғажон. Сени ҳамма яхши кўради, ҳамма ҳурмат қилади... Аммо жон тоға, сен тилингни тийишинг керак. Ҳозирнинг ўзида ўз синглинг, менинг онам тўғрисида нималар дединг? Нега бундай гапларни айтасан?

Г а е в. Ҳа, ҳа... (*Анянинг қўллари билан ўзининг юзини беркитади.*) Ҳақиқатан ҳам чакки бўлди! О тангрим, ўз паноҳингда сақла! Боя шкаф олдида туриб ҳам бемаза гаплар гапириб юборган эдим. Гапириб бўлганимдан кейингина бемаънилигини билиб қолдим.

В а р я. Рост, тоғажон, жим юрганингиз яхшироқ. Жим юраверинг, вассалом.

А н я. Жим юрсанг қайтангга ўзинг ҳам тинчиб қолсан.

Г а е в. Ана, жим бўлдим. (*Аня ва Варянинг қўллари билан ўпади.*) Жим бўлдим! Лекин иш тўғрисида гапиришим керак. Пайшанба куни округ судида бўлган эдим, бир неча улфатлар йиғилишдик, у ёқ-бу ёқдан гап кетди ва билдимки, векселга қарз олиш ҳамда процентларни тўлаш мумкинга ўхшаб қолди.

В а р я. Кошки эди, худо мадад берса!

Г а е в. Сешанба куни бориб, яна бир гаплашиб келаман. (*Варяга.*) Бўкирма! (*Аняга.*) Онанг ҳам Лопахин билан гаплашиб кўради, Лопахин, албатта, йўқ демайди... Сен ҳам бир оз дамнинг олиб, Ярославлдаги графиня бувингникига бориб келасан. Шундай қилиб, уч томондан ҳаракат қилсак, ишимиз ўнглашиб кетади. Процентни тўлаймиз, мен бунга аминман... (*Оғзига обаки солади.*) Виждоним билан қасам ичаманки, ер-мулк сотилмайди! (*Ҳаяжонланиб.*) Ўз бахтим билан онт ичаман! Мана қўлимни бераман, агар ишни кимошди савдосигача обориб тақасам — мени ҳар нима де! Беномус, бемаъни одам де! Бутун вужудим билан онт ичаман.

А н я (*хотиржам, бахтиёр кайфиятда.*) Қандай ақлли тоғамсан! (*Тоғасини қучоқлайди.*) Мен энди хотиржамман! Кўнглим тўқ! Бахтиёрман!

Ф и р с киради.

Ф и р с (*койиниб гапиради.*) Леонид Андреевич, худодан кўрқсангиз-чи, ахир! Қачон кириб ётасиз?

Г а е в. Ҳозир. Сен кетавер, Фирс, бугун ўзим бир амаллаб ечинарман. Ҳа, қизлар, кириб ухланглар... Қолган гапни эртага эшитарсизлар, энди бориб ётинглар. (*Аня*

билан Варяни ўпади.) Менинг ўзим саксонинчи йилларга мансуб бўлган одамман. . . У вомонларни кўпам мақтамай-дилар-у, лекин ҳар ҳолда, мен ўз эътиқодларим учун ҳаётимда кўп азоб чекканман. Мужикларнинг мени яхши кўриши ҳам бежиз эмас-да. Мужикни билиш керак! Улар билан қандай муомала қилишни билиш. . .

А н я. Яна бошладинг-а, тоға!

В а р я. Тоғажон, бўлди энди.

Ф и р с (*жаҳл билан*). Леонид Андреич!

Г а е в. Кетдим, кетдим. . . Ётинглар энди. Иккала четидан ўртага! Тўппа-тўғри уриб тушираман. . . (*Чиқиб кетади, кетидан Фирс чиқади.*)

А н я. Энди мен хотиржамман. Ярославлга сира боргим келмайди, бувимни ёмон кўраман, шундай бўлса ҳам, хотиржамман. Иш қилиб, тоғам барака топсин. (*Ўтиради.*)

В а р я. Ётиб ухлаш керак. Мен кетдим. Сен йўғингда бу ерда хунук бир иш бўлиб ўтди. Эски малайхонада, ўзинг биласан фақат қари қороллар туради. Ефимьюшка, Поля, Евстигней, Карп ҳам ўша ерда. Худонинг берган куни кечаси аллақандай ўткинчиларни ётгани қўйишадиган бўлишибди. Мен индамадим. Бир куни эшитсам, улар менинг тўғримда гап тарқатишибди, гўё мен уларни фақат нўхат билан боқилсин деб айтганмишман. Зиқналигимдан эмиш. Ҳамма гап Евстигнейдан чиққан. . . Хўп майли, агар гап шунақа бўлса, шошмай тур дедим. Евстигнейни олдимга чақириб олдим. (*Эснайди.*) Бир вақт у кириб келди. Бу нима қилганинг, аҳмоқ дедим. (*Аняга қарайди.*) Анечка!

Пауза.

Ухлаб қопти. (*Анянинг қўлтигидан кўтариб.*) Юр, жойингга кириб ёт. . . юр! . . (*Етаклаб боради.*) Жонгинам ухлаб қопти-ку! Юра қол. . . (*Кетадилар.*)

Богнинг нариги томонидан, йироқдан подачининг найи эшитилади. Т р о ф и м о в саҳнадан ўтиб кета туриб, Аня билан Варяни кўриб тўхтайди.

В а р я. Тссс. Ухлади, ухлаб қолди. . . Юра қол, жоним.

А н я (*секин, уйқу аралаш*). Шу қадар чарчабманки. . . Қўнғироқлар жаранглайди. . . Тоғажон. . . меҳрибоним. . . ойим ҳам, тоғам ҳам. . .

В а р я. Юр, жонгинам, юра қол... (*Анянинг уйига кириб кетадилар.*)

Т р о ф и м о в (*меҳри тобланиб*). Қуёшим менинг! Баҳорим менинг!

П а р д а.

И К Қ И Н Ч И П А Р Д А

Дала. Девоглари қийшайиб кетган, ташландиқ кичкина кўҳна бутхона, ёнида — қудуқ; бир вақтлар мозор тоши бўлган лавҳали катта-катта ҳарсанг тошлар ётади; эски скамейка. Гаевнинг қўрғонига борадиган йўл кўриниб туради. Бир томондан баланд тераклар қорайиб кўринади. Теракларнинг орқасидан олчазор бошланади. Йироқдан қатор тизилиб кетган телеграф устунлари кўзга ташланади, узоқ уфқда катта шаҳар ғира-шира кўзга чалинади, фақат ҳаво очиқ ва мусаффо кунларда шаҳар аниқ кўринади. Қуёш ботай деб турган пайт. Ш а р л о т т а, Я ш а, Д у н я ш а л а р скамейкада ўтиришибди, улардан сал нарироқда турган Е п и х о д о в гитара чалмоқда; ҳамма хаёлга чўмган. Шарлотта бошига эски фуражка кийиб олган; у, елкасидан милтиқни олади ва тасмасидаги тўқасини тузатиб ўтиради.

Ш а р л о т т а (*хаёлга чўмиб*). Менинг ҳақиқий паспортим йўқ, неча ёшга кирганимни ўзим ҳам билмайман, ҳалигача ўзимни ёшгина қизча деб юраман. Ешлик вақтида отам билан онам ярманкама-ярманка юриб, қизиқ-қизиқ томошалар кўрсатар эдилар, жуда яхши томошалар бўлар эди. Мен бўлсам умбалоқ ошиб сакрардим, ҳар хил ўйинлар кўрсатардим. Отам билан онам ўлгандан кейин мени бир немис хотин асраб олди, ўқитди. Яхши, мана ўсдим, улғайдим, кейин мураббияликка кириб кетдим. Аммо, аслим қаерлик, ўзим кимман — билмайман... Отам ким, онам ким эди, эҳтимол, улар никоҳдан ҳам ўтмагандирлар... билмайман. (*Чўнтагидан бодринг олиб ейди.*) Ҳеч нарсани билмайман.

Пауза.

Биров билан шундай кўнгил ёзиб ҳасратлашгим келади-ю, лекин гаплашадиганим йўқ... Ҳеч кимим йўқ.

Е п и х о д о в (*гитара чалиб, қўшиқ айтади.*) «Парвойим йўқ бу дунё билан, дўст-душманлар менга барибир... Еруғ жаҳонда мандолина чалгинда!»

Д у н я ш а. Бу мандолина эмас, гитара. (*Ойнага қараб юзига уна суради.*)

Е п и х о д о в. Муҳаббат ўтида ўртанган телба учун гитара ҳам мандолина бўлаверади... (*Қўшиқ айтади.*) «Қошки эди, қалбимни иситса жонона ишқи...»

Яша ҳам ашулага қўшилади.

Шарлотта. Вой бў-ў. Шу ҳам қўшиқ айтиш бўлди-ми! Худди қашқирга ўхшаб увиллайсизлар-а.

Дуняша (*Яшага*). Ҳар қалай чет элга бориш жуда катта бахт-да.

Яша. Ҳа, албатта. Фикрингизга қўшилмай иложим йўқ. (*Хомиза тортади, кейин сигара чекади.*)

Епиходов. Бу тушунарли, чет элларда ҳамма нарсаси беками-кўст.

Яша. Ўз-ўзидан маълум.

Епиходов. Мен маълумотли одамман, ҳар хил ажойиб-ғаройиб китобларни ўқийман-у, аммо яшашдан мақсадим нима эканини, ростини айтсам, ўзимга нима кераклигини билмайман, яшашимни ҳам, ўзимни ўзим отиб ўлдиришимни ҳам билмайман, яна устига-устак ёнимда ҳамиша тўппонча олиб юраман. Мана... (*Тўппончасини чиқариб кўрсатади.*)

Шарлотта. Еб бўлдим, энди кетсам ҳам бўлади. (*Милтиқни елкасига осади.*) Епиходов, сен жуда ақлли ва жуда даҳшатли одамсан-да. Хотинлар тоза ёпишса керак сенга. Бррр! (*Кетади.*) Бу донишмандларнинг ҳаммаси шунақа аҳмоқки, биронтаси билан тузукроқ гаплашиб бўлмайди... Ҳамиша ёлғизман, ҳеч кимим йўқ, кимман ўзим, нима учун яшайман дунёда — билмайман... (*Секин-аста чиқиб кетади.*)

Епиходов. Ростини айтсам, бошқа нарсаларни йиғиштириб қўйиб, ўз тўғримда айтишим керакки, бўрон кичкина қайиқни қандай ўйинга солса, тақдир ҳам мени шундай ўйнатяпти. Агар дейлик, хато гап айтган бўлсам нега у вақтда бугун эрталаб уйғониб қарасам, кўкрагимда мана бундай даҳшатли катта ўргимчак ўрмалаб юрибди? Мана шундай-а. (*Икки қўли билан кўрсатади.*) Е бўлмаса чанқовни бостириш учун квас ичмоқчи бўлсам, ичида суваракка ўхшаган хунук бир маҳлуқ сузиб юрибди.

Пауза.

Сиз Бокльни ўқиганмисиз?

Пауза.

Сизга айтадиган икки оғизгина сўзим бор эди, Авдотья Федоровна.

Дуняша. Гапиринг.

Епиходов. Холис гапиришсак деган эдим... (*Хўрсинади.*)

Д у н я ш а (*уялиб кетади*). Майли... аммо, олдин бориб тальмамни¹ олиб келиб беринг, Шкафнинг ёнида турибди... Бу ер анча зах экан...

Е п и х о д о в. Хўп бўлади... Олиб келиб бераман... Тўппончани нима қилишни энди биламан... (*Гитарани олиб, чалганича чиқиб кетади*.)

Я ш а. Турган-битгани фалокат! Гап орамизда қолсин-у, кўп аҳмоқ одам-да. (*Хомиза тортади*.)

Д у н я ш а. Худо уриб, яна ўзини отиб қўймасайди.

Пауза.

Мен жуда чўчийдиган бўлиб қолибман, доим хавотирдаман. Ешлигимдан бери хўжайинлар уйида турганим учун оддий турмуш менга ёт кўринадиган бўлибди, қўлларим ҳам ойимқизларнинг қўлларига ўхшаган оппоқ. Жудаям нозик, олижаноб, танноз бўлиб кетганманки, сал нарсдан ҳам чўчийвераман. Шундай қўрқаман. Яша, агар сиз мени алдаб кетсангиз борми, нақ жинни бўлиб қоламан-а.

Я ш а (*Дуняшани ўпади*). Дўндиқчам! Албатта, ҳар бир қиз эсли-хушли бўлиши керак, ҳаммадан аҳлоқи бузуқ қизларни ёмон кўраман.

Д у н я ш а. Мен сизни беҳад севиб қолдим... Сиз маълумотли кишисиз, ҳар бир нарса ҳақида мулоҳаза қила оласиз.

Пауза.

Я ш а (*эснаб*). Ҳа шундай... Менимча, бировни яхши кўрадиган қиз аҳлоқсиз бўлади.

Пауза.

Соф ҳавода сигара чекиш хўп роҳат нарса-да... (*Қулоқ солади*.) Бу ёққа келишяпти... Хўжайинлар...

Дуняша Яшани бирдан кучоқлаб олади.

Энди уйга боринг. Дарёга чўмилгани борган киши бўлиб мана бу йўлдан кетинг, кўриб қолишса, мени сиз билан шу ерда учрашибди деб ўйлашади, бундан ёмон кўрган нарсам йўқ.

Д у н я ш а (*секин йўталиб*). Сигарангиздан бошим айланиб кетди... (*Чиқиб кетади*.)

¹ *Тальма* — елкага ташлаб юрадиган енгсиз камзул.

Яша бутхона ёнида ёлғиз ўтиради. Любoвь Андреевна, Гаев ва Лопахинлар келадилар.

Лопахин. Масалани узил-кесил ҳал қилиш керак, вақт оз қолди. Жуда оддий масала-ку! Ерни барбоғчиларга беришга розимисиз ё йўқми, шуни айтинг? Биргина сўз айтсангиз бўлади; ё ҳа, ё йўқ.

Любoвь Андреевна. Бу ерда ким ярамас сигара чекди экан... (Ўтиради.)

Гаев. Мана, темир йўл ҳам ўтиб анча қулайлик туғилди. (Ўтиради.) Бирпасда шаҳарга бориб, нонушта қилиб келинди... Саригини ўртага! Менга қолса ҳозир уйга кириб, бир миллиард ўйнаб чиқиш маъқул бўларди.

Любoвь Андреевна. Жониқма.

Лопахин. Фақат биргина сўз денг! (Елворади.) Жавобини берсангиз-чи, ахир!

Гаев (эснад). Кимни?

Любoвь Андреевна (ҳамёнини очиб қарайди). Кеча бир талай пул бор эди, бугун жуда оз қопти. Боёқиш Варя пулни тежайман деб, ҳаммани ширхўрди билан боқса, ошхонадаги чолларга қуруқ нўхатни пишириб берса-ю, мен бу ёқда пулни совириб юрсам... (Ҳамён қўлидан тушиб, олтин пуллар сочилиб кетади.) Вой, пул сочилиб кетди-я... (Ранжийди.)

Яша. Рухсат этинг, мен териб бераман. (Тангаларни тиради.)

Любoвь Андреевна. Барака топинг, Яша. Нимага мен шаҳарга нонушта қилгани бордим-а... Музикаси бўлгани билан бўлмағур ресторан экан, дастурхонларидан совун ҳиди келади... Бунча кўп ичишнинг нима кераги бор, Лёня? Мунча кўп овқат ейишнинг нима ҳожати бор? Нимага сен тинмай гапираверасан? Боя ресторанда ўтириб тоза жоврадинг, аммо ҳамма гапларинг ножўя... Етмишинчи йилларми-ей, декадентларми-ей... Тағин, кимга гапирганингни ўзинг биласанми? Декадентлар ҳақида маъналарга гапириб ўтирибсан-а!

Лопахин. Рост.

Гаев (қўлини силтаб). Мен ҳаммиша шундай қоламан шекилли, тузалишимга кўзим етмайди... (Яшага қараб, зарда билан.) Нега сен кўз олдидан нари кетмайсан?

Яша (кулиб). Товушингизни эшитсам кулгим қистайди.

Гаев (синглисига қараб). Ё бу қолсин, ё мен...

Любовь Андреевна. Боринг, Яша, сиз кетаверинг.

Яша (*Любовь Андреевнага ҳамённи бериб*). Ҳозир кетаман. (*Ўзини кулгидан зўрға тийиб*). Ҳозирнинг ўзида. . . (*Кетади.*)

Лопахин. Сизнинг мулкингизни Дериганов деган бир бой олмоқчи. Савдога ҳам унинг ўзи шахсан иштирок этади деган гаплар бор.

Любовь Андреевна. Сиз қаердан билдингиз?

Лопахин. Шаҳарда шунақа овоза тарқалган.

Гаев. Ярославлдаги холамиз пул юбораман депти-ю, аммо қачон ва қанча юбориши номаълум. . .

Лопахин. Юборганда ҳам қанча юборар эди! Юз минг юборадими? Ё икки юз мингми?

Любовь Андреевна. Эҳ-ҳа, гўрдами. . . Ун-ўн беш минг юборса ҳам шукур қилардик.

Лопахин. Мени кечиринг, аммо жаноблар, сизларга ўхшаган енгилтак, ҳеч нарсадан хабари йўқ, ношуд, иш ёқмас одамларни сира-сира кўрмаган эдим. Сизга ер-мулкингиз сотилади деб лўнда қилиб айтиб турилган бўлса ҳам тушунай демайсизлар-а.

Любовь Андреевна. Нима қилгин дейсиз, ахир? Ургатинг.

Лопахин. Мен сизга ҳар куни гапираман. Ҳар куни шу тўғрида жоврайман. Олчазорни ҳам, ерни ҳам барбоғчиларга ижарага бериш керак, берганда ҳам тезроқ, ҳозирнинг ўзидаёқ бериш керак, савдо куни яқинлашиб қолди! Тушунсангиз-чи, ахир! Агар сиз майли, барбоғ бўла қолсин десангиз, истаганингизча пул ҳам тушади, ана шунда қутуласиз қўясиз.

Любовь Андреевна. Барбоғ, барбоғчилар. . . Кечиринг, бу тубанлик-ку. . .

Гаев. Гапингга тамомила қўшиламан.

Лопахин. Мен ё йиғлаб юбораман, ё бақириб бераман, ёки хушимдан кетиб йиқиламан. Тоқатим тоқ бўлди! Сиз мени жуда қийнаб юбордингиз! (*Гаевга қараб.*) Сиз эркак эмассиз!

Гаев. Кимни?

Лопахин. Эркак эмассиз, дейман! (*Кетмоқчи бўлади.*)

Любовь Андреевна (*қўрқиб кетади*). Йўқ, йўқ, кетманг, азизим, қолинг, илтимос қиламан. Балки бирон нарса ўйлаб топармиз.

Лопахин. Нимасини ўйлайсиз!
Любовь Андреевна. Кетманг, илтимос қиламан.
Сиз ёнимда бўлсангиз кўнглим тўқ...

Пауза.

Худди устимизга уй қулаб тушадигандай, мен ҳамон бир нимани кутиб келаман.

Гаев (*чуқур хаёлда*). Бурчакка дуплет... Уртага круазе...

Любовь Андреевна. Гуноҳимиз кўп-да...

Гаев (*оғзига обаки солади*). Бутун бисотимни обаки еб битирган эмишман... (*Кулади.*)

Любовь Андреевна. Оҳ, нақадар гуноҳкорман... Жиннилардек пулни аямай кўкка совурдим, исроф қилдим... Бунинг устига қарзга ботишдан бошқа нарсани билмайдиган кишига тегдим. Эрим шампанское ичавериб охири ўлиб кетди. Пешонамининг шўри экан, бошқани яхши кўриб қолдим, топишдик; худди шу вақтда биринчи фалокатга учрадим, бошим тошга тегди: мана шу дарёнинг ҳув анови ерида... ўғлим чўкиб ўлди, шундан кейин қайтиб келмайин ҳам, шу дарёни кўрмайин ҳам, деб чет элга кетдим... Кўзимни чирт юмдим-у, орқа-ўнгимга қарамай жўнадим, кетимдан у елиб-югуриб борди... Шафқатсизлик, беадаблик. Ментона яқинидан чорбоғ олдим, чунки у бетоб бўлиб ётиб қолди, уч йил давомида на кеча, на кундуз халоват кўрмадим. Касал мени ниҳоятда қийнаб юборди. Жонимда жон қолмади. Бултур, чорбоғни қарзга босиб олганларидан кейин Парижга келдим, у борйўғимни сотиб битирди, кейин мени ташлаб бошқа билан топишди... Заҳар ичмоқчи ҳам бўлдим. Уят, шармандалик... Кейин бирдан Россияни, ватанимни соғиндим, қизгинамининг олдига келишни қумсадим... (*Кўз ёшларини артади.*) Эй танграм, гуноҳимни ўзинг кечир! Мени ортиқ азоблама! (*Чўнтагидан телеграмма олади.*) Бугун Париждан келди... Афв сўрабди, қайт деб ялинибди... (*Телеграммани йиртиб ташлайди*). Қаердандир музыка эшитиладими? (*Қулоқ солади.*)

Гаев. Бу бизнинг машҳур яҳудийлар оркестримиз. Эсинглами, тўртта скрипка, най ва контрабас бор эди.

Любовь Андреевна. У ҳалиям борми? Бизникига ҳам чақириб, бир кўнгили очсак бўларди.

Лопахин (*қулоқ солиб*). Эшитилмайди-ку. (*Аста-секин ашула айтади.*) «Пул десанг немислар русдан фран-

цузлар ясаркан...» (*Кулади.*) Кеча театрда бир пьеса кўрдим, жуда қизиқ экан.

Любовь Андреевна. Ҳеч қандай қизиқ жойи бўлмаса керак. Сиз пьеса кўришдан кўра кўпроқ ўзингизга қарасангиз бўларди. Турмушингиз ниҳоятда кўнгилсиз, зерикарли, бекорчи гапларни кўп гапирасизлар.

Лопахин. Бу гапингиз тўғри. Турмушимиз аҳмоқона турмуш, ростини айтиш керак.

Пауза.

Менинг отам мужик, нодон бир одам эди, ҳеч нарсани туншунмасди, мени ўқитмади, қўлидан келадиган иши — нукул маст бўлиб олиб, мени савалаш эди, савалаганда ҳам қандай денг, таёқ билан савалар эди. Сирасини айтганда, мен ҳам худди ўшанга ўхшаш аҳмоқ ва бэфаросат одам бўлиб қолавердим. Биронта ҳунар ўрганмадим, хатим хунук, бировга кўрсатишга ор қиламан.

Любовь Андреевна. Уйланишингиз керак, дўстим.

Лопахин. Ҳа... Бу гапингиз тўғри.

Любовь Андреевна. Мана, бизнинг Варямизга уйлана қолинг. У жуда яхши қиз.

Лопахин. Бўлади.

Любовь Андреевна. Ўзи соддагина қизлардан, эртаю кеч тинмай ишлайди, энг муҳими шуки, сизни яхши кўради. Сизга ҳам анчадан буён ёқади шекилли.

Лопахин. Майли. Мен йўқ демайман... Яхши қиз.

Пауза.

Гаев. Менга банкда хизмат қилишни таклиф этишди. Йилига олти минг сўм... Эшитдингми?

Любовь Андреевна. Сенга ишлашни ким қўйибди. Қўйсанг-чи!

Фирс пальто олиб киради.

Фирс (*Гаевга*). Қани, жаноб, мана буни кийиб олинг, кун совуқроқ.

Гаев (*пальтони кия туриб*). Жонга тегдинг-да, оғайни.

Фирс. Кўп нолиманг... Эрталаб ҳеч кимга айтмасдан кетиб қолибсиз. (*Хўжайинининг ҳамма ёғини кўздан кечириб чиқади.*)

Любовь Андреевна. Жуда қариб қолибсан, Фирс.

Фирс. Лаббай?

Лопахин. Жуда қариб қолибсан деяптилар.

Фирс. Дунёга келганимга анча бўлган-да. Мени уйлантирмоқчи бўлишганда сизнинг отангиз ҳали туғилмаган эдилар... (Кулади.) Эркинлик бўлганда мен старший камердинер эдим. Ушанда озод бўлишни истамадим, хўжайинларим қўлида қолдим.

Пауза.

Ҳали ҳам эсимда, ўшанда ҳамма хурсанд бўлганди, нимага хурсанд бўлганликларини ўзлари ҳам билишмасди.

Лопахин. Илгарилари яхши эди. Жуда бўлмаганда калтак билан саваб туриларди.

Фирс (эшитмай). Қани энди ҳам шундай бўлса. Мужиклар хўжайинлари билан, хўжайинлар мужиклари билан ҳамжиҳат эди. Энди бўлса ҳеч ким қовушмайди, ҳеч нарсага тушуниб бўлмайди.

Гаев. Жим тур, Фирс! Эртага шаҳарга бориб келмоқчиман. Векселга пул берадиган бир генерал билан таништиришни ваъда қилишди.

Лопахин. Бундан ҳеч нарса чиқмайди. Процентни тўлолмайсиз, хотирингиз жам бўлсин.

Любовь Андреевна. У тушини айтяпти. Ҳеч қанақа генерал йўқ.

Трофимов, Аня ва Варя кирадилар.

Гаев. Ана, болаларимиз ҳам келишди.

Аня. Ойим шу ерда эканлар.

Любовь Андреевна (болаларини эркалаб). Келинглар, кела қолинглар... Қизалоқларим... (Аня билан Варяни қучоқлайди.) Сизларни жонимдан ҳам ортиқ кўраман. Қани, ёнимга ўтиринглар, ҳа баракалла.

Ҳаммалари ўтирадилар.

Лопахин. Абадий студентимиз қачон қараманг қизлар билан бирга.

Трофимов. Ишингиз бўлмасин.

Лопахин. Яқинда эллик ёшга киради-ю, ҳали ҳам студент.

Трофимов. Аҳмоқона ҳазилингизни йиғиштириб қўйинг.

Лопахин. Нимага аччиғинг чиқади, тентак?

Трофимов. Нега ўзинг ўчакишасан?

Лопахин (*кулади*). Сиздан сўрашга ижозат этсангиз: менинг тўғримда қандай фикрдасиз?

Трофимов. Мен, Ермолай Алексеич, шундай фикрдаман: сиз бадавлат одамсиз, яқинда миллионер бўлиб кетасиз. Ўз йўлида учратган ҳар нимани ямлаб ютиб юборадиган йиртқич қанчалик керак бўлса, сен ҳам шунчалик кераксан.

Ҳамма кулади.

Варя. Яхшиси, Петя, сайёралардан сўзлаб беринг.

Любовь Андреевна. Йўқ, келинглар кечаги суҳбатни давом этдирамиз.

Трофимов. Нима ҳақида эди?

Гаев. Мағрур одам ҳақида эди.

Трофимов. Биз кеча жуда кўп гапирди-гу, аммо ҳеч қандай фикрга келмадик. Сизнинг тушунишингизча, мағрур одамда қандайдир мистик руҳ бор, шундайми? Балки сиз ҳақлидирсиз, аммо агар шундай деб ўйлаб кўрилса — унда қандай мағрурлик бўлсин? Модомики физиология жиҳатдан инсон нуқсонлар билан яратилган экан, модомики одамзоднинг кўпчилиги қўпол, бефаҳм, бахтсиз экан, у вақтда мағрурликда маъно борми? Одам кибрланмаслиги керак. Фақат ишлаши, меҳнат қилиши керак.

Гаев. Барибир, ўлиб кетасан.

Трофимов. Қим билади? Ўлимнинг ўзи нима? Балки инсонда юзта ҳиссиёт бордир, инсон ўлганда фақат бизга маълум бешта ҳиссиёти ўлиб кетар-у, қолган тўқсон бештаси тирик қолар.

Любовь Андреевна. Хўп ақллисиз-да, Петя!..

Лопахин (*киноя билан*). Жудаям-да!..

Трофимов. Инсоният ўз кучларини такомиллаштириб, борган сайин илгарилаб кетмоқда. Ҳозирги пайтда инсоният ақли етмаган ҳамма нарсалар вақти билан унга жуда таниш ва тушунарли бўлиб қолади, бунинг учун фақат меҳнат қилмоқ, ҳақиқатни изловчиларга қўлдан келгунча кўмаклашмоқ керак. Бизда, Россияда ҳозирча жуда камдан-кам одам ишлайди. Мен билган зиёлиларнинг катта бир қисми ҳеч нарсага интилмайди, ҳеч нарса қилишни истамайди ва қўлидан бирон нарса келмайди ҳам. Ўзларини зиёлимиз деб атайдилар-у, хиз-

маткорларини сансираб гапирадилар, мужиклар билан худди ҳайвон билан муомила қилгандай гаплашадилар, тузуккина ўқимайдилар, жиддий мутолаа қилмайдилар, билганлари — бекорчилик; илм-маърифат ҳақида гап сотишдан бошқа нарсани билмайдилар, санъатнинг эса нималигини тушунмайдилар. Яна ҳаммалари ўзларини басавлат қилиб кўрсатишга уринадилар, қиёфалари жиддий, муҳим-муҳим масалалардан гап очадилар, файласуфлик қиладилар. Ҳолбуки ҳаммаларининг кўз олдида ишчилар атала ичишади, бошларини ёстиққа эмас, ерга қўйиб ётишади, бир уйда ўттиз-қирқтадан туришади, ҳамма ёқ қандала, сассиқ, зах, ахлоқий бузуқлик. . . Яхши гапларнинг ҳаммаси фақат ўзимизнинг ва бошқаларнинг кўзини бўяш учунгина гапирилса керак. Минг мартаб мақталган, сира оғиздан тушмайдиган яслилар қани, қироатхоналар қани? Буларни фақат романлардагина тасвирлайдилар, амалда эса улардан асар ҳам йўқ. Фақат ифлослик, пасткашлик, нодонлик бор, холос. Мен ўша жиддий башаралардан кўрқаман, ўша жиддий гаплар мени чўчитади, уларни ёмон кўраман. Яхшиси индамай ўтираверайлик.

Лопахин. Биласизми, мен ҳар куни эрталаб соат тўрт-бешларда тураман, эртадан кечгача ишлайман. Менда ҳамма вақт ўзимнинг ва бировларнинг пули бўлади, атрофдаги одамларнинг миридан сиригача билман. Виждонли ва ҳалол одамларнинг қанчалик оз эканлигини билиш учун бирон ишни бошлаб юборишнинг ўзи кифоя экан. Баъзан уйқусиз ўтган кечаларда: «Оҳ тангрим, сен бизларга поёнсиз ўрмонлар, далалар, чексиз фазоларни бериб қўйибсан, шундай экан, биз — мана шу дунёда яшовчи кишилар, чинакам улкан баҳодирлар бўлишимиз керак-да. . .» деб ўйлаб чиқаман.

Любовь Андреевна. Улкан баҳодирлар бўлишимиз керак дейсиз. . . Улар фақат афсоналарда, эртаклардагина ажойиб кўринади, ҳаётда эса улардан одам кўрқади.

Саҳна ичкарисидан Епиходов гитара чалиб ўтади.

(*хаёлга чўмиб*). Епиходов келаётир. . .

Аня (*ўйланиб*). Епиходов келаётир.

Гаев. Қуёш ҳам ботди, жаноблар.

Трофимов. Ҳа.

Гаев (*секин, худди декламация ўқиётгандай*). Оҳ, гўзал табиат, сўнмас-туганмас абадий нур билан товланасан, порлайсан, сен ажойиб ва бепарқсан, биз сени ўз онамиз деб билган табиат, ҳаёт ҳам, ўлим ҳам сенинг қўлингда, сен ҳаёт бағишлайсан ва барбод этасан...

В а р я (*ёлвориб*). Тоғажон!

А н я. Тоға, яна бошладинг-а!

Т р о ф и м о в. Ундан кўра сарифини ўртага дуплет қилинг.

Гаев. Жим бўлдим, жим бўлдим.

Ҳамма хаёлга чўмади. Сукунат. Фақат Фирснинг пичирлаши эшитилди. Бирдан йироқдан худди кўкда узилган торнинг товушидек, мунгли овоз эшитилади. Овоз ғамгинлик билан оҳиста сўнади.

Л ю б о в ь А н д р е е в н а. У нима, а?

Л о п а х и н. Билмадим. Узоқдаги шахталарнинг бирида кажава узилиб кетган бўлса керак. Лекин, жуда йироқда.

Гаев. Балки қарқарага ўхшаш бирон қушдир...

Т р о ф и м о в. Ё бойқушдир...

Л ю б о в ь А н д р е е в н а (*сесканиб кетади*). Жуда галати бўлиб кетдим-а...

Пауза.

Ф и р с. Бахтсизлик олдидан ҳам худди шундай бўлган эди; бойқуш сайрагани, бунинг устига самовар тинмай виғилловди.

Гаев. Қайси бахтсизлик олдидан?

Ф и р с. Озодлик тегиш олдидан.

Пауза.

Л ю б о в ь А н д р е е в н а. Биласизми, дўстларим, энди кетайлик, кеч бўлиб қолди. (*Аняга қараб.*) Қўзларингда ёш... Нима бўлди сенга, қизим? (*Аняни қучоқлайди.*)

А н я. Йўқ, ойижон, ўзим шундай...

Т р о ф и м о в. Аллаким келяпти.

Эскириб кетган оқ фуражка ва пальто кийган бир ўткинчи кўринад; сал ширакайф.

Ў т к и н ч и. Афв этгайлар, шу ердан тўғри станцияга ўтиб бўладими?

Гаев. Бўлади. Мана шу йўлдан кетаверинг.

Уткинчи. Ташаккур бўлсин. (Бир йўталиб.) Ҳавонинг сернашъалигини айтинг-а... (Декламация ўқийди.) «Биродарим, жафокаш оғам, чиқиб боргин Волга бўйига, кўкка чиққан мунгли оҳу зор...» (Варяга қараб.) Мадмуазель Россиянинг оч-яланғоч юрган бир фуқаросига ўттиз тийин садақа қилинг.

Варя қўрқиб қичқариб юборади.

Лопахин (жаҳли чиқиб). Ҳар қанақа аҳмоқликнинг ҳам чеки бўлади!

Любовь Андреевна (тараддудланиб.) Мана, мана, олинг... Мана... (ҳамёнини кавлайди). Кумуш танга йўқ экан... Барибир, мана, олтин танга...

Уткинчи. Ташаккур бўлсин, сизга! (Кетади.)

Кулги.

Варя (ҳамон қўрқиб). Мен кетаман... Мен кетаман... Оҳ ойижон, уйда ейдиган ҳеч вақо йўғ-у, сиз унга тилла танга бериб ўтирибсиз-а.

Любовь Андреевна. Мен тентак нима қилай энди! Уйга қайтганда ёнимдаги ҳамма пулни сенга бераман. Ермолай Алексеич, сиз менга яна қарз бериб турасиз-да!..

Лопахин. Бош устига.

Любовь Андреевна. Қани, кетдик, жаноблар, вақт ҳам кетди. Бу ерда ўтириб, сени унаштириб қўйдик, Варя, қутлуғ бўлсин.

Варя (йиғи аралаш). Ойижон, бу иш билан ҳазил қилиб бўлмайди.

Лопахин. Охмелия¹, монастирга бор...

Гаев. Анчадан бери биллиард ўйнамаганим учунми, қўлларим титрайди.

Лопахин. Охмелия, о фариштам, ибодат қилган чоғларингда мени ҳам ёд эт!

Любовь Андреевна. Кетдик, жаноблар. Овқат вақти ҳам бўлиб қолди.

Варя. Жуда қўрқитиб юборди мени. Юрагим гуф-гуф уради.

Лопахин. Эсингизга солиб қўяй, жаноблар: йигирма иккинчи августда олчазор сотилади. Бу ҳақда ўйлаб кўринглар!.. Уйланглар!..

¹ «Охмелия» — Офелия, Шекспирнинг «Гамлет» трагедияси қаҳрамони.

Ҳ а м м а кетади. Трофимов билан Аня қолади.

А н я (кулиб). Уткинчи барака топсин. Варяни қўрқитиб юборди. Мана энди иккимиз бирга қолдик.

Т р о ф и м о в. Варя бизнинг бир-биримизни яхши кўриб қолишимиздан қўрқиб, эртаю кеч ёнимиздан нари кетмайди. У, калтафаҳмлигидан ўйламайдики, биз муҳаббатдан юксак турамиз. Эрк ва бахт йўлини тўсиб турган майда-чуйда ярамас нарсаларни четлаб ўтиш — ҳаётимизнинг мақсади ва маъноси мана шу-да! Олға! Биз йироқда чарақлаб ёниб турган ёрқин юлдуз сари тўхтамай борамиз! Олға! Орқада қолманг, дўстлар!

А н я (суюнганидан чапак чалади). Бирам яхши гапирасизки!

Пауза.

Бугун бу ер жуда завқли бўпти.

Т р о ф и м о в. Ҳа, ҳаво жуда ажойиб.

А н я. Мени сеҳрлаб қўйдингизми, а, Петя? Нима учун мен олчазоримизни аввалгидек яхши кўрмайдиган бўлиб қолдим? Мен уни шу қадар севар эдимки, бутун оламда бизнинг ана шу боғдан бўлак яхши жой йўқдек кўринарди.

Т р о ф и м о в. Бутун Россия бизнинг боғимиз. Олам улкан ва гўзалдир, унда жуда кўп ажойиб жойлар бор.

Пауза.

Ўзингиз ўйлаб кўринг, Аня: бобонгиз, бобонгизнинг бобоси ва бутун авлодингиз одамларни қул қилиб келган крепостниклар эди, наҳотки боғдаги ҳар бир олча донасидан, ҳар бир япроқдан, ҳар бир дарахтдан одамларнинг сизга термулиб турганини кўрмайсиз, наҳотки уларнинг нидоларини эшитмайсиз... Қулдор бўлиш, қул тутиш — бу илгари яшаб келган ва ҳозир ҳам яшаб келатган сизларнинг аҳлоқингизни бузиб юборади, шунинг учун ойингиз ҳам, ўзингиз ҳам, тоғангиз ҳам қарзга, бировлар ҳисобига, даҳлизингиз остонасидан нари юбормайдиган одамларингиз ҳисобига яшаётганингизни билмайсизлар... Биз камида икки юз йил орқада қолиб кетдик, бизнинг ҳеч нимамиз йўқ, қашшоқмиз, ўтмишга қандай қараш кераклигини билмаймиз, биз файласуфлик қилишдан, зерикишдан, нолиш ё бўлмаса ароқ ичишдан бошқа нарсани билмаймиз. Ахир, ҳозир яшаш учун олдин ўтмишда қилган хатоларни ювиш, ўзимизни оқлашимиз кераклиги равшан-ку! Хатоларни эса фақат катта ма-

шаққат, ниҳоятда кучли, узлуксиз зўр меҳнат билан ювиш мумкин. Буни билиб олинг, Аня.

А н я. Биз яшаётган уй аллақачонлар бировники бўлиб қолган. Мен бу ердан чиқиб кетаман, сўз бераман сизга, бу ердан кетаман.

Т р о ф и м о в. Агар рўзгор калитлари қўлингизда бўлса, ҳаммасини қудуққа ташланг-у, кетаверинг. Шамол каби эркин бўлинг.

А н я (*завқланиб*). Хўп яхши гапни айтдингиз-да!

Т р о ф и м о в. Сўзимга ишонинг, Аня, ишонинг! Мен ҳали ўттиз ёшга кирганим йўқ, мен ёшман ҳали, студентман, аммо бошимдан кўп машаққатлар кечирдим! Қиш келди дегунча мен очман, касалдан чиқмайман, га-дойдан ҳам бадтар қашшоқман. Эҳ-ҳа, тақдир мени қа-ерларга ирғитмади, қаерларни кўрмадим мен! Шундай бўлса ҳамки, руҳим ҳар доим, кечаси ҳам, кундузи ҳам қандайдир сирли умидлар билан тўла. Аня, бахт кели-шини сезиб турибман, мен уни кўриб турибман...

А н я (*хаёлга чўмиб*). Ой чиқяпти...

Епиходовнинг ҳали ҳам бояги ғамгин куйни гитарада чалаётгани эшитилади. Ой чиқади. Теракзор томондан Аняни қидириб юрган Варянинг: «Аня-ю, қаердасан?» дегани эшитилади.

Т р о ф и м о в. Ҳа, ой ҳам чиқди.

Пауза.

Ана бахт келаётгир, биз томонга яқинлашиб келмоқда, унинг қадам товушини мен эшитиб турибман. Башарти биз уни кўролмай қолсак, қанақалигини билолмай кет-сак, нима қипти? Бошқалар кўради?

Варянинг товуши: «Аня-ю! Қаердасан?»

Т р о ф и м о в. Яна ўша Варя чақиряпти! (*Дарғазаб бўлиб*.) Жонга тегди-ку!

А н я. Юринг, дарё бўйига борамиз, у ер ҳам яхши.

Т р о ф и м о в. Юринг.

Кетадилар.

Варянинг товуши: «Аня! Аня-ю!»

П а р д а

У Ч И Н Ч И П А Р Д А

Залдан арка билан ажратилган меҳмонхона. Қандиллар ёқилган Даҳлизда, II пардада айтиб ўтилган яҳудийлар оркестри машқ чал-моқда. Кеч кириб қолган. Залда grand-rond га танца қилишмоқда. Симеонов-Пишчикнинг: «Promenade á une paire!» деган сўзлари эши-

тилади. Меҳмонхонага Пишчик билан Шарлотта Ивановна, Любовь Андреевна билан Трофимов, Аня билан дочка амалдори, Варя билан станция начальниги ва ҳоказолар жуфт-жуфт бўлиб танца қилиб кирадилар. Варя секин-секин йиғлайди, танца қиларкан, кўз ёшларини артади. Охирги жуфтда Дуниша. Ҳаммалари меҳмонхонадан ўтиб борадилар. Пишчик: «Grand-ron, balancez!» ва «Les cavaliers á genoux et remerciez vos dames!»¹ деб қичқиради.

Фрак кийган Фирс патнусда сельтер суви олиб келади. Меҳмонхонага Пишчик билан Трофимов кирадилар.

Пिशчик. Мен семиз одамман-да, икки марта юрак тутқаноғим тутган, танца қилиш оғир, аммо тўқайга ўт тушса ҳўлу қуруқ барабар ёнади дегандек, ўртага тушиб қолганимдан кейин ҳаммасига аралашавераман. Ўзим отдайман. Раҳматлик отам, ҳазилкаш одам эдилар, айтардиларки, бизнинг Симеонов-Пिशчик авлоди Калигуланинг² сенатга киритиб қўйган отидан келиб чиққан эмиш... (*Утиради.*) Аммо, бутун бало шундаки: пул йўқ! Қампирнинг дарди ғўзада деган эканлар. (*Хуррак отади ва ўзининг хуррагидан дарров уйғониб кетади.*) Мен ҳам шундай... Дардим пулда...

Трофимов. Рост, гавдангиз от гавдасига ўхшаб кетади.

Пिशчик. Нима бўпти... От яхши жонвор... Отни сотиб пул қилса бўлади...

Кўшни уйдан биллиард тошларининг шарақлаши эшитилади.
Залда арка тагида Варя кўринади.

Трофимов (*унга тегажоғлик қилиб*). Лопахина хоним! Лопахина хоним!..

Варя (*жаҳли чиқиб*). Пати тўкилган барин!

Трофимов. Ҳа, мен пати тўкилган баринман, бу билан фахрланаман!

Варя (*чуқур хаёлга чўмиб*). Музикачиларни чақиришга чақириб қўйдиг-у, аммо пулини қаердан олиб тўларкинмиз? (*Кетади.*)

Трофимов (*Пिशчикка қараб*). Умр бўйи процент тўлаш учун пул қидиришга сарф қилган бутун куч-қувватингизни бошқа бирон нарсага сарф қилганингизда, эҳтимол, бир кун келиб бутун ер шарини ағдариб юборган бўлар эдингиз.

¹ Бу ердаги барча французча сўзлар танцаларнинг номини ва танца вақтида қилинадиган мурожаатни билдиради.

² *Калигула* — рим императори.

Пишчик. Буюк ва машхур философ... улуғ ақл эгаси... Ницше ҳам ўз асарларида қалбаки пул яшаш мумкин деган экан.

Трофимов. Ницсени ўқиганмисиз ўзингиз?

Пишчик. Қаёқда, менга буни Дашенька айтган эди. Ҳозир ўзим шундай мушкул аҳволдаманки, қалбаки пул яшашдан ҳам тоймасдим... Индинга уч юз ўн сўм тўлашим керак... Юз ўттиз сўмни топдим... (*Чўнтақларини титкилайди, бирдан қўрқиб, қути учиб кетади.*) Пулим йўқ-ку? Пулни йўқотиб қўйибман! (*Ийғлагундай бўлиб.*) Пулим қани? (*Севишиб кетади.*) Мана экан-е! Астар орасига тушиб кетган экан... Совуқ тер чиқиб кетди-я...

Любовь Андреевна билан Шарлотта Ивановна кирадилар.

Любовь Андреевна (*лазгин куйини куйлаб*). Нимага Леонид бунчалик кечикди экан, а? Шу маҳалга-ча шаҳарда нима қилади? (*Дуняшага.*) Дуняша, музикачиларни чойга таклиф қилинг...

Трофимов. Эҳтимол, кимошди савдоси бўлмайд қолгандир.

Любовь Андреевна. Музикачиларни бемаҳал чақирдик, бал ҳам бевақт бўлди... Ҳа, майли... (*Ўтиради ва секин-аста қўшиқ айтади.*)

Шарлотта (*Пишчикка бир колода қарта узатиб*). Мана бу қарта, а? Биттасини танлаб олиб, эсингизда тутинг.

Пишчик. Танладим.

Шарлотта. Энди қартани чийланг. Жуда яхши. Қани, азизим Пишчик афанди, қарталарни менга беринг. Ein, zwei, drei!¹ Энди қидиринг уни, ён чўнтагингиздан топасиз...

Пишчик (*ён чўнтагидан қарта чиқариб*). Қарға саккиз эди, худди ўзи-я! (*Ҳайратланиб.*) Тавба!

Шарлотта (*қарта колодасини кафтига қўйиб, Трофимовга*). Тез айтинг, устидаги қанақа қарта?

Трофимов. Нима бўпти? Ҳа, қарғанинг моткаси.

Шарлотта. Жуда яхши. (*Пишчикка қараб.*) Устидаги қанақа қарта?

Пишчик. Чиллиннинг тузи.

¹ Бир, икки, уч... (*немисча*).

Шарлотта. Жуда яхши! (*Кафтига бир уради, колда ғойиб бўлади.*) Бугун ҳаво жудаям завқли-а!

Унинг гапига жавобан, худди полнинг тагидан «Ҳаво жуда нашғали, хоним!» деган аёл кишининг товуши эшитилади.

Сиз менинг энг яхши кўрганисиз...

Яна товуш: «Сиз ҳам хоним, менга жуда ёқиб қолдингиз».

Станция бошлиғи (*чапак чалиб*). Офарин, сеҳр-гар хоним!

Пишчик (*ҳайратда қолиб*). Тавба!.. Гўзаллар-гўзали Шарлотта Ивановна... Сизга ошиғу беқарор бўлиб қолдим...

Шарлотта. Сиз-а! (*Елкасини қисиб.*) Сиз ҳам бирон кимсани сева оласизми, а? Guter Mensch, aber schlechter Musikant!¹

Трофимов (*Пишчикнинг елкасига қоқиб*). Хўп от экансиз-да!

Шарлотта. Диққат! Яна бир фокус кўрсатаман. (*Стулдан рўмолни олади.*) Мана, жуда яхши рўмол, сотмоқчиман... (*Рўмолни силкитиб кўрсатади.*) Ким олади?

Пишчик (*ҳайратланиб*). Тавба!

Шарлотта. Ein, zwei, dreil (*Рўмолини дарров баланд кўтаради, рўмолнинг орқасида Аня турган бўлади; у таъзим қилиб, онасининг олдига югуриб боради-да, уни қучоқлаб, залга қайтиб югуриб кириб кетади. Ҳамма хурсанд.*)

Любовь Андреевна (*чапак чалиб*). Офарин, офарин!

Шарлотта. Яна бир марта кўрсатай. Ein, zwei, dreil (*Рўмолини кўтаради, рўмол орқасида Варя салом бериб туради.*)

Пишчик (*ҳайратланиб*). Тавба!

Шарлотта. Тамом! (*Рўмолни Пишчикнинг устига ташлайди, ўзи ҳам таъзим қилиб, залга қочиб чиқиб кетади.*)

Пишчик (*унинг орқасидан чопиб*). Оббо сеҳргар-ей!.. А? Қалай? (*Чиқиб кетади.*)

Любовь Андреевна. Леониддан ҳали ҳам дарак йўқ. Шу маҳалгача шаҳарда нима қилар экан, сира ақлим етмайди! Ахир ҳамма иш тугагандир, ер-мулк

¹ Яхши одамсизу, аммо музикани билмайсиз-да (*немисча.*)

сотилиб бўлгандир, ё бўлмаса кимошди савдоси қолдирилгандир, нега энди бунча кутдириб ўтиради?

Варя (*юпатмоқчи бўлиб*). Тоғажоним сотиб олгандир, бунга мен аминман.

Трофимов (*кесатиб*). Ҳа, албатта!

Варя. Бувим қарзни ўз бўйниларига олиб, боғни ўзларининг номларига ўтказиш шарти билан пул юборибдилар. Буни бувим Аня учун қилган-да. Мен ачинаманки, худо хоҳласа, боғни албатта тоғам оладилар.

Любовь Андреевна. Ярославлдаги бувинг қўрғонни ўз номига кўчириш шарти билан ўн беш минг сўм юборибди. Бизга инонмайди ҳам. Бу пули процентларни тўлашга ҳам етмайди. (*Икки қўли билан юзини бекитади.*) Бугун менинг тақдирим ҳал бўлади, тақдирим...

Трофимов (*Варяга тегишиб*). Лопахина хоним!

Варя (*жаҳли чиқиб*). Қари студент! Ўзингиз университетдан икки марта ҳайдалгансиз-ку!

Любовь Андреевна. Варя, нимага жаҳлинг чиқади? У сенга Лопахина деб тегишади, тегишса нима қипти? Кўнглинда бўлса тег, ўзи бинойидек, чиройли одам. Хоҳламасанг — тегма, сени ҳеч ким зўрламайди.

Варя. Ойижон, мен бу ишга жиддий қарайман, тўғриси шу-да. У яхши одам, менга ёқади.

Любовь Андреевна. Тега қол бўлмаса. Тагин нимани кутасан, ҳайронман!

Варя. Ойижон, қандай қилиб мен унга сизга тегаман деб айтай? Икки йилдан бери ҳамманинг оғзида шу гап, ҳамма шунақа дейди, у бўлса ё бирон нарса демайди, ё ҳазил деб юрибди. Билиб турибман, у бойиб кетмоқда, иш билан банд, менинг тўғримда ўйлашга вақти йўқ. Агар пулим бўлса, жилла бўлмаганда юз сўмим бўлганда ҳам, ҳамма нарсани ташлаб узоқроқ бир ерга кетардим. Монастирга бўлса ҳам майли эди.

Трофимов. Кўп хайрли иш бўларди-да.

Варя (*Трофимовга қараб*). Студент деган бир оз ақлли бўлиши керак! (*Мулойим товуш билан, йиғлаб*). Жуда хунуклашиб кетибсиз, Петя, қариб қолибсиз! (*Любовь Андреевнага қараб йиғидан тўхтаб.*) Мен ишсиз туролмайман ойижон. Доим бирон иш қилиб туришим керак.

Я ш а киради.

Яша (кулгиси қистаб). Епиходов биллиард кийини синдириб қўйди!.. (Кетади.)

Варя. Епиходов бу ерда нима қилиб юрибди? Биллиард ўйнашга ким рухсат берди унга? Бу одамларга ҳеч тушунолмадим-ку!.. (Чиқиб кетади.)

Любовь Андреевна. Петя, ҳадеб унга тегажоглик қилаверманг, бусиз ҳам ўзининг ғами бошидан ошиб ётибди.

Трофимов. Жуда маҳмадана бўлиб кетган, ҳар ишга аралашаверади. Бугун ёз бўйи на менга, на Аняга тинчлик берди, бизнинг ўртамизда муҳаббат туғилиб қолишидан қўрқиб юрибди. Унинг нима иши бор? Бунинг устига, бундай деб ўйлашига унда асос ҳам йўқ, мен бундай пасткашликни ўзимга эп кўрмайман. Биз муҳаббатдан юқори турамиз!

Любовь Андреевна. Мана мен муҳаббатдан паст турсам керак. (Қаттиқ хавотирланиб.) Нега шу маҳалгача Леониддан дарак йўқ-а? Мулк сотилдими ё йўқми, фақат шуни билсам бўлгани эди. Бу бошга тушган бахтсизлик шу қадар ақлга сиғмайдики, ҳатто нима деб ўйлашимни ҳам билмай қолдим. Ҳозир дод деб юбораман... ё бирон аҳмоқлик қилиб қўяман... Нажот беринг, Петя. Гапиринг, бир нима денг, ахир...

Трофимов. Ер-мулк бугун сотилдими ёки сотилмадими, барибир эмасми? Мулк аллақачон қўлдан кетган, орқага қайтиш йўқ, эди бу ҳақда ўйлашнинг ҳожати борми. Хотиржам бўлинг, азизим. Ўзингизни ўзингиз алдаб нима қиласиз? Умрингизда лоқал бир марта бўлсаям ҳақиқатга дадил кўз билан қаранг, ахир.

Любовь Андреевна. Қандай ҳақиқатга? Ҳақиқатнинг ўзи қаерда бор-у, қаерда йўқлигини сиз кўра olasиз, мен худди сўқир одамга ўхшаб ҳеч нарсани кўролмайман. Ҳар хил муҳим масалаларни сиз дадил-дадил ечасыз, лекин айтинг-чи, шоввоз, бунинг ҳаммаси сизнинг ёшлигингиздан, бошингизга ҳали бирон машаққат тушмаганлигидан эмасми? Сиз истиқболингизга дадил қарайсиз, лекин бу — кўзингизга ҳеч қандай даҳшатли нарсанинг кўринмаётганлиги ва уни кутмаётганингиз туфайли эмасми? Ахир, сиз ҳали ҳақиқий турмушни кўрмагансиз, билмайсиз! Бизга қараганда сиз дадилроқ, виждонлироқсиз, тушунчангиз бизникидан чуқурроқ, лекин бир оз ўйлаб кўринг, зиғирча бўлса ҳам олижаноблик қилинг;

менга шафқат этинг. Ахир, мен шу ерда туғилиб ўсганман, отам ҳам, онам ҳам, боболаримнинг умри ҳам шу ерда ўтган, мен бу уйни жонимдан ҳам азиз кўраман, олчазорсиз менинг ҳаётим ҳаёт эмас, агар боғни албатта сотиш зарур бўлса, мени ҳам қўшиб сотинглар... (Трофимовни қучоқлайди, унинг пешонасидан ўпади.) Ахир, ўғлим шу ерда чўкиб ўлди... (Йиғлайди.) Менга раҳм қилинг, барака топгур.

Трофимов. Биласиз-ку, мен сизга бутун қалбимдан ачинаман.

Любовь Андреевна. Бу гапни бошқачароқ қилиб айтиш керак, бошқачароқ қилиб... (Дастрўмолини олади, ерга телеграмма тушади.) Бугун кўнглим шунақа ғашки, сиз бунга ҳатто тасаввур ҳам этолмайсиз. Буер шовқин-сурон, ҳар товушдан юрагим зирқирайди, ҳамма ёғим дир-дир титрайди, лекин ўз уйимга кириб ўтиролмайман, ёлғиз ўзим қолсам — ваҳима босади. Мени мунча койиманг, Петя... Мен сизни ўз ўғлимдек севаман. Аняни сизга жон деб берар эдим-у, жонгинам, бироқ ўқиш керак, ўқишингизни тугатишингиз керак, ахир. Бирон иш билан шуғулланмайсиз, тақдир сизни у ёқдан-бу ёққа ташлагани ташлаган, ҳеч тушуниб бўлмайди... Тўғрими гапим? Шундайми? Иннайкейин соқолни ҳам сал эпқага келтириш керак, эви билан-да. (Кулади.) Жуда ғалати одамсиз-а!

Трофимов (телеграммани ердан олиб). Мен чиройли бўлишни истамайман.

Любовь Андреевна. Бу телеграмма Париждан келди, ҳар кунга келади, кечаям келган эди, бугун ҳам... Бу ваҳший одам яна бетоб ётган эмиш, яна аҳволи ёмон эмиш... Кечирим сўрайди, кел деб ялинади. Ростини айтганда, Парижга боришим, унинг ёнида бўлишим керак. Сиз менга хўмрайиб қарайсиз, Петя, аммо нима қилай энди, чирогим, нима қилай, у бетоб ётган бўлса, ёлғиз ўзи, ёнида ҳеч кими йўқ, бахтсиз бўлса... Унга ким қарайди, ким хатодан қайтаради, ким ўз вақтида доридармон бериб туради? Яширишнинг нима ҳожати бор, мен уни севаман, бу равшан. Севаман, севаман... У бўйнимга осилган тош, бу тош мени сув тагига судраб кетмоқда, аммо шу тошни севаман, усиз яшай олмайман. (Трофимовнинг қўлини қисиб.) Менинг тўғримда ёмон гап кўнглингизга келмасин, Петя, менга ҳеч нарса деманг, қўйинг, гапирманг...

Трофимов (*йиғи аралаш*). Худо ҳақи, кўнглимда бор гапни очиқ айтаман, кечиринг ахир, у сизнинг бор-йўғингизни шилиб олди-ку.

Любовь Андреевна. Йўқ, йўқ, ундай деманг... (*Қулогини беркитади.*)

Трофимов. Ахир у аблаҳ одам, буни фақат сиз кўрмайсиз! Пасткаш, муттаҳам, уч пулга қиммат одам...

Любовь Андреевна (*жаҳли чиқади, лекин ўзини тутиб*). Йигирма олти ёки йигирма етти ёшга кирдингиз-у, ҳали ҳам гимназиянинг иккинчи синф ўқувчисига ўхшайсиз!

Трофимов. Майли!

Любовь Андреевна. Чинакам эркакларга ўхшанг, сизнинг ёшингизда севган ва муҳаббат қўйган кишиларнинг руҳини тушуна билиш керак. Ўзингиз ҳам севишингиз керак... Севиш керак! (*Жаҳли чиқиб кетади.*) Ҳа, ҳа, шундай! Ўзингиз ҳам пок эмассиз! Фақат ўзингизни покман деб юрасиз, тентак, бемаънисиз.

Трофимов (*ҳайратланиб*). Нималар деяпти бу хотин.

Любовь Андреевна. «Мен муҳаббатдан юксак тураман» эмиш! Сиз муҳаббатдан баланд эмассиз, балки Фирс айтгандек, меров одамсиз. Шунча ёшга етиб жазман ортдирмагансиз!..

Трофимов (*қўрқиб кетиб*). Бу даҳшат-ку, даҳшат! Нималар деяпти асти у? (*Бошини икки қўллаб ушлаб, югуриб залга чиқиб кетади.*) Даҳшат, даҳшат! Мен бунга чидаб туролмайман, кетаман... (*Кетади, аммо тез қайтади*). Бўлди, таниш-билишлик ҳам битди! (*Даҳлизга чиқиб кетади.*)

Любовь Андреевна (*орқасидан чақириб қолади*). Петя, шюшманг! Телба-тентак! Мен ҳазиллашдим! Петя!

Даҳлизда бировнинг зинадан югуриб тушиб кетаётгани ва бирдан гумбурлаб йиқилгани, Аня билан Варянинг қичқириб юборгани ва шу ондаёқ уларнинг кулгиси эшитилади.

Аня (*кула-кула*). Петя зинадан йиқилиб тушди! (*Югуриб чиқиб кетади.*)

Любовь Андреевна. Жуда ғалати одам-да, бу Петя!

Станция начальниги залнинг ўртасида туриб, А. Толстойнинг «Гуноҳкор аёл» деган асарини ўқийди, ҳамма қулоқ солади, бироқ бир неча сатр ўқимасданоқ, даҳлиздан вальс садолари эши-

тилади, ўқиш бўлиниб қолади. Ҳамма ўйинга тушиб кетади. Даҳ-
лиздан Трофимов, Аня, Варя ва Любовь Андреевна
лар ўтадилар.

Любовь Андреевна. Хўш, Петя... Ҳа, софдил
киши... Афв сўрайман... Юринг, ўйинга тушайлик...
(Петя билан ўйинга тушади.)

Аня билан Варя ҳам ўйинга тушиб кетадилар. Фирс кириб ҳассаси-
ни ёндаги эшик олдига тираб қўяди. Яша ҳам меҳмонхонадан ки-
риб, ўйинга тушаётганларни томоша қилиб туради.

Яша. Хўш, бобой?

Фирс. Тобим йўқроқ. Илгарилари биз бал берганда
генераллар, баронлар, адмираллар танца қилар эдилар,
энди бўлса почта амалдорига, станция начальнигига
одам юбортирамиз, шунда ҳам улар ноз қилишади. Жу-
да мадорим қочди. Раҳматлик барин ким касал бўлса
сўрғич ичирарди. Мен ҳам йигирма йилдан бери ҳар ку-
ни сўрғич ичаман, балки йигирма йилдан ҳам ошгандир,
эҳтимол шу туфайли тирик юргандирман.

Яша. Жонга тегдинг-да бобой. (Хомиза тортади.)
Тезроқ ўла қолсанг ҳам бўларди.

Фирс. Вой тентак-ей... (Минғиллайди.)

Трофимов ва Любовь Андреевна, олдин залда, кейин меҳмонхонада
танца қиладилар.

Любовь Андреевна. Мерси. Мен пича ўтирай...
(Ўтиради.) Чарчадим.

Аня киради.

Аня (ҳаяжонланиб). Ҳозиргина кимдир ошхонада
олчазорнинг шу бугун сотилганини айтди.

Любовь Андреевна. Кимга сотилибди?

Аня. Унисини айтмади. Кетиб қолди. (Трофимов би-
лан ўйинга тушиб, залга чиқиб кетади.)

Яша. Қандайдир бир чол вайсаб ўтирган эди, ўзи
бегона одам.

Фирс. Леонид Андреевич ҳали ҳам қайтгани йўқ.
Енгил демисезон пальтода эди, шамоллаб қолмасайди. Ёш-
да, боласи тушкур, ёш...

Любовь Андреевна. Юрагим тарс ёрилиб ке-
тай деяпти. Боринг, Яша, кимга сотилганини билиб ке-
линг.

Яша. Чолнинг кетиб қолганига анча бўлди. (Ку-
лади.)

Любовь Андреевна (*сал ранжиб*). Нега ҳиринг-лайсиз-а! Нимага суюнасиз?

Яша. Епиходов жуда тавия одам экан! Пуч одам. Фалокат босган.

Любовь Андреевна. Фирс, агар ер-мулк сотилса, сен қаерга борасан?

Фирс. Қаерга десангиз, шу ерга кетавераман.

Любовь Андреевна. Нимага бунча рангинг ўчган? Тобинг йўқми? Бориб ухласанг бўларди.

Фирс. Ухла дейсиз... (*Ранжиди*.) Мен кириб ухласам, бу ерда ким қолади? Ким қарайди? Бутун уйда бир ўзимман.

Яша (*Любовь Андреевнага*). Любовь Андреевна, сизга илтимосим бор: бир яхшилик қилинг, агар яна Парижга кетадиган бўлсангиз мени ҳам олиб кетинг, худо хайрингизни берсин. Мен бу жойда сира қололмайман. (*Атрофга қараб, овозини пасайтириб*). Сиздан яширадиган жойим йўқ, ўзингиз кўриб турибсизки, бу юрт бутунлай нодон, халқи одобсиз, бунинг устига одам жуда зерикиб кетди, овқатлари ёмон, Фирс бўлса у ёқдан-бу ёққа юриб, ҳар хил келишмаган сўзларни пўнғирлайди. Мени албатта ўзингиз билан олиб кетинг, худо хайрингизни берсин!

П и ш ч и к к и р а д и.

П и ш ч и к. Рухсат этинг... вальсга тушайлик, гўзалим... (*Любовь Андреевнани бошлаб кетади*.) Гўзалим, барибир сиздан бир юз саксон сўмни оламан... Оламан дедим оламан. (*Ўйинга тушадилар*.) Бир юз саксон сўм... (*Залга ўтадилар*.)

Яша (*оҳиста ашула бошлайди*). «Қалбим толпинишин англайсанми сен...»

Залда кул ранг цилиндр ва катак шим кийган бир кимса қўлларини силкитиб сакрайди. «Офарин, Шарлотта Ивановна!» деган овозлар эшитилади.

Д у н я ш а (*юзига уна суртиш учун тўхтайтиди*). Ойим-қиз ўйинга тушгин деб қистайдилар, йигитлар кўп-у, қизлар кам дейдилар. Танцадан бошим айланади, юракларим гупиллаб уради. Фирс Николаевич, ҳозирги почта амалдори менга шундай бир гап айтдики, нафасим ичимга тушиб кетди.

Музыка тўхтайтиди.

Фирс. Нима деди у сенга?

Дуняша. Сиз бамисоли бир гулсиз деб айтди.

Яша (*эснаб*). Нодонлик бу... (*Кетади*.)

Дуняша. Бамисоли гул-а... Мен шундай одобли қизманки, шунақанги ширин сўзларни ўлгудай яхши кўраман-да.

Фирс. Бошингни айлантириб кетади.

Епиходов киради.

Епиходов. Авдотья Фёдоровна, менга сира қарамайсиз ҳам... Мени бир ҳашорат деб биласиз шекилли... (*Уҳ тортади*.) Эҳ, ҳаёт!

Дуняша. Нима демоқчи бўласиз?

Епиходов. Шубҳасиз, балки сиз ҳақлидирсиз. (*Уҳ тортади*.) Лекин, албатта, агар нуқтан назардан қаралса, сиз мени кечиринг, очигини айтганда, менинг руҳимни тушириб юбордингиз. Мен ўз тақдигимни биламан, ҳар куни бир балога учрайман, бунга мен аллақачонлар кўникиб кетганман, ўз тақдиримга кулиб қарайман. Сиз менга сўз берган эдингиз ва гарчи мен...

Дуняша. Келинг, кейин гаплашамиз, ҳозир мени тинч қўйинг. Мен ҳозир хаёл сурмоқчиман. (*Елпуғични ўйнаб ўтиради*.)

Епиходов. Мен ҳар куни бирон фалокатга учрайман, шундай бўлса ҳамки, мен сизга айтсам, илжайиб юравераман, ҳатто куламан ҳам.

Залдан В а р я киради.

В а р я. Семён, сен ҳали ҳам кетмадингми! Қанақа беодоб одамсан ўзинг! (*Дуняшага қараб*.) Кет бу ердан, Дуняша. (*Епиходовга*.) У ёққа бориб биллиард ўйнаб кийни синдирасан, бу ёққа келиб меҳмонхонада худди меҳмондай саланглаб юрасан.

Епиходов. Мени тийишга, мен сизга айтсам, ҳақингиз йўқ.

В а р я. Мен сени тияётганим йўқ, фақат айтиб қўяяман. У ёқдан бу ёққа юришни биласан, иш деса қочасан. Канторчимиз бор-у, аммо унинг нимага кераклиги номаълум.

Епиходов (*хафаланиб*). Ишлайманми, юраманми, овқат ейманми, биллиард ўйнайманми, бу ҳақда фақат гапга тушунадиганлар ёхуд катталар муҳокама қила олади.

В а р я. Сен ҳали менга гап қайтарадиган бўлиб қолдингми! (*Ғазаби қўзғаб.*) Гап қайтарасанми? Демак, мен ҳеч гапга тушунмас эканман-да, а? Йўқол ҳозир бу ердан! Кўзимга кўринма!

Е п и х о д о в (*қўрқиб кетади*). Оғзингизга қараб гапиришингизни сўрайман.

В а р я (*бадтар ғазаби келиб*). Ҳозирнинг ўзида бу ердан чиқиб кет! Йўқол дейман!

Епиходов эшикка томон юради, Варя унинг кетидан боради.

Э, фалокат босган. Қорангни ҳам кўрсатма! Кўринма кўзимга дейман!

Е п и х о д о в чиқади. Эшик орқасидан унинг: «Устингиздан арз қиламан» деган овози эшитилади.

Яна қайтиб келдингми? (*Эшик ёнига Фирс тираб қўйган ҳассани қўлига олиб*). Қани кел-чи, кел... Бир сенга кўрсатиб қўяй... Келдингми, а? Мана бўлмаса... (*Қулочкашлаб турган пайтда Лопахин кириб қолади*).

Л о п а х и н. Бисёр ташаккур.

В а р я (*жаҳл аралаш, киноя билан*). Кечирасиз!

Л о п а х и н. Ҳечқиси йўқ. Аммо, бундай яхши кутиб олганингиз учун ташаккур.

В а р я. Арзимаёди. (*Турган жойидан нари кетиб, кейин қайрилиб қарайди ва мулойим овозда сўрайди.*) Қаттиқ тегдими?

Л о п а х и н. Йўқ, унча эмас. Ҳар ҳолда муштдай бўлиб шишиб чиқса керак.

Залдан товушлар: «Лопахин келди! Ермолай Алексеич!»

П и ш ч и к. Кўзимиз билан кўрдик, қулоғимиз билан эшитдик... (*Лопахин билан ўпишиб кўришади.*) Дўстим, оғзингдан коньяк ҳиди келадими... Биз ҳам ўйин-кулги қиляпмиз.

Л ю б о в ь А н д р е е в н а киради.

Л ю б о в ь А н д р е е в н а. Сизмисиз, Ермолай Алексеич! Нега бунча кечикдингиз? Леонид қани?

Л о п а х и н. Леонид Андреич ҳам мен билан бирга келди. Ҳозир киради.

Л ю б о в ь А н д р е е в н а (*ҳаяжонланиб*). Хўш, ни-ма бўлди? Савдо бўлдимиз? Ҳа, гапирсангизчи тезроқ!

Л о п а х и н (*хижолатда, севинчини ошкор этишдан қўрқиб*). Савдо соат тўртларда тугади. Поездга кечик-

дик, соат тўққиз яримгача кутишга тўғри келди. (*Оғир хўрсиниб.*) Уф! Бир оз бошим айланяпти...

Гаев киради, ўнг қўлида харид қилган нарсалари, чап қўли билан кўз ёшини артади.

Любовь Андреевна. Лёня, хўш нима гап? Лёня, ҳа тезроқ айта қол! (*Тоқатсизланиб, йиғлаб юборади.*) Худо ҳақи, тезроқ гапирсангчи!

Гаев (*унга жавоб бермайди, фақат қўлини силтайди; Фирсга қараб йиғламсираб*). Мана буни олиб қўй... Мана бу анчоус, Керчь балиғи... Куни бўйи туз тотганим йўқ... Қанчадан-қанча машаққат чекдим!

Биллиардхонанинг эшиги очик, шарларнинг шарақлаши ва Яшанинг: «Етти-ю, ўн саккиз» деган овози эшитилади. Гаевнинг чсҳраси ўзгариб йиғидан тўхтайд.

Роса чарчадим. Менга бошқа устивош бер, Фирс. (*Зал орқали ўз бўлмасига кириб кетади, унинг орқасидан Фирс чиқади.*)

Пишчик. Савдо нима бўлди? Гапирсангиз-чи, ахир!

Любовь Андреевна. Олчазор сотилдими?

Лопахин. Сотилди.

Любовь Андреевна. Қим олди?

Лопахин. Мен олдим.

Пауза.

Любовь Андреевна эзилган, паришон, агар ёнида кресло билан стол бўлмаганда, йиқилиб тушарди. Варя белидаги калитларни ечиб, меҳмонхона ўртасига ташлайди ва чиқиб кетади.

Олчазорни мен олдим. Бир оз сабр қилинглар, жаноблар, эсимни йўқотаёздим, гапиролмайман... (*Кулади*). Биз савдога етиб борсак, Дериганов ўша ерда экан... Леонид Андреичнинг атиги ўн беш минг сўм пули бор эди. Дериганов бўлса қарзнинг устига бирдан ўттиз минг бериб юборди. Қарасам, иш шунақа, олишиб қолдим, қирқ минг бериб юбордим. У қирқ беш мингга чиқди. Мен эллик беш минг бердим. Хуллас у беш мингдан ошса, мен ўн мингдан ошавердим. Ахир, тамом бўлди. Қарзнинг устига тўқсон минг бердим, боғ менга қолди. Олчазор энди меники! Меники! (*Хохолаб кулади.*) О, парвардигор, мана олчазор меники! Айтинглар, сен мастсан, жинни бўлиб қолибсан, туш кўраётибсан денглар... (*Ертепиниб.*) Масхара қилинглар мени! Агар менинг отам ва бобом гўридан туриб, бу ҳодисани кўрсалар, урилган, сурилган, чаласавод, қиш кунлари оёқ яланг юрувчи ўғ-

ли Ермолайнинг дунёда тенги йўқ ер-мулкни сотиб олганини бир кўрсалар эди! Мен ота-боболарим қул бўлиб ишлаган, ҳатто ошхона остонасига ҳам қадам бостиришмаган мулкни сотиб олдим! Йўқ, мен уйқудаман, бу нарсани тушимда кўряпман, менга шундай кўринаётгандир... Бу туман қоплаган хом хаёлларингизнинг меваси эмасми-а? (*Ердан калитларни олиб, майин илжайиб.*) Калитларни ҳам ташлаб кетди, бу ерда энди уй хўжаси эмаслигини билдирмоқчи... (*Калитларни шилдиради.*) Э, барибир.

Чолғувчиларнинг асбобларни созлаётгани эшитилади.

Ҳой, чолғувчилар, чалинглар, мен эшитаман! Ермолай Лопахиннинг олчазорга болта солиб юборишини, дарахтларнинг қарсиллаб қулашини ҳамманглар келиб кўринглар! Чорбоғлар қурамиз, неварачевараларимиз бу ерда янги ҳаётни кўражаклар!.. Музикачилар, чалинглар!

Музика чала бошлайди. Любовь Андреевна стулда ўтириб аччиқ кўз ёшлари тўқади.

(*Таъна билан.*) Нега, нега менинг гапимга кирмадингиз? Шўрликкинам, гўзалим, энди ҳеч нарса қилиб бўлмайди. (*Кўздан ёш чиқиб.*) Оҳ, тезроқ бита қолсайди бу гаплар, бизнинг бемаза, бахтсиз ҳаётимиз тезроқ ўзгара қолсайди!..

Пишчик (*Лопахиннинг қўлтиғидан ушлаб, даст овозда.*) Йиғлаяпти. Юр, залга чиқайлик, ёлғиз ўзи қолсин... Юр... (*Лопахиннинг қўлтиғидан ушлаб, залга олиб чиқиб кетади.*)

Лопахин. Ҳой, нима бўлди? Музика, дурустроқ чал. Ҳамма нарса менинг айтганимдек бўлсин! (*Киноя билан.*) Янги помешчик, олчазор эгаси келаётир! (*Билмасдан столни туртиб юборади, қандилнинг тушиб синишига сал қолади.*) Ҳаммасига тўлашга кучим етади! (*Пишчик билан бирга чиқиб кетади.*)

Залда ва меҳмонхонада Любовь Андреевнадан бошқа ҳеч ким қолмайди, у жуда эзилиб, аччиқ-аччиқ йиғлайди. Музика аста-секин чалиб туради. Аня билан Трофимов югуриб кирадилар. Аня онасининг олдига келиб тиз чўқади. Трофимов эшик олдида қолади.

Аня. Ойи! Ойижон, йиғлаяпсанми? Жонгинам, меҳрибоним, гўзалим, ойижоним, мен сени жуда, жуда ях-

ши кўраман. . . Мен сени дуо қиламан. Олчазор сотилиб кетди, бу рост, аммо йиғлама, ойи, сенинг порлоқ истиқболнинг, яхши ва пок дилинг қолди. . . Юр мен билан ойижон, кетамиз бу ердан, юр! Биз янги боғ яратамиз, бундан ҳам гўзал, бундан ҳам мухташам боғ бўлади, сен уни албатта кўрасан, шунда биласан. . . Ана шунда, худди оқшом қуёши ботгандай, қалбингга чуқур ва самимий шодлик қуйилади. . . Ушанда севиначан, куласан, ойи! Юр, ойижон! Юр, кетамиз! . .

Парда

ТўРТИНЧИ ПАРДА

Биринчи парда декорацияси. Деразалардаги пардалар, деворлардаги расмлар йўқ; бир бурчакка худди сотувга қўйилгандек озроқ мебель йиғиштириб қўйилган Уйнинг ҳувиллаб қолгани кўриниб турибди. Саҳнанинг ичкари томонидаги ҳовлига чиқадиган эшик олдида бир талай чамадон, тугун ва бошқалар турибди. Чап томондаги эшик очиқ. У ерда Варя билан Анянинг товуши эшитилади. Лопахин ҳаммани кутиб тик турибди Яша шампанское қуйилган стаканлар терилган патнусни кўтариб туради Даҳлизда Епиходов яшик бойламоқда Саҳнанинг орқа томонида олаговур; мужиклар хўжайинлари билан хайрлашгани келганлар Гаевнинг: «Раҳмат, оғайнилар, раҳмат сизларга» деган овози келади.

Яша. Авом халқ хайрлашгани келибди. Мен, Ермолай Алексееч, шундай фикрдаманки, булар яхши одамлар, аммо тушунчалари кам.

Ташқаридаги шовқин босилади. Даҳлиздан Любовь Андреевна билан Гаев киради Любовь Андреевна йиғисини тийган-у, лекин ранг-рўйи оқарган, юзи титрайди, гапиролмайди.

Гаев. Сен уларга ҳамёнингни бериб юбординг-а, Люба! Бундай қилиш ярамайди, ахир!

Любовь Андреевна. Қўнглим бўлмади! Чидаб туrolмадим!

Иккови чиқиб кетади.

Лопахин (*уларнинг кетидан*). Марҳамат, жаноблар, илтимос қиламан! Кетар жафосига бир стакандан ичайлик. Шаҳардан олиб келиш эсимга келмабди, станциядан фақат бир бутилка топилди. Марҳамат, марҳамат!

Пауза.

Қани жаноблар. Ичмайсизларми? (*Эшик олдидан нари кетиб.*) Билганимда олмаган бўлар эдим. Сизлар ичма-санглар мен ҳам ичмайман.

Яша патнусни оҳиста стол устига қўяди.

Ҳеч бўлмаса, Яша, сен ичсанг-чи.

Яша. Жўнаб кетувчилар шарафига! Сиз ҳам яхши қолинг! (*Ичади.*) Бу ҳақиқий шампанское эмас экан, хўп денг.

Л о п а х и н. Бутилкаси саккиз сўм туради.

Пауза.

Улгудек совуқ экан-у бу ер.

Яша. Бугун печкалар ёқилмади, барибир кетамиз-ку. (*Кулади.*)

Л о п а х и н. Нимага тиржаясан?

Яша. Суюнганимдан.

Л о п а х и н. Октябрь кирган бўлса ҳам, худди ёз сингари йссиқ ва жимжит. Иморатни шу маҳалда қурсангда. (*Соатига қараб, эшикдан.*) Жаноблар, поезднинг келишига атиги қирқ олти минут қолди! Демак яна йигирма минутдан кейин станцияга чиқиш лозим бўлади. Тезроқ бўлинглар.

Устида пальто Т р о ф и м о в ҳовлидан киради.

Т р о ф и м о в. Менимча, жўнасақ ҳам бўлар дейман. Экипажлар тайёр. Жин урсин, калошим қаерда қолди экан? Йўқолибди. (*Эшикка қараб.*) Аня, калошим йўқ-ку! Тополмадим.

Л о п а х и н. Мен Харьковга кетишим керак. Сизлар билан бир поездда жўнасам дейман. Харьковда бутун қиш турмоқчиман. Сизлар билан овора бўлиб, ҳамма ишларим қолиб кетди. Ишсиз қолсам икки кўлимни қаерга қўйишни билмайман, худди бировнинг кўлига ўхшаб қолади.

Т р о ф и м о в. Ҳозир жўнаб кетамиз, ана иннайкейин сиз ўз фойдали ишингизга яна киришаверасиз.

Л о п а х и н. Бир стакан ичсанг-чи.

Т р о ф и м о в. Ичмайман.

Л о п а х и н. Демак, шу кетишингда тўғри Москва-гами?

Т р о ф и м о в. Ҳа, уларни шаҳаргача кузатиб қўяман-да, эртага Москвага жўнайман.

Л о п а х и н. Ҳа, ҳа... Профессорлар ҳам лекция ўқимай, ҳаммаси сенинг етиб боришингни кутиб ўтирган бўлса керак!

Т р о ф и м о в. Сенинг ишинг эмас.

Л о п а х и н. Университетга кирганинга неча йил бўлди?

Т р о ф и м о в. Янгироқ гап топиб гапирсанг-чи! Бу гапларнинг сийқаси чиқиб кетди-ку. *(Қалошини қидиради.)* Биласанми, балки биз сен билан энди кўришмасмиз, шунинг учун сенга бир маслаҳат бериб кетмоқчиман: ҳар нарсага қўл югуртираверма! Шу одатингни ташла. Дача қуриш, барбоғчилардан келгусида айрим ер эгалари етишиб чиқади дейишингнинг ўзи ҳам ҳар балога қўл чўзиш... Ҳар қалай мен сени яхши кўраман-да. Бармоқларнинг худди артистларнинг бармоғидай нозик ва ингичка, руҳинг ҳам нозик...

Л о п а х и н *(уни қучоқлаб)*. Хайр, оғайни. Барча қилган яхшилигинг учун раҳмат. Агар йўлга керак бўлса, пул берай.

Т р о ф и м о в. Пулни нима қиламан? Кераги йўқ.

Л о п а х и н. Пулингиз йўқдир ахир!

Т р о ф и м о в. Пулим бор. Ташаккур. Қилган таржимам учун олгандим. Мана, чўнтагимда. *(Ташвишланиб.)* Қалошим қаёқда қолдйкин-а?

В а р я *(нариги уйдан туриб)*. Мана, олинг матоингизни. *(Саҳнага бир жуфт калош ирғитади.)*

Т р о ф и м о в. Нимага жаҳлингиз чиқяпти, Варя?.. Ҳм... Бу менинг калошим эмас-ку!

Л о п а х и н. Кўкламда минг десятина ерга кўкнори экдирган эдим, роппа-расо қирқ минг сўм фойда қилибман. Кўкноримнинг гуллаган пайтини бир кўрсанг эди! Ҳа, мен айтмоқчиманки, қирқ минг сўм ишлабман, демак сенга қарз бермоқчиман, негаки, қарз бериш қўлимдан келади. Димоғ кўтаришининг нима кераги бор? Мен мужик одамман... дангал айтавераман.

Т р о ф и м о в. Сенинг отанг мужик, менинг отам табиб эди, лекин бунинг ҳеч бир аҳамияти йўқ. *(Лопахин ҳамёнини чиқаради.)* Қўй, қўй... Икки юз минг берсанг ҳам олмайман. Мен эркин одамман. Сиз бой ва қашшоқ одамлар сажда қилган нарсаларнинг бари менинг устимдан қилча ҳам ҳукмронлик қилолмайди. Осмонда учиб юрган нозик пар қандай бўлса, менга улар худди шундай. Мен сизсиз ҳам яшай оламан, сизларни назар-пи-

санд қилмай, ёнингиздан ўтиб кетавераман, мен кучлиман, мағрурман. Инсоният ер юзида бўла оладиган энг юксак ҳақиқат сари, энг катта бахт сари интилиб бормоқда, мен эса унинг биринчи сафидаман!

Л о п а х и н. Ета олармикансан?

Т р о ф и м о в. Етаман.

Пауза.

Етаман, етолмаганимда қандай етиш йўлини бошқаларга кўрсатаман.

Узоқдан дарахтларга урилган болта овози эшитилади.

Л о п а х и н. Хўп, дўстим, яхши бор. Энди жўнаш керак. Сен билан биз бир-биримизга димоғ қилиб ўтирибмиз, турмуш эса ўз йўлидан кетяпти. Агар мен кўп ва тинмай ишласам, фикрларим ҳам анча ойдинлашади, нима учун яшаётганимни ҳам ўзим билгандай бўламан. Нима учун яшаётганини билган одамлар Россияда оз дейсанми, ўҳ-ў! Ҳа майли, гап бунда эмас-ку. Леонид Андреич ҳам банкка ишга кирибди, йилига олти минг олармиш... Шуниси борки ишлай олмайди, ўта кетган дангаса...

А н я (*эшик олдига келиб*). Ойим биз кетгунча боғни кесишмай турсин деб сўраяптилар.

Т р о ф и м о в. Рост, наҳотки шунга ҳам ақлинг етмаса... (*Даҳлиз орқали чиқиб кетади.*)

Л о п а х и н. Ҳозир, ҳозир... Эҳ аҳмоқлар-ей! (*Унинг кетидан чиқиб кетади.*)

А н я. Фирс касалхонага жўнатиладими?

Я ш а. Мен эрталаб айтган эдим. Жўнатишгандир.

А н я (*залдан ўтиб бораётган Епиходовга*). Семён Пантелеич, билингчи, Фирсни касалхонага жўнатишди-микин?

Я ш а (*хафа бўлиб*). Мен Егорга эрталаб айтган эдим. Ҳадеб сўрайверишнинг нима кераги бор!

Е п и х о д о в. Менинг узил-кесил фикримча, шалвираб қолган Фирсни энди тузатиб, одам қилиб бўлмайди, у ота-боболари ёнига сафар қилиши керак. Мен бўлсам фақат унга ҳавас қилишим мумкин. (*Шляпа солиб қўйилган картон қути устига чамадон қўйиб, уни эзиб юборади.*) Ана айтмадимми! Ўзим ҳам шундай бўлишини билган эдим-а. (*Чиқиб кетади.*)

Яша (мазақ қилиб). Вой фалокат босган-ей...
Варя (эшик орқасида туриб). Фирсни касалхонага олиб кетишдими?

Аня. Олиб кетишди.

Варя. Бўлмаса нега докторга ёзилган хат қолибди.

Аня. Орқасидан юбора қолиш керак... (Чиқиб кетади.)

Варя (қўшни хонада туриб). Яша қани? Айтинглар, онаси хайрлашгани келибди.

Яша (қўлини силтаб). Жуда безор бўлдим-да.

Дуняша боядан бери буюмлар олдида ивирсиб турган эди; Яшанинг бир ўзи қолиши билан, дарров унинг олдида келади.

Дуняша. Лоқал бир марта қарасангиз-чи, Яша. Сиз мени ташлаб кетяпсиз... (Йиғлаб Яшанинг бўйнига осилади.)

Яша. Йиғлашнинг нима кераги бор? (Шампанское ичади.) Олти кундан кейин яна Париждамиз-да! Эртага курьер поездига минамиз-у, жўнайверамиз! Ўзим ҳам ишонгим келмайди. Вив ла Франс! Бу ер менга ёкмади, сира тургим келмайди... Нима ҳам қилиб бўлади. Нодонликдан тоза тўйдим, етади. (Шампанское ичади.) Йиғлаб нима қиласиз? Одобли қиз бўлсангиз йиғламайсиз.

Дуняша (ойнага қараб, юзига уна суради.) Париждан хат ёзиб туринг. Ахир мен сизни қандай севардим, Яша, яхши кўрардим! Мен нозик қизман, Яша!

Яша. Бу ёққа одамлар келяпти. (Чамадонлар олдида ивирсийди, оҳиста ашула айтади.)

Любовь Андреевна, Аня, Гаев, Шарлотта Ивановналар кирадилар,

Гаев. Йўлга тушсак ҳам бўларди. Вақт оз қолди. (Яшага қараб). Кимдан балиқ ҳиди келяпти-а?

Любовь Андреевна. Ун минутлардан кейин экипажга тушсак ҳам бўлади... (Уй ичига назар ташлайди.) Алвидо, қадрдон уйим, кекса бобо! Қиш ҳам ўтар, баҳор ҳам келар, аммо сен бўлмайсан. Сени бузиб ташлайдилар. Нималарни кўрмади бу деворлар! (Чуқур ҳаяжон ичида қизини ўпадади.) Бахтим, содатимсан, чеҳранг порлайди,

1 Vive la France — Яшасин франция (французча).

кўзларинг худди икки олмосдай чақнайди. Хурсандмисан? Жуда ҳам хурсандман дегин?

Ан я. Жуда, жуда! Янги ҳаёт бошланади, ойи!

Гаев (*суюниб*). Дарҳақиқат энди ишимиз чакки эмас. Олчазор сотилгунча ҳаммамиз ташвиш тортдик, машаққат чекдик, энди масала узил-кесил ҳал бўлиши билан ҳаммамиз тинчидик, ҳатто вақтимиз ҳам чоғ бўлиб қолди... Мен энди банк хизматчисиман, молия ходимиман... Саригини ўртага, сенинг ҳам, Люба, юзларинг анча ўзга-риб, тузук бўлиб қолдинг, рост айтаман.

Любовь Андреевна. Рост. Асабларим босилди.

Кўлига шляпа билан пальтосини берадилар.

Кечалари анча тинч ухлайдиган бўлиб қолдим. Менинг буюмларимни олиб чиқинг, Яша. Вақт бўлди. (*Аняга қараб*.) Қизим, сен билан тезда кўришамиз... Мен Парижга кетаман, Ярославлдаги бувинг юборган пулни харжлаб тураман, яшасиң бувимиз! Бу пул бўлса кўпга етмайди.

Ан я. Ойи, сен тез орада қайтиб келасан-а? Шундай-ми? Мен тайёрланиб гимназия ҳажмида имтиҳон топшираман, кейин ишга кираман, сени боқаман. Иккимиз, ойижон, бирга ҳар хил китоблар ўқиймиз... Тўғрими? (*Ойисининг қўлларини ўпади*.) Куз кечаларида ўтириб китоблар, жуда кўп китоблар ўқиймиз, ана шунда янги, ажойиб дунё кўз олдимизда намоён бўлади... (*Хаёлга чўмиб*.) Ойижон, қайтиб кел...

Любовь Андреевна. Келаман, олтиним, қайтиб келаман. (*Қизини бағрига босади*.)

Лопахин киради. Шарлотта оҳишта ашула айтиб ўтиради.

Гаев. Шарлоттанинг сира гами йўқ, ашула айтгани айтган.

Шарлотта (*худди йўргакланган болага ўхшаш бир тугунчани бағрига олиб*). Чақалоғим, алла-ей...

Чақалоқнинг «инга-инга» деган йиғиси эшитилади.

Йиғлама кўзим, йиғлама.

«Ингга, ингга!..»

Жуда раҳмим келади сенга! (*Тугунни жойига иргитади*.) Менга бирон жой топиб беринглар, мен бундай юравермай.

Лопахин. Топамиз, Шарлотта Ивановна, хавотирланманг.

Гаев. Бизни ҳамма ташлаб кетмоқда. Варя ҳам кетман дейди... Бир-биримизга керак бўлмай қолдик...

Шарлотта. Шаҳарда турадиган жойим йўқ. Кетиш керак энди... (*Қўшиқ айтиб.*) Барибир...

Пишчик киради.

Лопахин. Табиат муъжизаси!..

Пишчик (*ҳарсиллаб*). Уф, нафасимни ростлаб олай... Улиб бўлдим... Қимматли дўстларим... Сув беринг...

Гаев. Яна пул деб келгандирсан-да? Йўғ-е, гуноҳдан четроқда турай... (*Кетади.*)

Пишчик. Келмаганимга ҳам анча бўлди... гўзалим... (*Лопахинга қараб.*) Сен ҳам шу ердამисан? Қўп хурсандман... Миянг бутун одамсан... Мана буни ол-чи! (*Лопахинга пул узатади.*) Тўрт юз сўм... Менда энди саккиз юз қирқ сўми қолди...

Лопахин (*хайрон бўлиб, елкасини қисади*). Худди тушимда кўраётганга ўхшайман... Қаердан олдинг?

Пишчик. Шошмай тур... Жуда исиб кетдим... Ажойиб-ғаройиб ҳодиса юз берди. Меникига инглизлар келган эди, еримдан аллақандай оқ тупроқ топишибди... (*Любовь Андреевнага.*) Мана сизга ҳам тўрт юз сўм, гўзалим... (*Пулни узатиб.*) Қолганини кейин оласиз. (*Сув ичади.*) Ҳозир вагонда келаётганимизда бир ёш йигит аллақандай улуғ философ томдан сакрашга маслаҳат берганини айтди... «Сакра!» — бутун масала мана шунда, дебди. (*Ҳайратланиб.*) Тавба! Сув!..

Лопахин. Қанақа инглизлар экан улар?

Пишчик. Оқ тупроқли еримни ўшаларга йигирма тўрт йилга баҳолаб бердим... Энди, афв этасизлар, шошиб турибман... Яна югуришим керак... Знойковникига бормоқчиман... Кардамоновникига... Ҳаммадан қарзман. (*Сув ичади.*) Яхши қолинглар... Сешанба кунни яна келарман...

Любовь Андреевна. Биз ҳозир шаҳарга жўнамоқчимиз, эртага мен чет элга кетаман.

Пишчик. Нима? (*Хавотирланиб.*) Шаҳарга кўчиб нима қиласиз? Мен ҳам айтдим-а, бу мебель, бу чамадонлар нега бунда ётибди деб... Ҳа, майли энди... (*Йиғи аралаш.*) Ҳа, майли энди... Бу инглизлар... жуда доно одамлар экан... Ҳа, майли энди... Бахтли бўлинглар... худо мадад берсин... майли. Бу дунёда ҳамма нарсанинг

ҳам охири бўлади... (Любовь Андреевнанинг қўлини ўлиб.) Агар мени ўлибди деб эшитиб қолгундай бўлсангиз, ўшанда: «Отга ўхшаган бир одам бор эди, Симеонов-Пишчик деган банда эди... Худо раҳмат қилсин...» деб қўйсангиз бўлгани... Ажойиб ҳаво... Ҳа... (Қаттиқ хижолат ичида чиқиб кетади, бироқ шу заҳоти қайтиб киради, эшик ёнида туриб.) Дашенькам сизга салом айтиб эди! (Кетади.)

Любовь Андреевна. Энди жўнасақ ҳам бўлади. Аммо юрагимда иккита ғамим бор. Бири бетоб ётган Фирс. (Соатига қараб.) Яна беш минут ўтирсак бўлади...

Аня. Ойижон, Фирсни касалхонага жўнатишди... Яша эрта билан жўнатган экан.

Любовь Андреевна. Яна бир ғамим — Варя. У боёқиш эрта тонгда туриб ишлашга ўрганган, энди ишсиз қолиб, сувсиз яшаган балиққа ўхшаб қолди. Юзлари сўлиб, ориқлаб кетибди. Тинмай йиғлайди, бечора...

Пауза.

Ўзингиздан ўтар гап йўқ, Ермолай Алексеич, мен уни сизга узатарман деб орзу қилиб юрардим... Сизнинг кўнглингизда ҳам унга уйланиш фикри бордек эди. (Аняга бир нима деб шивирлайди, Аня Шарлоттага имлайди, икковлари чиқиб кетадилар.) У сизни яхши кўради, сизга ҳам ўзи ёқса керак. Бир-бирингиздан нимага қочасизлар — сира билолмадим. Тушунолмайман!

Лспахин. Тўғриси айтсам, ўзим ҳам тушунмайман. Жуда ғалати иш бўлди-да. Агар кечикмаган бўлсам, ҳозир ҳам тайёрман... Ишни бира тўласи битириб қўя қолайлик, аммо сизсиз менинг ўзим айтолмайман, рост...

Любовь Андреевна. Жуда яхши. Бунга ниҳоят бир минут кифоя. Мен ҳозир чақиртираман...

Лспахин. Айтмоқчи, мана шампанское ҳам тайёр. (Стаканларга қарайди.) Ийя, бўшаб қолибди-ку! Биров ичиб қўйибди.

Яша йўталади.

Бунинг отини туя қилиб бериш дейдилар.

Любовь Андреевна (тараддудланиб). Жуда саз Биз чиқиб турамыз... Яша, allez!¹ Мен ҳозир уни чақириб бераман... (Эшикка қараб.) Варя, қўй ҳамма

¹ Кетинг (французча).

ишингни, бу ёққа кел, кела қол! (Яша билан бирга чиқиб кетади.)

Л о п а х и н (соатиға қараб). Ҳим...

Пауза.

Эшик орқасидан оҳиста кулги ва пичирлаш эшитилади. Варя кирди

В а р я (буюмларни титкилаб). Ажаб, қаёққа йўқолибди?..

Л о п а х и н. Нима қидиряпсиз?

В а р я. Узим солиб қўйган эдим, энди ўзим қидириб топа олмайман.

Пауза.

Л о п а х и н. Энди қаерга борасиз, Варвара Михайловна?

В а р я. Менми? Рагулинларникига... Уй-рўзгорларига қарайдиган бўлдим... иш қилиб, экономкаликка ўхшаган бир иш-да.

Л о п а х и н. Яшнево қишлоғидагими? У ер етмиш чақиримча келади.

Пауза.

Бу уйда энди ҳаёт битди...

В а р я (буюмларни титкилаб). Қаерда қолибди-я... Ёки савдиққа солиб қўйдиммикан... Ҳа, бу уйда энди ҳаёт битди... энди сира қайтиб келмайди.

Л о п а х и н. Мен ҳозир Харьковга жўнаб кетмоқчиман... Шу поезд билан, Жуда ишим кўп. Бу ерга Епиходовни қўйиб кетаман... Уни ишга олдим.

В а р я. Ажаб бўпти!

Л о п а х и н. Бултур шу маҳалда, эсингизда бўлса, қор ёққан эди, ҳозир бўлса сокин, офтоб. Фақат сал совуқроқ... Совуқ уч даражага боргандир?

В а р я. Қараганим йўқ.

Пауза.

Градуснигимиз ҳам синиб қолган...

Пауза.

Қовлидан товуш: «Ермолай Алексич...»

Л о п а х и н (худди шу товушни боятдан бери кутиб тургандай). Ҳозир чиқаман! (Тез чиқиб кетади.)

Варя ерга ўтириб, бошини тугунга қўйиб, секин-секин пиқиллаб йиглайди. Эшик очилиб, секин-аста юриб Любовь Андреевна киради.

Любовь Андреевна. Хўш?

Пауза.

Энди жўнаш керак.

Варя (*йиғидан тўхтаб, кўзларини артади*) Ҳа, вақт бўлди, ойижон. Мен бугун Рагулинларникига етиб бораман, фақат поездга кечикмасам бўлгани...

Любовь Андреевна (*эшикдан қараб*). Аня, кийина қол!

Аня, кейин Гаева Шарлотта Ивановналар кирадилар. Гаевнинг устида бошликли пальто. Хизматкорлар, извошчилар тўпланади. Епиходов буюмлар олдида ивирсиб юради.

Любовь Андреевна. Энди йўлга тушсак ҳам бўлади.

Аня (*севиниб*). Йўлга, йўлга!

Гаев. Дўстларим, қимматли, азиз дўстларим! Шу уйни умрбод ташлаб кета туриб, видолашув олдидан бугун вужудимни тўлдирган қайноқ ҳисларимни айтмасдан туролмайман...

Аня (*ёлвориб*). Тоғал

Варя. Тоғажон, қўйинг!

Гаев (*руҳи тушиб*). Сарифини ўртага дуплет... Мана жим бўлдим...

Трофимов, кейин Лопахин кирадилар.

Трофимов. Хўп, жаноблар, вақт бўлди, кегдик!

Лопахин. Епиходов, пальтомни келтир!

Любовь Андреевна. Мен яна бир лаҳза ўтирай. Бу уйнинг деворлари, шифтлари қандайлигини илгари сира қўрмаганга ўхшайман, энди шунча суқланиб қарасам ҳам тўймайман...

Гаев. Эсимда бор, олти яшар бола эдим, Троица ҳайити кунни худди шу деразадан отамнинг черковга кетаётганини кўриб ўтирган эдим...

Любовь Андреевна. Ҳеч нарса эсдан чиқиб қолмадимми?

Лопахин. Менимча, ҳамма нарса олинди. (*Пальто кия туриб, Епиходовга*.) Епиходов, менга қара, ҳамма нарсага кўз-қулоқ бўлиб тургин.

Епиходов (овози хириллаб). Хотиржам бўлинг, Ермолай Алексеч!

Лопахин. Нега овозинг бунақа!

Епиходов. Боя сув ичувдим, бир нарса ютиб юборибман.

Яша (нафратланиб). Бу нодонлик...

Любовь Андреевна. Биз кетгандан кейин уй жуда ҳувиллаб қолади.

Лопахин. Кўкламга қадар.

Варя (тугун ичидан зонтикни суғуриб олиб, худди бировга ўқталгандай бўлади, Лопахин чўчиб кетгандай ўзини четга олади.) Э, сизни қаранг... Қўрқманг.

Трофимов. Жаноблар, юринглар экипажларга ўтирайлик... Вақт бўлди! Ҳадемай поезд келиб қолади!

Варя. Петя, мана калошингиз, чамадон ёнида ётган экан. (Йиғлаб.) Бирам кир, бирам ифлоски...

Трофимов (калошини кийиб). Қани, кетдик жаноблар!..

Гаев (қаттиқ ҳаяжонда, йиғидан ўзини аранг тўхтатиб). Поезд... станция... Круазе ўртага, оқини бурчакка дуплет...

Любовь Андреевна. Кетдик!

Лопахин. Ҳамма шу ердами? Ичкарида ҳеч ким қолгани йўқми? (Чап томондаги эшикни қулфлайди.) Бу уйга нарсалар қўйилган, қулфлаб қўйиш керак. Юринглар энди!..

Аня. Хайр, уйимиз! Алвидо, эй эски ҳаёт!

Трофимов. Яшасин янги ҳаёт! (Аня икковлари чиқиб кетадилар.)

Варя уйга бир кўз ташлаб, шошилмай чиқиб кетади. Яша билан итни етаклаган Шарлотта ҳам чиқиб кетишади.

Лопахин. Демак, кўкламгача хайр. Чиқинглар, жаноблар... Хайр энди!.. (Кетади.)

Любовь Андреевна билан Гаев ёлғиз қоладилар. Икковлари худди шу фурсатни кутгандай, бир-бирларининг қучоқларига ташланиб, биров эшитиб қолишидан қўрқиб оҳишта йиғлайдилар.

Гаев (умидсизланиб). Синглим, синглигинам...

Любовь Андреевна. Оҳ, менинг гўзал боғим, мухташам, шинам боғим!.. Ҳаётим, ёшлигим, бахтим... Алвидо!

Анянинг товуши, хурсандлик билан чақиради: «Ойи-ю-у»

Трофимовнинг товуши, севинч, ҳаяжон ичида: «Ау-у».

Любовь Андреевна. Дераза ва деворларга яна бир марта қараб олай... Раҳматлик ойим шу уйдан ўтишни яхши кўрар эдилар...

Гаев. Синглим, синглигинам!..

Анянинг товуши: «Ойи-ю-у!..»

Трофимовнинг товуши: «Ау-у!..»

Любовь Андреевна. Бораётибмиз!.. (Чиқиб кетадилар.)

Саҳна бўш қолади. Эшикларнинг қулфланиши, кейин экипажларнинг жўнаб кетиши эшитилади. Жимлик чўқади. Жимлик ичида дарахтларга болта урилаётгани эшитилади, бу танҳо товуш ғоят кўнгилсиз эшитилади. Оёқ товуши келади. Унг томондаги эшикдан Фирс киради. Ҳамма рақтдагидек устига пиджак ва оқ жилет кийган, оёғида туфли. Бетоб.

Фирс (эшик олдига келиб, тутқичини тортиб кўради). Берк-ку. Кетишибди. (Диванга ўтиради.) Мени унутиб, ташлаб кетишибди!.. Ҳа, майли... Мен шу ерда ўтира тураман... Леонид Андреич яна пўстин киймай ёлғиз пальтода кетгандир... (Ташвишланади, уф тортади.) Мен ҳам кўрмабман... Еш-да, боласи тушкур! (Бир нималар деб минғирлайди, ҳеч нарса тушуниб бўлмайди.) Умр ҳам ўтди-кетди, ҳеч дунёга келмагандайман... (Ётади.) Бирпас ётай... Мадоринг ҳам қолмабди, ҳеч нарсанг қолмабди, ҳеч нарса... Вой сени қара-ю, лавашанг!.. (Қимирламай ётади.)

Узоқдан худди кўкда узилган торнинг товушидек овоз эшитилади. Овоз ғамгин, сўниб боради. Жимлик чўқади. Фақат боғнинг узоқ бир бурчагидан дарахтларга болта урилаётгани эшитилиб туради.

П а р д а

ИЗОҲЛАР

ЖОН АЧЧИҒИДА (КАЛХАС)

Бир пардали драматик лавҳа

Пьеса биринчи мартаба «Калхас» номи билан «Сезон» тўпламида, 1887 йилда босилган. Баъзи тузатишлар билан «Жон аччиғида (Калхас)» номи билан 1888 йилда Москвада Е. Н. Рассохинанинг тошбосмадаги Театр кутубхонасида босилган. Автор уни «Пьесалар» тўпламига, СПб. 1897 ва Асарлар тўпламига киритган, т. VII, 1901.

ИВАНОВ

Тўрт пардали драма

Пьеса биринчи марта Е. Н. Рассохинанинг тошбосмадаги Театр кутубхонасида «Тўрт пардали комедия» номи билан 1888 йилда Москвада босилган. Тузатишлар ва тугалиши қайта ишланиб, «Тўрт пардали пьеса» номи билан «Северный вестник» журналининг 3-сонида, 1898 йилда босилган. Янги тузатишлар билан бу асарни автор ўзининг «Пьесалар» тўпламига, СПб. 1897 ва Асарлар тўпламига киритган, т. VII, 1901.

АЙИҚ

Бир пардали ҳазил

Пьеса дастлаб «Новое время» газетасида 1888 йил 30 август 4491 сонида А. П. имзоси билан босилган. Баъзи кичик тузатишлар билан автор уни ўзининг «Пьесалар» тўпламига, СПб. 1897 ва Асарлар тўпламига киритган, т. VII, 1901.

ИЛТИМОС

Бир пардали ҳазил

Пьеса дастлаб 1889 йилда Москвада Е. Н. Рассохинанинг тошбосмадаги Театр кутубхонасида босилган. Тузатишлар билан «Новое

время» газетасида босилган, 1889, 4732, 3 май. Янги тузатишлар билан автор уни «Пьесалар» тўпламига, СПб. 1897 ва Асарлар тўпламига киритган, т. VII, 1901.

ЗУРАКИ ТРАГИК

(Дача ҳаётидан)

Бир пардали ҳазил

Пьеса биринчи марта 1889 йилда Москвада В. А. Базаровнинг тошбосмадаги театр кутубхонасида босилган. Қичик тузатишлар билан 1890 йил, апрелда «Артист» журналида босилган.

Автор уни «Пьесалар» тўпламига, СПб. 1897 ва Асарлар тўпламига киритган, т. VII, 1901.

ТУҲ

Бир пардали лавҳа

Пьеса биринчи марта 1890 йилда Москвада С. Ф. Рассохина тошбосмасида нашр этилган. Катта ўзгартишлар киритилиб, А. П. Чеховнинг «Тўй Юбилей Уч опа-сингил» номли китобига киритилган, СПб. 1902. Автор уни Асарлар тўплами VII томи иккинчи нашрига киритган, 1902.

ЮБИЛЕЙ

Бир пардали ҳазил

Пьеса биринчи марта 1892 йилда Москвада С. Ф. Рассохинанинг тошбосмасида нашр этилган. Тузатишлар билан А. П. Чеховнинг «Тўй. Юбилей. Уч опа-сингил» номли китобига киритилган, СПб. 1902. Автор уни Асарлар тўплами УП томи иккинчи нашрига киритган, 1902.

ЧАЙКА

Тўрт пардали комедия

Пьеса биринчи марта «Русская мысль» журналида, 1896 йил декабрь сонисида босилган. Тузатишлар билан автор ўзининг «Пьесалар» тўпламига, СПб. 1897 ва Асарлар тўпламига киритган, т. VII, 1901.

ВАНЯ ТОВА

Қишлоқ ҳаётидан олинган тўрт пардали пьеса

Пьеса биринчи марта А. П. Чеховнинг «Пьесалар» тўпламига киритилган, СПб. 1897. Бу тўплам чиққунча «Леший» комедиясидан қайта ишланган «Ваня това» пьесаси маълум бўлмаган Қичик тузатишлар билан бу асарни автор Асарлар тўпламига киритган, т. VII, 1901.

УЧ ОПА-СИНГИЛ

Тўрт пардали драма

Биринчи марта «Русская мысль» журналида, 1901 й., февраль. 2-сонда босилган. Тузатилиб А. П. Чеховнинг «Тўй. Юбилей. Уч опа-сингил» китобига киритилган, СПб. 1902. Автор пьесани Асарлар тўплами VII томи иккинчи нашрига киритган, 1902.

ТАМАКИНИНГ ЗИЕНИ ҲАҚИДА

Бир пардали монолог-лавҳа

Биринчи марта А. П. Чеховнинг Асарлар тўпламида босилган, т. XIV., 1903.

ОЛЧАЗОР

Тўрт пардали комедия

Биринчи марта 1903 йилда «Знание» тўпламида босилган, 2-китоб, СПб. 1904. Алоҳида китоб бўлиб А. Ф. Маркс нашрида босилган, СПб. 1904.

1—3 ТОМЛАРГА КИРИТИЛГАН АСАРЛАРНИНГ АЛФАВИТЛИ РУЙХАТИ

- Агафья (1886), 1 т.
 Айиқ (1888), 3 т.
 Анюта (1886), 1 т.
 Аравада (1897), 2 т.
 Архиерей (1902), 2 т.
 Бадфеъл одамлар (1886), 1 т.
 Бахт (1887), 1 т.
 Баҳорда (1886), 1 т.
 Болохонали уй (1896), 2 т.
 Ванька (1886), 1 т.
 Ваня тоға (1897), 3 т.
 Верочка (1887), 1 т.
 Володя (1887), 1 т.
 Гриша (1886), 1 т.
 Гусев (1890), 1 т.
 Гўзаллар (1888), 1 т.
 Душманлар (1887), 1 т.
 Енгилтак (1892), 2 т.
 Ёвуз ниятли кишилар (1885), 1 т.
 Ёш болалар (1886), 1 т.
 Жаҳолат (1887), 1 т.
 Жон аччиғида (Қалхас) 1887,
 3 т.
 Жонгинам (1899), 2 т.
 Жонсиз тана (1885), 1 т.
 Зерикарли воқиа (1889), 1 т.
 Зўраки трагик (1889), 3 т.
 Иванов (1888), 3 т.
 Илтимос (1889), 3 т.
 Ионич (1898), 2 т.
 Йилқибоп фамилия (1885), 1 т.
 Капитан мундири (1885), 1 т.
 Касал кўрганда (1898), 2 т.
 Қаштанка (1887), 1 т.
 Княгиня (1889), 1 т.
 Крижовник (1898), 2 т.
 Кўнгилсизлик (1888), 1 т.
 Лайча эргаштирган хоним (1899)
 2 т.
 Мансаб даражаси учун имтиҳон
 (1884), 1 т.
 Менинг ҳаётим (1896), 2 т.
 Москвадаги трубя майдонида
 (1883), 1 т.
 Мудҳиш ҳол (1886), 1 т.
 Мужиклар (1897), 2 т.
 Муштипар (1887), 1 т.
 Най (1887), 1 т.
 Ниқоб (1884), 1 т.
 Номаълум одам ҳикояси (1893)
 2 т.
 Овчи (1885), 1 т.
 Олчазор (1904), 3 т.
 Олтинчи палата (1892), 2 т.
 Орден (1884), 1 т.
 Орзулар (1886), 1 т.
 Поленька (1887), 1 т.
 Помешчик кўрғонида (1894), 2 т.
 Почта (1887), 1 т.
 Репетитор (1884), 1 т.
 Ротшельднинг скрипкаси (1894),
 2 т.
 Рўза арафасида (1887), 1 т.
 Саҳро (1888), 1 т.
 Святки байрамида (1900), 2 т.
 Севги ҳақида (1898), 2 т.

- Семиз ва ориқ (1883), 1 т.
Серташвиш меҳмон (1886), 1 т.
Сойликда (1900), 2 т.
Судда (1886), 1 т.
Сургунда (1900), 2 т.
Справка (1883), 1 т.
Тамакининг зиёни ҳақида (1886),
3 т.
Таниш эркак (1886), 1 т.
Тил-адабиёт ўқитувчиси (1894),
1 т.
Тутқаноқ (1889), 1 т.
Тўй (1890), 3 т.
Уйда (1887), 1 т.
Уйқу истаги (1888), 1 т.
Уйқу хумори (1885), 1 т.
Унтер Пришибеев (1885), 1 т.
Уч опа-сингил (1901), 3 т.
Хамелеон (1884), 1 т.
Хирургия (1884), 1 т.
Ходиса (1886), 1 т.
Хонимлар (1886), 1 т.
Хор артисткаси (1886), 1 т.
Хотин (1895), 2 т.
Чайка (1896), 3 т.
Чиновникнинг ўлими (1883), 1 т.
Чироқлар (1888), 1 т.
Шум бола (1883), 1 т.
Юбилей (1892), 3 т.
Ўз маконида (1897), 2 т.
Ўқитувчи (1886), 1 т.
Ўғил болалар (1887), 1 т.
Қайлиқ (1903), 2 т.
Қайғу (1885), 1 т.
Қашқа (1895), 1 т.
Қора монах (1894), 1 т.
Қотиллик (1895), 1 т.
Қочоқ (1887), 1 т.
Қўшнилари (1892), 2 т.
Ғалва (1886), 1 т.
Ғалати одам (1886), 1 т.
Ғилоф бандаси (1898), 2 т.
Ҳаёт икир-чикирлари (1886), 1 т.
Ҳаммомда (1885), 1 т.
Ҳазил (1886), 1 т.
1-класс пассажири (1886), 1 т.

МУНДАРИЖА

Жон аччиғида (Калхас) бир пардали драматик лавҳа (1887) — <i>Ғ. Саломов</i> таржимаси	3
Иванов. Тўрт пардали драма (1888) — <i>Ш. Толибов</i> таржимаси	12
Айиқ. Бир пардали ҳазил (1888) — <i>М. Исмоилий</i> таржимаси	83
Илтимос. Бир пардали ҳазил (1889) — <i>С. Абдуқаҳҳор</i> таржи- маси	99
Зўраки трагик (дача ҳаётидан лавҳа). — бир кўринишли ҳа- зил (1889) — <i>С. Абдуқаҳҳор</i> таржимаси	115
Тўй. Бир пардали пьеса (1890) — <i>Ш. Толибов</i> таржимаси	122
Юбилей. Бир пардали ҳазил (1892) — <i>М. Исмоилий</i> таржи- маси	138
Чайка. Тўрт пардали комедия (1896) — <i>Уйғун</i> таржимаси.	153
Ваня тоға (қишлоқ ҳаётидан олинган тўрт пардали пьеса (1897) — <i>Т. Хўжаев</i> таржимаси	212
Уч опа-сингил. Тўрт пардали драма (1901) — <i>М. Ҳаким</i> таржи- маси	264
Тамакиннинг зиёни ҳақида. Бир кўринишли монолог-лавҳа- (1903) — <i>С. Абдуқаҳҳор</i> таржимаси	334
Олчазор. Тўрт пардали комедия (1904) — <i>О. Раҳимий ва</i> <i>Қ. Баратов</i> таржимаси	340
Изоҳлар :	399

На узбекском языке

А. П. ЧЕХОВ

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В ТРЕХ ТОМАХ

Том третий

ПЬЕСЫ

1887—1904

Гослитиздат УзССР—1958—Ташкент

Редакторлар:

К. Пулатова ва Л. Тожиёва

Расом И. Икромов

Техн. редактор В. Зубовская

Корректор С. Йўлдошева

* * *

*Теринга берилди 16/V 1958 й. Босишга
рухсат этилди 21/VII 1958 й. Формати
84 × 108^{1/32}. Босма л. 12,75. Шартли бос-
ма л. 20,91. Нашр л. 22,2+1 вклейка.*

Тиражи 45000 1- завод (1—25000).

*Индекс н а. УзССР Давлат бадиий
адабиёт нашриёти, Тошкент, Навоий
кўчаси, 30. Шартнома № 397—55.*

* * *

*ЎзССР Маданият министрлиги
Ўзглавиздатининг 3-босмахонаси,
Тошкент, Ленинград кўчаси, 15,
Заказ № 208. Баҳоси 8 с. 70 т.*